QVINTILIANVS

COFICIT
ORATIO
QVOD HOS
TILE FER
RVM NON
POTEST.

Aphrae historiae tali signo W Metaphoris ✝
Comparatio ac similitudo X Mox loquendi 8
Sententiae *

Primo libro puerorum secundo robustorum ordinis studiis dedimus. fab lib x cap v
In quarto lib: sunt praecepta proemii fab II cap: I

Sancta maria gratia plena a tero
mens tu

M·FABII
QVINTILIANI RHETORIS
clarissimi oratoriarum institutionum libri XI. restituti pene in uniuersum sibi, opera & industria Ioachini Camer. Ioannis Sichardi aliorumq; doctissimorum.

[illegible]

Adiecta est præcipuorum locorum libri primi & secundi eiusdem Camerarij expositio, nec in reliquorum librorum locis difficilioribus quæ à doctis annotata sunt aut declarata præterijmus.

Cum castigationibus Gulielmi Philādri Castilionici huic postremæ æditioni sparsim adiectis.

COLONIAE Apud Ioannem Gymnicum
ANNO M. D. XXXVI.

GYBERTVS LONGO LIVS AGRIPPINATI IVVENTVTI S. D.

OGITANti mihi auditores studiosi, rationem aliquam, qua meum erga scholas has Agrippinates studium pleniore testimonio declararem, nihil mihi ad hanc rem efficacius uisum est, q̃ j eiuscemodi auctoribus enucleandis incumberem, qui præter expolitam & expressam dicendi, & φράσεως formandæ facultatem (quæ quid per Deum immortalẽ admirabile sit) profunda etiam, castigataq; disciplinarum omnium exuperantia iudicium, rationemq; ingenij exacuere possent. Igitur pro ingenij nostri modulo enarratis Liuio, Salustio, Cæsare, & alijs quibusdam illis proximè similibus, quorum scilicet historiæ magis ad rerum insignium cognitionem, & dictionis munditiem, quàm iudicium literarium, sine quo uanus est omnis noster conatus, comparandum, faciunt: ex copiosa Latinorum autorum bibliotheca Fab. Quintilianũ Rhetorem cum primis luculentum, per meliores instantis anni horas, de sententia iudicij nostri, (quod quàm sit perexiguum facile cognosco) me uobis interpretaturum iam ante denuncio: ne dicar scholæ nostræ consuetudini minus satisfeciſſe. Nam cum in legendis autoribus pleraq; ad Dialecticorum

13982 a

rum, multa ad Rhetorum canonẽ reuocarem et expenderem, ne scilicet defunctoriè, instar uulgi, officium interpretis obirem, factum est, ut plurimis obscuriora, quàm capere illarum artium rudes possent, tradidisse existimer. Ergo ut certam eorum quæ annotaui hactenus, & posthac (uolente eo, cuius nutu omnia reguntur) annotaturus sum, rationem ostendam, En uobis, studiosißimi adolescentes, eloquentißimum & castißimũ magistrum Fabium offero: de quo, quia (uno, quod aiunt, ore) satis pro merito prædicari non potest, præstat omnino tacere, quàm pauca dicere. Sed interim ne uos lateat, quid in hac æditione præstiterit typographus Gymnicus, homo ut multo diligentißimus, sic ad bona studia promouẽda propensus admodum. Primũ precibus meis autorem istum typis mediocribus preßit: quòd minuti isti & cedentes auscultationibus parum conueniant, & aciẽ oculorum mirificè obtundant: grandiores uero magnitudine sua difficilem usibus circunferentium faciant. Præterea doctißimorum quorunq; castigationes & annotationes adijciendas curauit: quod ego quoq; facile passus sum, cum pleriq; docentiũ eiuscemodi lectorem cælent: quò uideantur, dum ista ipsi usurpant, apud ignaros doctiores ἀλλὰ ἤδη ἅλις προοιμίων. Valete. E gymnasio nostro. Calend. Mart. Anno. M. D.

XXXIIII.

M. FABII QVINTILIANI VITA.

MARcus Fabius Quintilianus Romæ natus est, quibus Cõsulibus, aut quo imperãte Cæsare nõ legi. Verissima coniectura adducor, ut fidẽ libris temporũ non habeã, ubi legitur Quintilianus Calagura urbe Hispaniæ oriundus. Nã Marcus Valerius Martialis Calaguritani agri alumnus cum Hiberos memoria dignos suis Epigrãmatibus inserat, nullã de Quintiliano mentionẽ fecit, sed eum separatim cũ ueneratione nominat.

Quintiliane uagæ moderator summe iuuentæ,
Gloria Romanæ Quintiliane togæ.

Et ipse dicit cum esset adolescentulus, cognouisse Domitium Afrum & Senecã, qui ambo sub Nerone periere. Seneca in libro sexto Diuisionum Quintiliani declamatoris meminit, cuius adhuc extant multæ declamationes acutæ et breues, stylo aliquãtulũ remissiore. Is auus fuit M. Fabij Quintiliani, q Romæ multis annis Rhetoricen cũ summa laude docuit. Et ipse rursus Quintilianus mentionẽ facit patris, q causidicus fuit apud principem. Neq; notitia, neq; gratia caruit. Domitiani enim Cæsaris nepotũ cura ei delegata fuit. Disciplinæ eius castigatissimæ plenissimum testimoniũ C. Cælius affert. Qui sub tali præceptore tantũ profecit, ut sui temporis oratores facile supauerit. Duxit uxorẽ ex nobili familia, ex qua liberos suscepit, quæ acerbissima fatorũ sorte in prima iuuẽtutis flore rapta fuit. Alterũ ex liberis, cum librum de Causis corruptæ eloquẽtiæ edidisset, amisit.

fit. Postea cum Rhetorices libros scriberet, Quintilianum filium unicum parentis lumen ac solatium ogo dedit. Testis & ipse infelix senex suarum lachrymarũ est. Eius filiola ex alia, ut credo, uxore Tutilij equitis Romani filia genita, nupsit Nouio Celeri uiro caro. Quo tempore decesserit, affirmare nõ audeo, quoniam is qui tradit, fide caret.

IO. SICHARDVS LECTORI S.

POst multas, easq; nec indiligentes omnino M. Fabij Quintiliani editiones, cũ & nobis eius edendi consilium subijsset, uisi sumus id rectißime & ueluti auspicato facturi, si non ut cæteri ferè nostra ætate omnes, ingenio, sed exemplaribus paulò uetustioribus freti hoc facere ingrederemur. Nec enim obscurum est, quãtam maximis quibusq; autoribus cladem attulerit hoc emẽdationis genus, quo illotis quidã manibus ad autores quasi per ludum accedunt, pro libidine ut quidq; in mentẽ uenerit aut tollentes, aut ingerẽtes. Quæ res cum cæteris ferè omnibus, tum ipsi maxime Fabio obfuit, adeò, ut cõmemorare pigeat q̃ subinde alijs atq; alijs mendis sciolorum quorundam uitio ueluti uulneribus affectus sit, dum pro se quisq; hoc sibi sumit, ut in alieno libro ingeniosus uideatur. Quo factum est, ut subdititijs quibusdã insertis, non modò præterita sint quæ ad rem faciebant, sed quod est multo grauißimum, cœperint interim in pretio esse & usu, sub magni scilicet nominis umbra, quæ ab o-

mni dicendi ratione longe lateq; abhorreant. Id quod fortasse alibi sit tolerabilius, sed ubi quicquid dixeris feceris ut in exemplum protinus abit, atq; deinde imitationem, ibi quamlibet paruus error etiam capitalis est. Nec accilit hic quod ferè aliâs, ut erratorum nos aliquando pudere posſit, sed placemus etiam nobis errore, dum exemplo quicqd eius rei est facere nos persuasum habemus. Hæc nobis causa fuit, humanissime lector, ut autorem longe eminentissimum & dicēdi grauitate, & acumine iudicij in manus sumeremus, non quidē hoc animo, ut spem cuiquam faceremus nihil, post nostrum laborem fore reliqui quod luce indigeat, quis enim hoc sibi nisi impudentissimus polliceri ausit? sed ut probaremus saltem studium nostrum in restituendis pro uirili nostra eiusmodi autoribus, quos sanè perpaucos temporum iniuria reliquos nobis fecit. Simul ut & his gratificaremur qui instandi ut hoc ageremus nullum finem faciebant. Quorum quidem præcipuus fuit Ioan. Antoninus Cassouiensis, uir cum absoluta omnium artium, quæ in summum uirum cadere possunt cognitione præditus, tū rei medicæ callentissimus, qui ex media ferè Polonia ad nos exemplari uetere submisso sic pro amicitiæ nostræ iure apud me egit, ut tergiuersandi nullum relinqueret locum. Vt autem habeas, humanissime lector, consilij nostri rationem, quid in toto opere spectauerimus, ita accipe. Initio curæ nobis fuit magnopere, ut ipsum dictiōis

filum

filum usquequaq; sui simile esset, eamq; ob causam nihil ueriti quorundam iudicia mouimus loco quicquid usum esset alicunde arrepsisse in contextum, id tamen udim existimes factum duce exemplari, sine quo usqueadeo nihil putamus tentandum esse in ueterum monimentis, ut nec ullam pestem studijs ducamus maiorem. Deinde cum pleraq; uarie legerentur, marginibus curauimus adscribi ea quoq; quæ à sententiæ, ut uidebatur proposito longissime recederent: non hoc agentes ut uulgata æditiõe damnata obscura quædam sufficeremus quæ lectorẽ morarentur, sed quo à paulò acutioribus tanquam ex uestigijs posset erui syncerior lectio. Quod & auidius facturos nonnullos putabamus, quo minus nostrum iudicium interposuissemus. Nec uero inficias eo quædã etiamnum restare, in quibus tibi nec iudicium nostrum, nec exemplar diligẽter alioqui scriptum, suffecerit, ad quæ intelligenda Delio, ne quid aliud dicam, natatore sit opus. Sed cogitabis eiusmodi fuisse suscepti negotij rationem, cui uix ipse Fabius si iam renascatur satis sit futurus, tantum sibi permisit quorundam petulantia in ea quæ non intellexit. Vale, & nos ama, Basileæ Mense Augusto, Anno

M. D. XXIX.

INDEX
SOEORVM QVAE PRAECI
PVA HABENTVR IN QVIN
tiliani Institutionibus, Elenchus.

A

ABdicationum duæ sunt formæ 448
abstemius unde dicatur 59
academici in utranq; partem disputant 735
accentuum in latinis nominibus ratio 41
accij poëtæ laus 623
accusatoris officium 428
achillis clypeus qua pictura insignitus fuerit 135
actionis quæstio 589 444
acumen præcipue ualet in altercatione 396
addicti qui dicantur 433
adolescentibus aliquando parcendum 673
aduocatus nonnunq; malæ causæ argumentum est 730
æmulatio profectum alit 22
ænigmata 512
æolicæ rationi sermo noster est similimus 54
æschinis laus 619
æschilus primus tragœdiam protulit 616
æsopi fabulæ 67
ætas nostra satis longa quibuslibet studijs 780
781. & 782.
ætas quæ studijs maxime accommodata 11
affectuum diuisio, & quomodo sint mouendi 363
affectuum mouendorum ratio 358
afranij laus 624
africani Iulij uires in dicendo 763
ager ab agendo dictus à quibusdam 55
aglaophon clarus pictor 761
agrippa unde dictus 34
albutij laus 129
alcæi laus 616
alcmenes statuarius clarus 762

allego

INDEX

allegoria omnibus seruit 518
altercationis præcepta 393
ambiguitas uitanda 468
ambitio uirtutum plerunq; causa est 22
amicitiæ firmissimæ ineuntur in scholis 22
amictus qualis fuerit ueteribus 717
amphibologia, & eius species 451
amplificationis species 489
antimetabole 569
analogia 49
analogia quæ sit 319
anastrophe 43. & 515
andronicus Hypocrita præceptor pronunciationis Demostenis 690
animus humanus ueluti situm ducit ex umbratili uita 21
animorum origo cœlestis creditur 9
an quid significet 45
antapodosis 486
anticategoria 419
antigoni imago ab Apelle picta 120
antimachi genus dicendi & laus 614
antipatris in carmine facilitas 655
antiphilus clarus pictor 762
antipophora 570
antitheton 568
antonius pronunciando multum potuit 690
antonij persona apud Ciceronem qualis 134
apelles pictor præstantissimus 762
apodixis 288
apollonius molon præceptor Ciceronis 751
apollonij laus 614
apologi ab Aesopo nomen habent 316
apologia 571
apophasis 338
apostrophe 536
apte quomodo dicamus 658
arati poëtæ laus 614
archiæ in carmine facilitas 655
archilochi laus 615

argumentum quid significet 288
argumentorum tractatus 287. & 321
ariditas maxime uitanda in præceptore 94
aristoteles præceptor Alexandri Magni petitus à Philippo 13
aristotelis libri ad Theodectem quales 124
aristotelis laus 620
aristophanes comicus 616
arrogantia magnos profectus perdidit 96
ars an natura plus eloquentiæ conferat 142
artis necessariam esse cognitionem 115
artis modus quis sit 118
artem decor comitetur 575
artium generalis diuisio 150
artorius Proculus 518
aruspex unde dicatur 59
asinij Pollionis laus 626
asiaticum genus dicendi 764
aspectus quis esse debeat dicentium 703
asinius Pollio & Ciceronem & Demosthenem in aliquibus damnat 732
assentio Sisenna primus dixit 38
assumptiua causa 437
atticismus quis uerus sit 765. & 766. & 767
athenis actores mouere affectus uetabantur 131
athenæus rhetoricen, artem fallendi dixit 127
atracini Varronis laus 621
atticus græce scripsit de Rhetorica 154
attici non fuerunt admodum studiosi compositionis 602
Augustus Cæsar natus annos XII. auiam pro rostris laudauit 749
aut, quid significet. 45

B

BArbarismi uitium quale 37
bassi Aufidij laus 624
beneuolentiæ captandæ ratio 217
bibaculi laus 623
bipennis à pinna dicitur 30

brachia orantium qualia 706
brachylogia 562
breuitas quibus constet 205
breuitas quæ laudetur 240
bruti in dicendo grauitas 763
bruti oratio pro Milone 184
busyris laudatur à Polycrate 134

C

CAcosyntheton 482
cacozelon Ibidem
cædendi mos in scholis improbatur 36
cælius reus de ui 669
cælij ingenium 626
cælij indoles in dicendo 763
cælij asperitas 635
Cæsar ante quæstoriã ætatẽ grauissimas causas egit 749
cæsaris Iulij dictio & laus 627
cæsaris uis 635
cæsaris de Analogia libri 62
cæsij Bassi laus 623
caiæ in nuptialibus sacris uocitatę 91
canopitarum exercitus apud Cice. 38
caldum Augustus quàm calidum maluit 52
calliditatis suspicio fugienda 256
callidij subtilitas 763
callimachus princeps Elegiæ 615
calon statuarius 762
caluus quædam damnauit in Cicerone 732
caluus ante quæstoriam grauissima iudicia suscepit 749
calui in dicendo sanctitas 763
calui iudicium 635
canthus ferrum quo rotæ uinciuntur 37
caput præcipuum est in actione 703
capsis unde componatur 47
carbo C. etiam in tabernaculo solebat uti exercitatione dicendi 657
carij Oratores 701
carneades iniustitiam laudauit Romę audiente Censorio Catone 735

scassij

INDEX.

cassij Seueri laus 627
cassij acerbitas in dicendo 763
cassij Seueri ioci asperi 376
catachresis 509
catius Epicureus 628
Cato cum iuris tum dicendi peritissimus fuit 746
catullus Ciceronis liber 179
catulli laus 623
causas agendi quod tempus sit idoneum 732
causarum genera quinq; 223
causarum tria sunt genera 159
charisij orationes 617
chriarum genera 67
ceratinæ 69
cethegus Suadę medulla dictus est Ennio 123
ceruix dicentium qualis sit 705
cicero carpitur 588
cicero quando agere inceperit causas 750
cicero in Asia Apollonium Molonem audiuit 751
cicero Bruto non uisus est perfectus 732
cicero quare tam longa toga sit usus 718
cicero Xenophontis libros transtulit 644
cicero in Rhetoricis secutus est Hermagoram 212
cicero aliquot editos libros suos ipse damnauit 179
cicero arrogantia laborauit 662
cicero quæstionibus infinitis se exercebat etiam tum cum princeps in Republica esset 646
cicero quando legendus 103. & 104
cicero Platonis libros aliquot transtulit 644
ciceronis oratio cœpit canescere 665
ciceronis oratio pro Milone nobilissima omnium 698
ciceronis carmina 664
ciceronis laus 625
ciceronis insolentes quædam uoces 664
ciceroni modus defuit captandi risus 371
cinna Smyrnam nouem annis scripsit 643
ciuilis scientia quę 126
classes institutæ in scholis 22
clausula quæ sit 498

clitarchi

INDEX

elitarchi hiſtorici laus 618
cluentij cauſa quomodo tractata à Cicerone 137
cœlibes quaſi cœlites dicti ſunt 58
cœniſmus 482
cogitationis fructus 649
collum orantis 705
comœdiæ antiquæ laus 616
comœdiæ maxie eloquentiæ conferunt, earũq; laudes 64
communicatio quæ dicatur 532
compoſitio in oratione eſt quod in poëmate uerſificatio 596
compoſitionis ratio 573
compoſitiones nominum 47
concluſionis ſiue perorationis uirtutes 351
coniectura à coniectu dicitur 172
coniectũra de quibus rebus ſit 415
conſilium quid ſit 398
conſiſtere in ſecundis terrijſq; nonnunquam ſatis eſt 782
conſtitutio quibus rebus fiat 436
conſulere quid olim ſignificauerit 54
conſuetudo quid poſſit in ratione loquendi 49. & 57
copia uerborum quomodo paranda 603
corax antiquiſſimus Rhetoricæ artis ſcriptor 152
cornelius Rufinus factus conſul à fabritio 737
cornelij Seueri laus 621
cornelij Celſi conſilium in ſcribendo 628
cornelij cauſa à Cicerone perorata 471
cornelia mater Gracchorum eloquentiæ multum contulit filijs 10
cornua in Ro. exercitu quid agant 71
craſſus diues quinque Græci ſermonis differentias optime tenuit 689
craſſi pronunciatio 690
craſſi uox erga philippum 666
crates pædagogum percuſſit, cum indoctum puerum uideret 67
cratinus comicus 616
credibilium genera tria ſunt 289
criſpi agilitas in dicendo 763

criticorum officium 28
crocodilinæ 69
cupidinis arma 98
cum, uarie apud ueteres scriptum 58
cyrus omnium militum tenuit nomina. 689

D

Decebit aliud alios 667. & 668
declamandi ratio & utilitas 111
declamatoribus quid sit obseruandum 202
declamationum utilitas 647
declinationum ratio præ oĩbus constare debet puero 34
decori obseruatio 660. & 661
deliberatiuum genus remotũ sit ab omni affectatione 204
deliberatiui siue suasorij generis ratio 192
deliberatiua causa concionalis dicitur 160
demetrius Phalareus uersicolori ueste usus 610
demetrij Phalarei laus 619
demonstratiuum genus quale, & quibus constet 187
demonstratiuum genus causæ 159
demonstratiui generis numeri 599
demosthenes admodũ puer pupillares actiões habuit 749
demosthenes lex orandi 618
demosthenes ρ litera laborauit 78
demosthenes spondeis plurimum est usus 592
demosthenes nõ uideť satis perfectus ipse Ciceroni 732
demosthenes in littore meditans consuescebat ferre concionum fluctus 642
demosthenes nunquam uidetur Ciceroni dormitare 608
demosthenis de pronunciatione iudicium 690
demosthenis uis 625
demosthenes actionem componebat ad grande speculum 703
deprecatio ubi locum habeat 327
deprecationem quidam negant uspiam in iudicium uenire 439
deteriora pertinacius hærent 10
dis unde dicatur 59
dialogi 534

INDEX

dialectica disputatrix dicta 740
dialectica compressæ manui similis est 145
diallage 550. & 561
dicere & facere sciat præceptor 92
dicacitas scurrilis absit à iocis 376
dicendi multa genera 761
dicendi maximũ uitium à uulgari ratione discedere 463
dicendi ratio quibus contineatur 161
didymus plurima scripsit 66
diæresis 39
dinosis 488
disci possunt multa eodem tempore 81
discipuli contulerunt seuerissimis quibusq; preceptoribus aliquid ad uictum 753
discipulorum officium 111
discobolus Myronis 120
dispositionis uirtus 401
dissimile quibus modis fiat 315
distinguendæ orationis uirtus 697
diuinatio in iudicijs quæ dicatur 208
diuisio 105
diuitiæ morum experimenta exhibent 189
docilitas quomodo concilietur 222
domitius Afer multum amisit circa eloquentiam autoritatis 778
domitij Afri ingenium 627
domitij Afri ioci lenes 376
domitij Afri libri de testibus 276
domitij Afri in dicendo maturitas 763
dualis numerus apud Latinos 43
duapondo cuiusmodi uerbum 38

E

Eliteræ sonus 580
ediscendum quatenus sit 106
egesias clarus statuarius 762
egressionis ratio, & modus 258
elementa decem Aristotelis 170
elementa prima quemadmodum docenda sint 9

eliminat

INDEX

eliminat uerbum 476
ellipsis 43
elocutionis, siue phrasis ratio 464
eloquentia cupit esse speciosa & locuples 128. 134. 141 346
eloquentiæ genus aliud alios decet 145, 167 666
eloquentiæ maxima pars animo constat 23
emendationis modus 643
emendationis seueritas atterit ingenia puerilia 95
empedocles carmine philosophiam est complexus 28
emphasis inter figuras est 542
emphasis in uulgaribus uerbis 528 487
energia 306 310 294 482
ennius suauiloquenti ore dicit Cethegum fuisse 695
ennij laus 621
enthymema rhetoricus est syllogismus 788 75
epanalepsis 480
ephori historici laus 618
epicherema quid sit 312 288 287
epicherema quibus constet, & quomodo refellatur 339
epicurus disciplinas omnes fugit 136
epitheton figura potius est quàm tropus 515
epitheta 510. & 519
epiphonema quod dicatur 497
eriphilus Rhodius ad uerbum retulit in agendo quæ cogitauerat 650
essentia Plauti 122
ethica tota est oratoris 738
ethopœïa 540
ethos 375
etymologia 53
euidentiam quidam narrationi subiiciunt 244
euphoniæ quanta cura esse debeat 36
euphorionis laus 614
euphranor pictor clarus 762
euripidis laus 616
eupolis comicus Ibidem
eurhythmia necessaria oratori 73
ex præpositio quam in compositione uim habeat 58
exclamatio 533
exempla

INDEX

exempla quid possint in oratione, & quo modo tractentur ab oratore 311
exercitationes quales fuerint ueteribus studiosis eloquentiæ 312
exercitationes primæ apud rhetorem quales sint 36
expectorat uerbum uetus 92
exordij rhetorici ratio & usus 476
exordiorum uitia 216
extemporalis facundia quomodo paretur 229
658

F

FAcetum quid dicatur 374
fama quomodo tractetur ab oratore 272
fauces quales esse debeant oratori 628
fiduciam præ se ferat orator 337
figuræ quæ sint 520
figuræ uerborum 551
figuræ à tropis quid differant 518
figuratæ controuersiæ quæ dicantur 528
finitio quando locum habeat, & quomodo tractetur, quibusq; constet 427
finitioni quæ sint necessaria 297
finitæ causæ 167
firmamentum causæ quod sit 210
frugi unde quis dicatur 54
funebres conciones quales sint 719

G

GAlbæ ioci lasciui 376
galli laus 622
geminatio uerborum quam uim habeat 525
geometria oratori necessaria 74
germanici Cæsaris laus 628
gestus institutio & ratio cuiusmodi 77
gorgiæ Leontini longissima ætas 158
gladiatorum fecundæ manus 338
glossemata quid significant 65
gracchus in deflenda matre concitauit totius populi Romani lachrymas 690
gracchi fistula præcentrix 73

INDEX

graculi unde dicti sint 99
gradatio 562
græca eloquentia quibus rebus sit dulcior 767
græca præcedere debent latina 11
grammatica Musicæ subiecta est & astronomię 71
grammaticæ officium, & diuisio 27
grammatici officium 66
grammatico opus est plurium artium cognitio 68
gurdus Hispanicum nomen est 40

H

HLitera cuiusmodi sit 39
hebetiores perinde sunt ut monstrosi 9
here dictum pro heri ætate Quint. 61
herodotus cuiusmodi autor, & qualis eius cõpositio 576
herodoti laus 618
hesiodus primus autor apologorum 316
hesiodi laus 614
hexametri finis male claudit orationem 588
historia alit orationem tanq̃ succo, & eius usus 609
historiæ multi præclari scriptores 618
historiæ græcæ fabulis sunt similes 96
historiarum enarratio quomodo utilis sit pueris 66
historiarum cognitio necessaria est oratori 747
historici quomodo legendi 101
hippocrates quosdam errores suos ipse prodidit 178
homerus uidetur nonnunq̃ dormitare Horatio 608
homerus auspicium faciat pueris in scholis 63
homerus primus legatur 612
homeri principia 822
homœologia 480
homeoproton 568
hominis laus cuiusmodi 188
hominum officium quod sit 9
horatius in quibusdam non est interpretandus 64
horatij laus 622
hortensius in agendo ad uerbũ retulit q̃d cogitauerat 650
hortensij pronunciatio 620
hortensij filiæ oratio apud centumuiros habita 10

INDEX

humeri quales sint dicentium 706
hyperbole 515
hyperbaton figura est potius q̄ tropus 43. & 514. & 518
hyperidis laus 619
hypotheses 265
hypotyposis 537

I Literæ sonus 580
Iambicum carmen à Romanis non admodum celebratum fuit 622
imitatio arti subiecta est 162
imitatio transit in mores 78
imitatio 630
infantia quædam est etiam studijs 12
infinitæ causæ quæ 163
ingenia puerorum quomodo cognoscantur 24
ingeniosiores quare ineruditi habeantur 115
insinuatione quando utendum 224
iocus quid sit 375
iocus inhumanus est aduersus miseros 377
ironia 537
isocratis iucunditas 625
isocratis Panegyricus decem annis elaboratus 643
isocratis laus 619
isocratis schola principes eloquentiæ dedit 765
isocolon 568
iudicium consuetudini necessarium est 57
iudicium inuentioni subijcitur 156
iudicium quid sit 398
iudicialium controuersiarum genera 207
iudicatio quæ dicatur 709
iugeri mensura 76
julius Florus in Gallijs eloquentiam docuit 638
julij Africani laus 627
julij secundi laus Ibidem
junctura quibus constet 579
junij Bassi ioci contumelioſi 376
ius triplex est 99

iuris ciuilis scientia necessaria oratori 744
iusiurandum 273
iustum duabus rebus absoluitur 436

L

LAbia dicentium quid agant 705
lacedæmonij saltationem quandam tanquã ab bella utilem habuerunt inter exercitationes 80
lacedæmonij eloquentiam urbe expulerunt 131
lacedæmoniorum exercitus inflammatur musicis modis ad prælium 71
lachrymæ citissime inarescunt 357
lælius filiam suam eloquentia imbuit 10
lanas Tarento uehere non licet 450
latera cum gestu consentiant 713
laus discendi studium excitat 654
laudandę rei cuiusq; ratio 188
lectio pueri qualis sit 63
legendi qui primi sint 104
legum potestas 445
legum contrariarum tractatio 148
legum laus magnas eloquentiæ uires desiderat 99
legum ferendarum institutũ apud Græcos & Latinos ibi.
lentulus opinionem eloquentię consecutus est pronunciatione sola 609
leonides Alexandrum quibusdam uitijs imbuit 10
libertini ex seruis fiunt 298
licinij in carmine facilitas 655
linus musicus & eius laus 70
literarum potestas 29
literarum usum Plato obstare memoriæ dixit 680
liuij iudicium de his qui legendi sunt 611
liuius pueris magis prodest, quàm Salustius 104
liuius hexametri exordio orsus est librum suum 588
liuij Patauini laus 624
liuij lactea ubertas 610
loci argumentorum 290
loci artificiosæ memoriæ quales sint 682
lodex masculino genere usurpata à Pollione 57
logodædali 152

lucani

Iucani laus 612
Iucilius reprehenditur 50
Iucilij laus 622
Iucretij poëtæ laus 620
Iucullus Ciceronis liber 179
Iudus unde dicatur 55
Iupercalia unde dicta sint 47
Iusus in pueris alacritatis signum est 25
Lycij oratores 701
Lycurgus musicam probauit legibus 71
Lyra circunlata in cœnis 72
Lysiæ laus 611. 98 mosil. 619
Lysiæ oratio oblata Socrati 128
Lysippus clarus statuarius 763

M

Macrologia 481
malorũ accusationes interſunt Reipublicę 731
manus dicentium quid agant 706
manus cum sensu incipiunt & desinunt 710
mappa Punicum nomen est 56 46
marcipores unde dicti sunt 35
mastruga Sardum nomen 37
mater quando contra filium stare possit, 671
mehe pro me ueteres dixerunt 40
melanthius clarus pictor 762
melos quid sit 72
memoria, & quibus rebus paretur 678
memoria præcipuum signum est ingenij 24
menander posterorũ iudicia æquiora est adsecutus quàm uiuentium 19
menandri laus 617
mendax memor fit 258
mendacium dicit aliquando bonus uir 140. 150. 149 735
mentis humanæ natura & conditio 662
mentum orantis 706
messalæ ingenium 626
messalæ in dicendo dignitas 763
messalæ liber de literis 61. & 62
metabole 552

metalepsis 509
metaphora 505
metastasis 537
metonymia 560
metrodorꝰ in agẽdo ad uerbũ retulit quę cogitauerat 650
metrum quid sit 72
metus nõnunquam adhibendus & amouendus pro causæ ratione 219
metus in peroratione habet plus q̃ in proœmio locꝰ 354
milonis consilium in uitulo ferendo 67
mimesis 540
minerua Athenis à Phidia fabrefacta 762
miosis uitanda 480
mithridates XXII linguas calluit 688
modestia plurimũ autorita. & fidei patrono cõciliat 759
molli articulo tractare 673
monosyllaba plura male continuantur 581
morum curam oportere esse oratoribus præcipuam 737
mundum Pythagoras compositum esse dixit harmonica ratione 70
musica, & eius laudes 28 Ibidem
myron statuarius 762

N

NAres quales dicentium sint 705
narratio quid sit 237
narrationis ratio & modus 238
narrationum tres sunt species 93
negandi duplex forma est 328
ne, quid significet 198 45
nescire aliqua inter uirtutes est grammatici 66
nicostratus luctando, pugnandoq; uictor 110
noëma 497
nomina propria in o 46
non à ne aliud significat 45
nothus qui dicatur 185
numero quædam ualent 329
nutrices Chrysippus optimas iubet legi 9
nutricum cantilenæ 74

O

INDEX

O

OBscœnitas omnis fugienda 377
obscuritas quibus rebus fiat 467
oculorum gestus in actione 704
olympius Iupiter factus à Phidia 763
onomatopœia 508
opiter unde dicatur 34
oratio mores profert 665
oratio quibus constet 459
oratio regina rerum dicitur à Sophocle 84
orationis uirtutes & uitia quæ 30
orationis partes 33
orator qd obseruet in suscipiẽdis causis 751. & 753. & 757
orator non est nisi uir bonus 728
orator uerus cuiusmodi esse debeat 711
oratoris officium 459
oratoris instrumenta quæ sint 747
oratores quomodo legendi 101
oratorum ueterum præcipui 618
ordo tribus momentis consertus est 301
ornatus 470
orpheus saxa lyra duxit 70
orthoepia 41
orthographia 58
os oratoris quale sit 699
ouidij laus 621
ouidij Metamorphosis qualis sit 231

P

PAcuuij laus 623
pædagogi quales esse debeant 10
pamphilus pictor 762
palæmon ætate Quintiliani fuit 31
panegyrici plus cultus admittunt 113
panyasis laus 614
parabola 316
paræmia 513
paradiastole 565
paradiegesis 551
paradoxum 533

parentes quales esse oporteat 80
parenthesis 556
paricidas quos uocemus 509
paronomasia 565
parrhasius clar⁹ pictor lineas subtilissime examiauit 761
partes orationis quot sint numeratæ 33
partitio quæ sit apud rhetores 263
patauinitatem Pollio reprehendit in Liuio 46. & 465
pathos 365
patroni & accusatoris distantia 326
Pauli L. oratio de lunæ defectione 77
pedum suppIosio frequens inepta est 713
pedonis laus 621
pepigi uerbum defenditur à Fabio 50
peregrini murum ascendentes multantur morte 262
pericles obscuratione solis territos Athenienses liberauit metu 77
pericles optabat ne sibi ullum uerbum in os ueniret quo populus offenderetur 739
periodi nomina multa 598
periphrasis figura 514. & 519
periphrasis figura est potius quàm tropus 518
perissologia 514
persij laus 622
personis quæ accidant 291
perspicuitas summa orationis uirtus est 64. 92. & 465
petoritum Gallicum est nomen 46
phantasiæ tractatio 369
phidias statuarius, & eius opera 762
phidias Iouem expoliuit 91
philetas elegiographus 615
philemon comicus 618
philisti historici laus Ibidem
philosophiæ cognitio necessaria oratori est 741. & 742
phrygio excitamur 74
pictores clari 761
pilarij in scenis 653
pindarus Lyricorum princeps 615
pituita quia petat uitam 55

plancus

plancus Stoicus 618
plato Pythagoreos & Aegypti sacerdotes discendi gratia adiit 84
platonis copia 625
platonis laus 619
platonis dialogi 280
plautus, & eius laus 623
pleonasmus 491. & 561
plinij Secundi error de toga Cice. 718
pectus disertos facit 654
poëtæ non per omnia sunt oratori sequendi 609
poëtarum lectio quid conferat Ibidem
pollio ieiunus fuit 635
pollio ante quæstoriam ætatẽ grauissimas causas egit 749
pollionis diligentia 635
polycletus statuarius 762
polygnotus clarus pictor 762
pomponij Secundi laus 623
portius Latro primus clari nominis professor fuit 647
præceptor quidam in Liuio docebat obscurare discipulos quæ dicerent 460
præceptoris uirtus maxima est, ut discrimina ingeniorũ notet 108
præceptoris uultus contuendus à discentibus 87
præceptore an protinus optimo utendum sit 90
præceptores temperare uires suas ad intellectum discentium debent 23
præceptores latini cœperunt temporibus L. Crassi 102
præceptorum officium & mores 87
præcocia ingenia cuiusmodi 25
præiudicia quomodo tractentur 278
præmiorum tractatio 439
pragmatici apud Oratores 745
praxiteles clarus statuarius 763
probationes artificiales 282
probationes inartificiales apud rhetores quę dicant 269
probationes patheticæ 325
probationum quadruplex ratio est 283
profectus diligentia constat 107

pronunciatio prima qualis sit 57
pronunciatio ornata quæ 697
pronunciatio tria præstare debet 720
pronunciationis quantum sit momentum 689
proœmium unde dicatur, & eius usus 216
properti laus 612
propositionis usus in oratione 261
propositione aliquando aduersarij utendum 263
proprium quod dicatur 208
propria uerba quæ dicantur 48
prosonomasia 565
prosopopœiæ 158 mo 192. & 534
protogenes pictor quibus rebº excelluerit in pictura 762
prouerbia uim nonnunquam habent iocorum 390
pudor ad dicendum stimulos addit 654
pueri instituendi secundum naturam 107
puerorum natura laboris est patientior 83
pueris eloquentiæ studiosis quæ sint maxime uitia uitanda 104
pueris non est acerbe instandum 12
pyrrhichius pes cuiusmodi 601
pythagoras primus philosophum se dixit 731
pythagoræ delatum: Ipse dixit 664
pyxides quas appellemus 509

QVæstio quid sit 209
quæstio omnis aut in re aut persona est 283
quæstionum species 459
quæstus nulla iustior ratio q̃ ex officio præceptoris 753
qualitas 435
quantitas 443
quase dixit Liuius non quasi 61
quintilianus præceptor nepotum Domitiani fuit 215
quintiliani consilium in toto libro 8
quintiliani liber de causis corruptæ eloquentiæ 348
quintiliani libri mortui superstite patre 349

R

INDEX

RAbirij laus 921
ratio quæ sit 290
rebus accidentia quæ sint 295
refutatio quæ sit, & ubi locum habeat 326
rerum publicarum tres sunt formæ 299
rheda gallicum est nomen 46
rhetoricæ initium 155
rhetorica an sit uirtus 143
rhetorica ad quid sit utilis 130
rhetoricca explicitæ manui est similis ex sententia Zenonis 145
rhetorice an sis ars 133
rhetorice quid sit, & eius finis 133
rhetorices materia quæ sit 146
rhetorice quemadmodum uerti latine nõ possit 121
rhetoricæ artis scriptores qui fuerint 150
rhetoricæ quinq; partes sunt 156
rhetoricam quidam naturalem crediderunt 134
rhetoris instrumenta 149
rhetori quando tradendus sit puer 85
rhodium dicendi genus 765
rhythmus quid sit 72
risus captatio quando fieri debeat 371
romanis summum crimen luxuria fuit 191
rumor quomodo tractandus sit à rhetore 272
rutilij P. exilium sub Sylla 661

S

SAleij Bassi laus 621
saltatio Lacedæmõniorum quare instituta 80

INDEX

Saluſtius Thucididi conferendus 624
Saluſtij proœmia 194
Saluſtiana breuitas pueris non conuenit 610
Salſum quid dicatur 374
Sarcaſmus 513
Scabellum à ſcamno ducitur 30
Scæuolæ eloquentia 746
Schemata 45
Scipio primus ex uortice fecit uerticem 61
Scribendum quidq; ut ſonuerit 62
Scribendi quis ſit modus 636
Scribendi bene ſtudium non eſt contemnendum 14
Scripti & uoluntatis ſtatus 445
Secundi elegantia 763
Senecæ genus dicendi, & Quintiliani de eo iudicium 628
Senecæ copia in dicendo 763
Sententiarum genera 495
Sententiarum ornamenta 526
Sententiarum quæ ſint figuræ 528
Septimij libri obſeruationum 219
Seriorum tria genera 392
Sermo quibus conſtet 49
Seruij Sulpitij laus 627
Seruilij Nouiani laus 624
Sidonij in carmine felicitas 655
Signa quomodo tractentur in probatione artificiali 284
Similitudines quomodo eludantur 331
Similitudines repertæ ad inferendam rebus lucem 485
Simonides inuentor memoratiuæ artis 680
Simonidis laus 616
Simulatio prodit ſe aliquando 735
Socrates noluit uti oratione Lyſiæ 696
Socrates ſenex lyræ ſtuduit 71
Socratis perſona in Platone cuiuſmodi 128
Socrati contulerunt diſcipuli ad uictum 753
Socraticorum mos 730
Soloeciſmus 42
Solitaurilia unde ſint dicta 47
Sophoclis laus 616

sophron Mimorũ scriptor quanti à Platone sit habit⁹ 71
sotadei amouendi sunt 64
spiritus orantis qualis sit 695
status qui, & quot sint 172
status quot, & unde ducatur 322 165. & 168
status eius qui dicturus est 703. 704. 705. & 706
statuum inter se cognatio & diuersitas 454
statuarij clari 762. & 763
stellam à stilla quidam deducunt 55
stesichori laus 615
studia quæ post finem tractanda 777
stylus dicendi magister est 636
stylus qualis esse debeat 14 636. & 637
suadenti seu dissuadenti quæ sint spectanda 195
suadendi partes quæ sint 196
sulpitius transtulit carmina in prosam, & hoc unum genus exercitationis habuit 644
sulpitius Longus fœdissimus 377
sulpitij acumen in dicendo 763
sybaritæ frugalitatem oderunt 191
syllogismorum ratio 450
sylua quæ uocetur scriptorum 639
synalœphe quæ dicatur 39. & 180
synathræsmus 494
synæresis 39

T

TAbularũ ratio quomodo tractãda ab oratore 273
tautologia 480
terentij laus 623
terentij Varronis laus 622
testes quomodo refellendi sint 274
themistocles intra annum unum optime Persice locutus est 688
themistocles abiecta lyra est habitus indoctior 72
theocriti laus 614
theodectes quamlibet multos uersus cõtinuo reddere memoria fretus potuit 689
theophrastus notatur ab anicula 465
theophrasti laus 620

theon Samius clarus pictor 768
theopompi laus 618
theopompi Lacedæmonij factum 137
theſes 163
thucydides bellicum canere uidetur Ciceroni 610
thucydidis laus 618
tibiæ orantis quales ſint 693
tibulli laus 622
timagines muſicam antiquiſſimam dixit 70
timaginis hiſtorici laus 618
timantis tabula qua Iphigeniam depinxit 120
timotheus muſicus duplicem mercedem exigebat ab his quos alius inſtituiſſet 90
tincæ Placentini barbariſmi 38
tiro libertus Ciceronis tres libros de Iocis ſcriptos reliquit 372
toga ad calceos dimiſſa eſt antiquitus 717
toga qualis ſit dicentium 718
tonorum uel accentuum obſeruatio 40
topica à Cic. quo conſilio ſcripta 212
topographia 537
tormenta quomodo tractentur à rhetoribus 272
trachalus eminentiſſimus ſui temporis orator 748
trachali ſonus in dicendo 763
trachalli laus 627
tranſlationis uſus 456
tranſlationi quæ ſint neceſſaria 511
tranſlatione quando utamur 328
tranſlata quæ dicantur uerba 48
tricola 567
tropus quid ſit 502. & 518
tropus continuus in allegoriam & ænigma exit 505
tropi à figuris quid differant 518
tubæ in R.o. exercitu quid agant 71
tumultus quid ſit 433
tyrtæum Horat. Homero ſubiungit 615

V

Valerij Flacci laus 611
Valeſij

INDEX

ualesij & Fusij, qui nunc Valerij & Furij 30
uareni laus 621
uari poëtæ laus 623
uentilatores in scenis 653
uenus armata apud Lacedæmon 98
uenustum quid dicatur 374
uerbis quædam sunt eleuanda 247
uerbis cuiusmodi utendum 224
uerbalia quæ 35
uergilius primo legendus à pueris 63
uergilius pauciſſimos uersus die composuit 637
uergilij principia 222
uergilij laus 620
uerginius ætate Fabij 154
uertere græca conducit plurimum ad comparandam eloquentiam 644
uibius Crispus 337
uibij Crispi dictio & laus 627
uisellius scriptor 550
ulyssis orantis status apud Hom. 720
uitæ anteactæ crimina quomodo tractanda sint 404
uitia quæ circa gestum accidunt 712
uitia quædam puerorum ferenda sunt 93
uopiscus unde dicatur 35
uox præceptoris ut sol est 28
uox qualis sit oratori 692
uocis diuisio 73
uox uiua plenius alit 89
uocalium concursus hiantem facit orationem 579
urbanus quis dicendus sit 391
urbanitas quid significet 374
uultus orantium qualis sit. 703

X Enophontis ore Musæ locutæ sunt 610
Xenophontis laus 629

Z

Zeusis pictor clarus 762

FINIS.

M. FABIVS QVINTILIANVS TRYPHONI BIBLIOPOLAE SALVTEM.

EFFLAGITASTI *quotidiano conuicio, ut libros, quos ad Marcellum meum de Institutione oratoria scripseram, iã emittere incipe rem. Nam ipse eos nondum opinabar satis maturuisse, quibus compo nendis, ut scis, paulo plus quàm biennium, tot alioqui ne gotijs districtus impendi: Quod tempus non tam stylo, quàm inquisitioni instituti operis propè infiniti, & legendis autoribus, qui sunt innumerabiles, datũ est. + Vsus deinde Horatij consilio, qui in arte poëtica suadet, ne præcipitetur editio, nonũq; prematur in annum, dabam his otium, ut refrigerato inuentionis amore, diligẽtius repetitos tanq; lector perpenderem. Sed si tantopere efflagitantur, quàm tu affirmas, ꝑmittamus uela uentis, & aurã bene soluẽtibus precemur. Multũ autem in tua quoque fide ac diligentia positum est, ut in manus hominum quàm emendatißimi ueniant.*

+ Aliâs sic: Deinde Horatij, quã lectionem uir exacti iudicij Petrus Mosellanus approbat.

Et aurã.) Pontanus, à cuius autoritate et iudicio diuersum sentire nefas ueluti est pro auram orã, et legit, et interpretat, usus ad hoc testimonio Liuiano li. 28. in eo libello quẽ de Aspiratione cõscripsit, quem secutus etiã author dictionarij, quod Copię cornu appellãt, inter exponendũ idem adserit. Sũt et alij quoq; qbus hoc defendere placuit. Et quanq; fortassis magis applaudat auram, tamẽ ob huiuscemodi uirorũ au toritatẽ et consensum, rem in dubio

A relin-

relinquamus, præsertim cum ex hac re dignitas scripti & autoris nō imminuatur. Mosellanus, modo sint illius quæ in hunc autorem sub illius titulo feruntur annotata, auram magis probat. Camerarius utriusque linguæ peritia clarus oram mauult. Quid enim (inquit) auram significet? neq; enim bene precemur hic astruere liceat, maxime cum in quarto huius autoris libro similiter legatur magno consensu exemplorum: Nauim conspexi quanti uehe ret interrogaui, de precio conuenit, conscendi, sublatæ sunt anchoræ, soluimus oram, profecti sumus. Est autem ora, ut ait Pontanus fu nis nauticus, quo naues ligantur in portu.

(*)

M. FABII QVINTILIANI IN ORATORIAE institutionis librum primũ, ad Marcellum Victorium, Proœmium.

(+)

POST impetratam studijs meis quietem, quæ per uiginti annos erudiendis iuuenibus impenderam, cum à me quidam familiariter postularent, ut aliquid de ratione dicendi componerem, diu sum equidem reluctatus, quod autores utriusq; linguæ clarißimos non ignorabam multa, quæ ad hoc opus pertinerent, diligentißime scripta posteris reliquisse. Sed qua ego ex causa faciliorem mihi ueniam meæ deprecationis arbitrabar fore, hac accendebantur illi magis, quod inter diuersas opiniones priorũ, et quasdam etiam inter se cõtrarias, difficilis esset electio: ut mihi si non inueniendi noua, at certe iudicandi de ueteribus, iniungere laborem non iniuste uiderentur. Quamuis autem non tam me uinceret præstandi quod exigebatur fiducia, q̃ negandi uerecundia, latius sc tamẽ aperiente materia, plus quàm imponebatur oneris, sponte suscepi: simul ut pleniori obsequio demererer amãtißimos mei, simul ne uulgarẽ uiam ingressus, alienis demum uestigijs insisterem. Nam cæteri ferè, qui artem orandi literis tradiderunt, ita sunt

Reddit ratiõnem editionis. Romę docuit Fabius ubi defunctis munere docendi XX annos ociũ à professiõe legibus postea scriptis dabatur.

Translatiõ ab operũ perfectione.

exorsi, quasi perfectis omni alio genere doctrinæ summam eloquentiæ manum imponerent: siue contemnentes tanquã parua quæ prius discimus studia, siue nõ ad suum pertinere officium opinati, quando + diuisæ professionum uices essent: seu, quod proximum uero, nullam ingenij sperantes gratiam circa res, etiamsi necessarias, procul tamen ab ostentatione positas, ut operum fastigia spectantur, latent fundamenta. Ego cum nihil existimem arti oratoriæ alienum, sine quo oratorem nõ posse fieri fatendum est, nec ad ullius rei summam, nisi præcedentibus initijs ueniri ad minora illa, sed quæ si negligas, non sit maioribus locus, demittere me non recusabo: nec aliter quàm si mihi tradatur educandus Orator, studia eius formare ab infantia incipiã. Quod opus Marcelle Victori tibi dicamus, quem cum amicissimum nobis, tum eximio literarum amore flagrantem, non propter hæc modò, quãquam sunt magna, dignissimum hoc mutuæ inter nos charitatis pignore iudicabamus, sed qd'erudiẽdo nato tuo, cuius prima ætas manifestũ iter ad ingenij lumẽ ostẽdit, non inutiles + fore libri uidebãtur, quos ab ipsis dicendi uelut incunabulis, per omnes, quæ modo aliquid Oratori futuro conferant, artes, ad summam eius operis perducere destinabamus. Atque eo magis, quod duo iam sub nomine meo libri ferebãtur artis Rhetoricæ, neque editi à me, neque in hoc comparati. Nanque alterum sermone per biduum habito, pueri, quibus id præstabatur, exceperant: Alterũ quibus sanè diebus, quantum notando consequi potuerant, intercep-

+ diuersæ Professionũ uic.) ut exẽpli gratia Grammaticæs & Rhetorices.

+ ferè Ingen. lu.) Eloquentiã. Cice. in Bruto. Vt eñ hominis decus ingeniũ sic ingenij ipsius lumẽ est eloquentia.

ptum,

ptum, boni iuuenes, sed nimium amantes mei, temerario
editionis honore uulgauerant. Quare in his quoq; libris
erunt eadē aliqua, multa mutata, plurima adiecta, o-
mnia uero cōpositiora, et quàm nos poterimus elabora-
ta. Oratorē aūt instituimus illū perfectum, qui esse nisi
uir bonus non potest. Itaq; non dicendi modò eximiam
in eo facultatē, sed oēs animi uirtutes exigimus. Neq;
hoc concesserim, rationem rectæ honestæq; uitæ (ut qui
dam putauerunt) ad philosophos relegandam, cum uir il
le uere ciuilis, & publicarum priuatarumq; rerum ad-
ministrationi accommodatus, qui regere consilijs urbes,
fundare legibus, emendare iudicijs posſit, non alius sit
profecto quàm orator. Quare tametsi me fateor usurū
quibusdam, quæ philosophorum libris continentur, ta-
men ea iurè uereq; contenderim esse operis nostri, pro-
prieq; ad artem oratoriam pertinere. An si frequētis-
sime de iustitia, fortitudine, temperantia, cæterisq; simi
libus sit disserendum, & adeò, ut uix ulla posſit causa
reperiri, in quā nō aliqua quæstio ex his incidat, eaq; o-
mnia inuentione, atq; elocutione sint explicanda, dubi-
tabitur ubicunq; uis ingenij, et copia dicēdi postulatur,
ibi partes oratoris esse præcipuas? Fuerunt q; hæc, ut Ci
cero apertissime colligit, quemadmodum iuncta natura,
sic officio quoq; copulata, ut ijdem sapiētes atq; eloquē
tes haberentur. Scidit deinde se studiū, atq; inertia fa-
ctū est, ut artes esse plures †uiderētur. Nā ut primū lin
gua esse cœpit in quæstu, institutumq; eloquentiæ bonis
male uti, curā morū qui diserti habebantur, reliquerūt:

Lib. 3. de Oratore.

† iudicarēt.

Ea uero destituta, infirmioribus ingenijs uelut prædæ fuit. Inde quidã contẽpto bene dicendi labore, ad formandos animos, instituendasq; uitæ leges regressi, partem quidẽ potiorem, si diuidi posset, retinuerunt, nomẽ tamẽ sibi insolentissimum arrogauerũt, ut soli sapiẽtiæ studiosi uocarentur. Quod neq; summi Imperatores, neque in concilijs rerum maximarum, ac totius administratione Reipub. præclarissime uersati, sibi unquam uendicare sunt ausi: facere enim optima quàm promittere maluerunt. Ac ueterum quidem sapientiæ professorũ multos & honesta præcepisse, et ut præceperunt etiã uixisse facile cõcesserim, nostris uero temporibus sub hoc nomine maxima in plerisque uitia latuerunt. Non enim uirtute ac studijs ut haberentur philosophi laborabant, sed uultum, & tristitiam, & dissentientem à cæteris habitum pessimis moribus prætendebant. Hæc autem quæ uelut propria philosophiæ asserũtur, passim tractamus omnes. Quis enim non de iusto, æquo ac bono, modo nõ & uir pessimus loquitur? Quis non etiam rusticorum aliqua de causis naturalibus quærit? Nam uerborum proprietas ac differentia, omnibus qui sermonẽ curæ habẽt, debet esse communis. Sed ea & sciet optime, & eloquetur Orator: qui si fuisset aliquãdo perfectus, non à philosophorum scholis uirtutis præcepta peterentur. Nũc necesse est ad eos aliquando autores recurrere, qui deserta ut dixi, parte oratoriæ artis, meliorẽ præsertim occupauerũt, et ueluti nostrũ reposcere, nõ ut nos illorum utamur inuentis, sed ut illos alienis usos esse doceamus.

Philosophos inquit qui nostro tẽpore perhiberi se uolunt, nõ studijs sed speciẽ laborãt esse. Philosophiæ autem studia cum sint uitæ ac morũ præcepta. hoc est officia cõtineant, et tradãt quandã certitudinẽ

mus. Sit igitur orator uir talis, qualis uere sapiẽs appellari poßit, nec moribus modò perfectus (nã id mea quidem opinione, quanq̃ sint qui dissentiãt, satis non est) sed etiam scientia & omni facultate dicẽdi, qualis adhuc fortasse nemo fuerit. Sed non ideo minus nobis ad summã tendendũ est, quod fecerũt pleriq; ueterũ, qui etsi nondum quenquam sapientẽ reꝑtum putabant, præcepta tamẽ sapientiæ tradiderunt. Nã est certe aliquid consummata eloquentia, neq; ad id peruenire natura humani ingenij prohibet: quod si nõ contingat, altius tamẽ ibunt, qui ad summã nitentur, q̃ qui præsumpta desperatione quo uelint euadendi, protinus circa ima substiterint. Quo magis impetrãda erit uenia, si ne minora quidem illa, uerũ operi quod instituimus necessaria præteribo. Nam liber primus ea quæ sunt ante officium rhetoris continebit. Secundo, prima apud rhetorem elemẽta, & quæ de ipsa rhetoricæ substantia quærũtur, tractabimus. Quinq; deinceps inuentioni, nam & huic dispositio subiũgitur. Quatuor elocutioni, in cuius partẽ memoria ac pronunciatio ueniunt, dabuntur. Vnus accedet, in quo nobis orator ipse informãdus est, ut qui mores eius, quæ in suscipiẽdis, discendis, agendis causis ratio, qd'eloquentiæ genus, quis agendi debeat esse finis, quæ post finem studia, quantũ nostra ualebit infirmitas, disseremus. His oĩbus admiscebitur, ut quisq; locus postulabit, dicẽdi ratio, quæ non eorũ modò scientia, quibus solis quidam nomen artis dederunt, studiosos instruat, & (ut sic dixerim) ius ipsum rhetorices interpretetur

sermonis q̃ illa nũc non usurpat? At qui nemo uere poterit nisi orator. De hac uero q̃si degeneratione philosophorum à ꝟtute & constantia deficientiũ grauissime quęrit Cice. 12. Thusculan.

Dispositio operis totius

Subtilitas vitanda

sed alere facundiã, uires augere eloquentiæ poßit. Nam plerunq; nudæ ille artes, nimia ſubtilitatis affectatione frangunt atq; concidunt quicquid eſt in oratione generoſius, & omnem ſuccum ingenij bibunt, & oſſa detegunt: quæ ut eſſe & aſtringi neruis ſuis debent, ſic corpore operienda ſunt. Ideoq; nos non particulam illam, ſicut pleriq;, ſed quicquid utile ad inſtituendum oratorẽ putabamus, in hos XII libros cõtulimus, breuiter omnia demonſtrando. Nam ſi quantum de quaq; re dici poteſt

a

proſequamur, finis operis non reperietur. Illud tamẽ in primis teſtandum eſt, nihil præcepta atq; artes ualere, niſi adiuuãte natura. Quapropter ei cui deerit ingeniũ non magis hæc ſcripta ſunt, quàm de agrorum cultu ſterilibus terris. Sunt & alia ingenita + cuiq; adiumenta quæ adiuuant, uox, latus patiens laboris, ualetudo, cõſtãtia, decor: quæ ſi modica obtigerunt, poſſunt ratione ampliari. Sed nonnunquam ita deſunt, ut bona etiam ingenij ſtudijq; corrumpant. Sicut & hæc ipſa ſine doctore perito, ſtudio pertinaci, ſcribendi, legendi, dicendi multa & continua exercitatione, per ſe aliàs nihil proſunt.

+ quidem

Exercitatio operis

a Illud autem.) Præcidit id quod & Horatius quæſitũ eſſe ſcribit natura ne an arte conſtaret eruditio. Cum enim omnis eruditio cultura ingenij ſit, ubi deerit ingeniũ ne cultura quidẽ poterit eſſe locus. Ac ſi quis ideo ſtudia doctrinarum contemnere uelit, quod uecordes nihil illis adiuuẽtur, perinde ac ſi literas, quia in aqua nihil ſcribi poſſit, ſpernat, facere uideatur. Nã eo uſq; humanæ ſapientię uis non extẽditur, ac admirabilis ſanè doctor is ſit ac diuinꝰ, qui mente caſſos inſtruat ſapientia, ut ait Euripides.

Eruditio cultura ingenij

Quemadmodũ prima elementa tradenda ſint. Cap. I.

Igitur

GITVR nato filio, pater ſpem de illo primum quamoptimam capiat, ita diligentior à principijs fiet. Falſa enim eſt quærela, pauciſſimis hominibus uim percipiendi quæ tradantur eſſe conceſſam, pleroſq; uero laborem ac tempora tarditate ingenij perdere. Nam contrà, plures reperias & faciles in excogitãdo, & ad diſcendum promptos: quippe id eſt homini naturale. Ac ſicut aues ad uolandũ, equi ad curſum, ad ſæuitiam feræ gignuntur, ita nobis propria eſt mentis agitatio atque ſolertia, unde origo animi cœleſtis creditur. Hebetes uero & indociles, non magis ſecundum naturam homines eduntur, quàm prodigioſa corpora, et mõſtris inſignia. Sed hi pauci admodum fuerunt: argumentum, quod in pueris elucet ſpes plurimorũ, quæ cum emoritur ætate, manifeſtum eſt non naturam defeciſſe, ſed curam. Præſtat tamen ingenio alius alium. concedo. Sed ut plus efficiat aut minus. Nemo tamẽ reperitur, qui ſit ſtudio nihil conſecutus. Hoc qui peruiderit, protinus ut erit parens factus, acrem quammaxime curam ſpei futuri Oratoris impendat: Ante omnia ne ſit uitioſus ſermo nutricibus, quas, ſi fieri poſſet, ſapientes Chryſippus optauit, certe quantum res pateretur, optimas eligi uoluit. Et morum quidẽ inhis haud dubie prior ratio eſt, recte tamen etiã loquantur. Has primum audiet puer, harum uerba effingere imitãdo conabitur. Et natura tenaciſſimi ſumus eorum quæ rudibus + annis percipimus, ut ſapor quo noua

Omniũ nonmõ animantium, ſed rerum, ppria quædã natura eſt. Vrit ignis, cãdet nix. Sua eſt equis bobus feris oĩbus natura. Ita hominis rationis uſus proprius eſt unde ſermo exiſtit.

+ animis

imbuas durat: nec lanarum colores, quibus ſimplex ille candor mutatus eſt, elui poſſunt. Et hæc ipſa magis pertinaciter hærent, quæ deteriora ſunt. Nam bona facile mutantur in peius: nunc quando in bonum uerteris uitia? Non aſſueſcat ergo (ne dum infans quidem eſt) ſermoni qui dediſcendus ſit. In parentibus uero quampluri mum eſſe eruditionis optauerim. Verum nec de patribus tantum loquor. Nam Gracchorum eloquentiæ multum contuliſſe accepimus Corneliam matrem, cuius doctiſſimus ſermo in poſteros quoq; eſt epiſtolis traditus. Et Lælij filia reddidiſſe in loquendo paternã eloquentiã elegantiorem dicitur. Et Q. Hortenſij filiæ oratio apud Triumuiros habita legitur, non tantũ in ſexus honorẽ. Nec tamen hi quibus diſcere ipſis nõ contigit, minorem curam docendi liberos habeant, ſed ſint propter hoc ipſum ad cætera magis diligentes. De pueris inter quos educabitur ille huic ſpei deſtinatus, idem quod de nutricibus dictum ſit. De pædagogis hæc amplius, ut aut ſint eruditi planè, quam primam eſſe curam uelim, aut ſe nõ eſſe eruditos ſciant. Nihil enim peius ijs, qui paulum aliquid ultra primas literas progreſſi, falſam ſibi ſcientiæ perſuaſionem induerunt. Nam & + cedere præcipiẽdi peritis indignantur, et uelut iure quodã poteſtatis, quo ferè hoc hominum genus intumeſcit, imperioſi atq; interim ſæuientes ſtultitiã ſuam perdocẽt. Nec minus error eorum nocet moribus. Siquidem Leonides Alexãdri pædagogus, ut à Babylonio Diogene traditur, quibuſdam cum uitijs imbuit, quæ robuſtum quoq;, & iam maximũ regem

Parentes.

Hæc apd' Ciceronem in Bruto legere licet, porro Triñuiri accipiendi ſunt Cæſar Octauian⁹, Antonius, Lepidus.

+ credere

Leonidẽ Alexãdri fuiſſe pędagogum ex plinio q̃que notum eſt, cui ille

regem ab illa institutione puerili sunt prosecuta. Si cui multa uideor exigere, cogitet oratorē institui, rem arduam, etiam cum ei formando nihil defuerit, præterea plura ac difficiliora superesse. Nā & studio perpetuo, & præstantißimis præceptoribus, & pluribus disciplinis opus est. Quapropter præcipiēda sunt optima: quæ si quis grauabitur, nō rationi defuerit, sed homini. Si tamen non continget, quales maxime uelim habere nutrices, pueros, pædagogosq́; at unus certe sit aßiduus, dicendi nō imperitus: Qui, siqua erūt ab his præsente alumno dicta uitiose, corrigat protinus, nec insidere illi sinat, dum tamē intelligatur, id quod prius dixi, bonum esse hoc remediū. A sermone græco puerū incipere malo, quia latinus, qui pluribus in usu est, uel nobis nolētibus se ꝑhibet, simul quia disciplinis quoq; græcis prius instituēdus est, unde & nostræ fluxerunt. Nō tamen hoc adeò superstitiose uelim fieri, ut diu tantū loquatur græcè, aut discat, sicut plerisq; moris est. Hinc enim accidūt & oris plurima uitia in peregrinū sonum corrupti, & sermonis, cui cū græcæ figuræ aßidua consuetudine hæserūt, in diuersa quoq; loquēdi ratione ꝑtinacißime durant. Nō longe itaq; latina subsequi debent, et citò pariter ire. Ita fiet, ut cū æquali cura linguam utranq; tueri cœperimus, neutra alteri officiat. Quidā literis instituēdos, qui minores septē annis essent, non putauerūt, quod illa primum ætas et intellectum disciplinarū capere, & laborem pati non poßit. In qua sententia Hesiodum esse plurimi tradunt, qui ante grammaticum Aristophanem fuerunt.

Asia potit⁹ onustā thure nauē miserit, fuisse Olympiadis propinquus tradit, seq; non a pædagogū sed ducē Alexādri uoluisse dici. Diogenes aūt cui⁹ hoc loco mētio fit Babyloni⁹ stoicus fuit philosophus, qui in illa celebri legatiōe Romā uenit cū Carneade et Critolao.

ὑποθήκας præcepta, ut apud Herodot. ἐποιεετὰ ϛκροίσου ὑποθήκας, faciebat q̃ Crœsus suaserat ac subiecerat.

Chrysippus qui p̃cepta scripsit de educatione liberoꝝ, sicut paulopost Fabiꝰ citat.

fuerunt. Nã is primus ὑποθήκας, in quo libro scriptum hoc inuenitur, negauit esse huius poëtæ. Sed alij quoque autores, inter quos Eratosthenes, idem præceperunt. Melius autem qui nullum tempus uacare cura uolunt, ut Chrysippus: nam is, quamuis nutricibus triennium dederit, tamẽ ab illis quoq; iam informandam quamoptimis institutis mentem infantium iudicat. Cur autem non pertineat ad literas ætas, quæ ad mores iam pertinet? Neq; ignoro toto illo, de quo loquor, tempore uix tantum effici, quantum cõferre unus postea poßit annus: Sed tamen mihi, qui hoc senserunt, uidentur non tam discentibus in hac parte, quàm docẽtibus pepercisse. Quid melius alioquin facient, ex quo loqui poterunt? Faciãt enim aliqd necesse est: Aut cur hoc, quantulumcunq; est usq; ad septem annos lucrum, fastidiamus? Nã certe quãlibet paruum sit quod contulerit ætas prior, maiora tamẽ aliqua discet puer eo ipso anno, quo minora didicisset. Hoc ꝑ singulos annos prorogatũ in summam proficit, & quantum infantia præsumptum est temporis, adolescentiæ acquiritur. Idem etiam de sequentibus annis præceptũ sit, ne quod cuiq; discendum est, serò discere incipiat. Non ergo perdamus primum statim tempus, atq; eo minus quod initia literarũ sola memoria constant, quæ non modò iam est in paruis, sed etiam tenacißima est. Nec sum adeò ætatũ imprudens, ut instandum protinus teneris acerbe putem, exigẽdamq; + plenã operam. Nam id in primis cauere oportebit, ne studia qui amare nondũ potest, oderit: & amaritudinem semel + perceptam etiam

+ plenè

+ præceptã

tiam ultra rudes annos reformidet. Lusus hic sit, & ro-
getur, & laudetur, & nonnunquã nescisse se gaudeat.
Aliquando ipso nolente doceatur alius, cui inuideat, con-
tendat interim, & sæpius uincere se putet, præmijs etiã
quæ + capit illa ætas, euocetur. Parua docemus institue-
dum oratorẽ profeßi, sed est sua etiã studijs infantia: &
ut corporum mox etiam fortißimorum educatio à lacte
cunisq; initium ducit, ita futurus eloquẽtißimus edidit
aliquando uagitum, & loqui primum incerta uoce tẽta-
uit, et hæsit circa formas literarum. Nec si quid discere
+ satis nõ est, ideo nec necesse est. Quod si nemo repre-
hendit patrẽ, qui hæc non negligenda in suo filio putet,
cur improbetur, si quis ea quæ domi suæ recte faceret,
in publicũ promit? Atq; eo magis, quod minora etiã fa-
cilius minores percipiunt, & ut corpora ad quosdã mẽ-
brorum flexus formari nisi tenera non possunt, sic ani-
mos quoque ad pleraq; duriores robur ipsum facit. An
Philippus Macedonum rex Alexandro filio suo prima
literarũ elemẽta tradi ab Aristotele summo eius ætatis
philosopho uoluisset, aut ille suscepisset hoc officium, si
non studiorum initia & à perfectißimo quoque optime
tractari, & pertinere ad summã credidisset? Fingamus
igitur Alexandrũ dari nobis impositũ gremio, dignum
tanta cura infantem (quanquã suus cuiq; dignus est) pu-
deátne me in ipsis statim elementis etiam breuia docẽdi
monstrare compendia? Neq; enim mihi illud saltem pla-
cet, quod fieri in plurimis uideo, ut literarum nomina et
contextum prius quàm formulas paruuli discãt. Obstat
hoc

+ cupit

+ certum

Ab Aristo.) Locũ Gellij lib. 9. cap. 3. placuit indicare, ppẽ ex emplum epistolæ Philippi.

hoc agnitioni ætatum earum, nõ intendentibus mox animum ad ipsos ductus, dum antecedentem memoriam sequuntur: quæ causa est præcipientibus, ut etiam cum satis affixisse eas pueris, recto illo quo primũ scribi solent contextu uidentur, retroagant rursus, & uaria permutatione perturbent, donec literas qui instituuntur facie norint, non ordine. Quapropter optime, sicut hominum pariter & habitus & nomina, edocebuntur. Sed quod in literis obest, syllabis non nocebit. Non excludo aũt id quod est notum, irritandæ ad discendum infantiæ gratia, eburneas etiam literarũ formas in lusum offerre: uel si quid aliud, quo magis illa ætas gaudeat, inueniri potest, quod tractare, intueri, nominare, iucundũ sit. Cum uero iam ductus sequi cœperit, nõ inutile erit, eas tabellæ quãoptime insculpi, ut per illos uelut sulcos ducatur stylus. Nã neq; errabit quẽadmodum in ceris (cõtinebitur enim utrinq; marginibus) neq; extra præscriptũ egredi poterit, & celerius ac sæpius sequẽdo + certa uestigia, formabit articulos, neq; egebit adiutorio, manu sua manui superimposita regẽtis. Nõ est aliena res, quæ ferè ab honestis negligi solet, cura bene ac uelociter scribendi. Nã cum sit in studijs præcipuũ, quoq; solo uerus ille ꝓfectus, & altis radicibus nixus paretur, scribere, tardior stylus cogitationẽ moratur, rudis et confusus intellectu caret, unde sequitur alter dicendi ex his quæ & transferenda sunt labor. Quare cũ semper et ubiq;, tum præcipue in epistolis secretis & familiaribus delectabit, ne hoc quidem neglectum reliquisse. Syllabis nullum

+ cæsa

Bene scribẽdi studium.

lum compendium est, perdiscendæ omnes, nec ut fit plerunq;, difficillima quæq; earum differenda, ut in omnibus scribendis deprehendantur. Quinimo ne primæ quidem memoriæ temere credēdum, repetere & diu inculcare fuerit utilius, & in lectione quoq; non properare ad continuandam eam, uel accelerandā, nisi cum inoffensa, atq; indubitata literarū inter se coniunctio, suppeditare sine ulla cogitandi saltem mora poterit: tunc ipsis syllabis uerba complecti, & his sermonem cōnectere incipiat. Incredibile est quantū moræ lectioni festinatione adijciatur. + Hinc enim accidit dubitatio, intermißio, repetitio, plus q̄ possunt audentibus, deinde cum errarunt, etiam his quæ iam sciunt diffidentibus. Certa sit ergo in primis lectio, deinde coniuncta, & diu lentior, donec exercitatione contingat emendata uelocitas. Nam prospicere in dextrum, quod omnes præcipiunt, et prouidere, non rationis modò, sed usus quoq; est, quoniā sequentia intuenti priora dicenda sunt: & quod difficillimū est, diuidēda intentio animi, ut aliud uoce, aliud oculis agatur. Illud non pœnitebit curasse, cum scribere nomina puer (quemadmodum moris est) cœperit, ne hanc operam in uocabulis uulgaribus, & forte + occurrentibus perdat: protinus enim potest interpretationem linguæ secretioris, id est quas Græci γλώσσας uocāt, dum aliud agitur, ediscere, & inter prima elementa cōsequirem postea propriū tempus desideraturā. Et quoniam circa res adhuc tenues moramur, hi quoq; uersus, qui ad imitationem scribendi proponentur, non otiosas uelim

senten

+ Sic Festinatio morā affert.

+ coēuntib⁹ d

Extat Galeni titulo expositio glossarū Hippocratis, ī eo libro sic scriptum est. ὅσα ἰῶν ὀνομάτων ἐν μὲν τοῖς πάλαι χρόνοις ἦν συνήθη

νυνὶ δὲ οὐκέτι ἐστὶ τὰ μὲν τοι αὐτα γλῶττας καλοῦσι.

Ex hisce uerbis bene perceptis satis clare patet, qd hic Quintiliani ψbis intelligendum sit.

sententias habeant: sed honestum aliquid monentes. Prosequitur hæc memoria in senectutem, et impressa animo rudi usq; ad mores proficiet. Etiam dicta clarorum uirorum, & electos ex poëtis maxime (nanq; eorum paruis cognitio gratior est) locos ediscere inter lusum licet. Nã et maxime necessaria est oratori, sicut suo loco dicã, memoria, et ea præcipue firmatur, atq; alitur exercitatione, & in his de quibus nunc loquimur ætatibus, quæ nihildum ipsæ ex se generare queunt, propè sola est quæ iuuare curam docentium poßit. Nõ alienum fuerit exigere ab his ætatibus, quo sit absolutius os, et expressior sermo, ut nomina quædã uersusq; affectatæ difficultatis ex pluribus & asperrime coëuntibus inter se syllabis catenatos, et ueluti confragosos quamcitatißime uoluant, χαλεποὶ, græce uocantur, res modica dictu: qua tamen omissa, multa linguæ uitia, nisi primis eximuntur annis, inemendabili in posterum prauitate durentur.

a Quæ si quis.) Hoc est modis omnibus p̃cipienda sunt optima, quibus si quis uti non uoluerit, nõ possit prętendere ueræ rationis demonstratæ uidelicet ignorationẽ, sed ipsius fuerit negligẽtia. Vt sit, defuerit, culpa fuerit, seu ut ita dicam, defectus. Quod autem duriuscule dictum uideri queat, quę si quis grauabit, sunt tamen ita locuti illo seculo. Pli. 3. epist. lib. Nempe quã in senatu quoq;, ubi ꝓpeti necesse erat, grauari tñ uel puncto temporis solebamus.

b Quidam literis.) Vidẽtur hac in re distributionẽ ætatum Gręci respexisse, quę secundum Hippocratem hęc est. Prĩa ętas ab anno uno adusq; septimũ. Secũda à 7. usq; ad 14. Tertia à 14. ad 21. Quart. à 21. ad 28. usq;. Quin. à 28. ad 35. Sexta à 35. ad 42. Septi. à 42. usq; ad 49. Prima, infans. Secũda, puer. Tert. adolescens. Quar. iuuenis. Quinta uir. Sexta, senex. Septima. decrepit⁹, quod ille dixit πρεσβύτης, autor Pollux. Cum igitur nõ arbitrarentur infantes utiliter

liter literis instituí posse censuerunt hæc studia differēdæ usq; ad pueritiam.

c Aristopha.) Id est paulo infra tēpora Philodelphi. Audisse em̄ hunc Aristotelē, qui præceptor fuerit Aristarchi, Callimachū tradūt, & Zenodotū, alterū cum esset puer adhuc, alterū iam adolescens, cęterum magistro postea usum Eratosthene, q Athenis in Aegyptū uenit, accersit⁹ à Ptolomęo tertio rege Aegyti q Euergetes dictus fuit. Zenodotus autē apd Ptolomęū, Lagi filiū, qui Soter dictus est, fuerat, illiusq; filios literas docuerat. Ita illa ætate doctissimos uiros qui posteritati conseruarēt studioꝝ & artiū cultum, numinis ꝓuidētia collegit. Nā cum ꝓpetuis motibus, extincto Alexandro, uexata Gręcia, disciplinaꝝ studia negligeret, illeq; orbis artiū, quā uocāt ἐγκύκλιον παιδείαν dissipatus iā esset, expulsi Alexandria doctiss. hoīes, oībus in generib⁹ sciētiaꝝ iniurijs & īmanitate Ptolomæi septimi regis Aegyptioꝝ, quē κακεργέτην dixere oēs insulas & ciuitates gręcoꝝ, cōpleuerūt, tanq; reducētes, q olim īde atres excessissent, & se quasi in tutelā Ptolomęorū contulissent

d Quas Gręci.) In lib. de poētica, qui extat inscript⁹ Aristoli, legit. Nomen aut proprium esse, aut γλῶτταν. Proprium quo utātur aliqui cōmuniter: γλῶτταν, quo alij, ita idē nomen esse posse ꝓpriū & γλῶτταν, ut σίγυνον Athenienſibus γλῶτταν fuisse, Cyprijs ꝓpriū, unde apparet γλῶσσας dixisse uocabula min⁹ uulgo, aut nota aut usitata, cuiusmodi poētarū sunt pluria, aut aliūde sumpta aut repetita ab antiquitate, aut nouitia: uel effectione uel cōpositione, ut logi pro nugis, paratragœdiare, mastigia, bolus. Vetera sunt, pduellis exanclare. Nouoꝝ ratio latius patet, nā & quæ quasi abolita, usu reposita sunt noua uideri queāt. Sicut uexare possit nouū uideri, cum sit uetus ac propriū, cuiusmodi nobis discentibus linguā Latinā occurrere multa solent. Effictum nouæ fuerit à Salustio, siquidē uerum est dixisse eū quod aiunt, Loquentiā. Intellectus maxime nouitatē facit, ut exterebrare & expiscari, pro exquirere, huc pertinent translata. Compositio est simplicior, ut collutulare, triparcos. leuifidæ.

e Græcè uocant.) Vt perterricrepus. Therapontigonus, Platagidorus. ut apud Aristophanē σφραγίδουν χάργο κομήτας & κομποφακελλοῤῥήμονα. Sed hæc quisq; sibi excerpere ex poētis poterit: uersus aūt integros maxime proderit, qua-

lis & Catullianus hic: Cum Tyaſo Satyroꝝ & Nyſigenis Silenis. Item, Funera Cecropiæ nec funera portarẽtur, & ille antiquus, fraxinus, fixa, ferox infeſta infundiť oſſis. Et ſicut nos fecimus docendi cauſa. Flammiuomasq; plagas colis altas fulminis arces. Has maximas ut ſic dicam confragoſitates, L. & M. & S. & R. faciunt. Vnde ueteres S. & M. abiſcere ſolebant, & uitioſe dictum ab Ennio annotatur, Tum milia militum octo.

Vtrũ utilius domi, an in ſcholis erudiãtur. Cap. II.

SEd nobis iã paulatim accreſcere puer, & exire de gremio, ac diſcere ſerio incipiat. Hoc igitur potiſſimum loco tractanda quæſtio eſt, Vtilius ne ſit domi, atq; intra priuatos parietes ſtudẽtem continere, an frequentiæ ſcholarũ, & uelut publicis præceptoribus tradere. Quod quidem cum his, à quibus clariſſimarũ ciuitatum mores ſunt inſtituti, tum eminentiſſimis autoribus uideo placuiſſe. Non eſt tamen diſſimulandum eſſe nonnullos qui ab hoc propè publico more priuata quadã pſuaſiõe diſſentiant. Hi duas præcipue rationes ſequi uidentur: unã, quod moribus magis conſulãt, fugiendo turbã hominum eius ætatis, quæ ſit ad uitia maxime pna: unde cauſas turpium factorum ſæpius extitiſſe utinam falſo iactaretur: Alteram, quod quiſquis futurus eſt ille præceptor, liberalius tempora ſua impenſurus uni uidetur, quàm ſi eadem in plures partiatur. Prior cauſa prorſus grauis. Nam ſi ſtudijs quidem ſcholis prodeſſe, moribus autem conſtaret nocere, potior mihi ratio uiuendi honeſte, quàm uel optime diſcẽdi uideretur. Sed mea quidem ſententia, conferta iſta atq; indiſcreta ſunt. Neq; enim eſſe oratorem niſi bonum uirum iudico; & fieri etiã ſi poteſt

Clariſſ. ci.) Vt Lycurgo quod ex iis quæ de Lacedæmoniorũ iſtitutis ſcripta ſunt, à multis fatis conſtat. Nec non idẽ apd Athenienſes fieri conſueuiſſe legim⁹, ubi ἀθροον, id eſt cœtu q̃dam in ludũ intrauiſſe antiqui moris fuerat, nimiꝝ à Solone traditi. Quàm autẽ

potest nolo. De hac re igitur prius. Corrumpi mores in scholis putant: nam & corrumpuntur interim: sed domi quoq;, & sunt multa eius rei exempla, tam læsæ hercle quàm conseruatæ sanctißime utrobiq; opinionis. Natura cuiusque tamen curaq́; distat. Da mentem ad peiora facilem, ad negligentiam formandi, custodiendiq́; in ætate prima pudoris, nõ minorem flagitijs occasionem secreta præbuerint. Nam & potest turpis esse domesticus ille præceptor, nec tutior inter seruos malos, q̃ ingenuos parum modestos conuersatio est. At si bona ipsius indoles, si non cæca, ac sopita parentum socordia est, & præceptorem eligere sanctißimum quenque, cuius rei præcipua prudentibus cura est, & disciplinam, quæ maxime seuera fuerit, licet, & nihilominus amicũ grauem uirum, aut fidelem libertum lateri filij sui adiungere: cuius aßiduus comitatus, etiam illos meliores faciet, qui timebũtur. Facile erat huius metus remedium. Vtinam liberorum nostrorum mores non ipsi perderemus. Infantiam statim delicijs soluimus. Mollis illa educatio, quam indulgentiam uocamus, neruos omnes & mentis & corporis frangit. Quid non adultus concupiscet, qui in purpuris repit? Nondum prima uerba exprimit, iam coccum intelligit, iam cõchylium poscit. Antè palatum eorũ quàm mores instituimus. In lecticis crescunt, si terram attigerint, è manibus utrinque sustinentium pendent. Gaudemus si quid licentius dixerint. Verba ne Alexandrinis quidem permittenda delicijs, risu & osculo excipimus. Nec mirũ, nos docuimus,

idẽ Platoni placuerit, si nusq̃ aliũde uel hinc appareat, q̃d censet infantes quoq; à nutricib⁹ in certum locũ quasi ludum deferendos per singulas tribus.

Indulgẽtia.

a

b Alexãdrinę deliciæ.

ex nobis audierunt, noſtras amicas, noſtros concubinos uident. Omne conuiuiũ obſcœnis canticis ſtrepit, pudẽ-
« da dictu ſpectantur. Fit ex his conſuetudo, inde natura:
« diſcunt hæc miſeri antequam ſciãt uitia eſſe. Inde ſoluti ac fluentes non accipiunt è ſcholis mala iſta, ſed in ſcho-las afferunt. Verum in ſtudijs magis uacabit unus uni? Ante omnia nihil prohibet eſſe iſtum, neſcio quem, unum
† meo etiam cum † eo, qui in ſcholis eruditur. Sed etiã ſi iungi utrunq; non poſſet, lumen tamen illud conuentus hone-
* * ſtiſſimi, tenebris ac ſolitudini prætuliſſem. Nam optimus quiſq; præceptor frequentia gaudet, ac maiore ſe thea-tro dignũ putat, at uero minores ex conſcientia ſuæ in-firmitatis hærere ſingulis, & officio fungi quodãmodo pædagogorum nõ indignantur. Sed præſtet aliquis uel gratia, uel amicitia, uel pecunia, ut doctiſſimũ atq; incõ-parabilem magiſtrũ domi habeat, nunc tamen ille totum
* in uno diem conſumpturus eſt? Aut poteſt eſſe ulla tam perpetua diſcentis intentio, quæ non ut uiſus oculorum obtutu cõtinuo fatigetur? cum præſertim multo plus ſe creti temporis ſtudia deſiderẽt. Neq; enim ediſcẽti, ſcri-benti & cogitãti præceptor aßiſtit, quorũ aliquid agen-tibus cuiuſcunque interuentus impedimento eſt. Lectio quoq; non omnis, nec ſemper præeunte, uel interpretan-te eget: quando enim tot autorum notitia contingeret? Ergo modicum tempus eſt, quo in totũ diem uelut opus ordinetur. Ideoq; per plures ire poſſunt, etiã quæ ſingu-lis tradenda ſunt. Pleraq; uero hanc conditionẽ habent, ut eadẽ uoce ad omnes ſimul perferãtur. Taceo de par-

Partitioni-bus.) Id eſt. titionibus

titionibus & declamatiõibus rhetorũ, quibus certe quã-tuscunq; numerus adhibeatur, tamen unusquisq; totũ feret. Non enim uox illa præceptoris, ut cœna, minus pluribus sufficit, sed ut sol, uniuersis idẽ lucis, colorisq́; largitur. Grãmaticus quoq; de ratione loquẽdi si disserat, quæstiões explicet, historias exponat, poëmata enarret, tot illa discẽt, quot audient. At enim emendationi prælectioniq́; numerus obstat? Sit incõmodum (nam quid ferè undiq; placet?) mox illud comparabimus cõmodis. Nec ego tamen eò mitti puerũ uolo, ubi negligatur. Sed neq; præceptor bonus maiore se turba q̃ ut sustinere eã possit, onerauerit: & in primis ea habenda cura est, ut is omni modo fiat nobis familiariter amicus, nec officium in docendo spectet, sed affectum, ita nunquam erimus in turba. Nec sanè quisquam literis saltẽ leuiter imbutus, cum in quo studium, ingeniumq́; perspexerit, non in suã quoq; gloriã peculiariter fouebit. Sed ut fugiendæ sint magnæ scholæ (cui ne ipse quidẽ rei assentior) si ad aliquem meritò concurritur, non tamen hoc eò ualet, ut fugiendæ sint omnino scholæ: aliud est enim uitare eas, aliud eligere. Et si refutauimus quæ cõtrà dicuntur, iam explicemus quid ipsi sequamur. Ante omnia futurus orator, cui in maxima celebritate, & in media Repu. uiuendum est, assuescat iam à tenero non reformidare hoĩes, neq; illa solitaria, & uelut umbratili uita pallescere. Excitanda mens & attollẽda semp̃ est, quæ in huiusmodi secretis aut languescit, & quendam uelut in opaco situm ducit, aut contrà tumescit inani persuasione. Necesse est

materiis diuisis discipulis, quæ dicũtur παρεσχεῖρήσεις.

Vox præceptoris et sol

præceptor amicus.

enim nimium tribuat sibi, qui se nemini comparat. Deinde cum proferēda sunt studia, caligat in sole, & omnia noua offendunt, ut qui solus didicerit, quod inter multos faciendum est. Mitto amicitias, quæ ad senectutem usq; firmißime durant, religiosa quadam neceßitudine imbutæ. Neq; enim est sanctius sacris ijsdem quàm studijs initiari. Sensum ipsum qui cōmunis dicitur, ubi discet, cum se à congressu, qui nō hominibus solum, sed mutis quoq; animalibus naturalis est, segregarit? At domi ea sola discere potest, quæ ipsi præcipientur, in schola etiam quæ alijs. Audiet multa quotidie probari, multa corrigi, proderit alicuius obiurgata desidia, proderit laudata industria, excitabitur laude æmulatio, turpe ducet cædere pari, pulchrum superasse maiores, accendūt omnia hæc animos: et licet ipsa uitiū sit ambitio, frequenter tamen causa uirtutū est. Non inutilem scio seruatū esse à præceptoribus meis morē, qui cum pueros in classes distribuerant, ordinem dicēdi secundum uires dabant, & ita superiore loco quisq; declamabat, ut præcedere profectu uidebatur. Huius rei iudicia præbebantur, ea nobis ingens palmæ contentio, ducere uero classem, multo pulcherrimum. Nec de hoc semel decretū erat, tricesimus dies reddebat uicto certaminis potestatē. Ita nec superior successu curā remittebat, & dolor uictū ad depellēdam ignominiam concitabat. Id nobis acriores ad studia discendi faces subdidisse, q̄ exhortationem docentium, pædagogorum custodiā, uota parentum, quātum animi mei coniectura colligere possum, cōtenderim. Sed sicut

Ambitio ꝟtutis causa.

firmiores

firmiores in literis profectus alit æmulatio, ita incipientibus, atq; adhuc teneris, condiscipulorum q̃ præceptoris iucũdior, hoc ipso quod facilior, imitatio est. Vix enim se prima elemẽta ad spẽ tollere effingẽdæ (quã sum mam putant) eloquentiæ audebunt, proxima amplectuntur magis, ut uites arboribus applicitæ, inferiores prius apprehendẽdo ramos in cacumina euadunt. Quod adeò uerum est, ut ipsius etiam magistri, si tamen ambitiosis utilia præferet, hoc opus sit, cum adhuc rudia tractabit ingenia, non statim onerare infirmitatem discentiũ, sed temperare uires suas, & ad intellectũ audientis descendere. Nam ut uascula oris anguſti superfusam humoris copiam respuunt, sensim autem influentibus, uel etiã instillatis cõplentur: sic animi puerorum quantũ excipere possint, uidendum est. Nã maiora intellectu, uel ut parum aptos ad percipiendum animos nõ subibunt. Vtile igitur est habere quos imitari primum, mox uincere uelis, ita paulatim & superiorũ spes erit. His adijcio præceptores ipsos non idem mentis, ac spiritus in dicendo posse concipere, singulis tantum præsentibus, quantum illa celebritate audientiũ instinctos. Maxime enim pars eloquẽtiæ constat animo, hunc affici, hunc cõcipere imagines rerum, & transformari quodã modo ad naturam eorum, de quibus loquimur, necesse est. Is porrò quo generosior celsiorq; est, hoc maioribus uelut organis commouetur, ideoq; & laude crescit, & impetu augetur, & aliquid magnum agere gaudet. Est quædam tacita dedignatio, uim dicendi tantis comparatam laboribus

ad unum auditorem demittere, pudet et supra modũ sermones attollere. Et sanè concipiat quis mente, uel declamantis habitum, uel orantis uocẽ, incessum, pronunciationem, illum deniq; animi et corporis motum, sudorem, ut alia præteream, & fatigationem, audiente uno, nõne quiddam pati, furori simile uideatur? Nõ esset in rebus humanis eloquentia, si tantum cũ singulis loqueremur.

a Conchyliũ ex eoꝝ pisciũ gñe est, quos Græci ὀστρακοδέρμους uocãt: p̃cipue aptos gulę. Plini⁹ ut purpurã int̃ cõchas ponit. Hor. epod. Nõ me Lucrina iuuerint cõchylia. Græci uidẽt̃ cõchylia dixisse, gñali appellatiõe τὰ ὀστρακόδερμα, ut apd̃ Athenęũ ex Epicharmo ἄστε δὴ παντοδαπὰ κοσχύλια.

b Alexandrin.) Notũ est de Alexandrina luxuria, qd literis mandatũ sit, cui portẽtosę indulsit Cleopatra. Annotatũ etiã est à Valerio sic fuisse deliciis eneruatos Alexandrinos, ut cum eos Archelaus aduersus Gabiniũ urbe eductos, castra uallo ac fossa cingere iussisset uniuersi succlamarint, ut id opus publica pecunia faciendum locaretur.

Qua ratione puerorum ingenia dinoscantur, & quomodo tractanda sint. Cap. III.

TRadito sibi puero, docẽdi peritus ingenium eius, in primisq́; naturam perspiciet. Ingenij signũ in paruis præcipuum, memoria est. Eius duplex uirtus, facile percipere, & fideliter continere: Proximum imitatio. Nam id quoq; est docilis naturæ: sic tamẽ, ut ea quæ discit effingat, nõ habitum forte & incessum, & si quid in peius notabile est. Nõ dabit mihi spẽ bonæ indolis, qui hoc imitãdi studio petet, ut rideatur. Nam probus quoq; in primis erit ille uere ingeniosus, alioqui non prius duxerim tardi esse ingenij, quàm mali. Probus autẽ ab illo segni, & iacente plurimũ aberit. Hic meus quæ tradentur nõ difficulter accipiet, quædam etiam interrogabit, seque-

Imitatio praua de q̃ Cicero de Orat.

Vt rid.) Ridiculę imitationes, inqt, non sunt bonę indolis ĩdices, & quẽ ego ingeniosum intelli-

ſequetur tamen magis quàm præcurret. Illud ingeniorum uelut præcox genus, non temere unq̃ peruenit ad frugem. Hi ſunt qui parua facile faciũt, et audacia prouecti, quicquid poſſunt, ſtatim oſtendunt: poſſunt autem id demum quod in proximo eſt, uerba continuant, hæc uultu interrito, nulla tarditati uerecũdia proferunt: Nõ multum præſtant, ſed citò, non ſubeſt uera uis, nec penitus immiſsis radicibus innititur, ut quæ ſummo ſolo ſparſa ſunt ſemina, celerius ſe effundunt, & imitatæ ſpicas herbulæ, inanibus ariſtis ante meſſem flaueſcunt. Placẽt hæc annis comparata, deinde ſtat profectus, admiratio decreſcit. Hæc cũ animaduerterit, perſpiciat deinceps, quonam modo tractandus ſit diſcentis animus. Sunt quidam, niſi inſtiteris remiſsi: quidã imperia indignantur: quoſdam continet metus, quoſdam debilitat: alios continuatio contundit, in alijs plus impetus facit. Mihi ille detur puer, quem laus excitet, quẽ gloria iuuet, qui uictus fleat. Hic erit alendus ambitu, hũc mordebit obiurgatio, hunc honor excitabit, in hoc deſidiam nunquã uerebor. Danda eſt tamen omnibus aliqua remiſsio, non ſolũ quia nulla res eſt quæ perferre poſsit continuum laborẽ, atq; ea quoq;, quæ ſenſu & anima carent, ut ſeruare uim ſuã poſsit, uelut quiete alterna + retenduntur, ſed quod ſtudium diſcendi, uoluntate, quæ cogi non poteſt, conſtat. Itaq; & uirium plus afferunt ad diſcendum renouati ac recentes, & acriorẽ animum, qui ferè neceſsitatibus repugnat. Nec me offenderit luſus in pueris, eſt & hoc ſignum alacritatis: neq; illum triſtẽ, ſemperq́; demiſsum,

gi uolo, ante oĩa ꝓbum quoq; uolo. Abſq; enim probitate ſi eſſet laus ingenij, ſane fuerat ſatiꝰ tarditate illud infamari, q̃ cõmendari malitia.

puer glis

remiſsio

+ retinẽtur

Voluntas

II

luſus dad

sperare possum erectæ circa studia mentis fore, cum in hoc quoq; maxime naturali ætatibus illis impetu iaceat. Modus tamẽ sit remissionibus, ne aut odium studiorum faciant negatæ, aut otij consuetudinẽ nimiæ. Sunt etiam nõnulli acuendis puerorum ingenijs non inutiles lusus, cum positis inuicẽ cuiusq; generis quæstiunculis æmulãtur. Mores quoq; se inter ludendum simplicius detegũt, modò nulla uideatur ætas tam infirma, quæ nõ protinus quid rectũ, prauumq; sit discat, tum uel maxime formanda, cũ simulandi nescia est, & præcipientibus facile credit. Frangas enim citius quàm corrigas, quæ in prauum induruerunt. Protinus ergo nequid cupide, nequid improbe, nequid impotenter faciat, monẽdus est puer. Habendumq; in animo semper illud Vergilianum.

Georg. 2. In plagosos præceptores inuehitur.

Adeò in teneris consuescere multum est.

Cædi uero discentes, quanquã & receptum sit, & Chrysippus non improbet, minime uelim. Primum, quia deforme ac seruile est, & certè quod conuenit, si ætatem mutes, iniuria: deinde, quod si cui est mẽs tam illiberalis, ut obiurgatione non corrigatur, is etiam ad plagas, ut pessima quæq; mancipia, durabitur: postremo, quod ne opus erit quidem hac castigatiõe, si assiduus studiorum exactor astiterit. Nunc ferè negligentia pædagogorum sic emẽdari uidentur, ut pueri nõ faccre quæ recta sunt cogantur, sed quod nõ fecerint, puniantur. Denicq; cum paruulũ uerberibus coëgeris, quid iuueni facias, cui nec adhiberi potest hic metus, & maiora discẽda sunt? Adde quod multa uapulantibus dictu deformia, & mox uerecun

recundiæ futura, sæpe dolore uel metu exciderunt, què pudor refringit animum, & abijcit, atq; ipsius lucis fugam, & tædium dictat. Iam si minor in deligendis custodum & præceptorum moribus fuit cura, pudet dicere in quæ probra nefandi homines isto cædendi iure abutãtur, quàm det alijs quoq; nonnunquam occasionẽ hic miserorum metus. Non morabor in parte hac, nimium est quod intelligitur. Quare hoc dixisse satis est, in ætatem infirmam & iniuriæ obnoxiam, nemini debet nimium licere. Nunc quibus instituendus sit artibus, qui sic formabitur, ut fieri possit Orator, & quæ in quaque ætate inchoanda, dicere ingrediar.

a Retenduntur.) Id est remittunt, nam hanc uim re habet, ut recludo, resigno. Similitudine ducta ab arcubus, quibus cum sagittarij non uti cogitent, nec neruos quidem accommodare soleant. Herodotus scribit Amasidẽ Aegyptij regem, reprehensum ab amicis, quod uoluptatibus indulgens comessationibus se dederet, respõdisse, qui arcub⁹ pręliarentur cum illis uti uellẽt, tum intendere, ubi uero iam essent usi remittere consueuisse, nam si nunq; retenderentẽ fore ut dirupti nulli essent usui. Ita quoq; humanam conditionem sese habere, nam si homines rebus seriis se perpetuo occupent, neq; aliquã uitæ partem iocis ac lusibus impertiant, improuisum aliquem uel in furorem, uel morbũ sonticum delapsuros id uidentem se utriq; rei sua tempora impendere.

Dicere ingrediar.) ἔρχομαι ἐρῶν.

De Grammatica. Cap. IIII.

PRimus, in eo qui legendi, scribendiq; adeptus erit facultatem, grãmaticis est locus, nec refert de græco, an de latino loquar, quãquam græcum esse priorem placet. Vtriq; eadẽ uia est. Hæc igitur professio cũbreuissime in duas partes diuidatur, recte loquẽdi scientiã,

&

& poëtarum enarrationem, plus habet in recessu, quàm in fronte promittit. Nã & scribendi ratio coniuncta cũ loquendo est, & narrationẽ præcedit emẽdata lectio, & mixtum his omnibus iudicium est. Quo quidẽ ita se uere sunt usi ueteres grãmatici, ut non uersus modò cen

Critici. soria quadam uirgula notare, et libros, qui falso uiderẽ tur inscripti, tanq̃ subdititios summouere familia per miserint sibi, sed autores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero. Nec poëtas legisse sa tis est, excutiendum omne scriptorũ genus, nõ propter historias modò, sed uerba, quæ frequenter ius ab autori bus sumũt. Tum nec citra musicen grãmatice potest es se perfecta, cum ei de metris rhythmisq; dicendum sit. Nec si rationem siderum ignoret, poëtas intelligat, qui (ut alia mittam) toties ortu occasuq; signorum in decla randis temporibus utantur. Nec ignara philosophiæ, cũ propter plurimos in omnibus ferè carminibus locos, ex intima quæstionũ naturalium subtilitate repetitos, tum uel propter Empedoclem in græcis, Varronẽ ac Lucre tium in latinis, qui præcepta sapientiæ uersibus tradide runt. Eloquentia quoq; non mediocri est opus, ut de u naquaq; earum quas demonstrauimus rerum, dicat pro prie et copiose. Quo minus sunt ferendi, qui hanc artẽ ut tenuem ac ieiunam cauillantur: quæ nisi oratori futu ro fundamẽta fideliter iecerit, quicquid superstruxeris corruet, necessaria pueris, iucunda senibus, dulcis secre torum comes, & quæ uel sola omni studiorum genere, plus habeat operis, quàm ostentationis.

De

De literis, & earum potestate. Cap. V.

NE quis igitur tanquam parua fastidiat grãmatices elementa, nõ quia magnæ sit operæ cõsonantes à uocalibus discernere, ipsasq; eas in semiuocaliũ numerum, mutarũq; partiri, sed quia interiora uelut sacri huius adeuntibus, apparebit multarum rerum subtilitas, quæ non modo acuere ingenia puerilia, sed exercere altissimam quoq; eruditionem ac scientiã possit. An cuiuslibet auris est exigere literarũ sonos? non hercle magis q̃ neruorum. At grãmatici saltem omnes in hanc descendent rerum tenuitatẽ, desint ne aliquæ nobis necessariæ literæ, nõ cum græca scribimus, tũ enim ab his duas mutuamur, sed proprie in latinis, ut in his, seruus et uulgus, Aeolicũ digammon desideratur, & medius est q̃dã u & i literæ sonus. Non enim sic optimum dicimus, ut opimũ, et in heri, neq; è planè neq; i auditur. An rursus aliæ redundent, præter illam aspirationis: quæ si necessaria est, etiam contrariã sibi poscit. Et k, quæ & ipsa quorundam nominum nota est, & q, cuius similis effectus speciesq;, nisi quod paulũ à nostris obliquatur, capa apud Græcos, nunc tantum in numero manet, & nostrarum ultima x, qua tamẽ carere potuimus, si non quæsissemus. Atq; etiam in ipsis uocalibus grammatici est uidere, an aliquas pro consonantibus usus acceperit, quia iam sicut tam scribitur, & quos ut cos. Atq; ut uocales iungũtur, aut unam longã faciunt, ut ueteres scripsere, qui geminatione earũ uelut apice utebantur: aut duas, nisi quis putat etiã ex tribus uocalibus syllabã quod nequit

2 Medius est.) Id est, sonus quidã etiam alicubi audi tur neq; literæ I, neq; V, prius, sed quasi alteri literæ inter utranq; mediæ.

quit fieri, si non aliquæ officio consonantiũ fungantur, Quæret etiam quomodo duabus demum uocalibus in seipsas coëundi natura sit, cum consonantiũ nulla, nisi alteram frãgat. Atq; litera i sibi insidit. Conijcit enim est, ab illo iacit. Et u, quo modo nunc scribitur uulgus, et seruus. Sciat etiam Ciceroni placuisse + aijo aij aijamq; geminata i scribere, quod si est, etiã iungetur ut consonãs. Quare discat puer quid in literis proprium, quid commune, quæ cũ quibus cognatio: nec miretur, cur ex scamno fiat scabellum, aut à pinna (quod est acutũ) securis utrinq; habens aciem bipennis, ne illorum sequatur errorem, qui quia à pennis duabus hoc esse nomen existimant, pinnas auium dici uolunt. Neque has modò nouerint mutationes, quas afferunt declinatio, aut præpositio, ut secat secuit, cadit excidit, calcat excul cat, & + sic à lauando lotus, & inde rursus illotus, & mille alia, sed quæ à rectis quoq; casibus ætate transierũt. Nam ut Valesij, & Fusij in Valerios, Furiosq; uenerunt: ita arbos, labos, uapos, etiã & clamos ac + passes ætatis fuerunt. Atq; hæc ipsa s litera ab his nominibus exclusa, in quibusdã ipsa alteri succeßit. Nã mertare atq; pultare dicebant, quo modo fœdum fœdusq; pro aspiratiõe, uau simili litera utentes: nam contra Græci ita aspirare hæc solent, ut pro Fundanio Cicero testem, qui primam eius literam dicere non posset, irridet. Sed b quoq; in locum aliarum dedimus aliquando, unde Burrhus & bruges, & belena, nec non eadem fecit ex duello bellum, unde duellos quidam dicere bellos ausi. Quid stlorum, stlitesq;

+ Maĩam, Aĩacemq;

d

Scabellum. Bipennis.

+ fit

+ Plęriq; cũ non uiderẽt qdnã sibi uellet hæc dictio, ne remoraret clarã lectiõem expungẽ edã duxerũt. Ioachi. Cã. Iases restituit, q̃d laser dixere, succus scilicet silphij. i. laserpitij Cyrenaici germinis.

tesq́; Quid d literæ cũ t quædam cognatio? Quare minus mirum, si uetustis operibus urbis nostræ & celebribus templis legantur Alexanter, & Cassantra. Quid o atq; u permutatæ inuicem? ut Hecoba & notrix, Culchides, et Pulyxena scriberẽtur. Ac ne in græcis id tantum notetur, dederont, ac probaueront, sic ὀδυσσεύς quẽ ὕδυσσέα fecerũt Aeoles, ad Vlissẽ deductus est. Quid? non e quoq; i loco fuit, ut Menerua, & leber, & magester, & deione uictore, pro deioui uictori. Sed mihi locũ signare satis est. Non enim doceo, sed admoneo docturos. Inde in syllabas cura transibit, de quibus in orthographia pauca annotabo, tum uidebit, ad quem hoc pertinet, quot & quæ partes orationis, quanquam de numero parum conuenit.

Pulyxe.) Ita f nos q̊q; epistolã semper in ueterĩ Plautino codice scriptã notauimus.

a Aeolic. dig.) Quo usi Aeolenses sunt pro aspiratione, atq; etiam in medio dictionũ, ut uocales separarent. Eius ut nomine etiam indicatur figura gemini c tradit cum potestas literę scilicet fuisse uideatur. Itaq; illi ϱέλένη F ελένη dixere, & ῥόδον βρόδον, & δάος δάϝος.

b Aspirationis.) Veteres Latini ita ut Gręci supra uocales aspirationis notã tantum posuere quod & ipsi in antiquis codicibus animaduertimus, ἁuiũ legentes ὁ die. Quod etiam ex hoc Quinti loco manifestũ est. Nam si aspirationis inquit, signatio necessaria est, erit etiam attenuatiõis, id est, quam ψιλὴν uocant. Etsi Athenæus diuersum sensit. Nam & ueteres ait non supra, sed ante uocales aspirationem posuisse, arbitrari etiã se, iis uocalibus quibus aspirari uellent, H literã præscripsisse quod Romani adhuc obseruent. Locũ subscripsi ex lib 9. τεκμαιρόμενοι οὖν ἀθηναῖοι, καὶ διὰ τῆς τάξεως τὴν ἐνοῦσαν τῇ προσωδίᾳ φύσιν, οὐκ ἐπὶ φωνηεύτων τιθέασι, ὥσπερ τὰς ἄλλας, πρὸ γὰρ τούτων τάσσουσιν, οἶμαι δὲ καὶ διὰ τοῦ η στοιχείου τυπώσασθαι τοὺς παλαίους τὴν διασεῖαν, διόπερ καὶ ῥωμαῖοι πρὸ πάντων τῶν διασυνομένων ὀνομάτων τὸ η προγράφουσι, τὸ ἡγεμονικὸν αὐτῆς διασημαίνοντες.

Atq;

c Atq; ut uocales.) Videre etiam Grãmaticum oportet, quomõ uocales suam uidelicet retinentes uim seu potestatem cõiungãtur. Aut em̃ eædem pro longa geminant̃, qua geminatiõe ueteres longã uoluerũt intelligi, ita ut Græci cum apicẽ supra ducũt, hoc est, ut ipsi loquunt̃ τὴν μακρὰν, ut Dij, Feelix. Vijrtus. Aut coëunt in diphthongũ q̃ est uocis cõmistio, ut præimus, cœlũ. Tribus accidere neutrũ potest. Coitus autẽ uocalium cõplexio est accipienda, quæ à Græcis nominat̃ σύλληψις. ut in ὀφθαλμός. φθ. sunt in cõplexione, & cõspuo, sp. Nunq̃ autẽ easdem consonantes cõplectimur ꝓnunciatione, ut efficio, addico, id ꝙ duabus istis uocalibus i & u, cum ꝓ consonãtibus sunt, usu uenit à natura consonantiũ alienũ. Porrò i litera ut cõsonans tñ etiã iungit̃. Sicut em̃ in afficio & addico ff & dd. iunctas nõ cõplectimur, id est, diuidimus pronunciatione, ita in aijo & Pompeijus, ij, ut sit ai una, & io altera syllaba, pei, & ius.

d Scam. Scabel.) Habet em̃ M. & B. cognationem quod in gręcis est manifestũ, ut cum ĩ pręterito passiuo primi ordinis acuti sonorũ uerborũ, primæ syzygiæ mutæ in M. trãseunt. Est autẽ magna cura hæc res animaduertẽda, & tradenda pueris, qua expedita multũ difficultatis exclusum fuerit.

e Quomõ fœdum.) Hunc locũ ita descriptũ ex antiquis duobus consentiẽtibus codicibus cõfido me explanaturũ, ut appareat audacter, à quibusdã mutatũ fuisse, qui suppo suere fordeũ fœdusq;. quomõ & apud Priscianũ lib. 1. mendose legit̃. Nã hoc loco nulla sit de mutatione aspiratiõis mentio, et contextus orationis istã inculcationẽ nullo modo patit̃. Legendum igit̃ fœdum, fœdusq; quorũ utrunq; qd significet nemo ignorat. Docet aũt Quin. diligent̃ obseruandũ, quę literæ suos locos naturalit̃ obtineãt quéue in alioꝝ quasi subierint. Nã & R. in locũ S. & in huius T. alicubi successit. & F. litera utimur ꝓ aspirato, quę em̃ Gręci per φ. enuntiarũt. Latini per F maluerũt, ut fama, fag⁹, fur, afer. Quæ igit̃ Græci, inquit, aspirate pronunciarunt, nos quidem non aspirate dicimus, sed tamẽ consimiliter. Docuit em̃ & Prisc. inter F & φ. proferendum differẽtiam esse. Posset aũt qs cupiẽs fundaniũ aliter ne q̃ φουνδάνιον scribere? Hoc manifestũ, ut confido expositione nostra sequẽtibus etiã declaratur, ubi aliarum quoq; licerarum pemutationẽ ostendit, ut Burrhus pro Pyrrho. Bruges ꝓ Prhryges,

gibus, balena, pro Phalæna. Quod nõ animaduertẽtes isti correctores etiã hũc locũ deprauarũt, supponẽtes belenã. Cæterũ quod sequitur sd locum, stlitemq́ꝫ, etiãsi in pręsentia hoc scriptionis genus tueri non queã, tamẽ secutus, cũ uerum iudicassem, aliquorũ codicũ expressam scripturã, aliquorum euidentia uestigia, sic relinquendum putaui.

f Sic ὀδυσσ.) Cõsueuere Aeolẽses pro. ο. ῦ ponere, ipsumq́ꝫ υ. ut plenius sonarent ο μικρῷ quasi explere, ut θουρατὴρ, nõ quidem longa prima, sicut si diphthõgus esset ου oporteret esse. quod uersu Callimachi probauit Priscian⁹ lib. 1. sed à scriptione τοῦ ο sono Aeolico expresso. Ita οὐδυσσέα Aeolenses dicere, scriptum à Quintiliano accipio, quos latini imitati, ut in aliis plerisq́ꝫ Vlyssem fecerunt.

De partibus orationis. Cap. VI.

VEteres enim, quorum fuerunt Aristoteles atque Theodectes, uerba modo, & nomina, & conuinctiones tradiderunt, uidelicet quod in uerbis uim sermonis, in nominibus materiam: quia alterum est quod loquimur, alterum de quo loquimur: in cõuinctionibus autem eorum complexum esse iudicauerunt, quas coniunctiones à plerisq́ꝫ dici scio, sed hæc uidetur ex syndesmo magis propria translatio. Paulatim à Philosophis, ac maxime Stoicis auctus est numerus, ac primum, conuinctionibus articuli adiecti, post præpositiones, noĩbus appellatio, deinde pronomen, deinde mixtum uerbo participium, ipsis uerbis aduerbia. Noster sermo articulos non desiderat, ideoq́ꝫ in alias partes orationum spargũtur. Sed accedit superioribus interiectio. Alij tamẽ ex idoneis autoribus octo duntaxat partes secuti sunt, ut Aristarchus, & ætate nostra Palæmo, q uocabulũ, siue appellationem nomini subiecerunt tanquã species eius. At hi qui aliud nomẽ, aliud uocabulum faciunt, nouem: Nihilo

minus fuerunt, qui ipsum adhuc uocabulum ab appellatione deducerent, ut esset uocabulũ corpus uisu tactuq; manifestum, domus, lectus: appellatio, cui uel alterũ deesset, uel utrunque, uentus, cœlum, deus, uirtus. Adijciebant & asseuerationem, ut heu, & tractationem, ut fasceatim, quæ mihi non approbantur. Vocabulum an appellatio dicenda sit προσηγορία, & subijcienda nomini nec ne, quia parui refert, liberum opinaturis relinquo.

Declinare in primis nomina & uerba scire oportere pueros, & genera nosse. Cap. VII.

NOmina declinare & uerba in primis pueri sciant, neq; enim aliter peruenire ad intellectum sequentium possunt, quod admonere superuacuum erat, ni si ambitiosa festinatione plerique à posterioribus inciperent: & dum ostentare discipulos circa speciosiora malunt, compendio morarentur. Atqui si quis & dedicerit satis, & quod non minus deesse interim solet, uoluerit docere quæ didicit, non erit contentus tradere in nominibus tria genera, & ea quæ sunt duobus, omnibúsue communia. Nec statim diligẽtem putabo, qui promiscua quæ epicena dicuntur, ostenderit, in quibus sexus uterq; per alterum apparet, aut quæ fœminina positiõe mares, aut neutrali fœminas significant, qualia sunt murena, & Glycerium. Scrutabitur mille præceptor acer atque subtilis origines nominum, † quæ ex habitu corporis rufos lõgosq; fecerũt. Vbi erit aliud secretius, Syllæ, Burrhi, Galbæ, Plauti, Pansæ, Scauri, aliaq; ex casu nascentium, hinc Agrippa & Opiter, & Cordus, & Posthumus erunt,

† ut Allobrox in hũc locũ cõsulite Camerariũ.

erunt, & his quæ post natos eueniunt, unde Vopiscus. Iam Cottæ, Scipiones, Lenates, Serani sunt: & ex uarijs causis gentes quoq;, ac loca, & alia multa reperias inter nominũ causas. In seruis iã intercidit illud genus qd' ducebatur à domino, unde marcipores, publiporesq;. Quærat etiã, sit ne apud Græcos uis quædã sexti casus, & apud nos quoq; septimi. Nã cũ dico hasta percußi, nõ utor ablatiui natura, nec si idẽ græce dicã datiui τῷ δορί

De uerbis & uerbalibus. Cap. VIII.

SEd in uerbis quoq; qs ẽ adeo imperitus, ut ignoret genera, & qualitates, & personas, & numeros? Literarij penè ista sunt ludi, & triuialis sciẽtiæ. Iam quosdam illa turbabũt quæ declinationibus non tenentur. Nã & quædam participia, an uerbi appellationes sint dubitari potest, quia aliud alio loco ualent, ut lectus & sapiens. Quædã uerba appellationibus similia ut fraudator, nutritor. Iam, itur in antiquam syluam, nonne propriæ cuiusdam rationis est? Nam quod initium eius inuenias? cui simile fletur, accipimus, aliter, ut:

Pãditur interea domus omnipotẽtis olympi. Aliter, ut:

Totis Vsque adeò turbatur agris.

Est etiam quidã tertius modus, ut urbs habitatur, unde & cãpus curritur, mare nauigatur. Prãsus quoq;, atq; potus diuersum ualent q̃ indicãt. Quid? qd multa uerba non totum declinationis ordinẽ ferũt? Quædã etiã mutantur, ut fero in præterito. Quædam tertiæ demũ personæ figura dicũtur, ut licet, piget. Quædã simile quiddã patiũtur, uocabulis in aduerbiũ trãseũtibus. Nã ut non

Nã qued.) Eor & fleor non dicit, illud aũt pãditur dom⁹ nõ admodũ dissimile ẽ tertij modi exẽplis, nisi fortassis hoc generalius dictũ accipiat. Turbat uero p se dictũ ĩpersonalit uides, ut itidẽ bellatur cominus armis.

PRANS. significat em̃ alterũ eum, qui prãdit, alterum qui potauit,

ctu & diu, ita dictu & factu. Sunt enim hæc quoq; uerba participialia quidem, non tamẽ qualia dicto factoq;.

De uirtutibus & uitijs orationis. Cap. IX.

IAm cum omnis oratio tres habeat uirtutes, ut emendata, ut dilucida, ut ornata sit, quia dicere apte, quod est præcipuum, pleriq; ornatui subijciunt, totidẽ uitia, quæ sunt supradictis contraria, emendate loquẽdi regula, quæ grammatices prior est pars, examinet. Hæc igitur uerbis, aut singulis, aut pluribus. Verba nũc generaliter accipi uolo, nã duplex eorum intellectus est: alter, qui oĩa p quæ sermo nectitur significat, ut apud Horat. Verbaq; prouisam rem non inuita sequentur.

Horat. in arte.

Alter in quo est una pars orationis, lego, scribo. Quam uitantes ambiguitatem quidam dicere maluerũt, uoces, dictiões, locutiones, singula sunt, aut nostra, aut peregrina: aut simplicia, aut cõposita: aut propria, aut translata: aut usitata, aut ficta. Vni uerbo uitium sæpius quàm uirtus est. Licet enim dicamus aliquid proprium, speciosum, sublime, nihil tamen horum, nisi in cõplexu loquendi, serieq; cõtingit. Laudamus enim uerba bene rebus accommodata. Sola est, quæ notari possit uelut uocalitas, quæ εὐφωνία dicitur, cuius in eo delectus est, ut inter duo, quæ idem significant, ac tantũdem ualẽt, quod melius sonet, malis. Prima barbarismi, ac solœcismi fœditas absit. Sed quia interim excusantur hæc uitia, aut consuetudine, aut autoritate, aut uetustate, aut deniq; uicinitate uirtutũ: Nam sæpe à figuris ea separare difficile est, ne quem tam lubrica obseruatio fallat, acriter se in illud

εὐφωνία

tenue

tenue discrimen grammaticus intẽdat, de quo nos latius ibi loquemur, ubi de figuris orationis tractandum erit. Interim uitiũ qđ fit in singulis uerbis, sit barbarismus. Occurrat mihi forsan aliquis, quid hic promissor tanti operis dignũ? aut quis hoc nescit, alios barbarismos scribendo fieri, alios loquẽdo? quia quod male scribitur, male etiam dici necesse est: qui uitiose dixerit, non utiq; & scripto peccat. Illud prius adiectiõe, detractione, immutatione, transmutatione: hoc secundũ, diuisione, complexione, aspiratione, sono cõtineri. Sed ut parua sint hæc, pueri docentur adhuc, & grammaticos officij sui cõmonemus. Ex quibus si quis erit planè impolitus, et uestibulum modo artis huius ingressus, intra hæc quæ profitẽtium commẽtariolis uulgata sunt, cõsistet: doctiores multa adijciẽt, uel hoc primum, quod barbarismum pluribus modis accipimus: Vnum in gẽte, quale sit, si quis Afrum, uel Hispanum latinæ orationi nomen inserat, ut ferrum, quo rotæ uinciũtur, dici solet canthus, quanquam eo tanquam recepto utitur Persius, sicut Catullus ploxenũ circa Padum inuenit, & in oratione Labieni, siue illa Cornelij Galli est, in Pollionem, casnar affectator è Gallia ductum est, nam mastrucam, quod Sardum est, illudẽs Ciceroni ex industria dixit: Alterum genus barbarismi accipimus, quod fit animi natura, ut is à quo insolenter quid, aut minaciter, aut crudeliter dictum sit, barbare locutus existimatur: Tertium est illud uitium barbarismi, cuius exẽpla uulgò sunt plurima, sibi etiam quisq; fingere potest, ut uerbo cui libebit adijciat literam syllabámue, uel detra-

Barbarismus

Illud pri⁹.) Hoc est uitiũ scriptionis, ut si qs scribat leggo, beibo, ædepol, michi, cũ sit lego bĩbo, edepol, mihi. Itẽ Muse, conia, ꝑ Musæ coconia, Itẽ corrapio, cecurri, adsum, cũ sit corripio, cucurri, assum. Itẽ Burtus, ꝑ Bruto Lectionis uitia sunt, ut phẽstat, cere comminuit brũ, cũ sit uerũ pstat, cerebrũ. Item Chomoda, choruus, ꝑ tenuibus. Mastruc.) Ex oratiõe ꝑ Scauro, q̃

nunc nõ extat hũc locũ citant. & de ꝓuincijs cõsularib⁹ mastrucaros latrũculos dicis.

detrahat, aut aliam pro alia, aut eandẽ alio, quàm rectũ est, loco ponat. Sed quidam ferè in iactationem eruditionis sumere illa ex Poëtis solent, & autores quos prælegũt criminantur. Scire autem debet puer, hæc apud scriptores carminum, aut uenia digna, aut etiã laude duci, potiusq́; illa docendi erunt minus uulgata Nam duos in uno nomine faciebat barbarismos Tinca Placentinus, si reprehendenti Hortensio credimus, preculam pro ꝑgula dicẽs, & immutatione cũ c pro g uteretur, & trãsmutatione cum r præponeret e antecedẽti. At in eadẽ uitij geminatione, & Metieo Suffecieo dicens Ennius, poëtico iure defenditur. Sed in prosa quoq; est quædam iam recepta immutatio. Nam Cicero Canopitarum exercitũ dicit, ipsi canobon uocant, & Tharsomenum pro Thrasumeno multi autores, etiã si est in eo transmutatio, uendicauerunt, similiter alia: nam siue est falsum assentior, Sisenna dixit assentio, multiq́; & hunc & analogiam secuti, siue illud uerum est, hæc quoq; pars consensu defenditur. At ille pexus, pinguisq́; doctor, aut illic detractionem, aut hic adiectionem putabit. Quid? quod quædam quæ singula proculdubio uitiosa sunt, iuncta sine reprehensione dicuntur? Nã & dua & tre & pondo diuersorum generum sunt barbarismi. At duapondo, & trepondo, usq; ad nostram ætatem ab omnibus dictũ est, & recte dici Messala cõfirmat. Absurdum forsan uideatur dicere barbarismum, quod est unius uerbi uitiũ, fieri, ꝑ numeros, aut genera sicut solœcismum: scala tamen & scopa, contraq́; hordea, & musta, licet literarũ mutationem,

Gellius ex Varrone locum hac de re citat.

nem, detractionem, adiectionem nō habeant, non alio uitiosa sunt, q̄ qd̄ pluralia singulariter, & singularia pluraliter efferuntur: & gladia qui dixerunt, genere exciderūt. Sed hoc quoq; notare cōtentus sum, ne arti, culpa quorundā peruicaciū, perplexe uidear & ipse quæstionem addidisse. Plus exigūt subtilitatis quæ accidūt in dicēdo uitia, quia exēpla eorū tradi scripto nō possunt, nisi cū i uersus inciderūt, ut diuisio διαίρεσις Europai, et ei contrariū uitiū, qd̄ συναίρεσιν & συναλοιφὴν Græci uocāt, nos cōplexionē dicimus, qualis ē apud P. Varro. Cum te flagranti deiectum fulmine Phæton.

Quidā mutarūt ī mulsa, offens. credo q̄d Ouidius dixerit: Nouamusta, & Martialis in Vaticaniscō dita musta cadis, & ipe Fab. lib. 1. musta angusta.

Nam si esset prosa oratio, easdem literas + enunciare ueris syllabis licebat. Præterea quæ fiunt spacio, siue cum syllaba corrrepta producitur, ut:

+ enumerare.

Italiam fato profugus. Seu longa corripitur, ut: Vnius ob noxam & furias. Extra carmen non deprehēdas, sed nec in carmine uitia ducēda sunt. Illa uero nō nisi aure exiguntur, quæ fiunt per sonos, quāquam per aspirationē, siue adijcitur uitiose, siue detrahitur, apud nos potest quæri, an in scripto sit uitium, si h litera est, non nota, cuius quidem ratio mutata cū temporibus est sæpius. Parcissime ea ueteres usi etiam in uocalibus, cū œdos, ircosq; dicebant. Diu deinde reseruatum, ne consonantibus aspiraretur, ut in Graccis, & triumpis. Erupit breui tempore nimius usus, ut choronæ, chenturiones, præchones adhuc quibusdam inscriptionibus maneant. Qua de re Catulli nobile epigramma est. Inde durat ad nos usque + uehementer, & comprehendere,

Hasperatio

Consule Ioach. Camer. annotat.

†frequenter

& mihi: nã mehe quoq; pro me apud antiquos, Tragœdiarum præcipue scriptores in ueteribus libris inuenimus. Adhuc difficilior obseruatio est per tenoros, quos quidem ab antiquis dictos tonores comperi, ut uidelicet declinato à Græcis uerbo, qui τόνος dicũt, uel accentus, quas Græci προσῳδίας uocant, cũ acuta & grauis alia pro alia ponitur, ut ĩ hoc Cæmillus si acuitur prima, aut grauis pro flexa, ut Cathegus, & prima acuta. Nã si media mutatur, aut flexa pro graui, † aut grauis pro apice circũducta sequetur: quã ex duabus syllabis in unã cogẽtes, & deinde flectẽtes dupliciter peccant. Sed id sæpius in græcis noĩbus accidit, ut Atreus: quẽ nobis iuuenibus doctißimi senes acuta prima dicere solebãt, ut ne cessario secũda grauis esset. Itẽ Terei, Nereiq;. Hæc de accẽtibus tradita. Cæterũ iã scio quosdã eruditos, nonnullos etiam grãmaticos sic docere, ac loqui, ut propter quædam uocum ac uerborũ discrimina, uerbum interim acuto sono finiant, ut in illis: Quæ circum littora circũ Piscosos scopulos. ne si grauem posuerint secundam, circus dici uideatur, nõ circuitus. Itẽ quãtũ quale, interrogantes, graui cõparantes, acuto tenore concludũt, qđ tamen in aduerbijs ferè solis ac pronominibus uendicant, in cæteris ueterẽ legẽ sequũtur. Mihi uidetur conditionẽ mutare, quod his locis uerba cõiungimus. Nã cũ dico circum littora, tãquam unum enuncio dißimulata distinctione: itaq; tanquã in una uoce, una est acuta, qđ idem accidit in illo: Troiæ qui primus ab oris.

† aliâs sic, aut apice circũducta sequenti.

Tanq̃ unũ.) Sicut semp lenitas Sẽp deus. primꝰ ab, nam per se positũ ab ãcueretur.

Euenit ut metri quoq; conditio mutet accentum, ut:

Pecu-

Pecudes pictæq; uolucres. Nam uolúcres media acuta legam, quia etsi natura breuis, tamẽ positione longa est, nec faciat iambum, quem non recipit uersus herous. Separata uerò hæc à præcepto nostro nõ recedẽt, aut si consuetudo uicerit, uetus lex sermõis abolebitur, cuius difficilior apud Græcos obseruatio ẽ, quia plura illis loquendi genera, quas διαλέκτους uocant, & quod aliâs uitiosum, interim aliâs rectum est, apud nos uero breuissima ratio: Nanq; in omni uoce, acuta intra numerum trium syllabarum continetur, siue hæ sint in uerbo solæ, siue ultimæ, & in his aut proxima extremæ, aut ab ea tertia. Trium porrò, de quibus loquor, media longa, aut acuta, aut flexa erit, eodem loco breuis utique grauem habebit sonum, ideoq; positam ante se, id est ab ultima tertiã acuet. Est autem in omni uoce utiq; acuta, sed nũquam plus una, nec ultima unquam: ideoq; in dissyllabis prior. Præterea nunquam eadem flexa & acuta: itaq; neutra claudet uocem latinam. Ea uero quæ sunt syllabæ unius, erũt acuta aut flexa ne sit aliqua uox sine acuta. Et illa p̃ sonos accidũt, quæ demonstrari scripto non possunt, uitia oris & linguæ, ἰωτακισμοὺς et λαβδακισμοὺς & ἰχνότητας & πλατυασμοὺς felíciores fingendis nominibus Græci uocãt, sicut κοιλοσομίαν cũ uox quasi ĩ recessu oris auditur. Sunt etiã proprij quidã & inenarrabiles soni, qbus nonnunquam nationes reprehendimus. Remotis igitur omnibus, de qbus supra diximus, uitijs, erit illa quæ uocatur ὀρθοέπεια, id est emendata cũ sua uitate uocũ explanatio. Nam sic accipi potest recta. Cætera

Et illa per.) Cũ qd plus æquo, aut minꝰ sonat, collisiones & hiatus. ἰχνότητας & πλατυασμούς dixit.

Nationes.) Vt nos sibilationẽ illã Gallicã cũ Schurolũ dicũt & Scãpaniã, quę scripto tñ expriminõ põt.

tera uitia omnia ex pluribus uocibus sunt, quorum est so-
lœcismus, quãquam circa hæc quoq; disputatum est: nam
† complexu etiam qui † cõtextu, orationis accidere eũ confitentur,
quia tamen unius emendatione uerbi corrigi posßit, in
uerbo esse uitium, non in sermone contendunt, cum siue
amaræ corticis, seu medio cortice, p genus facit solœci
smum, quorum neutrum quidẽ reprehendo, cum sit utri
usque Vergilius autor. Sed fingamus utrumlibet non re
cte dictum, mutatio uocis alterius, in qua uitium erat,
Manifesta. calũnię.) Vi de licet ĩ uer bo cẽ Solœ cismũ nõ in sermõe. Nã neq; per se amaræ, nec amaro, neq; corticis ne que cortice reprehendi põt, sed con structio fue rit uitiosa cũ sit pctm in gñe. Cũ aliud uoce) Vt si illi Te rẽtianũ: o cę lum o terra ita ,pnuncia tũ sit, ut ma nus ĩ priore deficeretur in altero su stolleretur.
rectam loquendi rationem sic reddit, ut amari corticis
fiat, uel media cortice, quod manifestæ calumniæ est:
neutrum enim uitiosum separatim est, sed compositio-
ne peccatur, quæ iam sermonis est. Illud eruditius quæ-
ritur, an in singulis quoque uerbis posßit fieri solœci-
smus, ut si unum quis ad se uocans dicat, uenire, aut si
plures à se dimittens, ita loquatur, abi aut discedẽ. Nec
non cum responsum ab interrogatione dissentit, ut si di-
centi, quem uideo, ita occurras, ego. In gestu etiam non-
nulli putant idem uitium inesse, cum aliud uoce, aliud
uultu, uel manu demonstratur. Huic opinioni neque o-
mnino accedo, neq; planè dissentio: nam id fateor posse
accidere uoce una, non tamen aliter, quàm si sit aliquid,
quod uim alterius uocis obtineat, ad quod uox illa refe-
ratur, ut solœcismus ex complexu fiat eorum, quibus res
significantur, & uoluntas ostenditur. Atque ut omnem
effugiam cauillationem, fit aliquando in uno uerbo, nun
quam in solo uerbo. Per quot autẽ, & quas accidat spe-
cies, non satis conuenit, qui planissime, quadripertitam

uolunt

uolunt esse rationem, nec aliam quàm barbarismi, ut fiat adiectione, ut Veni de Susis in Alexandriam: Detractione, ambulo uiã, Aegypto uenio, nec hoc fecit: Trãsmutatiõe, qua ordo turbatur. quoque ego, enim hoc uoluit, autẽ non habuit. Ex quo genere an sit igitur in uitio sermonis dubitari potest, quia maximos autores in diuersa fuisse opinione uideo, cum apud alios sit etiam frequẽs, apud alios nunquam reperiatur. Hæc tria genera quædam diducunt à solœcismo, & adiectionis uitium πλεονασμὸν, detractionis ἔλλειψιν, inuersionis ἀναστροφὴν, uocant, quæ si in speciem solœcismi cadant, ὑπερβατὸν, quoque appellari eodẽ modo posse. Immutatio sine controuersia est cum aliud pro alio ponitur. Id per omnes orationis partes deprehendimus, frequentissime in uerbo, quia plurima huic accidunt, ideoq; in eo fiunt solœcismi per genera, tẽpora, personas, modos siue quia status eos dici, seu qualitates placet, uel sex, uel ut alij uolũt, octo: nã totidẽ uitiorũ erunt formæ, in quot species eorũ quidq; de quibus supradictũ est, diuiseris. Præterea numeros, in quibus nos singularem, ac pluralẽ habemus, Græci & δυϊκὸν. Quanquam fuerũt, qui nobis quoque adijcerent dualem, scripsere, legere, quod deuitãdæ asperitatis gratia mollitũ est, ut apud ueteres pro male mereris, male merere, ideoq; quod uocant duale, in illo solo genere consistit, cum apud Græcos & in uerbi tota ferè ratiõe, & in nominibus deprehendatur, et sic quoque rarissimus eius sit usus, apud nostrorum uero neminem hæc obseruatio reperiatur, quin è contrario:

Immutatio.

De modis legeDeomedẽ

Deuco

Aneid. 1. Aeneid. 2. Metamo. 13

Deuenere locos, et: Conticuere oẽs, et: Cõsedere duces, aperte nos doceant, nil horum ad duos pertinere: Dixere quoq; , quanquã id Antonius Rufus ex diuerso ponit exemplũ, de pluribus patronis præco pronũciet. Quid? non Tit. Liuius circa initia statim primi libri: Tenuere, inquit, arcem, Sabini, & mox: in aduersum Romani subiere? Sed quem potius ego, quàm M. Tullium sequar? qui in Oratore, Nõ reprehẽdo, inquit, scripsere, scripserũt esse uerius sentio. Similiter in uocabulis & nominibus fit solœcismus genere, numero, proprie autem casibus, quicquid eorum alteri accedet, huic parti subiungatur licet per comparationes, & superlationes, itemq; in quibus patrium pro possessiuo dicitur, uel econtra. Nam uitium quod fit per quantitatem, ut magnum peculiolum, erunt qui solœcismum putent, quia pro nomine integro positum sit diminutum. Ego dubito, an id improprium potius appellem, significatione enim deerat. Solœcismi porrò uitium non est in sensu, sed in complexu. In participio per genus, & casum, ut in uocabulo: per tempora, ut in uerbo: per numerum, ut in utroq;, peccatur. Pronomen quoq; genus, numerum, casus habet, quæ omnia recipiunt huiusmodi errorem. Fiunt solœcismi, & quidem plurimi per partes orationis, sed id tradere satis nõ est, ne ita demũ uitium esse credat puer, si pro alia ponatur alia: ut uerbũ ubi nomẽ esse debuerit, uel aduerbium ubi pronomen, & similia. Nam sunt quædam cognata, ut dicunt, id est, eiusdem generis, in quibus, qui alia specie q̃ oportet utetur, nõ minus quàm ipso genere permutato, deli-

Patrium nomẽ Grãmatici uocãt, ĩ q̃ patrię significatio ineſt, ſicut gẽtile ĩ quo gẽ is ut Romanꝰ Athenienſis.

deliquerit. Nam & an, & aut coniunctiones sunt, male tamen interroges, hic aut ille sit. Et ne ac non aduerbia, qui tamen dicat pro illo ne feceris, non feceris, in idem incidat uitium, quia alterum negandi est alterum uetandi: Hoc amplius, intrò & intus loci aduerbia, eo tamẽ intus, & intrò sum, solœcismi sunt. Eadem in diuersitate pronominum, interiectionum, præpositionum accident. Est etiam solœcismus in oratione comprehẽsionis unius sequentium, ac priorum inter se inconueniens positio. Quædam tamen & faciem solœcismi habent, & dici uitiosa non possunt, ut tragœdia Thyestes, & ludi Floralia, ac Megalesia, quanquam hæc sequenti tempore interciderũt, nunquam aliter à ueteribus dicta. Schemata igitur nominabuntur, frequentiora quidem apud Poẽtas, sed Oratoribus quoq; permissa. Verum schema ferè habebit aliquam rationem, ut docebimus eo, quem paulo ante promisimus, loco. Sed hoc quoq; qđ schema uocetur, si ab aliquo per imprudẽtiam factum erit, solœcismi uitio non carebit. In eadẽ specie sunt, sed schemate carẽt, ut supra dixi, nomina fœminina, quibus mares utuntur: & neutralia, quibus fœminæ. Hactenus de solœcismo: neque enim artem grãmaticã componere aggressi sumus: sed cum in ordinem incurreret, inhonoratam trãsire noluimus: Hoc amplius, ut institutum ordinẽ sequar, uerba aut latina, aut peregrina sunt. Peregrina porrò ex omnibus propè dixerim gentibus, ut homines, instituta etiam multa uenerũt. Taceo de Thuscis, & Sabinis, & Prænestinis quoq;: nam ut eorum sermone utentem Vectiũ Lucilli-

An. Aur. Ne. Non. Intrò. Intus. Peregrina uerba. Vecti⁹ Vecti anus è Mar-

sic inter externos oratores à Cicerone noiat in Bruto.

cillius insectatur, quemadmodum Pollio deprehendit in Liuio patauinitatē, licet omnia Italica pro Romanis habeam: plurima gallice ualuerunt, ut rheda, ac petoritū quorum altero Cicero tamen, altero Horatius utitur, & mappam quoq;, usitatum circo nomen, Pœni sibi uendicant, & gurdos, quos pro stolidis accipit uulgus, ex Hispania duxisse originem audiui. Sed hæc diuisio mea, ad græcum sermonem præcipue pertinet: nam & maxima ex parte romanus inde cōuersus est. Et confessis quoq; Græcis utimur uerbis, ubi nostra desunt, sicut illi à nobis nonnunq̄ mutuantur. Inde illa quæstio exoritur, an eadē ratiōe per casus duci externa, qua nostra, cōueniat. At si reperias grammaticum ueterum amatorē, neget quicquam ex latina ratione mutādum, quia cum sit apud nos casus ablatiuus, quem illi non habent, parum conueniat cum uno casu nostro quinq; Græcis uti. Quin etiam laudet uirtutem eorū, qui potentiorem facere linguam latinam studebant, nec alienis egere institutis fatebātur. Inde Castôrem media syllaba producta pronunciarunt, quia hoc omnibus nostris nominibus accidebat, quorum prima positio in easdem, quas Castor literas exit. Et ut Palæmo, ac Thelamo & Plato (nam sic eum Cicero quoque appellat) dicerentur, retinuerūt, quia latinum quod o & n literis finiretur, nō reperiebāt. Nec in a quidem atque s literas exire temere masculina græca nomina recto casu patiebantur. Ideoq; & apud Cælium legimus, Pelia Cincinnatus, & apud Messalam, bene fecit Euthia & apud Ciceronem, Hermagora: Ne miremur, quod ab anti-

a

Cicero pro Milone.

Horatius li. 1. sat. 6.

Quia hoc.) Hoc est oīa Latina declinabant per o lōgū. quæ quidē desinerent non or

antiquorum plerisq;, Aenea & Anchisa sit dictus. Nam si ut Mecœnas, Suffenas, Asprenas dicerentur, genitiuo casu nõ æ litera, sed tis syllaba terminarẽtur. Inde olympo & tyranno acutam mediam syllabam dederunt, quia duabus lõgis sequentibus, primã breuem acui noster sermo non patitur. Sic genitiuus Achilli & Vlyßi fecit, sic alia plurima. Nunc recentiores instituerunt, græcis nominibus græcas declinationes potius dare, quod tamen ipsum non semper fieri potest. Mihi autem placet latinã rationem sequi, quousque patitur decor. Neque iam Calypsonem dixerim, ut Iunonem, quanquam secutus antiquos. C. Cæsar utitur hac ratione declinãdi. Sed autoritatem consuetudo superauit. In cæteris quæ poterunt utroq; mõ non indecenter efferri, qui græcam figuram sequi malit, nõ latine quidem, sed citra reprehensionem loquetur. Simplices uoces prima positione, id est natura sua cõstant, cõpositæ autem præpositionibus subiungũtur, ut innocens, interdũ repugnantibus inter se duabus, quale est imperterritus, alioqui possunt aliquando cõtinuari duæ, ut incõpositus, reconditus, & quo Cicero utitur, + subabsurdũ. Aut è duobus quasi corporibus coalescũt, ut maleficus. Nam ex tribus nostræ utiq; linguæ nõ concesserim, quamuis capsis, Cicero dicat cõpositũ esse ex cape si uis: & inueniãtur qui Lupercalia, æque tres partes orationis esse contendãt, quasi luere per caprũ: nã Solitaurilia, iã persuasum est esse ex sue, oue et tauro. Et sanè ita se habet, sacrũ, quale apud Homerũ quoq; ẽ. Sed hæc non tam ex tribus q̃ ex particulis triũ coëunt.

In as. b

Cõpositiões nominum. Repug.) Quæ inter se iungi nequeant. + subaduersum.

In orator.

In 11. Odiss.

Cæte-

Cæterum etiã ex præpositione, & duobus uocabulis dure uidetur struxisse Pacuuius: Nerei repãdi rostrũ incuruiceruicũ pecus. Iungũtur autẽ, aut ex duobus latinis integris ut superfui, subterfugi, quãquã ex integris an composita sint quæritur. Aut ex integro & corrupto, ut maleuolus: Aut ex corrupto & integro, ut noctiuagus: Aut duobus corruptis, ut pedisequus: Aut ex nostro & peregrino, ut bicliniũ: aut cõtrà, ut epitogiũ, & Anticato: Aut ex duobus peregrinis, ut Epirhediũ. Nam cum sit præpositio ἐπὶ græca, rheda gallicum, nec Græcus tamen, nec Gallus utitur composito, Romani suum ex utroq; alieno fecerunt. Frequenter autem præpositiones quoq; copulatio ista corrumpit, inde abstulit, aufugit, amisit, cum præpositio sit ab sola: & coit, cum sit præpositio cõ, sic ignaui & erep. & similia: sed res tota magis Græcos decet, nobis minus succedit, nec id fieri natura puto, sed alienis fauemus, ideoq; cum κυρταύχενα mirati sumus, incuruiceruicũ uix à risu defendimus. Propria sunt uerba, cuim id significant, in quod primũ denominata sunt. Translata, cum alium natura intellectum, alium loco præbent. Vsitatis tutius utimur. Noua non sine quodam periculo fingimus. Nã si recepta sunt, modicam laudem afferunt oratori, repudiata, etiã in iocos exeunt. Audendum tamen, nanq; ut Cicero ait, etiã quæ primo dura uisa sunt, usu molliũtur. Sed minime nobis concessa est ὀνοματοποιία, quis enim ferat, si quid simile illis meritò laudatis λίγξεβιὸς, & σιζεῖ ἄνεμος fingere audeamus? Iam ne balare, aut hinnire fortiter

Ab.) Cũ tñ dicatur a & abs. Sed uideri uult Quintilianꝰ hęc cõposita à p̃positiõe ab. Sola igit̃ hoc ẽ extra cõpositionẽ Nã ab p̃positio, q̃si primitiua & à & abs fit.

diceremus, nisi iudicio uetustatis niterentur. Est etiam
sua loquẽtibus obseruatio, sua scribẽtibus. Sermo cõstat
ratione, uetustate, autoritate & consuetudine. Rationẽ
præstat præcipue analogia, nonnũquã & etymologia.
Vetera maiestas quædã, & ut sic dixerim, religio com-
mẽdat. Autoritas ab oratoribus uel historicis peti solet.
Nam Poëtas metri necessitas excusat, nisi si quãdo nihil
impediente in utroq;, modulatione pedum alterum ma-
lunt qualia sunt: Imo de stirpe recisum. &: Aeneid. 11.
Aëreæ quo congessere palumbes. &:
Silice in nuda. & similia, cum summorum in eloquen
tia uirorum iudicium pro ratione, & uel error honestus
est, magnos duces sequentibus. Consuetudo uero certissi
ma loquendi magistra, utendumq; planè sermone, ut nu
mo, cui publica forma est. Omnia tamen hæc exigunt
† acre iudiciũ, in analogia præcipue, quã proxime ex †graue
græco transferentes in latinum, proportionem uocaue- Analogia.
runt: Eius hæc uis est, ut id quod dubium est, ad aliquid
simile, de quo non quæritur, referat, ut incerta certis
probet. Quod efficitur duplici uia, comparatione simili
um, in extremis maxime syllabis (propter quod ea quæ
sunt è singulis, negantur debere rationem) & diminuti
one. Comparatio in nominibus, aut genus deprehendit,
aut declinationem: Genus, ut si quæratur, funis masculi-
num sit an fœminiñ, simile illi sit panis: Declinatione,
ut si ueniat in dubium, hac domu dicendũ sit, an hac do-
mo, & domum an domorum, similia sunt domus, anus,
manus. Diminutio genus modo detegit. Et ne ab eodem

exemplo recedam, funem masculinum esse funiculus ostendit. Eadem in uerbis quoq; ratio comparationis, ut si quis antiquos secutus, feruere breui media syllaba dicat, deprehenditur uitiose loqui, quod omnia quæ c & o literis fatendi modo terminantur, eadem si in infinitis e literam media syllaba acceperunt, utique productam habent, prandeo, pendeo, spondeo: prandere, pendere, spondere. At quæ o solam habent, dummodo per eandem literam in infinito exeant, breuia fiunt, lego, dico, curro, legere, dicere, currere. Etiamsi est apud Lucilium: Feruit aqua & feruet, feruit nunc, feruet ad annum. Sed pace dicere hominis eruditissimi licebat, si feruit putat illi simile currit, & legit, feruo dicetur, ut curro & lego, quod nobis inauditum est. Sed non est hæc uera comparatio: nã feruit illi est simile feruit, quam proportionem sequenti dicere necesse est feruire, ut feruire. Prima quoque aliquando positio ex obliquis inuenitur, ut memoria repeto cõuictos à me qui reprehenderant, quod hoc uerbo usus essem pepegi: Nam id quidem dixisse summos autores confitebantur, rationem tuam negabant permittere, quia prima positio paciscor, cum haberet naturam patiendi, faceret tempore præterito pactus sum. Nos præter autoritatem oratorum atque historicorum, analogia quoque dictum tuebamur. Nam cum in XII tabulis legeremus: ni ita pagunt, inueniebamus simile huic cadunt. Inde prima positio, etiam si uetustate exoleuerat, apparebat pago, ut cado: unde non erat dubium, sic pepegi nos dicere, ut cecidi.

Sed

Sed meminerimus, nõ per omnia duci analogiæ posse rationem, cum sibi ipsa plurimis in locis repugnet. Quædam sine dubio conantur eruditi defendere, ut cum deprehensum est lepus & lupus simili positione, quantum casibus numerisq; dissentiant, ita respondent, non esse paria: quia lepus epicœnum sit, lupus masculinũ: Quanquam Varro, in eo libro quo initia Romanæ urbis enarrat, lupum fœminam dicit, Ennium, Pictoremq; Fabium secutus. Illi autem ijdem cum interrogantur, cur a per apri, & pater patris faciat, illud nomen positum, hoc ad aliquid contendunt. Præterea quoniam utrunque à Græcis ductum est, ad eam rationem recurrũt, ut πατρός patris κάπρος capri faciat. Illi tamẽ quomodo effugient, ut nomina quamuis fœminina, singulari nominatiuo is finita, nunquam genitiuo casu in ris syllabam terminantur, faciat tamen Venus Veneris? Item cum es literis finita per uarios exeant genitiuos, nunquam tamen eadem ris syllaba terminatos? Ceres cogat dici Cereris? Quid uero, quæ tota positionis eiusdem in diuersos flexus exeunt? cum Alba faciat Albanos & Albenses, uolo, uolui & uolaui. Nam præterito quidem tempore, uarie formari uerba prima persona o litera terminata, ipsa analogia confitetur. Siquidem facit cado cecidi, spondeo, spopondi, pingo pinxi, lego legi, pono posui, frango fregi, laudo laudaui. Non enim cum primum fingerentur homines, analogia demissa cœlo, formam loquendi dedit, sed inuenta est postquam loquebantur, & notatum in sermone, quid quo

modo caderet: itaq; nõ ratione nititur, sed exemplo, nec
« lex est loquendi, sed obseruatio, ut ipsam analogiam nul-
« la res alia fecerit, quàm consuetudo. Inhærent tamẽ qui-
dam molestißima diligentiæ peruersitate, ut audaciter
potius dicant, quàm audacter, licet omnes oratores ali-
ud sequantur, & emicauit non emicuit, & conire nõ coi
re. His permittamus & audiuisse & sciuisse, & tribuna
le, & faciliter dicere, frugalis quoque sit apud illos non
frui, nã quo alio modo fiat frugalitas? Iidem centum mi-
lia nummûm, & fidem deûm ostendunt duplices solœci-
smos esse, quando & casum mutãt & numerum. Nescie
bamus enim, ac nõ cõsuetudini & decori seruiebamus si
cut in plurimis, quæ Tullius ĩ Oratore diuine, ut omnia,
exequitur. Sed Augustus quoq; in epistolis ad C. Cæsa-
rem scriptis emendatur, quod is calidum dicere, q̃ cal-
dum malit, nõ quia non sit latinũ, sed quia sit odiosum,
& ut ipse græco uerbo significauit περίεργον. Atque
hanc quidam ὀρθοέπειαν solam putant, quam ego mini-
me excludo: Quid enim tam necessarium, quàm certa lo
cutio? imò inhærendum ei iudico quoad licet, diu etiam
mutantibus repugnandum, sed abolita atque abrogata
retinere, insolẽtiæ cuiusdã ẽ, & friuolæ in paruis iactã
tiæ. Multũ enim est literatus, q̃ sine aspiratione, & pro-
ducta secunda syllaba salutauit, auete (est enim) & cale
face dixerit potius, quàm qd̃ dicimus, & cõseruauisse:
his adijciat face & dice, & similia. Recta est hæc uia,
quis negat? sed adiacet & mollior, & magis trita. Ego
tamẽ non alio magis angor, quàm quod obliquis casibus

Caiũ & Luciũ nepotes ex Iulia & Agrippina Augustº habuit, quorũ C. in Lycia, Lucio Massilię defunctº est, unio epistolæ. Augusti exemplũ ad C. extat apud Gelliũ lib. 13. ca. 7.

ducti

ducti etiam primas sibi positiones non inuenire, sed mutare permittunt, ut cum ebur & robur ita dicta ac scripta in summis autoribus, in o literam secundæ syllabæ trãsferunt, quia sit roboris & eburis. Sulphur autẽ & guttur u literam in genitiuo seruent, ideoq; etiam iecur & femur controuersiam fecerunt, quod non minus est licentiosum, quàm si sulphuri & gutturi subijcerent in genitiuo literam o mediam, quia esset eboris & roboris, sicut Antonius Gnipho, qui robur quidem & ebur, atque etiã marmur fatetur esse, uerũ fieri uult ex his robura, ebura, marmura. Quod si animaduerterẽt literarũ affinitatẽ, scirẽt sic ab eo, quod est robur, roboris fieri, quo modo ab eo qd'est miles, limes, militis, limitis: iudex, uindex, iudicis, uindicis, et quæ supra iam attigi. Quidnõ similes quoq;, ut dicebam, positiones, in longe diuersas figuras per obliquos casus exeũt, ut uirgo: luno, fusus, lusus, cuspis, puppis, & mille alia, cum illud etiã accidat. ut quædam pluraliter non dicantur, quædam contrà singulari numero, quædam casibus careant, quædam à primis statim positionibus tota mutẽtur, ut Iupiter. Quod uerbis etiam accidit, ut fero tuli, cuius præteritum pfectum, & ulterius non inuenitur. Nec plurimum refert, nulla hæc an prædura sint. Nam quid progenies genitiuo singulari quid spes plurali faciet? Quomodo autem quiret et ruere, uel in præterita faciẽdi modo, uel in participia transibunt? Quid de alijs dicam, cum senatus senatui senatui, an senatus senati senato faciat, incertum sit? Quare mihi non inuenuste dici uidetur, aliud esse la

Gnipho Grãmaticus Ciceronis seculo, quẽ & audiuisse ille in ptura quoq; traditur à Tranquillo.

tine, aliud grammatice loqui. Hæc de analogia nimium.

Etymologia. Etymologia, quæ uerborum originem inquirit, à Cicerone dicta est notatio, quia nomẽ eius apud Aristotelẽ inuenitur σύμβολον, quod est nota: nam uerbum ex uerbo dictum, id est ueriloquium, ipse Cicero qui finxit, reformidat. Sunt qui uim potius intuiti, originationẽ uocent. Hæc habet aliquando usum necessarium, quoties interpretatione res, de qua quæritur, eget, ut cũ M. Cælius se esse hominem frugi uult probare, non quia abstinẽs sit (nam id ne mentiri quidẽ poterat) sed quia utilis multis, id est fructuosus, unde sit dicta frugalitas. Ideoq; in definitionibus assignatur etymologiæ locus. Nõnunquã etiam barbara ab emendatis conatur discernere, ut cum triquetram dici Siciliã, an triquedram, meridiem, an medidiem oporteat, quæritur, aliaq; quæ cõsuetudini seruiunt. Continet in se multam eruditionem, siue illa ex Græcis orta tractemus quæ sunt plurima, præcipue Aeolica ratione, cui est sermo noster simillimus, declinata, siue ex historiarum ueterum notitia, nomina hominũ, locorum, gentium, urbium requiramus, unde Bruti, Publicolæ, Pithici: cur Latium, Italia, Beneuentum, quæ Capitolium, & collem Quirinalem, & Argiletum appellandi ratio. Iã illa minora, in quibus maxime studiosi eius rei fatigãtur qui uerba paulum declinata, uarie & multipliciter ad ueritatem reducunt, aut correptis, aut porrectis, aut adiectis, aut detractis, aut pmutatis literis syllabis úc. Inde prauis ingenijs ad fœdissima usq; ludibria labũtur: Sit'ne consul à consulẽdo, an à iudicãdo: Nã & hoc consulere

Cic. in Topicis.

Cicero Tuscul. 3. Nõnunq; etiam.) hoc est etymologia oñdere uult q; dictionũ naturalis facies sit, si qñ illã usus q; si fucauit.

Aeolica ut mutatio ου ĩ breui u, & interpositio u, p consonante, ut ouũ Dauus. Bruti.) Vide Liuiũ lib. 1. De publico la lib. 11.

Consulere.

ſulere uocauerunt. Vnde adhuc remanet illud, rogat bo
ni conſulas, id eſt bonum iudices. Senatui nomen dederit
ætas: nã ijdẽ patres ſunt, ut rex, rector, et alia plurima
indubitata. Nec abnuerim tegulæ, regulæq́;, & ſimilium
his, rationem. Iam ſit & claßis à calando, & lepus leui-
pes, & uulpes uolipes, etiã interpretationẽ rectã
ſequendam, improbãdam contrariã, à con-
trarijs aliqua ſinemus trahi, ut lucus, quia umbra opacus
parum luceat, & ludus, quia ſit longißime ab luſu, & dis
quia minime diues, etiã ne hominẽ appellari, quia ſit hu
mo natus, quaſi uero nõ oĩbus animalibus eadẽ origo, aut
illi primi mortales ante nomẽ impoſuerint terræ q̃ ſibi,
& uerba ab aëre uerberato. Pergamus, ſic perueniemus
eouſq;, ut ſtella, luminis ſtilla credatur, cuius etymologiæ
autorem clarum ſanè in literis nominari in ea parte qua
à me reprehẽditur, inhumanũ eſt: qui uero talia libris cõ
plexi ſunt, nomina ſua ipſi inſcripſerũt, ingenioſeq́; ſibi
uiſus eſt + Caius cœlebes dicere, ueluti cœlites, quod one +Gabinius.
re grauißimo uacent, idq́; græco argumẽto, ἠϊθέους enim
eadem de cauſa dici affirmant. Nec ei cedit Modeſtus in
uentiõe. Nã quia Cœilo Saturnus genitalia abſcidit, hoc
nomine appellatos, qui uxore careant. + At Lælius pitui +Ait Aelius
tam, quia petit uitam. Sed cui non poſt Varronem ſit ue
nia? qui agrũ quia in eo agatur aliq̃d, & graculos quia
gregatim uolẽt, dictos Ciceroni perſuadere uoluit (ad eũ
enim ſcribit) cum alterũ ex græco ſit manifeſtũ duci, al-
terũ ex uocibus auiũ: Sed hoc tanti fuit uertere, ut meru
la, quia ſola uolat, quaſi mera uolãs nominaretur. Quidã

non dubitauerunt etymologiæ subijcere omnem nominis causam, ut ex habitu, quemadmodum dixi, longos & rufos, ex sono strepere, murmurare, etiã deriuata, ut à uelocitate dicitur uelox, & composita pleraq; his similia, quæ sine dubio aliunde originem ducunt, sed arte non egent, cuius in hoc opere non est usus nisi in dubijs.

a Mappã.) Mappas lintea dicebant, quæ cœnantibus in mensam dabãtur, aut quæ afferebant ipsi. Martia, XII. Attulerat mappã nemo dum furta timentur. ὀθόνην Gręci uocant, Iaci autẽ à prætore mappã consueuisse, Iudis Circensibus, uel ex Suetonio manifestũ est. Et Martialis in eo q̊d modo citauimus Epigrãmate, Cretatam prætor cum uellet mittere mappam. Id autem fuisse signum magis quàm præmium crediderim.

b Inde olympo.) uide Annotationes Camerarij.

c Sed minime.) lege Ioach. Camerar.

Cuiusmodi uerbis sit utendum. Cap. X.

VErba uetustate repetita non solum magnos assertores habent, sed etiam afferunt orationi maiestatem [illegible]uam non sine delectatione: nam & autoritatem an[illegible]s habẽt, & quia intermißa sunt, gratiam no[illegible]lem parant. Sed opus est modo, ut neq; crebra si[illegible]c manifesta, quia nihil est odiosius affectatio n[illegible] ab ultimis & iam obliteratis repetita tem p[illegible]a sunt toper, & antigerio, & exantlare, & [illegible] & Saliorũ carmina uix sacerdotibus suis sac[illegible]. Sed illa mutari uetat religio, & cõsecratis [illegible]. Oratio uero, cuius summa uirtus est perspic[illegible]m sit uitiosa si egeat interprete. Ergo ut nouor[illegible]a erũt maxime uetera, ita ueterum maxime nou[illegible]ilis circa autoritatem ratio. Nam etiam si

potest

potest uideri nihil peccare, qui utitur his uerbis, quæ summi autores tradiderunt, multum tamen refert, non solum quid dixerint, sed etiam quid persuaserint. Neq; Tuburcinabundum & Lurcabundum iam in nobis quisquam ferat, licet Cato sit autor. Nec hos lodices, quanq; id Pollioni placeat, nec gladiola, atq; Messala dixit, nec paricidatũ, quod in Cælio uix tolerabile uidetur, nec collos mihi Caluus persuaserit, quæ nec ipsi iam dicerent. Tuburcinari de suo, Lurciuari, helluari.

De consuetudine. Cap. XI.

SVpereſt igitur consuetudo: nam fuerit penè ridiculum, malle sermonem, quo locuti sint homines, quàm quo loquantur: Sanè quidem est aliud uetus sermo, quàm uetus loquendi consuetudo. Sed huic ipsi necessarium est iudicium, constituendumq; in primis id ipsum, quid sit quod consuetudinem uocemus: quæ si ex eo quod plures faciunt, nomen accipiat, periculosissimum dabit præceptum, non orationi modò, sed (quod maius est) uitæ. Vnde enim tantũ boni, ut pluribus quæ recta sunt placeãt? Igitur ut uelli, & comam in gradus frangere, et in balneis perpotare, quamlibet hæc inuaserint ciuitatẽ, nõ erit consuetudo, quia nihil horum caret reprehensione: at laauamur & tondemur, & conuiuimus ex cõsuetudine. Sic in loquẽdo, nõ si quid uitiose multis insederit, pro regula sermonis accipiẽdum erit. Nam ut transeam quemadmodum uulgo imperiti loquuntur, tota sæpe theatra, et omnem circi turbam exclamasse barbare scimus. Ergo consuetudinem sermonis uocabo consensum eruditorũ, sicut uiuendi, consensum bonorum.

De orthographia. Cap. XII.

NVnc quoniam diximus quæ sit loquendi regula, dicendũ quæ scribentibus custodienda, quod Græci ὀρθογραφίαν uocant, nos recte scribendi scientiã nominemus. Cuius ars non in hoc posita est, ut nouerimus quibus quæq; syllaba literis constet. Nã id quidem infra grammatici officium est, sed totam, ut mea fert opinio, subtilitatem, in dubijs habet, ut longis syllabis omnibus apponere apicem ineptißimum est, quia plurimæ natura ipsa uerbi, quod scribitur, patent, sed interim necessarium, cum eadem litera alium atq; aliũ intellectũ, prout correpta uel producta est, facit, ut malus, arborem significet, an hominem non bonum, apice distinguitur. Palus aliud priore syllaba lõga, aliud sequẽti significat. Et cũ eadem litera nominatiuo casu breuis, ablatiuo longa est: utrum sequamur plerũq; hac nota monẽdi sumus. Similiter putauerũt illa quoq; seruanda discrimina, ut ex præpositionem, si uerbum sequeretur specto, adiecta secũdæ syllabæ s litera, exspecto: sed si pecto, remota s scriberemus. Illa quoq; seruata est à multis differentia, ut ad, cũ esset præpositio, d literam: cum autem coniunctio, t acciperet. Item cum si tempus significaret, per q u o m: si comitem, per c, ac duas sequentes scriberetur. Frigidiora his alia, ut qcquid, c quartã haberet, ne interrogare bis uideremur. Et quotidie non cotidie, ut sit quod diebus. Verum hæc iam inter ipsas ineptias euanuerũt. Quæri solet in scribẽdo, præpositiones, sonum quem iũctæ efficiunt, an quem separatæ, obseruare conueniat, ut cũ di-

co obo

co obtinuit, secundam enim b literam ratio poscit, aures magis audiunt p. Et immunis, illud n quod ueritas exigit, sequentis syllabæ sono uictũ, in gemina cõmutatur. Est etiam in diuidendis uerbis obseruatio, mediã literã consonantem priori, an sequenti syllabæ adiungas. Aru spex enim, quia pars eius posterior à spectãdo est, s literam tertiæ dabit: Abstemius, quia ex abstinentia temeti composita uox est, primæ relinquetur. Nam k quidem in nullis uerbis utendum puto, nisi quæ significat etiam ut sola ponatur. + Hoc eo non omisi, quod quidã eã quoties à sequatur necessariam credunt, cum sit c litera, quæ ad omnes uocales uim suã perferat. Verum orthographia quoq; cõsuetudini seruit, ideoq; sæpe mutata est. Nã illa uetustißima transeo tẽpora, quibus & pauciores literæ, nec similes his nostris earum formæ fuerũt, & uis quoq; diuersa, sicut apud Græcos o literæ, quæ interim longa ac breuis, ut apud nos: interim pro syllaba, quã nomine suo exprimit, posita est, ut latinis ueteribus d plurimis in uerbis ultimã adiectam, quod manifestũ est etiam ex columna rostrata, quæ est Duillio in foro posita. Interim g quoq; ut in puluinari Solis qui colitur iuxta ædẽ Quirini, uesprug. quod resperuginem accipimus. De mutatione etiam literarũ, de qua supra dixi, nihil repetere hic necesse est. Fortasse enim sicut scribebãt, loquebãtur. Semiuocales geminare diu nõ fuit usitatißimi moris, atq; ecõtrario usq; ad Acciũ & ultra, porrectas syllabas geminis, ut dixi, uocalibus scripserũt. Diutius durauit, ut e i iũgẽdis eadẽ ratione, qua Græci ε ι uterentur, ea casibus

+ Hoc & nõ omiserim. Apud Græcos) O apud Græcos cũ ε & ι tpe solũ modo differãt, sicut ο et ω neq; ι. neque ω literæ figura priscis cognita fuit. Plinius annotauit Simonidẽ inuenisse. Porro syllabam quãsuo noĩe exprimat acpio ου. Nã ita hanc breuẽ, & alterã ει dixerunt. Vno exẽplo satis planũ fieri posse arbitror, ꝓnũciasse ueteres, compositas cũ aliadictiõe prępo

sitiões nõ in t. grę, sed eo quasq; sono quẽ sequens litera defideraret. Sicẽ apud Plaut. uocãti seruꝰ rñdet. Assũ. Tũ ille. At ego elixꝰ sic uolo, inquit Has mutati onesGrãmatici uocant.

bus numerisq; discreta est, ut Lucilius præcipit: Iam puerei uenere e postremum facit o atque i. Vt puerei plures fiant, ac deinceps. Idem: Mendacei, fureiq; addes e, cum dare furi Iusseris. Quod quidem cum superuacuum est, quia i tam lõgæ q̃ breuis naturam habet, tum incõmodum aliquando. Nam in his, quæ proximam ab ultima literam e habebunt & i longa terminabuntur, illam rationem sequentes utemur e gemina, qualia sunt hæc aureei, argẽteci, & similia, id quod his præcipue, qui ad lectionem instituentur, etiam impedimento erit, sicut in græcis accidit adiectione i literæ, quã nõ solum datiuis casibus in parte ultima aseribunt, sed quibusdam etiam interponunt, ut in ΛΗΪΣΗΙ qa etymologia ex diuisione in trisyllabis facta desideret eam literam ac syllabam, cuius nunc e literam ponimus, uarie per a & i efferebant, quidam semper, ut Græci, quidam singulariter tantum, cum in datiuum, uel genitiaqui tiuum casum incidissent. Vnde Pictai uestis, & + aulai Vergilius amantißimus uetustatis carminibus inseruit. In ijsdem plurali numero utebantur, hi Syllæ, Galbæ. Est in hac quoq; parte Lucilij præceptum, quod quia pluribus explicatur uersibus, si quis parũ credat, apud ipsum in nono requirat. Quid, quod Ciceronis tẽporibus paulumq; infra, ferè quoties s litera media uocalium longarum, uel subiecta longis esset, geminabatur? ut caussæ, caussus, diuißiones, quomodo & ipsum, et Vergilium quoque scripsisse manus eorum docent. Atqui paululum superiores, illud quod nos gemina dicimus, inssi una dixerunt.

runt. Etiam optimus, maximus, ut mediã i literam, quæ ueteribus u fuerat, acciperent, C. primũ Cæsaris inscriptione traditur factum. Here nũc è litera terminamus, at ueterum comicorum adhuc libris inuenio, heri ad me uenit, quod idẽ in epistolis Augusti, quas sua manu scripsit, aut emendauit, deprehenditur. Quid, non Cato Censorius dicam & faciam, dice & face scripsit, eundemq; in cæteris, quæ similiter cadunt, modum tenuit? quod ex ueteribus eius libris manifestũ est. Et à Messala in libro de s litera positum sibe, & quasi scriptum in multorum libris est. Sed an hoc uoluerint autores nescio. T. Liuium his usum ex Pædiano comperi, qui & ipse cum sequebatur, hæc nos i litera finimus. Quid dicã uortices, & uorsus, cæteraq; ad eundem modum, quæ primo Scipio Africanus in e literam secũdam uertisse dicitur: Nostri præceptores ceruom seruomq; u et o literis scripserunt, qã subiecta sibi uocalis in unum sonum coalescere, & confundi nequiret, nunc u gemina scribũtur ea ratione quã reddidi, neutro sanè modo uox quam sentimus efficitur. Nec inutiliter Claudius Aeolicam illam F ad hos usus literam adiecerat. Illud nunc melius, quod cui tribus quas proposui literis enotamus, in quo pueris nobis ad pinguem sanè sonum, quoi utebantur, tantum ut ab illo qui distingueretur. Quid, quæ scribuntur aliter quàm enuntiantur? Nã & Caius C. litera notatur, quæ inuersa mulierem declarat, quia tam Caias esse uocitatas, quàm Cãios, etiam ex nuptialibus sacris apparet. Nec Cneus cã literam in prænominis nota accipit, qua sonat, & columna, ex-

Quasi.

Ea ratiõe.) I em & V infidere sibi supra docuit in cõiicit & uulgus.

Claud.) Suetoni⁹ tradit triũ literarũ figuras excogitasse Claudiũ, ex quib⁹ Aeolicidigamma una ı&ϟ, duplicis altera

fuit. τὴν τρίτην ἐν τῷ μέν Gaias.) Ingrediẽs mariti domum noua nupta iubebat ita dicere. Vbi tu Gai⁹, ego Gaia. Anno tauit Plutarchus ratiõe addita, q̃d tũ mulier cõmunẽ administrationẽ rei domesticæ tanq̃ materfamilias uendicaret sibi.

Suburra.) Suc. Vnde à succurrẽdo Grammatici deduxerunt.

na, exempta n: & Consules geminata eadem litera s s legimus. & suburra cum tribus literis notatur c tertiam ostendit. Multa sunt generis huius. Sed hoc quoq; uereor, ne modum tam paruæ quæstionis excesserint. Iudicium autem suum grammaticus interponat his omnibus. Nam hoc ualere plurimum debet. Ego, nisi quod consuetudo obtinuerit, sic scribendum quicque iudico quomodo sonat. Hic enim est usus literarum, ut custodiant uoces, & uelut depositum reddant legentibus. Itaq; id exprimere debent, quod dicturi sumus. Hæ ferè sunt emendate loquendi, scribendiq; partes, duas reliquas, significãter ornateq; dicendi, non equidẽ grãmaticis auferor: sed cum mihi officia rhetoris supersint, maiori operi reseruo. Redit autem illa cogitatio, quosdam fore, qui hæc quæ diximus parua nimium, & impedimenta quoq; maius aliquid agendi, putent. Nec ipse ad extremam quoq; anxietatẽ, & ineptas cauillatiões descendendũ, atq; his ingenia cõcidi, & cõminui credo. Sed nihil ex grãmatica nocuerit, nisi qd' superuacuũ ẽ. An ideo minor est M. Tullius orator, quod idẽ artis huius diligẽtißimus fuit, & in filio, ut epistolis apparet, recte loquẽdi usq; quaq; asper quoq; exactor? Aut uim C. Cæsaris fregerũt editi de analogia libri? Aut ideo minus Messala nitidus, quia quosdã totos libellos, non uerbis modo singulis, sed etiã literis dedit? Non obstant hæ disciplinæ per illas euntibus, sed circa illas hærentibus.

a Cæsarem Dictatorem dicit: Hos libros accipio fuisse, quorum mentio fit in Bruto à Cicerone ad ipsum scriptorum de lingua Latina.

De

De lectione pueri. Cap. XIII.

SVpereſt lectio, in qua puer ut ſciat ubi ſuſpendere ſpiritum debeat, quo loco uerſum diſtinguere, ubi claudatur ſenſus, unde incipiat, quãdo attollẽda, uel ſubmittenda uox, quid quoq; flexu, quid lentius, celerius, cõcitatius, lenius dicendum, demonſtrari niſi in opere ipſo non poteſt. Vnum eſt igitur quod in hac parte præcipiam, ut omnia iſta facere poſſit intelligat. Sit autẽ Poëtarũ in primis lectio uirilis, & cũ ſuauitate quadã grauis, & non quidem proſæ ſimilis quia carmen eſt, & ſe poëtæ canere teſtantur, non tamen in canticũ diſſoluta, nec + pſalmate, ut nũc à pleriſq; effœminata. De quo genere optime C. Cæſarem prætextatũ adhuc accepimus dixiſſe: ſi cantas, male cantas: ſi legis, cantas. Nec proſopopeias, ut quibuſdam placet, ad + comicum morẽ pronunciari uelim. Eſſe tamen flexum quendam, quo diſtinguantur ab his, in quibus poëta perſona ſua utetur. Cætera admonitione magna egẽt, in primis, ut teneræ mentes tractureq; altius quicquid rudibus & omnium ignaris inſederit, non modo quæ diſerta, ſed uel magis quæ honeſta ſunt diſcant: ideoq; optime inſtitutum eſt, ut ab Homero, atque Vergilio lectio inciperat, quanquam ad intelligendas eorum uirtutes, firmiore iudicio opus eſſet. Sed huic rei ſupereſt tempus, neque enim ſemel legentur. Interim & ſublimitate heroici carminis animus aſſurgat, & ex magnitudine rerum ſpiritum ducat, & optimis imbuatur. Vtiles tragœdiæ, alũt & Lyrici, ſi tamẽ in his nõ autores modò, ſed etiã ptes operis elegeris

+pſalmate

+ſcenicum

Homerus. Vergilius.

Lyrici

Nam

Horatius. Nam et Græci licenter multa, et Horatium in quibuſdam nolim interpretari. Elegia uero utiq; qua amat, & heno decaſyllabica, quibus ſunt commata Sotadeorum (Nam de Sotadeis ne præcipiendum quidem eſt) amoueantur, ſi fieri poteſt: ſi minus, certe ad firmius ætatis robur reſeruentur. Comœdiæ, quæ plurimum ad eloquentiam conferre poteſt, cũ per omnes perſonas et affectus eat, quẽ uſum in pueris putem, paulò poſt ſuo loco dicam. Nam cum mores in tuto fuerint, inter præcipua legenda erit, de Menandro loquor, nec tamen excluſerim alios. Nam latini quoq; autores afferent utilitatis aliquid. Sed pueris, quæ maxime ingænium alant atq; animum augeant, prælegẽda: cæteris quæ ad eruditionem modò pertinẽt, longa ætas ſpacium dabit. Multum autem ueteres etiam latini conferũt, quanquam plericq; plus ingenio quàm arte ualuerũt, in primis copiam uerborum, quorum in tragœdijs grauitas, in comœdijs elegantia, & quidam uelut atticiſmos, inueniri poteſt. Oeconomia quoq; in his diligentior, quàm in pleriſq; nouorum erit, qui omnium operum ſolam uirtutem ſentẽtias putauerunt. Sanctitas certè, et ut ſic dicam, uirilitas ab his petenda, quando nos in omnia delitiarũ uitia, dicendi quoq; ratione defleximus. Deniq; credamus ſummis oratoribus, qui ueterum poëmata, uel ad fidem cauſarum, uel ad ornamentum eloquẽtiæ aſſumunt. Nam præcipue quidem apud Ciceronem, frequenter tamen apud Aſinium etiam, & cæteros, qui ſunt proximi, uidimus Ennij, Accij, Pacuuij, Lucilij, Terentij, Cæcilij, & aliorum inſeri uerſus, ſumma non eruditio-

Vide Ioach. Camerariũ.

Comœdiæ.

Oeconomia .i. ordoetdiſpoſitio q̃dã argumenti. Ita etiã Cicero li. VI. ſcribẽs Atticõ. Nec οἰκο: νομίαν meã inſtituã ſed ordinẽ conſeruabo tuũ

ditionis modò gratia, sed etiam iucunditatis, cum poëtī eis uoluptatibus aures à forēsi asperitate respirent, quibus accedit nō mediocris utilitas, cum sententijs eorum, uelut quibusdā testimonijs, quæ proposuere confirmēt. Verum priora illa ad pueros magis, hæc sequētia ad robustiores pertinebunt, cum grammatices amor, & usus lectionis, non scholarum temporibus, sed uitæ spacio terminentur. In prælegendo, grammaticus & illa quidem minora præstare debebit, ut partes orationis reddi sibi soluto uersu desideret, & pedū proprietates, quæ adeò debent esse notæ in carminibus, ut etiā in oratoria compositione desiderentur, deprehendantq; quæ barbara, quæ impropria, quæ contra legem loquendi sunt composita, non ut ex his utiq; improbentur poëtæ: quibus, quia plerunq; seruire metro coguntur, adeò ignoscitur, ut uitia ipsa alijs in carmine appellationibus nominētur. Metaplasmos enim, & schematismos, & schemata, ut dixi, uocamus, & laudē uirtutis necessitati damus, sed ut commoneat artificialiū, & memoriam agitet. Id quoq; inter prima rudimenta non inutile, demonstraret quo, quæq; uerba modis intelligenda sint. Circa glossemata etiam, id est uoces minus usitatas, non ultima eius professionis diligentia est. Enimuero maiore cura iā doceat tropos omnes, quibus præcipue non poëma modò, sed etiā oratio ornatur, schemata utraq;, id est figuras quæq; λέξεως quæq; διανοίας uocantur, quorum ego sicut troporum tractatum in eum locum differo, quo mihi de ornatu orationis dicendū erit. Præcipue uero illa infigat animis,

mis, quæ in Oeconomia uirtus, quæ in decoro rerũ quid
perſonæ cuique conuenerit, quid in ſenſibus laudãdum,
quid in uerbis, ubi copia probabilis, ubi modus. His ac-
cedat enarratio hiſtoriarum, diligens quidem illa, non
tamen uſque ad ſupperuacuum laborẽ occupata. Nam
receptas, aut certe claris+ oratoribus memoratas ex-
poſuiſſe ſatis eſt. Perſequi quidem quod quiſq; unquam
uel contemptiſſimorum hominum dixerit, aut nimiæ mi
ſeriæ, aut inanis iactantiæ eſt, & detinet, atq; obruit in
genia, melius alijs uacatura. Nam qui omnes etiam indi
gnas lectione ſcedas excutit, anilibus quoq; fabulis accõ
modare operam poteſt. Atqui pleni ſunt eiuſmodi impe
dimentis grammaticorum commentarij, uix ipſis, qui
compoſuerunt, ſatis noti. Nam Didymo quoque, quo ne
mo plura ſcripſit, accidiſſe compertum eſt, ut cum hiſto
riæ cuidam tanquam uanæ repugnaret, ipſius proferre
tur liber, qui eam continebat, quod euenit præcipue in
fabuloſis uſque ad deridicula, quædam etiam pudenda,
unde improbiſſimo cuiq; pleraque fingendi licentia eſt,
adeò ut de libris totis, & autoribus, ut ſuccurrit, men-
tiatur tutò, quia inueniri, qui nunquam fuere, non poſ-
ſunt. Nam in notioribus frequentiſſime deprehendun-
tur à curioſis. Ex quo mihi inter uirtutes grammatici
habebitur, aliqua neſcire.

+autriobus

Neſcire ali-
quauirtutis
loco eſt.

De officio Grammatici, & quæ primordia ſint dicendi. Cap. XIIII.

ET finitæ quidẽ ſunt partes duæ, quas hæc profeſ-
ſio pollicetur, id eſt, ratio loquẽdi, & enarratio au-
torum,

torum, quarum illã methodicen, hanc historicen uocãt. Adijciamus tamen eorũ curæ quædã dicẽdi primordia, quibus ætates nondum rhetorẽ capiẽteis instituant. Igitur Aesopi fabellas, quæ fabulis nutricularum proxime succedũt, narrare sermõe puro, & nihil se supra modũ extollente, deinde eandẽ gracilitatẽ stylo exigere cõdiscãt uersus primo soluere, mutatis uerbis interpretari, tum paraphrasi audacius uertere, quia & breuiare quædã & exornare, saluo mõ poëtæ sensu pmittitur. Quod opus, etiã consummatis professoribus difficile, qui cõmode tractauerit, cuicunq; discendo sufficiet. Sententiæ, et chriæ & ethologiæ, subiectis dictorum rationibus, apud Grãmaticos scribantur, quia initium ex lectione ducũt. Quorũ omniũ similis est ratio, forma diuersa, quia sententia uniuersalis est uox, ethologia personis cõtinetur. Chriarũ plura genera traduntur. Vnũ simile sententiæ, quod est positũ in uoce simplici, dixit ille, aut, dicere solebat: Alterum quod est in respondẽdo, interrogatus ille, uel cum ei dictũ esset, respondit: Tertiũ huic nõ dissimile, cum quis non dixisset, sed aliquid uel feciſſet, etiã in ipsorũ factis chriã esse putant, ut Crates, cum indoctum puerũ uidisset, pædagogũ eius percussit. Et aliud penè par ei, quod tamen eodem nomine appellare non audẽt, sed dicũt χρειῶδες, ut Milo, quẽ uitulũ assueuerat ferre, taurum ferebat. In his omnibus & declinatio per oës ducitur casus, & tam factorũ q̃ dictorũ ratio est. Narratiũculas à poëtis celebratas, notitiæ causa nõ eloquentiæ tractandas puto. Cætera maioris operis ac spiritus

Vide Ioach. Camerariũ Chriæ.

χρειῶδες Chriæ simile.

latini + rhetores relinquendo, neceſſaria grammaticis fecerunt: Græci magis operum ſuorum & onera, & modum norunt.

An oratori futuro neceſſaria ſit plurium artium ſcientia. Cap. XV.

HAec de grammatica quàm breuiſſime potui, non ut omnia dicerem, ſectatus, quod infinitum erat, ſed ut maxime neceſſaria: nunc de cæteris artibus, quibus inſtituendos priuſquam tradantur rhetori, pueros exiſtimo, ſtrictum ſubiungam, ut efficiatur orbis ille doctrinæ, quem Græci ἐγκυκλοπαιδείαν uocant. Nam ijſdem ferè annis aliarum quoque diſciplinarũ ſtudia ingredienda ſunt, quæ quia & ipſæ artes ſunt, & eſſe pfecte ſine his orandi ſcientia non poteſt, nec rurſus ad efficiendum oratorem ſatis ualent ſolæ, an ſint huic operi neceſſariæ, quæritur. Nam quid, inquiunt, ad agendam cauſam, dicendámue ſententiam pertinet ſcire, quemadmodum in data linea cõſtitui triangula æquis lateribus poßint? Aut quo melius, uel defendet reum, uel reget conſilia, qui citharæ ſonos nominibus, & ſpacijs diſtinxerit? Enumerent fortaſſe multos, quamlibet utiles foro, qui nec geometren audiuerunt, nec muſicos, niſi hac communi uoluptate aurium, intelligant. Quibus ego primum hoc reſpondeo, quod & M. Cicero ſcripto ad Brutum libro frequẽtius teſtatur, non eum à nobis inſtitui oratorem, qui ſit, aut fuerit, ſed imaginem quandã concepiſſe nos animo pfecti illius, ex nulla parte ceſſantis. Nam & ſapientem formãtes, eum qui ſit futurus

turus consummatus undique &, ut dicunt, mortalis quidam deus, non modò cognitione cœlestium uel mortaliũ putant instruendum, sed per quædam parua sanè, si ipsa demum æstimes, ducunt, sicut exquisitas interim ambiguitates, nõ quia ceratinæ, aut crocodilinæ posſint facere sapientem, sed quia illum ne in minimis quidem oportet falli. Similiter oratorem, qui debet esse sapiens, nõ Geometres faciet, aut Musicus, quæq; his alia subiungã, sed hæ quoque artes, ut sit consummatus, iuuabunt. Nisi forte antidotum quidem, atq; alia, quæ + morbis, aut uul + oculis
neribus medentur, ex multis, atq; interim cõtrarijs quo
que inter se effectibus componi uidemus, quorum ex di-
uerso fit illa mixtura una, quæ nulli earũ similis est, qbus
cõstat, sed proprias uires ex omnibus sumit, et muta ani
malia mellis illũ inimitabilẽ humanæ rationi saporẽ, ua
rio florũ ac succorũ genere pficiunt: nos mirabimur, si
oratio, qua nihil præstãtius homini dedit prouidẽtia, plu
ribus artibus eget? quæ etiã cũ se nõ ostẽdũt in dicẽdo,
nec proferunt, uim tamen occultam suggerunt, & taci
tæ quoque sentiuntur. Fuit aliquis sine his disertus? Ast
ego oratorem uolo. Non multum adijciũt? Sed æque non
erit totum, cui uel parua deerunt, & optimum hoc esse
conueniet, cuius etiãsi in arduo spes est, nos tamen præ
cipiamus omnia, ut saltẽ plura fiant. Sed cur deficiat ani
mus? natura enim perfectum Oratorẽ esse nõ prohibet.
Turpiterq; desperatur, quicquid fieri potest.

De Musice & eius laudibus. Cap. XVI.

AT qui ego uel iudicio ueterum poteram esse contentus. Nã quis ignorat Musicen (ut de hac primũ loquar) tantum iam illis antiquis tẽporibus nõ studij modò, uerũ etiam uenerationis habuisse, ut ijdem musici, & uates, & sapiẽtes iudicarentur? Mittam alios, Orpheus & Linus, quorum utrunq; dijs genitum, alterum uero, quia rudes quoq; atq; agrestes animos admiratione mulceret, non feras modò, sed saxa etiam, syluasq; duxisse, posteritatis memoriæ traditum est. Et Timagenes autor est, omnium in literis studiorum antiquissimã musicen extitisse. Et testimonio sunt clarissimi Poëtæ, apud quos inter regalia conuiuia laudes heroum, atque deorum ad citharam canebantur. Iopas uero ille Vergilij, nónne canit:

Orpheus.) Negat Cicero ex Aristotele lib. 1. de diuina.

Timagines.

Apud Homerũ Achilles & Phemius. Odyss. α.

Aeneid. 1.

Errantem lunam, solisq; labores, & cætera.

Quibus certe palam cõfirmat autor eminentissimus, musicen diuinarũ cũ etiam rerũ cognitione esse coniunctã, quod si datur, erit etiã oratori necessaria: siquidẽ, ut diximus, hæc quoq; pars, quæ ab oratoribus relicta, à philosophis ẽ occupata, nostri operis fuit, ac sine oĩm taliũ scientia non potest esse pfecta eloquentia. Atqui claros nomine sapiẽtiæ uiros nemo dubitauerit studiosos musicæ fuisse, cum Pythagoras, atq; eũ secuti acceptam sine dubio antiquitus opinionem uulgauerint, mundũ ipsum eius ratione esse compositum, quam postea sit lyra imitata. Nec illa modò contenti dissimilium concordia, quam uocant harmoniam, sonum quoque his motibus dederũt. Nam Plato cum in alijs quibusdam, tum præcipue in Timæo,

mæo, ne intelligi quidem, nisi ab his, qui hanc quoque partem disciplinæ diligenter perceperint, potest. Quid de philosophis loquor? quorum fons Socrates iam senex institui lyra non erubescebat. Duces maximos & fidibus, & tybijs cecinisse traditum est: Exercitus Lacedæmoniorum musicis accensos modis. Quid autem aliud in nostris legionibus cornua, ac tubæ faciunt? quorum concentus quanto est uehementior, tantum Romana in bellis gloria cæteris præstat. Non igitur frustra Plato ciuili uiro, quem πολιτικὸν uocant, necessariam musicē credidit. Et eius sectæ, quæ alijs seuerissima, aliis asperrima uidetur, principes, in hac fuere sentētia, ut existimarent sapientum aliquos nonnullam operam his studijs accommodaturos. Lycurgus durissimarum Lacedæmonijs legum autor, musices disciplinā probauit. Atque eam natura ipsa uidetur ad tolerādos facilius labores, uelut muneri nobis dedisse. Siquidē & remiges cantus hortatur, nec solum in his operibus, in quibus pluriū conatus præeūte aliqua iucunda uoce conspirat, sed etiam singulorū fatigatio, quamlibet se rudi modulatione solatur. Laudē adhuc dicere artis pulcherrimæ uideor, nondum eam tamen oratori coniūgere. Transeamus igitur id quoque, quod grammatice quondam, ac musicē iunctæ fuerunt. Siquidem Architas, atque Aristoxenus, etiam subiectā grāmaticē musicæ putauerunt, & eosdem utriusq; rei præceptores fuisse, cum Sophron ostendit, Mimorū quidem scriptor sed quem Plato adeò probauit, ut suppositos capiti libros eius, cum moreretur, habue-

Plato in Eūthydemo

Sophron.

habuisse credatur, tum Eupolis, apud quē Pordamus & musicen, & literas docet. Et Maricas qui est Hyperbolus, nihil se ex musicis scire, nisi literas cōfitetur. Aristophanes quoq; non uno libro, sic institui pueros antiquitus solitos esse demonstrat. Et apud Menandrum in Hypobolimæo senex, qui reposcenti filium patri uelut rationem impendiorum, quæ in educationem contulerat, opponēs, se psaltrijs & Geometris multa dicit dedisse. Vnde etiam ille mos, ut in conuiuijs post cœnam circumferretur lyra: cuius se imperitum cū Themistocles cōfessus esset, ut uerbis Ciceronis utar, habitus est indoctior. Sed ueterum quoq; Romanorum epulis fides ac tibias adhibere moris fuit. Versus quoq; Saliorum habent carmen. Quæ cum omnia sint à Numa rege instituta, faciunt manifestum, ne illis quidem, qui rudes ac bellicosi uidētur, curam musices, quātam illa recipiebat ætas, defuisse. Deniq; in prouerbium usq; Græcorum celebratum est, indoctos à Musis atq; Gratijs abesse. Verum quid ex ea proprie petat futurus Orator, disseramus. Numeros musice habet duplices, in uocibus & in corpore: utriusq; enim rei aptus quidam modus desideratur. Vocis rationem Aristoxenus musicus diuidit in ῥυθμόν & ἐμμελὲς, quorum alterum modulatione, canore alterum, ac sonis constat. Num igitur non hæc omnia oratori necessaria? quorum unum ad gestum, alterum ad collocationem uerborum, tertium ad flexus uocis, qui sunt in agendo quoque plurimi, pertinet. Nisi forte in carminibus tantum, & in canticis exigitur structura quædam: & inoffensa copu-

Maric⁹. Hoc noīe exagitauit Hyperbolū Eupolis ut ex nebul. Aristopha. apparet. Significat aūt mollem & effœminatū, uel ὑποκόρις μαβαρβαρικόν ἐστι, φασίν

Lyra in cœnis.

Cicero Tuscul. prima.

ἀμουσι καὶ χαρίτων δίχα. οὐκ οἶδ' ὅτι

copulatio uocum, in agendo superuacua est, aut nõ compositio, & sonus in oratiõe quoq; uarie pro rerũ modo adhibetur, sicut in musice. Nanq; & uoce & modulatione grandia elatè, iucunda dulciter, moderata leniter canit, totaq; arte consentit cum eorum, quæ dicuntur, affectibus. At qui in orando quoq; intensio uocis, remissio, flexus, pertinet ad mouẽdos audientiũ affectus. Alia quoque & collocationis, & uocis (ut eodẽ utar uerbo) modulatione concitationem iudicum, alia misericordiam petimus, cum etiam organis, quibus sermo exprimi non potest, affici animos in diuersum habitum sentiamus. Corporis quoq; decẽs, et aptus motus, qui dicitur εὐρυθμία, est necessarius, nec aliunde peti potest, in quo pars actionis non minima consistit, qua de re sepositus nobis est locus. Age, si habebit in primis curam uocis orator, quid tam Musices proprium? Sed ne hæc quidem præsumẽda pars est, ut uno interim contenti simus exemplo C. Gracchi, præcipui suorum temporum oratoris, cui concionanti consistens post eum musicus, fistula, quam tonarion uocant, modos, quibus deberet intendi, ministrabat. Hæc ei cura inter turbidissimas actiones, uel terrẽti optimates, uel iam timenti fuit. Libet propter quosdam imperitiores, etiam crassiore (ut uocãt) musa, dubitationem huius utilitatis eximere: nã Poëtas certè legendos oratori futuro concesserint. Num igitur hi sine Musice? at si quis tã cæcus animi est, ut de alijs dubitet, illos certè, qui carmina ad lyram composuerunt. Hæc diutius forent dicenda, si hoc studium uelut nouum præciperem. Cum uero

Historia nota ex Ciceronе & Gellio.

antiquitus à Chirone, atq; Achille usque ad nostra tempora apud omnes, qui modò legitimam disciplinam non sint perosi, duraverit, non est committendum, ut illa dubia faciã, defensionis solicitudine. Quamuis autem satis iam ex ipsis, quibus sum modo usus, exẽplis, credam esse manifestum, quæ mihi, & quatinus Musice placeat, apertius tamen proferendum puto, non hanc à me præcipi, quæ nunc in scenis effœminata, & impudicis modis facta, non ex parte minima, si quid in nobis uirilis roboris manebat, excidit, sed qua laudes fortium canebantur, quáque & ipsi fortes canebant (Nam psalteria, & † spadices etiam uirginibus probis recusanda) sed cognitionẽ rationis quæ admouẽdos, leniendosq; affectus plurimum ualet. Nam & Pythagoram accepimus, concitatos ad uim pudicæ domui afferendam iuuenes, iussa mutare in spondeum modos tibicina, composuisse. Et Chrysippus etiã nutricum, quæ adhibentur infantibus, allectationi, suum quoddam carmen assignat. Est etiam non inerudite ad declamandum ficta materia, in qua ponitur tibicen, qui sacrificanti Phrygium cecinerat, acto illo insaniã, & per præcipitia delato accusari, qd causa mortis extiterit: Quæ si dici debet ab oratore, nec dici citra scientiam Musices potest, quomodo non hanc quoque artem necessariam esse usui nostro, uel iniqui consentient?

† sambuca σπάδιξ itẽq; φοῖνιξ est apud Pollucẽ inter organa musica.

De Harmoniis multa Atheneus lib. 14.

Commodam Geometriam Oratori. Cap. XVII.

In

IN Geometria partem fatentur esse utilem teneris ætatibus, agitari nanque animos, & acui, & ingenia ad celeritatem percipiendi uenire inde concedunt, sed prodesse eam non ut cæteras cum perceptæ sint, sed cum discatur, existimant. Id uulgaris opinio est, nec sine causa summi uiri etiam impensam huic scientiæ operam dederunt. Nam cum sit geometria diuisa in numeros atq; formas, numerorum quidem notitia non oratori modò, sed cuicũq; primis saltem literis erudito necessaria est. In causis uero uel frequentissime uersari solet, in quibus actor, nõ dico si circà summas trepidat, sed si digitorũ saltẽ incerto, aut indecoro gestu à cõputatiõe dissentit, iudicatur indoctus. Illa uero linearis ratio, & ipsa qdẽ cadit frequenter in causas: nam de terminis, mensurisq; sunt lites, sed habet quandã aliam cum arte oratoria cognationẽ. Iam primum ordo est geometriæ necessarius, nõne & eloquẽtiæ? Ex prioribus geometria probat insequentia, & certis incerta, nónne id in dicẽdo facimus? Quid illa propositarum quæstionũ cõclusio, non tota ferè constat syllogismis? Propter quod plures inuenies, q̃ dialecticæ similem, q̃ qui rhetoricæ fateãtur hanc artẽ. Verum & orator etiam si raro, non tamen nunq̃ probabit dialectice. Nã & syllogismis si res poscet utetur, & certe enthymemate, qui rhetoricus est syllogismus. Denique probationũ quæ sũt potẽtissimæ, γραμμικαὶ ἀποδείξεις uulgò dicuntur. Quid aũt magis oratio, q̃ probationem petit? Falsa quoque ueri similia, geometria ratione deprehendit. Fit hoc & in numeris per quasdã, quas

Vide annotatiões Ioachimi Cam.

pseu

pſeudographias uocant, quibus pueri ludere ſolebamus. Sed alia maiora ſunt. Nam quis non ita proponenti credat: Quorum locorum extremæ lineæ eandē menſuram colligunt, eorum ſpacium quoq; quod his lineis continetur, par ſit neceſſe eſt? at id falſum eſt. Nam primum refert, cuius ſit formæ ille circuitus, reprehenſiq; à geometris ſunt hiſtorici, qui magnitudinem inſularum ſatis ſignificari nauigationis ambitu crediderunt. Nam ut quæque forma perfectiſſima, ita capaciſſima eſt. Ideoq; circumcurrens linea, ſi efficiet orbem quæ forma eſt in planis magis perfecta, amplius ſpaciū complectetur, quàm ſi quadratum paribus oris efficiat. Rurſus quadrata triangulis, triangula ipſa plus æquis lateribus, quàm inæqualibus. Sed alia forſitan obſcuriora, nos facillimū etiam imperitis ſequamur experimentū. Iugeri menſuram ducentos & quadraginta longitudinis pedes eſſe, dimidioq; in latitudine patere, nō ferè quiſquam eſt qui ignoret, & qui ſit circuitus, & quātum campi claudat, colligere expeditum. At centeni & octogeni in quamq; partem pedes idem ſpatiū extremitatis, ſed multò amplius + diuiſæ quatuor lineis areæ faciūt. Id ſi cōputare quē piget, breuioribus numeris idē diſcat: nā deni in quadrā pedes, quadraginta per orā, intra centū erunt. At ſi quinideni per latera, quini in frōte ſint, ex illo quod amplectuntur quartam deducent eodem circūductu. Si uero porrecti utrinq; undeuiceni ſingulis diſtent, non plures intus quadratos habebunt, quàm per quot longitudo ducetur: quæ circumibit autē linea, eiuſdem ſpatij erit,

Iugerum

+ clauſi quatuor lineis faciunt.

cuius

cuius ea quæ centum continet. Ita quicquid formæ quadrati detraxeris, amplitudini quoq; peribit. Ergo etiã id fieri potest, ut maiore circuitu minor loci amplitudo cludatur. Hoc in planis: Nam in collibus uallibusq; etiam imperito patet, plus solí esse quàm cœli. Quidẽ quod se eadem Geometria tollit ad rationem usque mũdi, in qua cum siderum certos cõstitutosq; cursus numeris docet, discimus nihil esse inordinatũ atq; fortuitũ, quod ipsum nonnunquam pertinere ad oratorem potest. An uero cũ Pericles Athenienses Solis obscuratione territos, reddidit eius rei causis, metu liberauit? Aut cum Sulpitius ille Gallus in exercitu L. Pauli de lunæ defectiõe disseruit, ne uelut prodigio diuinitus facto militum animi terrerẽtur, nõ uidetur esse usus oratoris officio? Quod si Nicias in Sicilia scisset, non eodem confusus metu, pulcherrimum Athenienſiũ exercitum perdidisset. Sicut Dion, cum ad destruendam Dionysii tyrannidem uenit, non est tali casu deterritus. Sint exẽpla licet usus bellici, trãsea musq; quod Archimedes unus obsidionem Syracusarum in longius traxit, illud utiq; iam propriũ ad efficiendum quod intendimus, plurimas quæstiones, quarum difficilior alia ratione explicatio est, ut de ratione diuidẽdi, de sectione in infinitũ, de celeritate augẽdi linearibus illis probationibus solui solere, ut si est oratori (quod proximus demonstrabit liber) de omnibus rebus dicendum, nullo modo sine Geometria esse posſit orator.

De Pericle Gallo q; Sulpitio exẽpla sunt apud Valeriũ lib. 8. cap. XI. De Nicia Thucydides lib. VII. De Dione Plutarchus.

De prima pronunciatione, & gestus institutione. Cap. XVIII.

Dam-

Dandum aliquid Comœdo quoq;, dum eatenus quæ pronunciandi scientiam futurus orator desiderat. Non enim puerum quem in hoc instituimus, aut fœminæ uocis exilitate frãgi uolo, aut seniliter tremere, nec uitia ebrietatis effingat, nec seruili uernilitate imbuatur, nec amoris, auaritiæ, metus, discat affectũ, quæ neq; oratori sunt necessaria, & mentẽ præcipue in ætate prima tenerã adhuc, & rudẽ inficiunt. Nam frequẽs imitatio, trãsit in mores. Nec gestus quidẽ omnis, ac motus à comœdis petendus est, quanquam enim utrũq; eorum ad quendam modum præstare debet orator, plurimum tamẽ aberit à scenico, nec uultu, nec manu, nec excursionibus nimius. Nam si qua in his ars est dicentium, ea prima est, ne ars esse uideatur. Quod est igitur huius doctoris officium? In primis uitia, si qua sunt, oris emendet, ut expressa sint uerba, ut suis quæq; literæ sonis enũcientur. Quarundam enim uel exilitate, uel pinguitudine nimia laboramus. Quasdam uelut acriores parũ esse rimus, & alijs nõ dissimilibus, sed quasi hebetioribus permutamus. Quippe ς literæ qua Demosthenes quoq; laborauit, λ succedit, quarum uis est apud nos quoq; : & cũ c ac similiter t non ualuerũt, in g ac d molliũtur. Ne puero quidem illa circa s literã delicias hic magister feret, nec uerba in faucibus patietur audiri, nec oris inanitate resonare, nec quod minime sermoni puro conueniat, simplicem uocis naturam pleniore quodam sono circumlinire, quod Græci καταπεπλαγμένον dicunt. Sic appellatur cantus tibiarum, quæ præclusis quibus clare scunt foramini-

gaminibus, recto modo exitu grauiorem spiritum reddũt. Curabit etiã, ne extremæ syllabæ intercidãt, ut par sibi sermo sit, ut quoties exclamandum erit, laterum conatus sit ille, non capitis, & gestus ad uocem, uultus ad gestum accommodetur. Obseruandũ erit etiam, ut recta sit facies dicentis, ne labra detorqueãtur, ne immodicus hiatus rictum distendat, ne supinus uultus, ne deiecti in terrã oculi, ne inclinata utrolibet ceruix: Nã frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorũ supercilia ad singulos uocis conatus alleuarentur, aliorum constricta, aliorum etiam dissidentia, cum altero in uerticem tenderent, altero penè oculus ipse premeretur. Infinitum autem, ut mox dicemus, in his quoque rebus momentum est. Et nihil potest placere, quod non decet. Debet etiam docere Comœdus, quomodo narrandum, qua sit autoritate suadendum, qua concitatione consurgat ira, quis flexus deceat miserationem. Quod ita optime faciet, si certos ex comœdijs elegerit locos, & ad hoc maxime idoneos, id est actionibus similes. Iidem autem ad pronunciandum non modo utilissimi, uerum ad augendam quoque eloquentiam maxime accommodati erunt. Et hæc dum infirma ætas maiora non capiet. Cæterum cum legere orationes oportebit, cum uirtutes earũ iam sentiet, tum mihi diligens aliquis, ac peritus assistat, neque solũ lectiõe formet, uerũ discere etiam electa ex his cogat, & ea dicere stantem clare, & quẽadmodũ agere oportebit, ut protinus pronunciatione uocem & memoriam exerceat. Ne illos quidẽ reprehendendos puto, qui

qui paulum etiam paleſtricis uacauerunt. Non de his loquor, quibus pars uitæ in oleo, pars in uino conſumitur qui corporis cura mentem obruerunt. Hos enim abeſſe ab eo, quem inſtituimus quamlongißime uelim. Sed nomen eſt idem his à quibus geſtus motuſq; formantur, ut recta ſint brachia, ne indoctæ ruſticæ ue manus, ne ſtatus indecorus, ne qua in proferẽdis pedibus inſcitia, ne caput oculiq; ab alia corporis inclinatiõe diſſideant. Nã neq; hoc eſſe in parte pronunciationis negauerit quis q̃, nec ipſam pronunciationem ab oratore ſecernet. Et certè quod facere oporteat, non indignandum eſt diſcere, cum præſertim hæc chironomia, quæ eſt (ut nomine ipſo declaratur) lex geſtus, & ab illis tẽporibus heroicis orta ſit, & à ſummis Græciæ uiris, & ab ipſo etiam Socrate probata, à Platone quoq; in parte ciuilium poſita uirtutum, & Chryſippo in præceptis de liberorũ educatione compoſitis non omiſſa. Nam Lacedæmonios quidem etiam ſaltationem quandam, tanq̃ ad bella quoq; utilem, habuiſſe inter exercitationes accepimus. Neque id ueteribus Romanis dedecori fuit. Argumentum eſt ſacerdotum nomine, ac religione durãs ad hoc tẽpus ſaltatio. Et illã in 3. Ciceronis de Oratore li. uerba Craſſi, quibus præcepit, ut orator utatur laterum inclinatione forti, ac uirili, non à ſcena & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam palæſtra, cuius diſciplinæ uſus in noſtram uſq; ætatem ſine reprehenſione deſcendit. A me tamen nec ultra pueriles annos retinebitur, nec in his ipſis diu: neq; enim geſtum oratoris componi ad ſimilitudinem ſaltatiõis uol-

Socratẽ cũ studioſe σωμασκῆσαι tradit Xenophõ ἀπομνημονεύμασιν primo τοῦτο σώματος ἀμελῆ τοῦτε ἄμαλον τὸ σῶμα ἔπαινει. De Gymnaſtica Plato de re pub. 2. de legib. 7. Lacedemoniorũ ſaltationẽ πυῤῥίχην accipio.

ſed

sed subesse aliquid ex hac exercitatiõe puerili, unde nos non id agentes, furtim decor ille discentibus traditus prosequatur.

An prædicta discenda sint eodem tempore. Cap. XIX.

QVæri solet, an, etiam si discenda sint hæc, eodem tempore tamen tradi omnia, & percipi possint. Negant enim quidam, quia cõfundatur animus ac fatigetur, tot disciplinis in diuersum tendentibus, ad quas nec mẽs, nec corpus, nec dies ipse sufficiat. Et si maxime patiatur hæc ætas robustior, tamẽ pueriles annos onerari non oporteat. Sed non satis perspiciunt, quantum natura humani ingenij ualeat, quæ ita est agilis, & uelox sic in omnem partem, ut ita dixerim, spectat, ut ne possit quidem aliquid agere tantum unum, in plura uero non eodem die modò, sed eodem temporis momento, uim suam impẽdat. An uero citharœdi, non simul et memoriæ, & sono uocis, & pluribus flexibus seruiunt? cũ interim alios neruos dextera percutiunt, alios leua trahunt, cõtinent, probant, ne pes quidem otiosus certam legem temporum seruat. Et hæc pariter omnia. Quid nos agendi subita necessitate deprehẽsi? nõne alia dicimus, alia pro uidemus? cum pariter inuentio rerum, electio uerborũ, compositio, gestus, pronũciatio, uultus motus q; desideretur. Quæ si uelut sub uno conatu tam diuersa parẽt simul, cur non plurimis curis horas partiamur? cum præsertim reficiat animos, ac reparet uarietas ipsa, cõtraq; fit aliquanto difficilius in labore uno perseuerare? Ideo

Varietas

& stylus lectione requiescit, & ipsius lectionis tædium uicibus leuatur. Quamlibet multa egerimus, quodam tamen modo recētes sumus ad id quod incipimus. Quis nō obtundi posſit, si per totum diem cuiuscunq; artis unum magistrum ferat? mutatione recreabitur, sicut in cibis, quorū diuersitate reficitur stomachus, & pluribus minore fastidio alitur. Aut dicant isti mihi, quæ sit alia ratio discendi, si grammatico soli deseruiamus, deinde geometræ tātum. Omittamus interim quod didicimus, mox transcamus ad musicum, excidant priora, & cū latinis studebimus literis, non respiciamus ad græcas, & ut semel finiam, nihil faciamus nisi nouissimum. Cur non idē suademus agricolis, ne arua simul & uineta, et oleas, & arbustū colant, ne pratis, & pecoribus, & hortis, & aluearibus auibusq; accōmodent curā? Cur ipsi aliquid forēsibus negotijs, aliquid desiderijs amicorū, aliquid rationibus domesticis, aliquid curæ corporis, nonnihil uoluptatibus quotidie damus? quarum nos una res quælibet nihil intermittētes fatigaret. Adeò facilius est multa facere quàm diu. Illud quidem minime uerendum est, ne laborem studiorum pueri difficilius tolerent: neq; enim ulla ætas minus fatigatur. Mirum sit forsitan, sed experimentis deprehendas. Nam & dociliora sunt ingenia prius quàm obduruerunt. Id uel hoc argumēto patet, quod intra bienniū q̄ uerba recte formare potuerunt, quāuis nullo instante, omnia ferè loquuntur. At nouitijs nostris, per quot annos sermo latinus repugnat? Magis scias, si quē iam robustū instituere literis cœperis, nō sine causa

dici

dici παιδομαθεῖς eos, qui in sua quidq; arte optime faciãt. Et patiẽtior est laboris natura pueris, quàm iuuenibus, uidelicet ut corpora infantium, ne casus, quo in terrã toties deferũtur, tã grauiter affligit, nec illa per manus, & genua reptatio, nec post breue tẽpus cõtinui lusus, & totius diei discursus, quia põdus illis abest nec se ipsi grauãt, sic animi quoq; quia minore conatu mouentur, nec suo nisu studijs insistunt, sed formãdos se tantũmodo præstant, non similiter fatigãtur. Præterea secundum aliã ætatis illius facilitatem, uelut simplicius docentes sequuntur, nec quæ iam egerint, metiuntur. Abest illis adhuc laboris iudicium. Porrò ut frequẽter experti sumus, minus afficit sensus fatigatio, q̃ cogitatio. Sed ne temporis quidem unq̃ plus erit, quia his ætatibus omnis in audiẽdo profectus est. Cum ad stylum secedet, cũ generabit ipse aliquid atq; cõponet, tum inchoare hæc studia uel non uacabit, uel non libebit. Ergo cum grammaticus totum diẽ occupare non poßit, nec debeat, ne discentis animum tædio auertat, quibus potius studijs hæc temporum uelut succisiua donabimus? Nã nec ego consumi studentem in his artibus uolo, nec moduletur, aut musicis notis cantica excipiat, nec ad utiq; minutißima Geometriæ opera descendat, non comœdum in pronunciando, nec saltatorem in gestu facio: quæ si omnia exigerẽ, suppeditabat tamen tempus: longa est enim quæ discit ætas, & ego nõ de tardis ingenijs loquor. Denique cur his omnibus, quæ discenda oratori futuro puto, eminuit Plato? qui non contentus disciplinis, quas præstare po-

terant Athenæ, non Pythagoreorum, ad quos in Italiam nauigauerat. Aegypti quoq; sacerdotes adijt, atque eorum arcana perdidicit. Difficultatis patrocinia præteximus segnitie. Neque enim nobis operis amor est, nec quia sit honesta, atq; rerum pulcherrima eloquentia, petitur ipsa, sed ad uilem usum, & sordidũ lucrum accingimur. Dicant sine his in foro multi, & acquirant, dum sit locupletior aliqs sordidæ mercis negociator, & plus uoci suæ debeat præco, ne uelim quidem lectorem dari mihi quid studia referant computaturũ. Qui uero imaginem ipsam eloquentiæ diuina quadam mente concepe rit, quiq; illã (ut ait Sophocles non ignobilis tragicus) reginam rerũ orationem ponet ante oculos, fructumq; non exstipe aduocationum, sed ex animo suo, & contemplatione, ac scientia petet, perpetuum illum, nec fortunæ subiectum, facile persuadebit sibi ut tempora, quæ spectaculis, campo, tesseris, ociosis denique sermonibus, ne dicam somno, & conuiuiorum mora conterunt, Geometræ potius ac Musico impendat, quanto plus delectationis habiturus, quàm ex illis ineruditis uoluptatibus? Dedit enim hoc prouidentia hominibus munus, ut honesta magis iuuarent. Sed nos hæc ipsa dulcedo longius duxit. Hactenus ergo de studijs, quibus antequam maiora capiat puer instituendus est, proximus liber uelut nouũ sumet exordium, & ad rhetoris officia transibit.

Oratio regina rerum

Primi libri finis.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA, LIBER SECVNDVS.

(+)

Quando Rhetori sit tradendus puer. CAPVT I.

TENVIT consuetudo, quæ quotidie magis inualescit, ut præceptoribus eloquentiæ, Latinis quidem semper, sed etiam Græcis interim discipuli serius, quàm ratio postulat traderentur. Eius rei duplex causa est, quod & rhetores utique nostri suas partes omiserũt, & grammatici alienis occupauerunt. Nã & illi declamare modò, & scientiã declamandi, ac facultatẽ tradere, officij sui ducũt, idq; intra deliberatiuas,, iudicialesq; materias: nã cætera ut professione sua minora despiciunt. Et hi non satis credunt excepisse quæ relicta erant, quo nomine gratia quoq; his habenda est, sed ad prosopopœias usq;, & ad suasorias, in quibus onus dicendi uel maximũ est, irrumpunt. Hinc ergo accidit, ut quæ alterius artis prima erãt opera, facta sint alterius nouissima, & ætas altioribus iam disciplinis debita, in schola minore subsidat, ac rhetoricen apud grammaticos exerceat. Ita qđ est maxime ridiculũ, non ante ad declamandi magistrũ

mittẽdus uidetur puer, q̃ declamare sciat. Nos suum cui que profeßioni modũ demus, & grãmatice (quã in latinum transferentes literaturam uocauerunt) fines suos norit, præsertim tantũ ab hac appellationis suæ pauper tate, intra quã primi illi cõstitere, prouecta. Nam tenuis à fonte assumptis poëtarũ historicorũq; uiribus, pleno iam satis alueo fluit cum præter rationẽ recte loquendi non parũ alioqui copiosam, propè omniũ maximarũ artiũ scientiã amplexa sit: & rhetorice, cui nomen uis eloquendi dedit, officia sua nõ detrectet, nec occupari gaudeat pertinentẽ ad se laborẽ, quæ dũ operæ cedit, tiã penè possesßiõe depulsa est. Nec inficiabor, aliquem ex his qui grammaticen profiteãtur, eousq; scientiæ progredi posse, ut ad hæc quoq; tradẽda sufficiat. Sed cũ id aget, rhetoris officio fungetur, nõ suo. Nos porrò quærimus, quãdo his, quæ rhetorice præcipit, pcipiendis, puer maturus esse uideatur. In quo quidẽ non id est æstimandũ, cuius quisq; sit ætatis, sed quãtũ in studijs iam effecerit. Et ne diutius differã, quãdo sit rhetori tradẽdus, sic optime finiri credo, cũ poterit. Sed hoc ipsum ex superiore pẽdet quæstiõe. Nam si grãmatices munus usq; ad suasorias, quæ sunt apud rhetorẽ materiæ inter rudimẽta dicẽdi, prorogatur, tardius rhetore opus est. At si rhetor prĩa officia operis sui nõ recusat, à narratiõibus statim, & laudandi uituperandiq; opusculis cura eius desideratur. An ignoramus, antiqs hoc fuisse ad augẽdã eloquẽtiã genus exercitatiõis, ut theses diceret, & cões locos, & cætera citra complexũ rerũ psonarũq;, quibus ueræ

fictęq;

fictæq; cõtrouersiæ continẽtur? Ex quo palàm est, q̃ tur piter deserat eã partẽ rhetorices institutio, quã & primã habuit & diu solã. Quid aũt est ex his, de qbus supra dixi, qd̃ non tũ alia quæ sunt rhetorũ propria, tum certe in illud iudiciale causæ genus incidat? An nõ in foro narrandũ est? qua in parte nescio an sit uel plurimũ, nõ laus ac uituperatio certaminibus illis frequẽter inseritur? Non cões loci? siue q̃ sunt in uitia directi, quales legimus à Cicerone cõpositos, seu qbus quæstiones generaliter tractantur? quales sunt editi à Quinto quoq; Hortensio, ut, sit'ne paruis argumentis credendum, & pro testibus, & in testes in medijs litium medullis uersantur? Arma sunt hæc quodãmodo præparãda, semp, ut his cum res poscat utaris. Quæ qui pertinere ad oratiõnẽ non putabit, is ne statuã quidem inchoari credet cum eius membra fundentur. Neq; hanc (ut aliqui putabunt) festinationem meam sic quis q̃ calumnietur, tanquã cum qui sit rhetori tradendus, abducendum protinus à grammaticis putem. Dabuntur illis tum quoq; tempora sua, neq; erit uerendũ, ne binis præceptoribus oneretur puer. Non enim crescet, sed diuidetur, qui sub uno miscebatur labor, & erit sui quisquis operis magister utilior, quod adhuc obtinẽt Græci, à Latinis omissum est, & fieri uidetur excusate, quia sunt, q̃ labori isti successerint.

De moribus & officijs præceptorum. Cap. II.

ERgo cum ad eas in studijs uires peruencrit puer, ut quæ prima esse præcepta rhetorum diximus, mente cõsequi possit, tradẽdus eius artis magistris erit.

Quorũ in primis inſpici mores oportebit, quod ego nõ idcirco potiſſimũ in hac parte tractare ſum aggreſſus, quia non in cæteris quoque doctoribus, idem hoc exami nandum quamdiligentiſſime putem, ſicut teſtatus ſum li bro ſuperiore, ſed quod magis eius rei neceſſariam men tionem facit ætas ipſa diſcentium. Nã & adulti ferè pu eri ad hos præceptores transferũtur, & apud eos iuue nes etiam facti perſeuerant. Ideoq; maior adhibẽda tũ cura eſt, ut & teneriores + animos ab iniuria ſanctitas docentis cuſtodiat, & ferociores à licentia grauitas de terreat. Neq; uero ſat eſt ſummã præſtare abſtinentiã, niſi diſciplinæ ſeueritate conuenientium quoq; ad ſe mo res aſtrinxerit. Sumat igitur ante omnia parentis erga diſcipulos ſuos animum, ac ſuccedere ſe in eorundem lo cum, à quibus ſibi liberi tradãtur, exiſtimet. Ipſe nec ha beat uitia, nec ferat. Non auſteritas eius triſtis, nõ diſſo luta ſit comitas, ne inde odiũ, hinc contemptus oriatur. Plurimus ei de honeſto, ac bono ſermo ſit. Nã quo ſæpius monuerit, hoc rarius caſtigabit. Minime iracundus, nec tamen eorũ quæ emendanda erunt diſſimulator, ſimplex in docendo, patiens laboris, aſſiduus potius quàm immo dicus. Interrogantibus libenter reſpõdeat, non interro gantes percontetur ultrò. In laudandis diſcipulorũ dic tionibus nec malignus, nec effuſus: quia res altera tædi um laboris, altera ſecuritatem parit. In emendando quæ corrigẽda erũt nõ acerbus, minimeq; contumelioſus. Nã id quidem multos à propoſito ſtudendi fugat, quod qui dam ſic obiurgant, quaſi oderint, Ipſe aliquid, imò multa

+ annos.

quo-

quotidie dicat, quæ secum audita referãt. Licet enim satis exemplorum ad imitãdum ex lectione suppeditet, tamen uiua illa, ut dicitur, uox alit plenius, præcipuéque eius præceptoris, quem discipuli (si modò recte sunt instituti) & amant, & uerentur. Vix autem dici potest, quanto libentius imitemur eos quibus fauemus. Minime uero permittenda pueris (ut fit apud plerosque) assurgendi, exultandiq; in laudando licentia. Quinetiam iuuenum modicum esse, cum audient, testimonium debet. Ita fiet ut ex iudicio præceptoris discipulus pendeat, atque id se dixisse recte, quod ab eo probabitur, credat. Illa uero uitiosissima, quæ etiam iam humanitas uocatur, inuicem qualiacunq; laudandi, cum est indecora, & theatralis, & seuere institutis in scholis aliena, tum studiorum perniciosissima hostis. Superuacua enim uidetur cura, ac labor, parata quicquid effuderint laude. Vultũ igitur præceptoris intueri, tam qui audiũt debent, quàm ipse qui dicit. Ita enim probanda atq; improbãda discernent, sic stylo facultas continget, auditioni iudicium. At nunc proni atq; succincti, ad omnẽ clausulam non exurgunt modò, uerumetiã excurrunt, & cum indecora exultatione conclamant. Id mutuum est, & ibi declamationis fortuna: Hinc tumor, & uana de se persuasio, usque adeò, ut illo cõdiscipulorum tumultu inflati, si parum à præceptore laudentur, ipsi de illo male sentiant. Sed sequoq; præceptores intẽte, ac modeste audiri uelint. Nõ enim iudicio discipulorum dicere debet magister, sed discipuli magistri. Quin, si fieri potest, intẽdendus animus

Suppeditet) Sicut illud ut amori tuo suppeditari possit. & de oratore iij. facile suppeditat oĩs apparatꝰ, ornatꝰq; dicendi. Tñ uiua.) ζώσης φωνῆς μείζων ἐνέργεια aiũt Græci. Estq; apud Cicero nẽ 2. epist. ad Atticum Vultus præceptoris.

in hoc quoq;,ut perſpiciat quæ quiſq;, & quomodo la
det,ut placere quæ bene dicet, non ſuo magis q̃ eorũ no
mine delectetur,qui recte iudicabunt. Pueros adoleſcen
tibus ſedere permixtos,nõ placet mihi. Nam etiamſi uir
talis,qualem eſſe oportet ſtudijs,moribusq; præpoſitũ,
modeſtam habere poteſt etiam iuuentutem,tamẽ uel in
firmitas à robuſtioribus ſeparanda eſt, & carendũ non
ſolum crimine turpitudinis,uerumetiam ſuſpicione.

Hæc notanda breuiter exiſtimaui:nam ut abſit ab ul
timis uitijs ipſe præceptor,ac ſchola,ne præcipiendũ q̃
dem credo. At ſiquis eſt,qui flagitia manifeſta in diligen
do filij præceptore nõ euitet, iam hinc ſciat cætera quo
que, quæ ad utilitatem iuuentutis componere conamur,
eſſe ſibi hac parte omiſſa,ſuperuacua.

An protinus præceptore optimo ſit utendum. Cap. III.

NE illorum quidem perſuaſio ſilentio tranſeunda
eſt, qui etiam cum idoneos rhetori pueros puta
uerunt,non tamen cõtinuo tradendos eminentiſſimo cre
dunt. Sed apud minores aliquandiu detinent,tãquam in
ſtituendis artibus magis ſit apta mediocritas præcepto
ris, cum ad intellectum atq; imitationem facilior,tũ ad
ſuſcipiendas elemẽtorum moleſtias minus ſuperba. Qua
in re mihi non arbitror diu laborandũ,ut oſtendã quan
to ſit melius optimis imbui, quãta in eluendis quæ ſemel
inſederint uitijs difficultas cõſequatur,cum geminatum
onus ſuccedentes premat. Et quidem dedocẽdi grauius,
ac prius,q̃ docendi. Propter quod Timotheum clarũ in

arte

arte tibiarum, ferunt duplices ab his, quos alius instituisset, solitum exigere mercedes, quàm si rudes traderentur. Error tamen in re duplex: unus, quod interim sufficere illis minores existimãt, & bono + sani stomacho contenti sunt. Quæ quãquam & ipsa reprehensione digna securitas, tamẽ esset utcũq; tolerabilis, si ciusmodi præceptores minus docerent, non peius. Alter, ille etiã frequentior, quod eos qui ampliorem dicendi facultatẽ sint consecuti, non putãt ad minora descẽdere. Idq; interim fieri, quia fastidiant præstare hanc inferioribus curam, interim quia omnino non possint. Ego porrò eum qui nolit in numero præcipientium non habeo, posse autem si uelit, optimum quenque contendo. Primum quod eum qui eloquentia cæteris præstet, illa quoque, per quæ ad eloquentiam peruenitur, diligentissime percepisse credibile est: deinde, quia plurimum in præcipiẽdo ualet ratio, quæ doctissimo cuique planissima est. Postremo, quia nemo sic in maioribus eminet, ut eum minora deficiant. Nisi forte Iouem quidem Phidias optime fecit, illa autẽ quæ in ornamentum eius operis accedunt, alius melius elaborasset: aut orator loqui nesciet, aut leuiores morbos curare non poterit præstantissimus medicus. Quid ergo? non est quædam eloquentia maior, quàm ut eam intellectu consequi puerilis infirmitas possit? Ego uero confiteor, sed hunc disertum præceptorem, prudentem quoq;, & non ignarũ docendi esse oportebit, submittentẽ se ad mensurã discẽtis, ut uelocissimus quisq;, si forte iter cũ paruulo faciat, det manũ, & gradũ suũ minuat, nec

+ satis

Vide q̃ traduxerit ex Pausania de Ioue Phidiaco Ioachi. Camer.

nec procedat ultra, quàm comes posſit. Quid? si plerunque accidit, ut faciliora sint ad intelligẽdum, & lucidiora multò, quæ à doctißimo quoq; dicuntur? Nam & prima est eloquentiæ uirtus perſpicuitas, & quo quiſq; ingenio minus ualet, hoc ſe magis attollere, et dilatare conatur: ut ſtatura breues in digitos eriguntur, & plura infirmi minãtur. Nam tumidos, & corruptos, & + tinnulos, & quocũq; alio cacozeliæ genere peccantes, certum habeo nõ uirium, ſed infirmitatis uitio laborare, ut corpora non robore, ſed ualetudine inflantur, & recto itinere lapſi, plerunq; diuertunt. Erit ergo etiam obſcurior quo quiſq; deterior. Nõ excidit mihi ſcripſiſſe me libro priore, cum potiorẽ in ſcholis eruditionem eſſe q̃ domi dicerem, libẽtius ſe prima ſtudia, teneroſq; profectus ad imitationem cõdiſcipulorum quæ facilior eſſet, erigere: Quod à quibuſdam ſic accipi poteſt, tanquam hæc, quam nunc tueor, ſententia priori diuerſa ſit. Id à me procul aberit: nãq; ea cauſa uel maxima eſt, cur optimo cuiq; præceptori ſit tradendus puer, quod apud eum diſcipuli quoq; melius inſtituti, aut dicent quod inutile non ſit imitari, aut ſi quid errauerint, ſtatim corrigentur. At indoctus ille etiam probabit fortaſſe uitioſa, & placere audientibus iudicio ſuo coget. Sit ergo tam eloquentia, quàm moribus præſtantißimus, qui ad Phœnicis Homerici exemplum dicere, ac facere doceat.

+ tremulos Cacozeliæ) Hoc ẽ prauę ĩ niratiõis, ut ſi quis in oratiõe horrorẽ Saluſtianę, in carmine ſimiliẽ aſperitatem Catulliană, aut Propẽi incõpoſitos uerſus dicat ſe imitari. Hoc eñ et uirũ imbecillitate exiſtere ſolet, ſicut cõtraria huic facilitas quoq;, ut quib⁹ noua iſta oratiõis leuitas placet, q̃lis eoꝝ eſt in latini ſermonis cõpoſitione Græcorũ q̃rſidã maximeq; recentium ſunt ſimilimi.

De primis apud Rhetorem exercitationibus. Cap. IIII.

HInc iam quas primas in dicẽdo partes rhetorum putem,

putem, tradere incipiam, dilata parumper illa, quæ sola uulgo uocatur, arte rhetorica. Ac mihi opportunus maxime uidetur ingressus ab eo, cuius aliquid simile apud grãmaticos puer didicerit. Et quia narrationũ, exceptа qua in causis utimur, tres accepimus species: Fabulã, quæ uersatur in tragœdijs atq; carminibus, nõ à ueritate modò, sed etiã à forma ueritatis remotã: Argumentum, quod falsum, sed uerisimile Comœdiæ fingunt: Historiam, in qua est gestæ rei expositio. Grammaticis autem poëticas dedimus: apud rhetorem initium sit historia, tanto robustior, quanto uerior. Sed narrãdi quidẽ, quæ nobis optima ratio uideatur, tum demonstrabimus, cum de iudiciali parte dicemus. Interim admonere illud sat est, ut sit ea neq; arida prorsus, neq; ieiuna. Nam qd opus erat tantum studijs laboris impendere, si res nudas atq; inornatas indicare satis uideretur? Neq; rursus si nuosa, & accersitis descriptionibus, in quas pleriq; imitatione poëticæ licẽtiæ ducũtur, lasciuiat. Vitiũ utrũque, peius tamen illud quod ex inopia, quàm quod ex copia uenit. Nã in pueris oratio pfecta nec exigi, nec speràri potest, melior autem est indoles læta generosiq; conatus, & uel plus iusto concipiens interim spiritus. Nec unquam me in his discẽtis annis offendat, si quid superfuerit, quin ipsis doctoribus hoc esse curæ uelim, ut teneras adhuc mentes more nutricũ mollius alant, & satiari ueluti quodam iucundioris disciplinæ cibo lacteq; patiãtur. Erit illud plenius interim corpus, quod mox adulta ætas astringat: hinc spes roboris. Maciem nanq; et infir

Quod i uersuũ etiã molitudine reprehẽdi possit, & datũ uitio Ouidio fuit. Hoc ita Cic. de orato. 3. ut ille apud Homerũ Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli iuuenicomitẽ eẽ datum dicit ad bellũ, ut illũ efficeret oratorẽ uerborũ actoremq; rerũ. Est apud Homerũ, Ilia α. Narrationũ tres species. Sed etiam à forma.) Vt fabula Atrei & Thyestis, Medeæ, Adrestidis & Iphigenię & totę narrationes μεταμορφώσιμοι.

infirmitatem in posterum minari solet, protinus omnibus membris expressus infans. Audiet hæc ætas plura, & inueniat, & inuentis gaudeat, sint licet illa non satis sicca interim ac seuera. Facile remedium est hubertatis, sterilia nullo labore uincuntur. Illa mihi in pueris natura minimum spei dederit, in qua ingenium iudicio præsumitur. Materiam esse primum uolo uel abundantiorem, atq; ultra quàm oporteat fusam. Multum inde decoquēt anni, multū ratio limabit, aliquid uelut usu ipso deteretur. Sit modò unde excidi poßit, et quod excalpi, erit autem, si non ab initio tenuem nimium laminam duxerimus, & quam cælatura altior rumpat. Quod me de his ætatibus sentire minus mirabitur, q apud Ciceronē legerit: Volo enim se efferat in adolescente fœcunditas. Quapropter in primis euitandus, & in pueris præcipue, magister aridus, nō minus quàm teneris adhuc plātis siccū & sine humore ullo solum. Inde fiunt humiles statim, & uelut terram spectantes, qui nihil supra quotidianum sermonem attollere audeant. Macies illis pro sanitate, & iudicij loco infirmitas est: & dum satis putant uitio carere, in idipsum incidūt uitium, quod uirtutibus carēt. Quare mihi ne maturitas quidem ipsa festinet, nec musta in lacu statim austera sint: sic & annos ferent, & uetustate proficient. Ne id quidem quod admoneamus indignum est, ingenia puerorum nimia interim emendationis seueritate deficere: nam & desperant, et dolent, & nouißime oderunt: & quod maxime nocet, dum oīa timent, nihil conantur, quod etiam rusticis notū est,

Iudicio præsu.) Hoc est ubi ingeniū iudicio constat seu cōcipitur, ingenij etiā naturalis est uis. Iudiciū studio parat.

Cicero de oratore 2.

est, qui frondibus teneris non putant adhibendã esse fal
cem, quia reformidare ferrũ uidentur, & nõdũ cicatri
cẽ pati posse. Iucũdus ergo tũ maxime debet esse præce
ptor, ut remedia, quæ alioqui natura sunt aspera, molli
manu leniãtur, laudare aliqua, ferrequædã, mutare etiã,
reddita cur id fiat ratione, illuminare, interponendo ali
quid sui. Nõnunq̃ hoc quoq; erit utile, totas ipsum dicta
re materias, quas et imitetur puer, & interim tanq̃ suas
amet. At si tam negligens ei stylus fuerit, ut emẽdationẽ
nõ recipiat, expertus sum, prodesse, quoties eandẽ mate
riã rursus à me retractatã scribere de integro iuberẽ:
posse enim eum adhuc melius, quatenus nullo + magis stu + adhuc *
dia, q̃ spe gaudent. Aliter aũt alia ætas emendanda est, et
pro modo uirium, & exigendũ, & corrigendũ opus. So
lebã ego dicere pueris aliquid ausis licentius aut lætius,
laudare me adhuc, uenturum tempus, quo idem non per-
mitterem, ita & ingenio gaudebant, & iudicio nõ falle
bantur. Sed ut eo reuertar unde egressus sum, narratio
nes stylo componi, quanta maxima possit adhibita dili-
gentia, uolo. Nã ut primo cum sermo instituitur, dice-
re quæ audierint, utile est pueris ad loquendi facultatẽ,
ideoq; & retro agere expositionẽ, et à media in utrãq;
partẽ discurrere sanè meritò cogantur, sed ad gremiũ
præceptoris, & dũ aliud nõ possunt, et dũ res ac uerba
cõnectere incipiũt, ut protinus memoriã firment, ita cũ
iam formã rectæq; emẽdatæ oratiõis accipiẽt, extẽpo
ralis garrulitas, nec expectata cogitatio, & uix surgen
di mora, circulatoriæ uere iactationis est. Hinc parentũ

impe-

imperitorũ inane gaudium, ipſis uero contemptus operis, & inuerecunda frons & conſuetudo peßime dicendi, & malorum exercitatio, & quæ magnos quoq; profectus frequenter perdidit, arrogãs de ſe perſuaſio innaſcitur. Erit ſuum parandæ facilitatis tempus, neq; à nobis negligenter locus iſte trãſibitur. Interim ſatis eſt, ſi puer omni cura & ſummo (quantum illa ætas capit) labore aliquid probabile ſcripſerit, in hoc aſſueſcat, huius rei ſibi naturam faciat. Ille demũ in id quod quærimus, aut ei proximum poterit euadere, qui ante diſcet recte dicere, quàm cito. Narrationibus non inutiliter ſubiungitur opus deſtruendi confirmãdiq; eas, quod ἀνασκευὴ καὶ κατασκευὴ uocatur. Id porrò non tãtum in fabulo fis, & carmine traditis fieri poteſt, uerumetiam in ipſis annalium monumentis, ut ſi quæratur, an ſit credibile ſuper caput Valerij pugnantis ſediſſe coruum, qui os oculoſq; hoſtis Galli roſtro atque alis euerberaret. Sit in utrãq; partẽ ingens ad dicendũ materia, ut de ſerpente quo Scipio traditur genitus, & Lupa Romuli, et Aegeria Numæ. Nam græcis hiſtoricis plerunque poëticæ ſimilis eſt licentia. Sæpe etiam quæri ſolet de tempore, de loco, quo geſta res dicitur, nonnunquam de perſona quoque, ſicut Liuius frequentiſſime dubitat, & alij ab alijs hiſtoricis diſſentiunt. Inde paulatim ad maiora tendere incipiet, laudare claros uiros, & uituperare improbos, qd̃ non ſimplicis utilitatis opus eſt. Nanq; & ingeniũ exercetur multiplici uariaq; materia, & animus contemplatione recti, prauiq; formatur, & multa inde cogni-

De Valerio Corui. Liius li. 7. Apd̃ Gelli. li. 11. cap. 11. Idẽ de Scipionis angue memorat li. 7. cap. 1. De Lupa Romuli lib. 1. Liui⁹. Itemq; de Aegerea.

cognitio rerum uenit, exemplisq́, quæ sunt in omni genere causarum potẽtißima, iam tum instruitur, cum res poscet usurus. Hinc illa quoque exercitatio subit comparationis, uter melior, utér ue deterior: quæ quanquam uersatur in ratione simili, tamen & duplicat materiã, & uirtutum uitiorumq́, non tantum naturam, sed etiã modum tractat. Verum de ordine laudis, contráq́, quoniam tertia hæc rhetorices pars est, præcipiemus suo tẽpore. Et communes loci (de his loquor, quibus citra personas in ipsa uitia moris est perorare, ut in adulterum, aleatorem, peculatorẽ) ex mediis sunt iudicijs: & si reũ abijcias, accusationes, quanquam hi quoq; ab illo generali tractatu ad quasdam deduci species solent, ut si natur adulter cæcus, aleator pauper, petulans senex. Habent autem nonnunquam etiam defensionem. Nam & pro luxuria, & pro amore dicimus, & leno interim parasitusq́; defenditur, sic ut non homini patrocinemur, sed crimini. Theses autem quæ sumuntur ex rerum comparatione, ut rusticáne uita, an urbana potior: iurisperiti, an militaris uiri laus maior, mire sunt ad exercitationem dicendi + spacioſæ atque uberes, quæ uel ad suadendi officium, uel etiam ad iudicium disceptationemq́; iuuant plurimum. Nam posterior ex prædictis locus, in causa Murænæ copiosissime à Cicerone tractatur. Sunt & illæ penè totæ ad deliberatiuum pertinentes genus, ducendá ne uxor, petẽdi ne sint magistratus. Nanq; hæ personis modò adiectis suasoriæ erunt. Solebant præceptores mei, nec inutili, & nobis etiam iucundo genere

+ speciosa

exercitationis, præparare nos coniecturalibus causis, cũ quærere atq; exequi iuberẽt, cur armata apud Lacedemonios Venus, & quid ita crederetur Cupido puer, ac uolucer, & sagittis ac face armatus, & similia. In quibus scrutabamur uolũtatẽ, cuius in cõtrouersiis frequẽs quæstio est, quod genus chriæ uideri potest. Nam locos quidẽ quales sunt de testibus, semper'ne his credẽdum, & de argumentis, an habẽda etiã paruis fides, adeò manifestum est ad forẽses actiones ptinere, ut quidam nec ignobiles in officijs ciuilibus, scriptos eos, memoriæq; diligẽtißime mãdatos, in prõptu habuerint, ut quoties ẽsset occasio, extẽporales eorũ dictiones his uelut emblematis exornarẽtur. Quo quidẽ (nec enim huius rei iudiciũ differre sustineo) summã uidebãtur mihi infirmitatẽ de se cõfiteri. Nã quid hi posßint in causis (quarũ uaria ac noua semp ẽ facies) propriũ inuenire? quomodo propositis ex parte diuersa respõdere, altercationibus uelociter occurrere? testẽ rogare? qui etiã in his, quæ sunt cõmunia, & in plurimis causis tractãtur, uulgatißimos sensus uerbis, nisi tãto ante præparatis, proscqui neque ant? + Necesse est his, cum eadem iudicijs pluribus dicũt, aut fastidiũ moueãt, ueluti frigidi & repositi cibi, aut pudorem, deprehensa toties audientium memoria, infelix supellex, quæ sicut apud pauperes ambitioſos, pluribus & diuersis officijs conteratur, cum eo quidẽ, quod uix ullus est tam + communis locus, qui posßit coherere cũ causa, nisi aliquo propriæ quæstionis uinculo copulatus, appareátque cum non tam insertum quàm

De Venere Ausonij extat epigramma.

Picturę aũt Cupidinis reddit causas Propertius lib. 2.

+ Nec uero

+ continens

applicitum, uel quod dissimilis est cæteris, uel quod plerunq; assumi etiam parum apte solet, non quia desideratur, sed quia paratus est, ut quidam sententiarum gratia uerbosissimos locos arcessunt, cum ex locis debeat nasci sententia: ita sunt autem speciosa hæc & utilia, si oriuntur ex causa. Cæterũ quamlibet pulchra locutio, nisi ad uictoriam tendit, utiq; superuacua, sed interim etiã contraria est. Verum hactenus euagari satis fuerit. Legum laus & uituperatio iam maiores, ac propè summis oper ibus sufficturas uires desiderãt, quæ quidem suasorijs, an cõtrouersiis magis accõmodata sit exercitatio, consuetudine et iure ciuitatũ differt. Apud Græcos enim lator earũ ad iudicẽ uocabatur, Romanis pro cõcione suadere, ac dissuadere moris fuit. Vtroq; aũt mõ pauca de his, & ferè certa dicuntur. Nam & genera sunt tria, fori, publici, priuati iuris. Quæ diuisio ad laudem magis spectat, si quis eã per gradus augeat, quod lex, quod publica, quod ad religionẽ deũm cõparata sit. Ea quidẽ de quibus quæri solet, cõmunia omnibus. Aut enim de iure dubitari potest eius qui rogat, ut de P. Clodio qui nõ rite creatus Tribunus arguebatur, aut de ipsius rogationis, quod est uarium, siue non trino fortè nundino promulgata, siue non idoneo die, siue contra intercessiones, uel auspicia, aliũd ue quid quod legitime obstet, dicitur lata esse, uel ferri, siue alicui manentiũ legũ repugnare. Sed hæc ad illas primas exercitationes nõ pertinẽt: nam sunt hæ citra complexum personarũ, tẽporũ, causarum. Reliqua eadem ferè uero fictoq; certamine huiusmodi

Exẽpla possint esse Demosthenis orationes πρὸς Λεπτίνην & κατὰ Τιμοκράτους.

P. Clodio.) Sueton⁹ in Cæsare scribit. Traduxisse Cæsarẽ Publiũ Clodiũ cũ Ciceronis in senatu querela fuisset offensus. Hic aũt loc⁹ explicaẽ Ciceronis inuectiõe in Clodiũ, pro domo sua.

tractantur. Nam uitium, aut in uerbis, aut in rebus est. In uerbis quæritur an satis significent, an sit ī his aliqd ambiguum: In rebus, an lex sibi ipsa cōsentiat, an in populum referri debeat, an in singulos homines. Maxime uero commune est quærere, an sit honesta an utilis. Nec ignoro plures fieri à pleriſque partes, ſed nos iuſtum, pium, religioſum, cæteraq; his ſimilia, honeſto complectimur. Iuſti tamen ſpecies non ſimpliciter excuti ſolet. Aut enim de re ipſa quæritur, ut digna ne pœna, uel præmio ſit: aut de modo præmij pœne ue, qui tā maior q̄ minor culpari poteſt. Vtilitas quoq; interim natura diſcernitur, interim tempore. Quædam an obtineri poſſint, ambigi ſolet. Ne illud quidem ignorare oportet, leges aliquando totas, aliquādo ex parte reprehēdi ſolere, cū exemplum rei utriuſque nobis claris orationibus præbeatur. Nec me fallit, eas quoque leges eſſe, quæ non in perpetuum rogentur, ſed de honoribus, aut imperijs, qualis manilia fuit, de qua Ciceronis oratio eſt. Sed de his nihil hoc loco præcipi poteſt. Conſtāt enim propria rerum, de quibus agitur, non communi qualitate. His ferè ueteres facultatem dicēndi exercuerunt, aſſumpta tamen à dialecticis argumentandi ratione. Nam fictas ad imitationem fori, conſiliorumq; materias, apud Græcos dicere, circa Demetrium Phaleria inſtitutum ferè conſtat. An ab ipſo id genus exercitationis ſit inuentum (ut alio quoque libro ſum confeſſus) parum comperi. Sed nec hi quidem qui hoc fortißime affirmant, ullo ſatis idoneo autore nitūtur. Latinos uero dicendi præceptores, extremis

Siue non trino) Nandinis Macrobius ait, ſolitas ruſticas trib⁹ in urbē uenire mercium cauſa. Itaq; leges et cōſulta tertijs nūdinis ,pmulgabātur , quas dixere trinū dinū. & trinū nūdinum Video acceſſe q̄ſdam pro loco, q̄d tribus in locis ,pmulgationes fieri ſolerēt, pro quibus Fabius facere uideri poſſit.

tremis L. Crassi temporibus cœpisse Cicero autor est, quorum insignis maxime Plotius fuit.

Ciceronem ait hoc scribere Suetonius in epistola ad Tiberium. Seneca declamatio. 2. Primus omniũ Latinus Romæ Plotius fuit, puero Cicerone.

De lectione Oratorum, & Historicorum apud Rhetorem. Cap. V.

SEd de ratione declamandi post paulò, interim quia prima rhetorices rudimenta tractamus, non omittendum uidetur id quoq; ut moneam, quantum sit collaturus ad profectum discentiũ rhetor, si quemadmodum à grãmaticis exigitur poëtarũ enarratio: ita ipse quoque historiæ, atq; etiam magis orationum lectione, susceptos à se discipulos instruxerit, quod nos in paucis, quorum id ætas exigebat, & parẽtes utile esse crediderãt, seruauimus. Cæterũ sentientibus iam + tum optima, duæ res impedimento fuerunt, quod & longa cõsuetudo aliter docẽdi fecerat legẽ, et robusti ferè iuuenes, nec hũc laborem desiderantes, exemplum nostrum sequebantur. Nec tamen etiam si quid noui uel sero inueniſſem, præcipere in posterum puderet. Nunc uero scio id fieri apud Græcos, sed magis per adiutores, quia nõ uidentur tempora suffectura, si legẽtibus singulis præire semper ipsi uelint. Et hercle prælectio, quæ in hoc adhibetur, ut facile atq; distincte pueri scripta oculis sequantur, etiam illa quæ uim cuiusq; uerbi, si + quid minus usitatum incidat, docet, multum infra rhetoris officium existimanda est. At demonstrare uirtutes, uel si quando ita incidat, uitia, id professionis eius atque promissi, quo se magistrum eloquentiæ pollicetur, maxime proprium est, eo quidem ualidius, quod non utique hunc laborem docen-

+ quod

Reuocatis) Id est, nõ iubeo, utmagister prælegat singulis eos libros q̃ enarrulerit, ut astruas reuocatisad deseruiat.

tium postulo, ut ad gremiũ reuocatis cuius quisq; eorum uelit libri lectioni deseruiãt. Nã mihi cũ facilius, tum etiam multò uidetur magis utile, facto silentio, unum alio quem (quod ipsum imperari per uices optimũ est) constituere lectorẽ, ut protinus pronunciationi quoq; assuescant, tum exposita causa, in quam scripta legitur oratio (nam sic clarius quæ dicentur, intelligi poterunt) nihil otiosum pati, quodq; in inuentione, quodq; in elocutione annotandum erit, quæ in proœmio conciliandi iudicis ratio, quæ narrandi lux, breuitas, fides, quod aliquando consilium, & quàm occulta calliditas. Nanq; ea sola in hoc ars est, quæ intelligi, nisi ab artifice nõ possit. Quanta deinceps in diuidendo prudentia, quàm subtilis & crebra argumentatio, quibus uiribus inspiret, qua iucunditate permulceat, quanta in maledictis asperitas, in iocis urbanitas, ut denique dominetur in affectibus, atq; in pectora irrumpat, animumq; iudicum simile m his, quæ dicit, efficiat. Tum in ratione eloquendi, quod uerbum proprium, ornatum, sublime, ubi amplificatio laudanda, quæ uirtus ei contraria, quid speciose translatum, quæ figura uerborum, quæ lenis & quadrata, sed uirilis tamen compositio. Ne id quidẽ inutile, etiam corruptas aliquando & uitiosas orationes, quas tamẽ pleriq; iudiciorũ prauitate mirẽtur, legi palàm pueris, ostẽdiq; in his q̃ multa impropria, obscura, tumida, humilia, sordida, lasciua, effœminata sint, quæ nõ laudãtur modò à pleriscq;, sed, qd peius est, propter hoc ipsum quod sunt praua, laudantur. Nam sermo rectus, & se-

cun-

cundum naturam enunciatus, nihil habere ex ingenio ui detur. Illa uero, quæ utcunq; deflexa sunt, tanq̃ exquisitiora miramur, non aliter quàm distortis, & quocunq; modo prodigiosis corporibus, apud quosdam maius est precium, quàm his, quæ nihil ex communis habitus bonis perdiderunt. Atq; etiam qui specie capiuntur, uulsis, leuatisq;, & inustas comas acu comentibus, & non suo colore nitidus, plus esse formæ putãt, q̃ possit tribuere incorrupta natura, ut pulchritudo corporis uenire uideatur ex malis moribus. Neq; solum hæc ipse debebit docere præceptor, sed frequẽter interrogare, & iudiciũ discipulorũ experiri. Sic audientibus securitas aberit, nec quæ dicẽtur perfluent aures, simulq; ad id perducẽtur, quod ex hoc quæritur, ut inueniant ipsi & intelligant. Nam quid aliud agimus docendo eos, q̃ ne semp docendi sint? Hoc diligentiæ genus ausim dicere plus collaturum discẽtibus, q̃ omnes omnium artes, quæ iuuant sine dubio multum, sed latiore quadam comprehensione, per omnes quidem species rerum quotidie penè nascentium ire qui possunt? Sicut de re militari, quanquam sunt tradita quædã præcepta cõmunia, magis tamẽ proderit scire, qua ducũ quisq; ratione, in quali loco, tẽpore sit usus sapienter aut contra, Nam in omnibus fere minus ualẽt præcepta quàm experimenta. At uero declamabit quidẽ præceptor, ut sit exẽplo suis auditoribus, nõ plus contulerint lecti Cicero aut Demosthenes? Corrigetur palàm, si quid in declamando discipulus errauerit. Non potentius erit emẽdare orationẽ? quinimò etiã iucundius:

aliena enim uitia quisque reprehendi mauult quàm sua. Nec deerant plura, quæ dicerem, + sed neminem hæc uti litas fugit, atque utinam tam non pigeat facere istud, quàm non displicebit.

+ nec

Qui primi legendi. Cap. VI.

QVod si potuerit obtineri, non ita difficilis superit quæstio, qui legendi sint incipientibus. Nam quidam illos minores, quia facilior eorum intellectus uidebatur, probauerunt, alij floribus genus, ut ad alenda primarum ætatum ingenia magis accommodatum. Ego optimos quidem & statim, & semper, sed tamen eorum candidissimum quenque, & maxime + expositum uelim, ut Liuium à pueris magis quàm Sallustium, & hic historiæ maioris est autor, ad quem tamen intelligendum iam profectu opus sit. Cicero, ut mihi quidē uidetur, & iucundus incipientibus quoque, & apertus est satis, nec prodesse tantum, sed etiam amari potest, tum quemadmodum + Liuius præcipit, ut quisq; erit Ciceroni similimus. Duo autem genera maxime cauenda pueris puto: Vnum ne quis eorū antiquitatis nimius admirator, in Gracchorum, Catonisq;, & aliorum similium lectione durescere uelit: fient enim horridi atque ieiuni. Nam neq; uim eorū adhuc intellectu consequūtur, & elocutione, quæ tum sine dubio erat optima, sed nostris temporibus aliena contenti (quod est peßimum) similes sibi magnis uiris uidebūtur: Alterum, quod huic diuersum est, ne recentis huius lasciuiæ flosculis capti, uoluptate praua deliniantur: ut prædulce illud genus, et puc-

+ cōpositū

Plinius.

puerilibus ingenijs hoc gratius, quo propius est, adamant. Firmis autem iudicijs, iamq; extra periculum positis, suaserim & antiquos legere, ex quibus si assumatur solida ac uirilis ingenij uis, deterso rudis seculi squalore, tũnoster hic cultus clarius enitesceret, & nouos, qbus & ipsis multa uirtus adest. Nec enim nos tarditatis natura damnauit, dicendi mutauimus genus, & ultra nobis quàm oportebat indulsimus, + ita nõ tam ingenio illi nos superauerunt, quàm proposito. Multa ergo licebit eligere. Sed curãdum erit, ne his quibus permixta sunt, inquinentur. Quosdam uero etiam quos totos imitari oporteat, & fuisse nuper, & nunc esse quidem libenter non concesserim modò, uerum etiam contenderim. Sed hi qui sint, non cuiusque est pronunciare. Tutius circa priores imitatio est uel erratur. Idcoq; hanc nouorum distuli lectionem, ne imitatio iudicium antecederet. +item

De diuisione. Cap. VII.

FVit etiam in hoc diuersum præcipientium propositum, quod eorum quidam materias, quas discipulis ad dicendum dabant, non contenti diuisione dirigere, latius dicendo prosequebantur, nec solum probationibus implebant, sed etiam affectibus: Alij, cum primas modo lineas duxissent, post declamationes quod omisisset quisq; tractabãt, quosdã uero locos nõ minore cura, qꝫ cũ ad dicendũ ipsi surgerent, excolebant. Vtile utrũq;, & ideo neutrum ab altero separo. Sed si facere tantum alterum necesse sit, plus proderit demonstrasse protinus uiam, quàm reuocare ab errore iam lapsos. Primum,

quia emendationem auribus modo accipiunt, diuisionẽ uero ad cogitationem etiã & stylum perferunt. Deinde etiam quod libentius præcipientem audiunt, quàm reprehendentem. Si qui uero paulò sunt uiuaciores, in his præsertim moribus, etiam irascũtur admonitioni, & taciti repugnãt. Neq; ideo tamen minus uitia aperte coarguenda sunt. Habenda enim ratio cæterorum, qui recta esse, quæ præceptor non emẽdauerit, credent. Vtraque aũt ratio miscenda est, & ita tractanda, ut res ipsæ postulabunt. Nanq; incipientibus danda erit uelut præformata materia, secundũ cuiusq; uires. At cũ satis composuisse se ad exẽplum uidebũtur, breuia quædã demõstranda uestigia, quæ persicuti, iã suis uiribus sine adminiculo progredi possit. Nõnunq; credi sibi eos oportebit, ne mala consuetudine semper alienum laborem sequendi, nihil per se tonari & quærere sciant. Quod si satis prudenter dicenda uiderint, iam propè consummata fuerit præcipiẽtis opera. Si quid errauerint, adhuc erunt ad ducẽ reducendi. Cui rei simile quiddã faciẽtes aues cernimus, quæ teneris infirmisq; fœtibus cibos ore suo collatos partiuntur. At cum uisi sunt adulti, paulum egredi nidis, & circumuolare, sedem illam præcedentes ipsæ docent, tum expertas uires libero cœlo, suæq; ipsorum fiduciæ permittunt.

De ediscendo. Cap. VIII.

ILLVD ex consuetudine mutandum prorsus existimo in his, de quibus nunc disserimus ætatibus, ne omnia quæ scripserint ediscant, & certa, ut moris est, dic di-

die dicant. Quod quidem maxime partes exigunt, atque ita demum studere liberos suos, si quam frequētissime declamauerint, credunt, cum profectus præcipue diligentia constet. Namut scribere pueros, plurimumq; esse in hoc opere planè uelim, sic edisscere electos ex orationibus, uel historijs, alióue quo genere dignorum ea cura uoluminum locos, multo magis suadeam, Nam & exercebitur acrius memoria, aliena complectendo quàm sua: & qui erunt in difficiliore huius generis labore uersati, sine molestia quæ ipsi composuerūt, iā familiarius animo suo affigēt & assuescent optimis, semperq; habebunt intra se quod imitentur. Etiam non sentientes formam orationis illā, quam mente penitus acceperint, expriment. Abundabunt autem copia uerborum optimorum, & compositione, ac figuris iam non quæsitis, sed sponte ex reposito uelut thesauro se offerentibus. Accedit his & iucunda in sermone bene à quoq; dictorum relatio & in causis utilis. Nam & plus+ autoritatis afferunt ea, quæ non præsentis gratia litis sunt comparata, & laudem sæpe maiorem, quàm si nostra sint, conciliāt. Aliquando tamē permittendum quæ ipsi scripserint dicere, ut laboris sui fructum, etiam ex illa, quæ maxime petitur, laude plurimum capiant. Verum id quoque tum fieri oportebit, cum aliquid commodius limauerint, ut eo uelut præmio studij sui donentur, ac se meruisse, ut dicerent, gaudeant.

Profect⁹ diligentia constat.

+utilitatis

An secundum sui quisque ingenij docendus sit naturam. Cap. IX.

Virtus

VIrtus præceptoris haberi solet, nec immeritò, diligenter in his quos erudiendos susceperit, notare discrimina ingeniorum, & quò quenq; natura maxime ferat scire. Nam est in hoc incredibilis quædam uarietas, nec pauciores animorum penè quàm corporũ formæ. Quod intelligi etiam ex ipsis oratoribus potest, qui tantum inter se distant genere dicendi, ut nemo sit alteri similis, quamuis plurimi se ad eorũ, quos probant, imitationem composuerint. Vtile deinde pleriſq; usum est, ita quenque instituere, ut propria naturæ bona doctrina foueret, & in id potißimum ingenia quò tenderẽt, adiuuarentur: Vt si quis palæstræ peritus, cũ in aliquod plenum pueris gymnasium uenerit, expertus corũ omni modo corpus, animum quoq; discernat, cui quisq; certamini præparandus sit: Ita præceptorum eloquentiæ cũ sagaciter fuerit intuitus, cuius ingeniũ presſo limatoq; genere dicẽdi, cuius acri, graui, dulci, aspero, nitido, urbano maxime gaudeat, ita se commodaturũ singulis, ut in eo quo quisq; eminet prouehatur, quod & adiuta cura natura magis eualeſcat: & si in diuersa ducatur, nec in his quibus minus aptus est, satis poßit efficere, & ea in quæ natus uidetur, deserẽdo faciat infirmiora. Quod mihi (libera enim uel cõtra receptas persuasiones rationi sequenti sententia est) in parte uerum uidetur. Nam proprietates ingeniorũ dißicere prorsus necessarium est. In his quoq; certum studiorum facere delectum, nemo dißuaserit. Nanque erit alius historiæ magis idoneus, alius compositus ad carmen, alius utilis studio iuris,

ut non-

ut nonnulli rus fortasse mittendi. Sic discernet hæc dicendi magister, quo modo Palæstricus ille cursorem faciet, aut pugilem, aut luctatorẽ, aliúd ue quid ex his, quæ sunt sacrorum certaminum. Verum ei, qui foro destinabitur, non in unam partem aliquam sed in omnia quæ sunt eius operis, etiam si qua difficiliora uidebuntur elaborandum est. Nam & omnino superuacua erat doctrina, si natura sufficeret. An si quis ingenio corruptus, ac + tumidus (ut plerique sunt) inciderit in hoc cum ire patiemur? Aridum atq; ieiunum non alemus, & quasi uestiemus? Nam si quædam detrahere necessarium est, cur non sit adijcere concessum? Neque ego contra naturam pugno: non enim deserendum id bonum, si quod ingenium est, existimo, sed augendum addendumq; quod cesset. An + non clarissimus ille præceptor Socrates, quem nõ magis libri bene dixisse, quàm discipuli bene docuisse testantur, cum de Ephoro atque Theopompo sic iudicaret, ut alteri frenis alteri calcaribus opus esse diceret, aut in illo lentiore tarditatem, aut in hoc penè præcipiti, concitationem adiuuandã docendo existimauit, cum alterum alterius natura miscendum arbitraretur? Imbecillis tamen ingenijs sanè sic obsequendum sit, ut tantũ in id quò uocat natura, ducãtur. Ita enim quod solum possunt, melius efficient. Si uero liberalior + natura contigerit, & in qua meritò ad spem oratoris simus aggressi, nulla dicendi uirtus omittenda est. Nam licet sit aliquam in partem pronior, ut necesse est, cæteris tamen non repugnabit, atque ea cura paria faciet his, in

a

+ timidus

*

+ uero

b

+ materia

qui-

quibus eminebit. Sicut ille (ne ab eodem exemplo recedamus) exercendi corpora peritus, non si docendum pancratiasten susceperit, pugno ferire, uel calce tãtum, aut nexus modo, atq; in his + certos aliquos docebit, sed omnia quæ sunt eius certaminis. Erit qui ex his aliqua nõ poßit, in id maxime quod poterit incumbet. Nam sunt hæc duo uitanda prorsus: Vnum, ne tentes, quod effici non poßit: Alterum, ne ab eo quod quis optime facit, in aliud, cui minus est idoneus, transferas. At si fuerit qui docebitur, ille, quem adolescentes senem uidimus, Nicostratus, omnibus in eo docẽdi partibus similiter utetur, efficietq; illum, qualis hic fuit, luctando, pugnandóque quorũ utroq; certamine ijsdem diebus coronabatur inuictum. Et quanto id magis oratoris futuri magistro prouidendum erit? Non enim satis est dicere presse tantum, aut subtiliter, aut asperè, non magis quàm phonasco, acutis tantum, aut medijs, aut grauibus sonis, aut horum etiam particulis excellere. Nam sicut cithara, ita oratio perfecta non est, nisi ab imo ad summum omnibus intenta neruis consentiat.

+ cæteros

Nicostratus. 6

a Palestricus.) Id est, gymnastes. Nam palæstrã gymnasium dixere. Sunt autem gymnica agonismata stadiũ, πένταθλον, διαυλός, δολιχός, ὁπλίτης. Suntq; hæc cursuũ nomina, πυγμὴ, hoc est Cestus. πάλη, hoc est, Lucta. παγκράτιον, cum totis uiribus decertabant, pugnando luctandoq;, ἅλμα, saltus.

b Hoc apud Ciceronem de claris oratoribus copiosius. apud Suidam quoq; sic legitur. ἔφορος κυμαῖος καὶ θεόπομπος δαμασιστράτου χίος. ἄμφω ἰσοκράτους μαθηταὶ ἀπ' ἐναντίων εἰς τοὺς λόγους ὁρμώμενοι. ὁ μὲν γὰρ ἔφορος ἦν τὸ ἦθος ἁπλοῦς. τήνδε ἑρμη-

ἑρμενείαν τῆς ὑστορίας ὕπτιος καὶ νεθρὸς. καὶ μηδεμίαν ἔχων ἐπίτασιν ὁ δὲ θεόπομπος τὸ ἦθος πυκρὸς καὶ κακοήθης. τῆδε φράσι πολὺς καὶ συνεχὴς, καὶ φορᾶς μεστὸς φιλαλήθης ἐν οἷς ἔγραψεν. ὁ γοῦν ἰσοκράτης, τὸν μὲν ἔφη χαλινοῦ δεῖσται τονδὲ ἔφορον κέντρου.

c Nicostratus ἐκ πρυμνήσου τῆς φρυγίας. Isodori filius, quē septimū ponit. Pausanias in eorum numero qui ijsdē diebus uicerint παγκράτιον καὶ πάλην, helia κῶν primo. Hoc loco obseruabis interpretatū esse Fabiū παγκράτιον, pugnā. Quod certamē quale fuerit, pauloante descripsit, omībus enim uiribus in eo utebantur, & quomodocunq; poterant aduersariū impetebant. Ne igitur dixeris pugiles τοὺς παγκρατιαστὰς, qui sunt πυκτάι. Phonascum autem uocat magistrū uocalitatis, in qua mirum in modum elaborasse Græcos intelligi etiam ex Ciceronis libro potest de Oratore 1.

De officio discipulorum. Cap. X.

PLura de officijs docentium locutus, discipulos id unum interim moneo, ut præceptores suos non minus quàm ipsa studia ament, & parentes esse, non quidem corporum, sed mentium credant. Multum hæc pietas confert studio. Nam & libenter audient, & dictis credent, & esse similes concupiscent. In ipsos deniq; cætus scholarum læti & alacres conuenient, emendati non irascentur, laudati gaudebunt, ut sint charißimi studio merebuntur. Nam ut illorum officium est docere, sic horum præbere se dociles. Alioqui + neutrum sine altero sufficit. Et sicut hominis ortus ex utroque gignentium confertur, & frustra sparseris semina, nisi illa præmollitus fouerit sulcus, ita eloquētia coalescere nequit, nisi sociata tradentis, accipientisq; concordia.

+ alterum

De utilitate, & ratione declamandi. Cap. XI.

In his

IN his primis operibus, quæ non ipſa parua ſunt, ſed maiorum quaſi membra atq; partes, bene inſtituto atque exercitato, iam ferè tẽpus appetet aggrediẽdi ſuaſorias, iudicialeſq; materias: quarum antequam uiam ingrediar, pauca de ipſa mihi declamandi ratione dicenda ſunt, quæ quidem ut ex omnibus nouiſſime inuenta, ita multò eſt utiliſſima. Nã & cuncta de quibus diximus in ſe ferè continet, & ueritati proximam imaginem reddit. Ideoq; ita eſt celebrata, ut pleriſq; uideretur ad formandam eloquentiam uel ſola ſufficere. Neq; enim uirtus ulla, perpetuæ duntaxat orationis, reperiri poteſt, quæ non ſit cum hac dicendi meditatione communis. Eò quidem res iſta culpa docentium recidit, ut inter præcipuas quæ corrũperent eloquentiam cauſas, licentia, atq; inſcitia declamãtium fuerit. Sed eo quod natura bonum eſt, bene uti licet. Sint ergo & ipſæ materiæ, quæ fingẽtur, quàm ſimilimæ ueritati. Et declamatio in quantum maxime poteſt, imitetur eas actiones, in quarum, exercitationem reperta eſt. Nam magos, & peſtilentiam, & reſpõſa, et fæuiores tragicis nouercas, aliaq; magis adhuc fabuloſa, fruſtra inter ſpõſiones, & interdicta quæremus? Quid ergo? Nunquam hæc ſupra fidem, & poëtica (ut uere dixerim) themata iuuenibus pertractare pmittemus, ut expatiẽtur, & gaudeant materia, & quaſi in corpus eant? Optimum. Sed certe ſint grandia & tumida, non ſtulta etiam & acrioribus oculis intuẽti ridicula, ac ſi iam cedẽdum eſt, impleat ſe declamator aliquando, dũ ſciat, ut quadrupedes cum uiridi pabulo diſtentæ

stentæ sunt, sanguinis detractione curantur, & sic ad ci
bos uiribus conseruandis idoneos redeunt, ita sibi quoq;
tenuandos adipes, & quicquid humoris corrupti cõtra
xerit, emittendum, si esse sanus, ac robustus uolet. Alio
qui tumor ille inanis, primo cuiuscunque ueri operis co
natu deprehendetur. Totum autẽ declamandi opus, qui
diuersum omnino à forensibus causis existimant, hi pro
fectò ne rationem quidem, qua ista exercitatio inuenta
sit, peruident. Nãsi foro nõ præparat, aut scenicæ osten
tationi, aut furiosæ uociferationi similimum est. Quid
enim attinet iudicem præparare, qui nullus est? narrare
quod omnes sciant falsum? probationes adhibere causæ,
de qua nemo sit pronunciaturus? Et hæc quidem otiosa
tantum. Affici uero ira, uel luctu permouere, cuius est li
dibrij? nisi pugnæ cuiusdã simulachris ad uerum discri
men aciemq; iustam consuescimus. Nihil ergo inter fo
rense genus dicendi, atq; hoc declamatorium intererit?
Si profectus gratiã dicimus, nihil. Vtinámque adijci ad
consuetudinem posset, ut nominibus uteremur & pple
xe magis, & longioris aliquãdo actus controuersiæ fin
gerentur, & uerba in usu quotidiano posita minus time
remus, & iocos inserere moris esset, quæ nos quamlibet
per alia in scholis exercitati sumus, tyrones in foro in
ueniũt: Si uero in ostentatiõem cõparetur declamatio,
sanè paululum aliquid inclamare ad uoluptatem audien
tium debemus. Nam & his actionibus, quæ in aliqua sine
dubio ueritate uersantur, sed sunt ad populare aptatæ
delectationem, quales legimus Panegyricos, totúmque Panegyrici.

hoc demonstrationum genus, permittitur adhibere plus cultus, omnemq; artem. quæ latere plerunque in iudicijs debet, & non confiteri modò, sed ostentare etiam hominibus in hoc aduocatis. Quare declamatio, quoniam est iudiciorum, consiliorumq; imago, similis esse debet veritati, quoniã autem aliquid in se habet ἐπιδεικτικόν, nõnihil sibi nitoris assumere, qd̃ faciũt actores comici, q̃ nec ita prorsus ut nos uulgo loquimur, pronunciant, quod esset sine arte, nec tamen procul à natura recedunt, quo uitio periret imitatio, sed morem communis huius sermonis decore quodam scenico exornant. Sic quoque alia nos incõmoda ex his quas finxerimus cõsequentur, in eo præcipue quod multa in his relinquuntur incerta, quæ sumimus, ut uidẽtur ætates, facultates, liberi, parentes, urbium ipsarum uires, iura, mores, alia his similia. Quin aliquando etiam argumenta ex ipsis positionum uitijs ducimus. Sed hæc suo quæque loco. Quãuis enim omne propositum operis à nobis destinati eò spectet, ut orator instituatur, tamen ne quid studiosi requirant, etiam si quid erit, quod ad scholas pertineat proprie, in transitu non omittemus.

Sumimus.) Id est quæ pro nostro arbitrio ponimus.

a Nam magos &.) Exemplũ Magi declamatio. X. earũ quæ Quintiliano adscribũtur. Nouercæ prima. Responsa quarta. Pestilentiæ uidetur posse tale dari. Pestilẽtia grassante missi sunt qui oraculum consulerẽt. Respõdit Deus, si immolata fuisset, quæ nõdum esset mater, cessaturũ malum. Prius quã uates de responso cognouisset priuatus filiam suam mactauit. Vates statuere iuuencã, id est, βοῦν ἀντὶ μόσχης, immolandam. Cessauit pestilentia, qui filiam occiderat postulatur homicidij.

An

An artis necessaria cognitio sit. Cap. XII.

IAM hinc ergo nobis inchoanda est ea pars artis, ex qua capere initium solent, qui priora omiserũt, quam quam uideo quosdam in ipso statim limine obstaturos, qui nihil egere eiusmodi præceptis eloquentiam putent, sed natura sua, & uulgari modo, & scholarum exercitatione contenti, rideant etiam diligentiam nostram, exemplo magni quoq; nominis professorum, quorũ aliquis (ut opinor) interrogatus quid esset schema & noëma, nescire se quidẽ, sed si ad rẽ ptineret, esse in sua declamatiõe respõdit. Alius percontãti, Theodoreus an Apollodoreus esset, ego, inq̃t, parmularius sum: Nec sanè potuit urbanius ex confessiõe insciti æ suæ elabi. Porrò hi, quia & beneficio ingenij præstãtes sunt habiti, & multa etiã memoria digna exclamauerũt, plurimos habẽt similes negligẽtiæ suæ, paucissimos naturæ. Igitur impetu dicere se, & uiribus uti gloriãtur. Nec enim opus esse probatione, aut dispositione in rebus fictis quoq;, sed cuius rei gratia plenũ sit auditorium, sententijs grãdibus, quarũ optima quæq; à periculo petatur. Quinetiam in cogitando, nulla ratione adhibita, aut tectum intuentes, magnum aliquid quod ultrò se offerat pluribus sæpe diebus expectãt, aut murmure incerto, uelut classico instincti, concitatissimum corporis motum non enuntiandis, sed quærendis uerbis accommodant. Nonnulli certa sibi initia priusquã sensum inuenerint, destinant, quibus aliquid diserti subiungendum sit, eaq; diu secũ ipsi clareq; meditati, desperata cõnectẽdi facultate deserunt, et ad

alia deinceps, atq; inde alia non minus cõmunia atq; no
ta diuertũt. Qui plurimum uidẽtur habere rationis, nõ
in causas tantum laborem suum, sed in locos intendunt,
atq; in his non corpori prospiciunt, sed abrupta quæ-
dam, ut forte ad manum uenere, iaculantur. Vnde fit, ut
dissoluta & ex diuersis congesta oratio cohærere non
possit, similisq; sit commentarijs puerorum, in quos ea
quæ alijs declamantibus laudata sunt, regerũt. Magnas
tamẽ sentẽtias, & res bonas (ita enim gloriari solẽt) eli
dũt, nã & barbari, et si hoc sat est, nulla est ratio dicẽdi.

Quare ineruditi ingeniosiores uulgo habeantur. Cap. XIII.

NE hoc quidem negauerim, sequi plerunque hanc opinionem, ut fortius dicere uideantur indocti. Primum, uitio male iudicantiũ, qui maiorem habere uim credunt ea quæ non habent artem, ut effringere q̃ aperire, rumpere quàm soluere, trahere quàm ducere putant robustius. Nam & gladiator, qui armorum inscius in rixã ruit, & luctator, qui totius corporis nixu in id quod semel inuasit incumbit, fortior ab his uocatur, cũ interim & hic frequẽter suis uiribus ipse prosternitur, & illũ uehemẽtis impetus, excipit aduersarij mollis articulus. Sed sunt in hac parte quæ imperitos etiam naturaliter fallant: nam & diuisio cum plurimum ualeat in causis, speciem uirium minuit, & rudia politis maiora, & sparsa compositis numerosiora creduntur. Est præterea quædam uirtutum uitiorumq; uicinia, qua maledicus pro libero, temerarius pro forti, effusus pro copioso accis

so accipitur. + Maledicit autẽ ineruditus apertius, et sæ + maledicus
pius uel cum periculo suscepti litigatoris, frequẽter eti
am suo. Affert & ista res opinionem, quia libentißime
homines audiũt ea, quæ dicere ipsi noluissent. Illud quo
que alterum quod est in elocutione ipsa periculum, mi
nus uitat, conaturq; perdite. Inde euenit nonnunquam,
ut aliquid grãde inueniat, qui semper quærit quod nimi
um est, uerum & raro euenit, & cætera uitia non pen
sat. Propter hoc quoq; interdum uidentur indocti copi
am habere maiorem, quod dicunt omnia, doctis est ele
ctio & modus. His accidit, quod à cura + docẽdi quod in + dicendi
tenderint, recedũt. Itaq; illud quæstionũ & argumento
rum apud corrupta iudicia frigus euitant, nihilq; aliud
quàm quo uel prauis uoluptatibus aures aßistẽtium per
mulceant, quærunt. Sententiæ quoq; ipsæ, quas solas pe
tunt magis eminent, cum omnia circa illas sordida &
abiecta sint, ut lumina nõ inter umbras, quemadmodum
Cicero dicit, sed planè in tenebris clariora sint. Itaque
ingenioßi uocentur, ut libet, dum tamen constet, contu
meliose sic laudari disertum. Nihilominus confitendum
est etiam detrahere doctrinam aliquid, ut limam rudi
bus, & cotes hebetibus, & uino uetustatem, sed uitia de
trahit, atque eo solo minus est, quod literæ ppolierunt,
quo melius. Verum hi pronunciatione quoq; famam di
cendi fortius quærunt. Nam & clamant ubiq;, & omnia
leuata, ut ipsi uocãt, manu emugiũt, multo discursu, ano
helitu, iactatione, gestu, motu capitis furentes. Iam colli
dere manus, terræ pedem incutere, fœmur, pectus, fron

tem cædere, mire ad pullatum circulum faeit, cum ille eruditus, ut in oratiõe multa submittere, uariare, dispo nere cita etiam in pronunciando suum cuiq; eorum, quæ dicet colori accõmodare actũ sciat, & si quid sit perpe tua obseruatiõe dignũ, modestus esse & uideri malit. At illi hanc uim appellant, quæ est potius uiolentia. Cũ inte rim non actores modò aliquos inuenias, sed quod est tur pius, præceptores etiam qui breuẽ dicendi exercitatio nem cõsecuti, omissa ratione, ut tulit impetus, passim tu multuentur, eosq; qui plus honoris literis tribuerunt, in eptos & iciunos, & trepidos, & infirmos, ut quodque uerbum contumelioßißimum occurrit, appellent. Verum illis quidem gratulemur, sine labore, sine ratione, sine di sciplina disertis. Nos quando præcipiendi munus & iã pridem deprecati sumus, & in foro quoq; dicendi, quia honeßißimum finem putabamus, desinere dum desidera remur, inquirendo scribendoq; talia, consolemur ocium nostrum, quæ futura usui bonæ mentis iuuenibus arbi tramur, nobis certe sunt uoluptati.

Violentia

Quis modus sit in arte. Cap XIIII.

NEmo autem à me exigat id præceptorũ genus, quod est à pleriscq; scriptoribus artium traditũ, ut quasi quasdam leges immutabili necessitate + cõscri ptas studiosis dicendi ferã. Vtiq; procœmium, & id qua le, proxima huic narratio, quæ lex deinde narrandi, pro positio post hãc, uel ut quibusdã placuit, excursio, tum certus ordo quæstionum, cæteraq; uelut si aliter facere fas non sit, quidam tanq; iußi sequuntur. Erat enim Rhe

+ cõstrictas

torio

torice res prorsus facilis ac parua, si uno & breui præscripto contineretur. Sed mutantur pleraq; causis, temporibus, necessitate, occasione. Atq; ideo res in oratore præcipua consilium est, quia uarie, & ad rerum momenta cõuertitur. Quid? si enim præcipias Imperatori, quoties aciem instruit, dirigat frontem, cornua utrinq; promoueat, equites pro cornibus locet. Erit hæc quidem rectissima fortasse ratio, quoties licebit, sed mutabitur natura loci, si mons occurret, si flumen obstabit, collibus, syluis, aliá ue asperitate prohibebitur. Mutabit hostium genus, mutabit præsentis cõditio discriminis, nunc acie directa, nũc cuneis, nũc auxilijs, nunc legione pugnabitur, nonnunq; terga etiam dedisse simulata fuga prodesit. Ita procœmiũ necessariũ an superuacuum, breue an longius ad iudicem omni sermone directo, an aliquando auerso per aliquam figuram, dicendũ sit, cõstricta an latius fusa narratio, cõtinua an diuisa, recta an ordine permutato, causæ docebũt. Itemq; de quæstionũ ordine, cum in eadẽ controuersia aliud alij parti propius quæri frequenter expediat. Neq; enim rogationibus plebisue scitis sancta sunt ista præcepta, sed hoc quicquid est, utilitas excogitauit. Non negabo autẽ sic utile esse plerũq;, alioqui nec scriberẽ: uerũ si eadẽ illa nobis suadebit utilitas, hãc, relictis magistrorũ autoritatibus, sequemur. Equidem id maxime præcipiã, ac repetens iterumq; iterumq; monebo. Res duas in omni actu spectet orator, qd deceat, quid expediat. Expedit aũt sæpe mutare ex illo cõstituto, traditoq; ordine aliqua, & interim decet,

ut in ſtatuis atq; picturis uidemus, uariari habitus, uultus ſtatus. Nam recti quidem corporis uel minima gratia eſt. Nempe enim aduerſa ſit facies, & dimiſſa brachia, & iuncti pedes, & à ſummis ad ima regens opus, flexus ille, & ut ſic dixerim, motus dat actum quendam effictis. Ideo nec ad unum modum formatæ manus, & in uultu mille ſpecies. Curſum habent quædam & impetum, ſedent alia, uel incumbunt, nuda hæc, illa uelata ſunt, quædam mixta ex utroq;. Quid tam diſtortum & elaboratum, quàm eſt ille Diſcobolos Myronis? Si quis tamẽ ut parum rectum improbet opus, nónne ab intellectu artis abfuerit, in qua uel præcipue laudabilis eſt illa ipſa nouitas ac difficultas? Quam quidã gratiam & delectationem afferunt figuræ, quæq; in ſenſibus, quæq; in uerbis ſunt. Mutant etiã aliquid à recto, atq; hanc præ ſe uirtutem ferũt, quod à conſuetudine uulgari receſſerunt. Habet in pictura ſpeciem tota facies. Apelles tamẽ imaginẽ Antigoni latere tantũ altero oſtẽdit, ut + amiſſi oculi deformitas lateret. Quid? non in oratione operienda ſunt quædam, ſiue oſtendi non debent, ſiue exprimi pro dignitate nõ poſſunt? ut fecit Timantes, ut opinor, Cithnius in ea tabula, qua Colotẽ Teium uicit. Nam cum in Iphigeniæ immolatiõe pinxiſſet triſtem Calchantem, triſtiorem Vlyſſem addidiſſet, Menelao quem ſummum poterat ars efficere mœrorẽ, conſumptis affectibus non reperiens quo digne modo patris uultum poſſet exprimere, uelauit eius caput, et ſuo cuiq; aĩo dedit æſtimandum. Nónne huic eſt illud ſimile Salluſtianum: Nam de

+ omiſſi

Caro

Carthagine tacere satius puto, quàm parum dicere? Propter quæ mihi semper moris fuit quamminime alligare me ad præcepta, quæ καθολικὰ uocãt, id ẽ, (ut dicamus quomodo possumus) uniuersalia, uel perpetualia. Raro enim reperitur hoc genus, ut non labefactari parte aliqua, & subrui possit. Sed de his plenius suo quicq; loco tractabimus. Interim nolo se iuuenes satis instructos, si quem ex his qui breues plerunq; circumferuntur, artis libellum edidicerint, & uelut decretis technicorum tutos putent: Multo labore, assiduo studio, uaria exercitatione, pluribus experimentis, altissima prudentia, præsentissimo consilio cõstat ars dicendi. Sed adiuuatur his quoq;, si tamen rectã uiam, non unã orbitam monstrent, à qua declinare qui crediderit nefas, patiatur necesse est illam per funes ingredientium tarditatem. Itaq; & stratum militari labore iter sæpe deserimus compendio ducti, & si rectum limitem rupti torrentibus pontes inciderint, circuire cogemur, & si ianua tenebitur incendio per parietem exibimus. Late fusum opus est, & multiplex, & propè quotidie nouum, & de quo nũquam dicta erunt omnia. Quæ sunt tamen tradita, quid ex his optimum, & si qua mutari, adijci, detrahi melius uidebitur, dicere experiar.

Diuisio totius operis. Cap. XV.

RHetoricen in latinum transferentes, tum Oratoriam, tum Oratricem nominauerunt. Quos equidem non fraudauerim debita laude, quod copiam Romani sermonis augere tentauerunt. Sed non omnia nos ducentes

centes ex græco sequuntur, sicut ne illos quidem, quos eis suis utiq; uerbis signare nostra uoluerunt, & hæc interpretatio non minus dura est, q̃ illa Flauij, essentia atque entia. Sed ne propria quidem: nam oratoria sic efferetur, ut elocutoria, oratrix, & elocutrix. Illa autẽ de qua loquimur rhetorica talis est, qualis eloquentia. Nec dubie apud Græcos quoq; duplicem intellectum habet. Nanq; uno modo fit appositũ ars rhetorica, ut nauis piratica: altero nomẽ rei qualis est philosophia, amicitia. Nos ipsam nũc uolumus significare substãtiã, ut grãmatice literatura est non literatrix, quemadmodũ oratrix, nec literatoria quẽadmodũ oratoria, uerũ in rhetorice non fit. Non pugnemus igitur, cum præsertim plurimis alioqui Græcis sit utendũ. Nam certe & Physicos, Musicos & Geometras dicã, ne uim afferã his nominibus indecora in latinum sermonem mutatione. Deniq; cũ M. Tullius etiã ipsis librorũ, quos hac de re primũ scripserat, titulis Græco nomine utatur, profecto nõ est uerendũ, ne temere uideamur oratori maximo de nomine artis suæ credidisse. Igitur rhetorice (iam enim sine metu cauillationis utemur hac appellatione) sicut opinor optime diuidetur, ut de arte, artifice, de opere dicamus. Ars erit quæ disciplina percipi debet, ea est bene dicendi scientia. Artifex est qui præcipit hanc artem, id est orator, cuius est summa bene dicere. Opus quod efficitur ab artifice, id est bona oratio. Hæc omnia rursus diducuntur in species. Sed illa sequentia suo loco, nunc quæ de prima parte tractanda sunt, ordiar.

Quid

Quid sit Rhetorice, & quis eius finis. Cap. XVI.

ANte omnia quid sit rhetorice, quæ finitur quidem uaric, sed quæstionem habet duplicem: aut enim de qualitate ipsius rei, aut de comprehensione uerborum dissentio est. Prima ac præcipua opinionum circa hæc differentia, quod alij malos quoque uiros posse oratores dici putant: Alij (quorum nos sententiæ accedimus) nomen hoc, artemq; de qua loquimur, bonis demum tribui uolunt. Eorum aũt, qui dicẽdi facultatem à maiore, ac magis expetenda uitæ laude secernunt. Quidam rhetoricen uim tantum quidam scientiam, sed non uirtutem, quidam usum, quidam artem quidem, sed à scientia, & uirtute seiunctam, quidam etiam prauitatem quandam artis, id est, κακοτεχνίαν nominauerunt. Hi aũt ferè in persuadendo, aut in dicendo apposite ad persuadendum, positum orandi munus sunt arbitrati: id enim fieri potest ab eo quoque, qui uir bonus non sit. Est igitur frequentissimus finis rhetoricæ uis persuadendi. Quod ego uim appello, plerique potestatem, nonnulli facultatem uocant. quæ res ne quid afferat ambiguitatis, +uim dico τὴν δύναμιν. Hæc opinio originẽ ab Isocrate (si tamen re uera ars quæ circũfertur, eius est) duxit. Qui cũ longe sit à uolũtate infamãtiũ oratoris officia, finẽ artis temere cõprehẽdit, dicẽs esse rhetoricen psuadẽdi opificẽ, id est, πειθοῦς δημιουργόν. Neq; enim mihi pmiserim eadẽ uti declaratiõe, qua Ennius M. Cethegũ Suadæ medullam uocat. Apud Platonem quoq; Gorgias in libro, qui nomine eius inscriptus est, idem ferè dicit, sed

+Alias uim dicere malit.

ſed hanc Plato illius opinionem uult accipi, nõ ſuam. Cicero pluribus locis ſcripſit, oratoris officium eſſe, dicere appoſite ad perſuadẽdum. In rhetoricis etiã quos ſine dubio ipſe non probat, finem facit perſuadere. Verũ & pecunia perſuadet, & gratia, & autoritas dicẽtis, & dignitas, poſtremo aſpectus etiã ipſe ſine uoce, quo uel recordatio meritorũ cuiuſq;, uel facies aliqua miſerabilis, uel formæ pulchritudo ſententiã dictat. Nam et M. Aquilium defendens Antonius, cum ſciſſaueſte cicatrices quas is pro patria pectore aduerſo ſuſcepiſſet, oſtendit, non orationis habuit fiduciam, ſed oculis populi Romani attulit uim, quem illo ipſo aſpectu maxime motum in hoc ut ſolueret reum, creditum eſt. Sergium quidem Galbam miſeratione ſola, qua non ſuos modò liberos paruulos in concionem produxerat, ſed Galli etiam Sulpicij filium ſuis ipſe manibus circumtulerat, elapſum eſſe, cum aliorum monumentis, tum Catonis oratione teſtatum eſt. Et Phrynen non Hyperidis actione quanquã admirabili, ſed conſpectu corporis, quod illa ſpecioſiſſimum alioqui, diducta nudauerat tunica, putant periculo liberatam. Quæ ſi omnia perſuadent, non eſt hic, de quo locuti ſumus, idoneus finis. Ideoq; diligẽtiores ſunt uiſi ſibi, qui cum de rhetorice idẽ ſentirent, exiſtimarũt eam uim dicendo perſuadendi. Quem finem Gorgias in eodem, de quo ſupra diximus libro, uelut coactus à Socrate facit. A quo non diſſentit Theodectes, ſiue ipſius id opus eſt, quod de rhetorice nomine eius inſcribitur, ſiue, ut creditum eſt, Ariſtotelis, in quo eſt, finem eſſe rheto-

De Aquilio Cicero de Oratore 2.

De Gall. Sulp. Cicero de Orat. 1.

Phrynẽ meretricẽ Theſpienſem capitis reã factam ab Euthyna, defẽdit Hyperides. Qui cũ ſenſiſſet nõ permoueri oratiõe ſua Iudices, productæ in medium ueſtẽ diſcidit et pectus nudauit. Tum o-

rhetorices, ducere homines dicendo in id quod actor uelit. Sed ne hoc quidem satis est comprehensum. Persuadent enim dicendo, uel ducunt in id quod uolunt alij quoque, ut meretrices, adulatores, corruptores. At contra non persuadet semper orator, ut interim non sit proprius hic finis eius, interim sit cõmunis cum his qui ab oratore procul absunt. Atqui non multum ab hoc fine abest Apollodorus, dicẽs, iudicialis orationis primum & super omnia esse, persuadere iudici, & sententiam eius ducere in id quod uelit. Nã & ipse oratorem fortunæ subijcit, ut si non persuaserit, nomen suum retinere non posſit. Quidam recesserunt ab euentu, sicut Aristoteles, qui dicit, Rhetorice est uis inueniendi omnia in oratione persuasibilia. Qui finis & illud uitium, de quo supra diximus, habet, & insup quod nisi inuentionem complectitur, quæ sine elocutione non est oratio. Hermagoræ, qui finem eius esse ait persuasibiliter dicere, & alijs qui eandẽ sententiã non ijsdẽ tantũ uerbis explicant, ac finem esse demonstrant, dicere quæ oporteat omnia ad persuadendum, satis responsum est, cum persuadere non tantum oratoris esse cõuicimus. Addita sunt his alia uarie. Quidam enim circa res omnes, quidã circa ciuiles modò uersari rhetoricen putauerunt, quorum uerius utrum sit, in eo loco, qui huius quæstionis proprius est, dicam. Omnia subieciſſe oratori uidetur Aristoteles, cũ dixit, uim esse dicendi, quid in quaque re, posſit esse persuasibile. Et Patrocles, qui non quidem adijcit in quaque re, sed nihil excipiendo idem ostendit, uim enim uocat in-

mni oratiõe ad miseratiõnẽ cõuersa extorsit iudicib⁹ absolutionẽ. Vñ lege cautũ postea fuit ne quis pro reo dicẽs miserationib⁹, neue reus in iudicio aspiceretur. Athenæus lib. 13.

cat inueniẽdi quod sit in oratione persuasibile, qui fines & ipsi solam amplectuntur inuentionem. Quod uitium fugiens Theodorus, uim putat inueniendi & eloquendi cum ornatu credibilia in omni oratione. Sed cum eodem modo credibilia, quo persuasibilia nõ orator inueniat, adijciẽdo in omni oratione, magis quàm superiores concedit scelera quoq; suadentibus, pulcherrimæ rei nomẽ: Gorgias apud Platonem suadendi se artificẽ in iudicijs & alijs cœtibus esse ait. De iustis quoq; & iniustis tractare, cui Socrates persuadendi, non docendi concedit facultatem. Qui uero non omnia subijciebant oratori, solicitius ac uerbosius, ut necesse erat, adhibuerunt discrimina, quorum fuit Ariston, Critolai Peripatetici discipulus, cuius hic finis est: sciẽtia uidendi & agendi in quæstionibus ciuilibus per + orationem popularis persuasionis. Hic scientiam, quia Peripateticus est, non ut Stoici, uirtutis loco ponit, popularem autem comprehendendo persuasionem, etiam contumeliosus est aduersus artẽ orandi, quam nihil putat doctis persuasuram. Illud de omnibus qui circa ciuiles demum quæstiones oratorẽ iudicant uersari, dictum sit, excludi ab his plurima oratoris officia, illam certe laudatiuam totam, quæ est rhetorices pars tertia. Cautius Theodorus Gadaræus, ut iã ad eos ueniamus, qui artem quidem esse eam, sed nõ uirtutem putauerunt: Ita enim dicit (ut ipsis eorum uerbis utar, qui hoc ex græco transtulerunt) Ars inuentrix, & iudicatrix, & enunciatrix, decẽte ornatu secundũ mentionẽ eius, quod in quoq; potest sumi persuasibile in materia

Ariston

+ operationem.

rhetor quis

teria ciuili. Itemq; Cornelius Celsus qui finẽ rhetorices ait, dicere psuasibiliter in dubia uel ciuili materia. Qui bus sunt non dissimiles, qui ab alijs traduntur, qualis est & ille: Vis + dicendi & eloquẽdi de rebus ciuilibus sub iectis sibi, cum quadam persuasione, & quodã corporis habitu, & eorum quæ dicet pronunciatione. Mille alia, sed aut eadem, aut ex ijsdem composita, quibus item cum de materia rhetorices dicendum erit, respondebimus. Quidam eam neq; uim, neq; scientiam, neq; artẽ putaue rũt, sed Critolaus usum dicẽdi. Nã hoc τριβὴν significat. Athenæus fallẽdi artem. Plerique aũt dum pauca ex Gorgia Platonis à prioribus imperite excerpta, legere contenti, neq; hoc totum, neq; alia eius uolumina euoluunt, in maximum errorem inciderunt, creduntq; eum in hac esse opinione, ut rhetoricen non artem, sed peritiã quandam gratiæ ac uoluptatis existimet: & alio loco, ciuilitatis particulæ simulacrum, & quartam partem adulationis, quod duas partes ciuilitatis corpori assignet, medicinam, & quam interpretantur exercitatricem: duas animo, legalem atq; iustitiam. Adulationem autem medicinæ, uocet coquorũ artificium, & exercitatricis manigonum, qui colorem fuco, & uerum robur inani sagina mentiantur, legalis cauillatricẽ, iustitiæ rhetoricẽ. Quæ omnia sunt quidẽ scripta in hoc libro, dictaq; à Socrate cuius persona uidetur Plato significare qd sentiat. Sed alij sunt eius sermones ad coarguẽdos, qui contrà disputant compositi, quos ἐλεγχτικούς uocant, alij ad præcipiendum, qui δογματικοὶ appellantur. Socrates aũt, seu Plato,

+ uidendũ

In hæc loca q̃ de Platone sumpta sũt, lege annotat. Cam.

Socratis persona in Platone.

Plato, eam quidem, quæ tum exercebatur, rhetoricen talem putat, nam & dicit his uerbis: τοῦτον ἐγὼ τρόπον, ὃν ὑμεῖς πολιτεύεσθε. Non ueram autem & honestam intelligit. Itaq; disputatio illa contra Gorgiam ita claudit: οὐκοῦν ἀνάγκη τὴν ῥητορικὴν δίκαιον εἶναι, τὴν δὲ δίκαιον βούλεσθαι δίκαια, καὶ πράττειν. Ad quod ille quidem cõticescit, sed sermonem suscipit Polus iuuenili calore inconsideratior, contra quem illa de simulacro & adulatione dicuntur. Tum Callicles adhuc concitatior, qui tamen ad hanc perducitur clausulam, ἐγὼ μέλλοντα ὀρθῶς ῥητορικόν, ἔστεσθαι, δίκαιον ἄρα δεῖ εἶναι τὴν ἐπιστήμονα τῶν δικαίων, ut appareat Platoni non rhetoricen uideri malum, sed eam ueram, nisi iusto ac bono non contingere. Adhuc autem in Phædro manifestius facit, hãc artẽ cõsummari citra iusticiæ quoq; scientiã non posse, cui opinioni nos quoq; accedimus. An aliter defensionẽ Socratis, & eorum qui pro patria ceciderant laudem scripsisset? quæ certè sunt oratoris opera. Sed in illud hominum genus, quod facultate dicendi male utebatur, inuectus est. Nam & Socrates inhonestam sibi credidit orationem, quam ei Lysias reo composuerat, & tum maxime scribere litigatoribus quæ illi pro se ipsi dicerent, erat moris, atq; ita iuri, quo nõ licebat pro +altero agere, fraus adhibebatur. Doctores quoq; eius artis, parum idonei Platoni uidebantur, qui rhetoricen à iustitia separarent, & ueris incredibilia præferrẽt. Nam id quoque dicit in Phædro. Consensisse autem illis superioribus uideri potest etiã Cornelius Celsus, cuius hæc uerba sunt:

Cicero de Orat. 1.

+alieno

sunt: Orator simile tantũ ueri petit. Deinde paulò post: Non enim bona conscientia, sed uictoria litigantis est præmium. Quæ si uera essent, pessimorum hominum foret, hæc tam perniciosa nocentissimis moribus dare instrumenta, & nequitiam præceptis adiuuare. Sed illi rationem opinionis suæ uiderint. Nos autem ingressi formare perfectum oratorem, quem in primis esse bonum uirum uolumus, ad eos, qui de hoc opere melius sentiũt, reuertamur. Rhetoricen autem quidam eandem ciuilitatem esse iudicauerunt. Cicero scientiæ ciuilis partem uocat: ciuilis autem scientia idem quod sapientia est. Quidam etiam philosophiæ, quorum est Isocrates. Huic substantiæ maxime conuenit finitio, rhetoricen esse bene dicendi scientiam. Nam & orationis omnes uirtutes semel complectitur, & protinus mores etiam oratoris, cum bene dicere non possit, nisi bonus. Idem ualet Chrysippi finis ille ductus à Cleante, scientia recte dicendi. Sunt plures eiusdem, sed ad alias quæstiones magis pertinẽt. Idẽ sentiret finis hoc modo comprehensus, persuadere quod oporteat, nisi quod artem ad exitum alligat. At bene artis, dicere secundũ uirtutem orationis. Excludunt à rhetorice malos, & illi qui scientiam ciuiliũ officiorum eam putauerũt, si scientiam uirtutem iudicant, sed anguste intra ciuiles quæstiones coërcent. Albutius non obscurus professor atq; autor, scientiam bene dicendi esse consentit, sed exceptionibus peccat, adijciẽdo circa ciuiles quæstiones, & credibiliter, quarum iam utrique responsum est. Probabilis & illi uoluntatis, qui recte sentire & dicere

Ciuilis scientia.

Albutius.

cere rhetorices putauerunt. Hi sunt ferè fines maxime illustres, & de quibus præcipue disputatur. Nam omnes quidem persequi nec attinet, nec possum, cum prauum quoddã, ut arbitror, studium circa scriptores artiũ extiterit, nihil ijsdem uerbis, quæ prior aliquis occupasset finiendo, quæ ambitio procul aberit à me. Dicam enim nõ utiq; quæ inuenero, sed quæ placebunt, sicut hoc rhetoricen esse bene dicendi scientiam, cum reperto quod est optimũ, qui quærit aliud, peius uelit. His approbatis simul manifestum est illud quoq;, quem finem, uel quid summum & ultimum habeat rhetorice, quod τέλος dicitur, ad quod omnis ars tendit. Nam si est ipsa bene dicendi scientia, finis eius & summum est bene dicere.

Cicero de finib. Vltimũ Cicero esse ait, q̃d oĩm philosophorũ sententia tale debet esse, ut ad id oĩa referri oporteat, ipsum autẽ nusquam.

An utilis sit Rhetorice. Cap. XVII.

SEquitur quæstio, an utilis Rhetorice: nam quidam uehementer in eam inuehi solent, & quod sit indignißimum, in accusationem orationis utuntur orandi uiribus, eloquentiam esse, quæ pœnis eripiat scelestos, cuius fraude damnentur interim boni, consilia ducantur in peius, nec seditiões modò, turbæq; populares, sed bella etiam + inexpiabilia excitentur, cuius deniq; tum maxime sit usus, cum pro falsis contra ueritatem ualet. Nã & Socrati obijciũt comici, docere eum quomodo peiorem causam meliorem faciat, & contra Tisian, & Gorgiam similia dicit polliceri Plato. Et his adijciunt exempla Græcorum Romanorumq;, & enumerant, qui perniciosa non singulis tantum, sed rebus etiam publicis, usi eloquentia, turbauerint ciuitatum status, uel euerterint,

+ inexpugnabilia. De Socrate notũ est ex nubib⁹ Aristophanis. Græci autẽ hoc ita dicũt ἀνήττωλόγον κρείττω ποιεῖν.

eoq;

eoq; & Lacedæmoniorum ciuitate expulsam, & Athenis quoque, ubi actor mouere affectus uetabatur, uelut reciſam orandi poteſtatem. Quo quidem modo nec duces erũt utiles, nec magiſtratus, nec medicina, nec denique ipſa ſapientia. Nam & dux Flaminius, & Gracchi, Saturnini, Glauciæ magiſtratus, & in medicinis ucnena, & in his qui philoſophorum nomine male utuntur, grauiſſima nonnunquam flagitia deprehenſa ſunt. Cibos aſpernemur, attulerunt ſæpe ualetudinis cauſas, nunquam tecta ſubeamus, ſuper habitantes aliquando procumbunt. Non fabricetur militi gladius, poteſt uti eodem ferro latro. Quis neſcit, ignes, aquas, ſine quibus nulla ſit uita, & (ne terrenis immorer) ſolem lunãq; præcipua ſiderum, aliquando etiam nocere? Num igitur negabitur deformem Pyrrhi pacẽ Cæcus ille Appius dicendi uiribus diremiſſe? Aut non diuina M. Tullij eloquentia, & contra leges Agrarias popularis fuit? & Catilinæ fregit audaciam? & ſupplicationes, qui maximus honor uictoribus bello ducibus datur, in toga meruit? Nónne perterritos militum animos frequenter à metu reuocat oratio? & tot pugnandi pericula incuntibus laudem uita potiorem eſſe perſuadet? Nec uero me Lacedæmonij, aut Athenienſes magis mouerint, quàm populus Romanus, apud quem ſumma ſemper oratoribus dignitas fuit. Equidem nec urbium conditores reor aliter effecturos fuiſſe, ut uaga illa multitudo coiret in populos, niſi docta uoce commota: nec legum repertores ſine ſumma ui orandi conſecutos, ut ſe ipſi homi-

De Flaminio cõtra Gigia confligente cũ Annibale & interfecto Liui. li. 22. De C. & T. Gracchorũ fratrũ ſeditiõib. Itẽq; de Saturnini & Glaucię notũ, uel ex Bruto Ciceronis. Cæcus ille.) Hiſtoriã annotauit Florus ex 13. libro Liuij.

nes ad seruitutẽ iuris astringerẽt. Quin ipsa uitæ præ
cepta,etiãsi natura sunt honesta,plus tamen ad forman
das mentes ualent,quoties pulchritudinem rerum, clari
tas orationis illuminat. Quare etiamsi in utranq; partẽ
ualent arma facundiæ,nõ tamẽ est æquum id haberi ma
lum,quo benẽ uti licet. Verũ hæc apud eos forsitan quæ
rantur ,qui summam rhetorices ad pſuadendi uim re
tulerunt. Si uero est bene dicendi scientia, quem nos fi
nem sequitur, ut sit orator in primis uir bonus , utilem
certe esse eam confitendum est. Et hercle deus ille prin
ceps,parens rerum,fabricatorq; mundi,nullo magis ho
minem separauit à cæteris , quæ quidẽ mortalia essent,
animalibus,quàm dicendi facultate . Nam corpora quia
dem magnitudine,uiribus,firmitate, patientia,uelocita
te præstantiora in illis mutis uidemus, eadem minus ege
re acquisitæ extrinsecus opis. Nam & ingredi citius,et
pasci,& tranare aquas,citra docentem natura ipsa sci
unt. Et pleraque contra frigus ex suo corpore uestiun
tur,& arma his ingenita quædam, & ex obuio ferè ui
ctus,circa quæ omnia multus hominibus labor est. Ratio
nem igitur nobis præcipuã dedit , eiusq; nos socios esse
cum dijs immortalibus uoluit. Sed ipsa ratio neque tam
nos iuuaret , neq; tam esset in nobis manifesta, nisi quæ
concepissemus mente, promere etiã loquendo possemus,
quod magis deesse cæteris animalibus,quàm intellectum
& cogitationem quãdam uidemus. Nam & moliri cubi
lia,& nidos texere , & educare fœtus , & excludere,
quinetiam reponere in hyemem alimenta , opera quædã

nobis

nobis inimitabilia, qualia sunt cerarum, ac mellis efficere, non nullius fortasse rationis est: sed quia carent sermone quæ id faciunt, muta atque irrationabilia uocantur. Denique homines, quibus negata uox est, quãtulum adiuuat animus ille cœlestis? Quare si nihil à dijs oratione melius accepimus, quid tam dignum esse cultu ac labore ducamus, aut in quo malimus præstare hominibus, q̃ quo ipsi homines cæteris animalibus præstent? Eo quidem magis, quod nulla in parte plenius labor gratiam refert. Id adeò manifestum erit, si cogitauerimus unde, & quousq; iam prouecta sit orandi facultas, & adhuc augeri potest. Nam ut omittam defendere amicos, regere consilijs senatum, populum, exercitum in quæ uult ducere, quàm sit utile, cõueniatq́; bono uiro, nõne pulchrũ uel hoc ipsum est, ex communi intellectu uerbisq́;, quibus utantur omnes, tantum assequi laudis & gloriæ, ut non loqui & orare, sed quod Pericli contigit, fulgurare, ac tonare uidearis? b

a Vbi actor mouere.) Athenæus XIII. ἢ ἐφεθείσης ἐγράφη μετὰ ταῦτα ψήφισμα, μηδένα οἰκτίζεσθαι τῶν λεγόντων ὑπέρ τινος, μὴ δὲ βλεπόμενον τὸν κατηγορούμενον, ἢ τὴν κατηγορουμένην κρίνεσθαι. Hoc est: Absoluta Phryna, scitum factũ est, ne cui dicẽdi pro altero miseratione uti liceret, neue reum aut ream in iudicio aspici fas esset.

b Pericli contigit.) Aristophanes ἀχαρνεῦσι ἐυτεῦθεν ὀργῇ περικλέης οὐλύμπιος ἤστραπτεν ἐβρόντα ξυνεκύκα τὴν ἑλλάδα, Id est, Ibi tum furens Pericles ille Olympius, fulmine tonitruq́; conturbabat Græciam.

An Rhetorice sit ars. Cap. XVIII.

Finis nõ erit si expatiari parte in hac, & indulgere uoluptati uelim. Transeamus igitur ad eã quæstio

nem quæ sequitur, an rhetorice ars sit. Quod quidem adeò ex his qui præcepta dicendi tradiderunt, nemo dubitauit, ut etiam ipsis librorum titulis testatum sit, scriptos eos de arte rhetorica: Cicero uero etiam eam, quæ rhetorice uocetur, esse artificiosam eloquentiam dicat. Quod non oratores tantũ uendicauerunt, ut studijs aliquid suis præstitisse uideantur, sed cum his philosophi, & Stoici, & Peripatetici plerunq; cõsentiũt. Ac me dubitasse confiteor, an hanc partem quæstionis tractãdam putarẽ. Nam quis est adeò non ab eruditione modò, sed
« à sensu remotus hominis, ut fabricãdi quidem & texendi, & è luto uasa diducendi artem putet: rhetoricẽ autem, maximum ac pulcherrimũ, ut supra diximus, opus in tam sublime fastigiũ existimet sine arte uenisse? Equidem illos, qui contra disputarunt, non tam id sensisse
« quod dicerent, q̃ exercere ingenia materiæ difficultate
« credo uoluisse, sicut Polycratem cum Busirim laudaret, & Clytemnestram: quanquam is, quod his dissimile nõ esset, composuisse orationem, quæ est habita contra Socratem, dicitur. Quidam naturalem esse rhetoricen uo-
« lunt, & tamen adiuuari exercitatione non diffitentur,
Antonij persona apud Ciceronem ut in libris Ciceronis de Oratore dicit Antonius, obseruationem quandam esse, non artem. Quod non ideo, ut pro uero accipiamus, est positum, sed ut Antonij persona seruetur, qui dissimulator artis fuit. Hanc autem opinionem habuisse Lysias uidetur, cuius sententiæ talis defensio est, quod indocti & barbari, & serui pro se cum loquuntur, aliquid dicant simile principio, narrent, pro

bent

bent, refutent, & (quod uim habeat epilogi) deprecentur. Deinde adijciunt illas uerborum cauillationes, nihil quod ex arte fiat, ante artem fuisse, atq; dixisse homines pro se, & in alios semper, doctores artis ferotiã, & circa Thisiã & Coraca primum repertos: orationẽ igitur ante artẽ fuisse, eoq; artẽ non esse. Nos porrò quãdo cœperit huius rei doctrina, nõ laboramus exquirere, quanquam apud Homerum etiã præceptorẽ Phœnicem, tum agendi, tum & loquẽdi, & oratores plures, & omne in tribus ducibus orationis genus, & certamina quoq; proposita eloquentiæ inter iuuenes inuenimus. Quin in cælatura clypei Achillis, & lites sunt, & actores. Illud enim admonere satis est, omnia quæ ars cõsummarit à natura initia duxisse, aut tollatur medicina, quæ ex obseruatione salubriũ atq; his contrariorũ reperta est: & ut quibusdã placet, tota constat experimentis. Nam & uulnus deligauit aliquis, antequã hæc ars esset, & febrẽ quiete & abstinentia, non quia rationẽ uidebat, sed quia id ualetudo ipsa coëgerat, mitigauit. Nec fabrica sit ars, casas enim primi illi sine arte fecerũt. Nec musica, cãtatur ac saltatur per omnes gẽtes aliquo modo. Ita si rhetorice uocari debet sermo quicunq;, fuisse eã anteq; esset ars, cõfitebor. Si uero non quisquis loquitur orator est, & tamẽ non tanq; oratores loquebantur, necesse est oratorem factũ arte, nec ante artem fuisse fateantur. Quo illud quoq; excluditur, quod dicunt, non esse artis id qd̃ faciant qui non didicerint, dicere aũt homines, & qnõ didicerint. Ad cuius rei cõfirmationẽ afferunt Demadẽ

De Orator. lib. 1.

Supra indicatum est.

De celatura Iliados. 6.

remigem & Aeschinem hypocriten oratores fuisse, falso. Nam neq; orator esse qui non didicit, potest, & hos sero potius, q̃ nunquam didicisse quis dixerit: quanquã Aeschines ab initio sit uersatus in literis, quas pater eius etiam docebat. Demadem neq; nõ didicisse certũ sit, & continua dicendi exercitatio potuerit tãtum, quantuscunq; postea fuit, fecisse. Nam id potentißimum dicendi genus est. Sed + adhuc præstantiorẽ, si didicisset, futurum fuisse dicere licet. Neque enim orationes scribere est ausus, ut eum multum ualuisse in dicendo sciamus. Aristoteles, ut solet, quærẽdi gratia quædam subtilitatis suæ argumenta excogitauit in Gryllo, sed idẽ & de arte rhetorica tres libros scripsit, & in eorũ primo non artem solum eam fatetur, sed ei particulam ciuilitatis, sicut dialecticis, aßignat. Multa Critolaus contra, multa Rhodius Athenodorus. Agnon quidem detraxit sibi inscriptione ipsa fidem, qua rhetorices accusationẽ professus est. Nã de Epicuro, qui disciplinas omnes fugit, nihil miror. Hi complura dicunt, sed ex paucis locis ducta. Itaq; potentißimis eorum breuiter occurram, ne in infinitum quæstio euadat. Prima his argumẽtatio ex materia ẽ: Oẽs enim artes aiunt habere materiã, qđ est uerum, rhetorices nullam esse propriã, quod esse falsum in sequentibus probabo: altera est calumnia, nullam artem falsis assentire opinionibus, quia constitui sine conceptione non poßit, quæ semper uera sit, rhetoricen assentiri falsis, nõ esse igitur artem. Ego rhetoricen nonnunq̃ dicere falsa pro ueris confitebor, sed non ideo in

Epicurus disciplinas fugit.

falsa

falsa quoq; esse opinione cõcedã, quia lõge diuersum est ipsi quid uideri, & ut alij uideatur efficere. Nã et impe rator falsis utitur sæpe, ut Hannibal, cum inclusus à Fa bio, sarmẽtis circum cornua boum deligatis, incensisq; per noctem in aduersos montes agens armenta, speciẽ hosti abeuntis exercitus dedit, sed illum fefellit, ipse qd uerum esset non ignorauit. Nec uero Theopompus La cedæmonius, cum permutato cum uxore habitu, è custo dia ut mulier euasit, falsam de se opinionem habuit, sed custodibus præbuit. Item orator cũ falso utitur pro ue ro scit falsum esse, coq; se pro uero uti: non ergo falsam habet ipse opinionem, sed fallit alium. Nec Cicero cum se tenebras offudisse iudicibus in causa Cluentij gloria tus est, nihil ipse uidit. Et pictor cũ ui artis suæ efficit, ut quædam eminere in opere, quædam recessisse creda mus, ipse ea plana esse non nescit. Aiunt etiam omnes ar tes habere finem aliquem propositum ad quem tendant, hunc modò nullum esse in rhetorice, modò non præstari eum qui promittatur, mentiuntur. Nos enim esse finem iam ostendimus, & quis esset diximus, præstabit hunc semper orator, semper enim bene dicet. Firmum autem hoc quod opponitur, aduersus eos fortasse sit, qui per suadere finem putauerunt. Noster orator, arsq; à nobis finita non sunt posita in cuẽtu. Tendit quidem ad uicto riam qui dicit, sed cum bene dixit, etiamsi non uincat, id quod arte continctur effecit. Nam & gubernator uult salua naue in portum peruenire, si tamẽ tempestate fue rit abreptus, nõ ideo minus erit gubernator, dicetq; no-

Theopõp⁹) De Minyis hoc scribit Herodotus μιλτομίνη. Et est exem plum apud Valer. lib. 4 Cap. 6.

Dum clauū rectū teneā.

tum illud, dum clauum rectum teneam. Et medicus sanitatem ægri petit, si tamen aut ualetudinis ui, aut intemperantia ægri, alioue quo casu summa non contigit, dū ipse omnia secundum rationem fecerit, medicinæ fine non excidit. Ita oratori bene dixisse finis est. Nā est ars ea, ut post paulum clarius ostendemus, in actu posita, non in effectu. Ita falsum erit illud quoq; quod dicitur, artes scire quando sint finem consecutæ, rhetoricen nescire. Nam se quisq; bene dicere intelligit. Vtietiam uitijs rhetoricen, quod ars nulla faciat, criminantur, quia & falsum dicat, & affectus moueat. Quorū neutrum est turpe, cum ex bona ratione proficiscitur, ideoq; nec uitiū. Nam & mēdacium dicere etiam sapienti aliquando concessum est: & affectus, si aliter ad æquitatem perduci iudex non poterit, necessariò mouebit orator. Imperiti enim iudicant, & qui frequenter in hoc ipsum fallendi sunt, ne errent. Nam si mihi sapientes iudices dentur, sapientum conciones, atque omne concilium, nihil inuidia ualeat, nihil gratia, nihil opinio præsumpta, falsiq; testes, perquàm sit exiguus eloquentiæ locus, & propè in sola delectatione ponatur. Sin & audientiū mobiles animi, & tot malis obnoxia ueritas, arte pugnandum est, & adhibenda quæ prosunt: neque enim qui recta uia depulsus est, reduci ad eā, nisi alio flexu potest. Plurima uero ex eo contra rhetoricen cauillatio est, quod ex utraq; causæ parte dicatur. Inde hoc, nullam esse artem sibi contrariam. Nullam artem destruere quod effecerit, accidere hoc rhetorices operi. Itē, aut dicēda cā-

doces

docere, aut non dicenda, ita uel per hoc non esse artem, quod non dicenda præcipiat, uel per hoc, quod eũ dicenda præceperit, etiam contraria his doceat. Quæ omnia apparet de ipsa rhetorice dici, quæ sit à bono uiro, atq; ab ipsa uirtute seiuncta, alioqui ubi iniusta causa est, ibi rhetorice non est, adeo ut uix ex admirabili quodam casu possit accidere, ut ex utraq; parte orator, id est uir bonus, dicat: tamen quoniam hoc quoq; in rerum naturã cadit, ut duos sapientes aliquando iustæ causæ in diuersum trahant, quandoq; etiam pugnaturos inter se eos, si ratio ita duxerit, credunt, respondebo propositis, atque ita quidem, ut appareat hæc aduersus eos quoq; frustra excogitata, qui malis moribus nomẽ oratoris indulgẽt. Nam rhetorice non est contraria sibi, causa enim cũ causa, non illa secum ipsa componitur. Nec si pugnent inter se qui idẽ didicerint, idcirco ars, quæ utriq; tradita est, non erit: alioqui nec armorũ, quia sæpe gladiatores sub eodem magistro eruditi inter se componuntur, nec gubernandi, quia naualibus prælijs gubernator est gubernatori aduersus, nec imperatoria, quia Imperator cum imperatore contendit. Item non euertit opus rhetorice quod efficit: neq; enim positum à se argumentum soluit orator, sed ne rhetorice quidẽ. Quia apud eos, qui in persuadendo finẽ putant, aut si quis, ut dixi, casus, duos inter se bonos uiros cõposuerit, ueriſimilia quærentur. Non autem si quid est altero credibilius, id ei contrarium est, quod fuit credibile. Nam ut candido candidius, & dulci dulcius non est aduersum, ita nec probabili pro

babi-

babilius, Nec præcipit unquam non dicenda, nec dicendis contraria, sed quæ in quaq; causa dicenda sunt. Non semper autẽ, etiamsi frequentißime ueritas tuẽda erit, sed aliquando exigit cõmunis utilitas, ut etiam falsa defendantur. Ponuntur hæ quoq; in secundo Cic. de Orat. lib. contradictiones, artem earum rerum esse quæ sciantur, oratoris omnem actionem opinione nõ scientia contineri, quia & apud eos dicat, qui nesciant, & ipse dicat, aliquando quæ nesciat. Ex his alterum, id est, an sciat iudex de quo dicatur, nihil ad oratoris artem, alteri respondendum. Ars earum rerum est, quæ sciuntur, rhetorice est ars bene dicendi, bene autem dicere scit orator: Sed nescit an uerum sit, quod dicit. Ne hi quidem, q

ἀτόμους ignem, aut aquã, aut quatuor elementa, aut corpora inse cabilia esse, ex quibus res omnes initium duxerũt, tra

†rerum dunt: nec qui interualla siderum, & mensuras †solis, ac terræ colligunt, disciplinam tamen suam artem uocant. Quod si ratio efficit, ut hæc non opinari, sed propter uim probationum scire uideantur, eadẽ ratio idem præstare oratori potest. Sed an causa uera sit, nescit. Ne medicus quidem, an dolorem capitis habeat, qui hoc se pati dicet, curabit tamen tãquam id uerum sit, & erit ars medicina. Quid? quod rhetorice non utiq; propositum habet semper uera dicendi, sed semper ueri similia, scit autem esse ueri similia quæ dicit. Adijciũt hi qui contrà sentiunt, quod sæpe quæ in alijs litibus impugnarunt actores causarum, eadem in alijs defendant, quod non artis, sed hominis est uitium. Hæc sunt præcipua, quæ contra rhe-

tra rhetoricen dicantur, alia & minora, & tamen ex his fontibus deriuata. Confirmatur autem eam esse artē breuiter. Nam siue, ut Cleanthes uoluit, ars est potestas, uia, id est ordine efficiēs esse certam uiam atq; ordinem in bene dicendo, nemo dubitauerit: siue ille ab omnibus ferè probatus finis obseruatur, artē constare ex præceptionibus consentientibus, & coëxercitatis ad finem utilem uitæ, iam ostendimus nihil non horum in rhetorice inesse. Quid? quod & inspectione, & exercitatiore, ut artes cæteræ, constat. Nec potest ars non esse, si est ars dialectice, quod ferè cōstat, cum ab ea specie magis quàm genere differat. Sed nec illa omittēda sunt, qua in re alius se inartificialiter alius artificialiter gerat, in ea esse artem, & in eo quod qui didicerit, melius faciat q̄ qui non dedicerit esse artem. Atqui non solum doctus in doctum, sed etiam doctior doctū in rhetorico opere superabit, nec essent eius aliter tā multa præcepta, tamq; magni qui docerent, id quod cum omnibus confitendum est, tum nobis præcipue qui rationem dicendi à bono uiro non separamus.

Probatus.) Quod Græce ita dicit. τέχνη ἔστι σύστημα ἐγκαταλήψεων ἐγγεγυμνασμένων πρὸς τι τέλος εὔχρηστον τῶν ἐν τῷ βίῳ.

a Pater ei⁹.) Atrometes, hoc exprobrat Aeschini Demosthenes περὶ στεφάνου ἅμα τῷ πατρὶ πρὸς τῶν διδασκαλείῳ προσεδρεύων, καὶ μέλαν τρίβων καὶ τὰ βάτρα σπογγίζων, καὶ παιδαγωγεῖον κορῶν, οἰκέτου τάξιν οὐκ ἐλευθέρου παιδὸς ἔχων. Demades autē nautæ filius fuit, & ipse nauta primū, mox rhetor, quē negant orationem ullam scriptam emittere uoluisse.

Generalis diuisio artium, & ex quibus sit Rhetorica. Cap. XIX.

Inspectio. θεωρήσει καὶ πράξει.

CVm sint autem artium aliæ positæ in inspectione, id est

id est cognitione & æstimatione rerum, qualis est astrologia, nullum exigens actum, sed ipso rei, cuius studium habet, intellectu contenta, quæ θεωρητικὴ uocatur: Aliæ in agendo, quarum in hoc finis est, & ipso actu perficiatur, nihilq; post actū operis relinquit, quæ πρακτικὴ dicitur, qualis est saltatio: Aliæ in effectu, quæ operis (qđ oculis subijcitur) consummatione finem accipiunt, quam ποιητικὴν appellamus, qualis est pictura, ferè indicandū est, rhetoricen in actu consistere. Hoc enim quod est officij sui perficit, atq; ita ab omnibus dictum est. Mihi autē uidetur etiam ex illis cæteris artibus multum assumere. Nam & potest aliquādo ipsa res per se inspectione esse contēta. Erit enim rhetorice in oratore etiam tacente, & si desierit agere, uel proposito, uel aliquo casu impeditus, nō magis desinet esse orator, q̄ medicus, qui curandi fecerit finem. Nam est aliquis, ac nescio an maximus
« etiā ex secretis studijs fructus, ac tum pura uoluptas lite
« rarū, cum ab ictu id est opere recesserunt, & contēplatiōe sui fruūtur. Sed effectiue quoq; + aliquid simile scriptis orationibus, uel historijs, quod ipsum opus in parte oratoria meritò ponimus, consequetur. Si tamen una ex tribus artibus habenda sit, quia maximus eius usus actu continetur, atq; est in eo frequentißime, dicatur actiua, uel administratiua. Nam & hoc eiusdem rei nomen est.

+ aliud

Vtrum plus conferat eloquentiæ ars, an natura. Cap. XX.

SCiò quæri etiam, naturá ne plus ad eloquētiam conferat, an doctrina. Quod ad propositum quidem nostri

nostri operis nihil pertinet: nec enim consummatus orator, nisi ex utroq; fieri potest, plurimum tamen referre arbitror, quam esse quæstionē in hoc loco uelimus. Nam si parti utrilibet omnino alteram detrahas, natura etiā sine doctrina multum ualebit, doctrina nulla esse sine natura poterit. Sin ex pari coēant, in mediocribus quidem utrisq; maius adhuc naturæ credam esse momētum, consummatos autē plus doctrinæ debere, q̄ naturæ putabo. Sicut terræ nullam fertilitatem habenti, nihil optimus agricola profuerit, è terra uberi utile aliquid etiā nullo colente nascetur. At in solo fœcundo plus cultor, q̄ ipsa per se bonitas soli efficiet. Etsi Praxiteles signū aliquod ex molari lapide conatus esset exculpere, Parium marmor mallem rude. At si illud idē artifex expolisset, plus in manibus fuisset, q̄ in marmore. Deniq; natura materiæ, ars doctrinæ est. Hæc fingit, illa fingitur. Nihil ars sine materia. Materiæ etiam sine arte pretium est. Ars summa, materia optima melior.

An uirtus sit rhetorica. Cap. XXI.

ILLa quæstio est maior, an ex medijs artibus, quæ nēque laudari per se, neque uituperari possunt, sed utiles, aut secus secundum mores utentium fiunt, habenda sit rhetorice, an sit, ut compluribus etiam philosophorū placet, uirtus? Equidē illud quod in studijs dicēdi pleriq; exercuerunt & exercent, aut nullā artē, quæ ἄτεχνία nominatur, puto (multos enim uideo sine ratione, sine literis, qua uel impudētia, uel fames duxit, ruētes) aut malam quasi artē, quā κακοτεχνίαν dicimus. Nā & fuisse

& esse

& esse nonnullos existimo, qui facultatem dicẽdi ad hominum perniciem conuerterunt. ματαιοτεχνία quoque est quædam, id est superuacua artis imitatio, quæ nihil sanè nec boni nec mali habeat, sed uanum laborẽ, qualis illius fuit, q grana ciceris ex spacio distante missa, in acum continuo, & sine frustratione inserebat. Quem cum spectasset Alexãder, donasse dicitur eiusdem leguminis modio. Quod quidem præmium fuit illo opere dignissimum. His ego comparandos existimo, qui in declamationibus, quas esse ueritati dissimilimas uolunt, ætatẽ multo studio ac labore consumunt. Verum hæc quam instituere conamur, & cuius imaginem animo cõcepimus, quæ bono uiro conuenit, quæq; est uera rhetorice uirtus erit. Quod philosophi quidem multis & acutis conclusionibus colligunt, mihi uero etiam planiore hac proprieq; nostra probatione uidetur esse perspicuum. Ab his hæc dicuntur: Si consonare sibi in faciendis, ac non faciendis uirtutis est, quæ pars eius prudentia uocatur, eadem in dicendis, ac non dicendis erit. Et si uirtutes sunt, ad quas nobis etiã antequã doceremur, initia quædam, ac semina sunt concessa natura, ut ad iustitiam, cuius rusticis quoq; ac barbaris apparet aliqua imago, nos certe sic esse ab initio formatos, ut possemus orare pro bonis, etiam si non perfecte, tamen ut inessent quædam, ut dixi, semina eius facultatis, manifestum est. Non eadẽ autem his natura artibus est, quæ à uirtute sunt remotæ. Itaque cum duo sint genera orationis, altera perpetua, quæ rhetorice dicitur, altera cõcisa, quæ dialectice:

quas

quas quidem Zenon adeò coniunxit, ut hanc compressæ in pugnum manus, illam explicitæ diceret similem, etiã disputatrix uirtus erit, adeò de hac quæ speciosior, atq; apertior tanto est, nihil dubitabitur. Sed plenius hoc idẽ atq; apertius intueri ex ipsis operibus uolo. Nam quid orator in laudando faciet, nisi honestorũ ac turpium peritus? Aut in suadendo nisi utilitate perspecta? aut in iudicijs, si iustitiæ sit ignarus? Quid? non fortitudinem postulat res eadem, cum sæpe contra turbulẽtas populi minas, sæpe cum periculosa potentium offensa, nõnunquã, ut iudicio Miloniano, inter circunfusa militum arma dicendum sit? ut si uirtus non est, nec perfecta quidem esse possit oratio. Quod si ea in quoq; animalium est uirtus, qua præstat cætera, uel pleraque, ut in leone impetus, in equo uelocitas: hominẽ porrò ratione atq; oratione excellere cæteras certum est. Cur non tam in eloquentia, q̃ in oratione uirtutem eius esse credamus? Rectéq; hoc apud Ciceronẽ disserit Crassus: Est enim eloquẽtia una de summis uirtutibus. Et ipse Cicero sua persona, cum ad Brutum in epistolis, tum etiam alijs locis, uirtutẽ eã appellat. At proœmium aliquando, & narrationem dicit malus homo, & argumenta, sic ut nihil sit in his requirendum. Nam & latro pugnabit acriter, uirtus tamen erit fortitudo, & tormenta sine gemitu feret malus seruus, tolerantia tamen doloris, laude sua non carebit. Multa fiunt eadem, sed aliter. Sufficiant igitur hæc, quia de utilitate supra tractauimus.

Quæ sit materia Rhetorices. Cap. XXII.

Materiam Rhetorices quidam dixerũt esse orationem, qua in sententia ponitur apud Platonem Gorgias: Quæ si ita accipitur, ut sermo quacũq; de re compositus dicatur oratio, nõ materia, sed opus est, ut statuarij, statua: nam & oratio efficitur arte, sicut statua. Sin hac appellatiõe uerba ipsa significari putamus, nihil hæc sine rerum substantia faciunt. Quidam argumenta persuasibilia, quæ & ipsa in parte sunt operis, et arte fiunt, & materia egent. Quidã ciuiles quæstiones, quorũ opinio non qualitate, sed modo errauit. Est enim hæc materia rhetorices, sed non sola. Quidam, quia uirtus sit rhetorice, materiam eius totam uitam uocant: Alij, quia non omniũ uirtutum materia sit tota uita, sed pleræque earum uersentur in partibus, sicut iustitia, fortitudo, continentia, proprijs officijs & suo fine intelliguntur: rhetoricen quoq; dicunt in una aliqua parte ponendam, eique locum in ethice negocialem assignant, id est πραγματικόν. Ego, neq; id sine autoribus, materiam esse rhetorices iudico omnes res, quæcunq; ei ad dicendum subiectæ crũt. Nam Socrates apud Platonẽ dicere Gorgiæ uidetur, non in uerbis esse materiam, sed in rebus. Et in Phædro, palã non in iudicijs modò & concionibus, sed in rebus etiã priuatis, ac domesticis rhetoricen esse demonstrat. Quo manifestum est, hanc opinionem ipsius Platonis fuisse. Et Cicero quodam loco materiam rhetorices uocat res, quæ subiectæ sunt ei, sed certas demum putat esse subiectas: alio uero de omnibus rebus oratori dicendum arbitratur, his quidem uerbis:

De Orat. 1.

Quanq̃

Quanquis oratoris, professioq; ipsa bene dicendi hoc
suscipere ac polliceri uideatur, ut omni de re, quæcunq;
sit proposita, ornate ab eo copioseq; dicatur. Atque ad-
huc alibi: Verum enim oratori, quæ sunt in hominum ui
ta (quãdoquidem in ea uersatur orator, atq; ea est ei sub
iecta materia) omnia quæsita, audita, lecta, disputata,
tractata, agitata esse debent. Hanc aũt, quam nos mate-
riam uocamus, id est res subiectas, quidam modò infini-
tas, modò non proprias rhetorices esse dixerunt, eamq;
artem circumcurrentẽ uocauerunt, quod in omniũ ma-
teria diceret, cũ quibus mihi minima pugna est. Nam de
omni materia dicere eam fatẽtur, propriam habere ma-
teriam, quia multiplicem habeat, negant. Sed neq; infini
ta est, etiamsi est multiplex, & aliæ quoq; artes minores
habent multiplicem materiã, uelut architectonice. Nam
ea in omnibus quæ sunt in ædificio utilia, uersatur: Et
cælatura, quæ auro, argento, ære, ferro, opera efficit.
Nam sculptura etiam lignum, ebur, marmor, uitrũ, gem
mas, præter ea quæ supra dixi, complectitur. Nec pro-
tinus nõ est materia rhetorices, si in eadem uersatur &
alius. Nã si quærã quæ sit materia statuarij, dicetur æs:
si quærã quæ sit + excusoris, id est, eius fabricæ quã Græ
ci uocãt χαλκοξοϊκὴν, similiter æs esse respõdeant. At-
qui plurimum statuis differunt uasa. Nec medicina ideo
non erit ars, quia unctio & exercitatio cũ palestrica,
ciborum uero qualitas etiam cũ coquorũ ei sit arte com
munis. Quod uero de bono utili, iusto differere, philoso
phiæ officiũ esse dicũt, non obstat. Nam cũ philosophum

De Orat. 3.

+ scalptoris

dicunt, hoc accipi uolunt, uirum bonum. Cur igitur oratorem, quem à bono uiro non separo, in eadem materia uersari mirer? Cum præsertim primo libro iam ostenderim, philosophos omissam hanc ab oratoribus partem occupasse, quæ rhetorices propria semper fuisset, ut illi potius in nostra materia uersentur. Deniq; cum sit dialectices materia de rebus subiectis disputare, sit autem dialectices oratio concisa, cur non eadem perpetuæ quoq; materia uideatur? Solet à quibusdã & illud poni: Omnium igitur artium peritus erit orator, si de omnibus ei dicendum est. Possem hic Ciceronis respondere uerbis, apud quem hæc inuenio: Mea quidẽ sententia, nemo esse
De Orat. 2. poterit omni laude cumulatus orator, nisi erit omniũ rerum magnarum, atq; artium scientiam consecutus. Sed mihi satis est, eius esse oratorẽ rei, de qua dicit, non insciũ. Neq; enim omnes causas nouit, & debet posse de omnibus dicere. De quibus ergo dicet? de quibus didicit. Similiter de artibus quoq;, de quibus dicendum erit, interim discet, & de quibus didicerit, dicet. Quid ergo, non faber aut de fabrica melius, aut de musice musicus? Si nesciat orator qd sit, de quo quæratur planè melius. Nam & litigator rusticus illiteratusq; de causa sua melius quàm orator, qui nescit quid in lite sit. Sed accepta à musico, à fabro, sicut à litigatore, melius orator, quàm ipse qui docuerit. Verũ & faber cum de fabrica, & musicus cum de musica, si quid confirmationem desideraue
+ Hæc clausula nõ erat in uetericx emplari. rit, dicet, nõ erit quidem orator, + sed faciet illud quasi orator. Sicut cum uulnus imperitus deligabit, non erit

medi

medicus, sed faciet ut medicus. An huiusmodi res, nec in laudem, nec in deliberationem, nec in iudicium ueniũt? Ergo cum de faciendo portu Hostiensi deliberatum est, non debuit dicere sententiam orator? atqui opus erat ratione architectorum. Liuores & tumores in corpore, eruditatis, an ueneni signa sint, non tractat orator? At est id ex ratione medicinæ. Circa mensuras, & numeros non uersabitur? Dicamus has geometriæ esse partes. Equidem omnia credo posse ferè casu aliquo uenire in officium oratoris, quod si nõ accidet, non erunt ei subiecta. Ita sic quoq; rectè diximus materiam rhetorices, esse omnes res ad dicendum ei subiectas. Quod quidem probat etiam sermo communis. Nam cum aliquid de quo dicamus accepimus, positam nobis esse materiam frequenter etiam præfatione testamur. Gorgias quidem adeò rethori de omnibus putauit esse dicendum, ut se in auditorijs interrogari pateretur, qua quisque de re uellet. Hermagoras quoque, dicendo materiam esse in causa, & in quæstionibus, omnes res subiectas erat complexus. Sed quæstiões si neget ad rhetoricen pertinere, dissentit à nobis. Si autem ad rhetoricen pertinent, ab hoc quoq; adiuuamur. Nihil est enim, quod non in causam, aut in quæstionem cadat. Aristoteles tres faciendo partes orationes, iudicialem, deliberatiuam, demonstratiuam, penè et ipse oratori subiecit omnia, nihil enim nõ in hæc cadit. Quæsitum à pauciſſimis etiam de instrumento est. Instrumentum uoco, sine quo formari materia, & in quod uelimus effici opus non possit. Verũ hoc

ego artem non credo egere, sed artificem. Neq; enim sententia desiderat instrumentum, quæ potest esse consummata, etiam si nihil faciat, sed ille opifex, ut cælator cælum, & pictor penicillum. Itaq; hæc in eum locum, quo de oratore dicturi sumus, differamus.

Libri secundi finis.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA, LIBER TERTIVS.

(†)

De scriptoribus artis Rhetoricæ. Cap. I.

Per transitionem ut solet hunc librum etiam auspicatur.

QVONIAM IN SECVNDO libro quæsitum est quid esset Rhetorice, & quis finis eius, artem quoque esse eam, & utilem, & uirtutem, ut uires nostræ tulerunt, ostendimus, materiámque ei rei omnes de quibus dicere oporteret, subiecimus, iam hinc unde cœperit, quibus constet, quo quæq; in ea modo inuenienda, atq; tractanda sint, exequar. Intra quem modum plerique scriptores artium constiterunt, adeò ut Apollodorus contentus solis iudicialibus fuerit. Nec

sum

sum ignarus hoc à me præcipue, quod hic liber inchoat opus, studiosos eius desiderasse, ut inquisitione opinionum, quæ diuersissimæ fuerunt, longe difficilimum, ita nescio an minime legentibus futurum uoluptati, quippe quod propè nudam præceptorum traditionem desideret. In cæteris enim admiscere tentauimus aliquid nitoris, non iactandi ingenij gratia (nanque in id eligi materia poterat uberior) sed ut hoc ipso alliceremus magis iuuentutem ad cognitionem eorum, quæ necessaria studijs arbitrabamur, si ducti iucunditate aliqua lectionis libentius discerent ea, quorum nuda atque arida traditio auerteret animos, & aures (præsertim tam delicatas) raderet, uerebamur. Qua ratione se Lucretius dicit præcepta philosophiæ carmine esse complexum. Nanq; hac, ut est notum, similitudine utitur:

Apodioxis inutilè esse opiniões recensere.

Occupatio.

Raderet ut Cicero strin geret uenusta metaphora.

Ac ueluti pueris absinthia tetra medentes
Cum dare conantur, prius oras pocula circum
Aspirant mellis dulci flauoq; liquore.

Lucr. lib. 1.

Et quæ sequuntur. Sed nos ueremur, ne parum hic liber mellis, & absinthij multum habere uideatur, sitq; salubrior studijs, quàm dulcior. Quin etiam hoc timeo, ne ex eo minorẽ gratiam ineat, quod pleraq; non inuenta per me, sed ab alijs tradita continebit, habeat etiam quosdã qui contrà sentiant, & aduersentur, propterea quod plurimi autores, quamuis cõdem tenderent, diuersas tamen uias + munierũt, atq; in suam quisq; induxit sequentes. Illi autem probant qualecũq; ingressi sunt iter: nec facile inculcatas pueris persuasiones mutaueris, quia

Quid libro suo uereat.

Scriptores

+ inuenerũt

usus

Ab autorũ uarijs opinionibus.

nemo non didicisse mauult. quàm discere. Est autem, ut procedente libro patebit, infinita dissentio autorum, primo ad ea quæ rudia atq; imperfecta adhuc erant, adijcientibus quod inuenissent scriptoribus, mox, ut aliquid sui uiderentur afferre, etiam recta mutãtibus. Nam primus post eos quos Poëtæ tradiderunt, mouisse aliqua circa rhetoricen Empedocles dicitur. Artium autem scriptores antiquissimi Corax & Thisias Siculi, quos insecutus est uir eiusdem insulæ Gorgias Leontinus, Empedoclis, ut traditur, discipulus. Is beneficio lõgissimæ ætatis (nam cẽtum & nouem uixit annos) cum multis simul floruit. Ideoq; & illorũ, de quibus supra dixi, fuit æmulus, & ultra Socratẽ usq; durauit. Thrasymachus Chalcedoneus cũ hoc, & Prodicus Chius, & Abderites Protagoras, à quo decem milibus denariorum didicisse artem, quam edidit, Euathlus dicitur, & Hippias Elæus, et quem Palameda Plato appellat, Alcidamus Eleates. Antiphon quoq; & primus omnium orationem scripsit, et nihilominus artem & ipse composuit, & pro se dixisse optime est creditus. Etiam Polycrates, à quo scriptam in Socratem diximus orationem. Et Theodorus Byzantius, ex his & ipse, quos Plato appellat λογοδαιδάλους. Horum primi communes locos tractasse dicuntur, Protagoras, Gorgias, Prodicus & Thrasymachus. Cicero in Bruto negat ante Periclem scriptũ quicquã, quod ornatum oratorium habeat, eius aliqua ferri. Equidem non reperio quicquam tantæ eloquentiæ fama dignum. Ideoq; minus miror, esse qui nihil ab eo scriptũ putent,

Primi rhetorices.

Cicero in Catone & Lucianus de longæuis.

De Protagora Gellius & Laertius.

Logodædali structores & ædificatores ingeniosi orationis & sermonis, asseritur id ex Platonis Phædro.

hæc

hæc autem quæ ferũtur, ab alijs esse composita. His succesſere multi, sed clarißimus Gorgiæ auditor Isocrates, quanquam de præceptore eius inter autores non conuenit. Nos autem Aristoteli credimus. Hinc uelut diuersæ secari cœperũt uiæ. Nam & Isocratis præstãtißimi discipuli fuerunt in omni studiorum genere, eoq; iam seniore (octauum enim & nonagesimum impleuit annum) pomeridianis scholis Aristoteles præcipere artem oratoriam cœpit, noto quidẽ illo, ut traditur, uersu ex Philocteta frequenter usus. Isocrates.

Præcipere & docere.

Αἰσχρὸν σιωπᾶν, κἀκ Ισοκράτους λέγειν.

+ Turpe esse tacere, & Isocratem pati dicere.

+In uetustis desideratur hæc interpretatio.

Ars est utriusq;, sed pluribus eã libris Aristoteles complexus est. Eodẽ tempore Theodectes fuit, de cuius opere supra dictum est. Theophrastus quoq; Aristotelis discipulus, de rhetorice scripsit, atq; hic uel studiosius philosophi quàm rhetores, præcipue Stoicorum atq; Peripateticorũ principes. Fecit deinde uelut propriam Hermagoras uiã, quã plurimi sunt secuti, cui maxime par, atq; æmulus uidetur Athenæus fuisse. Multa post Apollonius Molon, multa Areus, multa Cæcilius, & Halicarnasseus Dionysius. Præcipue tamen in se conuerterunt studia Apollodorus Pergamenus, qui præceptor Apolloniæ Cæsaris Augusti fuit, & Theodorus Gadaræus, qui se dici maluit Rhodium, quẽ studiose audisse, cum in eã insulam secesßisset, dicitur Tyberius Cæsar. Hi diuersas opiniones tradiderũt, appellatiq; inde Apollodorei, & Theodorei, ad morẽ certas in philosophia sectas sequen

Areusquem Cicero audiuit.

di. Sed Apollodori præcepta magis ex discipulis cognoscas quorum diligentißimus in tradendo latine fuit C. Valgius, græce Atticus. Nã ipsius sola uidetur ars edita ad Matium, quia cæteras, missa ad Domitium epistola non agnoscit. Plura scripsit Theodorus, cuius auditorẽ Hermagoram sunt qui uiderint. Romanorum primus, quantum ego quidem sciam, condidit aliqua in hac materia M. Cato ille Censorius, post M. Antonius inchoauit. Nam hoc solum opus eius atq; idipsum imperfectum manet, Secuti minus celebres, quorum memoriam si quo loco res poscet, non omittam. Præcipuum uero lumen sicut eloquentiæ, ita præceptis quoque eius dedit unicum apud nos specimẽ orandi, docendiq; oratorias artes M. Tullius, post quem tacere modestißimum foret, nisi & rhetoricos suos ipse adolescenti sibi elapsos diceret, & in Oratorijs hæc minora, quæ pleriq; desiderant, sciẽs omisißet. Scripsit de eadẽ materia nõ pauca Cornificius, aliqua Stertinius, nonnihil pater Gallio, accuratius uero priores Gallione Celsus, & Lenas, & ætatis nostræ Verginius, Plinius, Rutilius. Sunt & hodie clari eiusdem operis autores, qui si omnia complexi erant, consuluissent labori meo, sed parco nominibus uiuentium. Veniet eorum laudi suum tempus, ad posteros enim uirtus durabit non perueniet inuidia. Non tamen post tot tantos scriptores pigebit meam quibusdam locis posuisse sentẽtiam. Neque enim me cuiusquam sectæ uelut quadam superstitione imbutus, addixi, & electuris quæ uolent faciẽda copia fuit. Sicut ipse plurium in unũ confero inuentã.

Animaduerte in ætatem Quintiliani Latini rhetores.

Cicero.

Lib. 1. de Orat.

Huius Gallionis putant eẽ libros ad Herẽniũ plerique uero Galli.

A suo iudicio & ratiõe docendi.

Inuidia vbi fuit domãt

Auctoritas

uenta, ubicunque ingenio non erat locus, curæ testimonium meruisse contentus.

Quod initium Rhetorices. Cap. II.

NEc diu nos moretur quæstio, quæ rhetorices origo sit. Nam cui dubiũ est, quin sermonẽ ab ipsa rerũ natura geniti protinus homines acceperint? quod certe principium est eius rei. Huic studiũ & incrementum dederit utilitas: summam, ratio & exercitatio? Nec uideo quare curam dicẽdi putant quidam inde cœpisse. quod hi qui in discrimen aliquod uocabantur, accuratius loqui defendendi sui gratia instituerint. Hæc enim ut honestior causa, ita non utique prior est, cum præsertim accusatio præcedat defensionem, nisi quis dicit etiam gladium fabricatum ab eo prius, qui ferrum in tutelam sui, quàm qui in perniciem alterius compararit. Initium ergo dicendi dedit natura, initium artis obseruatio. Homines enim sicut in medicina cum uiderent alia salubria, alia insalubria, ex obseruatione eorum effecerunt artem: ita cum in dicendo, alia utilia, alia inutilia deprehenderent, notarunt ea ad imitandum, uitandumq́;, & quædam secundum rationem eorũ adiecerunt ipsi quoque, hæc confirmata sunt + usu, tum quæ sciebat quisque docuit. Cicero quidem initium orandi conditoribus urbium, ac legumlatoribus dedit, in quibus fuisse uim dicendi necesse est, cur tamẽ hanc primam originem putet, non uideo, cum sint adhuc quædã uagæ, & sine urbibus, ac sine legibus gentes, & tamẽ qui sunt in his nati, & legationibus fungãtur, & accusent aliqua, ac defendant,

Cõfutatio.

Probat à simili.

+ cura et usu

In pœmio inuentionis.

dant, & deniq; alium alio melius loqui credant.

Quinq; esse partes Rhetoricæ. Cap. III.

+oratores

OMnis autem orandi ratio, ut plurimi maximiq; +autores tradiderũt, quinque partibus constat, inuentione, dispositione, elocutione, memoria, pronunciatione, siue actione: utroq; enim modo dicitur. Omnis enim sermo, quo quidem uoluntas aliqua enunciatur, habeat necesse est rem & uerba. Ac si est breuis, & una cõclusione finitus, nihil fortasse ultra desideret. At oratio longior plura exigit. Non enim tantum refert, quid, & quomodo dicamus, sed etiam quo loco. Opus ergo est & dispositione. Sed neq; omnia quæ res postulat, dicere, neque suo quæque loco poterimus, nisi adiuuante memoria. Quapropter ea quoq; pars quarta erit. Verum hæc cuncta corrumpit, ac propemodum perdit indecora uel uoce, uel gestu pronunciatio, huic quoque tribuendus est necessario quintus locus. Nec audiendi quidam, quorum est Albutius, qui tris modo primas esse partes uolunt, quia memoria atq; actio natura, non arte contingant, quarũ nos præcepta suo loco dabimus, licet Thrasimachus quoque idem de actione crediderit. His adiecerunt quidam sextam partem, ita ut inuentioni iudicium subnecterent, quia primum esset inuenire, deinde iudicare. Ego porrò ne inuenisse quidem credo eum, qui nõ iudicauit, nec enim contraria, communia, stulta inuenisse dicitur quisquam, sed non uitasse. Et Cicero quidẽ in + Topicis, iudicium subiecit inuentioni. Mihi autem adeò primis tribus partibus uidetur esse permixtũ, nam

Confutatio

+Rhetoricis.

neq;

neq; dispositio sine eo, neque elocutio fuerit, ut pronunciationem quoque uel plurimum ab eo mutuari putem. Quod hoc audacius dixerim, quod in partitiõibus oratorijs ad eadem, de quibus supra dictum est, quinque peruenit partes: Nam cum dupliciter primũ diuisisset in inuentionem atq; elocutionem, res ac dispositionem inuentioni, uerba & pronunciationem elocutioni dedit, quintam quoq; constituit communem, ac uelut custodem omnium, memoriã. Idem in Oratore, quinque rebus constare eloquentiam dicit, in quibus postea scriptis certior eius sententia est. Non minus mihi cupidi nouitatis alicuius uidẽtur fuisse, qui adiecerunt ordinem, cum dispositionem dixissent, quasi aliud sit dispositio, quàm rerum in ordinem optima collatio. Dion inuentionem modò & dispositionem tradidit, sed utranq; duplicem, rerum ac uerborum, ut sit elocutio inuentionis, pronunciatio dispositionis: his quinta pars memoria accedat. Theodorei ferè inuentionem duplicem, rerum atq; elocutionis, deinde tris partes cæteras. Hermagoras, iudicium, partitionem, ordinem: quæq; elocutionis sunt, subiecit Oeconomiæ, quæ græce appellata ex cura rerum domesticarum, & hic per abusionem posita, nomine latino caret. Est & circa hoc quæstio, quod memoriam in ordine partium quidam inuentioni, quidam dispositioni subiunxerunt, nobis quartus eius locus placet. Non enim tantum inuenta tenere ut disponamus, nec disposita, ut eloquamur, sed etiam uerbis formata, memoriæ mãdare debemus. Hac enim omnia quæcunq; in orationem collata

Confutatio

Oeconomia

sunt,

Confutatio per cõtrariã illationem.

sunt, continentur. Fuerunt etiã in hac opinione non pauci, ut has non rhetorices partes esse existimarent, sed opera oratoris. Eius enim esse, inuenire, disponere, eloqui, & cætera. Quod si accipimus, nihil arte relinquemus. Nam bene dicere est oratoris: rhetorice tamen erit bene dicendi scientia: Vel, ut alij putãt, artificis est persuadere, uis autem persuadendi artis: ita inuenire quidem & disponere oratoris, inuentio autem & dispositio rhetorices propria uideri potest. In eo plures dissenserunt, utrúm ne hæ partes essent rhetorices, an eiusdẽ opera, an (ut Athenæus credit) elementa, quæ uocant στοιχεῖα. Sed neq; elementa + recte quis dixerit, alioqui tantum initia erunt, ut mundi, uel humor, uel ignis, uel materia, uel corpora insecabilia, nec operũ recte nomẽ accipient, quæ non ab alijs perficiuntur, sed aliud ipsa perficiunt. Partes igitur. Nã cum ex his rhetorice, fieri non potest, ut totum ex partibus constet, quæ non sint partes totius, ex quibus constet. Videntur autem mihi, qui hæc opera dixerunt eo quoq; moti, quod in alia rursus diuisione nollent in idẽ nomen incidere, partes enim rhetorices esse dicebãt laudatiuam, deliberatiuam, iudicialem. Quæ si partes sunt, materiæ sunt potius, quàm artis. Nanque in his singulis rhetorice tota est, quia & inuentionem, & dispositionem, & elocutionem, & memoriam, & pronunciationem quæcunque earum desiderat. Itaque quidam genera ea tria rhetorices dicere maluerunt, optime autem hi, quos secutus est Cicero qui genera causarum.

+ notæ

Tria

Tria esse genera causarum. Cap. IIII.

SED tria, an plura sint, ambigitur: nec dubie propè omnes utiq; summæ apud antiquos autoritatis scriptores, Aristotelem secuti, qui nomine tantum alio concionalem pro deliberatiua appellat, hac partitione contenti fuerunt. Verum & tunc leuiter est tentatum, tum apud Græcos quosdam, tum apud Ciceronem in libris de Orat. & nunc maxime tempore nostrorum autorum propè impulsum, ut non modo plura hæc genera, sed penè innumerabilia uideantur. Nam si laudandi ac uituperandi officium in parte tertia ponimus, in quo genere uersari uidebimur, si querimur, consolamur, mitigamus, concitamus, terremus, confirmamus, præcipimus, obscure dicta interpretamur, narramus, deprecamur, gratias agimus, gratulamur, obiurgamus, maledicimus, describimus, mandamus, renunciamus, optamus, opinamur? & plurima alia, ut mihi in illa uetere persuasione permanenti, uelut petenda sit uenia, quærendumq; quo moti priores rem tam late fusam, tam breuiter astrinxerint. Quos qui errasse putant, hoc secutos arbitrantur, quod in his ferè uersari tum oratores uidebant. Nam & laudes, & uituperationes scribebantur, & ἐπιταφίους dicere erat moris, & plurimum in consilijs ac iudicijs insumebatur operæ, ut scriptores artiũ pro solis comprehenderint frequẽtissima. Qui uero defendunt, tria faciunt genera auditorũ: unum quod ad delectationem conueniat, alterum quod consilium accipiat, tertiũ quod de causis iudicet. Mihi cuncta rimanti, talis + quædã ratio

De Orat. II. Innumera causarũ gña

+ quidem Venusta di-

suc-

stributione colligit tria præcipua causarũ genera.

succurrit, quod omne oratoris officium, aut in iudicijs est, aut extra iudicia. Eorũ de quibus iudicio quæritur, manifestum genus est: ea quæ ad iudicem non ueniunt, aut præteritum habent tempus, aut futurum: Præterita laudamus, aut uituperamus: de futuris deliberamus. Itẽ omnia, de quibus dicẽdum est, aut certa sint necesse est, aut dubia: Certa, ut cuiq; est animus, laudat, aut culpat: ex dubijs partim nobis ipsis ad electionẽ sunt libera, de his deliberatur, partim aliorũ sententiæ cõmissa, de his lite contenditur. Anaximenes iudicialẽ & concionalem generales partes esse uoluit. Septem autem species hortandi, dehortandi, laudandi, uituperandi, accusandi, defendendi, exquirendi, quod & ἐξεταστικὸν dicitur, quarum duæ primæ deliberatiui, duæ sequentes demonstratiui, tres ultimæ iudicialis generis sunt partes. Protagoram transeo, qui interrogandi, respondendi, mandandi, precandi, quod εὐχωλὴν dixit, partes solas putat. Plato in Sophiste iudiciali, & concionali tertiam adiecit προσομιλητικὴν, quam sanè permittamus nobis dicere sermocinatricem, quæ à forensi ratione disiungitur, & est accommodata priuatis disputationibus, cuius uis eadem profectò est, quæ dialecticæ. Isocrates in omni genere

A suo consilio.

inesse laudem ac uituperationem existimauit. Nobis autem & tutissimum est autores plures sequi, & ita uidetur ratio dictare. Est igitur, ut dixi unum genus, quo laus ac uituperatio continetur, sed est appellatum à parte meliore laudatiuum, idem alij demonstratiuum uocant utrunque nomen ex græco creditur fluxisse. Nam

Laudatiuum

&

ἐγκωμιαστικὸν ἐπιδεικτικὸν dicunt. Sed mihi ἐπιδεικτικὸν non tam demonstrationis uim habere, quàm ostentationis uidetur, & multum ab illo ἐγκωμιαστικῷ differre: nam ut continet laudatiuum in se genus, ita nō intra hoc solum consistit. An quisquam negauerit Panegyricos ἐπιδεικτικους esse? Atqui formam suadendi habent, & plerunq; de utilitatibus Græciæ loquuntur, ut causarum quidem genera tria sint, sed ea tum in negotijs, tum in ostentatione posita. Nisi fortè non ex græco mutuantes demonstratiuum uocant, uerū id sequuntur, quod laus ac uituperatio quale sit quicq; demonstrat: Alterum est deliberatiuum, tertium iudiciale. Cæteræ species in hæc tria incidunt genera. Nec inuenietur ex his ulla, in qua non laudare aut uituperare, suadere aut dissuadere, intendere quid uel depellere debeamus. Illa quoque sunt communia, conciliare, narrare, docere, augere, minuere concitandis, componendis'ue affectibus animos audientium fingere. Nec his quidem accesserim, qui laudatiuam materiam honestorum, deliberatiuam utilium, iudicialem iustorum, quæstione contineri putant, celeri magis, ac rotunda usi distributione quàm uera. Stant enim quodāmodo mutuis auxilijs omnia. Nam & in laude iustitia, utilitas q; tractantur, & in consilijs honestas, & raro iudicialem inueneris causam, cuius non parte aliquid eorum, quæ supra diximus, reperiatur.

Panegyricos) Quāuis hoc nomen cū ipsare postea tātum modo ad effictas subinde principū laudes amplificandas usurpatū sit

Confutatio

Quibus constituatur omnis ratio dicendi. Cap. V.

OMnis aūt oratio cōstat, aut ex his quæ significantur, aut ex his: quæ significant, id est rebus & uerbis.

bis. Facultas orandi consummatur natura, arte, exercitatione, cui quartam partem adijciunt quidam imitationis, quam nos arti subijcimus. Tria sunt itē quæ præstare debeat orator, ut doceat, moueat, delectet. Hæc enim clarior diuisio, quàm eorum qui totum opus in res, & in affectus partiūtur. Non semper autem omnia, in eam quæ tractabitur materiam cadent. Erunt enim quædam, remotæ ab affectibus, qui ut non ubique habent locum ita quocunque irruperint, plurimum ualent. Præstantissimis autoribus placet, alia in rhetorica esse, quæ probationem desiderent, alia quæ non desiderent, cum quibus ipse consentio. Quidam uero, ut Celsus, de nulla re dicturum oratorem, nisi de qua quæritur existimant, cui cum maxima pars scriptorum repugnet, tum etiam ipsa partitio, nisi forte laudare, quæ constet esse honesta, & uituperare, quæ ex confesso sunt turpia, non est oratoris officium. Illud iam omnes fatentur, esse quæstiones aut in scripto, aut in non scripto: in scripto, sunt de iure, in non scripto, de re: illud legale, hoc rationale genus. Hermagoras, atque eum secuti, uocant νομικὸν & λογικόν. Idem sentiunt, qui omnem quæstionem ponunt in rebus & in uerbis. Item cōuenit quæstiones esse aut infinitas, aut finitas. Infinitæ sunt, quæ remotis personis, & temporibus, & locis, cæterisq; similibus in utranque partem tractantur, quod Græci θέσιν dicunt, Cicero propositum, alij quæstiones uniuersales ciuiles, alij quæstiones philosopho conuenientes. Athenæus partem causæ appellat. Hoc genus Cicero scientia & actione di-

Imitatio arti subiecta.

oratoris præstantia

affectus

quæstiones

Quæstiones.

θέσιν

Nempe cum

ne distinguit, ut sit scientiæ, an prouidentia mundus regatur: Actionis, an accedendū ad rempub. administrā dam. Prius triū generū: an sit, quid sit, quale sit, omnia enim hæc ignorari possunt: Sequens duorum, quomodo adipiscamur, quomodo utamur. Finitæ autē sunt ex cōplexu rerum, personarum, temporum, cæterorumq;, hæ ὑποθέσεις à Græcis dicuntur, causæ à nostris: In his oīs quæstio uidetur circa res, personasq; consistere. Amplior est semper infinita, inde enim finita descendit, Quod ut exemplo pateat, infinita est, an uxor ducenda: finita, an Catoni ducenda. Ideoq; esse suasoria potest. Sed etiam remotæ à psonis proprijs, ad aliquid referri solent. Est enim simplex, an respub. administrāda. Refertur ad aliquid, an in tyrannide administranda. Sed hic quoque subest uelut latens persona, tyrannus enim geminat quæstionem, subestq; & temporis, & qualitatis tacita uis, nondum tamen hoc propriè dixeris causam. Hæ autem quas infinitas uoco, & generales appellātur, quod si est uerum, finitæ speciales erunt. In omni autē speciali utiq; inest generalis, ut quæ sit prior. Ac nescio, an in causis quoq; quicquid in quæstionem uenit uelut qualitatis, generale sit: Milo Clodiū occidit: iure occidit insidiatorē. Nonne hoc quæritur, an sit ius insidiatorem occidendi? Quid in cōiecturis? non illa generalia, an causa sceleris odiū, an cupiditas: an tormentis credēdū, testibus an argumentis maior fides habenda? Nam finitione quidem comprehendi, nihil non in uniuersum certum erit. Quidam putant etiam eas posse thesis aliquando nominari,

simpliciter q̄rit ut res cognoscat. Actione uero anpręter scientiā, id ipsum etiā aggrediundū, & agendum sit.

quæ personis causisq; contineantur, aliter tantummodo positas, ut causa sit cũ Orestes accusatur: Thesis, an Orestes recte sit absolutus. Cuius generis est, an Cato recte Martiã Hortẽsio tradiderit. Hi thesim à causa sic distinguunt, ut illa sit spectatiuæ partis, hæc actiuæ: Illic enim ueritatis gratia tantũ disputari, hic negotiũ agi. Quanquam inutiles quidã oratori putant uniuersales quæstiones, quia nihil prosit quod cõstet ducẽdã esse uxorẽ, uel administrandã rempub. si quis uel ætate, uel ualetudine impediatur. Sed non in omnibus eiusmodi quæstionibus sic occurri potest, ut illis, sit' ne uirtus finis: regatur'ne mundus prouidentia. Quinetiam in his, quæ ad personã referuntur, ut non est satis generalem tractasse quæstionem, ita perueniri ad speciem, ni illa prius excussa, non potest. Nam quomodo an sibi uxor ducenda sit deliberabit Cato, nisi constiterit uxores esse ducendas? Et quomodo an ducere debeat Martiam quæretur, nisi Catoni ducenda uxor est? Sunt tamen inscripti nomine Hermagoræ libri, qui confirment illam opinionem, siue falsus est titulus, siue alius hic Hermagoras fuit. Nam eiusdem esse quomodo possunt, qui de hac arte mirabiliter multa cõposuit? Cum sicut ex Ciceronis quoq; Rhetorico primo manifestum est, materiã rhetorices in thesis, & causas diuiserit. Quod reprehendit Cicero, ac thesim nihil ad oratorẽ ptinere cõtendit, totũq; hoc genus quæstionis ad philosophos uocat ac refert. Sed me liberauit reprehẽdendi uerecũdia, & qd ipse hos libros improbat, & quod in Oratore scripsit, & Topicis præcipit, ut à

De inuẽtio.

De Orat. 3.

pro-

proprijs personis atq; temporibus auocemus controuersiam, qa latius liceat dicere de genere, quàm de specie, & quod in uniuerso probatum est, id in parte probatũ esse necesse sit. Status autem in hoc omne genus materiæ ijdem, qui in causas cadunt. Adhuc adijcitur, alias esse quæstiones in rebus ipsis, alias quæ ad aliud referantur: Illud an uxor ducẽda: hoc, an seni ducenda. Illud, an fortis: hoc, an fortior, et similia. Causam finit Apollodorus, ut interpretatione Valgij discipuli eius utar, ita: Causa est negotium oĩbus suis partibus spectãs ad quæstionem: aut, causa est negotiũ cuius finis ẽ cõtrouersia. Ipsum deinde negotiũ sic finit: Negotium est congregatio personarum, locorum, temporum, causarum, modorum, casuum, factorum, instrumentorũ, sermonum, scriptorum & non scriptorum. Causam nũc intelligimus ὑπόθεσιν, negotium πρᾶγμα. Sed ipsam causam quidam similiter finierũt, ut Apollodorus negotium. Isocrates causam esse ait quæstionem finitam, ciuilem, aut rerum controuersiam in personarum finitarum cõplexu. Cicero his uerbis: Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotijs cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum.

Hæc lineis inclusa non habent i ueteri exẽplari. In topicis

Quid sit Status. Cap. VI.

ERgo cum omnis causa contineatur aliquo statu, prius q̃ dicere aggrediar, quomodo genus quodque causæ sit tractãdum, id quod commune est omnibus, quid sit Status, & unde ducatur, & quot, & q̃ sint, intuendum puto, quanquam id nonnulli ad iudiciales tan-

tum pertinere materias putauerũt. Quorum insciti am, cum omnia tria genera fuero executus, res ipsa deprehendet. Quod nos Statum, id quidam constitutionem uocant, alij quæstionem, alij quod ex quæstione appareat. Theodorus generale caput, id est κεφάλαιον γενικώτατον, ad quod referuntur omnia. Quorũ diuersa appellatio, uis eadẽ est, nec interest discentium, quibus quidque nominibus appelletur, dũ res ipsa manifesta sit. Statum Græci στάσιν uocant, quod nomen primum ab Hermagora traditum putãt, sed alij ab Naucrate Isocratis discipulo, alij à Zopyro Clazomenio. Quanquam uidetur Aeschines quoque in oratione contra Ctesiphontem uti hoc uerbo, cum à iudicibus petit, ne Demostheni permittant euagari, sed eum dicere de ipso causæ statu cogant. Quæ appellatio dicitur ducta uel ex eo, quod ibi sit primus causæ congressus, uel quod in hoc causa consistat. Et nominis quidem hæc origo. Nunc quid sit. Statum quidam dixerunt primam causarum conflictionem, quos recte sensisse, parum elocutos puto. Non enim est status prima cõflictio, feci sti, non feci, sed quod ex prima conflictione nascitur, id est genus quæstionis, feci sti, non feci, an fecerit: Hoc feci sti, non hoc feci, quid fecerit, quia ex his apparet: illud coniectura, hoc finitione quærendum, atque in quo pars utraque insistit, erit quæstio cõiecturalis, uel finitiui status. Quid? si enim dicat quis, sonus est duorum comporum inter se conflictio, erret, ut opinor: non enim sonus est conflictio, sed ex conflictione. Et hoc leuius: intelligitur enim

Hoc est ad uerbũ caput gũalissimũ.

Sonus

utcunq;

utcunq; dictum, inde uero ingẽs malè interpretantibus innatus est error, qui quia primam conflictionem legerant crediderunt statum semper ex prima quæstione ducendum, quod est uitiosissimum: nam quæstio nulla non habet utiq; statum, constat enim ex intentione & depulsione, sed aliæ sunt propriæ causarum, de quibus ferenda sententia est, aliæ adductæ extrinsecus, aliquidtamẽ ad summam causæ conferẽtes, uelut auxilia quædã, quo fit, ut in controuersia una plures quæstiones esse dicantur. Harum porrò plerunque leuissima quæque primo loco fungitur. Nam & illud frequens est, ut ea quibus minus confidimus, cum tractata sint, omittamus, interim sponte nostra uelut donantes, interim ad ea quæ sunt potentiora gradum ex his fecisse contenti. Simplex autem causa etiamsi uarie defenditur, non potest habere plus uno de quo pronuncietur, atque inde erit status causæ, quod & orator præcipue sibi obtinendum, & iudex spectandum maxime intelligit. In hoc enim causa consistet. Cæterum quæstionum possunt esse diuersi. Quod ut breuissimo pateat exemplo, cum dicit reus, etiamsi feci, recte feci, qualitatis utitur statu: cũ adijcit, sed non feci, coniecturam mouet. Semper autem firmius est non fecisse. Idcóque statum esse in eo iudicabo, quod dicerem, si mihi plus quàm unum dicere non liceret. Recte igitur est appellata causarum prima conflictio, non quæstionum. Nam & pro Rabirio Posthumo Cicero prima parte orationis in hoc intendit, ut actionem competere in equitem Romanum negct: Secunda,

nullam ad eum pecuniam peruenisse confirmat. Statum tamen dicam in eo fuisse, quod est potentius: Nec in causa Milonis circa primas quæstiones, quæ sunt + post pro

+ante

œmium positæ, iudicabo conflixisse causam, sed ubi totis uiribus insidiator Clodius, idcóque iure interfectus ostenditur. Et hoc est quod ante omnia constituere in animo suo debeat orator, etiam si pro causa plura dicturus est, quid maxime liquere iudici uelit. Quod tamen ut primum cogitandum, ita non utique primum dicendum erit.

Vnde ducatur status, & reus, an actor statum faciat. Cap. VII.

In topicis

ALij statum crediderunt primam eius, cum quo ageretur, deprecationẽ uel depulsionem. Quã sententiam his uerbis Cicero complectitur: In quo primum insistit, quasi ad repugnãdum congressa defensio. Vnde rursus alia quæstio, an eum semper is faciat, q reo spõdet. Cui rei præcipue repugnat Cornelius Celsus, dicens nõ à depulsione sumi, sed ab eo qui propositionem suã confirmet, ut si hominẽ occisum reus negat, status ab accusatore nascatur, quia is uelit probare, si iure occisum reus dicit, translata probationis necessitate, idem à reo fiat, & sit eius intentio. Cui non accedo equidẽ: nam est uero propius quod contra dicitur, nullam esse litẽ si is cũ quo agitur nihil respondeat, ideoq; fieri statũ à respondente. Mea tamen sententia uarium id est, & accidit pro conditione causarum, quia uideri potest propositio aliquando statum facere, ut in coniecturalibus cau

sis,

fis, utitur enim coniectura magis q agit. Quo moti qui dam, eundem a reo inficialem esse dixerunt, & in syllogismo tota ratiocinatio ab eo est qui intendit. Sed quia uidetur illis quoq; necessitatem hos status exequendi facere qui negat (is enim si dicat non feci, coget aduersarium coniectura uti, & si dicat, non habet legem syllogismo) concedamus ex depulsione nasci statum, nihilominus enim res cò reuertetur, ut modò is qui agit, modò is cũ quo agitur, statum faciat. Sit enim accusatoris intentio, hominem occidisti, si neget reus, faciet statum qui negat. Quod si confitetur, sed iure à se adulterum dicit occisum: nempe legem esse certum est, quæ permittat, nisi aliquid accusator ei respondeat nulla lis est. Non fuit, inquit, adulter. Ergo depulsio incipit esse actoris, ille statum faciet. Ita erit quidem status ex prima depulsione, sed ea fiet ab accusatore, non à reo. Quid? quod eadẽ quæstio potest eũdem uel accusatorem facere, uel reum. Qui artẽ ludicrã exercuerit, in quatuordecim primis ordinibus ne sedeat: qui se Prætori in hortis ostẽderat, neq; erat productus, sedit in quatuordecim ordinibus. Nempe intentio est, artem ludicram exercuisti: depulsio, nõ exercui artem ludicram: quæstio, quid sit artẽ ludicram exercere. Si accusabitur theatrali lege, depulsio erit rei: si excitatus fuerit de spectaculis, & aget iniuriarũ, depulsio erit accusatoris. Frequentius tamẽ illud accidet, quod est à pluribus traditum. Effugerunt has quæstiones, qui dixerunt statum esse id quod appareat ex intentione & depulsione, ut feci sti, nõ feci, aut recte

feci. Viderimus tamen, utrum id sit status, an in eo status. Hermagoras statum uocat, per quem subiecta res intelligatur, & ad quem probationes etiam partium referantur. Nostra opinio semper hæc fuit, cum essent frequenter in causa diuersi quæstionum status, in eo credere statum causæ, quod esset in eo potentissimum, & in quo maxime res uerteretur. Id si quis generalem quæstionem, uel caput generale dicere malit, cum hoc mihi non erit pugna, nõ magis quàm si aliud adhuc, quo idem intelligatur, eius rei nomen inuenerit, quanquam totæ uolumina in hanc disputationem impendisse multos sciam, nobis statũ dici placet. Sed cum in alijs omnibus inter scriptores summa dissentio est, tum in hoc uidetur mihi præcipuum studium quoq; diuersa tradendi fuisse, adeò nec qui sit numerus, nec quæ nomina, nec qui generales, qui ue speciales sint status conuenit. Ac primum Aristoteles elementa decem constituit, circa quæ uersari uideatur omnis quæstio οὐσίαν, quã Flauius essentiam uocat. Nec sanè aliud est eius nomen latinum. Sed ea quæritur, an sit. Qualitatem, cuius apertus intellectus est. Quantitatem, quæ dupliciter à posterioribus diuisa est, quàm magnum & quàm multum sit. Ad aliquid, unde ductæ translatio & comparatio. Post hæc, ubi, et quando: deinde facere, pati, habere, quod est quasi armatum esse, & uestitum esse: nouissime συγκεῖσθαι, quod est compositum esse, quodammodo, ut sedere, stare, iacere. Sed ex his omnibus prima quatuor ad status pertinere, cætera ad quosdã locos argumentorũ uidẽtur.

Decẽ elemẽta Aristotelis.

Plautus hoc uerbo primus usus est, quare recti qui pro Flauius Plautũ substituunt.

detur. Alij nouē elementa posuerūt: Personā, qua de animo, corpore, extra positis quæratur, quod pertinere ad coniecturæ et qualitatis instrumenta uideo: Tēpus, quod χρόνον uocant, ex quo quæstio, an is, quem dum addicta est mater peperit, seruus sit natus: Locus, unde controuersia uidetur, an fas fuerit tyrannum in templo occidere: an exulauerit, qui domi latuit: Tempus iterum, quod καιρὸν appellant, hanc autem uideri uolunt speciem illius temporis, ut æstatem, uel hyemem. Huic subijcitur ille in pestilentia comessator: Actum, id est πρᾶξιν, quod eo referunt, sciens commiserit, an insciens: necessitate, an casu, & talia. Numerū, qui cadit in speciē quantitatis, an +Trasybulo triginta præmia debeantur, qui tot tyrannos sustulerit: Causam, cui plurimæ subiacent lites, quoties factum non negatur, sed quia iusta ratione sit factum defenditur: τρόπον, cum id quod alio modo fieri licet, alio dicitur factum, hinc est adulter loris cæsus, uel fame necatus: Occasionem factorum, quod est apertius, quàm ut uel interpretādū uel exemplo sit demonstrandum, tamē ἄφορμὰς ἔργων uocant. Hi quoq; nullam quæstionem extra hæc putant. Quidam detrahunt duas partes, numerum & occasionem, & pro illo quem dixi actu subijciunt res, id est πράγματα. Quæ ne præteriisse uiderer, satis habui attingere. Cæterum his nec status satis ostendi, nec omnes contineri locos credo, quod apparebit diligentius legentibus, quæ de utraque re dicam. Erunt enim plura multò, quàm quæ his elementis comprehenduntur. Apud plures legi placuisse quis

+Trasymacho.

quibusdam, unum omnino statum esse coniecturalem. Sed quibus placuerit, neque illi tradiderunt, neque ego usquam reperire potui. Rationem tamen hanc secuti dicuntur, quod res omnis signis colligeretur quomodolibet. Sunt qui qualitatis quoque solum statum facerent, quia ubiq; qualis sit cuiusq; rei natura quæri potest, sed utrocunq; modo, sequetur summa confusio. Neq; interest unum quis statum faciat, an nullum, si omnes causæ sint conditionis eiusdem. Coniectura est à coniectu, id est directione quadam rationis ad ueritatem, unde etiã somniorum, atque omnium interpretes, coniectores uocamus. Appellatum tamen est hoc genus uarie, sicut in sequentibus apparebit.

Coniectura unde.

Quot, & qui Status. Cap. VIII.

FVerunt, qui duos status facerent. Archidemus coniecturalem & finitiuum, excluſa qualitate, quia sic de ea quæri existimabat, quid esset iniquum, quid iniustum, quid dicto audientem non esse, quod uocat de eodem, & alio. Huic diuersa sententia eorum fuit, qui duos quidem status esse uoluerunt, sed unum inficialem, alterum iuridicialem. Inficialis, quem nos dicimus coniecturalem, cui ab inficiendo nomen, alij in totũ dederunt, alij in partem, quia accusatorem coniectura, reum inficiatione uti putauerunt: Iuridicialis est, qui δικαιολογικὸς græce dicitur. Sed quemadmodũ ab Archidemo qualitas excluſa est, sic ab his repudiata finitio. Nã subijciunt eã iuridiciali, quærendumq; arbitrantur, iustúm ne sit sacrilegium appellari, quod obijciatur, uel furtũ, uel

uel amẽtiam. Qua in opinione + Pamphilus fuit: sed qualitatem in plura partitus est. Plurimi deinceps, mutatis tantum nominibus, in rem, de qua non constet, & in rem de qua constet. Nam est uerum nec aliter fieri potest, q̃ aut ut certum sit factum esse quid, aut non sit: si non est certum, coniectura sit: si certum est, reliqui status. Nam idem dicit Apollodorus, cum quæstionem aut in rebus extra positis, quibus cõiectura explicatur, aut in nostris opinionibus existimat positam, quorum illud πραγματικόν, hoc περὶ ἐννοίας uocat: idẽq; ἄπορον καὶ προληπτικόν dicitur, q̃bus dubium, & præsumptum significatur, de quo liquet. Item Theodorus, qui de eo an sit, & de accidentibus ei, quod esse cõstat, id est περὶ οὐσίας, καὶ συμβεβηκότων existimat quæri. Nã in his omnibus prius genus coniecturam habet, sequens reliqua. Sed hæc reliqua Apollodorus duo uult esse, qualitatem, & de nomine, id est finitiuam. Theodorus, quid, quale, quantum, ad aliquid. Sunt & qui de eodem, & de alio, modo qualitatem esse, modo finitionem uelint. In duo & Posidonius diuidit, uocem & res. In uoce quæri putat, an significet quicquam multa, quomodo rebus coniecturam, quod κατάστασιν uocat, & qualitatem, & finitionem, cui nomen dat κατ' ἔννοιαν, & ad aliq̃d. Vnde et + alia diuisio est, alia esse scripta alia inscripta. Celsus Cornelius duos et ipse fecit status generales, an sit, quale sit. Priori subiecit finitionẽ, quia æque quæratur, an sit sacrilegus, q̃ nihil se sustulisse de templo dicit, & qui priuatam pecuniam confitetur se sustulisse. Qualitatem in rem, & scriptum

+ Pamphidus πάμφειδος ἀπολλονιάτης ῥήτορ διάσημος. ut ĩ fragmẽto Herodiani de nominibus ꝓprijs.

+ illa

ptum diuidit. Scripto quatuor partes legales, exclusa translatione: quantitatem, & mentis quæstionem coniecturæ subiecit. Est etiam alia in duos diuidendi status ratio, quæ docet aut de substantia controuersiam esse, aut de qualitate. Ipsam porrò qualitatẽ, aut in summo genere consistere, aut in succedẽtibus. De substantia est cõiectura. Quæstio enim tractatur rei, an facta sit, an fiat, an futura sit. Interdum etiam mẽtis, idq; melius, q̃ quod his placuit, qui statum eundem facti, nominauerũt, tanq̃ de præterito tantũ, & tantũ de facto quæreretur. Pars qualitatis, quæ est de summo genere, raro in iudiciũ uenit quale est, id'ne sit honestum, quod uulgò laudatur. Succedentiũ aũt aliæ de communi appellatione, ut sit'ne sacrilegus, qui pecuniã priuatã ex tẽplo furatus est, aut de re denominata, ubi & factũ esse certũ est, nec dubitatur quid sit, quod factũ est. Cui subiacẽt omnes de honestis, iustis, utilibus quæstiones. His etiã cæteri status continueri dicuntur, quia & quantitas modò ad coniecturã referatur, ut maior'ne sol q̃ terra: modò ad qualitatem, quanta pœna quempiam, quanto'ue præmio sit affici iustum: & translatio uersetur circa qualitatem, & definitio pars sit translationis. Quin & contrariæ leges, & ratiocinatiuus status, id est syllogismus, & plerunque scripti, & uoluntatis, æquo nitantur, nisi quod hic tertius aliquando cõiecturam accipit, quid senserit legis constitutor. Ambiguitatem uero semper coniectura explicari necesse sit, quia cum sit manifestum, uerborum duplicem esse intellectum, de sola quæritur uolũtate. A pluri-

mis

mis tres sunt facti generales status, quibus & Oratore utitur. Et omnia, quæ aut in cõtrouersiam, aut in contentionem ueniant, contineri putat, sit' ne, quid sit, quale sit, quorũ nomina apertiora sunt, quàm ut docenda sint. Idem Patrocles sentit. Tres fecit & M. Antonius his quidem uerbis: Paucæ res sunt, quibus ex rebus omnes orationes nascuntur, factum, nõ factum: ius, iniuria: bonum, malum. Sed quoniam quod iure dicimur fecisse, non hunc solum intellectum habet, ut lege, sed illum quoque, ut iuste fecisse uideamur, secuti Antonium apertius uoluerunt eosdem status distinguere. Itaque dixerunt coniecturalem, legalem, iuridicialem. Qui & Virginio placẽt. Horum deinde fecerunt species, ita ut legali subijcerent finitionem, & alios qui ex scripto dicuntur legum contrariarum, quæ ἀνομία dicitur, & scripti, & sententiæ, uel uolũtatis, id est κατὰ ῥητὸν, ἢ διάνοιαν, & μετάληψιν, quam nos uarie translatiuã, transumptiuam, transpositam uocamus, συλλογιστικὸν, quem accipimus ratiocinatiuum uel collectiuum ambiguitatis, quæ ἀμφιβολία nominatur. Quos posui, quia & ipsi à pleriſq; status appellantur, quibusdam legales potius quæstiões eas dici placuit. Quatuor + fecit Atheneus, προτρεπτικὴν σάσιν, uel παραινετικὴν, id est exhortatiuũ, q suasoriæ ẽ proprius, συντελικὴν, qua cõiecturam significari magis ex his quæ sequũtur, q̃ ex ipso nomine apparet, ὑπαλλακτικὴν ea finitio est, mutatiõe enim noïs cõstat, iuridicialẽ, eadẽ appellatiõe græca qua ueteri usus. Nam est, ut dixi, multa in nominibus differen-

Cicero 2. de Orat.

+ dicit

rens

rentia. Sunt qui ὑπαλλακτικὴν translationem esse existiment, secuti hanc mutationis significationem. Fecerunt alij totidẽ status, sed alios, an sit, quid sit, quale sit, quantum sit, ut Cæcilius & Theon. Aristoteles in Rhetoricis etiam sic omne opus diuidit in ueritatem, & petenda ac fugienda, quod est suasoriæ, & de eodem, atq; alio partiendo ad hoc peruenit, ut an sit, quid, quale, quantum, & quàm multum sit, quærendum putet. Quodam tamen loco finitionis quoq; uim intelligit, quo dicit quædam sic defendi: Sustuli, sed non furtum feci: percußi, sed non iniuriam feci. Posuerat & Cicero in libris Rhetoricis, facti, nominis, generis, actionis, ut in facto coniectura, in nomine finitio, in genere qualitas, in actiõe ius intelligeretur, iuri subiecerat trãslationem. Verum hic legales quoq; quæstiones alio loco tractat, ut species actiõis. Fuerunt qui facerent quinq;, coniecturam, finitionem, qualitatem, quantitatem, ad aliquid. Theodorus quoque, ut dixi, ijsdem generalibus capitibus utitur, an sit, quid sit, quale sit, quantum sit, ad aliquid. Hoc ultimum maxime in comparatiuo genere uersari putat, quoniam melius ac peius, maius ac minus, nisi aliò relata, nõ intelligũtur. Sed in illas quoq; translatiuas, ut supra signaui, quæstiones incidunt, an huic ius agẽdi sit, uel facere aliquid conueniat, an contra hũc, an hoc tempore, an sic. Omnia enim ista referri ad aliquid necesse est. Alij sex scilicet status putant, coniecturã, quam γένεσιν uocant, & qualitatem, & proprietatem, id est ἰδιότητα, quo uerbo finitio ostenditur, & quantitatem, quam ἀξίαν dicunt, & compa-

Libri rhetorices, in partitionibus.

comparationem, & translationem, cuius adhuc nouum nomen inuentum est μετάσασις, nouum inquam in statu, alioqui ab Hermagora inter species iuridiciales usitatum. Alijs septem esse placuit, à quibus nec translatio, nec quantitas, nec comparatio recepta est. Sed in horum trium locum subditæ quatuor legales, adiectæq; illis tribus rationalibus. Alij peruenerunt usq; ad octo, translatione ad septem superiores adiecta. A quibusdam deinde diuisa ratio est, ut status rationales appellarent quæstiones, quemadmodum supra dixi, legales, in illis de re, in his de scripto quæreretur. Quidam in diuersum, hos status esse, illas quæstiones maluerunt. Sed alij rationales tres putauerunt, an sit, quid sit, quale sit. Hermagoras solum quatuor, cõiecturam, proprietatem, trãslationem, qualitatem, quam per accidentia, id est κατὰ συμβεβηκός uocat, hac interpretatione, an illi accidat uiro bono esse, uel malo. Hanc ita diuidit, de appetendis, & fugiẽdis, quæ est pars deliberatiua, de persona, ea ostenditur laudatiua, negotialẽ, quam πραγματικὴν uocat, in qua de rebus ipsis quæritur remoto personarum complexu, ut sit ne liber, qui est in assertione: an diuitiæ superbiam pariant, an iustum quid, an bonum sit, iuridicialem, in qua ferè eadem, sed certis destinatisq; personis quærantur, an ille iuste hoc fecerit, uel bene. Nec me fallit in primo Ciceronis Rhetorico, aliã esse loci negotialis interpretationẽ, cum ita scriptũ sit: Negotialis est, in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate sit consideratur, cui diligentiæ præesse apud nos iureconsulti exi-

stimantur. Sed quod ipsius de his libris iudicium fuerit, supra dixi. Sunt enim uelut res regestæ in hos cõmentarios, quos adolescens deduxerat schola: & si qua est in his culpa, tradentis est. Siue eum mouit, quod Hermagoras prima in hoc loco posuit exẽpla ex quæstionibus iuris, siue quod Græci πραγματικοὺς uocant iuris interpretes. Sed Cicero quidem his pulcherrimos illos de Oratore substituit, ideoq; culpari tanquam falsa præcipiat non potest. Nos ad Hermagoram. Translationẽ hic primus omnium tradidit, quanquam semina eius quædã citra nomen ipsum, apud Aristotelem reperiuntur. Legales autem quæstiones has fecit, scripti & uoluntatis, quam ipse uocat κατὰ ῥητὸν, καὶ ὑπεξαίρεσιν, id est dictum, & exceptionẽ, quorum prius ei cum omnibus commune est, exceptionis nomen minus usitatum, ratiocinatiuum ambiguitatis, legum contrariarum. Albutius eadem diuisione usus detrahit translationem, subijciẽs eam iuridiciali. In legalibus quoq; quæstionibus nullũ putat esse, q dicatur ratiocinatiuus. Scio plura inuẽturos adhuc, qui legere antiquos studiosius uolẽt. Sed ne hæc quoque excesserint modum, uereor. Ipse me paulum in alia quàm prius habuerim opinione, nunc esse confiteor. Et fortasse tutißimum erat famæ modò studenti, nihil ex eo mutare, quod multis annis non sensissem modò, uerumetiam approbassem. Sed non sustineo esse conscius mihi dißimulanti in eo præsertim opere, quod ad bonorum iuuenum aliquam utilitatem componimus, in ulla parte iudicij mei. Nam & Hippocrates clarus arte meditis

Lib. Rheto. ad Theodecten 3.

Venia petit

Erra

dicinæ, uidetur honestißime feciße, quod quoßdam erro
res suos, ne posteri errarent, confessus est. Et M. Tullius nõ dubitauit aliquos iã editos libros, alijs postea scriptis ipse damnare. Sicut Catullum atq; Lucullum, & hos ipsos, de quibus modo sum locutus, artis rhetorices. Etenim superuacuus + foret in studijs longior labor, si nihil + fuerit
liceret melius inuenire præteritis. Neque tamen ex his quicquam, quæ tum præcepi, superuacuum fuit. Ad eaßdem enim particulas hæc quoq;, quæ nunc præcipiam, reuertentur. Ita neminem didiciße pœnitebit. Colligere tantum eadem, ac disponere paulò significantius conor. Omnibus autem satisfactum uolo, non me hæc serius demonstrare alijs, quàm mihijpsi demonstrauerim ac persuaserim. Secundum plurimos autores seruabam tris rationales status, coniecturam, finitionem, qualitatem, unũ legalem. Hi mihi status generales erant. Legalẽ in quinque species partiebar, scripti, & uoluntatis, legum contrariarum collectiuum, ambiguitatis, translationis: nũc quartum ex generalibus intelligo posse remoueri. Sufficit enim prima diuisio, qua diximus alios legales, alios rationales esse, ita non erit status, sed quæstionum genus, alioqui & rationalis status esset. Ex his etiam quos speciales uocabã, remoui translationem, frequenter quidem (sicut omnes qui me secuti sunt, meminisse possunt) testatus, & in ipsis etiã illis sermonibus, me nolente uulgatis, hoc tamen complexus, uix in ulla controuersia translationis statum posse reperiri, ut nõ & alius in eadem re recte dici uideretur, ideoq; à quibußdã eum ex-

De Orat. 1.

cluſum. Neque ignoro multa trãsferri, cum in omnibus ferè cauſis, in quibus cecidiſſe quis formula dicitur, hæ ſint quæſtiones, an huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore liceat agere, & ſi qua ſunt talia. Sed perſonæ, tẽpora, actiones, cæteraq; propter aliquã cauſam transferuntur. Ita non eſt in tranſlatione quæſtio, ſed in eo, propter quod transferuntur. Non debes apud Prætorem petere fidei commiſſum, ſed apud Conſules, maior enim prætoria cognitione ſumma eſt. Quæritur, an maior ſumma ſit, facti controuerſia eſt. Non licet tibi agere mecum, cognitor enim fieri non potuiſti: iudicatio, an potuerit. Non debuiſti interdicere, ſed petere, an recte interdictũ ſit, ambigitur. Quæ omnia ſuccedunt legittimis quæſtionibus. An non præſcriptiones etiã in quibus maxime uidetur manifeſta trãſlatio, eaſdem omnes ſpecies, habent quas eæ leges, quibus agitur, ut aut de nomine, aut ſcripto, & ſententia, uel ratiocinatione quæratur, deinde ſtatus ex quæſtiõe oritur? Tranſlatio non habet quæſtionem, de qua contendit orator, ſed + per quam cõtendit. Hoc apertius: Occidiſti hominem, Non occidi. Quæſtio, an occiderit. Status, coniectura nõ eſt. Tale: Habeo ius actionis, non habes, ut ſit quæſtio, an habeat, et inde ſtatus. Accipiat enim actionẽ nec ne, ad euentum pertinet, non ad cauſam, & ad id quod pronunciat iudex, non id, propter quod pronũciat. Hoc illi ſimile eſt, puniendus es, non ſum, uidebit iudex an puniendus ſit. Sed non hic erit quæſtio, nec hic ſtatus. Vbi ergo? puniendus es, hominem occidiſti, non occidi, an occide-

+propter

ciderit. Honorandus sum, non es, num statum habet? non ut puto. Honorandus sum, quia tyrannum occidi, non occidisti, quæstio, & status. Similiter, non recte agis, recte ago, non habet statũ. Vbi est ergo? nõ recte agis ignominiosus, quæritur an ignominiosus sit, aut an agere ignominioso liceat, & quæstio est, & status. Ergo translatiuum genus causæ, ut comparatiuum, & mutuæ accusationis. At enim simile est illi, ius habeo, non habes, occidisti, recte occidi, non nego. Sed ne hæc res statũ facit. Nõ enim sunt hæ propositiones, alioqui causa non explicabitur, sed cum suis rationibus. Scelus commisit Horatius, sororem enim occidit, nõ commisit, debuit enim occidere eam, quæ hostis morte mœrebat, quæstio, an hæc iusta causa. Ita qualitas: At similiter in translatione, non habes ius abdicandi, quia ignominioso non est actio, habeo ius, quia abdicatio actio nõ est, quæritur quid sit actio, finiemus, non licet abdicare filios, syllogismus. Item cætera omnes, & rationales, & legales status. Nec ignoro fuisse quosdam, qui trãslationẽ in rationali quoq; genere ponerent, hoc modo, hominem occidi, iussus ab imperatore, dona templi cogenti tyranno dedi, deseruitem pestatibus, fluminibus, ualetudine impeditus, id est non per me stetit, sed per illa. A quibus etiam liberius dissentio. Non enim actio trãsfertur, sed causa facti, quod accidit penè in omni defensione. Deinde is, qui tali utitur patrocinio, non recedit à forma qualitatis, dicit enim se culpa uacare, ut magis qualitatis duplex ratio facienda sit, altera qua & factum defenditur, altera qua tantum

Tria esse q̃ in omni disputatione quærantur ab Isocrate primum dictũ. Aristoteles addit causſam nẽ pe quare sit

reus. Credendum est igitur his, quorum autoritatem secutus est Cicero, tria esse, quæ in omni disputatione quærantur, an sit, quid sit, quale sit. Quod ipsa nobis etiam natura præscribit. Nam primũ oportet subesse aliquid, de quo ambigitur, quod, quid sit, & quale sit, certe non potest æstimari, nisi prius esse constiterit. Ideoq; ea prima quæstio, sed non statim quod esse manifestum, etiam quid sit apparet. Hoc quoque constituto, nouissima qualitas supereſt, nec his exploratis aliud est ultra. His infinitæ quæstiones, his finitæ continentur. Horum aliqua in demonstratiua, deliberatiua, iudiciali materia utique tractantur. Hæc rursus iudiciales causas, & rationali parte, et legali cõtinet. Nec enim ulla iuris disceptatio, nisi finitione, qualitate, coniectura potest explicari. Sed instituentibus rudes, non erit inutilis latius primo fusa ratio, etsi non statim rectißima linea tensa, facilior tamen & apertior uia. Discant igitur ante omnia quadripertitam in omnibus causis esse rationem, quam primam intueri debeat, qui acturus est. Nam ut à defensore potißimũ incipiam, longe fortißima tuendi se ratio est, si quod obijcitur, negari potest. Proxima si non id qd obijcitur, factũ eẽ dicitur. Tertia honestißima, qua recte factũ defenditur. Quibus si deficiamus, ultima quidẽ, sed iã sola supereſt salus, aliquo iuris adiutorio elabendi ex crimine, quod nec negari, nec defendi potest, ut non uideatur iure actio intendi. Hinc illæ quæstiones siue actionis, siue translationis. Sunt enim quædam non laudabilia natura, sed iure concessa, ut in XII tabulis debitoris

cor-

corpus inter creditores diuidi licuit, quam legẽ mos publicus repudiauit: Est aliquid æquum, sed prohibitum iure, ut libertas testamentorum. Accusatori nihilo plura intuenda sunt, q̃ ut probet factum esse, hoc esse factum, non recte factũ, iure se intẽdere. Ita circa species casdẽ lis omnis uersabitur, translatis tantũ aliquando partibus, ut in causis, quibus de premio agetur, recte factum petitor probat. Hæc quatuor uelut proposita formæq; actionis, quæ tum generales status uocabam, in duo, ut ostendi, genera descendunt, rationale & legale. Rationale simplicius est, quia ipsius tantum naturæ contemplatione constat. Itaq; in eo satis est ostendisse coniecturam, finitionem, qualitatem. Legalium plures sunt species necesse est, propterea quod multæ sunt leges, & uarias habẽt formas: alia est cuius uerbis nitimur, alia cuius uoluntate: alias nobis, cum ipsi nullam habemus, adiungimus alias inter se comparamus, alias in diuersum interpretamur. Sic nascuntur hæc ueluti simulachra ex illis tribus, interim simplicia, interim & mixta, propriãtamen facie ostendẽtia, ut scripti, & uoluntatis, quæ sine dubio, aut qualitate, aut cõiectura cõtinentur, & syllogismus, qui est maximæ qualitatis, & legis contrariæ, quæ ijsdem, quibus scriptum, & uoluntas constat, & ἀμφιβολία, quæ semper coniectura explicatur. Finitio quoq; utriq; generi, quodq; rerũ, quodq; scripti contemplatione constat, cõmunis est. Hæc omnia etiamsi in illos tres status ueniũt, tamen quia, ut dixi, habent aliquid uelut proprium, uidentur demonstranda discentibus, &

Amphibolia dubiasententia. quæ utrinq; bonis autoritatibus defendi potest.

permittendum ea dicere uel ſtatus legales, uel quæſtiones, uel capita quædam minora, dũ ſciant, nihil ne in his quidem, præter tria, quæ prædiximus, quæri. At quantum, & quàm multum, & ad aliquid, & ut nonnulli putauerunt, comparatiuos, non eandem rationem habent. Sunt enim hæc non ad uarietatem iuris, ſed ad ſolam rationem referenda. Ideoq; ſemper in parte aut coniecturæ, aut qualitatis ponenda ſunt, ut qua mẽte, & quo tempore, & quo loco. Sed de ſingulis dicemus quæſtionibus, cum tractare præcepta diuiſionis cœperimus. Hoc inter omnes conuenit, in cauſis ſimplicibus ſingulos ſtatus eſſe cauſarum, quæſtionum autem quæ uelut ſubiacẽtes, & ad illud quo iudicium continetur, referuntur, ſæpe in unam cadere plures poſſe. Etiam credo aliquando dubitari, quo ſtatu ſit utendũ, cum aduerſus unam intentionem plura opponuntur, & ſicut in colore dicitur narrationis, eum eſſe optimũ, quẽ actor optime tueatur: ita hic quoq; poſſe dici, eum ſtatũ eſſe faciendũ, in quo tuendo plurimũ adhibere uiriũ poßit orator. Ideoq; pro Milone aliud Ciceroni agẽti placuit, aliud Bruto, cum exercitationis gratia cõponeret orationẽ, cum ille iure tanq; inſidiatorẽ occiſum, & tamẽ non Milonis conſilio dixerit, hic etiam gloriatus ſit, occiſo malo ciue. In cõiunctis uero poſſe duos uel tres inueniri, uel diuerſos, ut ſi quis aliud ſe nõ feciſſe, aliud recte feciſſe defendat, uel generis eiuſdem, ut ſi quis duo crimina, uel oĩa neget. Quod accidit etiam ſi de una re quæratur aliqua, ſed eam plures petant, uel eodem iure, ut proximitatis, uel diuerſo,

Brutioratio & Milone.

ut cum

ut cum hic testamento, ille proximitate nitatur. Quoties autem aliud alij petitori opponitur, dissimiles esse status necesse est, ut in illa controuersia: Testamenta legibus facta, rata sint. Intestatorum parentum liberi hæredes sint. Abdicatus, nequid de bonis patris capiat. Nothus ante legitimum natus, legitimus filius sit, post legitimum natus tantum ciuis. In adoptionem dare liceat. In adoptionem dato redire in familiam liceat, si pater naturalis sine liberis decesserit. Qui ex duobus legitimis alterum in adoptionem dederat, alterum abdicauerat, sustulit nothũ, instituto hærede abdicato decessit. Tres omnes de bonis contendunt, νόθον, qui non sit legitimus, Græci uocant, latinum rei nomen, ut Cato quoq; in oratione quadam testatur, non habemus, ideoq; utimur peregrino. Sed ad propositum. Hæredi scripto opponitur lex, abdicatus ne quid de bonis patris capiat, fit status scripti, & uoluntatis, an ullo modo capere possit, an ex uoluntate patris, an hæres scriptus. Notho duplex fit quæstio, quod post legitimos natus sit, & quod non sit ante legitimos natus. Prior syllogismum habet, an pro nõ natis sint habẽdi q à familia sunt alienati: altera scripti & uoluntatis. Non enim esse hunc natum ante legitimum conuenit, sed uoluntate legis se tuebitur, quã dicet talem fuisse, ut legitimus esset nothus, tum natus, cum alius legitimus in domo non esset. Scriptum quoq; legis excludet dicẽs, non utiq; si postea legitimus natus nõ sit, notho nocere, uteturq; hoc argumento: finge solũ natum nothum, cuius conditionis erit? tantum ciuis? at

Ciuis hoc ẽ, statu liber.

Nothus. Cato in oratione ,p T. Veturio & alibi. teste Nonio.

qui non erit post legitimũ natus, filius, at qui nõ erit ante legitimos natus, quare si uerbis legis stari non potest, uoluntate standum est. Nec quenq; turbet, quod ex una lege duo status fiãt, duplex est, ita uim duarũ habet. Redire in familiã uolenti dicitur ab altero: Primum, ut tibi redire liceat, hæres sum, idẽ status, qui in petitione abdicati: quæritur enim, an posit esse hæres abdicatus. Adijcitur communiter à duobus, redire tibi in familiã non licet, non enim pater sine liberis decessit. Sed in hoc propria quisq; eorũ quæstiõe nitetur. Alter enim dicet, abdicatũ quoq; inter liberos esse, & argumentũ ducet ex ipsa, qua repellitur lege. Superuacuũ enim fuisse prohiberi patris bonis abdicatum, si esset numero alienorum, nunc quia filij iure futurus fuerit intestati hæres, oppositam esse legem, quæ tamen id non efficiat, ne filius sit, sed ne hæres. Status finitiuus, quid sit filius. Rursus nothus eisdem colligit argumentis, non sine liberis patrem decessisse, quibus in petitione usus est, ut probaret se esse filium, nisi forte & hic finitionem mouet, an liberi sint etiam non legitimi. Cadent ergo in unam controuersiam, uel specialiter duo legitimi status, scripti, & uoluntatis, & syllogismus, & præterea finitio, uel tres illi, qui natura soli sunt, coniectura in scripto, & uoluntate, qualitas in syllogismo, & quæ per se est aperta finitio. Causa quoq; & iudicatio, & continens est in omni genere causarum. Nihil enim dicitur, cui non insit ratio, & quò iudicium referatur, & quod rem maxime cõtineat. Sed quia magis hæc uariantur in litibus,

& ferè

& ferè tradita sunt ab his, qui de iudicialibus causis aliqua composuerunt in illam partem differantur. Nunc quia in tria genera causas diuisi, ordinem sequar.

De Demonstratiuo, quod constat laude & uituperatione. Cap. IX.

AC potissimum incipiam ab ea quæ constat laude ac uituperatione. Quod genus uidetur Aristoteles, atque cum secutus Theophrastus, à parte negotiali, hoc est, πραγματικῆς remouisse, totamq; ad solos auditores relegasse, & id eius nominis, quod ab ostentatione ducitur, propriũ est. Sed mos Romanus, etiã negotijs hoc munus inseruit. Nam & funebres laudationes pendent frequenter ex publico aliquo officio, atq; ex senatusconsulto magistratibus sæpe mandãtur, & laudare testem, uel contrà pertinet ad momentũ iudiciorũ, & ipsis etiã reis dare laudatores licet, & editi in cõpetitores, in L. Pisonẽ, in Clodiũ & Curionẽ libri, uituperationẽ cõtinent, & tamen in senatu loco sunt habiti sententiæ. Neq; inficias eo, esse quasdã ex hoc genere materias ad solã cõpositas ostentationẽ, ut laudes deorũ, uirorumq;, quos priora tempora tulerunt. Quo soluitur quæstio supra tractata, manifestumq; est errare eos, qui nunquam oratorem dicturum, nisi de re dubia, putauerũt. An laudes Capitolini Iouis, perpetua sacri certaminis materia, uel dubiæ sunt, uel non oratorio genere tractãtur? Vt desiderat autem laus, quæ negotijs adhibetur, probationem, sic etiam illa quæ ostentationi componitur, habet interim aliquam speciem probationis. Vt qui Romulum

mulum Martis filium, educatumq; à lupa dicat, in argumẽtum cœlestis ortus utatur his, quod abiectus in profluentem non potuerit extingui, quod omnia sic egerit, ut genitum præside bellorum deo incredibile non sit, qđ ipsum quoq; cœlo receptum temporis eius homines non dubitauerint. Quædam uero etiam in defensionis speciem cadent, ut si in laude Herculis, permutatum cum regina Lydiæ habitum, & imperata, ut traditur, pẽsa orator excuset. Sed proprium laudis est res amplificare, & ornare, quæ materia præcipue quidem in deos & homines cadit, est tamẽ & aliorũ animalium, & carentium anima. Verum in deis, generaliter primum maiestatem ipsius eorũ naturæ uenerabimur, deinde propriam uim cuiusq;, & inuenta, quæ utile aliquid hominibus attulerunt. Vis ostenditur, ut in Ioue, + regundorum hominũ: in Marte, belli: in Neptuno, maris: Inuẽta, ut artium in Minerua: Mercurio, literarum: medicinæ, Apolline: Cærere, frugum: Libero, uini. Tum si qua ab his acta uctustas tradidit commemoranda. Addunt etiam dijs honorem parẽtes, ut si quis sit filius Iouis. Addit antiquitas, ut his qui sunt ex chao. Progenies quoq;, ut Apollo, ac Diana Latonæ. Laudandum in quibusdam, quod geniti immortales, in quibusdam, quod immortalitatem uirtute sint consecuti, quod pietas principis nostri, præsenti um quoq; temporũ decus fecit. Magis est uaria laus hominum. Nam primum diuiditur in tempora, quodq; ante eos fuit, quoq; ipsi uixerunt. In his autẽ qui fato sunt functi, etiam quod est insecutum. Ante hominem patria ac pa-

+ rege omnium deorũ.

Ex pria omniũ rerũ materia uide Hesiodũ in Theogonia.

de parentes, maioresq; erunt, quarum duplex tractatus est. Aut enim respondisse nobilitati pulchrum erit, aut humilius genus illustrasse factis. Illa quoq; interim ex eo quod ante ipsum fuit, tempore trahentur, quæ responsis uel augurijs futuram claritatem promiserunt. Vt eum, qui ex Thetide natus esset, maiorem patre suo futurum cecinisse dicuntur oracula. Ipsius uero laus hominis ex animo & corpore & extra positis peti debet. Et corporis quidem fortuitorumq; cum leuior, tũ non uno mõ tractanda est. Nam & pulchritudinem interim roburq; prosequimur, honore uerborũ, ut Homerus in Agamemnone atq; Achille. Interim confert admirationi multum etiam infirmitas, ut cum idem Tydea paruum, sed bellatorem dicit fuisse. Fortuna uero, tũ dignitatem affert, ut in regibus principibusq; nãq; est hæc materia ostẽdẽdæ uirtutis uberior, tum quo minores opes fuerunt, eo maiorẽ benefactis gloriam parit. Sed omnia quæ extra nos bona sunt, quæq; hominibus forte obtigerunt, non ideo laudantur, quod habuerit quis ea, sed quod †his honeste sit usus. Nam diuitiæ, & potentia & gratia, cum plurimum uirium dent in utranq; partem, certissimum faciũt morũ experimentum, aut enim meliores propter hæc, aut peiores sumus. Animi uero semper uera laus. Sed non una per hoc opus uia ducitur. Nanque aliâs ætatis gradus, gestarumq; rerum ordinem sequi speciosius fuit, ut in primis annis laudaretur indoles, tum disciplinæ, post hoc operum, id est factorum dictorumq; contextus: Aliâs in species uirtutum diuidere laudem fortitudinis,

Achil'es. Thetides & Peleï filius, oraculũ extat apud Catullũ in argonauticis.

†quis

dinis, iustitiæ, continentiæ, cæterarumq; ac singulis assignare, quæ secũdũ quanq; earũ gesta erũt. Vtra sit aũt harũ uia utilior, cum materia deliberabimus, dũ sciamus

c3 gratiora esse audiẽtibus, quæ solus quis, aut primus, aut certe cum paucis fecisse dicetur: si quid præterea supra spẽ, aut expectationẽ, præcipue qd'aliena potius causa, q̃ sua. Tẽpus quod finẽ hominis insequitur, non semp tractare contingit, non solũ quod uiuẽtes aliquando laudamus, sed quod rara hæc occasio est, ut referri possint diuini honores, & decreta, ut publicæ statuæ cõstitutæ. Inter quæ enumerauerim ingeniorũ monumẽta, quæ secutis probarentur. Nam quidã, sicut Menãder, iustiora posterorũ, q̃ suæ ætatis iudicia sunt consecuti. Afferũt laudem liberi parẽtibus, urbes cõditoribus, leges latoribus, artes inuentoribus, nec non instituta quoque autoribus, ut à Numa traditum deos colere, à Publicola fasces populo submittere. Qui omnis etiam in uituperatione ordo constabit, tamen in diuersum. Nam & turpitudo generis opprobrio multis fuit, & quosdã claritas ipsa nostriores circa uitia, et inuisos magis fecit, & in q̃busdã, ut in Paride traditum est, prædicta pernicies & corporis, & fortunæ: quibusdam mala, contemptum, ut Thersitæ: At uero quibusdã bona uitijs corrupta odium attulerunt: ut Nirea imbellem, Clistenẽ impudicum, à Poẽtis accepimus. Et animi totidem uitia, quot uirtutes sunt, nec minus quàm in laudibus, duplici ratione tractantur. Et post mortẽ adiecta quibusdam ignominia est, ut Melio cuius domus solo æquata: Marcoq; Mãlio cuius præ

nomen

c Cuncta'q; post mortẽ fingit maiora uetustas. A Pub.) Nã hic secures fascib⁹ dempsit, eosq; in populi cõcione submisit.

c Iuxta hoc poẽtæ Satyrici. Oẽ animi uitiũ tanto cõspectiꝰ in se crimen habet, quanto maior q peccat habetur.

Ilia. ß. Iliad. æ. Iliad. γ.

nomen è familia in posterum exemptum est. Et parentes malorum odimus, & est conditoribus urbium infamiæ, contraxisse aliquã pernicioſam cæteris gentem, qualis est primus Iudaicæ ſuperſtitionis autor, & Graccho- Gracchorũ leges Agrariæ. rum leges inuiſæ. Et ſi quod est exemplum deforme po Vide Cęliũ lib. 10. ca. 18 ſteris traditum, quale libidinis uir Perſes, in muliere Samia inſtituere auſus dicitur primus. Sed in uiuentibus quoq; iudicia hominum uelut argumenta ſunt morum, & honos aut ignominia, ueram eſſe laudem, uel uituperationem probat. Intereſſe tamen Ariſtoteles putat, ubi quiſque laudetur, aut uituperetur. Nam plurimum refert, qui ſint audiẽtium mores, quæ publice recepta perſuaſio, ut illa maxime quæ probant eſſe in eo qui laudabitur, credant, aut in eo cõtra quem dicemus, ea quæ oderunt, ita non dubium erit iudicium, quod orationẽ præceſſerit. Ipſorum etiam iudicum permiſcenda laus ſem- ,, per. Nam id beneuolos facit. Quoties autem fieri poterit, cum materiæ utilitate iungenda. Minus Lacedæmone ſtudia literarum, quàm Athenis honoris merebãtur: plus patientia, fortitudo. Rapto uiuere quibuſdam honeſtũ, alijs cura legũ. Frugalitas apud Sybaritas forſitan Sybaritæ. odio foret, ucteribus Romanis ſummum luxuria crimẽ. Eadem in ſingulis differentia. Maxime fauet iudex, qui ,, ſibi dicẽtem aſſentari putat. Idem præcipit illud quoq; quod mox Cornelius Celſus propè ſupra modũ inuaſit, quia ſit quædã uirtutibus ac uitijs uicinitas, utendũ pro xima deriuatione uerborum, ut pro temerario fortem, ,, prodigo liberalem, auaro parcum uocemus, quæ eadem ,,

ctiam

ctiam contrà ualent, quod quidem orator, id est, uir bonus nunquam faciet, nisi forte communi utilitate ducatur. Laudantur autem urbes similiter atq; homines. Nã pro parente est conditor, & multum autoritatis affert uetustas, ut his qui terra dicũtur orti, & uirtutes, ac uitia circa res gestas, eadẽq; in singulis. Illa propria, quæ ex loci positiõe, aut munitione sunt. Ciues illis, ut hominibus liberi, decori. Est laus & operum, in quibus honor, utilitas, pulchritudo, autor spectari solet. Honor, ut in templis: Vtilitas, ut in muris: Pulchritudo uel autor, utrobiq;. Est & locorum, qualis Siciliæ apud Ciceronẽ, in quibus similiter speciem, & utilitatem intuemur, speciẽ maritimis, planis, amœnis: utilitatẽ, salubribus, fertilibus. Erit etiã dictorũ honestorũ factorũq; laus generalis, erit & rerũ omnis modi. Nam & somni, & mortis scriptæ laudes, & quorundam à medicis ciborum. Itaq; ut non consensi hoc laudatiuum genus circa solam uersari honesti quæstionem, sic qualitate maxime contineri puto, quanquam omnes tres status cadere in hoc opus possint, ijsq; usum C. Cæsarem in uituperando Catone notã uerit Cicero. Totũ autem habet aliquid simile suasorijs, quia plerunq; eadem illic suaderi, hic laudari solent.

In Verrem actione. 4.

De suasoria, seu deliberatiua, & prosopopœia. Cap. X.

Deliberatiuas quoq; miror à quibusdam sola utilitate finitas. Ac si quid in his unum sequi oporteret, potior fuisset apud me Ciceronis sententia, qui hoc materiæ genus, dignitate maxime contineri putat. Nec dubi-

dubito quin hi, qui sunt in illa priore sententia, secundũ opinionem pulcherrimam, ne utile quidem, nisi quod honestum esset, existimarint. Et est hæc ratio uerissima, si consilium contingat semper bonorum, atque sapientum. Verum apud imperitos, apud quos frequẽter dicenda sententia est, populumq; præcipue, qui ex pluribus constat indoctis, discernenda sunt hæc, & secundum communes magis intellectus loquendum. Sunt enim multi, qui etiam quæ credunt honesta, non tamen satis eadem utilia quoque existiment, quæ turpia esse dubitare non possunt, utilitatis specie ducti probẽt, ut fœdus Numantinum, iugumq; Caudinum. Ne qualitatis quidẽ statu, in quo & honestorum, & utilium quæstio est, completi eas satis est. Nam frequenter in his etiam coniecturæ locus est. Nonnunquam etiam tractatur aliqua finitio. Aliquando etiã incidere possunt legales tractatus in priuata maxime consilia, si quando ambigitur, an liceat. De coniectura paulò post pluribus. Interim est finitio apud Demosthenẽ, det Halonesum Philippus an reddat. Apud Ciceronem in Philippicis, quid sit tumultus. Quid? non illa similis iudicialium quæstio, de statua Seruij Sulpitij? an his demum ponenda sit, qui in legatione ferro sunt interempti? Ergo pars deliberatiua, quæ eadem suasoria dicitur, de tempore futuro consultans, quærit etiam de præterito, officijs constat duobus, suadendi & dissuadendi. Proœmio, quale est in iudicialibus, non ubique eget, quia conciliatus est ei quisq; quem consulit. Initiũ tamen quodcunque debet habere aliquam proœmij speciem

In olynthiacis Philippi. 2. & 8.

Proœmium deliberatiuũ & demõstratiuum.

ciem, nec enim abrupte, nec unde libuit incipiẽdum, quid est aliquid in omni materia naturaliter primum. In senatu, & utiq; in concionibus eadem ratio, quæ apud iudices acquirẽdæ sibi plerunq; eorũ apud quos dicendũ sit beneuolẽtiæ. Nec mirũ cum etiã in Panegyricis petatur audientiũ fauor, ubi emolumentũ nõ utilitate aliqua, sed in sola laude cõsistit. Aristoteles quidẽ, nec sine causa putat & à nostra, & ab eius q̃ dissentiet, persona duci frequenter in consilijs exordiũ, quasi mutuantibus hæc nobis à iudiciali genere, nõnunq̃ etiã, ut minor res maiore uideatur. In demõstratiuis uero proœmia esse maxime libera existimat. Nam & longe à materia duci, ut in Helenes laude Isocrates fecerit, & ex aliqua rei uicinia, ut idẽ in Panegyrico, cũ quæritur plus honoris corporũ, q̃ animorũ uirtutibus dari. Et Gorgias in Olympico laudans eos, qui primi tales instituerunt conuentus. Quos secutus uidelicet Crispus Sallustius in bello Iugurthino & Catilinario, nihil ad historiã pertinẽtibus principijs orsus est. Sed nũc ad suasoriã, in qua etiã cũ proœmio utemur, breuiore tamẽ, & uelut quodã capite tantum, & initio debebimus esse contenti. Narrationem uero nunq̃ exiget priuata deliberatio, eius dũtaxat rei de qua dicenda sententia est, quia nemo ignorat id de quo consulit. Extrinsecus possunt pertinẽtia ad deliberationem multa narrari. In concionibus sæpe est etiã illa, quæ ordinem rei docet, necessaria, ad affectus, ut quæq; maxime postulabit. Nã & cõcitanda, & leniẽda frequẽter est ira, & ad metum, cupiditatem, odium, conciliationẽ impelo

Aristote. 3. Rhet.

Sallustij proœmia.

Xaraco

impellendi animi. Nonnunq; etiam mouenda miseratio, siue ut auxilium obsessis feratur, suadere oportebit, siue sociæ ciuitatis euersionem deflebimus. Valet aũt in cõsilijs autoritas plurimum. Nam & prudentissimus esse haberiq; & optimus debet, qui sententiæ suæ de utilibus atque honestis credere omnes uelit. In iudicijs enim uulgò fas habetur indulgere aliquid studio suo, consilia nemo est qui neget secundum mores dari. Græcorum quidem plurimi omne hoc officium concionale esse iudicauerũt, & in sola reipubicæ administratione posuerunt. Quin & Cicero in hac maxime parte uersatur. Ideoq; suasuris de pace, bello, copijs, opibus, uectigalibus, hæc duo præcipue nota esse uoluit, uires ciuitatis, & mores, ut ex natura tum ipsarum rerum, tum audientiũ ratio suadẽdi duceretur. Nobis maior in re uidetur uarietas: nã & consultantium, & consiliorum plurima sunt genera. Quare in suadendo & dissuadendo tria primũ spectanda erũt. Quid sit de quo deliberetur, qui sint qui deliberent, qui sit q suadeat. Rem de qua deliberatur, aut certum est posse fieri, aut incertum. Si incertũ, hæc erit quæstio sola, aut potẽtissima: sæpe enim accidet, ut prius dicamus, ne si possit quidẽ fieri, esse faciendum, deinde fieri non posse. Cum aũt de hoc quæritur, cõiectura est, an Isthmos intercidi, an siccare palus Pontina, an portus fieri Hostiæ possit, an Alexander terras ultra Oceanum sit inuẽturus. Sed in his quoq;, quæ constabit posse fieri, coniectura erit aliquando, ut si quæratur, an utique futurum sit, ut Carthaginem superent Romani, ut redeat

cc77 v

Aristot. 1. Rhet.

Cicero 2. de Orat.

In suadẽdo quæ sint spẽctanda.

Hannibal, si Scipio exercitum in Africam transtulerit, ut seruēt fidem Samnites, si Romani arma deposuerint. Quædam & fieri posse, & futura esse credibile est, sed aut alio tempore, aut alio loco, aut alio modo. Vbi cōie ctura non erit locus, alia sunt intuenda. Et primum, aut propter ipsam rem, de qua sententiæ rogantur, consulta bitur, aut propter alias interuenientes extrinsecus cau sas. Propter ipsam deliberant P. C. an stipendium militi constituāt. Hæc materia simplex erit. Accedunt causæ, aut faciendi, ut deliberant. P. C. an Fabios dedant Gallis bellum minitantibus: aut nō faciendi, ut deliberat C. Cæ sar, an perseueret in Germaniam ire, cum milites passim testamenta facerēt. Hæ suasoriæ duplices sunt. Nam & illic causa deliberādi est, quod bellum Galli minitentur, esse tamen quæstio potest, dedendi ne fuerint etiam ci tra hanc denūciationem, qui contra fas, cum legati missi essent, prælium inierint, regemq; ad quem mandata ac ceperant trucidarint. Et hic nihil Cæsar sine dubio deli beret, nisi propter hanc militum perturbationem, est ta men locus quærendi, an citra hūc quoq; casum penetran dum in Germaniam fuerit. Semper autem de eo prius lo quemur, de quo deliberari, etiam detractis sequentibus posset. Partes suadendi quidā putauerunt honestū, uti le, necessarium. Ego non inuenio huic tertiæ locū. Quan talibet enim uis ingruat, aliqd fortasse pati necesse sit, nihil facere, de faciendo autē deliberatur. Quod si hanc uocant necessitatem, in quam homines grauiorum metu coguntur, utilitatis erit quæstio: Vt si obsessi, & impa-

res, &

Sumptū id ex cōmenta riorū lib. 2.

Partes suadendi.

res, & aqua ciboq; defecti, de facienda ad hostem dedi
tione deliberent, & dicatur, necesse est, nempe sequitur
ut hoc subijciatur, alioqui pereundum est, ita propter
idipsum non est necesse, quia perire potius licet. Deniq;
non fecerũt Saguntini, nec in rate Opitergina circumue
uenti. Igitur in his quoq; causis, aut de sola utilitate am
bigetur, aut quæstio inter utile atq; honestum consistet.
At enim si quis liberos procreare uolet, necesse habeat
uxorẽ ducere, quis dubitat? sed ei qui pater uult fieri, li
quecat necesse est uxorem esse ducendam. Itaque mihi ne
consilium quidem uidetur, ubi necessitas est, non magis
quàm ubi constat quid fieri omnino non posse. Omnis ca-
nim deliberatio de dubijs est. Melius igitur, qui tertiam
partem dixerunt δυνατὸν, quod nostri posibile nomi- Possibile.
nant, quæ ut dura uideatur appellatio, tamen sola est.
Quas partes nõ omnes in omnem cadere suasoriã, mani
festius est quàm ut docendum sit. Tamen apud plerosq;
earum numerus augetur, à quibus ponuntur ut partes,
quæ species sunt partium: Nam fas, iustũ, pium, æquum,
mansuetum quoq;, sic enim sunt interpretati τὸ ἥμερον,
& siqua adhuc adijcere quis eiusdem generis uelit, subij
ci possunt honestati. An sit autem facile, magnum, iucun
dum, sine periculo, ad quæstionem pertinet utilitatis, qui
loci oriuntur ex contradictione: est quidẽ utile sed diffi
cile, paruum, iniucundũ, periculosum. Tamen quibusdã Vt Aristot.
uidetur esse nonnunquam de iucunditate sola consulta- in Rhet.
tio, ut si de ædificando theatro, instituendis ludis, delibe ad Alexan-
retur. Sed neminem adeò solutum luxu puto, ut nihil in drum.

causa suadendi sequatur præter uoluptatem. Præcedat enim semper aliquid necesse est, ut in ludis honor deorũ, in theatro nõ utilis laborũ remissio, de formis et incõmoda turbæ: si id non sit, conflictatio, & nihilominus eadem illa religio, cũ theatrũ ueluti quoddã illius sacri templũ uocabimus. Sæpe uero & utilitatẽ despiciendam esse dicimus, ut honesta faciamus, ut cũ illis Opiterginis damus consiliũ, ne se hostibus dedant, quanq̃ perituri sint, nisi fecerint, & utilia honestis præferimus, ut cũ suademus ut bello punico serui armentur. Sed tamen neq; hoc plane concedendũ est, esse id inhonestũ. Liberos enim natura omnes, & ijsdem cõstare elementis, & fortasse antiquis etiam nobilibus ortos dici potest. Et illic, ubi manifestum periculum est, opponẽda alia, ut crudelius etiã perituros affirmemus, si se dediderint, + siue hostis non seruauerit fidem, siue Cæsar uicerit, quod est uero similius. Hæc aũt, quæ tantũ inter se pugnant, plerũq; nominibus deflecti solent. Nã & utilitas ipsa expugnatur ab his qui dicunt non solũ potiora esse honesta, q̃ utilia, sed ne utilia quidẽ esse, quæ non sunt honesta: & contrà, qđ nos honestum, illi uanum, ambitiosum, stolidum, uerbis q̃ re probabilius uocant. Nec tantum inutilibus comparantur utilia, sed inter se quoque ipsa, ut si è duobus eligamus, in altero quid sit minus. Crescit hoc adhuc. Nam interim triplices etiã suasoriæ incidunt, ut cum Pompeius deliberauit, Parthos, an Africã, an Aegyptum peteret, ita non tantum utrum melius, sed quid sit optimum quæritur. Itemq; cõtrà. Nec unquam incidet in hoc genere

+ Si uero hosti nõ seruauerint fidẽ, si Cæsar.

Vtilia int̃ se

Vtrũ & quid

mate-

materiæ dubitatio rei, quæ undiq; secundum nos sit. Nã ubi contradictioni locus non est, quæ potest esse causa dubitandi? Ita ferè omnis suasoria nihil est aliud, q̃ comparatio. Vidēdumq; quid cõsecuturi simus, & propter quid, ut æstimari possit, plus in eo, quod petimus, sit commodi, an uero in eo propter quod petimus, incommodi. Est uero utilitatis & in tempore quæstio. Expedit, sed non nunc. Et in loco, Non hic. Et in persona, Non nobis, non contra hos. Et in genere agendi, Non sic. Et in modo, Non tantum. Sed personam sæpius decoris causa intuemur, quæ & in nobis, & in his qui deliberãt, spectanda est. Itaque quamuis exempla plurimum in consilijs possint, quia facilime ad consentiendum homines ducuntur experimentis, refert tamen, quorum autoritas, & quibus adhibeatur. Diuersi sunt enim deliberantium animi, duplex conditio. Nam consultant aut plures, aut singuli, sed in utrisque differentia, quia & in pluribus multum interest, senatus sit, an populus, Romani an Fidenates, Græci an Barbari: Et in singulis, Catoni petendos honores suadeamus, an C. Mario. De ratione belli Scipio prior an Fabius deliberet. Proinde intuendus sexus, dignitas, ætas. Sed mores præcipue discrimẽ dabũt. Et honesta quidem honestis suadere facilimũ est, si uero apud turpes recta obtinere conabimur, ne uideamur exprobrare, diuersam uitæ sectam cauẽdũ est. Et animus deliberantis, non ipsa honesti natura, quam ille non respicit, permouendus, sed laude, uulgi opinione, & si parũ proficiet hæc uanitas, secutura ex his utilitate: Aliquanto

Persona decoris causa intuenda.

uero magis obijciendo aliquos, si diuersa fecerit, metus. Nã præter id quod his leuissimi cuiusq; animus facile me terretur, nescio an etiam naturaliter apud plurimos plus ualeat malorũ timor, quàm spes bonorum, sicut facilior eisdem turpium, quàm honestorum intellectus est. Aliquando bonis quoq; suadentur parum decora, dantur parum bonis consilia in quibus ipsorum qui consulunt, spectatur utilitas. Nec me fallit, quæ statim, cogitatio subire possit legentem. Hoc ergo præcipis? & + hoc fas putas? Poterat me liberare M. Cicero qui ita scribit ad Brutum: Propositis plurimis quæ honeste suaderi Cæsari possent, Sim' ne bonus uir, si hoc suadeam? minime. Suasoris enim est finis utilitas eius, cui quisq; suadet. At recta sunt, quis negat? sed non est semper rectis in suadendo locus. Sed quia est altior quæstio, nec tantum ad suasorias pertinet, destinatus est mihi hic locus duodecimo, q̃ summus futurus est, libro. Nec ego quicquam fieri turpiter uelim, uerum interim hæc uel ad scholarũ exercitationes pertinere credantur: nam & iniquorũ ratio noscẽda est, ut melius æqua tueamur. Interim si quis bono inhonesta suadebit, meminerit nõ suadere tanquã inhonesta, ut quidam declamatores Sextum Pompeium ad piraticam, propter hoc ipsum, quod turpis ac crudelis sit, impellunt. Sed dandus illis deformibus color, idq; etiam apud malos: nec enim est quisquã tam malus, ut uideri uelit. Sic Catilina apud Sallustium loquitur, ut rem sceleratissimam non malitia, sed indignatione uideatur audere. Sic Atreus apud Varum:

+ & hoc fas, pictas?

Color deformibus dandus.

Iam

Iam fero(inquit)infandißima,iam facere cogor. Quanto magis eis quibus fuit aliqua cura famæ,conser uandus est hic uel ambitus? Quare,& cum Ciceroni da bimus consilium,ut Antonium roget,uel etiam ut Philip picas(ita uitam pollicente eo)exurat,non cupiditatem lucis allegabimus. Hoc enim si ualet in animo eius,tacen tibus quoq; nobis ualet,sed ut se + Reipub.seruet horta bimur. Hæc illi opus est occasione, ne eum talium precũ pudeat. Et C. Cæsari suadẽtes regnũ,affirmabimus sta re iam Remp.nisi uno regente non posse. Nam qui de re nefaria deliberat,id solum quærit,quomodo quammini mum peccare uideatur. Multum refert etiã quæ sit per sona suadentis,quia anteacta uita,si illustris fuit,aut cla rius genus,aut ætas,aut fortuna,affert expectationem. Prouidendum est,ne quæ dicuntur,ab eo qui dicit, diſ sentiant. At his contraria summißiorem quendam mo dum postulant. Nam quæ in alijs libertas est,in alijs licẽ tia uocatur. Et quibusdam sufficit autoritas, quosdã ra tio ipsa ægre tuetur. Idcoq; longe mihi uidentur diffici limæ prosopopœiæ,in quibus ad reliquum suasoriæ labo rem,accidit etiam personæ difficultas. Nanq; idem illud aliter Cæsar,aliter Cicero, aliter Cato suadere debe bit. Vtilißima uero hæc exercitatio, uel qđ duplicis est operis,uel quod Poëtis quoque,aut historiarum futuris scriptoribus plurimum confert. Verum & oratoribus necessaria. Nã sunt multæ à Græcis Latinisq; composi tæ orationes,quibus alij uterentur,ad quorum conditio nem uitamq; aptanda,quæ dicebantur, fuerunt. An eo dem

+ Romano populo.

Prosopopœ ia.

dem modo cogitauit, aut eandem personam induit Cicero, cum scriberet Cn. Pompeio, & cum C. Domitio, & Appio, cæteris ue, ac nõ uniuscuiusq; eorum fortunam, dignitatem, res gestas intuitus omnium quibus uocẽ dabat etiam imaginẽ expressit? ut melius quidem, sed tamẽ ipsi dicere uiderentur. Neq; enim minus uitiosa est oratio, si ab homine, quàm si a re, cui accommodari debuit, dissidet. Ideoq; Lysias optime uidetur in his quæ scribebat indoctis, seruasse ueritatis fidem. Enimuero præcipue declamatoribus considerandum est, quid cuiq; personæ cõueniat, qui paucissimas controuersias ita dicũt, ut aduocati, plerunq; filij, patres, diuites, senes, asperi, lenes, auari, deniq; superstitiõsi, timidi, derisores fiant, ut uix comœdiarũ actoribus plures habitus in pronunciando concipiẽdi sint, quàm his in dicendo, quæ omnia uideri possunt prosopopœiæ, quas ego suasorijs subieci, quia nullo alio ab his quàm persona distant. Quanquam hoc aliquãdo etiam in controuersias ducitur, quæ ex historijs compositæ, certis agentium nominibus continentur. Neque ignoro, plerunq; exercitationis gratia ponẽ & poëticas historias, ut Priami uerba apud Achillẽ, aut Syllæ dictaturam deponẽtis in concione. Sed hæc in partem cedent trium generũ, in quæ causas diuisimus. Nam & rogare, indicare, rationem reddere, & alia de quibus supra dictum est, uarie, atq; ut res uult, in materia iudiciali, deliberatiua, demõstratiua subijcere solemus. Frequentissime + tamen in his utitur ficta personarũ, quas ipsi substituimus, oratione, ut apud Ciceronem pro

Prosopopœiæ.

+ uero.

pro Cælio in Clodiam, & Cæcus Appius, et Clodius frater ille in castigationē, hic in rationem morū compositus alloquitur. Solent in scholis fingi materiæ ad delibe randum similiores controuersijs, & ex utroque genere commixtæ, ut cum apud C. Cæsarem consultatio de pœna Theodoti ponitur. Cōstat enim accusatione & defensione causæ, quod est iudicialium proprium. Permixta autē est & utilitatis ratio, an pro Cæsare fuerit occidi Pompeium, an timendum à rege bellum, si Theodotus sit occisus, an id minime opportunū hoc tempore, & periculosum, & certe longum sit futurum. Quæritur & de honesto, decćát ne Cæsarē ultimo Pompeij, an sit uerēdū ne peiorem faciat suarum partium causam, si Pompeiū indignum morte fateatur. Quod genus accidere etiā ueritati potest. Non simplex autem circa suasorias error in plerisq; declamatoribus fuit, qui dicendi genus in his diuersum, atq; in totum illi iudiciali cōtrarium esse exīstimauerunt. Nam & principia abrupta, & concitatam semper orationem, & in uerbis effusiorem (ut ipsi uocant) cultum affectauerunt, & earum breuiores utiq; commentarios, quàm + iudicialis materiæ facere elaborarunt. Ego porrò ut proœmio uideo non utique opus esse suasorijs, propter quas dixi supra causas, ita cur initio furioso sit exclamandum non intelligo, cū proposita cōsultatione rogatus sententiam, si modò est sanus, non quæritet, sed quàm maxime potest ciuili & humano ingressu, mereri assensum delibrantis uelit. Cur autē torrens, et utiq; æqualiter cōcitata sit in ea dicētis oratio,

+ legalis

Dicendi genus in suasorijs.

cum

cum uel præcipue moderationem, rationemq; consilia desiderent? Neque ego negauerim sæpius subsidere in cõtrouersijs impetum dicendi proœmio, narratione, argumentis, quem si detrahis, id ferè supererit, quo suasoriæ constant. Verum id quoque + æqualius erit, non tumultuosius atque turbidius. Verborum autem magnificentia non ualidius est affectanda suasorias declamantibus, sed contingit magis. Nam & personæ ferè magnæ fingentibus placent, regum, principum, populi, senatus, & res ampliores, ita cũ uerba rebus aptentur, ipso materiæ nitore clarescũt. Alia ueris consilijs ratio est. Ideoq; Theophrastus quammaxime remotum ab omni affectatione, in deliberatiuo genere uoluit esse sermonem, secutus in hoc autoritatem præceptoris sui, quanquam dissentire ab eo non timide solet. Nanq; Aristoteles idoneam maxime ad scribendũ demonstratiuã proximãq; ab ea iudicialem putauit, uidelicet, quoniam prior illa tota esset ostentationis, hæc secunda egeret artis, uel quod ad fallendum, si ita popposcisset utilitas, consilio, fide, prudentiaq; constarent. Quibus in demõstratiua cõsentio. Nã & omnes alij scriptores idem tradiderunt. In iudicijs autem consilijsq;, secundum conditionem ipsius quæ tractabitur rei, accommodandam dicendi credo rationem. Nam & Philippicas Demosthenis ijsdem quibus habitas in iudicijs orationes, uideo eminere uirtutibus. Et Ciceronis sentẽtiæ, & cõciones, non minus clarum quàm est in accusationibus ac defensiõibus eloquentiæ lumen ostendunt. Dicit tamen de suasoria idem hoc modo.

+ æqualitatis.

Verborũ magnificẽtia in suasorijs crebrior dunta xat fictis.

modo. Tota autem oratio simplex & grauis, & sententijs debet esse ornatior, quàm uerbis. Vsum exemplorũ nulli materiæ magis conuenire, meritò ferè omnes consentiunt, cum plerunque uideantur respondere futura præteritis, habeaturq; experimentum, uelut quoddam rationis testimonium. Breuitas quoq;, aut copia non genere materiæ, sed modo constant. Nam ut in consilijs plerunque simplicior quæstio est, ita sæpe in causis minor. Quæ omnia uera esse sciet, si quis non orationes modò, sed historias etiam (nanq; in his conciones ac sententiæ plerunq; suadendi ac dissuadendi funguntur officio) legere maluerit, quàm in commẽtarijs rhetorum consenescere. Inueniet enim nec in cõsilijs abrupta initia, & cõcitatius sæpe in iudicijs dictũ, & uerba aptata rebus in utroq; genere, & breuiores aliquãdo causarum orationes q̃ sententiarum. Ne illa quidem in his uitia deprehendet, quibus quidam declamatores laborant, quod & contrà sentientibus inhumane conuitiantur, & ita plerũq; dicũt, tanq̃ ab his qui deliberant, utiq; dissentiant. Itaq; obiurgantibus, similiores sunt q̃ suadentibus. Hæc adolescentes sibi scripta sciãt, ne aliter q̃ dicturi sint exerceri uelint, & in desuescendis morentur. Cæterum cũ aduocari cœperint in consilia amicorum, dicere sententiã in senatu, suadere si quid consulet princeps, quod præceptis fortasse non credunt, usu docebuntur.

De partibus causarum iudicialium. Cap. XI.

Quinq; partes causarũ iudicialium

NVnc de iudiciali genere, quod est præcipue multiplex, sed officijs constat duobus, intentionis ac depulo

depulsiõis. Cuius partes ut plurimis autoribus placuit, quinq; sunt, proœmium, narratio, probatio, refutatio, peroratio. His adiecerunt quidam partitionem, propositionem, excessum. Quarum priores duæ probationi succedunt: Nam proponere quidem quæ sis probaturus, necesse est, sed & concludere. Cur igitur si illa pars causæ est, non & hæc sit? Partitio uero dispositionis est species, ipsa dispositio pars rhetorices, & per omnes materias, totumq; earum corpus æqualiter fusa, sicut inuentio & elocutio. Ideoq; eam non orationis totius partem unam esse credendum est, sed quæstionum etiam singularum. Quæ nanq; est quæstio, in qua nõ promittere possit orator, quid primo, quid secũdo, quid tertio sit loco dicturus? quod est proprium partitionis. Quàm ergo ridiculum est, quæstionem quidem speciem esse probationis, partitionem autem quæ sit species quæstionis, partem orationis uocari? Egreßio uero, uel, quod usitatius esse cœpit, excessus, siue est extra causam, non potest esse pars causæ, siue est in causa, adiutorium, uel ornamentum partium earum est, ex quibus egreditur. Nam si quicquid in causa est, pars causæ uocabitur, cur non argumentum, similitudo, locus communis, affectus, exempla, partes uocentur? Tamen neque his assentior, qui detrahunt refutationem, tanquam probationi subiectam, ut Aristoteles. Hæc enim est quæ cõstituat, illa quæ destruat. Hoc quoq; idem aliquatenus nouat, quod proœmio non narrationem subiungit, sed propositionem. Verum id facit quia propositio genus, narratio species uide-

Partitio

Egressio

Excessus.

Refutatio.

Propositio.

uidetur, & hac nõ semper, illa semper & ubique credit opus esse. Verum ex his, quas constituí partibus, non ut quicq; primum dicendum, ita primum cogitandum est. Sed ante omnia intueri oportet, quod sit genus causæ, quid in ea quæratur, quæ prosint, quæ noceant, deinde quid confirmandum sit ac refellendum, tum quomodo narrandum. Expositio enim probationum est præparatio, nec esse utilis potest, nisi prius constiterit quid debeat de probatione promittere. Postremo intuendum, quemadmodum iudex sit conciliandus. Neque enim nisi totis causæ partibus diligẽter inspectis, scire possumus qualem nobis facere animum cognoscẽtis expediat, seuerum an mitem, concitatũ an remissum, aduersum gratiæ, an obnoxium. Nec ideo tamen eos probauerim, qui scribendum quoque procœmium nouissime putant. Nam ut conferri materiã omnem oportet, & quid quoq; loco sit opus constare debet, ante quàm dicere aut scribere ordiamur, ita incipiendum ab his quæ prima sunt. Nam nec pingere quisquam aut fingere cœpit à pedibus. Nec denique ars ulla consummatur ibi, unde oriendum est. Quid fiet alioqui si spacium componendi orationem stylo non fuerit? nõne nos hæc inuersa consuetudo deceperit? Inspicienda igitur materia est, quo præcipimus ordine, scribenda quo dicimus.

Expositio

De generibus iudicialium controuersiarum. Cap. XII.

CAEterum causa omnis, in qua pars altera agẽtis est, altera recusantis, aut unius rei controuersia con-

constat, aut plurium. Hæc simplex dicitur, illa coniũcta. Vna controuersia est per se furti, per se adulterij. Plures autem eiusdem generis, ut in pecunijs repetundis: aut diuersi, ut si quis sacrilegij & homicidij simul accusetur, quod nunc in publicis iudicijs non accidit, quoniam Prætor certa lege sortitur, principum autem & senatus cognitionibus frequens est, & populi fuit. Priuata quoque iudicia, sæpe unum iudicem habere multis & diuersis formulis solent, nec aliæ species erunt, etiam si unus à duobus duntaxat eandem rem, atq; ex eadẽ causa petet, aut duo ab uno, aut plures à pluribus, quod accidere in hæreditarijs litibus interim scimus, quia quamuis in multis personis causa tamen una est, nisi conditio personarum quæstiones uariauerit. Diuersum his tertium genus, quod dicitur comparatiuum, cuius rei tractatus in parte causæ frequens est, ut cum apud Centumuiros post alia quæritur & hoc, uter dignior hæreditate sit. Diuinatio Rarũ est autem, ut in foro iudicia propter id solum constituantur, sicut diuinationes, quæ fiunt de accusatore constituendo, & nonnunquam inter delatores, uter præmium meruerit. Anticatigoria Adiecerunt quidam numero mutuã accusationẽ, quæ ἀντικατηγορία uocatur, alijs uidelicet succedere hãc quoque comparatiuo generi existimantibus, cui similis erit petitionum inuicẽ diuersarum, quod accidit uel frequẽtißime, id si & ipsum uocari debet ἀντικατηγορία, nam proprio caret nomine, duo erũt genera eius, alterum, quo litigatores idem crimen inuicẽ intentant: alterum, quo aliud atq; aliud, cui & petitionum condi-

conditio par est. Cum apparuerit genus causæ, tum intuebimur, negetur ne factum, quod intenditur, an defendatur, an alio nomine appellatur, an à genere actionis repellatur, unde sunt status.

Quid quæstio, & quæ sit ratio, iudicatio, continens, & quatenus necessaria. Cap. XIII.

His inuentis, intuendum deinceps Hermagoræ uidetur, qd sit quæstio, ratio, iudicatio, continens, id est σύνεχον, uel ut alij uocant, firmamentum. Quæstio latius intelligitur omnis, de qua in utrãq; partẽ, uel in plures dici credibiliter potest. In iudiciali aũt materia dupliciter accipienda est: altero modo, quo dicimus multas quæstiones habere controuersiã, quo etiã minores omnes complectimur: Altero, quo significamus summam illam, in qua causa uertitur, de hac nunc loquor, ex qua nunc nascitur status, an factum sit, quid factum, an recte factum sit. Has Hermagoras & Apollodorus, & alij plurimi scriptores proprie quæstiones uocãt. Theodorus, ut dixi, capita generalia, sicut illas minores, aut ex illis pendentes, specialia. Nam & quæstionem ex quæstione nasci, & speciem in species diuidi conuenit. Hãc igitur quæstionem ueluti principalem uocant κεφάλαια. Ratio autem est, qua id quod factum esse constat, defenditur. Et cur nõ utamur eodem, quo sunt usi ferè omnes exemplo? Orestes matrem occidit. Hoc constat. Dicit se iuste fecisse. Status erit qualitatis: Quæstio, an iuste fecerit. Ratio, quod Clytemnestra maritum suum, patrẽ Orestis occidit, hoc αἴτιον dicitur κεφάλαιον autem iudi-

Quæstio.

Ratio.

Iudicatio.

catio,an oportuerit uel nocētē matrē à filio occidi.Quí dam diuiserūt αἴτιον & αἰτίαμ,ut esset altera propter quam iudicium constitutum est,ut occisa Clytemnestra: altera,qua factum defenditur, ut occisus Agamemnon. Sed tanta est circa uerba dissentio,ut alij αἰτίαμ causam iudicij, αἴτιον autem facti uocent:alij eadem in cōtrari um uertant.Latinorum quidam hoc initium, & ratio nem uocauerunt,quidam utrunq; eodem nomine appel lant.Causa quoque ex causa,id est αἴτιον ἐξ αἰτίου na sci uidetur,quale est, occidit Agamemnonem Clytemne stra,quia ille filiam communem immolauerat, & capti uam pellicem adducebat.Iidem putant & sub una quæ stione plures esse rationes, ut si Orestes & alteram affe rat causam matris necatæ, quod responsis sit impulsus. Quot autem causas faciendi,totidem iudicationes. Nā & hæc erit iudicatio,an responsis parere debuerit.Sed & una causa plures habere quæstiōes & iudicationes, ut ego arbitror,potest,ut in eo, qui cum adulteram de prehēsam occidisset,adulterū qui iam effugerat, postea in foro occidit. Causa enim est una,adulter fuit,quæstio nes & iudicationes,an illo tempore,an illo loco licuerit occidere.Sed sicut,cum sint plures quæstiones, omnesq; suos status habeant, causæ tamen status unus sit ad quē referūtur omnia,ita iudicatio maxime propria, de qua pronuntiatur. Συνέχον autem quod,ut dixi,continens alij,firmamentum alij putant, Cicero firmißimam argu mentationem defensoris, & appositißimā ad iudicatio nem,quibusdā id uidetur esse,post quod nihil quæritur, quia

Firmamentum. In Rhetoricis lib.1.

quibusdam id quod ad iudicationem firmißimum affertur. Causa facti non in omnes controuersias cadit. Nam quæ fuerit causa faciendi ubi factum negatur? + At ubi causa tractatur, negãt eodem loco esse iudicationẽ, quo quæstionẽ, idq; & in Rhetoricis Cicero, & in Partitionibus dicit. Nam & in coniectura est quæstio ex illo, factum, nõ factum, an factũ sit, ibi ergo iudicatio, ubi quæstio: quia in eadẽ re prima quæstio, & extrema discepta tio. At in qualitate, matrẽ Oreſtes occidit, recte, non recte, an recte occiderit, quæstio, nec statim iudicatio, quãdo ergo? illa patrem meum occiderat. Sed non ideo tu matrẽ debuisti occidere: an debuerit, hic iudicatio. Firmamentum autem uerbis ipsius ponam: Si uelit Oreſtes dicere eiusmodi animum matris suæ in patrem suum, in scipsum ac sorores, in regnum, in famam generis ac familiæ, ut ab ea pœnas liberi sui potißimum petere debuerint. Vtuntur alij & talibus exemplis: Qui bona paterna consumpserit ne concionetur: in opera publica consumpsit, quæstio, an quisquis consumpserit, prohibendus sit, iudicatio, an qui sic, uelut in causa militis Aruncij, qui Lusium Tribunum uim sibi inferentem interfecit, quæstio an iure fecerit, ratio, qd'is uim afferebat, iudicatio, an indemnatũ, an Tribunum à milite occidi oportuerit: Alterius etiã status quæstionẽ, alterius iudicationẽ putãt. Quæstio qualitatis, an recte Clodiũ Milo occiderit, iudicatio cõiecturalis, an Clodius insidias fecerit. Ponũt & illud, sæpe causam in aliquã rem dimitti, quæ non sit propria quæstionis, & de ea iudicari. A quibus

Causa facti. + aut ubi causa tractetur? Negãt, &c.

multum dissentio. Nam & illa quæstio, an omnes qui paterna bona consumpserint, concione sint prohibendi, habeat oportet suam iudicationem, Ergo nõ alia quæstio, alia iudicatio erit, sed plures quæstiones, & plures iudicationes. Quid? non in causa Milonis ipsa cõiectura refertur ad qualitatem? Nam si est insidiatus Clodius, sequitur ut recte sit occisus. Cum uero in aliquã rem missa causa, est recessum à quæstiõe, quæ erat constituta, quæstio ubi iudicatio est. Paulum in his secum etiam Cicero dissentit. Nam in Rhetoricis (quemadmodum supra dixi) Hermagoram est secutus, in Topicis ex statu effectã contentionem κρινόμενον existimat, idq; Trebatio, qui iuris erat consultus, alludens, qua de re agitur appellat, quibus id contineatur, continentia, quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. At in partitionibus oratorijs firmamentum, quod opponitur defensioni, quia continens quod primum sit, ab accusatore dicatur, ratio à reo, ex rationis & firmamenti quæstione disceptatio sit iudicationum. Verius igitur & breuius qui statum, & continens, & iudicationem, idem esse uoluerunt. Continens autem id esse, quo sublato, lis esse nõ possit. Hoc mihi uidetur utranque causam complecti, et quod Orestes matrẽ, & quod Clytemnestra Agamemnonem occiderit. Iidem iudicationem & statum consentire semper existimarunt. Neque enim aliud eorum rationi conueniens fuisset. Verum hæc affectata subtilitas, circa nomina rerũ, ambitioso labore à nobis in hoc assumpta solum, ne parum diligenter inquisisse de opere,

Continens.

quod

quod aggreſsi ſumus, uideremur. Simplicius autem inſtituenti non eſt neceſſe, per tam minutas rerum particulas rationem + dicendi concidere. Quo uitio multi quidem laborarunt, præcipue tamẽ Hermagoras, uir alioqui ſubtilis, & in plurimis admirandus, tantum diligentiæ nimium ſolicitæ, ut ipſa eius reprehenſio laude aliqua non indigna ſit. Hæc autem breuior, & uel ideo lucidior multò uia, nec diſcentem per ambages fatigabit, nec corpus orationis in parua momenta diducendo conſumet. Nam qui uiderit quid ſit quod in controuerſiam ueniat, quid in eo, & per quæ uelit efficere pars diuerſa, quid noſtra (quod in primis eſt intuendum) nihil eorum ignorare, de quibus ſuprà diximus poterit. Nec eſt ferè quiſquam, modò non ſtultus, atque ab omni prorſus uſu dicendi remotus, quin ſciat, & quid litem faciat, quod ab illis cauſa uel cõtinens dicitur, & quæ ſit inter litigantes quæſtio, & de quo iudicari oporteat, quæ oĩa idem ſunt. Nam & de eo quæſtio eſt, quod in controuerſiam uenit, & de eo iudicatur, de quo quæſtio eſt. Sed nõ perpetuò intendimus in hæc animum, & cupiditate laudis utcũq; acquirendæ, uel dicẽdi uoluptate euagamur, quando uberior ſemper extra cauſam materia eſt, quia in controuerſia pauca ſunt extra omnia, & hic dicitur de his quæ accipimus, illic de qbus uolumus. Nec tã hoc præcipiendũ eſt, ut quæſtionẽ, cõtinens, iudicationẽ inueniamus, nã id quidẽ facile eſt, q̃ ut intueamur ſemper, aut certe ſi digreſsi fuerimus, ſaltẽ recipiamus, ne plauſum affectantibus arma excidant. Theodori ſchola, ut

docendi

Cauſa uel continens.

dixi, cõia refert ad capita. His plura intelliguntur. Vno modo summa quæstio, item ut status: altero cæteræ, quæ ad summũ referũtur: tertio propositio cũ affirmatione, ut diximus. Caput rei est apud Menãdrum, κεφάλαιον ὅλου. In uniuersum autem quicquid probandum est, erit caput, sed id maius aut minus. Et quoniam quæ de his erant à scriptoribus artiũ tradita, uerbosius etiã quàm necesse erat exposuimus. Præterea quæ partes essent iudicialium causarum, supra dictum est: proximus liber, procemia, id est exordia concipiet.

Caput.

Libri tertij finis.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA AD MARCELLVM VICTORIVM LIBER QVARTVS, QVI EST DE EXORDIO, NARRATIONE, EGRESSIONE, PROPOSITIONE, PARTITIONE.

PROLOGVS.

PERFECTO Marcelle Victori operis tibi dedicati tertio libro, & iam quarta ferè laboris parte trãsacta, nouæ insuper mihi diligentiæ causa, & altior solicitudo, quale iudicium hominum emererer, accessit. Adhuc enim uelut studia inter nos cõferebamus, etsi parum

parum noſtra inſtitutio probaretur à cæteris, contenti fore domeſtico uſu uidebamur, ut tui meiq; filij diſcipli nam formare ſatis putaremus. Cũ uero mihi DOMI TIANVS Auguſtus ſororis ſuæ nepotũ delegauerit curam, non ſatis honorem iudiciorum cœleſtium intelligam niſi ex hoc omnis magnitudinẽ metiar. Quis enim mihi aut mores excelendi ſit modus, ut eos nõ immerito probauerit ſanctiſſimus cenſor? aut ſtudia, nec fefelliſſe in his uidear principem, ut in omnibus, ita in eloquentia quoq; eminentiſſimum? Quod ſi nemo miratur poëtas maximos ſæpe feciſſe, ut non ſolum initijs operum ſuorum Muſas inuocarent, ſed prouecti quoq; lõgius, cum ad aliquem grauiorẽ ueniſſent locum, repeterent uota, & uelut noua precatione uterentur, mihi profecto poterit ignoſci, ſi quod initio, quo primum hanc materiam inchoaui, non fecerim, nunc omnes in auxilium deos, ipſumq; in primis, quo neq; præſentius aliud, neq; ſtudiis magis propitium numen eſt, inuocem, ut quantum nobis expectationis adiecit, tantum ingenij aſpiret, dexteraq; ac uolẽs adſit, & me qualẽ eſſe credidit, faciat. Cuius mihi religionis non hæc ſola ratio, quæ maxima eſt, ſed alioqui ſic procedit ipſum opus ut maiora præteritis, ac magis ardua ſint, quæ ingredior. Sequitur enim, ut iudicialium cauſarũ, quæ ſunt maxime uariæ ac multiplices, ordo explicetur, quod proœmij ſit officiũ, quæ ratio narrandi, quæ probationum ſit fides, ſeu propoſita confirmamus, ſeu contrà dicta diſſoluimus, quanta uis in perorando, ſeu reficiẽda breui repetitione rerũ,

Blanditur Domitiano

Hoc libro tractanda.

memoria est iudicis, siue affectus (quod est longe potentissimum) commouendi. De quibus partibus singulis quidam separatim scribere maluerũt, uelut cruris totius corporis ueriti, & sic quoq; complureis de unaquaque rerum earum libros ediderunt, quas egoomnes ausus contexere propè infinitum mihi laboren prospicio, & ipsa cogitatione suscepti muneris fatigor. Sed durandum est, quia cœpimus: & si uiribus deficiemur, animo tamẽ perseuerandum.

De Exordio. Cap. I.

QVod principium uel exordium dicitur, maiore quadam ratione Græci uidentur προοίμιον nominasse, quo à nostris modo initium significatur, illi satis clare partem hanc esse ante ingressum rei, de qua dicendum sit, osterdunt. Nam siue propterea, quod οἶμος cantus est, & citharœdi pauca illa, quæ antequam legitimum carmen inchoent, emerendi fauoris gratia canunt, prooemium cognominauerunt: oratores quoq; ea quæ prius quàm causam exordiantur, ad conciliandos sibi iudicum animos præloquuntur, eadem appellatione signarunt. Siue quod οἶμος ijdem Græci uiam appellant, id quod ante ingressum rei ponitur, sic uocare est instituto, certe prooemium est, quod apud iudicem priusquam causam cognouerit, prosit. Vitioseq; in scholis facimus, quod exordio semper sic utimur, quasi causam iudex iam nouerit. Cuius rei licẽtia ex hoc est, qđ ante declamationẽ illa uelut imago litis exponitur. Sed in foro quoque contingere istud principiorum genus secundis

actio-

actionibus potest, primis quidem raro, nunquam nisi forte apud eum cui res aliunde iã nota sit, dicimus. Causa principij nulla alia est, quàm ut auditorem, quo sit nobis in cæteris partibus accõmodatior, præparemus. Id fieri tribus maxĩe rebus inter autores plurimos constãt, si beneuolum, attentum, docilẽ fecerimus: non quia ista per totam actionem nõ sint custodienda, sed quia initijs præcipue necessaria, ꝑ quæ in animũ iudicis ut procedere ultra posſimus, admittimur. Beneuolentiã, aut à personis ducimus, aut à causis accipimus. Sed ꝑsonarũ nõ est (ut pleriq; crediderunt) triplex tãtũ ratio, ex litigatore, aduersario, & iudice. Nam exordium duci nonnunq; etiam ab actore causæ solet. Quãquã enim pauciora de seipso dicit, & parcius, plurimũ tamẽ ad omnia momenti est in hoc positum, si uir bonus creditur: sic enim continget, ut non studium aduocati uideatur afferre, sed penè testis fidem. Quare in primis existimetur ueniſſe ad agendũ ductus officio uel cognationis, uel amicitiæ, maximeq; si fieri poterit, Reip. aut alicuius certe nõ mediocris exempli. Quod sine dubio multo magis ipsis litigatoribus faciendum est, ut ad agendum magna atq; honesta ratione, aut etiam necessitate acceſsiſſe uideantur.

Sed ut præcipua in hoc dicentis autoritas, si omnis in subeundo negotio suspicio sordiũ, aut odiorum, aut ambitionis abfuerit, ita quædã in his quoq; cõmendatio tacita, si nos infirmos, & impares agentium contrà ingenijs dixerimus, qualia sunt pleraq; Messalæ procœmia. Est enim naturalis fauor pro laborantibus, & iudex re

Procœmij causa.

Beneuolentia.

Bñuolentia à persona agentis.

ligiosus libentißime patronum audit, quem iustitiæ suæ minime timet. Inde illa ueterum circa occultandã eloquentiam simulatio, multum ab hac nostrorum temporũ iactatione diuersa. Vitandũ etiam ne contumelioſi, maligni, superbi, maledici in quenq; hominẽ ordinémue uideamur, præcipue eorum, qui lædi nisi auersa iudicum uoluntate, non possunt. Nam in iudicem ne quid dicatur, non modò palàm, sed quod omnino intelligi possit, stultum erat monere, nisi fieret. † Etiã partis aduersæ patronus dabit exordio materiã, interim cum honore, si eloquentiã eius, ac gratiã nos timere fingendo, ut ea suspecta sint iudici, fecerimus. Interim per contumeliam, sed hoc perquã raro, ut Asinius pro Vrbiniæ hæredibus, Labienum aduersarij patronum inter argumenta causæ male posuit. Negat hæc esse proœmia Corn. Celsus, quæ sint extra litem. Sed ego eum autoritate summorũ autorum magis ducor, tum pertinere ad causam puto, quicquid ad dicẽtem pertinet, eũ sit naturale, ut iudices his quos libẽtius audiunt, etiam facilius credant. Ipsius aũt litigatoris persona tractanda uarie est. Nam tum dignitas eius allegatur, tum cõmendatur infirmitas, nonnunq; contingit relatio meritorum, de quibus uerecundius dicendum erit sua quàm aliena laudanti. Multum agit sexus, ætas, conditio, ut in fœminis, senibus, pupillis, liberos, parentes, coniuges allegantibus. Nam sola rectum quoq; iudicem inclinat miseratio. Degustanda tamẽ hæc proœmio, non consumanda. Aduersarij uero persona propè ijsdem omnibus, sed è contrario ductis impugnari

† Etenim A pſona ad uerſę partis

A perſona litigatoris.

miſeratio

A perſona aduerſarij.

gnari sol t. Nam & potentes sequitur inuidia, & hu- »
miles abiectosq; contemptio, & turpes ac nocētes odiū. »
Quæ tria sunt ad alienādos iudicum animos potentissima. Neq; hæc dicere satis est, quod datur etiā imperitis, pleraq; augenda aut minuēda, ut expediet, hoc enim oratoris est, illud causæ. Iudicem conciliabimus nobis non tantum laudando eum, quod & fieri cum modo debet, & est tamen parti utriq; cōmune, sed si laudem eius ad utilitatem causæ nostræ cōiunxerimus, ut allegemus pro honestis dignitatem + illi suam, pro humilibus iustitiam, pro infelicibus misericordiā, pro læsis seueritatē, & similiter cætera. Mores quoq; (si fieri potest) iudicis uelim nosse. Nam prout asperi, lenes, iucundi, graues, duri, remissi erūt, aut assumere in causam naturas eorum, qua competent, aut mitigare, qua repugnabunt, oportebit. Accidit autem interim hoc quoq;, ut aut nobis inimicus, aut aduersario sit amicus, qui iudicat, quæ res utriq; parti tractanda est, ac nescio, an & ei magis, in quā uidetur propēsior. Est enim nōnunquā prauis iudicibus hic ambitus, aduersus amicos, aut pro his qbuscū simultates gerāt pronunciādi faciendiq;, iniuste ne fecisse uideantur. Fuerunt etiam quidam rerum suarum iudices. Nā & in libris Obseruationū à Septimio editis, affuisse Ciceronē tali causæ inuenio. Et ego pro regina Berenice apud + ipsam causam dixi. Similis hic quoq; superioribus ratio est, aduersarius enim fiduciam partis suæ ictat, patronus timet cognoscētis uerecundiā. Præterea detrahenda, uel confirmanda opinio, si quam præcipue

A persona iudicis.

+ illæsam

+ eam

domo

domo uidebitur iudex attuliſſe. Metus etiã nonnunquam eſt amouendus, ut Cicero pro Milone, ne arma Pompei diſpoſita contra ſe putarent, laborauit. Nonnunquã adhibendus, ut idem in Verrẽ facit. Sed adhibẽdi modus alter ille frequens eſt & fauorabilis, ne male ſentiat, †populus Romanus, ne iudicia transferantur: Alter autem aſper & rarus, quo minatur corruptis accuſationem, et id quidem in conſilio ampliore, utcunq; tutius, nam & mali inhibentur, & boni gaudent. Apud ſingulos uero nũquam ſuaſerim, niſi defecerint oĩa, quæ neceſſitas exigit. Non erit iam ex arte oratoria, non magis q̃ appellare, etiam ſi id quoq; ſæpe utile eſt, aut antequã pronunciet reum facere. Nã & minari, & deferre etiã nõ orator poteſt. Si cauſa conciliandi nobis iudicis materiam dabit, ex hac potiſſimũ aliqua in uſum principij, quæ maxime fauorabilia uidebuntur, decerpi oportebit. Quo in loco Virginius fallitur, qui Theodoro placere tradit, ut ex ſingulis quæſtionibus, ſinguli ſenſus in proœmium conferantur. Nam ille non hoc dicit, ſed ad potentiſſimas quæſtiones iudicem præparandũ. In quo uitij nihil erat, niſi in uniuerſum id præciperet, quod nec omnis actio patitur, nec oĩs cauſa deſiderat. Nã protinus à petitore primo loco, dum ignota iudici lis eſt, quõ ex quæſtionibus ducemus ſentẽtias? nimirũ res erunt iudicãdæ prius. Demus aliquas, nã id exigit ratio nõnunq̃, etiã ne potentiſſimas oẽs, id eſt, totam cauſam? ſic erit in proœmio peracta narratio. Quid uero ſi (ut frequenter accidit in proœmio) paulò eſt durior cauſa, nõ beneuolẽtia, iudi-

Actiõe ſecũda in Verrẽ.
†Prætor

A cauſa.

iudicis petenda ex alijs partibus erit? sed non nisi ante conciliato eius animo, nuda quæstionum cõmittetur aspe ritas: quæ si recte semper initio dicendi tractarentur, nihil proœmio opus esset. Aliqua ergo nonnunquã, quæ erunt ad conciliandum nobis iudicem potentißima, non inutiliter interim ex quæstionibus in exordio locabuntur. Quæ sint porrò in causis fauorabilia, enumerare non est necesse, quoniã & manifesta erunt cognita cuiusq; + controuersiæ cõditione, & omnia colligi in tanta litium uarietate non possunt. Vt autem hoc inuenire & augere, ita quod lædit, aut omnino repellere, aut certe minuere, ex causa est. Miseratio quoq; aliquando ex eadem uenit, siue quod paßi sumus graue, siue passuri. Neq; enim sum in hac opinione, qua quidã, ut eo distare proœmium ab epilogo credã, quod in hoc præterita, in illo futura dicantur. Sed quod in ingressu parcius & modestius prætentanda est iudicis misericordia, in epilogo uero liceat totos effundere affectus, & fictã orationem induere personis, & defunctos excitare, & pignora eorum producere, quæ minus exordijs sunt usitata. Sed hæc quæ supra dixi, non mouere tantum, uerum ex diuerso amoliri quoq; proœmio opus est. Vt autem nostrum miserabilem, si uincamur, exitum, ita aduersariorum superbum, si uicerint, utile est credi. Sed ex his quoque, quæ non sunt personarum nec causarum, uerum adiuncta personis & causis, duci proœmia solent. Personis applicantur non pignora modò, de quibus suprà dici, sed propinquitates, amicitiæ interim, regiões etiam, ciui-

+causæ.

Ab adiũctis personis.

ciuitatesq;, & si quid aliud eius, quem defendimus, casu lædi potest. Ad causam extra pertinet tẽpus, unde principium pro Cælio. Locus, unde pro Deiotaro. Habitus, unde pro Milone. Opinio, unde in Verrẽ. Deinceps ne omnia enumerentur, fama iudiciorum, expectatio uulgi, nihil enim horũ in causa est, ad causam tamen ptinet. Adijcit Theophrastus ab actione principium, quale uidetur esse Demosthenis pro Ctesiphonte, ut sibi dicere suo potius arbitrio liceat rogantis, q̃ eo modo quem accusator actione præscripserat. Fiducia ipsa solet opinione arrogãtiæ laborare. Faciunt fauorem & illa penè communia, nõ tamen omittẽda: uel ideo ne occupẽtur, optare, abominari, rogare, solicitum agere. Quia plerunque attentum iudicem facit, si res agi uidetur noua, magna, atrox, pertinens ad exemplũ, præcipue tamen si iudex, aut sua uice, aut Reip. cõmouetur, cuius animus spe, metu, admonitiõe, precibus, uanitate deniq;, si id profuturum credemus, agitandus est. Sunt & illa excitandis ad audiendum non inutilia, si nos neq; diu moraturos, neq; extra causam dicturos existiment. Docilẽ sine dubio & hæc ipsa præstat attentio, sed & illud, si breuiter & dilucide summam rei, de qua cognoscere debeat, indicaue rimus, quod Homerus atque Vergilius operum suorum principijs faciunt. Nam istius rei modus est, ut propositioni similior sit, quàm expositioni, nec quomodo quicq; sit actum, sed de quibus sit dicturus, orator ostendat. Nec uideo quod huius rei apud oratores possit reperiri melius exemplum, quàm Ciceronis pro A. Cluentio:

Causa. Fiducia. Fauorẽ conciliantia. Docilitas.

Ante

Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem, in duas diuisam esse partes, quarũ altera mihi niti, & magnopere confidere uidebatur, inuidia iam inueterata iudicij Iuniani: altera tantummodo consuetudinis causa, timide & diffidenter attingere rationem ueneficij criminum, qua de re lege hæc est quæstio constituta. Id tamen totum respondenti, facilius est, quàm proponenti, quia hic admonendus iudex, illic docendus est. Nec me quanquam magni autores in hoc duxerint, ut non semper faccre attentum, ac docilem iudicem uelim, nõ quia nesciam id quod ab illis dicitur, esse pro mala causa, qualis ea sit, non intelligi, uerũ quia istud nõ negligentia iudicis contingit, sed errore: dixit enim aduersarius, & fortasse persuasit, nobis opus est eius diuersa opinione, quæ mutari nõ potest, nisi illũ fecerimus ad ea quæ dicemus, docilem & attentum. Quid ergo? imminuẽda quædam & +leuãda, & quasi contẽnenda esse consentio ad remittendã intentionem iudicis, quam aduersario præstat, ut fecit pro Ligario Cicero. Quid enim agebat aliud ironia illa, q̃ ut Cæsar minus se in rem tanquam non nouam intenderet? Quid pro Cælio, quàm ut res expectatione minor uideretur? Verum ex his quæ proposui, aliud in alio genere causæ desiderari palàm est. Genera porrò causarum plurimi quinq; fecerunt, honestũ, humile, dubiũ, uel anceps, admirabile, obscurũ, id est, ἔνδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, παράδοξον, δυσπαρακολούθητον. Sunt qbus recte uideatur adijci turpe, qd' alij humili, alij admirabili subijciunt. Admirabile autẽ uocant, quod est

Semper attẽtus & docilis faciẽdus iudex.

+leuiandã

Genera causarum.

præter

præter opinionem hominũ constitutum, In ancipiti maxime beneuolum iudicẽ: in obscuro docilem: in humili attentum parare debemus. Nam honestum quidem ad conciliationẽ satis per se ualet. In admirabili, & turpi, remedijs opus est. Et eo quidem exordiũ in duas diuidunt partes, principium, & insinuationẽ, ut sit principijs recta beneuolentiæ, & attentionis postulatio, quæ esse in turpi genere causæ non poßit. Insinuatio surrepat animis, maxime ubi + frons causæ non satis honesta est, uel quia res sit improba, uel qa hominibus parũ probetur, Aut si facie ipsa quoq; præmitur, uel inuidia consistentis ex diuerso patroni, aut patris, uel miserabilis senis, cæci, infantis. Et quidem quibus aduersus hæc modis sit medendũ, uerbosius tradunt, materiasq́; sibijpsi fingunt, & ad morẽ actionũ prosequuntur. Sed hæc cum oriantur ex causis, quarum species cõsequi oẽs nõ possumus, nisi generaliter cõprehendantur, in infinitũ sunt extrahẽdæ. Quare singulis consiliũ ex propria ratione nascetur. Illud ĩ uniuersum præceperim, ut ab his quæ lædũt, ad ea quæ prosint, refugiamus. Si causa laborabimus, persona subueniat: si persona, causa: si nihil quod nos adiuuet erit, quæramus quid aduersarium lædat. Nam ut optabile est plus fauoris mereri, sic proximum, odij minus. In his quæ negari non poterunt, elaborandũ ut aut minora quàm dictũ est, aut alia mente facta, aut nihil ad præsentem quæstionẽ pertinere, aut emendari posse pœnitentia, aut satis iam punita uideantur. Ideoq́; agere aduocato q̃ litigatori facilius, quia & laudat sine arrogantiæ

Principium Insinuatio.

+ sors

in his quæ nõ possunt negari, &c. agendũ.

gantiæ crimine, & aliquãdo utiliter etiam reprehendere poteſt. Nam ſe quoque moueri interim fingit, ut pro Rabirio Poſthumo Cicero dum aditum ſibi ad aures facit, & autoritatẽ induit uera ſentientis, quo magis credatur, uel defendenti eadem uel neganti. Ideoq; primum hoc intueamur, litigatoris an aduocati perſona ſit utendum, quoties utrunque fieri poteſt. Nam id in ſchola liberum eſt, in foro rarum, ut ſit idoneus ſuæ rei quiſque defenſor. Declamaturus autem maxime poſitas in affectibus cauſas, proprijs perſonis debet induere. Hi ſunt enim qui mandari non poſſunt, nec eadem ui perferuntur alieni animi, qua ſui motus. His etiam de cauſis inſinuatione uidetur opus eſſe, ſi aduerſarij actio iudicũ animos occupauerit, ſi dicendũ apud fatigatos eſt, quorum alterum promittendo noſtras probationes, & aduerſas †eluendo, uitabimus: alterum ſpe breuitatis, & his quibus attentum fieri iudicem docuimus. Et urbanitas opportuna refecit animos, & undecunque petita iudicis uoluptas leuat tedium. Non inutilis etiam eſt ratio occupandi, quæ uidentur obſtare, ut Cicero dicit ſcire ſe, mirari quoſdam quod his qui per tot annos defenderit multos, læſerit neminẽ, ad accuſandum Verrem deſcenderit. Deinde oſtendit hanc ipſam ſociorum defenſionẽ, quod ſchema prolepſis dicitur. Id cum ſit utile aliquando, nunc à declamatoribus quibuſdam penè ſemper aſſumitur, qui fas non putant, niſi a contrario incipere. Negant Apollodorum ſecuti, tres eſſe (de quibus diximus) præparandi iudicis partes, ſed multas ſpecies enume-

Quãdo inſinuatione ſit opus.

† eluendo Vrbanitas Voluptas

Occupatio.

Prolepſis.

rant, ut ex moribus iudicis, ex opiniõibus ad cauſam extra pertinentibus, ex opinione de ipſa cauſa, quæ ſunt propè infinitæ, tum his ex quibus omnes conſtãt controuerſiæ, perſonis, factis, dictis, cauſis, temporibus, locis, occaſionibus cæteris, quas ueras eſſe fateor, ſed in hæc genera recidere. Nam ſi iudicem beneuolum, attentum, docilem habeo, quid amplius debeam optare, non reperio, cum metus ipſe, qui maxime uidetur eſſe extra hæc, & attentum iudicem faciat, & ab aduerſo fauore deterreat? Verum quoniam non eſt ſatis demonſtrare diſcentibus, quæ ſint in ratione proœmij, ſed dicẽdum etiam quomodo perfici facilime poßint, hoc adijcio, ut dicturus intueatur, quid, apud quem, pro quo, contra quẽ, quo tempore, quo loco, quo rerum ſtatu, qua uulgi fama dicendum ſit, quid iudicem ſentire credibile ſit antequã incipiamus, tum quid aut deſideremus, aut deprecemur, ipſa illum natura eò ducet, ut ſciat quid primum dicendum ſit. At nunc omne quod cœperint, proœmium putant, & ut quicquid ſuccurrerit, utique ſi aliqua ſententia blandiatur. Exordia autem multa ſine dubio ex alijs partibus ſunt, aut alijs partibus cauſæ communia, nihil tamen in quoquam melius † dicitur, quàm quod æque bene dici alibi nõ poßit. Multum gratiæ exordio eſt, quod ab actione aduerſæ partis materiam trahit, hoc ipſo, qđ non compoſitum domi, ſed ibi, atque ex re natum, & facilitate famã ingenij auget, & facie ſimplicis ſumptiõis ex proximo ſermonis fidem quoque acquirit, adeò ut etiam ſi reliqua ſcripta atq; elaborata ſint, tamen plerumque

De ratione exordij.

† ducitur.

De augenda proœmiorũ gratia.

que uideatur tota extemporalis oratio, cuius initium nihil præparatum habuisse manifestum est. Frequentissime uero procœmium decebit, & sententiarum, & compositionis, & uocis, & uultus modestia, adeò ut in genere causæ etiã indubitabili, fidutia se ipsam nimium exercere non debeat. Odit enim iudex ferè litigantis securitatem, cumq; ius suum intelligat, tacitus reuerentiam postulat. Nec minus diligenter, ne suspecti simus illa parte uitandum, propter quod minime ostentari debet in principijs cura, quia uidetur ars omnis dicentis contra iudicem adhiberi. Sed ipsum istud euitare summæ artis. Nam id sine dubio ab omnibus & quidem optime præceptum est, uerum aliquatenus temporũ conditione mutatur, quia iam quibusdam iudicijs, maximeq; capitalibus, ut apud Centumuiros, ipsi iudices exigunt solicitas & accuratas actiones, contemniq; se, nisi in dicendo etiam diligentia appareat, creduntnec doceri tantum, sed etiam delectari uolunt. Et est difficilis huius rei moderatio, quæ tamẽ ita tẽperari potest, ut uideamur accurate, nõ callide dicere. Illud ex præceptis ueteribus manet, ne quod insolens uerbum, ne audacius trãslatum, ne aut obsoleta uetustate, aut poëtica licentia sumptum in principio deprehendatur. Nondum enim recepti sumus, & custodit nos recens audientium intentio, magis concilia tis animis, & iam calentibus hæc libertas feretur, maximeq; cum in locos fuerimus ingressi, quorum naturalis ubertas licentiã uerbi notari circunfuso nitore non patitur. Nec argumẽtis aũt, nec locis, nec narrationi simili

Quæ in procœmio uitanda uitia.

esse in proœmio debet oratio. Neque tamẽ deducta sem per atque circunlata, sed sæpe simplici ac illaboratæ si milis, nec uerbis uultuq; nimia promittens. Dissimulata enim, & ut Græci dicunt ἀνεπίφατον actio melius sæ pe subrepit. Sed hæc prout formari animũ iudicum ex pediet. Turbari memoria, uel continuandi uerba facul tate destitui, nusquam turpius, cum uitiosum proœmiũ possit uideri, ut cicatricosa facies, & pessimus certe gu bernator, qui nauem dum portum egreditur, impegit.

Proœmiũ modus.

Modus autem principij pro causa. Nam breuius simpli ces, longius perplexæ suspectæq; & infames desiderãt.

† ut cito ter minaretur.

Ridendi uero, qui uelut leges proœmijs omnibus dede runt, † ut intra quatuor sensus terminarentur. Nec mi nus euitanda est immodica eius longitudo, ne in caput excreuisse uideatur, & quo præparare debet, fatiget.

Proœmiorũ figuræ.

Sermonem à persona iudicis auersum, qui ἀποστροφὴ di citur, quidam in totum à proœmio submouent, nonnulla quidem in hanc persuasionem ratione ducti. Nam pror sus esse hoc magis secundum naturam confitendum est, ut eos alloquamur potissimum, quos conciliare nobis stu demus. Interim tamẽ & est hoc proœmio necessarium, sensus aliquis, & is acrior fit, atque uchementior ad p sonam directus alterius. Quod si accidat, quo iure, aut qua tanta superstitione prohibemur † dare per hanc fi guram sententiæ uires? Neque enim istud scriptores ar tium, qa non liceat, sed quia non putent utile, uetant. Ita si uincet utilitas, propter eandem causam facere debebi mus, propter quam uetamur. Et Demosthenes autem ad

Aeschi

Aeschinem orationem in procœmio cõuertit. Et M. Tullius cum pro alijs quibusdam, ad quos ei usus est, tum pro Ligario, ad Tuberonẽ. Nam erat multo futura laudabilior, si esset aliter figurata, qd facilius cognoscet, si quis illam totam partem uehementissimam, cuius hæc forma est: Habes igitur Tubero, quod est accusatori maxime optandum, & cætera, conuertat ad iudicem. Tum enim uere auersa uideatur oratio, & languescat uis omnis, dicentibus nobis: Habet igitur Tubero, quod est accusatori maxime optandum: illo enim modo præsit, atque instituit, hoc tantum indicasset. Quod idem in Demosthenc, si flexum illi mutaueris, accidet. Quid? non Sallustius directo ad Ciceronem, in quem ipsum dicebat, usus est principio, & quidem protinus? Grauiter & iniquo animo maledicta tua paterer M. Tulli. Sicut & Cicero fecerat in Catilinã: Quousq; tandem abutere patientia nostra? Ac ne quis apostrophẽ miretur, idẽ Cicero pro Scauro ambitus reo, quæ causa est in commentarijs (nã cum bis eundem defendit) prosopopœia loquentis pro reo utitur: pro Rabirio uero Posthumo, eodemq; Scauro reo repetundarum, etiam exemplis: pro Cluentio, ut modo ostendi, partitione. Non tamen hæc, quia possunt bene aliquando fieri, passim facienda sunt, sed quoties præceptum uicerit ratio, quomodo & similitudine, dum breui, & translatione, atq; alijs tropis, quæ omnia cauti illi ac diligentes prohibent, utemur interim, nisi cui diuina illa pro Ligario ironia, de qua paulò ante dixeram, displicet. Alia exordiorum uitia uerius tradi- Exordiorũ uitia.

derunt. Quod in plures causas accommodari potest. Vulgare dicitur. Id minus fauorabile, aliquando tamen non inutiliter assumimus, à magnis sæpe oratoribus non cuitatum. Quo & aduersarius uti potest, commune appellatur: Quod aduersarius in suam utilitatem deflectere potest, commutabile: Quod causæ non cohæret, separatum: Quod aliunde trahitur, translatum. Præterea quod longum, quod contra præcepta est: quorum pleraque non principij modò sunt uitia, sed totius orationis. Hæc de proœmio quoties erit eius usus, non semper autem est. Nam & superuacuum aliquando est, ut si sit præparatus satis etiam sine hoc iudex, aut si res præparatione non egeat. Aristoteles quidem in totum id necessarium apud bonos iudices negat, aliquando tamen uti, nec si uelimus, eo licet, cum iudex occupatus, cum angusta sunt tempora, cum maior potestas ab ipsa re cogit incipere. Contraq; est interim proœmij uis etiam non in exordio. Nam iudices & in narratiõe nonnunquam, & in argumentis, ut attendãt, & ut faueant, rogamus. Quo Prodicus uelut dormitantes eos excitari putabat, quale est: Cum Caius Varenus, qui à familia Ancharia na occisus est, hoc quæso iudices diligenter attendite. Vtique si multiplex causa est, sua quibusq; partibus danda præfatio est: ut, Audite nunc reliqua: & , Transeo nunc illuc. Sed in ipsis etiam probationibus multa finguntur proœmij uice, ut facit Cicero pro Cluentio, dicturus contra Censores: pro Murena, cum Scruio se excusat. Verum id frequentius est, quàm ut exemplis confir-

Vulgare.

Commune.
Commutabile.
Separatum.
Trãslatum.
Longum.
Proœmio non semper locus.

firmandum sit. Quoties autem proœmio fuerimus usi, tum siue ad expositionem transibimus, siue protinus ad probationem id debebit in principio postremum esse, cui commodissime iungi initium sequentium poterit. Illa uero frigida, & puerilis est in scholis affectatio, ut ipse trãsitus efficiat aliquã utiq; sententiã, & huius uelut præstigiæ plausum petat, ut Ouidius lasciuire in Metamorphosi solet, quẽ tamẽ excusare necessitas potest, res diuersissimas in speciem unius corporis colligentẽ. Oratori uero quid est necesse furripere hãc transgressionem, & iudicem fallere? qui ut ordini rerum animum intendat, etiam commonendus est. Peribit enim prima pars expositionis, si iudex nondum narrari sciet. Quapropter, ut non abrupte cadere in narrationem, ita non obscure transcendere, est optimum. Si uero longior sequetur ac perplexa magis expositio, ad eam ipsam præparãdus iudex erit: ut Cicero sæpius, sed hoc loco fecit paulò longius: Exordium rei demonstrãdæ gratia repetam, quod quæso Iudices, ne molestè patiamini. Principijs enim cognitis, multò facilius extrema intelligetis. Hæc ferè sunt mihi de exordio comperta.

Metamorphosis Ouid.

De Narratione. Cap. II.

MAxime naturale est, & fieri frequentissime solet ac debet, ut præparato, per hæc quæ supra dicta sunt, iudice, res de qua pronunciaturus est, indicetur. Ea ẽ narratio, in qua sciens transcurrã subtiles nimium diuisiones quorundam, plura eius genera facientium. Nõ enim solam uolũt esse illam negotij, de quo apud

iudices quæritur, expositionem, sed personæ, ut, M. Atilius Palicanus humili loco Picen, loquax magis quàm facũdus. Loci, ut, Oppidum est in Hellesponto Lampsacum iudices, Temporis, ut,

In Verr. act. 3.

Georg. 3

Vere nouo gelidus canis cũ mõtibus humor Liquitur.

Causarum quibus historici frequentissime utuntur, cum exponunt unde bellum, seditio, pestilentia. Præter hæc, alias perfectas, alias imperfectas uocãt: quod quis ignorat? Adijciunt expositionem, & præteritorum esse temporum, quæ est frequentissima: & præsentium, qualis est Ciceroñis de discursu amicorum: Chrysogonus postquam est nominatus: Et futurorum, quæ solus dari uaticinantibus potest. Nam ὑποτύπωσις non est habenda narratio. Sed nos potioribus uacemus. Plerique semper narrandum putauerunt, quod falsum esse pluribus coarguitur. Sunt enim ante omnia quædam tam breues causæ, ut propositionem potius habeant, quàm narrationem. Id accidit aliquando utrique parti, cum uel nulla expositio est, uel de re constat, de iure quæritur: ut apud Centumuiros, filius an frater debeat esse intestato hæres. Pubertas annis, an habitu corporis æstimetur. Aut enim est quidem iure narrationi locus, sed aut ante iudici nota sunt omnia, aut priore loco recte exposita. Accidit aliquãdo alteri, & sæpius ab actore causæ, uel quia satis est proponere, uel qa magis sic expedit, satis est dixisse, certam creditam pecuniam peto ex stipulatione, legatum peto ex testamento. Diuersæ partis expositio est, cur ea nõ debeãtur, & satis est actori, & magis expe-

In oratione pro Roscio

An semper narrãdum.

expedit sic indicare, Dico ab Horatio sororem suam interfectam. Nanq; ex propositione iudex crimen omne cognoscit, & ordo, & causa facti pro aduersario magis est. Reus contrà tũc narrationẽ subtrahit, cũ id qđ obijcitur, neq; negari, neq; excusari potest, sed ĩ sola iuris quæstione cõsistit, ut in eo qui cum pecuniam priuatam ex ædc sacra surripuit, sacrilegij reus est, confessio uerecundior est q̃ expositio. Non negamus pecuniam de templo esse sublatã, calũniatur tamen accusator actione sacrilegij, cum priuata fuerit, non sacra. Vos autem de hoc cognoscetis, an sacrilegiũ sit admissum. Sed ut has aliquando non narrãdi causas puto, sic ab illis dissentio, qui non esse narrationem existiment, cũ reus, quod obijcitur, tãtum negat. In qua est opinione Cor. Celsus, qui cõditionis huius esse arbitratur, pleraq; cædis causas, & omnes ambitus ac repetundarũ. Non enim putat esse narrationes, nisi quæ summã criminis, de quo iudicium est, continent. At deinde fatetur ipse pro Rabirio Posthumo narrasse Ciceronem: atqui ille & negauit peruenisse ad Rabirium pecuniam, qua de re erat quæstio constituta, & in hac narratione nihil de crimine exposuit. Ego autem magnos alioqui secutus autores, duas esse in iudicijs narrationum species existimo, alterã ipsius causæ, alteram rerũ ad causam pertinẽtium expositionem. Non occidi hominem, nulla narratio est, cõuenit. Sed erit aliqua, & interim etiam longa + circa argumenta eius criminis de anteacta uita, de causis, propter quas innocens in periculum deducatur, alijs, quibus incredibile id

Narrationũ species duæ

+ contra

quod obijcitur, fiat. Neq; enim accusator hoc tantum dicit, occidisti, sed quibus id probet, narrat: ut in tragœdijs, cũ Teucer Vlyssem reum facit Aiacis occisi, dicẽs inuentum eum in solitudine iuxta exanime corpus inimici cũ gladio cruento, non id modò Vlysses respondet, nõ esse à se id facinus admissum, sed sibi nullas cũ Aiace inimicitias fuisse, de laude inter ipsos certatũ: deinde subiungit, quomodo in eam solitudinẽ uenerit, iacentẽ exanimem sit conspicatus, gladiũ è uulnere extraxerit: his subtexitur argumentatio. Sed ne illud quidẽ sine narratione est, dicẽte accusatore, fuisti in eo loco, in quo tuus inimicus occisus est, non fui, dicendum enim ubi fuerit. Quare ambitus quoq; causæ & repetundarũ, hoc etiã plures eiusmodi narrationes habere poterunt, quo plura crimina. In quibus ipsa quidem neganda sunt, sed argumentis expositione contraria resistendum, & interdum singulis, interdum uniuersis. An reus ambitus male narrabit, quos parentes habuerit, quẽ admodũ ipse uixerit, quibus meritis fretus ad petitionem descẽderit? Aut si quis repetundarũ crimine insimulabitur, nũ & antea etiam uitam, & quibus de causis, uel prouinciam uniuersam, uel accusatorẽ, aut testem offenderit, non inutiliter exponet? Quæ si narratio non est, ne illa quidem Ciceronis pro Cluentio prima, cuius est initiũ, Aulus Cluentius habitus: nihil enim hic de ueneficio, sed de causis, quibus ei mater inimica sit, dicit. Illæ quoq; sunt pertinentes ad causam, sed non ipsius causæ narrationes, uel exempli gratia, ut in Verrem de Lucio Domitio, qui pasto-

Sophoclis.

Act. 7.

rem,

rem, quod is aprum, quem ipsi muneri obtulerat, exceptum esse à se uenabulo confessus esset, in crucẽ sustulit: Vel excutiendi alicuius extrinsecus criminis, ut pro Rabirio Posthumo. Nam ut uentum Alexandriam est, iudices, hæc una ratio à rege proposita Posthumo est cõseruandæ pecuniæ, si curationem, & quasi dispensationem regiam suscepisset. Vel augẽdi, ut describitur iter Veris. Ficta interim narratio introduci solet, uel ad concitãdos iudices, ut pro Roscio cõtra Chrysogonum, cuius Act. 5.
paulò ante habui mentionẽ: uel ad soluendos aliqua urbanitate, ut pro Cluentio, cõtra fratres Cepasios. Interdum p digreßionẽ decoris gratia, qualis rursus in Verrem de Proserpina: In his quondã locis mater filiã quæ fisse dicitur. Quæ omnia eò pertinent, ut appareat, non utiq; non narrare cũ qui negat, sed illud ipsum narrare quod negat. Ne hoc quidẽ simpliciter accipiendũ, quod est à me positum, superuacuã esse narrationẽ rei, quam iudex nouerit. Quod sic intelligi uolo, si non modò factum quid sit, sciet, sed ita factum etiam, ut nobis expedit, opinabitur. Neq; enim narratio in hoc reperta est, ut tantum cognoscat iudex, sed aliquanto magis ut consentiat. Quare etiamsi non erit docendus, sed aliquo modo afficiendus, narrabimus cum præparatione quadam. Scire quidem eum in summa quid actum sit, tamen rationem quoq; facti cuiusq; cognoscere ne grauetur. Interim propter aliquem in consilium adhibitum nos repetere illa simulemus, interim ut rei, quæ ex aduerso proponatur, iniquitatem omnes etiam circunstiane

stantes intelligant. In quo genere plurimis figuris erit uarianda expositio ad effugiendum + tædium audientis, sicut meministi, et, fortasse superuacuũ fuerit hic cõmorari: Sed quid ego diutius? cum tu optime noris: illud quale sit, tu scias? & his similia. Alioqui si apud iudicẽ, cui nota causa est, narratio semp uidetur superuacua, potest uideri non semper esse etiam ipsa actio necessaria. Alterum est, de quo frequentius quæritur, an sit utiq; narratio proœmio subijcienda. Quod qui opinantur, non possunt uideri nulla ratione ducti. Nam cum proœmium idcirco comparatũ sit, ut iudex ad rem accipiendam fiat conciliatior, docilior, & intentior, & probatio, nisi causa prius cognita, non poßit adhiberi, protinus notitia rerũ instruendus uidetur. Sed hoc interim mutat conditio causarum, nisi forte Marcus Tul. in oratione pulcherrima, quam pro Milone scriptã reliquit, male distulisse narrationẽ uidetur tribus præpositis quæstionibus: aut profuisset exponere, quomõ insidias Miloni fecisset Clodius, si reum, qui à se hominem occisum fateretur, defendi omnino fas non fuisset, aut si iam præiudicio senatus dãnatus esset Milo, aut si Cneus Põpeius, qui propter aliquam gratiã iudicium etiam militibus armatis eluserat, tanq̃ aduersus æstimaretur. Ergo huiusmodi quoq; quæstiones uim proœmij obtinebunt, cum omnes iudicẽ præparauerint. Sed aliter pro Vareno reo postea quoq; narrauit, cum obiecta diluit, quod fiet utiliter, quoties crimẽ non repellendum tantum, sed etiam transferendum erit, ut prius his defensis uelut initium

+ tędium, cũ sint nota audienti.

An ꝓœmio subijciatur narratio.

proœmij ꝓprium

Cicero: p milo ciro

sit aliud

sit aliud culpandi narratio, ut in armorum ratione anti
quior cauendi, q̃ ictum inferendi cura est. Sunt quædam
causæ, neq; id raro, crimini quidem, de quo cognitũ est,
faciles diluẽdo, sed multis anteactæ uitæ flagitijs, et gra
uibus criminibus oneratæ, quæ prius amouenda sunt, ut
propitius iudex defensionem ipsius negotij, cuius pro
pria quæstio est, audiat: ut si defendendus est M. Cælius,
nõne optime patronus occurrat prius cõuitijs luxuriæ,
petulantiæ, impudicitiæ, q̃ ueneficij? In quibus solis oĩs
Ciceronis uersatur oratio. Deinde tũ narret de bonis,
paulatimq; dein explicet causam, quæ est ipsius actione
defensa. Sed nos ducit scholarum consuetudo, in quibus
certa ponuntur, quæ themata dicimus, præter quæ nihil
est diluendum. Ideoq; narratio proœmio semper subiun
gitur. Inde libertas declamatoribus, ut etiã secũdo par
tis suæ loco narrare uideantur. Nam cũ pro petitore di
cunt, & expositione, tanq̃ prius agant, uti solent, & con
tradictione, tanquã respondeant, idq; fit non recte. Nam
cum sit declamatio forensium actionũ meditatio, cur nõ
utrunq; protinus locum exerceat? Cuius rationis igna
ri, ex more, cui assueuerunt, nihil in foro putant esse mu
tandum. Sed in scholasticis quoq; nonnũquam euenit, ut
pro narratione sit propositio. Nam quid exponet, quæ
zelotypum malæ tractationis accusat? aut qui Cynicum
apud censores reum de moribus facit, cum totum crimẽ
uno uerbo, in qualibet actionis parte posito, satis + in
dicetur? Sed hæc hactenus. Nunc quæ sit narrandi ratio
subiungam. Narratio est rei factæ, aut non factæ utilis

Declamatio

+ iudicetur

Narratio.

ad per-

ad persuadendum expositio. Vel, ut Apollodorus finit, oratio docens auditorem, quid in controuersia sit. Eam

Narrationis proprietates.

plerique scriptores, maxime qui sunt ab Isocrate, uolunt esse lucidã, breuẽ, uerisimilẽ. Nec enim refert, an prolucida perspicuã, prouerisimili probabilẽ, credibilẽue discamus. Eadem nobis placet diuisio. Quanq; & Aristoteles ab Isocrate parte in una dissenserit, præceptum breuitatis irridens, tanq; necesse sit longam, aut breuẽ esse expositionẽ, nec liceat ire per mediũ. Theodorei quoq; scholæ solam relinquunt ultimã partem, quia nec breuiter utiq;, nec dilucide semp fit utile exponere. Quo diligentius distinguenda sunt singula, ut quid quoq; loco prosit ostendã. Narratio est aut tota pro nobis, aut tota

Narratio tota pro nobis.

pro aduersarijs, aut mixta pro utrisq;. Si erit tota pro nobis, contenti simus his tribus partibus, per quas efficitur, quo iudex facilius intelligat, meminerit, credat. Nec quisquã reprehensione dignũ putet, quod proposuerim eã, quæ sit tota pro nobis, debere esse uerisimilẽ, cũ uera

" sit. Sunt enim plurima uera quidem, sed parũ credibilia,

" sicut falsa quoq; frequenter uerisimilia. Quare non minus laborandum est, ut iudex, quæ uera dicimus, q̃ quæ fingimus, credat. Sunt quidem hæ, quas supra retuli, uirtutes aliarum quoq; partium. Nam & per totam actionem uitanda est obscuritas, & modus ubiq; custodiendus, et credibilia esse oportet omnia, quæ dicũtur. Maximeq; hæc in ea parte custodienda sunt, quæ prima iudicem docent, in qua si acciderit, ut aut non intelligat, aut non meminerit, aut nõ credat, frustra in reliquis laborabimus.

bimus. Erit autē narratio aperta atq; dilucida, si fuerit primum exposita uerbis propriis, + & significantibus, & non sordidis quidem, non tamen exquisitis, et ab usu remotis: tum distincta rebus, personis, tēporibus, locis, causis, ipsa etiam pronunciatione in hoc accōmodata, ut iudex, quæ dicuntur, quàm facilime accipiat. Quæ quidem uirtus negligitur à plurimis, qui ad clamorē dispositæ uel etiam forte circunfusæ multitudinis compositi, non ferunt illud intentiōis silentiū, nec sibi diserti uidentur, nisi omnia tumultu, ac uociferatione concusserint, rem indicare, sermonis quotidiani, & in quencūq; etiā indoctorū cadentis existimant, cū interim, quod tanq̄ facile cōtemnūt, nescias præstare uelint minus, an possint. Neq; enim aliud in eloquentia cūcta experti + difficilius reperient, quàm id quod se dicturos fuisse omnes putāt postq̄ audierunt, quia non bona iudicant esse illa, sed nec uera. Tū aūt optime dicit orator, cū uidetur uera dicere. At nunc uelut campum nacti expositionis, hic potissimum & uocem flectunt, & ceruicem reponunt, & brachiū in latus iactāt, totoq; & rerū, & uerborū, & compositionis genere lasciuiūt. Deinde, id quod sit mōstro simile, placet actio, causa nō intelligitur. Verū hoc omittamus, ne minus gratiæ præcipiēdo recta, q̄ offensæ reprehendendo praua mereamur. Breuis erit narratio ante omnia, si inde cœperimus rem exponere, unde ad iudicem pertinet. Deinde si nihil extra causam dixerimus, tum etiā si reciderimus omnia, q̄bus sublatis, nec cognitioni quicquam nec utilitati detrahatur. Solet enim esse quædam

Narratio aperta sit. + & id significantibus.

+ Facilius reperitur.

Breuis

quædam partium breuitas, quæ longam tamẽ efficit ſum mam. In portum ueni, nauim proſpexi, quanti ueheret interrogaui, de pretio conueni, conſcendi, ſublatæ ſunt ancoræ, ſoluimus ora, prouecti ſumus. Nihil horum dici celerius poteſt, ſed ſufficit dicere è portu nauigaui. Et quoties exitus rei ſatis oſtendit priora, debemus hoc eſſe contenti, quo reliqua intelliguntur. Quare cum dicere liceat, eſt mihi filius iuuenis, omnia illa ſuperuacua, cupidus ego liberorum uxorẽ duxi, natum ſuſtuli, filium educaui, in adoleſcentiã perduxi. Idcoq; Græcorum aliqui aliud circunciſam expoſitionem, id eſt, σύντομον, aliud breuem putauerunt, quod illa ſuperuacuis careret, hæc poſſet aliquid ex neceſſarijs deſiderare.

Circunciſa expoſitio.

Nos autem breuitatẽ in hoc ponimus, non ut minus, ſed ne plus dicatur q̃ oporteat. Nam iteratiões quidem, & ταυτολογίας & πλεοναλογίας, quas in narratione uitandas quidam ſcriptores artium tradiderunt, tranſeo. Sunt enim hæc uitia non tantũ breuitatis gratia fugienda. Non minus autem cauenda erit, quæ nimiũ corripientes omnia ſequitur, obſcuritas. Satiusq; aliquid eſt narrationi ſupereſſe q̃ deeſſe. Nam ſuperuacua cum tædio dicuntur, neceſſaria cum periculo ſubtrahuntur. Quare uitanda etiam illa Salluſtiana (quanq̃ in ipſo uirtutis obtinet locum) breuitas, & abruptum ſermonis genus, quod otioſum fortaſſe lectorem minus fallat, audientem tranſuolat, nec dum repetatur expectat: cum præſertim lector nõ ferè ſit, niſi eruditus, iudicem rura plerunq; in decurias mittãt, de eo pronuntiaturũ, quid intellexerit,

Breuitas q̃ laudanda.

copia ponior ea

Salluſtius. ea

ut

ut fortasse ubiq;, in narratione tamen utique præcipue media hæc tenenda sit uia dicendi, quantũ opus est, quantum sat est. Quantum opus est autem, non ita solum accipi uolo, quantum ad iudicãdum sufficit, quia non inornata debet esse breuitas, alioqui sit indocta: nam & fallit uoluptas, & minus longa, quæ delectant, uidentur: ut amœnum ac molle iter, etiamsi est spatij amplioris, minus fatigat, quàm durum & arduum q; compẽdium. Nec enim mihi unquam tanta fuerit cura breuitatis, ut non ea, quæ credibilem faciunt expositionem, inseri uelim. Simplex enim, & undique præcisa, non tam narratio uocari potest, quàm confusio. Sunt porrò multæ conditione ipsa rei longæ narrationes, quibus extrema, ut præcepi, procœmij parte ad intentionem præparandus est iudex: deinde curandum, ut omni arte, uel ex spacio eius detrahamus aliquid, uel ex tædio, ut minus longa sit, efficiamus, quæ poterimus differendo, non tamen sine mentione eorum quæ differemus. Quas causas occidendi habuerit, quos assumpserit consçios, quemadmodum dispo suerit insidias, probationis loco dicam. Quædam uero ex ordine prætermittenda, quale est apud Ciceronem: Moritur Fulcinius: Multa enim quæ sunt in re, quia remota sunt à causa, prætermittã. At partitio tædium leuat. Dicam quæ acta sint ante ipsum rei contractum, dicam quæ in re ipsa, dicam quæ postea. Ita tres potius modicæ uidebuntur narrationes, quàm una longa. Interim expediet expositiones breui interfatione distinguere. Audistis quæ acta sunt, accipite nunc quæ insequuntur.

sic
taridumq;

Pro Aulo Cecinna.

Partitio

Interfatio.

Reficietur enim iudex priorum fine, & se uelut ad nouum rursus initium præparabit. Si tamen adhibitis his quoque artibus in longum exierit ordo rerum, erit non inutilis in extrema parte commonitio, quod Cicero etiam in breui narratione facit: Adhuc, Cæsar, Q. Ligarius omni culpa caret, domo est egressus, nõ modo nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidẽ belli suspitionem, et cætera. Credibilis autẽ erit narratio ante omnia, si prius consaluerimus nostrum animum, ne quid naturæ dicamus aduersum: deinde si causas ac rationes factis præposuerimus, non omnibus, sed de quibus quæritur. Si personas conuenientes his, quæ facta credi uolemus, cõstituerimus, ut furti reum, cupidum: adulterij, libidinosum: homicidij, temerarium, uel contrà, si defendemus. Præterea loca, tempora, & similia. Est autem quidam etiam ductus rei credibilis, qualis in comœdijs, & in mimis. Aliqua enim naturaliter sequuntur, & cohærent, ut si bene priora narraueris, iudex ipse, quod postea sit narraturus, expectet. Nec illud quidem fuerit inutile, semina quædam probationum spargere, uerum sic, ut narrationem esse meminerimus, non probationem. Nonnunquam etiam argumento aliquo cõfirmabimus, quod proposuerimus, sed simplici & breui, ut in ueneficijs: Sanus bibit, statim concidit, liuor ac tumor cõfestim est consecutus. Hoc faciunt & illæ præparationes, cum reus dicitur robustus, armatus, solicitus, contra infirmos, inermes, securos. Omnia deniq; quæ probatione tractaturi sumus: personam, causam, locum, tẽpus, instrumẽtum, occasionem,

Narratio credibilis.

narratione delibabimus. Aliquãdo si destituti fuerimus his, etiam fatebimur uix esse credibile, sed uerũ, & hoc maius habendum scelus, nescire nos quomodo factũ sit, aut quare mirari, sed probaturos. Optimæ uero + præparationes erũt, quæ latuerint, ut à Ciceroe sunt quidẽ utilissima prædicta omnia, per quæ Miloni Clodius, nõ Clodio Milo insidiatus esse uideatur: plurimum tamẽ facit illa callidissima simplicitatis imitatio: Milo aũt, cum in senatu fuisset eo die, quoad senatus est dimissus, domum uenit, calceos & uestimẽta mutauit, paulisper dũ se uxor, ut fit, comparat, cõmoratus est: quàm nihil præparato, nihil festinato feciss uidetur Milo? Quod non solum rebus ipsis uir eloquentissimus, quibus moras, & lentum profectionis ordinem ducit, sed uerbis etiã uulgaribus & quotidianis, & arte occulta consecutus est: quæ si aliter dicta essent, strepitu ipsum iudicem, deinde patronum excitassent. Frigida uidentur ista pleriſque, sed hoc ipsum manifestum est quomodo iudicem fefellerint, quod uix à lectore deprehenditur. Hæc sunt quæ credibilem faciant expositionem, nam ne contraria, aut sibi repugnãtia in narratione dicamus, si cui præcipiendum est, is + reliqua frustra docetur, etiamsi quidã scriptores artium, hoc quoq; tandem tanquam occultum, et à se prudenter erutum, tradunt. His tribus narrãdi uirtutibus adijciunt quidam magnificentiam, quam μεγαλοπρέπειαν uocant, quæ neq; in omnes causas cadit (nã quid in plerisq; iudicijs priuatis, credito, locato & conducto, interdictis, habere loci potest suprà modum se

+ probationes

+ æque

Ar plura trĩbus requirũtur.

tollens oratio?)nec ſemper eſt utilis,ut uel proximo Miloniano exemplo patet. Et meminerimus multas eſſe causas,in quibus confitendum,excuſandum,ſubmittendum ſit,quod exponimus, quibus omnibus aliena eſt illa magnificentiæ uirtus. Quare non magis proprium narrationis eſt magnifice dicere,quàm miſerabiliter inuidioſe,grauiter,dulciter,urbane: quæ cum ſuo quæque loco ſint laudabilia, non ſunt huic parti proprie aſſignata, & uelut dedita. Illa quoque ut narrationi apta, ita cæteris partibus communis eſt uirtus, quam Theodectes huic uni proprie dedit: non enim magnificam modò uult eſſe,uerumetiam iucundam expoſitionem. Sunt qui adijciant his euidentiam, quæ ἐνάργεια uocatur. Neque ego quenquam deceperim, ut diſſimulem Ciceroī quoque plures partes placere. Nam præterquam planam, & breuem,& credibilē, uult eſſe euidentem,moratam cum dignitate. Sed in oratione morata debēt eſſe omnia cum dignitate quæ poterunt. Euidentia in narratione, quantum ego intelligo, eſt quidem magna uirtus, cum quid ueri non dicendum, ſed quodammodo etiam oſtendēdum eſt,ſed ſubijci perſpicuitati poteſt. Quam quidā etiam contrariam interim putauerunt, quia in quibuſdam cauſis obſcuranda ueritas eſt, quod eſt ridiculum. Nā qui obſcurare uult,narrat falſa pro ueris,& in his quæ narrat falſa pro ueris,debet laborare, ut uideātur quàm euidentiſſima. Sed quatenus etiam ſorte quadam perueniimus ad difficilius narrationum genus, iā de his loquamur, in quibus res contra nos erit: quo loco nonnulli

In Topicis.

Narratio tota cōtra nos

nulli

nulli prætereundam narrationem putauerunt. Et sanè nihil est facilius, nisi prorsus totam causam omnino non agere. Sed si qua iusta ratione susceperis litem, cuius artis est malam esse causam silentio confiteri? nisi fortè tam hebes futurus est iudex, ut secundum id pronuncie, quod sciet narrare te noluisse. Neque inficias eo, in narratione, ut aliqua neganda, aliqua adijcienda, aliqua mutanda, sic aliqua etiam tacenda. Sed tacenda quæ tacere oportebit, & liberum erit. Quod fit nonnunquam breuitatis quoq; gratia: quale illud est: Respondit quod ei uisum est. Distinguamus igitur genera causarũ. Nam que in quibus non de culpa quæritur, sed de actione, etiamsi erunt contra nos themata, confiteri nobis licebit. Pecuniam de templo sustulit, sed priuatam, non ideo sacrilegus est. Virginem rapuit, non tamen optio patri dabitur. Ingenuum stuprauit, & stupratus se suspendit, non tamen ideo stuprator capite, + ut mortis causa puniatur, sed decem milia, quæ pœna stupratori cõstituta est, dabit. Verum in his quoque confessionibus est aliquid, quod ex inuidia, quam expositio aduersarij fecit, detrahi potest, cum etiam serui nostri de peccatis suis mollius loquantur. Quædam enim quasi non narrantes mitigabimus. Non quidem (ut aduersarius dicit) consilium furti in templum attulit, nec diu captauit eius rei tempus, sed occasione & absentia custodum corruptus, & pecunia, quæ nimirum in animis hominum plurimum potest, uictus est. Sed quid refert? peccatum & furtum est. Nihil attinet id defendere, cuius pœnam non recu-

ſamus. Interdum quaſi damnemus ipſi. Vis te dicam uio
no impulſum? errore lapſum? nocte deceptũ? uera ſunt
iſta fortaſſe, tu tamen ingenuum ſtupraſti, ſolues decem
milia. Nonnunq̃ propoſitione præmuniri poteſt cauſa,
& deinde exponi. Cõtraria ſunt omnia tribus filijs, qui
in mortem patris cõiurarant, ſortiti noctẽ ſinguli per
ordinem, cum ferro cubiculum intrarunt patre dormi
ente, cum occidere eum nemo potuiſſet, excitato omnia
indicauerunt: Si tamen pater, qui diuiſit patrimoniũ, &
reos parricidij, defendit, ſic agat. Quod contra legem
ſufficit, parricidium obijcitur iuuenibus, quorum pater
uiuit, atq; etiam liberis ſuis adeſt. Ordinem rei narrare
quidem nihil neceſſe eſt, cũ ad legem nihil pertineat. Sed
ſi cõfeſſionem culpæ à me exigitis, ego fui pater durus,
& patrimonij, quod iam melius ab his adminiſtrari po
terat, tenax cuſtos. Deinde ſubijcitur, ſtimulatos ab his
quorum indulgentiores parentes erant, ſemper tamen
eum habuiſſe animum, qui ſit euentu deprehenſus, ut oc
cidere patrẽ non poſſent. Neque enim iureiurãdo opus
fuiſſet, ſi aliquando hoc mentis habuiſſent, nec forte, niſi
quod ſe quiſq; eximi uoluerit. Omnia hæc qualiacunque
placidioribus animis accipientur, illa breui propoſitio
nis defenſione mollita. At cum quæritur an factum ſit,
uel quale factum ſit, licet omnia contra nos ſint, quomo
do tamẽ euitare expoſitionem ſalua cauſæ ratiõe poſſu
mus? Narrauit accuſator, nec ita, ut quæ eſſent acta tan
tum indicaret, ſed adiecit inuidiam, rem uerbis exaſpe
rauit, acceſſerunt probationes, peroratio incendit, &

plenos

plenos iræ reliquit. Expectat naturaliter iudex, qd narretur à nobis, si nihil exponimus, illa eẽ quæ aduersarius dixit, & talia qualia dixit, credat necesse est. Quid ergo eadẽ exponemus? Si de qualitate agetur, cuius tũ demum quæstio est, cum de re constat eadem, sed non eodem modo, alias causas, aliam rationem dabo. Verbis eleuare quædam licebit, luxuria hilaritatis, auaritia parsimoniæ, negligentia simplicitatis nomine lenietur. Vultu denique, uoce, habitu, uel fauoris aliquid, uel miserationis merebor. Solet nonnũquã mouere lachrymas ipsa confessio. Atque ego libenter interrogem, sint illa defensuri, quæ non narrauerint, nec ne? Nam si nec defenderint, nec narrauerint, tota causa prodetur. At si defensuri sunt, proponere certe plerunque id, quod confirmaturi sumus, oportet. Cur ergo non exponamus, quod & dilui potest? Et ut hoc contingat, utique indicandum est. Aut quid inter probationem, & narrationem interest, nisi quod narratio est probationis continua propositio: rursus probatio narrationi est congruens confirmatio? Videamus ergo + nũ expositio hæc longior demũ esse debeat, & paulò uerbosior præparatione, & quibusdam argumentis (argumentis dico, non argumentatione, cui tamen plurimum confert frequens affirmatio) effecturos nos quod dicimus, non posse uim rerum ostendi prima expositione, expectent, & opiniones suas differant, & bene sperent. Denique utique narrãdum est, quicquid aliter quàm aduersarius exposuit, narrari potest, aut eo etiam proœmia sunt in his causis

+ unde

ſuperuacua, quæ quid magis agunt, quàm ut cognitioni rerum accommodatiorem iudicem faciant? Atqui conſtat nuſquam eorum eſſe maiorem uſum, quàm ubi animus iudicis ab aliqua contra nos inſita opinione flectendus eſt. Cõiecturales autẽ cauſæ, in quibus de facto quæritur, non tam ſæpe rei, de qua iudicium eſt, quàm eorum, per quæ res colligenda eſt, expoſitionem habent. Quæ cũ accuſator ſuſpicioſe narret, reus leuare ſuſpicionem debeat, aliter ab hoc, atq; ab illo ad iudicem perferri oportet. At enim quædam argumenta turba ualẽt, diducta leuiora ſunt. Id quidem non eò pertinet, ut quæratur an narrandum, ſed quomodo narrandum ſit. Nam & congerere plura expoſitione quis prohibet, ſi id utile eſt cauſæ? & promittere, ſed & diuidere narrationem, & probationes ſubiungere partibus, atq; ita tranſire ad ſequẽtia. Nam ne his quidem accedo, qui ſemper eo putant ordine, quo quid actum ſit, eſſe narrandum, ſed eo modo quo expedit. Quod fieri pluribus figuris licet. Nam & aliquãdo excidiſſe ſimulamus, cum quid utiliore loco reducimus, & interim nos reducturos reliquum ordinem teſtamur, quia ſic futura ſit cauſa lucidior, interim re expoſita, ſubiungimus cauſas, quæ anteceſſerunt. Neq; enim eſt una lex defenſionis, certumq; præſcriptum, pro re, pro tempore intuenda quæ proſint, atq; ut erit uulnus, ita uel curandum protinus, uel ſi curatio differri poteſt, interim deligandum. Nec ſæpius narrare dixerim nefas, quod Cicero pro Cluentio fecit: eſtq́ue non conceſſum modò, ſed aliquando etiam neceſſa

Narrãdi ordo & forma

Narrãdũ interdũ ſæpius

necessarium, ut in causis repetundarum, omnibusq; quæ simplices non sunt. Amentis est enim, superstitione præceptorum contra rationem causæ trahi. Narrationem ideo ante probationes ponere est institutum, ne iudex, qua de re quæratur, ignoret. Cur igitur si singula probanda aut refellenda erunt, nõ singula etiã narrentur? Me certe, quantacũq; nostris experimentis habenda est fides, feciſſe hoc in foro, quoties ipſa deſiderabat utilitas, probantibus & eruditis, & his qui iudicabãt, ſcio, & (quod non arroganter dixerim, quia ſunt plurimi, quibuſcum egi, qui me refellere poſſint, ſi mentiar) ferè ponendæ à me cauſæ officium exigebatur. Neq; ideo tamen non ſæpius facere alia re oportebit, ut rerum ordinem ſequamur. Quædam uero etiã turpiter cõuertuntur, ut ſi peperiſſe narres, deinde concepiſſe: apertũ teſtamentum, deinde ſignatum. In quibus, ſi id quod poſterius, dixeris, de priore tacere optimũ eſt. Sunt quædam & falſæ expoſitiones, quarum in foro duplex genus eſt: alterum quod inſtrumentis + adiuuatur, ut P. Clodius fiducia teſtium, qua nocte inceſtũ Romæ cõmiſerat, Interamnæ ſe fuiſſe dicebat: alterum quod eſt tuendũ dicentis ingenio. Id interim ad ſolam uerecundiam pertinet, unde etiam mihi uidetur dici color, interim ad quæſtionem. Sed utrumcunq; erit prima ſit curarũ, ut id quod fingimus, fieri poſſit: deinde ut & perſonæ, & loco, & tempori congruat, & credibilem rationem & ordinem habeat. Sic cõtinget etiã ueræ alicui rei cohæreat ut argumento, quod in cauſa cõfirmetur. Nã quæ tota extra

Expoſitio præpoſtera. Falſæ.

+ adiuuatur

Fingendi & mentiendi cautelæ.

† probant

rem petita sunt, mentiendi licentiam † produnt. Curandum præcipue (quod fingentibus frequēter excidit) ne qua inter se pugnent. Quædā partibus blandiuntur, sed in summam non consentiunt. Præterea ne his, quæ uera esse constabit, aduersa sint. In schola etiam, ne color extra themata quæratur. Vtrobiq; autē orator meminisse debebit actione tota quod finxerit, quoniam solent excidere quæ falsa sunt, uerumq; est illud, quod uulgò dicitur: mendacem memorē esse oportere. Sciamus autem, si de nostro facto quæratur, unum nobis aliquod esse dicē dū: si de alieno, mittere in plures suspitiōes licere. Est tamen in quibusdam scholasticis cōtrouersijs, in quibus ponitur aliquem non respondere quæ interrogatur, libertas omnia enumerādi, quæ respōderi potuissent. Fingenda uero meminerimus ea, quæ nō cadent in testem. Sunt autē quæ nostro dicuntur animo, cuius ipsi tantū cōscij sumus. Item quod à defunctis, nec hoc est qui neget. Itemq; ab eo cui idem expediet, is enim non negabit. Ab aduersario quoq;, quia non habiturus est in negando fidem. Somniorum & superstitionum colores, ipsa iam facilitate autoritatem perdiderunt. Non est autem satis in narratione uti coloribus, nisi per totam actionem consentiant, cum præsertim quorundam probatio sola sit in asseueratione & perseuerantia: ut ille parasitus, qui ter abdicatum à diuite iuuenem & absolutum, tanq; suum filium asserit, habebit quidem colorem, quo dicat, & paupertatem sibi causam exponendi fuisse, & ideo à se parasiti personam esse susceptam, quia in illa domo

Mēdax memor sit.

filium

filium haberet, & ideo illum innocentem ter abdicatum, quia filius abdicantis non esset: nisi tamen omnibus uerbis & amorẽ patrium, atq; hunc quidem ardentissimum ostenderit, & odium diuitis, & metum pro iuuene, quem periculose mansurum in illa domo, in qua tam inuisus sit, sciat, suspicione subiecti petitoris nõ carebit. Euenit aliquando in scholasticis controuersijs, quod in foro an possit accidere, dubito, ut eodem colore pars utraque utatur, deinde eũ pro se quisq; defendat, ut in illa controuersia: Vxor marito dixit, appellatam se de stupro à priuigno, & sibi constitutũ tempus & locum, + eadem contrà filius detulit de nouerca, edito tantum alio tempore ac loco, quia pater in eo, quem uxor prædixerat, filium inuenit, in eo quem filius, uxorem, illã repudiauit, qua tacente filium abdicat. Nihil dici potest pro iuuene, quod non idem sit pro nouerca. Ponentur tamen + omnia communia, deinde ex personarum comparatione, & iudicij ordine, & silentio repudiatæ argumenta ducentur. Ne illud quidem ignorare oportet, quædam esse quæ colorem non recipiant, sed tantum defendenda sint, qualis est ille dies, qui statuam pauperis inimici flagellis cecidit, reus est iniuriarum. Nam factum eius modestum nemo esse dixerit, fortasse, ut sit tutum, obtinebit. Quod si pars expositionis pro nobis, pars contra nos erit, miscenda sit, an separanda narratio, cum ipsa causæ + conditione deliberãdum est. Nam si plura sunt quæ nocent, quæ prosunt obruentur. Itaq; tunc diuidere opportunum erit, & his quæ partẽ

+ ca de re

+ etiam

+ cognitiõe Narratio partim, pro bis, partim contra nos.

nostram

noſtram adiuuabunt, expoſitis & cõfirmatis, aduerſus reliqua uti remedijs, de quibus ſupra dictum eſt. Si plura proderunt, etiam coniungere licebit, ut quæ obſtant, in medio uelut auxilijs noſtris poſita, minus habeant uirium. Quæ tamen non erunt nuda ponenda, ſed, ut & noſtra, aliqua argumẽtatione firmemus, & diuerſa, cur credibilia non ſint, adijciamus: quia niſi diſtinxerimus, uerendum eſt, ne bona noſtra permixtis malis inquinentur. Illa quoq; de narratione præcipi ſolẽt, ne qua ex ea fiat excurſio, ne auertatur à iudice ſermo, ne alienæ perſonæ uocem demus, ne argumẽtemur. Adijciunt quidam etiam, ne utamur affectibus. Quorum pleraq; ſunt frequentiſſime cuſtodienda, imò nunq̃, niſi ratio coẽgerit, mutanda, ut ſit expoſitio perſpicua & breuis. Nihil quidem tam raro poterit habere rationem, q̃ excurſio, nec unquã debebit eſſe niſi breuis, & talis, ut ui quadam uideamur affecti, uelut recto itinere depulſi, qualis eſt Ciceronis circa nuptias Soſiæ: O mulieris ſcelus incredibile, & præter hanc unam, in omni uita inauditũ. O libidinem effrenatam & indomitã, ô audaciam ſingularem, non timuiſſe, ſi minus uim deorum hominumq; famã, at illam ipſam noctẽ, faces q̃; ipſas nuptiales, non limen cubiculi, non cubile filiæ, nõ parietes, deniq; ipſos ſuperiorum teſtes nuptiarum? Sermo uero auerſus à iudice, & breuius indicat interim, & coarguit, qua de re idem, qđ de proœmio dixerã, ſentio. Sicut de proſopopœia quoque, qua tamẽ nõ Seruius mõ Sulpitius utitur pro Auſidia: Somnó ne te languidum, an graui lethargo putem preſſe

Curenda in narratione.

Excurſio.

Pro Cluẽtio

Proſopopœia.

pressum? Et Marcus quoq; Tullius contra Nauarchos: Nam ea quoq; rei expositio est, Vt adeas tantum dabis, & reliqua. Quid pro Cluentio, Sthaleni, Bulbiq; colloquium, nõne ad + credulitatem plurimum & fidem confert? Quæ ne effeciſſe ſine obſeruantia quadã uideatur (quanq̃ hoc in illo credibile nõ eſt) in Partitionibus præcipit, ut habeat narratio ſuauitatem, admirationes, expectationes, exitus inopinatos, colloquia perſonarum, omnes affectus. Argumentabimur, ut dixi, nunq̃, argumentum ponemus aliquando. Quod facit pro Quinto Ligario Cicero, cũ dicit, ſic eũ prouinciæ præfuiſſe, ut illi pacem eſſe expediret. Inſeremus expoſitioni & breuem, cum res poſcet, defenſionem, & rationẽ factorum. Neq; enim narrãdum eſt tanq̃ teſti, ſed tanquã patrono. Rei ordo per ſe talis eſt: Q. Ligarius legatus in Africã cũ conſule C. Cõſidio profectus eſt, Quid ergo Marcus Tull. Q. enim, inquit, Ligarius, cũ eſſet adhuc nulla belli ſuſpicio, legatus in Africam cum C. Conſidio profectus eſt. Alibi: Non modo nullum ad bellũ, ſed ne ad minimã quidem ſuſpicionem belli. Et cũ eſſet indicanti ſatis, Q. Ligarius nullo ſe implicari negotio paſſus eſt. adiecit: Domum ſpectans, & ad ſuos redire cupiens. Ita quod exponebat, & ratione fecit credibile, & affectus quoq; impleuit. Quo magis miror eos, qui non putant utendũ in narratione affectibus: qui ſi hoc dicunt, non diu, neq; ut in epilogo, mecum ſentiunt. Sunt enim effugiendæ moræ. Cæterum cur ego iudicem nolim, cũ eum doceo, etiã moueri? Cur quod in ſumma parte ſum actionis petitu-

In Verrem Act. 7.

+ celeritatẽ

Argumenta in narratiõe

Affectus in narratione.

rus,

rus, non in primo statim rerum ingressu, si fieri potest, consequar? Cũ præsertim etiã in probationibus facilior sim animo eius abusurus occupato, uel ira, uel miseratione. An non M. Tullius circa uerbera ciuis Ro. omnes breuissime mouet affectus? non solum conditione ipsius, loco iniuriæ, genere uerberum, sed animi quoq; cõmendatione. Summũ enim uirum ostendit, qui cum uirgis cæderetur, non ingemuerit, non rogauerit, sed tantum ciuem se Romanũ esse cum inuidia cædentis, & fiducia iuris clamauerit. Quid Philodami casum? nónne cum per totam expositionem incendit inuidiam, tum in supplicio ipso lachrymis, impleuit, cum flentes non tam narraret, q̃ ostenderet, patrem de morte filij, filium de patris?

In Verrem act. 7.

Act. 3.

+ illi

Quid + ulli epilogi possunt magis habere miserabile? Serum est enim aduocare his rebus affectum in peroratiõe, quas securus narrauerit. Assueuit illis iudex, iamq; eas sine motu mentis accipit, quibus cõmotus nouus non est, & difficile est mutare habitũ animi semel cõstitutũ.

cc Narratio uenustãda decenter.

Ego uero (neq; enim dissimulabo iudicium meum, quanq̃ id qd̃ sum dicturus, exemplis magis q̃ præceptis ullis continetur) narrationem, ut si ullam partem orationis, omni qua potest gratia & uenere exornandã puto. Sed plurimũ refert, quæ sit natura eius rei, quã exponimus. In paruis ergo, quales sunt ferè priuatæ, sit ille pressus, & uelut applicitus rei cultus: in uerbis summa diligentia, quæ in locis impetu feruntur, & circumiectæ orationis copia latent, hic expressa, & (ut uult Zeno) sensu tincta esse debebunt, compositio dissimulata quidem, sed

Vã sensa

tamen

tamen quamiucundißima, figuræ non illæ poëticæ, & contra rationẽ loquendi autoritate ueterũ receptæ: nã debet esse quampurißimus sermo, & qui uarietate tædium effugiat, & mutationibus animũ leuet, ne in eundẽ casum, similem compositionẽ, pares elocutionũ tractus incidamus. Caret enim cæteris lenocinijs expositio, & nisi cõmendetur hac uenustate, iaceat necesse est. Nec in ulla parte intentior est iudex, eoq; nihil recte dictũ perit. Præterea nescio quomodo etiam credit facilius, quæ audienti iucunda sunt, & uoluptate ad fidem ducitur. Vbi uero maior res erit, & atrocia inuidiose, & tristia miserabiliter dicere licebit. Non ut consummantur affectus, sed tantũ uelut primis lineis designentur, ut planè qualis futura sit imago rei statim appareat. Ne sententia quidem, uelut fatigatũ intentione stomachum iudicis reficere dissuaserim, maxime quidẽ breui interiectione, qualis est illa: Fecerunt serui Milonis, quod suos quisq; seruos in re tali facere uoluisset. Interim paulò liberiore, qualis est: Nubit genero socrus, nullis auspicijs, nullis autoribus, funestis ominibus omnium. Quod cum sit factum his quoq; temporibus, quibus omnis ad utilitatem potius, quàm ad ostentationem componebatur oratio, & erant adhuc seueriora iudicia, quãto nũc faciundum magis, cum in ipsa capitis, aut fortunarum pericula irrupit uoluptas? Cui hominũ desiderio quantum dari debeat, alio loco dicam. Interim aliquid indulgendum esse confiteor. Multum confert adiecta ueris credibilis rerum imago, quæ uelut in rem præsentem

Pro Milone
Pro Cluẽtio

perdu

perducere audientes uidetur, qualis est illa M. Cælij in Antonium descriptio. Nanq; ipsum offendunt temulẽto sopore profligatum, totis præcordijs stertentem, ructuosos spiritus geminare, præclarasq; contubernales ab omnibus spõdis transuersas incubare, & reliquas circũiacere passim, quæ tamẽ exanimatæ terrore, hostiũ aduentu percepto, excitare Antoniũ conabantur, nomẽ inclamabant, frustra ceruicibus tollebant, blandius alia ad amorem inuocabat, uehementius etiã nonnulla feriebat, quarum cum omniũ uocẽ, tactumq; noscitaret, proximæ cuiusq; colliũ amplexu petebat, nec dormire excitatus, nec uigilare ebrius poterat, sed semisomno sopore inter manus centurionum, concubinarumq; iactabatur. Nihil his neq; credibilius fingi, neq; uehemẽtius exprobrari, neq; manifestius ostendi potest. Ne id quidẽ præteribo, quantam afferat fidem expositiõi narrantis autoritas, quam mereri debemus ante omnia quidẽ uita, sed et ipso genere oratiõis. Quod quo fuerit grauius, sanctius, hoc plus habeat necesse est in affirmando quoq; ponderis. Effugiẽda igitur ĩ hac præcipue parte omnis calliditatis suspicio, (neq; enim se usquã custodit magis iudex) nihil uideatur fictum, nihil solicitũ, omnia potius à causa, q̃ ab oratore profecta credantur. Sed hoc pati nõ possumus, & perire artem putamus, nisi appareat, cũ desinat ars esse, si apparet. Pendemus ex laude, atq; hãc laboris nostri ducimus summã. Ita quæ circunstãtibus ostentare uolumus, iudicibus prodimus. Est & quædam repetita narratio, quæ ἐπιδιήγησις dicitur, sanè res declamatoria magis

Emerẽda dicentis autoritas.

Ars non ostentanda.

Repetita narratio.

magis quàm forensis. Ideo autẽ reperta, ut quia narratio breuis debet esse, fusius & ornatius res posset exponi: quod fit, uel inuidiæ gratia, uel miserationis. Idem raro faciendum iudico, neq; sic unquam, ut totus ordo repetatur: licet enim per partes idem consequi. Cæterum qui uti ἐπιδιηγήσει uolet, narratiõis rem loco stringat, & contentus indicare quid factum, quo sit modo factũ, plenius se loco suo expositurum esse promittat. Initium narrationis quidam utiq; faciendum à persona putant, eamq; si nostra sit, ornandam, si aliena, infamandam statim: hoc sanè frequẽtissimum est, quia personæ sunt inter quas litigatur. Sed hæ quoq; interim cũ suis accidentibus ponendæ, cum id profuturum est, ut: A. Cluentius habitus fuit pater huiusce iudices, homo non solum municipij Larinatis, ex quo erat, sed etiam regionis illius, & uicinitatis, uirtute, æstimatiõe, nobilitate facile princeps. Interim sine his, ut Q. Ligarius cũ esset. Frequenter uero & à re: sicut pro Tullio, Cicero: Fundum habet in agro Tigurino M. Tullius paternum. Demosthenes pro Ctesiphõte: τοῦ γὰρ φωκικοῦ συσάντος πολέμου. De fine narrationis cum his contentio est, qui perduci expositionem uolunt eò, unde quæstio oritur. His rebus ita gestis, P. Dolobella Prætor interdixit, ut est cõsuetudo, de ui hominibus armatis sine ulla exceptiõe, tantum ut unde deiecisset, restitueret: deinde restituisse dixit, sponsio facta est, hac de sponsione uobis iudicandum est. Id à petitore semper fieri potest, à defensore non semper.

Narratiõis initium.

Pro Lig.
Pro Cecina.
Finis.

De egreßione. Cap. III.

ORDINE ipſo narrationem ſequitur confirmatio. Probanda ſunt enim quæ propter hoc expoſuimus. Sed prius quàm ingrediar hanc partem, pauca mihi de quorundam opinione dicenda ſunt. Pleriſq; moris eſt, prolato rerum ordine, protinus utiq; in aliquem lætum atq; plauſibilem locum quammaxime poßint fauorabiliter excurrere. Quod quidem natum ab oſtentatione declamatoria, iam in forum uenit, poſtquã agere cauſas non ad utilitatem litigatorum, ſed ad patronorũ iactationem repertum eſt: ne ſi preſſæ illi (qualis ſæpius deſideratur) narrationis gracilitati, cõiuncta argumentorum pugnacitas fuerit, dilatis diutius dicẽdi uoluptatibus, oratio refrigeſcat. In quo uitium illud eſt, quod ſine diſcrimine cauſarum atq; utilitatis, hoc (tanq̃ ſemper expediat, aut etiam neceſſe ſit) faciunt: eo quod deſumptas ex his partibus, quarum alius erat locus, ſententias in hanc congerunt, ut plurima aut iterum dicenda ſint, aut quia alia alieno loco dicta ſunt, dici ſuo non poßint. Ego autem fateor hoc expatiandi genus, nõ modò narrationi, ſed etiam quæſtionibus, uel uniuerſis, uel interim ſingulis opportune poſſe ſubiungi, cum res poſtulat, aut certè permittit: atq; eo uel maxime illuſtrari, ornariq; orationem, ſed ſi cohæret, & ſequitur, nõ ſi quim conetur, & quæ natura iuncta erant, diſtrahit: Nihil enim tam eſt conſequens, q̃ narrationi probatio, & ſi excurſus ille, uel quaſi finis narrationis, uel quaſi initiũ probationis eſt. Erit ergo illi nonnunq̃ locus, ut ſi expo-

fitio circa finem atrox fuerit, prosequamur eam, uelut spiritu erumpente, protinus indignatione. Quod tamē ita fieri oportebit, si res dubitationē nō habebit, alioqui prius est, quod obijcias, uerum efficere, quàm magnum, quia criminum inuidia pro reo est priusquā probatur. Difficillima est enim grauissimi cuiusque sceleris fides. Idem fieri nō inutiliter potest, uti si merita in aduersarium aliqua exposueris, ingratum inueharis, aut si uarietatem criminum narratione demonstraueris, quantū ab ea periculum intentetur, ostendas. Verum hæc breuiter omnia. Iudex enim ordine audito festinat ad probationem, & quamprimum certus esse sententiæ cupit. Præterea cauendū est, ne ipsa expositio uanescat, auersis in aliud animis, et inani mora fatigatis. Sed ut nō est semper necessaria post narrationem illa procursio, ita frequenter utilis ante quæstionem præparatio. Vtique si prima specie minus erit fauorabilis, legem asperam tuebimur, aut pœnarias actiones inferemus. Est hic locus uelut sequentis exordij, ad conciliandum probationibus nostris iudicem, mitigandum, concitandū. Quod liberius hic, & uehemētius fieri potest, quia iudici causa iam nota est. His igitur uelut fomētis, si quid erit asperū, præmolliemus, quo facilius aures iudicum, quæ post dicturi erimus, admittant ne ius nostrum oderint. Nihil enim facile persuadetur inuitis. Quo loco tamē iudicis quoque natura noscenda est, iuri magis, an æquo sit appositus. Proinde enim magis aut minus hoc erit necessariū. Cæterū res eadē, & post quæstionē poratiōis uice fungitur.

Excurſiōis locꝰ primus

Secundus.

"

Tertius.

Quartus.

Quintus.

Hanc partem παρέκβασιν uocant Græci, Latini egreſſum, uel egreßionem. Sed hæ ſunt plures, ut dixi, quæ per totam cauſam uarios habent excurſus, ut laus hominum locorũq;, ut deſcriptio regionũ, expoſitio quarundam rerũ non ſolũ geſtarum, ſed etiam fabuloſarũ. Quo ex genere eſt in orationibus contra Verrem cõpoſitis, Siciliæ laus, Proſerpinæ raptus: pro C. Cornelio populari illa uirtutũ Cn. Pompeij cõmemoratio. In quã ille diuinus orator, uelut nomine ipſo ducis curſus dicendi teneretur, abrupto, quẽ inchoauerat, ſermõe diuertit. Ac tamen παρέκβασις eſt (ut mea quidẽ fert opinio) alienæ rei, ſed ad utilitatem cauſæ pertinentis, extra ordinem excurrens tractatio. Quapropter non uideo, cur hunc ei potißimũ locum aßignẽt, qui rerũ ordinem ſequitur, non magis q̃ illud, cur hoc ita demũ proprium putent, ſi aliquid in digreſſu ſit exponendũ, cum tot modis à recto itinere declinet oratio. Nã quicquid dicitur, præter illas quinq; (quas fecimus) partes, egreßio eſt, indignatio, miſeratio, inuidia, conuiciũ, excuſatio, conciliatio, maledictorum refutatio: ſimilia his, quæ nõ ſunt in quæſtiõe, omnis amplificatio, minutio, omne affectus genus, atq; ea maxime iucundam & ornatam faciunt orationem, de luxuria, de auaritia, de religione, de officijs, quæ cum ſint argumentis ſubiecta ſimilium rerum, quia cohærent, egredi non uidentur. Sed plurima ſunt, quæ rebus nihil ſecum cohærentibus inſeruntur, quibus iudex reficitur, admonetur, placatur, rogatur, laudatur. Innumerabilia ſunt hæc, quorum alia ſic ut præparata afferi

mus,

mus, quædam ex occasione, uel ex necessitate dicimus, si qd nobis agentibus noui accidit, interpellatio, interuentus alicuius, tumultus. Vnde Ciceroi quoq; in proœmio, cũ diceret pro Milone, digredi fuit necesse, ut ipsa oratiuncula, qua usus est, patet. Poterit autẽ paulò longius exire, qui præparat aliquid ante quæstionem, & qui finitæ probationi uelut commendationem adijcit, at qui ex media erumpit, citò ad id redire debet, unde diuertit.

De Propositione. Cap. IIII.

Lib. 3. Ca. 11

SVnt qui narrationi propositionẽ subiungant, tanquam partem iudicialis materiæ, cui opinioni respõdimus. Mihi autem propositio uidetur omnis confirmationis initium, quod non modò in ostendenda quæstione principali, sed nonnunquã etiã in singulis argumentis proponi solet, maximeq; in his, quæ ἐπιχειρήματα uocantur. Sed nunc de priore loquimur. Ea nõ semper uti necesse est. Aliquando enim sine propositione aliqua satis quoq; manifestũ est, quid in quæstione uersetur: utiq; si narratio ibi finem habet, ubi initium quæstio, adeò ut aliquando subiungatur expositioni, quæ solet in argumẽtis esse summa collectio. Hæc sicut exposui, ita gesta sunt iudices, insidiator superatus est, ui uicta uis, uel potius oppressa uirtute audacia est. Sed nõnunq; ualde utilis est, præcipue ubi res defendi nõ potest, & de iure quæritur, ut pro eo, qui pecuniam priuatam de templo sustulit, sacrilegij agitur. De sacrilegio cognoscitur, ut iudex intelligat, id unum esse officij sui, quærere, an, id quod obijcitur, sacrilegium sit. Item in causis obscuris

Propositiõi non semper locus.

Pro Milone Vtilis est. Primo.

+ fine

Secundo. Tertio. ac multiplicibus. Nec semper propter hoc solum, ut sit causa lucidior, sed aliquando etiam ut magis moueat. Mouet autem si protinus subtexantur aliqua, quæ prosint. Lex aperta scripta est, ut peregrinus qui murum ascenderit, morte mulctetur. Peregrinum esse certum est, quin ascẽderis murum non quæritur: quid superest, nisi ut te puniri oporteat? Hæc enim propositio cõfessionem aduersarij premit, & quodammodo iudicandi moram tollit, nec indicat quæstionem, sed adiuuat. Sunt autem propositiones, & simplices & duplices, uel multiplices. Quarto. Quod accidit non uno modo: nam & plura crimina iunguntur, ut cum SOCRATES accusatus est, quod corrumperet iuuentutem, & nouas superstitiones induceret. Et singula ex pluribus colliguntur: ut cum legatio male gesta obijcitur Aeschini, quod mentitus sit, quod nihil ex mandatis fecerit, quod moratus sit, quod munera acceperit. Recusatio quoq; plures interim propositiones habet, ut cõtra petitionem pecuniæ: Male petis, procuratori enim tibi esse non licuit: sed nec illi, cuius nomine litigas, habere procuratorem: sed neq; es hæres eius, à quo accepisse mutuũ dicor, nec ipsi debui. Quinto. Multiplicari hæc in quantum libet possunt, sed rem ostendisse satis est. Hæ si ponantur singulæ subiectis probationibus, plures erunt propositiones: si coniungantur, in partitionem cadunt. Sexto. Est & nuda propositio, qualis ferè in coniecturalibus, cædis ago, furtum obijcio. Septimo. Est ratione subiecta, ut maiestatem minuit Caius Cornelius, nam codicem Tribunus plebis ipse Octauo.

pro

pro concione legit. Præter hoc utimur propositione, aut nostra, ut adulterium obijcio: aut aduersarij, ut adulterij mecum agitur: aut communi, ut inter me & aduersarium quæstio est, uter sit intestato propior. Nonnunquam diuersas quoq; coniungimus. Ego quoque hoc dico, aduersarius hoc. Habet interim uim propositionis, etiamsi per se non est propositio, cum expositorum ordine subijcimus: De his cognoscitis, ut sit hæc commonitio iudicis, quo se ad quæstionem acrius intendat, & quodam uelut iactu excitatus finem esse narrationis, & initium probationis intelligat, & nobis confirmationem ingredientibus, ipse quoque quodammodo nouum audiendi sumat exordium. Nonæ.

DE PARTITIONE. CAPVT V.

PArtitio est nostrarum, aut aduersarij propositionum, aut utrarumque ordine collata enumeratio. Hac quidã utendũ semper putant, quod & ea fiat causa lucidior, & iudex intentior ac docilior, si scierit & de quo dicimus, & de quo dicturi postea sumus. Rursus q̃dam periculosum id oratori arbitrantur duabus ex causis, quod nonnunquam excidere soleant quæ promisimus, & si qua in partiendo præterierimus, occurrere. Quod quidẽ nemini accidet, nisi qui planè uel nullo fuerit ingenio, uel ad agendũ nihil cogitati præmeditatiq; detulerit. Alioqui quæ tam manifesta & lucida sunt, q̃ ratio rectæ partitionis? Sequitur enim naturam ducem, adeò ut memoriæ id maximum sit auxilium, uia dicendi ô. Partitione neq; semper neq; nũquã utendum.

non decedere. Quapropter ne illos quidem probauerim, qui partitionẽ uetant ultra treis propositiones extẽdere. Quæ sine dubio multiplex fugiet memoriam iudicis, & turbabit intentionem. Hoc tamen numero, uelut lege, non est alliganda, cum possit causa plures desiderare. Alia sunt magis, propter quæ partitione non semper est utendum. Primũ, quia pleraq; gratiora sunt, si inuenta subitò, nec domo allata, sed inter dicẽdum ex re ipsa nata uideantur, unde illa non iniucunda schemata: Penè excidit mihi, &, fugerat me, &, recte admones. Propositis enim probationibus, omnis in reliquum gratia nouitatis præcerpitur. Interim uero fallẽdus est iudex, & uarijs artibus subeundus, ut aliud agi, quàm quod petimus, putet. Nam est nonnunq; dura propositio, quam iudex, si prouidet, non aliter præformidat, q̃ qui ferrum medici, prius quàm curetur, aspexit. At si re non ante proposita securum, ac nulla denunciatione in se conuersum intrarit oratio, efficiet quod promittenti non crederetur. Interim refugienda non modò distinctio quæstionum est, sed omnino tractatio: affectibus perturbandus, & ab intentione auferẽdus auditor. Non enim solum oratoris est docere, sed plus eloquentia circa mouendum ualet. Cui rei cõtraria est maximè tenuis illa, & scrupulosè in partes sectæ diuisionis diligentia, eo tẽpore, quo cognoscendi iudiciũ conamur auferre. Quid, qd̃ interim, quæ per se leuia sunt, & infirma, turba ualent? Ideoq; cõgerenda sunt potius, & uelut eruptione pugnandum: quod tamẽ rarum esse debet,

Primacausa non utendę partitionis.

& ex

& ex necessitate demum, cum ipsum hoc, quod dissimili ratione est, coëgerit ratio. Præter hæc in omni partitione est utique aliquid potëtissimum, quod cum audiuit iudex, cætera tãquam superuacua grauari solet. Itaque si plura, uel obijcienda sunt, uel diluenda, & utilis & iucunda partitio est, ut quod quaque de re dicturi sumus, ordine appareat. At si unũ crimẽ uariè defenderimus, superuacua: ut si ita partiamur: Dicã non talẽ esse hũc, quem tueor, ut in eo, credibile uideri possit homicidiũ: dicam occidendi causam huic non fuisse: dicam hunc eo tẽpore, quo homo occisus est, trans mare fuisse. Omnia quæ antequam id quod ultimũ est, exequaris, inania uideri necesse est. Festinat enim iudex ad id quod potentissimum est, & uelut obligatum promisso patronum, si est patiẽtior, tacitus appellat: si uel occupatus, uel in aliqua potestate, uel etiã si moribus incompositus, cum conuicio efflagitat. Itaq; non defuerunt, qui Ciceronis illã pro Cluentio partitionem improbarent, qua se dicturum esse promisit. Primum, neminem maioribus criminibus, grauioribus testibus, in iudicium uocatũ, q̃ Opianicum: deinde, præiudicia esse facta ab hisipsis iudicibus, à quibus condemnatus sit. Postremo, iudicium pecunia non tentatum à Cluentio, sed contra Cluentiũ. Quia si probari posset, quod est tertium, nihil necesse fuerit dicere priora. Rursus nemo erit tam aut iniustus, aut stultus, quin eũ fateatur optimè pro Murena esse partitũ: Intelligo iudices tres totius accusationis partes fuisse, & earum unam in reprehensione uitæ, alteram in con-

Secunda.

Quãto partitio necessaria est.

Cicero notatur.

tentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus esse uersatam. Nam sic & ostendit lucidissimè causam, & nihil fecit altero superuacuum. De illo quoque genere defensionis plerique dubitant: Si occidi, rectè feci, sed non occidi: quò enim prius pertinere, si sequens firmum sit? hæc inuicem obstare, & utroque utentibus in neutro haberi fidem. Quod sanè in parte uerum est, & illo sequenti (si modo indubitabile sit) solo utendum: at si quid in eo, quod est fortius, timebimus, utraque probatione nitemur. Alius enim alio moueri solet, & qui factum putauit, iustum credere potest, qui tanquam iusto non mouebitur, factum fortasse non credet. Vt certa manus uno telo posset esse contenta, incertæ plura spargenda sunt, ut sit & fortunæ locus. Egregiè uero Cicero pro Milone, insidiatorem primò Clodium ostendit, tum addit ex abundanti, etiam si id non fuisset, talem tamen ciuem cum summa uirtute interfectoris & gloria necari potuisse. Neque illum tamen ordinem, de quo prius dixi, damnauerim, quia quædam, & si ipsa sunt dura, in id tamen ualent, ut ea molliant, quæ sequuntur. Nec omnino sine ratione est id, quod uulgò dicitur: Iniquum petendum, ut æquum feras. Quod tamen nemo sic accipiat, ut omnia credat audenda. Rectè enim Græci præcipiunt, non tentanda quæ effici omnino non possunt. Sed quoties hac, de qua loquor, duplici defensione utemur, id laborandum est, ut in illam partem sequentem fides ex priore ducatur. Potest enim uideri, qui

An liceat sic partiri, si occidi rectè feci, sed non occidi.

ri, qui tutò etiam confessurus fuit, mentiendi causam in negando non habere. Et illud utique faciendum est, ut quoties suspicabimur à iudice aliam probationem desiderari, quàm de qua loquimur, promittamus nos plenè, & statim de eo satis esse facturos, præcipuèque si de pudore agitur. Frequenter autem accidit, ut causa parum uerecunda, iure tuta sit, de quo ne inuiti iudices audiant, & aduersi, frequentius sunt admonendi, secuturam defensionem probitatis ac dignitatis, expectent paulum, & agi ordine sinant. Quædam interim nos, & inuitis litigatoribus simulandum est dicere. Quod Cicero pro Cluentio facit circa iudiciariam legem. Nonnunquam quasi interpellemur ab his + subsiste re. Sæpe aduertenda ad ipsos oratio. Hortandi ut sinãt nos uti nostro consilio. Ita surrepetur animo iudicis, & dum sperat probationem pudoris, asperioribus illis minus repugnabit. Quæ cum receperit, etiam uerecundiæ defensioni facilior erit. Sic utraq; res inuicem iuuabit, eritq; iudex circa ius nostrum spe modestior ac attentior, circa modestiam iuris probatione procliuior. Sed ut nõ semper necessaria, ac etiam superuacua partitio est, ita opportune adhibita plurimum orationi lucis & gratiæ confert. Neque enim id solum efficit, ut clariorà fiant quæ dicuntur, rebus uelut ex turba extractis, & in conspectu iudicum positis, sed reficit quoque audientem certo singularum partium fine, non aliter quàm facientibus iter, multum detrahunt fatigationis notã

+ sustinere

Partitionis utilitas.

tatã

tata inſcriptis lapidibus ſpatia. Nam & exhauſtis labo-
ribus noſſe menſuram uoluptati eſt, & hortatur ad reli-
Nota. qua fortius exequẽda, ſcire quantũ ſuperſit. Nihil enim
longum uideri neceſſe eſt, in quo quid ultimum ſit, cer-
tum eſt. Nec immeritò multum ex diligentia partiendi
tulit laudis Quintus Hortenſius, cuius tamẽ diuiſionem
Nota. in digitos diductam, nonnunquam Cicero leuiter eludit.
In diuinatione. Nam eſt certus eius modus, & euitanda maxime conci-
ſa nimium, & uelut articuloſa partitio. Nam & autori
tati plurimum detrahunt minuta illa, nec iam membra,
ſed fruſta. Et huius gloriæ cupidi, quo ſubtilius & co-
pioſius diuiſiſſe uideantur, & ſuperuacua aſſumunt, &
quæ natura ſingularia ſunt, ſecãt, nec tam plura faciũt,
quàm minora. Deinde cum fecerunt mille particulas, in
eandem incidunt obſcuritatẽ, contra quam partitio in-
+Et diuiſa uenta eſt. +Diuiſio, & ſimplex propoſitio, quoties uti-
liter adhiberi poteſt, primum debet eſſe aperta atq; lu-
cida. Nam quid ſit turpius, quàm id eſſe obſcurũ ipſum,
quod in eum ſolũ adhibetur uſum, ne ſint cætera obſcu-
ra? Tum breuis, nec ullo ſuperuacuo onerata uerbo. Nõ
enim quid dicamus, ſed de quo dicturi ſimus oſtẽdimus.
Obtinendum etiam ne quid in ea deſit, ne quid ſuperſit.
Partitio ſu- Supereſt autẽ ſic ferè, cum aut in ſpecies partimur, qd
perflua. in genera partiri ſit ſatis, aut genere poſito ſubijcitur
+Partitio ſpecies: ut, ſi dicam de uirtute, iuſtitia, continentia, quæ
prima ẽ qd. uirtutis ſunt ſpecies. +Partitio proponit, qd ſit de quo
conueniat, quid de quo ambigatur. In eo quod conuenit,
quid aduerſarius fateatur, quid nos. In eo de quo ambi-
gitur,

gitur, quæ dicturi simus, quæ nostræ propositiones, quæ partis aduersæ. Turpissimum uero, non eodem ordine exequi, quo quicque proposueris.

Libri quarti finis.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA, LIBER QVINTVS.

(+)

De Probationibus inartificialibus. CAP. I.

VERVNT & clari quidam autores, quibus solum uideretur Oratoris officium, docere. Nanque & affectus duplici ratione excludendos putabant. Primum, quia uitium esset omnis animi perturbatio: deinde, quia iudicē à ueritate depelli misericordia, uel ira, aut similibus non oporteret, & uoluptatem audientium petere, cum uincendi tantum gratia diceretur, non modò agenti superuacuum, sed uix etiā uiro dignum arbitrabantur. Plures uerò, qui nec ab illis sine dubio partibus rationem orandi submouerunt, hoc tamen propriū atq; præcipuum crederent opus, sua cōfirmare, & quæ ex ad-

ex aduerso proponerentur, refutare. Vtruncunque est (neq; enim hoc loco meam interpono sententiam) hic erit liber illorũ opinione maximè necessarius, quo toto hæc sola tractantur, qbus sanè & ea, quæ de iudicialibus causis iam dicta sunt, seruiunt. Nam neque procœmij, neque narrationis est alius usus, quàm ut iudicem præparent. Et status nosse, atque ea, de quibus suprà scripsimus, intueri superuacuũ foret, nisi ad hanc peruenire mus. Denique ex quinque, quas iudicialis materiæ fecimus, partibus, quæcunque alia potest aliquando necessaria causæ non esse, lis nulla est: cui probatione opus non sit. Eius præcepta sic optimè diuisuri uidemur, ut prius quæ in commune ad oẽs quæstiones pertinent, cõstẽdamus, deinde quæ in quoq; causæ genere propria sint, exequamur. Rhet. 1. Ac prima quidẽ illa partitio ab Aristotele tradita, consensum ferè omnium meruit, alias esse probationes, quas extra dicendi rationem acciperet orator, alias, quas ex causa traheret ipse, & quodãmodo gigneret. Ideoq; illas ἀτέχνους, id est, inartificiales, has ἐντέχνους, id est, artificiales uocauerũt. Ex illo priore genere sunt præiudicia, rumores, tormenta, tabulæ, iusiurandum, testes. In quibus pars maxima contentionum forensium consistit. Sed ut ipsa carent arte, ita summis eloquentiæ uiribus, & alleuanda sunt plerunque, & refellenda. Quare mihi uidentur magnopere damnandi, qui totum hoc genus à præceptis remouerunt. Nec tamen in animo est omnia, quæ aut pro his, aut contrà dici solent, complecti: Non enim communes locos tradere destinamus, quod esset

esset operis infiniti, sed + uim quandam, atque rationẽ. + uiam
Quibus demonstratis, non modò in exequẽdo suas quisque uires debet adhibere, sed etiam inueniendo similia, ut quæque conditio litium poscet. Neque enim de omnibus causis dicere quisquam potest, saltem præteritis, ut taceam de futuris.

De Præiudicijs. Cap. II.

IAM præiudiciorum uis omnis tribus in generibus uersatur: rebus, quæ aliquãdo ex paribus causis sunt iudicatæ, quæ exempla rectius dicuntur, ut de rescissis patrum testamentis, uel contra filios confirmatis: iudicijs, ad ipsam causam pertinentibus, unde etiam nomen ductum est, qualia in Opianicum facta dicuntur, & à senatu aduersus Milonem: aut cum de eadem causa pronuntiatum est, ut in reis deportatis, & assertione secunda, & de partibus centumuiralium, quæ in duas hastas diuisæ sunt. Confirmantur præcipue duobus, autoritate eorum qui pronuntiauerunt, & similitudine rerum, de quibus quæritur. Refelluntur autẽ raro per contumeliam iudicum, nisi forte manifesta in his culpa erit. Vult enim cognoscentium quisq; firmã esse alterius sententiam, & ipse pronuntiaturus, exemplum non libenter, quod in se fortasse recidat, facit. Confugiendum ergo est in duobus superioribus, si res feret, ad aliquã dissimilitudinem causæ. Vix autem ulla est per omnia alteri similis. Si id non continget, ac eadem causa erit, aut actorũ incusanda negligẽtia, aut de + infirmitate personarũ quærendum, contra quas erit iudicatum, aut de gratia, + deformitate.

quæ

quæ teſtes corruperit, aut de inuidia, aut de ignorantia, aut inueniendũ quid cauſæ poſtea acceſſerit. Quorum ſi nihil erit, licet tamen dicere multas iudiciorũ cauſas, ad inique pronuntiandum ualere. Ideoq; damnatum Rutilium, abſolutos Clodium atque Catilinam. Rogandi etiam iudices, ut rem potius intueantur ipſam, quàm iureiurando alieno, ſuum donent. Aduerſus conſulta autem ſenatus, & decreta principum, uel magiſtratuum, remedium nullum eſt, niſi aut inuenta quantulacunque cauſæ differentia, aut aliqua uel + eorundem poteſtatis hominum poſterior conſtitutio, quæ ſit priori contraria: quæ ſi deerunt, lis non erit.

+ ciuſdem

De Rumore & Fama. Cap. III.

Cic. in Topicis.

FAmam, atque rumorem pars altera cõſenſum ciuitatis, & uelut publicum teſtimonium uocat, altera ſermonem ſine ullo certo autore diſperſum, cui maligni tas initium dederit, incrementum credulitas, quod nulli non etiam innocentiſſimo poſſe accidere, fraude inimicorum falſa uulgantium. Exempla utrinque non deerunt.

De Tormentis. Cap. IIII.

SIcut in tormentis quoque, qui eſt locus frequentiſſimus, cum pars altera quæſtionem, uera fatendi neceſſitatem uocet, altera ſæpe etiam cauſam falſa dicẽdi, quod alijs patientia facile mendacium faciat, alijs infirmitas neceſſariũ. Quid attinet plura de his? Plenæ ſunt orationes ueterum, ac nouorum. Quædam tamen in hac parte erunt propria cuiuſque litis. Nam ſiue de habenda quæſtione agetur, plurimum intererit quis, & quem poſtu-

postulet, aut offerat, & in quem, ex qua causa: siue iam erit habita, quis ei præfuerit, quis, & quomodo sit tortus, an credibilia dixerit, an inter se constantia, perseuerauerit in eo qđ cœperat, an aliquid dolore mutauerit, prima parte quæstionis, an procedente cruciatu, quæ + utrinque tam infinita sunt, quàm ipsa rerum uarietas. + utique

De tabulis. Cap. V.

CONtra tabulas quoq; sæpe dictum, sæpe dicendum est, cum eas non solum refelli, sed etiam accusari, sciamus esse usitatum. Cum sit autem in his aut scelus signatorum, aut ignorantia, tutius ac facilius id, quod sẽ cũdo loco diximus, tractatur, qđ scilicet pauciores rei fiunt. Sed hoc ipsum argumenta ex causa trahit, si forte aut incredibile est, id actũ esse, quod tabulæ continent, aut (ut frequentius euenit) alijs probationibus æque inartificialibus soluitur, si aut is, in quẽ signatum est, aut aliquis signator dicitur abfuisse, uel prius esse defunctus, si tempora non congruunt, si uel antecedentia, uel insequentia tabulis repugnant. Inspectio ipsa sæpe etiam falsum deprehendit.

De Iureiurando. Cap. VI.

IVsiurandum litigatores aut offerunt suum, aut non recipiunt oblatum, aut ab aduersario exigũt, aut recusant cum ab ipsis exigatur. Offerre suũ sine + illa conditione, ut aduersarius iuret, ferè improbum est. Qui tamẽ id faciet, aut uita se tuebitur, ut eũ non sit credibile peieraturũ, aut ipsa ui religionis. In qua & plus fidei consequetur, si id egerit, ut non cupidè ad hoc descen- + ulla

dere, sed ne hoc quidem recusare uideatur, aut si causa modò patiatur litis, propter quam deuoturus se ipse nõ fuerit, aut si præter alia causæ instrumẽta, adijcit ex abundanti hanc quoq; conscientiæ suæ fidutiã. Qui non recipiet iniquam cõditionem, & à multis contemni iuri iurandi metum dicet. Cum etiam philosophi quidam sint reperti, qui deos habere rerum humanarum curam negarent. Eum uero qui nullo offerente iurare sit paratus, & seipsum uelle de causa sua pronũciare, & quàm id quod offert leue ac facile credat, ostendere. At is qui defert, agere modeste uidetur, cum litis aduersarium iudicem faciat, & cum, cuius cognitio est, onere liberet, qui profecto alieno iureiurando stari quàm suo mauult, quo difficilior recusatio est, nisi forte res est ea, quã credibile sit notam ipsi non esse. Quæ excusatio si deerit, hoc unũ relinquetur, ut inuidiã sibi quæri ab aduersario dicat, atq; id agi, ut in causa, in qua uincere non possit, queri possit. Itaq; hominem quidem malum occupaturũ hanc conditionem fuisse, se autẽ probare malle, quæ affirmet, quàm dubium cuiquã relinquere, an peierarit. Sed nobis adolescentibus seniores in agendo facti præcipere solebant, ne unquam iusiurandum deferremus, sicut nec optio iudicis aduersario esset permittenda, nec ex aduocatis partis aduersæ iudex eligendus. Nam si dicere contraria turpe aduocato uideatur, certè turpius habendum, facere quod noceat.

De testibus. Cap. VII.

†Maximis † Aximus tamen patronis circa testimonia su-

dor

dor est. Ea ducũtur aut per tabulas, aut à præsentibus. Simplicior contra tabulas pugna. Nam & minus uidetur obstitisse pudor inter paucos signatores, & pro diffidentia premitur absentia. Si reprehensionem non capit ipsa persona, infamare signatores licet. Tacita præterea quadam significatione refragantur his omnibus, qđ nemo per tabulas dat testimonium, nisi sua uoluntate: quo ipso non esse amicum ei se, contra quem dicit, fatetur. Nec tamen protinus cesserit orator, quo minus & amicus pro amico, & inimicus contra inimicum possit uerum (si integra sit ei fides) dicere. Sed latè locus uterque tractatur. Cum præsentibus uero ingens dimicatio est: ideoq; uelut duplici contra eos, proq; his acie confligitur actionum & interrogationum. In actionibus primum generaliter pro testibus, atq; in testes dici solet. Est hic communis locus, cum pars altera nullam firmiorem probationem esse contẽdit, quàm quæ sit hominum scientia nixa: altera ad detrahendam illis fidem, omnia, per quæ fieri soleant falsa testimonia, enumerat. Sequẽs ratio est, cum specialiter quidẽ, sed tamen multos pariter inuadere patroni solent. Nam & gentium simul uniuersarũ eleuata testimonia ab oratoribus scimus, & tota genera testimoniorum, ut de auditionibus, non enim ipsos esse testes, sed iniuratorũ afferre uoces: ut in causis repetundarum, qui se reo numerasse pecunias iurãt, litigatorum non testium habendos loco. Interim aduersus singulos dirigitur actio. Quod insectationis genus, & permixtũ defensiõi legimus in oratiõibus plurimis,

Per tabulas testimonia.

Actio in singulos.

& separatim editum, sicut in Vatinium testem. Totum igitur excutiamus locum, quãdo uniuersam institutionem aggressi sumus. Sufficiebant alioqui libri duo à Domitio Afro in hanc rem compositi, quem adolescentulus

Domitij Afri libri.

« senem colui: ut non lecta mihi tantum ea, sed pleraq; ex « ipso sint cognita. Is uerissime præcipit, primum esse in hac parte officium oratoris, ut totã causam familiariter norit: quod sine dubio ad omnia pertinet. Id quomodo cõtingat, explicabimus, cum ad destinatum huic parti locum uenerimus. Ea res suggeret materiam interrogationi, & ueluti tela ad manum subministrabit. Eadem docebit, ad quæ iudicis animus actiõe sit præparãdus. Debet enim uel fieri, uel detrahi testibus fides oratione perpetua, quia sic quisque dictis mouetur, ut est ad credendum, uel non credendum ante formatus. Et quoniam duo genera sunt testium, aut uoluntariorum, aut eorum quibus iudex in publicis iudicijs lege denũciare solet, quorum altero utraq; pars utitur, alterũ accusatoribus tantum concessum est, separemus officium dantis testes, & refellentis. Qui uoluntarium producit, scire quid is dicturus sit, potest: ideoq; faciliorem uidetur in rogando habere rationem. Sed hæc quoq; pars acumen, & uigilantiam poscit: prouidẽdumq; ne timidus, ne incõstans, ne †imprudens sit testis. Turbantur enim, & à patronis diuersæ partis inducũtur in laqueum. Sed plus deprehensi nocent, quàm firmi & interriti profuissent. Multum igitur domi ante uersandi, ac uarijs percontationibus, quales haberi ab aduersario possunt, exploran-

Testiũ duo genera.

Volũtarij testis interrogandi ratio

†impudicus

di sunt.

di sunt. Sic fit, ut aut constēt sibi, aut si qd titubauerint, opportuna rursus eius, à quo producti sunt, interrogatione, uelut in gradum reponantur. In his quoq; adhuc, qui constiterint sibi, uitandæ sunt insidiæ: nam frequenter subijci ab aduersario solēt, & omnia profutura pol liciti diuersa respondent, & autoritatem habent non arguentium illa, sed confitentium. Explorandum igitur, quas causas lædendi aduersarium afferant: nec id satis est, inimicos fuisse, sed an desierint, an per hoc ipsum reconciliari uelint, ne corrupti sint, ne pœnitentia propositū mutauerint. Quod cum in his quoq;, qui ea, quæ dicturi uidentur, re uera sciunt, necessarium est præcauere, tū multo magis in his, qui se dicturos quæ falsa sunt, pollicentur. Nam & frequentior eorum pœnitentia est, & promissum suspectius, & si perseuerauerint, †reprehensio facilior. Eorum uero, quibus denūciatur, pars testium est, quæ rcū lædere uelit, pars quæ nolit. Idq; interim scit accusator, interim nescit, fingamus ī præsentia scire, in utroq; †enim genere summis artibus interrogātis opus est: nam si habet testem cupidum lædendi, cauere debet hoc ipsum, ne cupiditas eius appareat: nec statim de eo quod in iudicium uenit, rogare, sed aliquo circuitu ad id peruenire, ut illi, quod maxime dicere uolu it, uideatur expressum. Nec nimiū instare interrogationi, ne ad omnia respōdendo testis fidem suam minuat, sed in tantum euocare eum, quātum sumere ex uno satis sit. At in eo, qui uerum inuitus dicturus est, prima felicitas interrogātis est, extorquere, quod is noluerit. Hoc non

†responsio Denunciari interrogandi forma.

†tamen

alio modo fieri potest, quàm lõgius interrogatione repetita. Respondebit enim quæ nocere causæ non arbitrabitur. Ex pluribus deinde, quæ cõfessus erit, cò perducetur, ut quod dicere non uult, negare non possit: nam ut in oratione sparsa plerunq; colligimus argumenta, quæ per se nihil reum aggrauare uideantur, congregatione deinde eorum factum conuincimus, ita huiusmodi testis multa de actea ctis, multa de insecutis, loco, tempore, persona, cæterisq; est interrogandus, ut in aliquod responsum incidat, post quod illi uel fateri quæ uolumus necesse sit, uel his, quæ iam dixerat, repugnare. Id si nõ contingit, reliquum erit, ut cum nolle dicere manifestum sit, protrahendũsque ut in aliquo, uel extra causam deprehendatur. Tenendus etiam diutius, ut omnia, ac plura quàm res desiderat pro reo dicendo, suspectus iudici fiat, quo non minus nocebit, quàm si uera in reum dixisset. At si (quod secundo loco diximus) nesciet actor, quid propositi testis attulerit, paulatim, & (ut dicitur) pedetentim interrogandi experietur animum eius, & ad id responsum quod eliciendum erit, per gradus ducet. Sed quia nonnunquam sunt hæ quoque testium artes, ut primo ad uoluntatem respondeant, quo maiore fide diuersa postea dicant, est oratoris, suspectum testem dum prodest, dimittere. Patronorum in parte expeditior, in parte difficilior interrogatio ẽ. Difficilior hoc, quòd raro unquam possunt ante iudicium scire, quid testis dicturus sit: Expeditior, quod cum interrogãdus est, sciũt quid dixerit. Itaq; in eo quod incertum est, cu-

Defensoris partes in interrogando

est, cura & inquisitione opus est, quis reũ premat, quas & quibus ex causis inimicitias habeat, eáq; in oratione prædicenda atq; amolienda sunt, siue odio conflatos testes, siue inuidia, siue gratia, siue pecunia uideri uolumus. Et si deficietur numero pars diuersa, paucitatem: si abũdabit, conspirationẽ: si humiles producet, utilitatem: si potẽtes, gratiã oportebit incessere. Plus tamẽ proderit causas, propter quas reũ lædãt, exponere: quæ sunt uariæ, & pro cõditione cuiusq; litis, aut litigatoris. Nã contra illa, quæ supra diximus, simili ratione respõderi locis communibus solet, quia & in paucis, atq; humilibus accusator simplicitate gloriari potest, quòd neminem, præter eos † quos putarit scire, quæ fecerit, & multos atque honestos commẽdare aliquando est facilius. Verum interim & singulos, ut exornare, ita destruere contingit, aut recitatis in actione, aut nominatis testibus. Quod his temporibus, quibus testis non nisi post finitas actiones rogabatur, & facilius & frequentius fuit. Quid autem in quenque testium dicendum sit, sumi nisi ab ipsorum personis non potest. Reliquæ interrogandæ sunt partes, qua in re primum est nosse testem: nam timidus terreri, stultus decipi, iracundus concitari, ambitiosus inflari, longus protrahi potest. Prudẽs uero & constãs, uel tanquam inimicus & peruicax dimittendus statim, uel non interrogatione, sed breui interlocutione patroni refutandus est: aut aliquo, si continget, urbanè dicto refrigerandus: aut si quid in eius uitam dici potuerit, infamia criminum destruendus. Probos quosdam

Hęc facit Cicero. pro Flacco

† q possint scire.

& uerecundos non asperè incessere profuit: nam sæpe qui aduersus insectantem pugnassent, modestia mitigantur. Omnis autẽ interrogatio est aut in causa, aut extra causam. In causa, sicut accusatori præcepimus, patronus quoq; altius, & unde nihil suspecti sit, repetita per contatione priora sequentibus applicando, sæpe eò perducit homines, ut inuitis quod prosit extorqueat. Eius rei, sine dubio, neq; disciplina ulla in scholis, neq; exercitatio traditur: & naturali magis acumine, aut usu contingit hæc uirtus. Si quod tamen exemplum ad imitationem demonstrandum sit, solũ est quod ex dialogis Socraticorum, maximeq; Platonis duci potest: in quibus adeò scitæ sunt interrogationes, ut cum pleriſq; bene respondeatur, res tamẽ ad id, quod uolunt efficere, perueniat. Illud fortuna interim præstat, ut aliquid, quod inter se parum consentiat, à teste dicatur: interim (quod sæpius euenit) ut testis testi diuersa dicat. Acuta autẽ interrogatio ad hoc, quod casu fieri solet, etiam ratione perducet. Extra causam quoq; multa, quæ prosint, rogari solent, de uita testium aliorum, de sua quisq;, si turpitudo, si humilitas, si amicitia accusatoris, si inimicitiæ cũ reo, in quibus aut dicant aliquid, quod prosit, aut in mendacio, uel cupiditate lædendi deprehendãtur. Sed in primis interrogatio debet esse circũspecta, quia multa contra patronos uenuste testis sæpe respondet, eiq; præcipue uulgò fauetur, tum uerbis, quàm maxime ex medio sumptis, ut qui rogatur (is autem est sæpius & imperitus) intelligat, aut ne intelligere se neget, quod interro-

Interrogatio in causa

Extra causam.

Interrogandi lex.

gantis

gantis non leue frigus est. Illæ uero pessimæ artes, testem subornatum in subsellia aduersarij mittere, ut inde excitatus plus noceat, uel dicēdo contra reum, cum quo sederit, uel cum adiuuisse testimonio uidebitur, faciendo ex industria multa immodeste atque intemperanter: per quæ non à se tantum dictis detrahat fidem, sed cæteris quoque, qui profuerant, auferat autoritatem: quorum mentionem habui, non ut fierent, sed ut uitarētur. Frigus.

Sæpe inter se collidi solent, inde testatio, hinc testes, locus utrinque. Hæc enim se pars iureiurando, illa consensu signantium tuetur. Collisio inter testationem & testes.

Sæpe inter testes, & argumenta quæsitum est, inde scientiam in testibus, & religionem, ingenia esse in argumentis dicitur: hinc testem gratia, metu, pecunia, ira, odio, amicitia, ambitu fieri, argumenta ex natura duci: in his iudicē sibi, in alijs alij credere. Inter testem & arg.

Communia hæc pluribus causis, multumq; iactata sunt, semperq; iactabuntur. Aliquando utrinque sunt testes, & quæstio sequitur ex ipsis, utri melioris uiri. Ex causis, utri magis credibilia dixerint. Ex litigatoribus, utri gratia magis ualuerint. Inter testē & testem.

His adijcere si quis uolet ea, quæ diuina testimonia uocant, ex responsis, oraculis, ominibus, duplicem sciat eorum esse tractatum: generalem alterum, in quo inter Stoicos & Epicuri sectam secutos pugna perpetua est, regatur'ne prouidentia mundus: specialem alterum, contra partem diuinationis, ut quæque in quæstionem cadit. Aliter enim oraculorum, aliter Haruspicum, augurum, coniectorum, & mathematicorum fides confirmari, aut refelli potest, cum Diuina testimonia.

+Instrumẽta. sit rerum earum ratio diuersa. Circa eiusmodi quoq; + inuenta firmanda, uel destruenda, multum habet operis oratio, si quæ sint uoces per uinum, somnum, dementiam emissæ, uel excepta paruulorum indicia, quòd pars altera nihil fingere, altera nihil iudicare, dictura est. + Nec tantum præstari hoc genus potest, sed etiam ubi non est, desiderari solet. Pecuniam dedisti, quis numerauit? ubi? unde? Venenum arguis, ubi emi? à quo? quanti? per quẽ dedi? quo conscio? Quæ ferè omnia pro Cluentio Cicero in crimine ueneficij excutit. Hæc de inartificialibus quàmbreuissime potui.

+Nec tm̃ p'stare hoc genus potẽter Testimonia desiderat.

DE PROBATIONE artificiali. Cap. VIII.

PARS altera probationum, quæ est tota in arte, constatq; rebus ad faciendam fidem appositis, plerunque aut omnino negligitur, aut leuissimè attingitur ab his, qui argumenta uelut horrida & confragosa uitantes, amœnioribus locis desident: neq; aliter, quàm hi qui traduntur à poëtis gustu cuiusdam apud Lotophagos graminis, & Sirenum cantu deliniti, uoluptatem saluti prætulisse, dum laudis falsam imaginem persequuntur, ipsa propter quam dicitur, uictoria cedunt. Atqui cætera, quæ cõtinuo magis orationis tractu decurrunt, in auxilium atque ornamentum argumentorum comparantur, neruisq; illis, quibus causa continetur, adijciunt inducti super corporis speciem: ut si forte quid factum ira, uel metu, uel cupiditate dicatur, latius quæ

Odiss. 9. Odiss. 12.

cuiusq;

cuiusque affectus natura sit prosequemur. Iisdem laudamus, incusamus, augemus, minuimus, deseribimus, deterremus, querimur, consolamur, hortamur. Sed horum esse opera in rebus, aut certis, aut de quibus tanquam certis loquimur, potest. Nec abnuerim esse aliquid in delectatione, multum uero in commouendis affectibus. Sed hæc ipsa plus ualent, cum se didicisse iudex putat, quod consequi nisi argumentatione, aliáque omni fide rerum non possumus. Quorum prius quàm partior species, indicandum + reor, quædam in omni genere probationum communia. Nam neque ulla quæstio est, quæ non sit, aut in re, aut in persona. Nec esse argumentorum loco possint, nisi in his quæ rebus, aut personis accidunt. Eaq; aut per se inspici solēt, aut ad aliud referri. Neque ulla confirmatio, nisi aut ex antecedentibus, aut ex consequentibus, aut ex pugnantibus: & hæc necesse est, aut ex præterito tempore, aut ex coniuncto, aut ex sequentibus petere. Nec ulla res probari nisi ex alia potest. Eáque sit oportet, aut maior, aut par, aut minor. Argumenta uero reperiuntur, aut in quæstionibus, quæ etiam separatæ à complexu rerum, personarumq; spectari per se possint: aut in ipsa causa, cum inuenitur aliquid in ea, non ex communi ratione ductum, sed eius iudicij de quo cognoscitur, proprium. Probationum præterea omnium aliæ sunt necessariæ, aliæ nō repugnantes. Adhuc omnium probationum quadruplex ratio est, ut uel quia aliquid est, aliud non sit, ut dies est, nox non est: uel quia est aliquid,

+ erit

Cōfirmatio

Argumenta

Probationū quadruplex ratio.

& aliud

& aliud, sit, ut sol est super terram, dies est: uel quia aliquid non est, aliud sit, ut nox non est, dies est: uel quia aliquid non est, nec aliud sit, ut non est rationale, nec homo est. His in uniuersum prædictis partes subijciam.

De Signis. Cap. IX.

OMnis igitur probatio artificialis constat aut signis, aut argumentis, aut exemplis. Nec ignoro, plerisq; uideri signa partem argumẽtorũ, quæ mihi seorsum parandi ratio hæc fuit, prima, quòd sunt penè ex illis in artificialibus. Cruenta enim uestis, & clamor, & liuor, & talia, sunt instrumenta, qualia tabulæ, rumores, testes nec inueniuntur ab oratore, sed adeũ cũ ipsa causa deferuntur: Altera, quod signa siue indubitata sunt non sunt argumenta, quia ubi illa sunt, quæstio non est: argumẽto aũt, nisi in re controuersa locus esse nõ potest, siue dubia, non sunt argumenta, sed ipsis argumentis egent. Diuiduntur autem in has duas species, quod eorum alia sunt, ut dixi, quæ necessaria sunt, quæ Græci uocãt τεκμήρια, alia non necessaria, quæ σημεῖα. Priora illa sunt, quæ aliter habere se non possunt, quæ mihi uix pertinere ad præcepta artis uidentur. Nam ubi est signũ insolubile, ibi ne lis quidem est. Id autem accidit, eũ quid aut necesse est fieri, factũue esse, aut certè omnino nõ potest fieri, uel esse factum: quo in causis posito, lis non est, nisi facti. Hoc genus per omnia tempora perpẽdi solet. Nã & coijsse eam cum uiro, quæ peperit, quod est præteriti, & fluctus esse, cum magna uis uẽti in mare incubuit, quod coniuncti: & eum mori, cuius cor est uulneratum,

Signa necessaria.

fluctus

quod

quod futuri necesse est. Nec fieri potest, ut ibi messis sit, ubi satum non est: ut quis Romæ sit, cū est Athenis: ut sit ferro uulneratus, qui sine cicatrice est. Sed quædā & retrorsum idem ualēt, ut uiuere hominē qui spirat, & spirare qui uiuit. Quædam in contrarium nō recurrunt: Nec enim quia mouetur qui ingreditur, etiā ingreditur q mouetur. Quare potest & coijsse cū uiro, quæ non peperit, & non esse uentus in mari, cū esset fluctus, nec utiq; cor eius uulneratum esse, qui perit. Ac similiter satum fuisse potest, ubi non fuit messis, nec fuisse Romæ, qui non fuit Athenis, nec fuisse ferro uulneratū, qui habet cicatricem. Alia sunt signa non necessaria, quæ ἐνδόκα Græci uocant, quæ etiamsi ad tollendam dubitationem sola non sufficiunt, tamen + adiuncta cæteris plurimum ualent. Signū uocant (ut dixi) σημεῖον, quanquā id quidam iudicium, quidam uestigium nominauerunt, per quod alia res intelligitur, ut per sanguinem cædes: At quia sanguis uel ex hostia respersisse uestem potest. uel è naribus profluxisse, non utiq; qui uestem cruentam habuerit, homicidium fecerit. Sed ut per se non sufficit, ita cæteris adiunctū testimonij loco ducitur, si inimicus, si ante minatus, si eodem loco fuit. Quibus signū cum aecessit, efficit ut quæ suspecta erāt, certa uideātur. Alioqui sunt quædā signa utriq; parti cōmunia, ut liuores, tumores. Nā uideri possunt & ueneficij, & cruditatis: & uulnus in pectore, sua manu & aliena perisse dicentibus, in quo est. Hæc perinde firma habentur, atq; extrinsecus adiuuātur. Eorū autē, quæ signa sunt quidē, sed

Signa nō necessaria. + adiuta.

sed non necessaria, genus Hermagoras putat: nõ esse uirginem Atalantam, quia cum iuuenibus per syluas uageretur. Quod si receperimus, uereor ne omnia quæ ex facto ducũtur, signa faciamus: eadẽ tamẽ ratiõe, qua signa tractantur. Nec mihi uidentur Areopagitæ, cum dãnauerunt puerum coturnicum oculos eruentem, aliud indicasse, q̃ id signum esse perniciosissimæ mentis, multiq̃ malo futuræ, si adoleuisset. Vnde Spurij Melij, Maeciq̃ Manlij popularitas, signum affectati regni fuit existimatum. Sed uereor ne longe nimium nos ducat hæc uia.

Nã si est signum adulteræ, lauari cum uiris erit & conuiuere cum adolescẽtibus, deinde etiam familiariter alicuius amicitia uti, aut fortasse corpus uulsum, fractũ incessum, uestem muliebrem dixerit mollis, & parum uiri signa, si cui, cum signum id proprie sit, quod ex eo, de quo quæritur, natum sub oculos uenit, ut sanguis ex eade, ita illa ex impudicitia fluere uideantur. Ea quoque, quæ quia plerunq; obseruata sunt, uulgò signa creduntur, ut prognostica: Vento rubet aurea Phœbe.

Georg. 1.

Et cornix plena pluuiam uocat improba uoce.

Eodem lib.

Si causas ex qualitate cœli trahunt, sanè ita appellẽtur: nam si uento rubet luna, signum uenti est rubor. Et si, ut idem poëta colligit, densatus & laxatus aër facit, ut sit inde ille auium concentus, idem sentiemus. Sunt autẽ signa etiam parua magnorum, ut hæc ipsa cornix. Nam maiora minorum esse nemo miratur.

DE ARGVMENTIS.

CAPVT X.

Nunc

NVnc de argumentis: hoc enim nomine cõplectuntur omnia, quæ Græci ἐνθυμήματα, ἐπιχειρήματα, ἀποδείξεις uocant: quanq; apud illos est aliqua horum nominũ differentia, etiam si uis eodem ferè tendit. Nam enthymena (quod nos cõmentum sanè, aut commentationem interpretamur, quia aliter non possumus, græco melius usuri) unum intellectum habet, quo omnia mente concepta significat, sed nunc de eo non loquimur, alterum, quo sententiam cum ratione: tertium, quo certam quandam argumenti cõclusionem, uel ex consequentibus, uel ex repugnantibus: quanquã de hoc parum cõuenit. Sunt enim qui illud prius epichirema dicant, pluresq; inuenias in ea opinione, ut id demum, quo pugna constat, enthymema accipi uelint. Et ideo illud Cornificius contrarium appellat. Hunc alij rhetoricum syllogismum, alij imperfectum syllogismum uocauerunt: quia nec distinctis nec totidem partibus concluderetur, quod sanè nõ utiq; ab oratore desideratur. Epichirema Valgius aggressionem uocat. Verrius autem iudicat nõ nostram administrationem, sed ipsam rem quã aggredimur, id est argumentum, quo aliquid probaturi sumus, etiam si nondum uerbis explanatum, iam tamen mente conceptum, epichirema dici. Alijs uidetur non destinatam, uel inchoatam, sed perfectam orationem hoc nomẽ accipere, & ultimam speciem. Ideoq; propria eius appellatio, & maxime in usu posita est, qua significatur certa quædam sententiæ comprehensio, quæ ex tribus partibus cõstat. Quidam epichirema rationẽ appellauerunt,

Enthimema

Epichirema

Cicero

Cicero melius ratiocinationem: quanq; & ille nomẽ hoc duxisse magis à syllogismo uidetur. Nam & statum syllogisticũ ratiocinatiuũ appellat, exemplisq; utitur Philosophorũ. Et quoniam est quædam inter syllogismũ & epichirema uicinitas, põt uideri hoc nomine recte abusus. Ἀπόδειξις, est euidens probatio, idcoq; apud geometras γραμμικὴ ἀπόδειξις dicuntur. Hanc & ab epichiremate Cæcilius putat differre solo genere cõclusionis, & eẽ apodixim imperfectũ epichirema, eadẽq; causa, qua diximus, & enthymema à syllogismo distare. Nã & epichirema syllogismi pars est. Quidam inesse epichiremati apodixim putant, & esse partem eius confirmantem. Vtcunq; autem, quanq; diuersi autores eodem modo finiunt, ut sit oratio, per ea quæ certa sunt, fidem dubijs afferens, quæ natura est omniũ argumentorũ: neque enim certa incertis declarantur: hæc omnia generaliter πίστεις appellant: quod etsi propria interpretatione dicere fidem possumus, apertius tamen probationem interpretabimur. Sed argumentũ quoq; plura significat. Nam & fabulæ ad actus scenarum cõpositæ argumenta dicuntur, & orationũ Ciceronis uelut thema ipse expones Pædianus, argumẽtũ, inquit, tale est. Et ipse Cicero ad Brutum ita scribit. Veritus fortasse ne nos in Catonẽ nostrum transferamus illinc mali quid, & si argumentũ simile non erat. Quo apparet, omnem ad scribendũ destinatam materiam ita appellari. Nec mirum, cum id inter opifices quoq; uulgatum sit. Vnde Vergilius: Argumẽtum ingens. Vulgoq; paulò numerosius opus dicitur argu

Apodixis.

Κρίσεως natura

Argumentũ

Aeneid. 6.

argumento sum. Sed nunc de eo dicendũ argumento est, quod probationem, indicium, fidẽ, aggreßionem, ciusdẽ rei nomina facit, parum distincte, ut arbitror. Nam probatio, & fides efficitur non tantũ per hæc, quæ sunt rationis, sed etiam per inartificialia. Signum autem, quod ille indicium uocat, ab argumentis iam seperaui. Ergo cum sit argumentum ratio probationem præstans, qua colligitur aliquid per aliud, & quæ, quod est dubiũ, per id quod dubium nõ est, cõfirmat, necesse est esse aliquid in causa, quod probatione non egeat. Alioqui nihil erit quo probemus, nisi fuerit quod aut sit uerum, aut uidea tur, ex quo dubijs fides fiat. Pro certis autem habemus primũ, quæ sensibus percipiuntur, ut quæ uidemus, audimus, qualia sunt signa: deinde ea, in quæ cõmuni opinione consensum est, deos esse, præstandam pietatem parentibus. Præterea quæ legibus cauta sunt, quæ persuasione etiamsi non omnium hominum, eius tamẽ ciuitatis, aut gentis, in qua res agitur, in mores recepta sunt: pleraque in iure non legibus, sed moribus constant. Si quid inter utrãq; partem conuenit, si quid probatum est, deniq; cuicunq; aduersarius non contradicit. Sic enim fiet argumentum, cum prouidẽtia mundus regatur, administranda est respublica: ut administranda Resp. erit, si liquebit mundũ prouidentia regi. Debet etiam nota esse recte argumẽta tractaturo, uis & natura omniũ rerũ, & qd quæq; earũ plerunq; efficiat. Hinc enim sunt quæ εἰκότα dicũtur. Credibilium aũt genera sunt tria: Vnũ firmißimum, quod ferè accidit, ut liberos à parentibus

Pro certis habenda.

Credibilia tria genera.

amari: Alterum uelut propensius, eum qui recte ualeat, in crastinum peruenturum: Tertium tantum non repugnãs, in domo furtum factũ ab eo, qui domi fuit. Ideoq; Aristoteles in secũdo de arte Rhetorica libro diligẽtissime est executus, quid cuiq; rei, & quid cuiq; homini soleat accidere, & quas res, quosq; homines, qbus rebus, aut hominibus, uel conciliasset, uel alienasset ipsa natura, ut diuitias quid sequatur, aut ambitum, aut superstitionem, quid boni próbent, quid mali petãt, quid milites, quid rustici, quo quæq; modo res uitari, uel appeti soleat. Verum hoc exequi mitto. Non enim longum tantũ, sed etiam impoßibile, aut potius infinitum est, præterea positum in communi omnium intellectu. Si quis tamen desiderauerit, à quo peteret, ostendi. Omnia autem credibilia, in quibus pars maxima consistit argumentationis, ex huiusmodi fontibus fluunt, an credibile sit à filio patrem occisum, incestum cum filia commissum, & contrà ueneficium in nouerca, adulterium in luxurioso.

Impoßibile Credibiliũ fontes.

Illa quoq;, an scelus palàm factum, an falsum dixerit propter exiguam summam, quia suos quisq; horũ uelut mores habet, plerunq; tamen non semper alioqui indubitata essent, non argumenta. Excutiamus nunc argumentorum locos, quanq; quibusdam hi quoq;, de quibus supra dixi, uidentur. Locos appello, non ut uulgò nunc intelliguntur, ut in luxuriam & adulterium, & similia, sed sedes argumentorũ in quibus latent, ex quibus sunt petenda. Nam ut in terra non omni generantur omnia, nec auem nec feram reperias, ubi quæque nasci, aut morari

Loci argumentorum.

soleat

soleat ignarus. Et piscium quoq; genera alia planis gaudent, alia saxosis, regionibus etiam litoribusq; discreta sunt, nec elopen nostro mari, aut scarum ducas: Ita non omne argumentum undiq; uenit, idcoq; non passim quærendum est. Multus alioqui error est, & exhausto labore, quod non ratione scrutabimur, non poterimus inuenire nisi casu. At si scierimus ubi quicq; nascatur, cũ ad locum uẽtum erit, facile quod eo erit, peruidebimus.

In primis igitur argumenta sæpe à persona ducenda sunt, cum sit, ut dixi, diuisio, ut omnia in hæc duo partiamur, res atq; personas, ut causa, tẽpus, locus, occasio, instrumentum, modus, & cætera, rerum sunt accidentia. à persona.

Personis autem non quicquid accidit, exequendum mihi est, ut plerique fecerunt, sed unde argumenta sumi possunt. Ea porrò sunt genus, nam similes parentibus ac maioribus suis filij plerunque creduntur, & nonnunq; ad honeste turpiterq; uiuendum, inde causæ fluunt. Natio, nã & gentibus proprij mores sunt, nec idem in barbaro, Romano, Græco, probabile est. Patria, quia similiter etiam ciuitatum leges, instituta, opiniones habent differentiam. Sexus, ut latrocinium facilius in uiro, ueneficiũ in fœmina credas. Aetas, quia aliud alijs annis magis conuenit. Educatio & disciplina, quoniam refert à quibus, & quo quisq; modo sit institutus. Habitus corporis, ducitur enim frequenter in argumentũ species libidinis, robur petulantiæ. His contraria in diuersum. Fortuna, neq; enim idẽ credibile est in diuite ac paupere, propinquis, amicis, clientibus abundãte, & his oĩbus destituto.

Personis accidentia.
à genere
à natione.
à patria.
à sexu.
Ab ætate.
Ab educatione.
Ab habitu.
à fortuna.

Cōditione. Conditionis etiam distantia est, nam clarus an obscurus, magistratus an priuatus, pater an filius, ciuis an peregrinus, liber an seruus, maritus aut cælebs, parens liberorū an orbus sit, plurimū distat. Animi natura, etenim auaritia, iracūdia, misericordia, crudelitas, seueritas aliaq; his similia, afferunt frequenter fidem, aut detrahūt: sicut uictus, luxuriosus, an frugi, an sordidus, quæritur. Studia quoq;, nā rusticus, forēsis, negociator, miles, nauigator, medicus, aliud atq; aliud efficiunt. Intuendum etiam quid affectet quisque, locuples uideri an disertus, iustus an potens. Spectantur anteacta, dictaq;. Ex præteritis enim æstimari solent præsentia. His adijciunt quidā commotionem, hāc accipi uolunt temporariū animi motum, sicut iram, pauorem. Consilia autē, & præsentis & præteriti & futuri temporis, quæ mihi, etiamsi personis accidunt, referenda tamē ad illam partē argumentorū uidentur, quā ex causis ducimus: sicut habitus quidā animi quo tractatur inimicus, an amicus. Ponūt in persona & nomen, quod quidem ei accidere necesse est, sed in argumentū raro cadit: nisi cum aut ex causa datum est, ut sapiens, magnus, plenus, aut & ipsum alicuius cogitatiōis attulit causam: ut Lentulo coniurationis, quòd libris Sibyllinis, haruspicumq; responsis, dominatio dari tribus Cornelijs dicebatur, seq; eum tertium esse credebat post Syllā, Cinnamq;, quàm & ipse Cornelius erat. Nam & illud extat apud Euripidē, frigidum sanè, quod nomē Polynicis, ut argumentū frater morum inceßit. Locorum + enim ex eo frequēs materia, qua Cicero, in Verrē non semel

Natura animi. Victu Studijs. Affectibus. Ab anteactis dictisq;

Consilia

Nomen.

In phœnissis.

+ tamen

semel usus est. Hæc ferè circa ꝓsonas sunt, aut his similia. Neq; enim cõplecti oĩa, uel hac in parte, uel in cæteris poßumus, cõtẽti rationẽ plura quæsituris ostẽdere. Nunc ad res transeo, in quibus maxime sunt personis iuncta quæ agimus, ideoq; prima tractanda. In omnibus porrò quæ fiunt, quæritur aut quare, aut ubi, aut quando, aut quomodo, aut per quæ facta sunt. Ducuntur igitur argumẽta ex causis factorum, uel futurorũ quorum materiam ὕλην alij, Δύναμιν alij nominauerunt, in duo genera, sed quaternas utriusq; diuidunt ſpecies. Nam ferè uersatur ratio faciẽdi circa bonorũ adeptionem, incrementũ, conseruationẽ, usum: aut malorũ euitationem, liberationem, imminutionẽ, conuersionẽ, nanque hæc in deliberando plurimũ ualent. Sed has causas habẽt recta: praua contrà ex falsis opinionibus ueniunt. Nam est his initium ex his, quæ credũtur bona aut mala: Inde errores existunt, & peßimi affectus, in quibus sunt, ira, odium, inuidia, cupiditas, ſpes, ambitus, audacia, metus, cætera eiusdem generis. Accedunt aliquando fortuna, ebrietas, ignorantia. Quæ interim ad ueniam ualent, interim ad probationem criminum. Vt si quis dum alij insidiatur, alium dicitur interimisse. Causæ porrò non ad conuincendum modò, quod obijcitur, sed ad defendendum quoq; excuti solent: cum quis se recte fecisse, id est, honesta causa, contendit, qua de re latius in tertio libro dictum. Finitiones interim ex causis pendent. An tyrannicida, qui tyrannum, à quo deprehensus in adulterio fuerat, occidit. An sacrilegus, qui ut hostes

Accidentia rebus.

Arg. à rebus actis.

A causis factorum uel futurorum.

A prauis.

Causæ.

A finitione.

urbe expelleret, arma templo affixa detraxit. Ducuntur argumenta & ex loco. Spectatur enim ad fidē probationis, montanus an planus, maritimus an mediterraneus, consitus an incultus, frequens an desertus, propinquus an remotus, opportunus consilijs an aduersus. Quam partem uidemus uehementißime pro Milone tractasse Ciceronem. Et hæc quidem, ac similia ad coniecturam frequentius pertinent, sed interim adiuuant quoq;, priuatus an publicus, sacer an prophanus, noster an alienus. Vt in persona, magistratus, pater, peregrinus. Hinc enim quæstiones oriuntur. Priuatam pecuniam sustulisti, uerum quia de templo, non furtum, sed sacrilegium est. Occidisti adulterū, quod lex permittit: sed quia in lupanari, cædes est. Iniuriā feci sti, sed quia magistratui, maiestatis actio est, uel contrà, licuit, quia pater eram, quia magistratus. Sed circa facti controuersiam, argumenta præstant, circa iuris lites, materia quæstionum. Ad qualitatem quoque frequenter pertinet locus. Neque enim idem ubique, aut licet, aut decorum est. Quin etiam in qua quicq; ciuitate quæratur, interest. Moribus enim & legibus distāt. Ad commendationem quoque & inuidiam ualet. Nam & Aiax apud Ouidium inquit, decimotertio Metamorphoseos:

Ante rates agimus causam, & mecū cōfertur Vlysses.

Et Miloni inter cætera obiectum est, quod CLODIVS in monumentis ab eo maiorum suorum esset occisus.

Ad

Ad suadendi momenta idem ualet, sicut tempus, cuius tractatum subiungam. Eius autem (ut alio loco iam dixi) duplex significatio est. Generaliter enim & speciaaliter accipitur. Prius illud est, Nunc, Olim, Tunc, sub ALEXANDRO, *cum apud Ilion pugnatum est, denique præteritum, instans, futurum. Hoc sequens habet & constituta discrimina, ætate, hyeme, noctu, interdiu: & fortuita, in pestilentia, in bello, in conuiuio. Latinorum quidam satis significari putauerunt, si illud generale tempus, hoc speciale, tempora uocarent. Quorum utrorumque ratio, & in consilijs quidem, & in illo demonstratiuo genere uersatur, sed in iudicijs frequentissima est. Nam & iuris quæstiones facit, & qualitatem distinguit, & ad coniecturam plurimũ confert: ut cum interim probationes inexpugnabiles afferat, quales sunt, si dicatur (ut supra posui) signator, qui ante diem tabularum decessit, aut commisisse aliquid, uel cum infans esset, uel cum omnino natus non esset. Præter id, quod omnia facile argumenta, aut ex his, quæ ante rem facta sunt, aut ex coniunctis rei, aut consequentibus ducuntur. Ex antecedentibus: Mortem minatus es, noctu existi, proficiscentem anteceßisti. Causæ quoq; factorum præteriti sunt temporis. + Sed tempus subtilius quidam, q̃ necesse erat diuiserunt, ut esset iuncti, sonus auditus est: adhærentis, clamor sublatus est. Insequẽtis sunt illa, latuisti, profugisti, liuores, & tumores apparuerunt. Iisdem temporũ gradibus defensor utetur ad detrahendam ei, quod obijcitur fidem.*

à tempore.

Cap. de tabulis.

+ secundum

In his omnis factorum, dictorumq; ratio uersatur, sed dupliciter. Nam fiunt quædam, quia aliud postea futurum est, quædam, quia aliud ante factum est: ut cum obijcitur reo lenocinij speciosæ marito, quod speciosam adulterij damnatam quãdam emerit: aut parricidij reo luxurioso, quod dixerit patri, non me amplius obiurgabis. Nam & ille, non quia emit, leno est, sed qa leno erat, emit Nec hic, quia sic erat locutus, occidit, sed qa erat occisurus, sic locutus est. Casus autem, qui & ipse præstæ argumentis locum, sine dubio est ex insequentibus: sed quadam proprietate distinguitur: ut si dicam, melior dux Scipio quàm Annibal, uicit enim Annibalem. Bonus gubernator nunquam fecit naufragium. Bonus agricola magnos sustulit fructus. Et contrà, sumptuosus fuit, patrimonium exhausit, turpiter uixit, uel omnibus inuisus est. Intuendæ sunt, præcipueq; in coniecturis, & facultates. Credibilius est enim occisos à pluribus pauciores à firmioribus imbecilliores, à uigilantibus dormientes, à præparatis inopinantes. Quorum contraria in diuersum ualent. Hæc & in deliberando intuemur, & in iudicijs ad duas res solemus referre, an uoluerit quis, an potuerit. Nam & uoluntatem spes facit. Hinc illa apud Ciceronem coniectura: Insidiatus est Clodius Miloni, non Milo Clodio. Ille cum seruis robustis, hic cum mulierum comitatu. Ille equis, hic in rheda. Ille expeditus, hic penula irretitus. Facultati autem licet instrumentum coniungere. Sunt enim in parte facultatis, & copiæ. Sed ex instrumento aliquando etiam

A casu.

A facultate.

Ab instrumento.

etiã signa nascuntur, ut spiculum in corpore inuentum. His adijcitur modus, quem τρόπον dicunt, quo quæritur, quemadmodum quid sit factum: id quod ad qualitatem scriptumq; pertinet: ut si negemus adulterum uenenо occidisse, cum ferro licuisset occidere, sed uel oportuisse: tum ad coniecturas quoq;, ut si dicam, bona mente factum, ideoq; palàm: mala ideo ex insidijs, noctu, in solitudine. In rebus autem omnibus de quarum ui aut natura quæritur, quasq; etiam citra complexum personarũ, cæterorumq;, ex quibus fit causa, per se intueri possumus, tria sine dubio rursus spectãda sunt, an sit, quid sit, quale sit. Sed quia sunt quidã loci argumentorum omnibus communes, diuidi hæc in tria genera non possunt. Ideoq; locis potius, ut quousque incurrent, subijcienda sunt. Ducuntur ergo argumenta ex finitione, seu fine: nam utroque modo traditur. Eius duplex ratio est. Aut enim simpliciter quæritur, sit'ne hoc uirtus: aut antecedente finitione, quid sit uirtus: id aut in uniuersum uerbis complectimur, ut rhetorice est bene dicendi scientia: aut per partes, ut rhetorice est recte inueniendi, & disponendi, & eloquendi cum firma memoria, & cum dignitate actionis, scientia. Præterea finimus, aut ui, sicut superiora: aut ἐτυμολογία, ut aßiduum ab + ære dando, & locupletum à locorum, pecunioſum à pecorum copia. Finitioni subiecta maxime uidentur, genus, species, differens, propriũ. Ex his omnibus argumẽta ducũtur. Genus ad probandam speciem minimum ualet, plurimũ ad refellendam. Itaq; non quia est arbor, platanus est:

A modo.

An sit, quid sit, quale sit

Ex finitione, seu fine.

Finimus ui & etymologia.

+ asse

A genere.

A specie.

A proprio.

A genere. A specie. A proprio.

at quod non est arbor, utiq; platanus non est. Nec quod non est uirtus, utiq; potest esse iustitia. Itaque à genere perueniendum est ad ultimam speciem: ut homo est animal, non est satis (id enim genus est) mortale: etiãsi species est cum alijs tamen communis finitio. Rationale, nihil supererit ad demõstrandũ id, quod uelis. Contrà species firmam probationem habet generis, infirmam refutationẽ. Nam quod iustitia est, utiq; uirtus est: quod non est iustitia, potest esse uirtus: ut si est fortitudo, cõtinentia, constantia. Nunquã itaq; tolletur à specie genus, nisi omnes species, quæ sunt generi subiectæ, remouentur, hoc modo: Quod neq; immortale est, neq; mortale, animal non est. His adijciunt propria & differentia. Pro-

Proprium.

prijs confirmatur finitio, differentibus soluitur. Proprium aũt est, aut quod soli accidit, ut homini sermo, risus: aut quod utiq; accidit, sed nõ soli, ut igni calefacere. Et sunt eiusdẽ rei plura propria, ut ipsius ignis lucere, calere. Itaq; quodcunq; proprium deerit, soluet finitionẽ, nõ utiq; quodcunq; erit, confirmabit. Sæpissime aũt quid sit proprium cuiusq; quæritur, ut si per etymologiam dicatur: Tyrannicidæ proprium est tyrannũ occidere, negemus. Non enim si traditũ sibi eum carnifex occiderit, tyrãnicida uocatur, nec si imprudẽs, uel inuitus. Quod autẽ propriũ nõ erit, differẽs erit, ut aliud ẽ seruũ esse, aliud seruire, qualis esse in addictis quæstio solet. Qui seruus est, si manumittatur, fit libertinus, non itidem addi-

Addicti.

ctus, & plura de quibus alio loco. Illud quoq; differens

Differens.

uocant, cum genere in speciẽ diducto species ipsa discernitur:

nitur: Animal genus, mortale species, terrenum uel bipes, differens. Nondum enim proprium est, sed iam differt à marino, uel quadrupede. Quod nō tā ad argumentum pertinet, q̄ ad diligentem finitionis comprehensionem. Cicero genus & speciem, quam eandē formam uocat, à finitione diducit, & his, quæ ad aliquid sunt, subijcit: ut si is, cui omne argentum legatum est, petat signatum quoq;, utatur genere. At si quis cum legatum sit ei, quæ uiro mater familiâs esset, neget deberi ei, quæ in manum non cōuenerit specie: quoniam duæ formæ sint matrimoniorum. Diuisione autem adiuuari finitionem docet, eamq; differre à partitione: quod hæc sit totius in partes, illa generis in formas. Partes incertas esse, ut quibus cōstet Respublica, Formas certas, ut quot sint species rerumpublicarum. Quas tres accipimus, quæ populi, quæ paucorum, quæ unius potestate regerētur, Et ille quidem non his exemplis utitur, quia scribens ad Trebātiū, ex iure ea ducere maluit: ego apertiora posui. Propria uero ad cōiecturæ quoq; pertinent partem, ut proprium est boni recte facere: iracundi uerbis excandescere. Ac contrà, quædam in quibusdam utiq; non sunt, & ratio, quamuis ex diuerso, eadem est. Diuisio, & ad probandum simili uia ualet, & ad refellēdum. + Probanti interim satis est unum habere, hoc modo: Vt sit ciuis quis, aut natus sit oportet, aut factus. Neganti utrunque tollendum est, nec natus, nec factus est. Fit hoc & multiplex, ideoq; argumentorum est genus ex remotione, quo modo efficitur totum falsum, modo id quod relinquitur, uerum.

In Topicis.

A diuisione

Democratia aristocratia Monarchia

Coniecturę

+ Probatiō i

uerum. Totũ falsum est, hoc modo: Pecuniã te credidisse dicis: aut habuisti ipse, aut ab aliquo accepisti, aut inuenisti, aut surripuisti. Si neq; domi habuisti, neq; ab alio accepisti, + nec cætera, non credidisti. Reliquum fit uerum sic: Hic seruus, quem tibi uendicas, aut uerna tuus est, aut emptus, aut donatus, aut testamẽto relictus, aut ex hoste captus, aut alienus. Deinde remotis prioribus, supererit alienus. Periculosum, & cum cura intuendum genus: quia si in proponendo unum quodlibet omiserimus, cum risu quoq; tota res soluitur. Tutius quod Cicero pro Cecinna facit, cũ interrogat, si hæc actio nõ sit, quæ sit. Simul enim remouentur omnia. Vel cum duo ponentur inter se contraria, quorum tenuisse utrumlibet sufficiat, quale Ciceronis est: Vnum quidem, certe nemo erit tam inimicus Cluentio, qui mihi non cõcedat, si corruptum illud est iudicium, aut ab Habito, aut ab Opianico esse corruptũ: Si doceo nõ ab Habito, uinco ab Opianico: Si ostendo ab Opianico, purgo Habitum. Fit etiam ex duobus quorum + necessaria est alterutrum eligendi aduersario potestas: efficiturq́; ut utrũ elegerit, noceat. Facit hoc Cicero pro Oppio: Vtrum cum Cottam appetisset, aut cum ipse sese conaretur occidere, telũ ei è manibus ereptum est. Et pro Vareno: Optio uobis datur, utrum uelitis casu illo itinere Varenum usum esse, an huius persuasu & inductu. Deinde utraq; facit accusatori contraria. Interim duo ita proponũtur, ut utrũlibet electum, idem efficiat, quale est: philosophandũ est, etiamsi non est philosophandum. Et illud uulgatum: Quò schema,

+ & (margin)

+ necesse est alterũ uerũ. (margin)

ma, si intelligitur? quò si non intelligitur? &: Mentietur in tormentis, qui dolorem pati potest, mentietur, qui non potest. Vt sunt autem tria tempora, ita ordo rerum tribus momentis consertus est. Habent enim omnia initium, incrementum, summam: ut iurgium, deinde cædes, & strages. Est ergo hic quoque argumentorum locus inuicem probantium. Nam & ex initijs summa colligitur, quale est: Non possum togam prætextam sperare, cum exordium pullum uideam. Et contrà, non dominationis causa Syllam arma sumpsisse, argumentũ est dictatura deposita. Similiter & ex incremento in utranq; partem ducitur rei ratio, cum in coniectura, tũ etiam in tractatu æquitatis, an ad initiũ summa referenda, id est, an ei cædes imputanda sit, à quo iurgium cœpit. Est argumentorum locus ex similibus. Si cõtinentia uirtus, utiq; & abstinentia. Si fidem debet tutor, & procurator. Hoc est ex eo genere, qđ & ἐπαγωγὴν Græci uocant: Cicero inductionem. Ex dissimilibus: Non si lætitia bonũ, & uoluptas. Non quod mulieri, idem + pupillo. Ex contrarijs: Frugalitas bonũ, luxuria enim malum. Si malorum causa bellum est, erit emendatio pax. Si ueniam meretur, qui imprudẽs nocuit, nõ meretur præmium, qui imprudens profuit. Ex repugnantibus: Qui est stultus, sapiens non est. Ex cõsequentibus, siue adiunctis: Si iustitia est bonum, recte iudicandum. Si malũ perfidia, nõ est fallendũ. Idemq; retro: Nec sunt illa his dissimilia, ideoq; huic loco subijcienda, cum & ipsa naturaliter congruant: Quod quis non habuit, non perdidit.

Ab initio.

Ab incremẽto.

A similibus

In Topicis.
A dissimilibus.
+ Popilio
A cõtrarijs.

Ex repugnãtibus.
Ex cõsequẽtibus cõiunctisue.

Quem

Quem quis amat, sciens non lædit. Quem quis hæredẽ suum esse uoluit, charum habuit, habet, habebit. Sed cum sint indubitata, uim habent penè signorum immutabilium. Sed hæc consequentia dico ἀκόλουθα: est enim cõsequẽs sapientiæ bonitas: illa sequentia ἐπαγόμενα, quæ postea facta sunt, aut futura. Nec sum de nominibus anxius, uocet enim, ut uoluerit, qui sq; dum uis rerum ipsa manifesta sit: appareatq; hoc temporis, illud esse naturæ. Itaq; non dubito hæc quoq; cõsequentia, quamuis ex prioribus dent argumentum ad ea quæ sequuntur: quorum quidam duas species esse uoluerũt: Actionis, ut pro Oppio: Quos educere inuitos in prouinciam non potuit, eos inuitos retinere qui potuit? Temporis in Verrẽ: Act. 3. Si finem Prætoris edicto afferunt calendæ Ianuarij, cur nõ initium quoque edicti nascatur à calendis Ianuarijs? Quod utrunq; exemplum tale est, ut idem in diuersum, si retro agas, ualeat. Consequens est enim eos, qui inuiti duci non potuerunt, inuitos non potuisse retineri. Illa quoque quæ in rebus mutuam confirmationem præstantibus ducuntur, quæ proprij generis quidam uideri uolunt, & uocant ἐκ τῶν πρός ἄλλα, Cicero ex rebus sub eandem rationem uenientibus, fortiter consequentibus iunxerim: Si portorium Rhodijs locare honestum est, & Hermocreonti conducere: & quod discere honestum, & docere. Vnde illa non hac ratione dicta, sed efficiens idem, Domitij Afri sententia est pulchra: Ego accusaui, uos damnastis. Est inuicẽ consequens, & quod ex diuersis idem ostendit, ut qui mũdum nasci dicit, per

De inuẽtiõe

hoc

hoc ipsum & deficere significat: qd deficit omne quod nascitur. Similima est his argumentatio, quia colligi solent ex his quæ faciunt, ea quæ efficiuntur, aut contra: quod genus à causis uocant. Hæc interim necessariò fiunt, interim plerunque, sed non necessariò. Nam corpus in lumine utique umbram facit, & umbra ubicunque est, ibi corpus esse ostendit. Alia sunt, ut dixi, non necessaria, uel utrinque, uel ex altera parte: Sol colorat, nõ utique qui est coloratus, à sole est. Iter puluerulentum facit, sed nec omne iter puluerem mouet: nec quisquis est puluerulẽtus, ex itinere est. Quæ utring; fiũt talia sunt. Si sapientia bonum uirum facit, bonus uir est utiq; sapiens. Ideoq; boni est honeste facere: mali, turpiter: & qui honeste faciunt, boni: qui turpiter, mali recte iudicantur. + At exercitatio plerunq; robustũ corpus facit, sed non quisquis est robustus, exercitatus: nec quisquis exercitatus, robustus est: Nec quia fortitudo præstat, ne mortem timeamus, quisquis mortem non timuerit, uir fortis erit existimãdus. Nec si capitis dolorem facit, inutilis hominibus sol est. Et hæc ad hortatiuum genus maxime pertinent. Virtus facit laudem, sequenda igitur: at uoluptas infamiam, fugienda igitur. Recte autem monemur, causas non utique ab ultimo esse repetendas, ut Medea: Vtinam ne in nemore Pelio.

Quasi uero id eam fecerit miseram, aut nocentem, quod + illic eciderint abiegnæ ad terrã trabes. Et Phyloctetæ Paridi:

Si imperasses tibi, ego nunc non essem miser.

Ab efficientibus & effectis, siue à causis.

Ab euentis.

+ ad hoc

+ illi

Quo-

Quomodo peruenire quò libet, retro causas legentibus licet. His illud adijcere ridiculum putarem, nisi eo Cicero uteretur, quod coniugatum uocãt, ut: eos qui rem iustam faciant, iuste facere: quod certe non eget probatione. Quod compascuum est, compascere licere. Quidam hæc, quæ uel ex causis, uel ex efficientibus diximus, alieno nomine uocant ἐκβάσεις, id est exitus. Nam nec hic aliud tractatur, quàm quid ex quoque eueniat. Apposita uel comparatiua dicũtur, quæ maiora ex minoribus, minora ex maioribus, paria ex paribus probant. Confirmatur coniectura ex maiore: Si quis sacrilegium facit, faciet & furtum. Ex minore: Qui facile ac palàm mentitur, peierabit. Ex pari: Qui ob rem iudicandam pecuniam accepit, & ob dicendum falsum testimonium accipiet. Iuris cõfirmatio est huiusmodi. Ex maiore: Si adulterum occidere licet, & loris cædere. Ex minore: Si furem nocturnum occidere licet, quid latronem? Ex Pari: Quæ pœna aduersus interfectorem patris iusta est, eadem aduersus matris. Quorum omnium tractatus uersatur in syllogismis. Illa magis finitionibus, aut qualitatibus prosunt. Si robur corporibus bonum non est, minus sanitas. Si furtum scelus, magis sacrilegium. Si abstinentia uirtus, & continentia. Si mundus prouidentia regitur, administranda est respublica. Si domus ædificari sine ratione non potest, quid agendum in naualium cura & armorum? Ac mihi quidem sufficeret hoc genus, sed in species secatur. Nam ex pluribus ad unum, & ex uno ad plura (unde est, qd' semel, & sæpius) & ex parte ad totum,

A coniugatis.

Ab appositis uel comparatiuis.

Ad cõiecturam.
A maiori.
A minori.
A pari.

Ex iure.
A maiori.
A minori.
A pari.

Adfinitionẽ
A minori.
A maiori.
A pari.

totum, ex genere ad speciem, ex eo quod continet, ad id quod cõtinetur, ut ex difficilioribus ad faciliora, & ex longe positis ad + propiora, & ad omnia quæ cõtra hæc sunt, eadem ratione argumenta ducũtur. Sunt enim & hæc maiora & minora, aut certe uim similem obtinent: quæ si prosequamur, nullus erit ea concidendi modus. Infinita est enim rerum comparatio, iucũdiora, gratiora, magis necessaria, honestiora, utiliora. Sed omittamus plura, ne in eam ipsam, quam uito, loquacitatem incidã. Exemplorũ quoq; ad hæc infinitus est numerus: sed paucissima attingã. Ex maiore, pro Cecinna: + Qui exercitus armatos mouet, is aduocationem togatorum nõ uidebitur mouisse? Ex faciliore, in Clodium & Curionem: Ac uide, an facile fieri tu potueris, cũ is factus non sit, cui tu concessisti. Ex difficiliore: Vide quæso Tubero, ut qui de meo facto non dubitem, de Ligarij audeam confiteri. Et ibi: An sperãdi Ligario causa non sit, cum mihi apud te locus sit, etiam pro altero deprecandi? Ex minore, pro Cecinna: Ita ne uero scire esse armatos satest, ut uim factam probes, in manus eorum incidere non est satis? Ergo, ut breuiter contraham summam, ducuntur argumenta à personis, causis, locis, tempore (cuius tres partes diximus, præcedens, cõiunctum, insequens) facultatibus, quibus instrumentum subiecimus, modo, id est, ut quicq; sit factũ, finitione, genere, specie, differentibus, proprijs, remotione, diuisione, initio, incrementis, summa, similibus, dissimilibus, pugnantibus, consequentibus, efficientibus, effectis, euẽtis, iugatis, comparatione,

+ propria

Comparationis species

Pro Liga. Exempla.

A maiori. A faciliori. A difficilio ri.

+ Quod exercitꝰ armas mouet, id ad uocationem non uidebiꝫ mouisse?

A minore.

Argumento rum genera

quæ in plures deducitur ſpecies. Illud adijciendum uide
tur, duci argumenta non à confeßis tantum, ſed etiã à
A fictione. fictione, quam Græci καθ' ὑποθεσιν uocant. Et quidem
ex omnibus ijſdem locis, quibus ſuperiora, quia totidem
ſpecies eſſe poſſunt fictæ, quot ueræ. Nam fingere hoc lo
co, id eſt proponere aliquid, quod ſi uerum ſit, aut ſol-
uat quæſtionem, aut adiuuet. Deinde id de quo quæri-
tur, facere illi ſimile. Id quo facilius accipiant iuuenes,
nondum ſcholam egreßi, primo familiaribus magiſq;
uſitatis exemplis oſtendam: Lex eſt. Qui parentes non
aluerit, uinciatur. Non alit quis, & uincula nihilominus
recuſat. Vtitur fictione, ſi miles, ſi infans ſit, ſi reipubli
+ opinionẽ cæ cauſa abſit. Et illa contra + optionem fortium, ſi ty-
rannidem petat, ſi templorum euerſionem. Plurimumq;
ea res uirium habet contra ſcriptum. Vtitur his Cicero
pro Cecinna: Vnde tu, aut familia, aut procurator tuus.
Si me uillicus tuus ſolus deieciſſet, nõ familia deieciſſet,
ut opinor, ſed aliquis de familia. Si uero ne habeas quidẽ
ſeruũ, præter eũ, qui me deiecerit. Et alia in eodẽ libro
plurima. Verũ eadẽ fictio ualet & ad qualitates: Si L.
Catilina cũ ſuo cõſilio nefariorũ hominũ, quos ſecũ edu
Philip. II. xit,, hac de re poſſet iudicare, condẽnaret Luciũ Muræ
nam. Et ad amplificationem: Si hoc tibi inter cœnam, in
illis immanibus poculis tuis accidiſſet. Sic: & ſi Reſp. uo
cẽ haberet. Has ferè cædes accepimus probationem in
uniuerſum, quas nec generatim tradere ſat eſt, cum ex
qualibet earum innumerabilis argumẽtorum copia oria
tur, nec per ſingulas ſpecies exequi patitur natura rẽ-
rum,

rum, quod qui sunt facere conati, duo pariter subierũt incõmoda, ut & nimium dicerent, & tamen totũ. Vnde plurimi cũ ĩ hos inexplicabiles laqueos inciderũt, omnẽ etiã quem ex ingenio suo potuerãt habere conatũ, uelut astricti certis legum uinculis, perdiderunt, & magistrũ respicientes, naturam ducẽ sequi desierunt. Nam ut per se non sufficit scire, omnes probationes, aut à personis, aut rebus peti: quia utrũq; in plura diuiditur, ita ex antecedentibus, & iunctis, & insequentibus trahenda esse argumenta, qui acceperit, protinus in hoc sit instructus, ut quid in quaq; causa dicendum sit, ex his sciat, præsertim cum plurimæ probatiões in ipso causarum cõplexu reperiãtur, ita ut sint cum alia lite nulla cõmunes. Eæq; sint potentißimæ, & minimæ obuiæ, quia communibus ex præceptis propria inuenienda sunt. Hoc genus argumẽtorum sanè dicamus ex circunstantia, quia περίστασιν dicere aliter nõ possumus: uel ex his, quæ cuiusq; causæ propria sunt, ut in illo adultero sacerdote, qui lege qua unius seruandi potestatẽ habebat, se ipse seruare uoluit, proprium est controuersiæ dicere: Non unum nocentem seruabis, quia te dimisso, adulteram occidere non licebit. Hoc enim argumẽtum lex facit, quæ prohibet adulteram sine adultero occidi. Et illa in qua lex est, ut argentarij dimidium ex eo quod debebant, soluerent, creditum suum totum exigerent. Argentarius ab argentario solidum petit. Propriũ ex materia est argumentum creditoris: idcirco adiectum esse in lege, ut argẽtarius totum exigeret. Aduersus alios enim non opus fuisse

Peristasis grẽcis appellatur, quicquid ita adhæret rei, ut quasi è natura trahi posse uideatur, nõ tñ naturalis est, q̃re Theophra. περιστάσεις, ut testatur Ammonius sub inde ἐπιφερόμενος appellat id sonat qcquid ad rem dici possit.

lege, cum omnes præterquam ab argentarijs totum exigendi ius haberent. Cum multa autem nouantur in omni genere materiæ, tum præcipue in his quæstionibus, quæ scripto constant, quia uocum est in singulis ambiguitas frequens, adhuc in coniunctis magis. Et hæc ipsa plurium legum, aliorúmue scriptorum, uel congruentium, uel repugnantium complexu uarientur necesse est, cum res rei aut ius iuris, quasi signum est: Non debui tibi pecuniam, nunquam me appellasti, usuram non accepisti, ultro à me mutuatus es. Lex est: Qui patri proditiõis reo non affuerit, exhæres sit. Negat nisi pater absolutus sit, quid signi? Lex altera: Proditionis damnatus, cum aduocato exulet. Cicero pro Cluentio P. Popilium, & Titum Guttam dicit non iudicij corrupti, sed ambitus esse damnatos, quid signi? quod accusatores eorum, qui erãt & ipsi ambitus damnati, è lege sint post hanc uictoriam restituti. Nec minus in hoc curæ debet adhiberi, quid proponẽdum, quàm quomodo sit quod proposueris pro bandum. Hic omnino uis inuentionis si non maior, certe prior. Nam ut tela superuacua sint nescienti quid petat, sic argumenta, nisi præuideris cui rei adhibenda sint, hoc est, quod comprehendi arte non possit. Ideoq; cum plures eadem didicerint, generibus argumentorum similibus utentur, alius tamen alio plura, quibus utatur inueniet. Sit exempli gratia proposita controuersia, quæ minime communes cum alijs quæstiones habet: Cum Thebas euertisset Alexander, inuenit tabulas, quibus centum talenta mutuò Thessalis dedisse Thebanos continebãt

Et Aristoteles in Rhet. ingenij & industriæ non artificij putat esse rem suo loco & tẽpore ponere, & in hac re naturã esse magistram, quicq; hac dote à

tinebatur. Has, quia erat usus commilitio Thessalorum, donauit his ultrò, postea restituti à Cassandro Thebani reposcunt Thessalos, apud Amphyctionas agitur, centum talenta & credidisse eos constat, & non recepisse. Lis omnis ex eo, quod Alexander ea Thessalis donasse dicitur, pendet, constat quoq; illud, non esse his ab Alexandro pecuniam datam. Quæritur ergo, an perinde sit quod datum est, ac si pecuniam dederit. Quid proderunt argumentorum loci, nisi hæc prius uidero, nihil eum egisse donando, non potuisse donare, non donasse? Et prima quidem actio facilis ac fauorabilis, repetentiũ iure, quod ui sit ablatũ. Sed hinc aspera & uehemẽs quæstio exoritur, de iure belli dicentibus Thessalis, hoc regna, populos, fines gentium atq; urbiũ contineri. Inueniẽdum cõtrà est, quo distet hæc causa à cæteris, quæ in potestatem uictoris uenirent, nec circa probationẽ res hæret, sed circa propositionem. Dicamus in primis in eo qđ in iudicium deduci potest, nihil ualere ius belli, nec armis erepta, nisi armis posse retineri. Itaq; ubi illa ualeant, non esse iudicẽ, ubi iudex sit, illa nihil ualere. Hoc inueniendũ est, ubi adhiberi posit argumentũ. Ideo captiuos si in patriã redierint, liberos esse, qa bello parta nõ nisi eadẽ ui possideantur, Propriũ & illud causæ, quod Amphictyones iudicant, ut alia apud Centumuiros, alia apud iudicem priuatum in ijsdem quæstionibus ratio sit. Tum secundo gradu non potuisse donari à uictore ius, quia id demũ sit eius quod teneat: ius quod sit incorporale, apprehẽdi manu non potuisse. Hoc reperire difficilius,

natura p̃diti sunt hos ab Homero Alpheſtas singulari uocabulo appellatos.

Ius belli in iudicium nõ deducitur, hic frequẽs hoc, silẽt leges inter arma, clausũ est foriaperto Iano. & similes.

Ius incorporale de quare uide iuri sper. institut. lib. II. Tit. II.

lius, quàm cum inueneris, argumentis adiuuare, ut alia sit conditio hæredis, alia uictoris, quia ad illum ius, ad hunc res transeat. Proprium deinde materiæ, ius publici crediti transire ad uictorem non potuisse, quia quod populus crediderit, omnibus debeatur: & quandiu quilibet unus superfuerit, esse eum totius summæ creditorem. Thebanos autem non omnes in Alexandri manu fuisse. Hoc non extrinsecus probatur, quæ uis est argumenti, sed ipsum per se ualet. Tertij loci pars prior magis uulgaris. Non in tabulis esse ius, idq; multis argumentis defendi potest. Mens quoque Alexandri duci debet in dubium, honorarit eos, an deceperit. Illud iam rursus materiæ proprium, & uelut nouæ controuersiæ, quod restitutione recepisse ius, etiamsi quod amiserint, Thebani uidentur. Hic & quid Cassander uelit quæritur. Sed uel potentissima apud Amphictyonas æqui tractatio est. Hæc non idcirco dico, quod inutilem horum locorum, ex quibus argumenta ducuntur, cognitionem putem, alioqui nec tradidissem, sed ne si qui cognouerint ista, si cætera negligant, perfectos se protinus atque consummatos putent, & nisi in cæteris, quæ mox præcipienda sunt, elaborauerint, mutam quandam scientiam se consecutos intelligant. Nec enim artibus editis factum est, ut argumenta inueniremus, sed dicta sunt omnia antequam præciperentur, mox ea scriptores obseruata, & collecta ediderunt. Cuius rei probatio est, quod exemplis eorum

An deceperit, hoc est, uana aliqua spe donatio nisi luserit, cũ hoc daret, q̃d sciebat se nõposse, illos autẽ existimare accepisse q̃d alioqui non poterant.

Inuentiones rerum & argumentorũ ante artem fuisse.

uete-

ueteribus utuntur, & ab oratoribus illa repetunt, ipsi nullum nouum, & quod dictum non sit, inueniunt. Artifices ergo illi, qui dixerunt. Sed habenda his quoque gratia est, per quos labor nobis detractus est. Nam quæ priores beneficio ingenij singula inuenerunt, nobis & non sunt requirenda, & nota omnia. Sed non magis hoc sat est, quàm palæstram didicisse, nisi corpus exercitatione, continentia, cibis, ante omnia natura iuuetur. Sicut contra, ne illa quidem satis fine arte profuerint. Illud quoque studiosi eloquētiæ cogitent, neq; oĩbus in causis ea quæ demõstrauimus, cũcta posse reperiri, neque cum proposita fuerit materia dicẽdi, scrutanda singula, & uelut ostiatim pulsanda, ut sciant, an ad probandum id quod intendimus, forte respondeant, nisi cum discunt, & adhuc usu carent. Infinitam enim faciet ipsa res dicendi tarditatẽ, si semper sit neceße, ut tentãtes unumquodq; eorum quod sit aptum, atq; conueniens, experiendo noscamus. Nescio an etiam impedimẽto futura sint, nisi & animi quædã ingenita natura, et studio exercitata uelocitas, rectà nos ad ea quæ conueniant cauſæ, ferant. Nam ut cantus uocis plurimũ iuuat sociata neruorum concordia, si tamen tardior manus, nisi inſpectis dimensis'que singulis, quibus quæque uox fidibus iungenda sit, dubitet, potius fuerit esse contentum + eo, quod simplex canẽdi natura tulerit. Ita huiusmodi præceptis debet quidem apta esse, & citharæ modo intenta ratio doctrinæ, sed hoc exercitatione

μελέτη πάντα δύναται.

Veluti ostiatim. Quodili faciũt quĩ cũ ignorant ædes illius quẽ quęrũt perſingulas ferè uicos et domos inquirere solẽt & ostia interrogãdi cauſſa fere. oĩa pulſant

multa consequendum, ut quemadmodum illorum artificum, etiamsi aliò spectent, manus tamen illa ipsa consuetudine ad graues, acutos, medioscp; horum sonos fertur, sic oratoris cogitationē nihil moretur hæc uarietas argumentorum & copia, sed quasi offerat se, & occurrat: et ut literæ syllabæcp; scribentium cogitationem non exigunt, sic rationes sponte quadam sequantur.

De Exemplis. Cap. XI.

παράδειγμα Græcis aperta & supra modū exposita, pbatio dicitur, quæ quod exemplis clarissime fieri solet factū est ut etiā pro exemplo capiatur, parabole autem quid sit, & q̄ pacto usurpetur uide Chili. Eras. Cicero deinuent. 1.

ἐπιχείρημα sonat aggressionem, et quasi manus iniectionē, q̄d ea argumētatione quasi ui

TErtium est genus ex his quæ extrinsecus adducūtur in causam. Græci uocant παράδειγμα, quo nomine et generaliter usi sunt in omni similiū appositiōe, & specialiter in his, quæ rerum gestarū autoritate nituntur. Nostri uero similitudinem uocare maluerunt q̄d ab illis παραβολὴ dicitur, hoc alterum, exemplū, quanq̄ & hoc simile est, & illud exemplū. Nos quo facilius propositum explicemus, utrunque παράδειγμα esse credamus, & ipsi appellemus exemplum. Nec uereor, ne uidear repugnari Ciceroni, quanquam collationem separet ab exemplo. Nam idem omnem argumentationem diuidit in duas parteis, inductionem & ratiocinationem, ut pleriq; Græcorū in παραδείγματα, et ἐπιχειρήματα, dixeruntcp; παράδειγμα ἐκτοπιὴν ἐπαγωγήν. Nam illa, qua plurimum est Socrates usus, hanc habuit uiam, cum plura interrogasset, quæ fateri aduersario necesse esset, nouissime id de quo querebatur, inferret, cui simile conceßisset. Id est inductio. Hoc in ratiocinatione fieri nō potest. Sed q̄d illic interrogatur, hic ferè sumitur. Sit igitur illa interrogatio talis: Quod est pomū generosißimū

ro sissimum? nónne quod optimum? concederetur. Quis equus generosissimus? nónne qui optimus? & plura in eundem modũ. Deinde cuius rei gratia rogatum est, qd homo? nónne is generosissimus qui optimus? Fatendum erit. Hoc in testium interrogatiõe ualet plurimũ, in oratione ppetua dissimile est, etenim sibi ipse respõdet orator: quod pomum generosissimũ? puto quod optimũ, & equus, qui uelocissimus: ita hominum, non qui claritate nascendi, sed qui uirtute maxime excellet. Omnia igitur ex hoc genere sumpta, necesse est aut similia esse, aut dissimilia, aut contraria. Similitudo assumitur interim & ad orationis ornatum. Sed illa cum res exiget. Nunc ea quæ ad probationem pertinent exequar. Potentissimum autẽ est inter ea, quæ sunt huius generis, quod proprie uocamus exẽplum, id est rei gestæ, aut ut gestæ, utilis ad persuadendũ id quod intenderis, cõmemoratio. Intuendum igitur totum simile sit, an ex parte, ut aut omnia ex eo sumamus, aut quæ utilia erunt. Simile est, iure occisus est Saturninus, sicut Gracchi. Dissimile: Brutus occidit liberos proditionẽ molientes, Manlius uirtutem filij morte mulctauit: Contrarium, Marcellus ornamenta Syracusanis hostibus restituit, Verres eadem socijs abstulit. Et probandorum & culpandorum ex his confirmatio eosdem gradus habet. Etiam in his quæ futura dicemus, utilis similiũ admonitio est, ut si quis dicens Dionysium ẽdcirco petere custodes salutis suæ, ut eorum adiutus armis tyrannidem occupet, hoc referat exemplum, eadem ratiõe Pisistratum ad dominationem peruenisse. Sed ut

iniecta manu aduersarium cõprehendim⁹ παράδειγμα etc. Sic Aristoteles et ī rhetoricis & Dialecticis paradigma uocat, scilicet Rhetoricã inductionẽ Socrates autẽ (qm̃ disputationib⁹ & quotidianis actionib⁹ familiaris est) hoc peculiariẽ gauisus est, ut exõibus Platonicis in quibus induciẽ persona Socratis, e Xenophõte appareat. Exemplũ. Vide Appiani li. 1 de bello ciuili.

sunt exempla interim tota similia, ut hoc proximum, sic interim ex maioribus ad minora, ex minoribus ad maiora ducuntur: Si propter matrimonia uiolata urbes euersæ sunt, quid fieri adultero par est? Tibicines cum ab urbe discessissent publice reuocati sunt, quãto magis principes ciuitatis uiri, & bene de repub. meriti, cum inuidiæ cesserint, ab exilio reducẽdi? Ad exhortationẽ uero præcipue ualent imparia. Admirabilior in fœmina q̃ in uiro uirtus. Quare si ad fortiter faciendum accendatur aliquis, non tantũ afferret momẽti Horatius & Torquatus, quantũ illa mulier, cuius manu Pyrrhus est interfectus. Et ad moriendum nõ tam Cato & Scipio, q̃ Lucretia. Quod ipsum est ex minoribus ad maiora. Singula igitur horũ generũ ex Cicerone (nam unde potius?) exempla ponamus. Simile hoc est pro Muræna: Etenim mihijpsi accidit, ut cum duobus patricijs, altero improbissimo, atq; audacissimo, altero modestissimo atq; optimo uiro petcrẽ, superaui tamẽ dignitate Catilinã: gratia Gallbam. Maius minoris pro Milone: Negant intueri lucem esse fas ei, qui à se hominẽ occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea quæ primum iudicium de capite uidit Marci Horatij, fortissimi uiri, qui nondum libera ciuitate, tamen populi Roma. comitijs liberatus est, cum sua manu sororẽ esse interfectam fateretur. Minus maioris: Occidi non SP. Melium, qui annona leuãda, iacturáq; rei familiaris, quia minus amplecti plebem uidebatur, in suspicionẽ incidit regni appetendi, & cætera, deinde: sed eum (au-

Ex Liuij li. 9. ab urb.

deret,

deret enim dicere cũ patriam periculo liberasset) cuius nefarium adulterium in puluinaribus. Et, totus in Clodium locus. Dissimile plures causas habet, fit enim genere, modo, tempore, loco, cæterisq; , per quæ ferè omnia Cicero præiudicia, quæ de Cluẽtio uidebãtur facta, subuertit. Contrario uero exemplo censoriã notam, laudando censorem Africanum, qui eum, quẽ peieraſſe conceptis uerbis palàm dixisset, testimoniũ etiam pollicitus, si quis contradiceret, nullo accusante traducere equũ passus esset. Quæ quia erant longiora, non suis uerbis exposui. Breue autem apud Vergilium contrarij exemplum est:

At non ille satum quo te mentiris Achilles,
Talis in hoste fuit Priamo.

Puluinaria quæ sint. ui. de Fest. Põp.

Non suis. q̃d cõtrariũ est huic, ỹ bũ de uerbo, cũ ab autoris alicuius ỹbis recẽsendis nõ latũ quidem unguẽdi scedimus. Non suis autẽ, cũ nostris ỹbis autoris alicuius sentẽtiã exprimẽmus.

Quædam autem ex his quæ gesta sunt, tota narrabimus, ut Cicero pro Milone: Pudicitiã cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marij, propinquus eius Imperatoris interfectus ab eo est, cui uim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quàm perpeti turpiter maluit, atque hunc ille summus uir scelere solutũ periculo liberauit. Quædã significare satis erit, ut idem ac pro eodem: Neque enim posset ille Hala Seruilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut me consule, senatus non nefarius haberi, si sceleratos interfici nefas esset. Hæc ita dicentur, prout nota erunt, uel utilitas causæ, aut decor postulabit. Eadem ratio est eorum, quæ ex poëticis fabulis ducuntur, nisi quod his minus affirmationis adhibetur, cuius usus qualis esse deberet, idem optimus autor, ac magister eloquentiæ ostendit.

Nam

Cicero optimꝰ autor ac magiſter eloquẽtiæ.

Nam huius quoq; generis eadem in oratione reperietur exemplũ: Itaq; hoc iudices, non ſine cauſa etiam fictis fabulis doctiſſimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciſcendi cauſa matrem necauiſſet, uariatis hominum ſententijs, nõ ſolum diuina, ſed etiam ſapiẽtiſſimæ deæ ſententia liberatum. Illæ quoq; fabulæ, quæ etiamſi ab Aeſopo originem non acceperunt (nam uidetur earum primus autor Heſiodus) nomine tamẽ Aeſopi maxime celebrantur, ducere animos ſolent, præcipue ruſticorum & imperitorũ, qui & ſimplicius quæ ficta ſunt audiunt, & capti uoluptate, facile his quibus delectantur, conſentiunt. Siquidem & Menenius Agrippa, plebem cum patribus in gratiam traditur reduxiſſe, nota illa de membris humanis aduerſus uentrem diſcordantibus fabula. Et Horatius, nc in poẽmata quidem hominem huius generis uſum putauit his uerſibus:

Olim quod uulpes ægroto cauta leoni.

Suidas ait Heſiodũ primũ oĩm fabulas ſcripſiſſe, qui etiã 130. annis Aeſopo ſuperior fuit. Nota ẽ illius fabula de accipitre et philomela.

Epiſtola 1.

Αἶνος uide præfa. Chil.

Αἰσωποποίητον. Quantũ ex Ariſtophanis commẽtarijs intelligi dat ueteres eas fabulas uocabant quæ cũq; de irrationabilibꝰ aĩalibus cõpoſitæ erãt, λόγους μυθικούς, hoc eſt, ſermones fabuloſos.

Αἶνον Greci uocãt, & αἰσωποποίητον, & ut dixi λόγους μυθικούς. Noſtrorũ quidã nõ ſane recepto in uſum nomine apologationem, cui confine eſt παροιμίας genus illud quod eſt fabella breuior, & per allegoriam accipitur. Nos noſtrum, inquit, onus, bos clitellas. Proximas exẽplo uires habet ſimilitudo, præcipueq; illa, quæ ducitur citra ullam tranſlationum mixturã ex rebus penè paribus: Vt, qui accipere in campo conſueuerunt, his candidatis, quorum nummos ſuppreſſos eſſe putant, inimiciſſimi ſolent eſſe, ſic huiuſmodi iudices infeſti tũ reo: nam συλλογὴν, quam Cicero collationem uocat, longiores,

res quæ parentur, repetere solet. Neq; hominum modo inter se opera similia spectantur, ut Cicero pro Mureena facit: Quod si è portu soluẽtibus, qui iam in portũ ex alto inuehuntur, prædicere summo studio solent, & tempestatum rationem, & prædonum, & locorum (quod natura fert, ut his faueamus, qui eadẽ pericula, quibus nos perfuncti sumus ingrediantur) quo me tandem animo esse oportet, propè iam ex magna iactatione terram uidentem, in hũc, cui uideo maximas tẽpestates esse subeundas? Sed & à mutis, atq; etiam inanimis interim huiusmodi ducitur. Et quoniam similium alia facies, in tali ratione admonendum est, rarius esse in oratione illud genus, quod ἐικόνα Græci uocant (quo exprimitur rerum, aut personarum imago, ut Cassius: Quis istam faciẽ platanipedis senis torquens) q̃ id quo probabilius fit quod intendimus, ut si animum dicas excolendũ, similitudine uteris terræ, quæ neglecta sentes atq; dumos, exculta fructus creat: Aut si ad curã reipublicæ horteris, ostendas apes etiam, formicasq; non modò muta, sed etiam parua animalia, in cõmune tamen laborare. Ex hoc genere ductum est illud Ciceronis: Vt corpa nostra sine mente, ita ciuitas sine lege, suis partibus: ut neruis ac sanguine, & membris uti non potest. Sed ut hac corporis humani pro Cluentio, ita pro Cornelio equorum, pro Archia saxorũ quoq; est usus similitudine. Illa, ut dixi, propiora, ut remiges sine gubernatore, ita milites sine imperatore nihil ualere. Solẽt tamẽ fallere similitudinẽ species, ideoq; adhibendum est his iudicium. Neq; enim ut nauis utilior

Pro Cluẽtio

lior noua quàm uetus, ſic amicitia: uel ut laudanda quæ pecuniam ſuam pluribus largitur, ita quæ formam. Verba ſunt in his ſimilia, largitionis, & uetuſtatis, uis quidē longe diuerſa, pecuniæ & pudicitiæ. Itaq; in hoc genere maxime quæritur, an ſimile ſit quod infertur. Etiam in illis interrogationibus Socratis, quarū paulò ante feci mentionem, cauendum, ne incaute reſpondeas, ut apud Aeſchinem Socraticum male reſpondit Aſpaſia Xenophōtis uxor, quod Cicero his uerbis transfert: Dic mihi quæſo Xenophontis uxor, ſi uicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, utrúmne tuum, an illius malis? illius, inquit. Ornatum muliebrem pretij maioris habeat q̄ tu habes, tuúmne, an illius malis? reſpondit, illius uero. Ageſis, inquit, ſi uirum illa meliorem habeat q̄ tu habes, utrúmne tuum uirū malis, an illius? Hic mulier erubuit, meritò: male enim reſponderat, ſe malle alienum aurum q̄ ſuum. Nam eſt id improbum. At ſi reſpondiſſet, ſe malle aurū ſuum tale eſſe, quale illud eſſet, potuiſſet pudice reſpōdere, malle ſe uirū ſuū talem eſſe, qualis melior eſſet. Scio quoſdam inani diligentia per minutiſſimas partes iſta ſecuiſſe, & aliquid eſſe ſimile minus, ut ſimia homini, & marmora deformata prima manu: aliquid plus, ut illud: Non ouum tā ſimile ouo. Et diſſimilibus ineſſe ſimile, ut formicæ & elephanto, genus, q̄ ſunt animalia. Et ſimilibus diſſimile, ut canibus catulos, et matribus hædos, differunt enim ætate. Contrariorū quoq; aliter accipi oppoſita, ut noctē luci: aliter noxia, ut aquā frigidam febri: aliter repugnātia, ut uerū falſo: aliter diſparata,

ut du-

ut dura non duris. Sed quid hæc ad præsens propositum magnopere pertineant, non reperio. Illud est anno tandũ, argumenta magis duci ex iure simili, ut Cicero in Topicis: Ei cui domus usus fructus relictus sit, non restitutũ hæredi, si corruerit, quia non restituat seruũ si decesserit. Ex cõtrario, nihil obstat quo minus iustũ matrimoniũ sit iuste coëuntium, etiamsi tabulæ signatæ nõ fuerint. Nihil enim proderit signasse tabulas, si mentem matrimonij non fuisse constabit. Ex dissimili, quale est Ciceronis pro Cecinna, ut: Si quis me exire domo coëgisset armis, habere actionẽ: si quis introire prohibuisset, non haberem. Dissimilia sic deprehendũtur, nõ si quis argentum omne legauit, uideri potest signatam quoque pecuniam reliquisse, ideo etiã quod est in nominibus, dari uoluisse creditur. Ἀναλογίαν quidã à simili separauerunt nos eam subiectam huic generi putamus. Nam ut unum ad decem, sic decem ad centũ, simile certe est, & ut hostis, sic malus ciuis. Quanquã hæc ulterius quoq; procedere solẽt. Si turpis dominæ consuetudo cum seruo, turpis domino cum ancilla: si mutis animalibus finis uoluptas, idem homini. Cui rei facilime occurrit ex dissimilibus argumentatio. Non idẽ est dominũ cum ancilla coisse, quod dominã cum seruo. Nec si mutis finis uoluptas, rationabilibus quoque, imò ex contrario, qa mutis, ideo nõ rationabilibus. Adhibetur extrinsecus in causam & autoritas. Hæc secuti Græcos, à qbus κρίσεις dicũtur, iudicia aut iudicatiões uocãt, non de qbus ex causa dicta sentẽtia est (nam ea quidẽ in exemplorum locum cedũt)

Tabulæ, quę nũc dotalia instrumẽta.

Nomina creditũ, creditoresq; subĩde significat.

sed

ſed ſi quid ita uiſum gentibus, populis, ſapiẽtibus uiris, claris ciuibus, illuſtribus poëtis, referri poteſt. Ne hæc quidem uulgo dicta, & recepta perſuaſiõe populari ſine uſu fuerint teſtimonia. Sũt enim quodãmodo uel potẽtiora, etiam quod nõ cauſis accõmodata, ſed liberis odio & gratia mentibus, ideo tantum dicta factaq; , quia aut honeſtiſſima, aut ueriſſima uidebantur. An uero me de incommodis uitæ diſſerentem, non iuuabit earum perſuaſio nationum, quæ fletibus natos, lætitia defunctos proſequuntur? Aut ſi miſericordiam cõmendabo iudici, nihil proderit quod prudentiſſima ciuitas Athenienſium, non eam pro affectu, ſed pro+ numine accepit? Nam illa ſeptem præcepta ſapientum, nõne quoſdam uitæ leges exiſtimamus? Si cauſam ueneficij dicat adultera, an non M. Catonis iudicio damnata uideatur, qui nullam adulteram non eandem eſſe ueneficã dixit? Iam ſententijs quidem poëtarum non orationes modò ſint refertæ, ſed libri etiam philoſophorum. Qui quanq; inferiora omnia præceptis ſuis ac literis credũt, repetere tamẽ autoritatem à plurimis uerſibus non faſtidierunt. Neq; eſt ignobile exemplum, Megareos ab Athenienſibus cum de Salamine contenderent, uictos Homeri uerſu, q; tamen ipſe non in omni editione reperitur, ſignificans Aiacem naues ſuas Athenienſibus iunxiſſe, ea quoq; quæ uulgò recepta ſunt, hoc ipſo quod incertum autorem habent, ue lut omnium fiunt, quale eſt: Vbi amici, ibi opes. Et: Conſcientia mille teſtes. Et apud Ciceronem: Pares autẽ (ut eſt in uetere prouerbio) cum paribus + facillime cõgregantur.

Vide Chili. optimũ non naſci.

+ animo

Vide Laertium in uita Solonis.

De ſenect.

+ maxime.

lis affectio: ita & firmiora erunt ipsa, & plus habebunt decoris, si non nudos & uelut carne spoliatos artus ostẽderint. Multum etiam refert, si argumẽto nitemur odij, utrum hoc ex inuidia sit, an ex iniuria, an ex ambitu, uetus an nouum, aduersus inferiorem, parem, superiorem, alienum, propinquum. Suos habent omnia ista tractatus, & ad utilitatem partis eius, quam tuemur, referenda sunt. Nec tamen omnibus semper, quæ inuenerimus, argumentis onerandus est iudex, quia & tædium afferunt, & fidem detrahunt. Neque enim potest iudex credere satis esse ea potẽtia, quæ nõ putamus sufficere, qui dicimus. In rebus uero apertis argumentari tam sit stultum, quàm in clarißimum solem mortale lumen inferre. His quidam probationes adijciunt, quas πατητικὰς uocant, ductas ab affectibus. Atq; Aristoteles quidem potentißimum putat ex eo qui dicit, si sit uir optimus, quod ut optimum est, ita lõge quidem, sed sequitur tamen uideri. Inde enim illa nobilis Scauri defensio: Q. Varius Sucronensis ait, Aemilium Scaurum Rempub. populi Romani prodidisse. Aemilius Scaurus negat. Cui simile quidam feciſſe Iphitrates dicitur, qui cũ Aristophontem, quo accusante similis criminis reus erat, interrogasset, an is accepta pecunia Rempublicam proditurus esset, isq; id negasset. Quod igitur, inquit tu non feciſſes, ego feci? Intuendum autem, & qui sit apud quem dicemus, & id quod illi maxime probabile uideatur, requirendum. Qua de re locuti sumus, & in proœmij & suasoriæ præceptis. Altera ex affirmatiõe

mõ copiosa esſent nocere ut grãdine, grauia uero ut fulmen Iouis q̃ contigit.

Mortale Lumẽ q̃d extinguit, & moritur hoc nomine cõtrariũ solarid nunq̃ extinguitur, uel mortale iuxta id Euripidis ἀνάπτωμα πρὸς τὸν ἥλιον ἀνθρώπινον φάος

probatio est. Ego hoc feci, tu mihi hoc dixisti. Et ô facinus indignum, & similia, quæ non debent deesse quidem orationi, & si desunt, multum nocent, non tamen habenda sunt inter magna præsidia, cum hoc in eadem causa fieri ex utraq; parte similiter possit. Illæ firmiores ex sua cuiq; persona probationes, quæ credibilem rationē subiectā habēt, ut uulneratus, aut filio orbatus non fuerit aliū accusaturus q̄ nocentē, quādo si negotiū innocenti facit, liberet eū noxa, qui admiserit. Hinc & patres aduersus liberos, et aduersus suos q̄sq; necessarios, autoritatē petunt. Quæsitum etiā, potentissima argumenta primóne ponenda sint loco, ut occupēt animos, an summo, ut inde dimittant: an partita primo summóq;, ut
† aut Homerica dispositione in medio sint infirma, † an à minimis crescant: Quæ prout ratio causæ cuiusq; postulabit, ordinabūtur, uno, ut ego censeo, excepto, ne à potentissimis ad leuissima decrescat oratio. Ego hæc breuiter demonstrasse cōtentus ita posui ut locos ipsos, & genera, q̄ possem apertissime ostenderē. Quidā executi sunt uerbosius, quibus placuit, proposita locorum communiū materia, quo quæq; res modo dici posset, ostendere. Sed mihi superuacuū uidebatur. Nam & ferè apparet qd in iniuriam quid in auaritiam, quid in testē inimicū, potentes amicos dicēdum sit. Et de his oīa dicere infinitū est, tam hercule, q̄ si cōtrouersiarū, quæ sunt, quæq; futuræ sunt, quæstiones, argumenta, sententias tradere uelim. Ipsas autem argumentorum uelut sedes, non me quidem oēs ostendisse confido, plurimas tamen. Quod eo diligen-

Obserua hic q̄pacto Fabius usurpet locos cōes. Nā i Rhetorica Cicero nis aliquanto secius & in diuersum usum magis accipiuntur

tius

tius faciendũ fuit, quia declamationes quibus ad pugnã forẽsem uelut præpilatis exerceri solebamus, olim iã ab illa uera imagine orandi recesserũt, atq; ad solam cõpositæ uoluptatem neruis carent, non alio medius fidius uitio dicentiũ, q̃ quo mancipiorũ negotiatores formæ puerorum uirilitate excisa lenocinantur. Nam ut illi robur ac lacertos, barbamq́; ante omnia, & alia, quæ natura propria maribus dedit, parum existimant decora, quæq́; fortia si liceret, forent, ut dura molliũt, ita nos habitum orationis ipsum uirilem, & illam uim stricte, robusteq́; dicendi, tenera quadam elocutionis cute operimus, & dum leuia sint, ac nitida, quantum ualeant nihil interesse arbitramur. Sed mihi naturam intuenti nemo non uir spadone formosior erit. Nec tam auersa unquam uidebitur ab opere suo Prouidẽtia, ut debilitas inter optima inuenta sit. Nec id ferro speciosum fieri putabo, qd' si nasceretur, monstrum erat. Libidinem iuuet ipsum effœminati sexus mendacium, nunquam tamen hoc contingit malis moribus regnũ, ut si qua prætiosa fecit, fecerit & bona. Quapropter eloquentiam licet hanc (ut sentio enim dicam) libidinosam, resupinã, uoluptate auditoria probent, nullam esse existimabo, quæ ne minimum quidem in se indicium masculum incorrupti, ne dicam grauis, & sancti uiri, ostendet. An uero statuarum artifices, pictoresq́; clarißimi, cum corpora quàm speciosißima fingẽdo, pingẽdóue effingere cuperent, nunq̃ in hunc inciderunt errorẽ, ut Bagoam, aut Megabyzum aliquẽ, in exemplum operis sumere sibi, sed doryphoron

Prępilata ea tela qb⁹ tyrões exercebant anteq̃ ad pila mittenda descẽderẽt, appellat Fabius.

Cõfutatio.

Prouidẽtia κατὰ χυματιομὸν pro ipso Deo.

Bagoas nobilis Alexãdri eunuch⁹ à q̃ oẽs deinde Eunuchi

Bagoæ appellati sunt meminit subinde Lucian⁹ Megabyzus unus ex ducibus Darij ī uetere comœdia tanq̄ parum uir norat de hoc Thucydides lib. 1. μεγάβυζον (inquit) τὸν ζωπύρου πέμπει ἄνδρα πέρσην μετὰ πολλῆς στρατᾶς. ὃς ἀφικόμενος κατὰ γῆν τούς τε αἰγυπτίους καὶ τοὺς συμμάχους ἐκράτησε καὶ ἐκ μέμφιδος ἤλασεν τοὺς ἕλληνας. Dedoryphoro cōsule Suīdā et Pliniū lib. 34. ca. 8.

illum, aptum uel militiæ, uel palæstræ, aliorū quoq; iuuenum bellicosorū, & athletarū corpora uere decora existimauerint. Nos qui oratorē studemus effingere, nō arma, sed tympana eloquētiæ demus. Igitur & ille, quē instituimus, adolescens, quāmaxīe potest, cōponet se ad imitationē ueritatis, initurusq́; frequēter forensium certaminū pugnā, iam in schola uictoriā spectet, & ferire uitalia, ac tueri sciat, & præceptor id maxime exigat, & inuentum præcipue probet. Nam ut ad peiora iuuenes laude ducūtur, ita laudari in bonis gaudent. Nunc illud mali est, quod necessaria plerunq; silentio transeunt, nec in dicēdo uidetur inter bona utilitas. Sed hæc & in alio nobis tractata sunt opere, & in hoc sæpe repetenda. Nunc ad ordinem inceptum reuertamur.

De Refutatione. Cap. XIII.

REFutatio dupliciter accipi potest. Nam & pars defensoris tota est posita in refutatione, quod quæ dicta sunt, ex diuerso debēt utrinq; dissolui, & hoc est proprie dissolui, cui in caußis quartus aßignatur locus. Sed utriusq; similis conditio est. Neq; uero ex alijs locis ratio argumentorum in hac parte peti potest, q̄ in confirmatione, nec locorum, aut sententiarū, aut uerborum & figurarū alia conditio est. Affectus plerūq; hæc pars mitiores habet. Nō sine causa tamē difficilius semper est creditum (quod Cicero sæpe testatur) defendere, q̄ accusare. Primū, quod est res illa simplicior. Proponitur enim uno mō, uarie dissoluitur, cū accusatori satis sit plerunq; uerū esse id, quod obiecerit. Patronus neget,

Collatio elegans quā sit magis operosum & difficile defendere quā accusare.

get, defendat, transferat, excuſet, deprecetur, molliat, minuat, auertat, deſpiciat, dcrideat. Quare indirecta ſerè, atq; (ut ſic dixerim) clamoſa eſt actio. Hinc mille flexus & artes deſiderãtur. Tũ accuſator præmeditate pleraq; domo affert. Patronus etiã inopinatis frequẽter occurrit. Accuſator dat teſtẽ. Patronus ex re ipſa refellit. Accuſator criminũ inuidia, & ſi falſa ſit, materiã dicẽdi trahit, de parricidio, ſacrilegio, maieſtate, quæ patrono tantũ negãda ſunt. Ideoq; accuſationibus etiã mediocres in dicẽdo ſuffecerũt, bonus defenſor nemo, niſi q̃ eloquentiſſimus fuit. Nã ut qd̃ ſentio ſemel finiã, tãto eſt accuſare, q̃ defendere, quanto facere, q̃ ſanare uulnera facilius. Plurimũ autẽ refert, & quid protulerit aduerſarius, & quomodo. Primum igitur intuẽdum eſt id, cui reſponſuri ſumus, proprium ſit eius iudicij, an ad cauſam extra accerſitum. Nam ſi proprium, aut negandum, aut defendendum, au transferendum: extra hæc in iudicijs ferè nihil eſt. Deprecatio quidem quæ eſt ſine ulla ſpecie defenſionis, rara admodum, & apud eos ſolos iudices, qui nulla certa pronunciandi forma tenentur, quanq̃ illæ quoq; apud C. Cæſarem, & Triumuiros pro diuerſarum partium hominibus actiões, etiam ſi precibus utuntur, adhibent tamen patrocinia, niſi hoc nõ fortiſſime defendentis eſt, dicere. Quid aliud egimus Tubero, niſi ut quod hic poteſt, nos poſſemus? Quod ſi quando apud principem, aliúmue, cui utrum uelit liceat, dicemus: dignum quidem morte eum pro quo loquemur, clementia tamen ſeruandum eſſe uel talem. Primum

Nulla certa hoc eſt q nõ ex formulis nec ex rigore iuris, ſed arbitrio & æqui boniq; diſpẽſatiõe cognoſcunt

omnium non erit nobis cum aduersario, sed cum iudice, deinde forma deliberatiuæ magis materiæ, q̃ iudicialis, utemur: suadebimus enim ut laudẽ humanitatis potius, quàm uoluptatẽ ultionis concupiscat, Apud iudices qui dem secundum leges dicturos sententiam, de confessis præcipere ridiculum est. Ergo quæ neq; negari, neque transferri possunt, utiq;, defendenda sunt, qualiacunq; sint, aut causa + cedendũ. Negandi duplicẽ ostendimus formã, aut nõ esse factũ, aut non hoc esse, quod factũ sit. Quæ neq; defendi, neq; transferri possunt, utiq; negan da, nec solũ si finitio potest esse pro nobis, sed etiã si nu da inficiatio superest. Testes erunt. Multa in eos dicere licet. Chirographũ de similitudine literarũ differendũ. Vtiq; nihil erit peius q̃ cõfessio. Vltima est actionis con troversia, cũ defendendi negandiue, nõ est locus, transla tio. Atqui quædã sunt, quæ nec negari, nec defendi, nec transferri possunt. Adulterij rea est, quæ cũ anno uidua fuisset, enixa est, lis nõ erit. Quare illud stultissime præ cipitur, qd' defendi non possit, silentio dissimulandũ, si quidem est id, de quo iudex pronuntiaturus est. At si ex tra causam sit adductũ, & tamen coniunctũ, malim qui dem dicere, nihil id ad quæstionem, nec esse in his moran dum, & minus esse, quàm aduersarius dicit, tamen uelut huic simulationi obliuionis ignoscam. Debet enim bo nus aduocatus pro rei salute breuem negligentiæ re prehensionem non pertimescere. Videndum etiam, si mul nobis plura aggredienda, an amolienda singula. Plu ra simul inuadimus, si aut tã infirma sunt, ut pariter im

pelli

Negatio

+Sunt q sub stituũt cau sa cadendũ, hoc aũt hic nõ habet lo cũ, cũ potiꝰ iubeat, non arripiẽdum patrociniũ causæ sed ce dendũ potiꝰ ne nos ali qñ temerita tis pæniteat

pelli possint, aut tam molesta, ut pedem conferre cum singulis non expediat. Tum enim toto corpore enitẽdum, & ut sic dixerim, detecta fronte pugnandum est. Interim si resoluere ex parte diuersa dicta difficilius erit, nostra argumenta cum aduersariorum argumentis conferemus, si modò hæc ut ualentiora uideantur, effici poterit. Quæ uero turba ualebunt, diducẽda erunt, ut paulò ante dixi. Eras hæres, & pauper, & magna pecunia appellabaris à creditoribus, & offenderas, & mutaturum tabulas testamenti sciebas. Vrgent uniuersa. At si singula quæq; dissolueris, iam illa flãma, quæ magna congerie conualuerat, diductis quibus alebatur, concidet. Vt si uel maxima flumina in riuos diducantur, qualibet transitũ præbent. Itaq; propositio quoq;, secundum hãc utilitatem accommodabitur, ut ea nunc singula ostendamus, nunc complectamur uniuersa. Nam interim quod pluribus collegit aduersarius, satis est semel proponere, ut si multas causas faciendi quod arguit, reo dicet accusator fuisse, nos non enumeratis singulis semel hoc intuendũ negemus, quia non quisquis causam faciendi sceleris habuit, & fecerit. Sæpius tamẽ quia accusatori cõgerere argumenta, reo dissoluere expediet. Id aũt quod erit ab aduersario dictum, quomodo refutari debeat, intuendum est. Nam si erit falsum, negare satis est, ut pro Cluentio Cicero, eum quem dixerat accusator epoto poculo concidisse, negat eodem die mortuum. Palàm etiam contraria & superuacua, & stulta reprehendere nullius artis est. Ideoq; nec rationes eorum, nec exempla tra-

Pedẽ cõferre, transiatũ à re militari, q̃ties pugnaturi cominushostẽ aggrediunt

obſcura

dere neceſſe eſt. Id quoq; obſcurum uocant, quod ſecretò, & ſine teſte, aut argumento dicitur factum, ſatis natura ſua infirmũ eſt. Sufficit enim quod aduerſarius nõ probat. Item ſi ad cauſam non pertinet. Sed tamen interim oratoris eſt efficere, ut quid aut contrarium eſſe, aut à cauſa diuerſum, aut incredibile, aut ſuperuacuũ, aut noſtræ potius cauſæ uideatur eſſe coniunctum. Obijcitur Oppio, quod de militum cibarijs detraxerit: Aſperum crimen, ſed id contrarium oſtẽdit Cicero, quia ijdẽ accuſatores obiecerunt Oppio, quod his uoluerit largiendo corrumpere exercitum. Teſtes in Cornelium accuſator lecti à tribuno codicis pollicetur, facit hoc Cicero ſuperuacuum, quia ipſe fateatur. Petit accuſationem in Verrem Q. Cæcilius, quod fuerat quæſtor eius, ipſum Cicero ut pro ſe uideretur, effecit. Cætera quæ proponũtur, cõmuneis locos habẽt. Aut enim cõiectura excutiũtur, an uera ſint: aut finitiõe, an propria: aut qualitate, an inhoneſta, iniqua, improba, inhumana, crudelia, & cætera, quæ ei generi accidũt. Eaq; nõ modò in propoſitionibus, aut rationibus, ſed in toto genere actionis intuenda, an ſit crudelis, ut Labieni in Rabirium lege perduellionis: inhumana, ut Tuberonis, Ligarium exulem accuſantis, atq; id agentis, ne ei Cæſar ignoſcat: Superba, ut in Oppium ex epiſtola Cottæ reum factum. Proinde præcipites, inſidioſæ, impotentes deprehenduntur. Ex quibus tamen fortißime inuaſeris, quod eſt aut omnibus periculoſum, ut dicit Cicero pro Tullio: Quis hoc ſtatuit unquam, aut cui concedi ſine ſummo omnium periculo po-

In Diuinatio. lege Aſconij commentar.

lo potest, ut cum iure potuerit occidere, à quo metuisse se dicat, ne ipse posterius occideretur? Aut ipsis iudicibus, ut pro Oppio monet pluribus, ne illud actionis genus in equestrem ordinem admittant. Nonnunquam tamen quædam bene contemnuntur, uel tanquam leuia, uel tanquam ad causam nihil pertinentia. Multis hoc locis facit Cicero. Sed hæc simulatio interim hucusq; procedit, ut quæ dicendo refutare non possumus, quasi fasti diẽdo calcemus. Quoniã uero maxima pars eorũ similibus constat, rimandũ erit diligentissime, quid sit in quoque quod assumitur dissimile. Id in iure facile deprehenditur. Est enim scriptum de rebus utiq; diuersis, tantoq; magis ipsa rerum differentia potest esse manifesta. Illas uero similitudines quæ ducuntur ex mutis animalibus, aut inanimis, facile est eludere. Exempla rer uarie tractãda sunt, si nocebunt: quæ si uetera erunt, fabulosa dicere licebit: + si uera, maxime quidem dissimilia. Neque enim fieri potest ut paria sint omnia, ut si Nasica post occisum Gracchũ defendatur exemplo Halæ, à quo Melius est interfectus, Melium regni affectatorem fuisse, à Graccho leges modò latas esse populares, Halam magistrũ equitum fuisse. Nasicã priuatũ esse dicatur. Si defecerint omnia, tum uidendũ erit, an obtineri possit, ne illud quidem recte factum. Quod de exemplis, idem etiam de iudicatis obseruandum. Quod autem posui, referre quo quicque accusator modo dixerit, huc pertinet, ut si est minus efficaciter locutus, ipsa eius uerba ponantur: si acri & uehemẽti usus fuerit oratione, eandẽ rem

Similia quo modo refutanda.

+ sin dubia

nostris

nostris uerbis mitioribus proferamus, ut Cic. pro Cornelio, Codicē attigit, & protinus cum quadā defensione, ut si pro luxurioso dicendum sit, obiecta est paulò liberalior uita. Sic & pro sordido parcum, & pro maledico liberum dicere licebit. Vtiq; nunquam committendum est, ut aduersariorum dicta cum sua confirmatione referamus, aut etiā loci alicuius executione adiuues, nisi cum eludendā. Apud exercitum mihi fueris, inquit, tot annis forum non attigeris, ab fueris tandiu, & cum tam longo interuallo ueneris, cum his qui in foro habitarunt, de dignitate contendas. Præterea in contradictionibus, interim totum crimen exponitur, ut Cicero pro Scauro contra Bostarem facit, uelut orationem diuersæ partis imitatus. Aut pluribus propositionibus iunctis, ut pro Vareno: Cū iter per agros, & loca sola faceret cum Populeno, in familiam Anchariānā incidisse dixerunt, deinde Populenum occisum esse, + illico Varenum uinctum, adseruatum, dum hic ostenderet, quid de eo fieri uellet. Quod est utique faciendum, si erit incredibilis rei ordo, & ipsa expositione fidem perditurus. Interim per partes dissoluitur, quod contextu nocet, & plerunque id est tutius. Quædam contradictiones natura sunt singulæ. Id exemplis non eget. Communia bene apprehenduntur non tantū quia utriusq; sunt partis, sed quia plus prosunt respondenti. Neque enim pigebit, quod sæpe monui, referre, commune qui prior dicit, contrarium facit. Est enim cōtrarium quo aduersarius bene uti potest. At enim non uerisimile est tantum

+ illic

scelus

scelus M. Cottam esse commentum. Quid? hoc uerisimile est tantum scelus Oppium esse conatum? Artificis autem est inuenire in actione aduersarij, quæ in semetipsa pugnent, aut pugnare uideantur, quæ aliquando ex rebus ipsis manifesta sunt, ut in causa Cæliana: Clodia aurum se Cælio commodasse dicit, quod signum magnæ familiaritatis est, uenenum sibi paratum, quod summi odij argumentum est, Tubero Ligarium accusat, quod is in Africa fuerit, & queritur quod ab eo ipse in Africā nō sit admissus: Aliquando uero præbet eius rei occasionē, minus considerata ex aduerso dicētis oratio, quod accidit præcipue cupidis sententiarum, ut ducti occasione dicendi, non respiciant quid dixerint, dum locum præsentem, non totam causam intuentur. Quid tam uideri potest contrà Cluentium quàm cēsoria nota? Quid tam contrà eundem, quàm filium ab Egnatio corrupti iudicij, quo Cluētius Opianicum circumuenisset, crimine exhæredatum? At hæc Cicero pugnare inuicem ostendit. Sed tu Acci consideres, censeo, diligenter, utrum censorium iudicium graue uelis esse, an Egnatij. Si Egnatij, leue est quod censores de cæteris subscripserunt. Ipsum enim Cn. Egnatium, quem tu grauem esse uis, de senatu eiecerūt. Sin autem censorium, hunc ipsum Egnatiū, quē pater censoria + subscriptione exhæredauit, cēsores in senatu, cum patrem eiecissent, retinuerunt. Illa magis uitiosè dicuntur, quàm acute reprehenduntur, argumentum dubium pro uero necessario, controuersum pro cōfesso, commune pluribus pro proprio, uulgare, superuacuum,

+ proscriptione.

cuum, constitutum contra fidem. Nam & illa accidunt parum cautis, ut crimen augeant, quod probandum est, de facto disputent, cum de autore quæratur, impossibilia aggrediantur, pro effectis relinquant uix dum incho ata, de homine dicere, quàm de causa malint, hominum uitam rebus assignent, ut si quis Decemuiratum accusset, non Appium, manifestis repugnent, dicant quod aliter accipi possit, summam quæstionis non intueantur, nõ ad proposita respondeant. Quod unum aliquando recipi potest, cum mala causa adhibitis extrinsecus remediis tuenda est, ut cum peculatus Verres reus fortiter, & industrie tutatus contra piratas Siciliã dicitur. Eadẽ ad uersus contradictiones nobis oppositas præcepta sunt. Hoc tamen amplius, quod circa eas multi duobus uitijs diuersis laborant. Nam quidam etiam in foro tanquam

+ etenim

molestã rem & odiosam prætereunt, + & his plerunque, quæ composita domo attulerunt, contenti, sine ad-

+ scilicet

uersario dicũt, & + si licet multo magis in scholis, in quibus non solum contradictiones omittuntur, uerumetiam ipsæ materiæ sic plerunq; finguntur, ut nihil dici pro altera parte possit. Alij diligentia lapsi, uerbis etiam uel sententiolis omnibus respondendum putant, quod est & infinitum & superuacuum: non enim causa reprehenditur, sed actor, quem ego semper uideri malim disertum, ut si dixerit quod rei profuerit, ingenij credatur laus esse, non causæ: si quando forte lædat, causæ, non ingenij culpa. Itaq; ille reprehensiones, aut obscuritatis, qualis

+ Rutilium

in + Rullum fuit, aut infantiæ in dicendo, qualis in Pisonem,

autem ego narrauiſ nemo, ut opinor, in culpa eſt, nimirum tibi iſtud lex ipſa renunciauit. At quidam contradictione non contenti, totos etiam locos explicant. Scire ſe hoc dicturos aduerſarios, et ita perſecuturos. Quod factum uenuſte tẽporibus noſtris eluſit Vibius Criſpus, uir ingenij iucundi & elegantis. Ego uero, inquit, iſta non dico, Quid enim attinet illa bis dici? Nonnunquam tamen aliquid ſimile contradictioni poni poteſt, ſi quid ab aduerſario teſtationibus comprehenſum, in aduocationibus iactatum, Reſpondebimus enim rei ab illis dictæ, nõ à nobis excogitatæ, aut ſi id genus erit cauſæ, ut proponere poßimus certa, extra quæ nihil dici poßit, ut cũ res furtiua in domo deprehenſa ſit, dicat neceſſe eſt reus, aut ſe ignorante illatam, aut depoſitam apud ſe, aut donatam ſibi, quibus omnibus etiam ſi propoſita nõ ſint, reſponderi poteſt. At in ſcholis recte, & interpellatiõibus & contradictionibus occurremus, ut in utrunq; locum, id eſt primum & ſecundum, ſimul exerceamur: qđ niſi fecerimus, nunquam utemur contradictione. Non enim erit cui reſpondeamus. Eſt & illud uitium nimiũ ſoliciti, & circa omnia momẽta luctãtis. Suſpectã enim facit iudici cauſam, & frequẽter quæ ſtatim dicta oẽm dubitationem ſuſtuliſſent, dilata ipſis præparationibus fidem perdunt, quia patronus & alijs crediderit opus fuiſſe. Fiduciam igitur orator præ ſe ferat, ſemperq; ita dicat, tanq; de cauſa optime ſentiat. Quod, ſicut omnia, in Cicerone præcipuum eſt. Nam illa ſumma cura ſecuritatis eſt ſimilis, tantaq; in oratione autoritas, ut pro-

Vibius Criſpus ſignis declamator, meminit ſubinde Seneca. Sunt q̃ putant orationes in Catilinã q̃ Portĩ eſſe dicũtur, ab hoc Vibio conſcriptas.

bationis locum obtineat, dubitare nobis non audentibus. Porrò qui scierit, quid pars aduersa, quid nostra habeat ualētißimum, facile iudicabit, quibus maxime rebus, uel occurrendum sit, uel instandum. Ordo quidem in parte nulla minus affert laboris. Nam si agimus, nostra confirmanda sunt primum, tum quæ nostris opponuntur, refutanda. Si respondemus, prius incipiendum est à refutatione. Nascuntur autem ex his, quæ cotradictioni opposuimus, aliæ contradictiones, euntq́; interim longius, ut gladiatorum manus, quæ secundæ uocantur, fiunt & tertiæ, si prima ad euocandum aduersarij ictum prolata erit, & quartæ, si geminata captatio est, ut bis etiam cauere, bis repetere, oportuerit. Quæ ratio et ultrà ducit. Sed illam etiam quam supra ostendi, simplicem ex affectibus, atq; ex affirmatione sola probationem recipit refutatio, qualis est illa Scauri de qua dixi supra. Quin nescio, an etiam frequentior ubi quid negatur. Videndum præcipue utriq; parti, ubi sit rei summa. Nā ferè accidit, ut ī causis multa dicātur, de paucis iudicetur. In his probandi refutandiq́; ratio est, sed adiuuāda uiribus dicentis, & adornāda. Quamlibet enim sint ad dicendum quod uolumus accommodata, tamen erunt infirma, nisi maiore quodam oratoris spiritu impleantur. Quare & illi communes loci, de testibus, de tabulis, de argumentis, alijsq́; similibus magnam uim animis iudicum afferunt, & hi proprij, quibus factum quodq́; laudamus, aut contrà, iustum uel iniustum docemus, maius aut minus, asperius aut mitius. Ex his autem alij ad + probationem singulo-

Confirmanda nra pm.

Secūdæ munus gladiatorum.

Hoc inquit, q̄cūq; in causis dicūtur, etiamsi extranea sint, et ad iudiciū audiētiū parū faciūt, tñ ex hijs captāda erit, si qd forte refutari possit occasio.

+ comparationem.

gulorum argumentorum faciunt, alij ad plurium, alij ad totius causæ inclinationem. Ex quibus sunt qui præparent animum iudicis, sunt qui confirment. Sed præparatio quoque aut confirmatio aliquando totius causæ est, aliquando partium, & proinde, ut cuique conueniunt, subijcienda. Ideóque miror inter duos diuersarum sectarum uelut duces non mediocri contentione quæsitum, singulis'ne quæstionibus subijciendi essent loci, ut Theodoro placet, an prius docẽdus iudex, quàm mouendus, ut præcipit Apollodorus, tanquam perierit hæc ratio media, & nihil cum ipsius causæ utilitate sit deliberandum. Hæc præcipiunt, qui ipsi non dicunt in foro, ut artes à securis, ociosisq; compositæ, ipsa pugnæ necessitate turbẽtur. Nanq; omnes ferè qui legẽ dicendi quasi quædam mysteria tradiderunt, certis non inueniendorũ modo argumentorum locis, sed concludendorum quoq; nos præceptis alligauerunt, de quibus breuissime prælocutus, quid ipse sentiam, id est, quid clarissimos oratores fecisse uideam, non tacebo.

Præparent, hoc est cõciliant, ut beneuolentia & docilitate nos audiat.

Mysteriatrã dere, & Plinius dixit, rẽ quasi magnã, & à qua ꝓfanos arceam⁹, non inuulgare sed ꝙdã ueluti supercilio & silentij testificatione docere.

Quibus constet Epichirema, & quomodo refellatur. Cap. XIIII.

IGitur ἐνθύμημα, & argumentum ipsum, id est rem, quæ probationi alterius adhibetur appellant, & argumenti elocutionem. Eam uero dixi duplicem: Ex consequentibus, quod habet propositionem, coniunctamq; ei protinus probationem, quale pro Ligario: Causa tum dubia, quod erat aliquid in utráque parte, quod probari posset, nunc melior ea iudicanda est, quam etiam dij

Veteres ẽm teſte Ariſtotele oẽm ſententiã, q̃ ex contrarijs, idq̃ breui ambitu conſtaret ἐνθύμημα uocabãt

adiuuerunt. Habet enim propoſitionem, non habet concluſionem. Ita eſt ille imperfectus ſyllogiſmus. Expugnãtibus uero quod etiam ſolum enthymema quidẽ uocant, fortior multò probatio eſt. Tale eſt Ciceronis pro Milone: Eius igitur mortis ſedetis ultores, cuius uitam ſi putetis per uos reſtitui poſſe, nolitis. Quod quidem etiam aliquando multiplicari ſolet, ut eſt ab eodem, & pro eodem reo factũ: Quem igitur cum oĩm gratia noluit, hunc uoluit cũ aliquorũ querela, quem iure, quẽ loco, quẽ tẽpore, quẽ impune nõ eſt auſus, hũc iniuria, ini quo loco, alieno tempore, cum periculo capitis nõ dubitauit occidere. Optimum autem uidetur enthymematis genus cum propoſito diſſimili, uel contrario, ratio ſubiungitur, quale eſt Demoſthenis: Non enim ſi quid unquam cõtra leges †factum eſt, idq̃ tu es imitatus, idcirco te conuenit pœna liberari, quin è contrario damnari multo magis. Nam ut ſi quis eorum damnatus eſſet, tu hæc non ſcripſiſſes, ita damnatus niſi tu fueris, non ſcribet alius. Epichiremato s, & quatuor, & quinq̃, & ſex etiam factæ ſunt partes à quibuſdam, Cicero maxime quinq̃ defendit, ut ſit propoſitio, deinde ratio eius, tum aſſumptio, & eius probatio, quinta complexio. Quia uero interim & propoſitio non egeat rationis, & aſſumptio probationis, nonnunquam etiam† cõplexione opus non ſit, & quadripartitam, & tripartitã & bipartitam quoq̃ fieri poſſe ratiocinationẽ, mihi & plurimis nihilominus autoribus tres† ad ſummum uidentur. Nam ita ſe habet natura, ut ſit de quo quæratur, et per quod probetur,

Pro Creſiphonte.

†ortum.

Epichirema .i. rhetorica argumentatio quid differat, ab enthymemate

†cum planè

†ſolũmodo

betur, tertium adijci potest uelut ex consensu duorum antecedentium. Ita erit prima intentio, secunda assumptio, tertia connexio. Nam confirmatio primæ ac secundæ partis exornatio, eisdem cedere possunt, quibus subijciuntur. Sumamus autẽ ex Cicerone quinq; partiũ exemplum: Melius gubernantur ea, quæ cõsilio reguntur, quàm quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partẽ numerat, eam deinceps rationibus uarijs, & quã copiosissimis uerbis approbari putat oportere. Hoc ego totũ+ cum sua ratione unum puto, alioqui si ratio pars est, est autem uaria ratio, plures partes esse dicantur. Assumptionem deinde ponit: Nihil autem omniũ rerum melius, q̃ omnis mundus administratur. Huius assumptionis quarto in loco aliã porrò inducũt approbationem, de quo idem, quod suprà, dico. Quinto inducũt loco cõplexionem, quæ aut infert solum quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur: aut unũ in locũ cũ + conduxerit breuiter expositionem & assumptionẽ, adiungit quid ex his conficiatur ad hunc modũ: Quod si melius geruntur quæ consilio, q̃ sine consilio administrantur, nihil autem omnium rerum melius q̃ omnis mũdus administratur, cõsilio igitur mundus administratur. Cui parti consentio. In tribus autem, quas fecimus partibus, non est forma semper eadem, sed una in qua idem concluditur: Anima immortalis est. Nam quicquid ex seipso mouetur, immortale est, anima autem ex seipsa mouetur, immortalis igitur est anima. Hoc fit non solum in singulis argumentis,

Rhetor. 1.

+ Insita ratione

+ cõcluserit

ſed in totis cauſis, quæ ſunt ſimplices, & in quæſtionibus. Nam & hæ primam habent propoſitionem. Sacrilegium commiſiſti. Non quiſquis hominem occidit, cædis reus tenetur. Deinde rationem. Sed hæc eſt in cauſis & quæſtionibus longior, quàm in ſingulis argumentis, & plerunq; ſumma complexione, uel per enumerationem, uel per breuem concluſionem teſtantur quid effecerint. In hoc genere propoſitio dubia eſt. De hac enim quæritur. Altera eſt complexio non par intentioni, ſed uim habens parem: Mors nihil ad nos. Nam quod eſt diſſolutum, ſenſu caret: quod autem ſenſu caret, nihil ad nos. In alio genere, non eadem propoſitio eſt, quæ connexio: Omnia animalia meliora ſunt quàm inanima, nihil autem melius eſt mundo, Mundus igitur animal. Hic poteſt uideri de re contentio. Potuit enim ſic conſtitui ratiocinatio: Animal eſt mundus, omnia enim animalia meliora ſunt quàm inanima. Cæterum hæc propoſitio, aut confeſſa eſt ut proxima, aut probanda, ut qui beatam uitam uiuere uolet, philoſophetur oportet. Non enim conceditur, cætera ſequi, niſi confirmata prima parte, non poſſunt. Eſt & aſſumptio interim confeſſa, ut omnes autem uolunt beatam uitam uiuere. Interim probanda, ut illa: Quod eſt diſſolutum ſenſu caret, cum ſoluta corpore anima, an ſit immortalis, uel ad tempus certum maneat, ſit in dubio. Quam aſſumptionem, alij rationem uocant, alij epichirema. Epichirema autem nullo differt à ſyllogiſmis, niſi quod illi & plures habent ſpecies, & uera colligunt ueris: epichirematis frequen-

Hæc eſt Platonis argumentatio in Axiocho.

frequentior circa credibilia est usus. Nam si contingeret semper controuersa confessis probare, uix essent in hoc genere usus oratoris. Nam quid ingenio est opus, ut dicas, bona ad me pertinere? Solus enim sum filius defuncti, uel solus hæres, cum iure bonorum possessio intestatis secundum tabulas testamenti detur, ad me igitur pertinent. Sed cum ipsa ratio in quæstionem uenit, efficiendum est certum id quod probaturi sumus, quod incertum est, ut si ipsa fortè intentione dicatur, aut filius non es, aut non es legitimus, aut nõ es solus. Itaq; aut hæres non es, aut iustum testamentum non est, aut capere non potes, aut habes cohæredes. Efficiendum est iustum, propter quod bona adiudicari nobis debeãt. Sed tum est necessaria illa summa connexio, cum interuenit oratio largior. + Aliquando sufficiunt intentio ac ratio. Silent leges inter arma, nec se expectari iubent, cum ei qui expectare uelit, ante iniusta pœna luẽda sit, quàm iusta repetenda. Ideoq; id enthymema quod est ex consequentibus rationi simile dixerunt. Sed & singula quoq; interim recte ponũtur, ut ipsum illud: Silent leges inter arma. Et, à ratione fas est incipere, deinde concludere, ibidem: Quod si duodecim tabulæ nocturnũ furem quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderet, interfici impune uoluerunt, quis est qui quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet? Variant autem hic adhuc, & rursus rationem tertio loco ponunt, cum uideant aliquando gladium nobis ab ipsis porrigi legibus. Prioris autem partis duxit ordinem. Insidiatori autem & latroni,

Intestatiqui testamento facto nõ testati sunt supremam uoluntatem.

+ ad quod

Cicero pro Milone.

4 Quidcomitatus quidē noſtri uiri clari uolūt?

quæ poteſt inferri iniuſta nex? Hæc intentio. + Quid comitatus noſtri? quid gladij uolunt? Hæc ratio. Quos habere circa te non liceret, ſi uti illis nullo pacto liceret. Hæc ex intentione & ratione cōnexio. Huic generi probationis tribus occurritur modis, id eſt per omnes partes. Aut enim expugnatur intētio, aut aſſumptio aut cōcluſio, nonnunquam omnia. Sed omnia hæc tria ſunt. Intentio expugnatur: Iure occidi eum, qui inſidiatus ſit. Nam prima ſtatim pro Milone quæſtio eſt: An ſit ei fas lucem intueri, qui à ſe hominem necatum eſſe fateatur. Expugnatur aſſumptio omnibus his, quæ de refutatione diximus. Et ratio quidem nonnunq̄ eſt uera, cū eius propoſitio uera non ſit. Interim uerę propoſitionis falſa ratio eſt: Virtus bonum eſt, uerū eſt, ſi quis rationē ſubijciat, quod ea locupletes faciat, uerę intentionis falſa ſit ratio. Connexio autem uera negatur, cum aliud colligit quàm id, quod ex prioribus conficitur, aut nihil ad quæſtionem dicitur pertinere. Non eſt uera ſic: Inſidiator iure occiditur: Nā qui curauit, ut uim afferat ut hoſtis, debet etiam ut hoſtis repelli: Recte igitur Clodius ut hoſtis occiſus eſt. Non utique. Nondum enim Clodium inſidiatorem oſtendimus. Sed fit uera connexio: Recte igitur inſidiator ut hoſtis occiditur. Nihil ad nos. Nondum enim Clodius inſidiator apparet. + Sed ut poteſt eſſe uera connexio, & tamen falſa intentio & ratio, ita ſi illa uera ſunt, nunquam eſt falſa connexio. Enthymema ab alijs oratorius ſyllogiſmus, ab alijs pars dicitur ſyllogiſmi, propterea quod ſyllogiſmus utiq; concluſionem

+ Sed ut pōt uera eſſe intentio & ratio, & tñ falſa cōnexio, ita ſi illa falſa ſunt, nūq̄ eſt uera connexio.

Enthym

sionem & propositionẽ habet, & per omnes partes effi cit, quod proposuit, enthymema tantum intentum intelli gi contentum sit. Syllogismus talis: Solum bonum uirtus. Nam id demũ bonum est, quo nemo male uti potest. Virtute nemo male uti potest: Bonum est ergo uirtus. Enthymema ex consequentibus. Bonum est uirtus, qua nemo male uti potest. Et contrà: Non est bonum pecunia. Non enim bonum, quo quisquam male uti potest. Pecunia potest quis male uti, Non igitur bonum est pecunia: Enthymema ex pugnãtibus: An bonum est pecunia, qua quisq; potest male uti? Si pecunia, quæ est in argento signato, argentum est, qui argentum omne legauit, & pecuniam quæ est in argento signato legauit, Argentum aũt omne legauit, Igitur & pecuniam quæ est in argento legauit. Habebit formã syllogismi. Oratori satis est dicere: Cum argentum legauerit omne, pecuniam quoq; legauit quæ est in argento. Peregisse mihi uideor sacra tradentium artes, sed consilio locus supereſt. Nanq; ego, ut in oratione syllogismo quidem aliquando uti, nefas nõ duco, ita constare totam, aut certe cõfertam esse aggressionũ & enthymematum stipatione, minime uelim. Dialogis enim & dialecticis disputationibus erit similior, q̃ nostri operis actionibus, quæ quidem inter se plurimum differunt. Nanq; illi homines docti, & inter doctos uerum quærentes, minutius & scrupulosius scrutantur omnia, & adliquidum cõfessumq; perducunt, ut qui sibi & iuueniẽdi, & iudicãdi uendicẽt partes, quarum alter ἃ τοπικὴν, alteram κριτικὴν uocant. Nobis ad aliorum iudicia compo

Argẽtum signatũ ueteres monetã uocarũt nẽpe q̃d signo expressomoneat cuiꝰ demum esset.

Non anxie cõquirẽdos syllogismos dialecticos.

nenda est oratio, & sæpius apud omnino imperitos, atque aliarum certe ignaros literarum loquendũ est: quos nisi & delectatiõe allicimus, & uiribus trahimus, & nõ nunq̃ turbamus affectibus, ipsa quæ iusta ac uera sunt, tenere non possumus. Locuples & speciosa uult esse eloquentia, quorũ nihil consequetur, si conclusionibus certis, & crebris, & in unã propè formã cadentibus concisa, & contemptum ex humilitate, & odium ex quadam seruitute, & ex copia satietatẽ, & ex amplitudine fastidium tulerit. Feratur igitur nõ semitis, sed campis, non uti fontes angustis fistulis colliguntur, sed ut latissimi amnes totis uallibus fluat, ac sibi uiam siquando nõ acceperit, faciat. Nã quid illa miserius lege uelut præformatas infantibus literas persequentiũ, ut Græci dicere solent, quem mater amictum dedit, solicite custodientium? Propositio, ac conclusio, ex consequẽtibus & repugnantibus non inspiret, nõ augeat, non mille figuris uariet, ac uerset, ut ea nasci, & ipsa prouenire natura nõ manufacta, & arte suscepta, magistrũ fateri ubiq; uideantur? Quis unq̃ sic dixit orator? nõne apud ipsum Demosthenẽ pauciss̃ima + huiusmodi reperiũtur? Quæ apprehensa Græci magis (nã hoc solum nobis peius faciũt) in catenas ligant, & inexplicabili serie connectunt, & indubitata colligunt, & probant confessa, & se antiquis per hoc similes uocant. Deinde interrogati, nunq̃ respondebunt quem imitentur. Sed de figuris alio loco. Nunc illud adijciendum, ne his quidem consentire me, qui argumẽta sermone puro, & dilucido, & distincto, cæterum mini-

Adagium

+ huius artis & iuris

Cõfutatio alia.

minime lato ornatoq; putant esse dicenda. Nanq; ea distincta quidem, ac perspicua debere esse confiteor, in rebus uero minoribus etiam sermone, ac uerbis quãmaxĩe proprijs, & ex usu. At si maior erit materia, nullum ornatum his (qui modò non obscuret) subtrahendum puto. Nam & sæpe plurimum lucis affert ipsa translatio, cum etiam ipsi iurisconsulti, quorũ summus circa uerborum proprietatem labor est, littus esse audeant dicere, qua fluctus alludit. Quoq; quid natura magis asperum, hoc pluribus condiendum est uoluptatibus, & nimis suspecta argumentatio dissimulatione, & multum ad fidẽ adiuuat audientis uoluptas. Nisi fortè existimamus Ciceronem male in hac ipsa argumentatione dixisse: Silere leges inter arma, & gladium nobis interim ab ipsis porrigi legibus. His tamen †habendus modus, ut sint ornamento, non impedimento.

In quibusdã exẽplis allu it scriptũ ẽ.

† Adiectis modis.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA, Libri Sexti Proœmium, in quo de fortuna sua queritur.

HAEC Marcelle Victori, ex tua uoluntate maxime ingressus, tũ si qua ex nobis ad iuuenes bonos peruenire posset utilitas, nouissime penè & necessitate quadam officij delegati

Deploratio immaturæ mortis filij

gati mihi, sedulo laborabam, respiciens tamen illã curam meæ uoluptatis, quod filio cuius eminẽs ingenium, solici tam quoq; parentis diligentiam merebatur, hanc opti mam partem relicturus hæreditatis uidebar, ut si me (qd æquum & optabile fuit) fata intercepissent, præcepto re tamen patre uteretur. At me fortuna id agentem die bus ac noctibus, festinãtemq; metu meæ mortalitatis, ita subitò prostrauit, ut laboris mei fructus ad neminem mi nus q̃ ad me pertineret. Illum enim de quo summa con ceperam, & in quo spem unicam senectutis meæ repone bam, repetito uulnere orbitatis amisi. Quid nũc agam, aut quem ultra esse usum mei dijs reprobantibus credã? nam ita fortè accidit, ut eum quoq; librum, quem de cau ‡omisi sis corruptæ eloquẽtiæ ‡ emisi, iam scribere aggressus simili ictu ferirer. Tunc igitur optimum fuit infaustum opus, & quicquid hoc est in me infelicium literarum, su per immaturum funus consumpturi uiscera mea flãmis inijcere, neq; hãc impiam uiuacitatem nouis insuper cu ris fatigare. Quis enim mihi bonus parens ignoscat, si studere amplius possum? ac nõ oderit hanc animi mei fir mitatem, si quis in me est alius usus uocis, quã ut incusem deos superstes omnium meorum? nullam terras despice re prouidentiam tester? si non meo casu, cui tamen nihil obijci, nisi quod uiuam potest, at illorũ certe, quos utiq; immeritos mors acerba damnauit, erepta mihi prius co rundem est mater, quæ nõdum expleto ætatis undeuice simo anno, duos enixa filios, quamuis acerbissimis ra pta fatis, felix decessit. Ego uel hoc uno malo sic eram

afflio

afflictus, ut me iã nulla fortuna posset efficere felicem. Nam cũ omni uirtute, quæ in fœminas cadit, functa sit, insanabilem attulit marito dolorem, tum ætate + ea puellari, præsertim meæ comparata, potest & ipsa numeri inter uulnera orbitatis, liberis tamẽ superstitibus obtabar & qđ nefas erat, sæua, sed optabat ipsa, me saluo maximos cruciatus præcipiti uia effugit. Mihi filius minor quintum egressus annũ, ut in malis agerẽ, prior alterum ex duobus eruit lumun. Non sum ambitiosus in malis, nec augere lachrymarũ causas uolo, utinamq; esset ratio minuendi. Sed dissimulare quî possum, quid illi gratiæ in uultu, quid iucunditatis in sermone, quos ingenij igniculos, q̃+ præstantiam placidæ, & (quod scio uix posse credi) tantum altæ mentis ostenderit? qualis amorem quicunq; alienus infans mereretur. Illud uero insidiantis, quo me ualidius cruciaret, fortunæ fuit, ut ille mihi blãdissimus, me suis nutricibus, me auiæ educãti, me omnibus qui solicitare solent illas ætates, anteferret. Quapropter illi dolori, quem ex matre optima, atq; laudem omnem supergressa paucos ante mẽses ceperã gratulor. Minus enim est quod flendum meo nomine, quàm quod illius gaudendũ est. Vna post hæc Quintiliani mei spe ac uoluptate nitebar, et poterat sufficere solatio. Nõ enim flosculos sicut prior, sed & decimũ ætatis iam ingressus annum, certos atq; deformatos fructus ostenderat. Iuro per mala mea, per infelicem conscientiam, per illos manes, numina doloris mei, has me in illo uidisse uirtutes ingenij, non modò ad percipiendas disciplinas, quo

+ tam

+ substantiã

Quintilianæ filius

nihil

Studia q̄ iã tũ nõ coacti sciũt esse p̃ceptores

nihil præstantius cognoui, plurima expertus, + studijsq; iam tum nõ coacti (sciunt præceptores) sed probitatis, pietatis, humanitatis, liberalitatis, ut prorsus posit hinc esse tanti fulminis metus, quod obseruatum ferè est, celerius occidere festinatam maturitatẽ, & esse nescio quã, quæ spes tantas decerpat, inuidiam, ne uidelicet ultra q̄ homini datum est, nostra prouehantur. Etiam illa fortunæ aderant omnia, uocis iucũditas, claritasq;, oris suauitas, & in utracũq; lingua, tanquã ad eam demum natus esset, expressa proprietas omnium literarum. Sed hæc spes adhuc, illa maiora, constantia, grauitas, contra dolores etiam ac metus robur. Nam quo ille animo, qua mendicorum admiratione, mensium octo ualetudinem tulit? ut me in supremis consolatus est? quàm etiam deficiens, quamq; non tunc ipsum illum alienatæ mentis errorem circa solas literas habuit? Tuósne ego ô meæ spes inanes labentes oculos, cum fugiẽtem spiritum uidi? cũ corpus frigidum exangue complexus, animã recĩpere, auramq; communem haurire amplius potui? dignus his cruciatibus quos fero, dignus his cogitationibus. Téne consulari nuper adoptione, ad omnium spes honorum + patris admotum, te auunculo Prætori generũ destinatum, te omnium spe Atticæ eloquentiæ candidatum, superstes parens habiturus est tantum ad pœnas? Et si non cupido lucis, certe patientia uindicet te reliqua mea ætate. Nam frustra mala omnia ad crimen fortunæ relegamus. Nemo nisi sua culpa diu dolet. Sed uiuimus, & aliqua uiuendi ratio quærenda est, credẽdumq; doctissimis

+ prius

homi

hominibus, qui unicum aduersorum solatium literas putauerũt. Siquãdo tamen ita resederit præsens impetus, ut aliqua tot luctibus alia cogitatio inseri posset, non iniuste petierim moræ ueniam. Quis enim dilata studia miretur, quæ potius non abrupta mirandum est? Tum si qua minus fuerint effecta his, quæ leuius adhuc afflicti cœperamus, imperitiæ, aut fortunæ remittantur: quæ si quid mediocrium alioqui nostro ingenio uirium fuit, ut nõ extinxerit, debilitauit tamẽ. Sed uel propter hoc nos contumacius erigamus, quod illã ut perferre nobis difficile est, ita facile cõtemnere. Nihil enim sibi aduersus me reliquit, & infelicem quidem, sed certißimã tamen attulit mihi ex his malis securitatem. Boni autem consulere nostrum laborẽ uel propter hoc certum est, quod in nullum iam propriũ usum perseueramus, sed omnis hæc cura ad alienos ut alienis utilis (si modò quid utile scribimus) spectat. Nos miseri, sicut facultates patrimonij nostri, ita hoc opus alijs præparamus, alijs relinquemus.

De conclusione seu Peroratione. Cap. I.

PEroratio sequebatur, quam cumulum quidam, conclusionem alij uocant. Eius duplex ratio est posita, aut in rebus, aut in affectibus. Rerum repetitio & congregatio, quæ Græce dicitur ἀνακεφαλαίωσις, quibusdam latinorum enumeratio, & memoriam iudicis reficit & totum simul causam ponit ante oculos, & etiam si per singula minus mouerat, turba ualet. In hac quæ repetemus quambreuißime dicenda sunt, & quod græco uerbo patet, decurrẽdum per capita. Nam si morabimur, non

Anacephalęosinprim⁹ appellauit Isocrates teste Phalęreo nimirũ oĩm antedictorũ q̃si repetitionẽ, quemadmodũ à capite ad calcẽ hoĩem describendo nullas partes omittimus.

non iam enumeratio, sed altera quasi fiet oratio. Quæ autem enumeranda uidentur, cum pondere aliquo dicenda sunt, & aptis excitãda sententijs, & figuris utiq; uarianda, alioquin nihil est odiosius recta illa repetitione uelut memoriæ iudicum diffidẽtis. Sunt autem innumerabiles, optimeq; in Verrem Cicero: Si pater ipse iudicaret, quæ diceret cum hæc probarentur? & deinde subiicit enumerationem. Aut cum idem in eundem per inuocationem deorum spoliata à prætore tẽpla dinumerat. Licet & dubitare num quid nos fugerit, & quid respõsuri sint aduersarij his et his, aut quã spem accusator habeat omnibus ita defensis. Illa uero iucundißima, si contingat aliquod ex aduersario ducere argumẽtũ, ut si dicas: Reliquit uero hanc partem causæ: aut, inuidia præmere mãluit, aut, ad + preces confugit, & meritò, cum sciret hæc & hæc. Sed nõ sunt singulæ species prosequẽdæ, ne sola uideantur, quæ fortè nunc dixero, cum occasiones & ex + ausis, & ex dictis aduersariorũ, & ex quibusdam fortuitis quoq; oriantur. Nec referenda modò nostra, sed postulandum etiam ab aduersarijs, ut ad quædam respondeant. Id aũt, si actionis supererit locus, & ea proposuerimus, quæ refelli nõ possunt. Nam prouocare + quæ inde fortia, non arguentis est, sed monentis. Id unum epilogi genus uisum est pleriq; Atticorũ, & philosophis ferè omnibus, qui de arte oratoria scriptum aliquid reliquerunt. Id sensisse Atticos credo, quia Athenis affectus mouere etiã per præconẽ prohibebatur orator. Philosophos minus miror, apud quos uilij est

+ pedes

+ causis

+ quæ desint

Vide Aristotelẽ in principio Rhetoricorum li. 1.

Vffichus

est

est loco, affici, nec boni mores uidentur, sic à uero iudicẽ auerti nec conuenire bono uiro uitijs uti. Necessarios tamen affectus fatebuntur, si aliter obtineri uera & iusta, & in cõmune profutura nõ possint. Cæterum illud constitit inter omnes, etiam in alijs partibus actionis, si multiplex causa sit, & pluribus argumẽtis defensa, utiliter ἀνακεφαλαίωσιν fieri solere. Sicut nemo dubitauerit multas esse causas, in quibus nullo loco sit necessaria, si breues & simplices fuerint. Hæc pars peroratiõis accusatori, patronoq; æque communis est. Affectibus quoq; eisdem ferè utuntur, sed rarius hic, at ille sæpius & magis. Nam huic concitare iudices, illi flectere cõuenit. Verũ et accusator habet interim lachrymas ex miseratiõe eius rei quẽ ulciscitur, & reus de indignitate calumniæ conspirationis uehemẽtius interim quæritur. Diuidere igitur hæc officia cõmodissimum, quæ plerunq; sunt, ut dixi Proœmio similia, sed liberiora, plenioraq;. Inclinatio enim iudicũ ad nos petitur initio + parcius, cum admitti satis est, & oratio tota superest. In epilogo uero est, qualem animũ + iudex in consiliũ ferat, & iam nihil amplius dicturi sumus, nec restat quo seruemus. Est igitur utrisq; cõmune, conciliare sibi, auertere ab aduersario iudicem, concitare affectus & componere. Et breuissimũ quidem hoc præceptũ dari utriq; parti potest, ut totas causæ suæ uires orator ante oculos ponat, et cũ uiderit quid inuidiosum, fauorabile, inuisum, miserabile, aut sit in rebus aut uideri possit, ea dicat, qbus si iudex esset, ipse maxime moueretur. Sed certius est ire per sin-

+ partim
+ idem cõsilio fecerat

gula. Et quæ cõciliant quidem accusatorẽ, in præceptis exordij iam diximus. Quædam tamẽ, quæ illic ostendere satis est, in peroratione implenda sunt, magis si contra impotentẽ, inuisum, pernicioſum ſuſcepta cauſa eſt, ſi iudicibus ipſis aut gloriæ damnatio rei, aut deformitati futura abſolutio. Nam egregie in Vatinium Caluus: Factum, inquit, ambitum ſcitis omnes, & hæc uos ſcire omnes ſciunt. Cicero quidem in Verrem etiam emẽdari poſſe infamiam iudiciorum damnato reo, dicit, quod eſt unum ex ſupradictis. Metus etiam ſi eſt adhibendus, ut facit idem, hũc habeat locum fortiorem, q̃ in proœmio. Qua de re quid ſentirem, alio iam libro expoſui. Concitare quoq; inuidiam, odium, iram, liberius in peroratione contingit, quorum inuidiã gratia, odium turpitudo, iram offenſio iudicis facit, ſi contumax, arrogans, ſecurus ſit, qui non ex facto modò, dictóue aliquo, ſed uultu, habitu, aſpectu moueri ſolet. Egregicq; nobis adoleſcentibus dixiſſe accuſator Coſſutiani Capitonis uidebatur, Græce quidem, ſed in hunc ſenſum: Erubeſcit Cæſarem timere. Summa tamen concitandi affectus accuſatori in hoc eſt, ut id quod + obiecit, aut quã atrociſſimum, aut etiam ſi fieri poteſt, quammaxime miſerabile eſſe uideatur. Atrocitas creſcit ex his, qd factũ ſit, à quo, in quẽ, quo animo, quo tempore, quo loco, quo modo, quæ cĩa infinitos anfractus habent. Pulſatũ querimur, de re primũ ipſa dicendũ, tum ſi ſenex, ſi puer, ſi magiſtratus, ſi probus, ſi bene de Rep. meritus, etiã ſi + percuſſus ſit à uili aliquo, cõtemptoq;, uel ex cõtrario, à potente nimium, uel

De metu adhibẽdo optime prçcipit Ariſto. li. 1.

+ obierit

+ contẽptus

uel ab eo à quo minime oportuit. Et si die forte solenni, aut his temporibus, cum iudicia eius rei maxime exercerentur, aut in solicito ciuitatis statu. Item in theatro, in templo, in concione crescit inuidia. Et si non errore, nec ira, uel etiam si forte ira, sed iniqua, quod patri affuisset, quod respondisset, quod honores contrà peteret. Et si plus etiã uideri potest uoluisse, q̃ fecit. Plurimum tamen afferet atrocitatis modus, si grauiter, si contumelioſe, ut Demosthenes ex parte percussi corporis, ex uultu ferientis, ex habitu inuidiam Midiæ quærit. Occisus est, utrũ ferro, an igne, an ueneno: uno uulnere an pluribus, subitò an expectatione + tortus, ad hanc partẽ maxime pertinet. Vtitur frequenter accusator & miseratione, cum aut eius casum quẽ ulciscitur, aut liberorum, aut parentũ solicitudinẽ conqueritur. Etiã futuri tẽporis imagine iudices mouet, qui maneant eos casus, qui de ui & iniuria questi sunt, nisi uindicẽtur, fugiendũ de ciuitate, cedendum bonis, aut omnia quæcunq; inimici animus fert, perferẽda. Sed sæpius id est accusatoris, auertere iudicẽ à miseratiõe qua reus sit usurus, atq; ad fortiter iudicandũ concitare. Cuius loci est etiã occupare, quæ dicturũ, facturúmue aduersariũ putes. Nã & cautiores ad custodiã suæ religionis iudices facit, et gratiã respõsuris aufert, cum ea prædicta sunt ab accusatore, iam si pro reo petẽtur, nõ sint noua, ut Seruius Sulpitius contra + Aufidiã, ne signatorum, ut ab ipsis discrimen obijciatur sibi, præmonet. Nec nõ ab Aeschine, quali sit usurus Demosthenes actione, prædictum est. Docendi

Contra Midiam.

+ tertius

Aufidiũ ut & postea sequitur.

quoq; interim iudices, quid rogantibus respondere debeant, quod est unũ repetitionis genus. Periclitantẽ uero commendat dignitas, & studia fortia, et susceptæ bello cicatrices, & nobilitas, & merita maiorũ. Hoc quod proxime dixi, Cicero atque Asinius certatim sunt usi, pro Scauro, patre hic, ille pro filio. Commendat & causa periculi, si susceperisse inimicitias ob aliquod factũ honestum uidetur, præcipue bonitas, humanitas, misericordia. + Iuste enim tunc petere ea quisq; uidetur à iudice, quæ alij ipse præstiterit. Referenda pars hæc quoq; ad utilitatem Reipub. ad iudicum gloriam, ad exemplum, ad memoriam posteritatis. Plurimum tamẽ ualet miseratio, iudicem flecti non tantum cogit, sed motum quoque animi sui lachrymis confiteri. Hæc petentur, aut ex his quæ passus est reus, aut his quæ tũ maxime patitur, aut his quæ damnatum manent, quæ & ipsa duplicantur, cum dicimus è qua illi fortuna, & in quã recidendũ sit. Affert in his momentum & ætas, & sexus, & pignora, liberi dico, & parentes, & propinqui, quæ omnia tractari uarie solent. Nonnunquam etiam & ipse patronus has partes subit, ut Cicero pro Milone: O me miserum, ô te infelicem. Reuocare me tu in patriam Milo potuisti per hos, ego te in patria per eosdem retinere non potero? Maximeq; si (ut tunc accidit) non conuenient ei, qui accusatur, preces. Nam quis ferret Milonem pro capite suo supplicantẽ, qui à se uirum nobilẽ interfectum, quia id fieri oportuisset, fateretur? Ergo & ille captauit ex illa præstantia animi fauorẽ, & in locũ lachry-

+ iustius

Miseratio q̃ modo mouenda.

lachrymarum eius ipse succeßit. His præcipue locis uti les sunt prosopopœiæ, id est, fictæ alienarũ personarum orationes, quales litigatorem docent, uel patronum. Mutæ tantum res mouent, aut cum sibi loquimur, aut cum ipsas loqui fingimus. Ex personis quoq; trahitur affectus. Non enim audire iudex uidetur aliena mala deflentes, sed sensum ac uocẽ auribus + accipere miserorum, quorum etiã mutus aspectus lachrymas mouet, quantoq; essent miserabiliora, si ea dicerent ipsi, tanto sunt quadam sua portiõe ad afficiendũ potentiora, cũ uelut ipsorum ore dicuntur, ut scenicis actoribus eadem uox, eademq; pronunciatio plus ad mouendos affectus sub ꝑsona ualet. Itaq; idẽ Cicero, quanq̃ preces nõ dat Miloni, eumq; potius animi præstantia cõmendat, accõmodauit ei tamen uerba, & conuenientes etiã forti uiro cõquestiones: O frustra, inquit, mei suscepti labores. O spes fallaces, ô cogitationes meæ inanes. Nunquam tamen debet esse longa miseratio, nec sine causa dictum est: Nihil facilius quàm lachrymas inarescere. Nam cum etiam ueros dolores mitiget tempus, citius euanescat necesse est illa, quam dicendo effinximus imago: in qua si moramur, fatigatur lachrymis auditor, & requiescit, & ab illo, quem ceperat impetu, ad rationem redit. Non patiamur igitur frigescere hoc opus, & affectum, cum ad summum perduxerimus, relinquamus, nec speremus fore, ut aliena quisquam diu ploret. Ideoq; cum in alijs, tum maxime in hac parte debet crescere oratio. Quia quicquid non adijcit, prioribus etiam detrahere uidetur.

+accire

Lachrymæ citißime arescũt, uide Chiliades

detur, & facile deficit affectus, qui descendit.

Adhuc de affectibus mouendis. Cap. II.

Sic deducta fuit Phryne scortũ in iudiciũ, de quo ante annotatum est.

NOn solum autem dicendo, sed etiam faciẽdo quædam, lachrymas mouemus, unde & producere ipsos qui periclitentur, squalidos atq; deformes, & libros eorum, ac parentes institutum, & ab accusatoribus ostendi cruentum gladiũ, & lecta è uulneribus ossa, & uestes sanguine perfusas uidemus, et uulnera resolui, ac uerberata corpora nudari. Quarum rerum ingens plerunq; uis est, uelut in rem præsentem, animos hominum ducentium. Et populum Romanũ egit in furorẽ prætexta C. Cæsaris prolata in foro cruenta. Sciebatur interfectum, corpus deniq; ipsum impositum lecto † erat, uestis tamẽ illa sanguine madẽs ita repræsentauit imaginẽ sceleris, ut nõ occisus esse Cæsar, sed tũ maxime occidi uideretur. Sed non ideo probauerim, quod factum & lego, & ipse aliquando uidi depictam tabulam † supra Iouem in imaginem rei, cuius atrocitate iudex erat cõmouendus. Quæ enim erit actoris infantia, quæ mutã illam effigiem magis quàm orationẽ pro se putet locuturam? At sordes, & squalores, & propinquorum quoq; simile habitum scio profuisse, & magnum ad salutem momentum preces attulisse. Quare & obseruatio illa iudicum per charissima pignora, utiq; si & reo sint liberi, coniunx, parentes, utilis erit. Et deorum etiam inuocatio, uelut ex bona conscientia profecta uideri solet. Stratum deniq; iacere, & genua complecti, nisi tamen persona nos, & anteacta uita, & rei conditio prohibebit.

Lege Suetonium in uita Cęsaris. † adest

† supra Iouis imaginẽ

Sordes sordidatę uestes

Quædã

Quædam enim tam fortiter tuenda, quàm facta sunt. Verum sic est habenda autoritatis ratio, ne sit inuisa securitas. Fuit quondam inter hæc omnia potentissimum id, quo Lucium Murenam Cicero, accusantibus clarissimis uiris, eripuisse præcipue uidetur: persuasit enim nihil esse ad præsentem rerum statum utilius, quàm pridie Calend. Ianuarias ingredi consulatum. Quod genus nostris temporibus totum penè sublatum est, cum omnia curæ tutelæq; unius innixa, periclitari nullo iudicij exitu possint. De accusatoribus & reis sum locutus, quia in periculis maxime uersatur affectus. Sed priuatæ quoque causæ utrunq; habent perorationis genus, & illud quod est ex enumeratiõe probationum, & hoc quod ex lachrymis, si aut statu periclitari, aut opinione litigator uidetur. Nam in paruis quidem litibus has tragœdias mouere tale est, quale si personam Herculis, & cothurnos aptare infantibus uelis. Illud ne indignum quidem admonitione, ingens in epilogis meo iudicio uerti discrimen, quomodo se dicenti, qui excitatur, accommodet. Nam & imperitia,, & rusticitas, et rigor, & deformitas afferunt interim frigus, diligenterq; hæc sunt actori prouidenda. Equidem repugnanteis eos patrono, & nihil uultu commotos, & intempestiue ridentes, & facto aliquo, uel ipso uultu risum mouentes, sæpe etiam uidi, præcipue uero cum aliqua uelut scenice + fiunt. Trãstulit patronus aliquando puellam, quæ soror esse aduersarij dicebatur (nam de hoc lis erat) in aduersa subsellia, tanquam in gremio fratris relicturus. At is à nobis præ

Vide Chilia.

+ caduns

monitus decesserat. Tum ille, alioqui uir facundus, inopinatæ rei casu obmutuit, & infantẽ suam frigidißime reportauit. Alius imaginẽ mariti pro rea proferre magni putauit, at ea sæpius risum fecit. Nam et hi, quorum officij erat ut traderent eam, ignari quid esset epilogus, quoties eum respexisset patronus, offerebant palàm, & prolata nouißime deformitate ipsa, nam senis cadaueri infusa, præteritam quoq; orationis gratiam perdidit. Nec ignotum quid Gliconi, cui Spiridion fuit cognomẽ, acciderit. Huic puer, quẽ + in ius productum quid fleret interrogabat, ex pædagogo se uellicari respondit. Sed nihil illa contra + Cephasios Cicerõis fabula efficacius ad pericula epilogorum. Omnia tamen hæc tolerabilia, quibus actionẽ mutare facile est, at qui à stylo nõ recedunt, aut conticescunt ad hos casus, aut frequẽtißime falsa dicunt. Inde est enim: Tendit ad uestra genua supplices manus, &: hæret in complexu liberorũ miser, &: reuocat ecce me, etsi nihil horũ is, de quo dicitur faciat. Et scholis hæc uitia, in quibus omnia libere fingimus, & impune, quia pro facto est quicquid uolumus, non admittit hoc idem ueritas fori. Egregieq́; Caßius dicenti adolescentulo: Quid me toruo uultu intueris seuere? Non me hercules, + inquit, faciebã, sed sic scripsisti. Ecce, & quàm potuit truculentißime eũ aspexit. Illud præcipue monendum, ne quis nisi summis ingenij uiribus ad mouendas lachrymas aggredi audeat. Nam ut est longe uehemẽtissimus hic cũ inualuit affectus, ita si nihil efficit, tepet, quẽ melius infirmus actor tacitis iudicum cogitatio-

+ is

+ Sephasios

+ Quid ni faciam?

gitationibus reliquisset. Nam & uultus, & uox, & ipsa illa excitati rei facies, ludibrio etiam plerunq; sunt hominibus, quos non permouerunt. Quare metiatur, ac diligenter æstimet uires suas actor, & quantum onus subiturus sit, intelligat. Nihil habet ista res medium, sed aut lachrymas meretur, aut risum. Non autem commouere tantum miserationẽ, sed etiã discutere, epilogi est proprium, cum oratione continua, quæ motos lachrymis iudices ad iustitiam reducat, tum etiam quibusdam urbane dictis quale est: Date puero panẽ, ne ploret: & corpulento litigatori, cuius aduersarius item puer, circa iudices erat ab aduocato latus. Quid faciamꝰ ego te baiulare nõ possum. Sed hæc tamẽ non debent esse mimica. Ita neq; illum probauerim, qui inter clarissimos fui temporis oratores fuit, qui pueris in epilogun. productis, talos proiecit in mediũ, quos illi diripere cœperũt. Nanq; hæc ipsa discriminis sui ignorantia potuit esse miserabilis. Neq; illum, qui, cum esset cruentus gladius eius ab accusatore prolatus, quo is hominẽ probabat occisum, subito ex subsellijs ut territus fugit, & capite ex parte uelato cum ad agentem ex turba prospexisset, interrogauit, an iam ille cum gladio receßisset. Fecit enim risum, sed ridiculus fuit. Discutiendæ tamen oratione huiusmodi scenæ. Egregieq; Cicero, qui contra imaginem Saturnini pro Rabirio grauiter, & contra iuuenem, cuius subinde uulnus in iudicio resoluebatur, pro Vareno multa dixit urbane. Sunt & illi leniores epilogi, quibus aduersario satisfacimus, si forte eius sit ꝑsona, talis ut

Mimica legendum, nõ inimica, quã quam quicqd adeo mimicũ est oĩbus graue & quasi inimicum est.

illi debeatur reuerentia, aut cum amice aliquid commonemus, & ad concordiam hortamur, quod est genus egregie tractatum à Pasieno, cum Domitiæ uxoris suæ pecuniariam litem aduersus fratrem eius Aenobarbum ageret. Nã cum de necessitudine multa dixisset, de fortuna quoq; qua uterq; abundabat, adiecit: Nihil uobis minus deest, quàm de quo contenditis. Omnes autem hos affectus etiam si quibusdam uidentur in proœmio, atq; in epilogo sedem habere, in quibus sanè sunt frequẽtissimi, tamen aliæ quoq; partes recipiunt, sed breuiores, ut cum ex his plurima sint + reseruãda. At hic, si usquam, totos eloquẽtiæ aperire fontes licet. Nam ex his, si bene diximus reliqua, possidemus iam iudicũ animos, & + cõfragosis atq; asperis euecti, tota pandere possumus uela: ut cum sit maxima pars epilogi amplificatio, uerbis atq; sententijs uti liceat magnificis atq; ornatis. Tunc est cõmouendum theatrum, cum uentum est ad ipsum illud, quo ueteres tragœdiæ comœdiæq; clauduntur, Plaudite. In alijs autem partibus tractandus affectus erit, ut quisq; nascetur. Nam neq; exponi sine hoc res atroces, et miserabiles debent. Cum de qualitate alicuius rei quæstio est, probationibus uniuscuiusq; rei recte subiungitur. Vbi uero coniunctam ex pluribus causam agimus, etiam necesse erit uti pluribus quasi epilogis, ut in Verrem Cicero fecit. Nam & Philodamo, & nauarchis, & cruciatis ciuibus Romanis, et alijs plurimis suas lachrymas dedit. Sunt qui hos μερικοὺς ἐπιλόγους uocẽt, quo partitam perorationem significant. Mihi non tam par-

+ eruenda

+ cõfragosis atq; asperis.

Metaphorica ista omnia, hæc autem sumpta, quã doquidẽ ea quæ postremo audiuntur, diutissime inhærere solent, dãda opera est, ut quã uehementissimi sub finem simus.

tes

tes eius quàm species uidentur. Siquidem + hæc epilogi & perorationis nomina ipsa aperte satis ostendunt, hanc esse consummationem orationis. + &

De diuisione affectuum, & quo modo mouendi sint. Cap. III.

QVamuis autem pars hæc iudicialium causarum sit summa, præcipuéq; constet affectibus, & aliqua de his necessariò dixerim, non tamen potui, ac ne debui quidẽ locum istum in unam speciẽ concludere. Quare adhuc opus superest, cum ad obtinẽda, quæ uolumus, potentißimum, tum supradictis multo difficilius, mouendi iudicum animos, atque in eum quem uolumus habitum formandi, & uclut transfigurãdi. Qua de re pauca, quæ postulabat hæc materia, sic attigi, ut magis quid oporteret fieri, quàm quo id modo consequi possemus, ostenderem. Nunc altius omnis rei repetenda ratio est. Nam & per totã (ut diximus) causam, locus est affectibus, & eorum non simplex natura, nec in transitu tractanda, quo nihil maius + afferre uis orãdi potest. Nam cætera forsitan tenuis quoq;, & angusta ingenij uena, si modo uel doctrina, uel usu sit adiuta, generare, atque ad frugem aliquã perducere queat. Certe sunt semperq; fuerunt non parum multi, qui satis peritè, quæ essent probationibus utilia, reperirent, quos equidem non contemno, sed hactenus utiles credo, ne quid per eos iudici sit ignotum, atq; (ut dicam quod sentio) dignos à quibus causas diserti docerentur. Qui uero iudicem rapere, & in quẽ uellet habitum animi posset perducere, quo dicto

In unã speciem, p simplicit & quæ si cõpendio, uel suo numeratoq; ordine, ut et in 4. dixit in unã speciẽ, pro paucis uerbis.

+ afferri orãti potest Vena, p ductu atque adeo fluxu, Cicer. dixit succo ingenij.

dicto flendum & irascendum esset, rarius fuit. Atque hoc est, quod dominetur in iudicijs, hæc eloquentiam regunt. Nanq; argumenta plerunque nascuntur ex causa, & pro meliore parte plura sunt semper, ut qui per hæc uicit tantum, non defuisse sibi aduocatum sciat. Vbi uero animis iudicum uis afferenda est, & ab ipsa ueri contemplatione abducenda mens, ibi proprium oratoris opus est. Hoc non docet litigator, hoc libellis non continetur. Probationes enim efficiunt sanè, ut causam nostram meliorem esse iudices putent, affectus præstant ut etiam uelint. Sed id quia uolunt, credunt quoq;. Nam cum irascì, fauere, odisse, misereri cœperint, agi iam rem suam existimant: & sicut amantes de forma iudicare nõ possunt, quia sensum oculorum præmit amor, ita omnem inquirendæ ueritatis rationem iudex amittit, occupatus affectibus, æstu fertur, & uelut rapido flumini obsequitur: ita argumenta ac testes quid egerint, pronunciatio ostendit, cõmotus autem ab oratore iudex quid sentiat, sedens adhuc atq; audiens confitetur. An cum ille, qui plerisq; perorationibus petitur, fletus erumpit, non palàm dicta sententia est? Huc igitur incũbat orator, hoc opus eius, hic labor est, sine quo cætera nuda, ieiuna, infirma, ingrata sunt. Adeò uelut spiritus operis huius atque animus est in affectibus. Horum autẽ, sicut antiquitus traditum accepimus, duæ sunt species, alteram Græci πάθος uocant, quam nos uertentes recte ac proprie affectũ dicimus: alteram ἦθος, cuius nomine, ut ego quidem sentio, caret sermo Romanus, mores appellantur, atq;

Hoc libellis non continetur, & aliâs quasi ꝓuerbĩ in ſpeciẽ dictum reperio ꝓ eo ꝙd eſt, ꝓceptis cõprehendi non poteſt, ductum à libellis iudiciarijs, è quibus ſolent ꝓbationes deſumi.

Spiritus, Quo quaſi uiuit, & mẽbris ſuis cõſiſtit oratio uegetis & ſpirãtibus.

atq; inde pars quoq; illa philosophiæ ἠθικὴ moralis est dicta. Sed ipsam rei naturam spectãti mihi, non tam mores significari uidentur, quàm morum quædam proprietas. Nam ipsis quidem omnes habitus mentis continentur. Cautiores uoluntatem complecti, quàm nomina interpretari maluerunt. Affectus igitur hos concitatos, illos mites atq; compositos esse dixerunt. In altero uehementer commotos, in altero lenes, deniq; hos imperare, illos persuadere, hos ad perturbationẽ, illos ad beneuolentiam præualere. Adijciunt quidã peritorũ πάθος temporale esse. Quod ut accidere frequentius fateor, ita nonnullas credo esse materias, quæ continuum desiderent affectum. Nec tamen minus artis, aut usus hi leniores habent, uirium atq; impetus non tantundem exigunt. In causis uero etiam pluribus uersantur, imò secũdum quendam intellectum in omnibus. Nam cum nisi ex illo & hoc loco nihil ab oratore tractetur, quicquid de honestis, & utilibus, deniq; faciendis & non faciendis dicitur, hoc uocari potest. Quidam commendationem, atq; excusationem propria huius officij putauerũt, nec abnuo esse ista in hac parte, sed nõ concedo ut sola sint, + quin illud adhuc adijcio, πάθος, atq; ἦθος esse interim ex eadem natura, ita ut illud maius sit, hoc minus, ut amor πάθος, charitas ἦθος. Interdum diuersa inter se, sicut in epilogis. Nanq; πάθος concitat, ἦθος solet mitigare. Propria tamen mihi uis nominis & exprimenda natura est, quatinus appellatione ipsa non satis significari uidetur. ἦθος quod intelligimus, quodq; à docentibus

ἦθος. Rodolphꝰ Agricola quasi i eadem cum Fabio hæresi, non mores sed morũ affectiões, seu dispositiões rectè putat interpretari se posse.

+ alioqui

ἦθος inquit,

Hermogenes quasi pedestris quædã affectio est, quæ non ĩ graues turbatasq; uoluntates & uarietates exurgit, ut πάθος, sed blando quodam atq; iucundo motu animis audientiũ illabatur, & q̃si quandam uitæ suauis cõsuetudinem effingat.

tibus desideramus, id erit, quod ante omnia bonitate cõmendabitur, non solũ mite ac placidũ, sed plerunq; blandum, & humanum, & audientibus amabile, atq; iucundum. In quo exprimendo summa uirtus ea est, ut fluere omnia ex natura rerum hominumq; uideantur, quo mores dicẽtis ex oratione pelluceãt, & quodãmodo agnoscantur, quod est sine dubio inter coniunctas maxime personas, quoties ꝑferimus, ignoscimus, satisfacimus, monemus, procul ab ira, procul ab odio. Sed tamen alia patris aduersus filium, tutoris aduersus pupillũ, mariti aduersus uxorem moderatio est. Hi enim præ se ferunt eorum ipsorum, à quibus læduntur, charitatẽ, neq; alio modo inuisos eos faciunt, q̃ quod amare ipsi uidentur. Alia cũ senex adolescentis, alia cum conuitium honestus inferioris fert. Hoc enim tantum concitari, illic etiã affici debet. Sunt & illa ex eadem natura, sed motus adhuc minoris, ueniã petere, adolescẽtiæ defendere amores. Nonnunq̃ etiam leuis alieni caloris derisus ex hac forma uenit, sed non his ex locis tantum, uerum aliquanto magis propriæ sunt uirtutes simulationis, satisfaciendi, rogãdi & εἰρονείας, quæ diuersum ei quod dicit, intellectum petit. Hinc etiam ille maior ad concitãdum odium nasci affectus solet, cum hoc ipso, quo nos aduersarijs submittimus, intelligitur tacitæ impotẽtiæ ex probratio. Nanq; eos graues, & intollerabiles id ipsum demonstrat, quod cedimus, & ignorant cupidi maledicendi, aut affectatores libertatis, plus inuidiã q̃ conuitium posse: nã inuidia aduersarios, conuitiũ nos inuisos facit.

facit. Ille iam penè medius affectus est ex amoribus, & desiderijs amicorum, & necessariorum: nam & hoc maior est, & illo minor. Nõ parum significanter etiã illa in scholis ἦθη, dixerimus, quibus plerunq; rusticos, superstitiosos, auaros, + timidos, secundum conditionem propositorum effingimus. Nam sic ἦθη mores sunt, cum hos imitamur, & ex his ducimus orationem. Denique hoc omne, bonũ & comem uirum poscit, quas uirtutes cum etiam in litigatore debeat orator, si fieri potest, approbare, utiq; ipse aut habeat, aut habere credatur. Sic proderit plurimũ causis, quibus ex sua bonitate faciet fidẽ. Nam qui dum dicit, malus uidetur, utiq; male dicit. Nõ enim uidetur iusta dicere, alioqui ἦθος uideretur. Quare ipsum etiã dicendi genus, in hoc placidum debet esse, ac mite, nihil superbum, nihil elatum saltem ac sublime desideret. Proprie, iucunde, credibiliter dicere sat est. Ideoq́; & medius ille orationis modus maxime cõuenit. Diuersum est huic quod πάθος dicitur, quodq́; nos affectum proprie uocamus, & ut proxime utriusq; differentiam signem, illud comœdiæ, hoc tragœdiæ simile. Hæc pars circa iram, odium, metum, inuidiam, miserationem, ferè tota uersatur. Quæ quibus ex locis ducenda sint, & manifestum omnibus, & nobis in ratione prooemij, atq; epilogi dictum est. Et metum tamen duplicem intelligi uolo, quem patimur, & quem facimus: Et inuidiam. Nanque altera inuidum, altera inuidiosum facit. Hoc autẽ hominis, illud rei est, in quo & plus habet operis oratio. Nam quædam uidentur grauia per se, paricidiũ,

+ Inuidos

πάθος ait Isocrates teste Suida, τραγικὴ διάθησις, θύμου καὶ ὀργῆς μεστὴ, πάντων ταραχῶν πεπληρωμένη.

ciduum, cædes, ueneficium: quædam efficienda sunt. Id aut contingit, cum magnis alioqui malis grauius esse id quod passi sumus, ostenditur. Quale est apud Vergil.

Aeneid. 3. O felix una ante alias Priameia uirgo,
Hostilẽ ad tumulũ Troiæ sub mœnibus altis Iussa mori,
Quàm miser enim casus Andromachæ, si comparata ei felix Polyxena? Aut cum ita exaggeramus iniuriam nostram, ut etiam quæ multo minora sint, intoleranda dicamus: Si pulsasses, defendi non poteras, uulnerasti. Sed hæc diligentius, cum ad eam amplificationẽ uenerimus, dicemus, Interim notasse contentus sum, non id solũ agere affectus, ut quæ sunt ostendantur acerba ac luctuosa, sed etiam ut quæ toleranda haberi solent, grauia uideantur, ut cum in maledicto plus iniuriæ, q̃ in manu, in infamia plus pœnæ dicimus, quàm in morte. Nanque in hoc eloquentiæ uis est, ut iudicem non ad id tantum impellat, in quod + ipse à rei natura duceretur, sed aut qui nõ est, aut maiorem quàm est faciat affectum. Hæc est illa, quæ Δεινωσις uocatur, rebus indignis, asperis, inuidiosis addens uim oratio, Qua uirtute, præter alios, pluri-mũ Demosthenes ualuit. Quod si tradita mihi sequi præcepta sufficeret, satisfeceram huic parti, nihil eorũ quæ legi, uel didici, quod modo probabile fuit, omittẽdo. Sed mihi in animo est, quæ latent penitus, ipsa huius loci aperire penetralia: quæ quidem nõ aliquo tradente, sed experimẽto meo, ac natura ipsa duce accepi. Summa enim (quantum ego quidem sentio) circa mouendos affectus in hoc posita est, ut moueamur ipsi. Nam & luctus, &

+ ipsa res natura ducet

ira,

irę, et indignationis, aliquando ridicula fuerit imitatio, si uerba, uultumq; tantum, non etiam animum accommodaucrimus. Quid enim aliud est causę, ut lugentes nonnulli in recenti dolore disertissime quædam exclamare uideantur, & ira nonnunquam indoctis quoq; eloquentiam faciat, quàm quod illis inest uis mentis, & ueritas ipsa morum? Quare in his, quæ uerisimilia esse uolemus, simus ipsi similes eorum, qui uere patiuntur affectibus, & à tali animo proficiscatur oratio, qualem facere iudicem uolet. An ille dolebit, qui audiet me, cum hoc dicam, non dolentem? irascetur, si nihil ipsę, qui in irã concitat, idq; exigit, simile patietur? siccis agens oculis lachrymas dabit? fieri non potest. Nec incendit nisi ignis, nec madescimus nisi humore, nec res ulla dat alteri colorem, quem non ipsa habet. Primum est igitur, ut apud nos ualeant ea, quæ ualere apud iudicem uolumus, afficiamurq; antequam afficere conemur. At quomodo fiet, ut afficiamur? Neque enim sunt motus in nostra potestate. Tentabo etiam de hoc dicere, quas φαντασίας Græci uocant, nos sanè uisiones appellemus, per quas imagines rerum absentium ita representãtur animo, ut eas cernere oculis, ac præsentes habere uideamur. Has quisquis bene ceperit, is erit in affectibus potentissimus. Hunc quidam dicunt εὐφαντασιωτον, qui sibi res, uoces, actus secundum uerũ optime finget, quod quidẽ nobis uolentibus facile continget. Nam ut inter otia animorũ, & spes inanes, & uelut somnia quædam uigilantium, ita nos hæ, de quibus loquimur imagines prosequuntur, ut peregri-

nari, nauigare, præliari, populos alloqui, diuitiarum, quas non habemus, usum uidcamur disponere, nec cogitare, sed facere: hoc animi uitium ad utilitatem + nostrā ferremus? + Vt hominē occisum queror, nō oīa quæ in re præsenti accidisse credibile est, in oculis habebo? non percussor ille subitus erumpet? non expauescet? circumuentus exclamabit? uel rogabit? uel fugiet? nō ferientē, non concidētem uidebo? non animo sanguis, & + pauor, & gemitus, extremus deniq; expirantis hiatus insidet? Insequetur ἐνάργεια, quæ à Cicerone illustratio & cuidētia nominatur, quæ non tam dicere uidetur quàm ostendere, & affectus non aliter quàm si rebus ipsis interfimus, sequentur. An nō ex his uisionibus illa sunt? Excussi manibus radij, reuolutaq; pensa. Et leuiq; patēs in pectore uulnus. Et equus ille, positis qui insignibus, It lachryomans, guttisq; humectat grandibus ora. Quidē nō idem poëta penitus ultimi fati cepit imaginem, ut diceret: Et dulcis moriens reminiscitur Argos? Vbi uero miseratione opus erit, nobis ea de qbus querimur, accidisse credamus, atque id animo nostro persuadeamus. Nos illi simus, quos grauia, indigna, tristia passos queramur. Nec agamus rem quasi alienam, sed assumamus parumper illū dolorem. Ita dicemus, quæ in simili nostro casu dicturi essemus. Vidi ego sæpe histriones, atq; comœdos, cum ex aliquo grauiore actu personam deposuissent, flentes adhuc egredi. Quod si in alienis scriptis sola pronūtiatio ita falsis accedit affectibus, quid nos faciemus, qui illa cogitare debemus, moueri periclitātium uice possimus?

+ nostram + Ac

Res præsens non ipsum modo tempus in quo accidit, sed omnia quæ in eo tēpore gesta sunt, peculiari hoc dicendi formula.

Energia

Aeneid. 10.

Huc refer Polū histrionem de quo Gellius.

Sed

Sed in schola rebus quoq; ipsis affici cõuenit, easq; ueras sibi fingere, hoc magis, quod illic ut litigatores loquimur frequentius q̃ut aduocati. Orbum agimus, & naufragũ, & periclitantem, quorum induere personas + non attinet, nisi affectus aßumimus? Hæc dißimulanda mihi non fuerunt, quibus ipse, quantuscunq; usus fuit (nam peruenisse me ad aliquod nomen ingenij credo) frequenter motus sum, ut me non lachrymæ solum deprehenderint, sed pallor, & uero similis dolor.

+ quid

De Risu. Cap. IIII.

+ Hinc

HVic diuersa uirtus, quæ risum iudicis mouẽdo, & illos tristes soluit affectus, & animum ab intentione rerum frequenter auertit, & aliquando etiam reficit, & à satietate, uel à fatigatione reuouat. Quãta sit autẽ in ea difficultas, uel duo maximi oratores, alter Græcæ, alter Latinæ eloquentiæ principes, docẽt. Nam pleriq; Demostheni facultatẽ huius rei defuisse credunt, Ciceroni modum. Nec uideri potest noluisse Demosthenes, cuius pauca admodũ dicta, nec sanè cæteris eius uirtutibus respondentia, palàm ostendũt, nec dißlicuisse illi iocos, sed non contigisse. Noster uero non solum extra iudicia, sed in ipsis etiam orationibus habitus est nimius risus affectator. Mihi quidẽ, siue id recte iudico, siue amore immodico præcipui eloquentia uiri laboro, mira quædam uidetur in eo fuisse urbanitas. Nam & in sermone quotidiano multa, & in altercationibus & interrogandis testibus plura quàm quisquam dixit facete, & illa ipsa quæ sunt in Verrẽ dicta frigidius, alijs aßigna-

Nam Plutarchus in problematis docet amicos Ciceronis ab illo contendisse multoties, ut iocandi cauillandiq; lasciuiæ moderaretur.

uit,& teſtimonij loco poſuit, ut quo ſunt magis uulgaria,eo ſit credibilius illa ab oratore non ficta,ſed paſſim

+ Vtinam q; libertus ei⁹ Tiro.

eſſe iactata. + Vtinam Quintus, & libertus eius Tiro, aut alius quiſquis fuit, qui tres hac de re libros edidit, parcius dictorum numero indulſiſſent, & plus iudicij in eligendis,quàm in congerendis ſtudijs adhibuiſſent. Minus obiectus calumniantibus foret,qui tamen nunc quoq; ut in omni eius ingenio, facilius quid reijci, quàm quid adijci poſſit,inuenient. Affert autem ſummam rei difficultatem. Primum quod ridiculum dictum plerunq; falſum eſt,hoc ſemper humile, ſæpe ex induſtria deprauatum,præterea + nunquam honorificum, tum uaria hominum iudicia in eo, quia non ratione aliqua, ſed motu quodam,neſcio an enarrabili iudicatur. Neq; hoc ab ullo ſatis explicari puto,licet multi tẽtauerint. Vnde riſus quidem non ſolum facto aliquo dictóue, ſed interdum quodam etiã corporis tractu + laceſſitur. Præterea nõ una ratione moueri ſolent. Neq; enim acute tantum, ac uenuſte, ſed ſtulte,iracunde,timide dicta aut facta ridentur. Ideoq; anceps eius rei ratio eſt, quod à deriſu nõ procul abeſt riſus. Habet enim,ut Cicero dicit,ſedem in deformitate aliqua, & turpitudine: quæ cum in alijs demõſtrantur,urbanitas,cum in ipſum dicentẽ recidunt, ſtultitia uocatur. Cum uideatur autẽ res leuis,& quæ à ſcurris,mimis,inſipientibus deniq; ſæpe moueatur,tamen habet uim neſcio an imperioſiſſimam, & cui repugnari minime poteſt. Erumpit enim inuitis ſæpe,nec fultus ope, nec uultus modò ac uocis exprimit confeſſionem,ſed totũ corpus

+ tanquam

+ Hoc ῥbum non erat in uetuſto codice.

Lib. 2. de oratore.

corpus ui sua concutit. Rerum autem sæpe, ut dixi maximarum momenta uertit, cum odium iramq; frequentissime frangat. Documento sunt iuuenes Tarentini, qui multa de Pyrrho rege securius inter cœnam locuti, cum rationẽ facti reposcerentur, & neq; negari res, neq; defendi posset, risu sunt & opportuno ioco elapsi. Nanq; unus ex his, Imò, inquit, nisi lagena defecisset, occidissemus te. Eaq; urbanitate tota est inuidia criminis dissoluta. Verum hoc quicquid est, ut nõ ausim dicere, carere omnino arte, quia nonnullam obseruationẽ habet, suntq; ad id pertinẽtia, & à Græcis & à Latinis cõposita præcepta, ita planè affirmo præcipue positum esse in natura, & in occasione. Porrò natura non tantũ in hoc ualet, ut acutior quis atq; habilior sit ad inueniendum: nam id sanè doctrina posset augeri, sed inest proprius quibusdam decor in habitu atq; uultu, ut eadem illa minus dicente alio uideãtur urbana esse. Occasioni uero et in rebus est tanta uis, ut sæpe adiuti ea nõ indocti modò, sed etiam rustici falsè dicant, + ut cũ quis aliquid dixerit prior. Sunt enim longe uenustiora omnia in respondendo, quàm in prouocando. Accedit difficultati, quod eius rei nulla exercitatio est, nulli præceptores. Vtique in conuiuijs, & sermonibus multi dicaces, sed quia in hoc usu quotidiano proficimus, oratoria urbanitas rara, nec ex arte propria, sed ad hanc consuetudinem accommodata. Nihil autem uetabat, & componi materias in hoc idoneas, ut controuersiæ permixtis salibus fingerentur, uel res proponi singulas ad iuuenum talem exercitationem. Quin illæ ipsæ,

+ & in eo gs quis aliquid dixerit prior.

quæ dicta sunt, ac uocantur, quas certis diebus festæ licentiæ dicere solebamus, si paulum adhibita ratione fingerentur, aut aliquid in his serium quoq; esset admixtũ, plurimum poterũt utilitatis afferre, quæ nunc iuuenum, uel sibi ludentium exercitatio est. Pluribus autem nominibus in eadem re uulgò utimur, quæ tamẽ si diducas, suã propriam quandam uim ostendent. Nam & urbanitas dicitur, qua quidem significari uideo sermonem præ se ferentem in uerbis, & sono, & usu proprium quendã gustum urbis, & sumptam ex conuersatione doctorum tacitam eruditionem. Deniq; cui contraria sit rusticitas.

Vrbanum.

rusticitas

Venustum. Venustum esse, quod cum gratia quadam & uenere dicatur apparet. Salsum in consuetudine pro ridiculo tantum accipimus, natura non utiq; hoc est, quanquam & ridicula oporteat esse salsa. Nam & Cicero, omne quod salsum sit ait esse Atticorum, quia sunt maxime ad risum compositi. Et Catullus cum dicit:

Salsum

De Orat. 2.

In epigr. Nulla in tam magno est corpore mica Salis. Non dicit, nihil in corpore eius esse ridiculum. Salsum igitur erit quod non erit insulsum, uelut quoddam simplex orationis condimentum quod sentitur latente iudicio, uelut palato, excitatq;, et à tædio defendit orationem. Sanè tamen ut ille in cibis paulò liberalius aspersus, si tamen non sit immodicus, affert aliquid propriæ uoluptatis: ita hi quoq; in dicendo habent quiddam, quod nobis faciat audiendi sitim. Facetum quoque non tantum circa ridicula opinor cosistere. Neque enim diceret Horatius facetum carminis genus natura concessum esse Vergilio, decoris

Facetum.

hanc

hanc magis & excultæ cuiusdam elegantiæ appellationẽ puto. Ideoq; in epistolis Cicero hæc Bruti refert uerba: Ne ulli sunt pedes faceti, ac delicijs ingredienti molles, quod conuenit cum illo Hoatiano,

Molle atque facetum, Vergilio. Iocum uero accipimus, quod est cotrarium serio. Nam & fingere, & terrere, & promittere interim iocus est. Dicacitas sine dubio à dicẽdo, quæ ex omni genere communi ducta est, proprie tamen significat sermonem cum risu aliquo incessentem. Ideo Demosthenem urbanum fuisse dicunt, dicacem negant. Proprium autem materiæ, de qua nunc loquimur, est ridiculum. Ideóque hæc tota disputatio à Græcis περὶ γελοίου inscribitur.+Eius prima diuisio traditur eadem, quæ est omnis orationis, ut sit positum in rebus, aut in uerbis. Vsus autem maxime simplex. Aut enim ex alijs risum petimus, aut ex nobis, aut ex rebus medijs. Aliena aut reprehendimus, aut refutamus, aut eleuamus, aut repercutimus, aut eludimus: Nostra ridicula indicamus, & ut uerbo Ciceronis utar, dicimus aliqua subabsurda. Nanque eadem, quæ si imprudentibus excidant, stulta sunt, si simulamus, uenusta creduntur. Tertium est genus, ut idem dicit, in decipiendis expectationibus dictis aliter accipiendis, cæteris'que quæ neutram personam contingunt. Ideoq; à me media dicuntur. Item ridicula, aut facimus, aut dicimus. Facto risus conciliatur interim admixta grauitate, ut M. Cæcilius Prætor, cum sellam eius currulẽ Consul Isauricus fregisset, alteram posuit, loris intentam. Dicebatur autem Con

Iocus.

Dicacitas.

+etenim

De Orat. 2.

sul à patre aliquando cæsus flagris. Interim sine respectu pudoris, ut in illa pyxide Cæliana, quod neque oratori, neque ulli graui uiro conueniat. Idem autem de uultu gestuq; ridiculo dictum sit, in quibus est quidem summa gratia, sed + maior cum captare risum non uidentur. Nihil enim ex his quæ dicunt falsa, dicunt insulsius. Quanquam autem gratiæ plurimũ dictis seueritas affert, sitq; ridiculum id ipsum, quia qui dicit non ridet, est tamen interim & aspectus, & habitus oris, & gestus non inurbanus, cum his modus contigit. Id porrò quod dicitur, aut est lasciuum & hilare, qualia Galbæ pleraq;: aut cõtumelioſum, qualia nuper Iunij Bassi: aut asperum, qualia Cassij Seueri: aut lene, qualia Domitij Afri. Refert his ubi quis utatur. Nam in conuiuijs & quotidiano sermone lasciua humilibus, hilaria omnibus conuenient. Luodere nunquam uelimus, longeq; absit propositum illud: potius amicum quàm dictum perdidi. In hac quidem pugna forensi malim mihi lenibus uti licere: quanquam & contumelioſe, & aspere dicere in aduersarios permiſsum est, cum accusare etiam palàm, & caput alterius iuste petere concessum sit. Sed hic quoq; tamen inhumana uideri solet fortunæ insectatio, uel quia culpa caret, uel quia recidere etiam in ipsos qui obiecerunt, potest. Primum itaq; considerandum est, & quis, in qua causa, & apud quem, & in quem, & quid dicat. Oratori minime conuenit distortus uultus gestusq;, quæ in mimis rideri solent. Dicacitas etiam scurrilis et scenica huic personæ alieniſsima est. Obscenitas uero non à uerbis tantum abesse

Pro Cælio.

+ maiorem captare risum non uidentur. Nihil enim ex his quæ dicuntur insulsius.

abesse debet, sed etiam à significatione. Nam siquando obijci potest, non in omni loco exprobranda est, Oratorem præterea ut dicere urbane uolo, ita uideri affectare id planè nolo. Quapropter ne dicet quidē salse quoties poterit, & dictum potius aliquando perdet, q̄ minuet autoritatem. Nec accusatorem autem atroci in causa, nec patronum in miserabili iocantem feret quisquam. Sunt etiā iudices quidam tristiores, q̄ ut risum libenter patiantur. Solet interim accidere, ut id quod in aduersariū dicimus aut in iudicem conueniat, aut nostrum quoq; litigatorem, quanq̄ aliqui reperiūtur, qui ne id quidem, quod in ipsos recidere possit, cuitent. Quod fecit Longus Sulpitius, qui cum ipse fœdissimus esset, cum, contra quem iudicio liberali aderat, ne faciem quidē habere liberi hominis dixit. Cui respondens Domitius Afer: Et tu, inquit, ex animi sententia Longe? Qui malam faciem habet, liber non est? Vitandum etiam, ne petulans, ne superbum, ne loco, ne tempore alienum, ne præparatum & domo allatum uideatur, quod dicimus. Nam aduersus miseros, sicut supra dixeram, inhumanus est iocus. Sed quidam ita sunt receptæ autoritatis, & notæ uerecundiæ, ut nocitura sit in eos dicendi petulantia. Nam de amicis iam præceptum est. Illud nō ad orandi ferè consiliū, sed ad + omnia pertinet. Lacessat hoc modo, quem lædere sit periculosum, ne aut inimicitiæ graues insequantur, aut turpis satisfactio. Male etiam dicitur, quod in plures conuenit, si aut nationes totæ incessantur, aut ordines, aut conditio, aut studia multorum. Ea quæ dicit uir bonus, omnia + salua

+ homines

+ salsa

dignitate ac uerecundia + decent. Nimium enim risus prætium est, si probitatis compendio constat. Vnde autem concilietur risus, & quibus ex locis peti soleat, difficilimum est dicere. Nam si species omnes persequi uelimus, nec modum reperiemus, & frustra laborabimus. Neq; enim numerosi minus sunt loci, ex quibus hæc ducta, quàm illi ex quibus eæ quas sententias uocamus, ducuntur, neq; alij. Nam hic quoq; est inuentio, & elocutio, atq; ipsius elocutionis uis alia in uerbis, alia in figuris. Risus igitur oriuntur aut ex corpore eius in quẽ dicimus, aut ex animo, qui factis ab eo dictisq; colligitur, aut ex his quæ sunt extra posita. Intra hæc enim est cõis uituperatio, quæ si grauius posita sit, + seria sit: si leuius ridicula. Hæc aut ostenduntur, aut narrantur, aut dicto notantur. Rarum est autem, ut oculis subijcere cõtingat, ut fecit + C. Iulius, qui cum Helmio Manciæ sæpius obstrepenti sibi diceret, iam ostẽdam qualis sis, isq; planè instaret interrogatione, qualem se tandem ostensurus esset, digito demonstrauit imaginem galli in scuto Cimbrico picta, cui Mancia + tum similimus esset uisus. Tabernæ autem erant circa forum, ac scutũ illud signi gratia positum. Narrare quæ falsa sint, in primis est subtile & oratorium, ut Cicero pro Cluentio narrat de Cepasio, atq; Fabricio, ac M. Cæcilius de illa D. Lælij, collegaq; eius in prouinciam festinantium cõtentione. Sed in his omnibus cum elegans & uenusta exigitur tota expositio, tum id est festiuissimum, quod adijcit orator. Nam & à Cicerone sic est Fabricij fuga illa condita. Itaque

cum

+ dicet

+ seuera

+ Crassus habet Plinius lib. 35. ca. 4.

+ quam Gallũ auem nõ hominẽ intellige, obstreperũ em animal natura & clamoribus in g tum. Pro Cluẽtio

cum callidißime se putaret dicere, & cum illa uerba grauißima ex intimo artificio deprompsißet: Respicite, inquit, hominum fortunas, respicite uarios durosq; casus, respicite C. Fabritij senectutē. Cum hoc respicite, ornandæ orationis causa, sæpe dixißet, respexit ipse. At Fabritius à subsellijs demißo capite discesserat, et cætera quæ adiecit, nam notus locus, cum in re hac solum esset, Fabritium à iudicio receßisse. Et Cælius cum omnia uenustißime finxit, tum illud ultimum sic subsecutus: Quomodo transierit, utrum rate, an piscatorio nauigio, nemo sciebat. Siculi quidem, ut sunt lasciui & dicaces, aiebant in delphino sedisse, & sic tanquam Ariona transuectum. In narrando autem Cicero consistere facetias putat, dicacitatem in iaciendo. Mire fuit in hoc genere uenustus Afer Domitius, cuius orationibus cõplures huiusmodi narrationes insertæ reperiuntur, sed dictorum quoque ab eodem urbane, sunt editi libri. Illud quoq; genus est positum non in hac ueluti iaculatione uerborum, & inclusa breuiter urbanitate, sed in quodam longiore actu, quod de Crasso contra Brutum Cicero in secundo de Oratore libro & alijs quibusdam locis narrat. Nam cum Brutus in accusatione Cn. Planci ex duobus lectoribus ostendisset, contraria L. Crassum patronum eius in oratione quam de colonia Narbonensi habuerat, suasisse his quæ de lege Seruilia dixerat, tres excitauit & ipse lectores, hisq; patris eius dialogos dedit legendos, quorum cum in Priuernati unus, alter in Albano, tertius in Tiburti sermonem habitum complecteretur, requirebat

quirebat ubi essent hæ possessiones. Omneis aũt illas Brutus uendiderat, & cum paterna manciparet prædia, turpis habebatur. Similis in apologis quoq;, & quibusdam etiam interim historijs exponendis, gratia consequi solet. Sed acutior est illa, atq; uelocior in urbanitate breuitas. Cuius quidem duplex est forma, dicendi ac respondendi, sed ratio cõmunis in parte. Nihil enim in lacessendo dici potest, quod non etiam in repercutiendo. At propria quædam sunt respondentium, illa etiam ira cõcitati afferre solent, hæc plerunq; in altercatione, aut in rogãdis testibus. Cum sint autẽ loci plures, ex quibus dicta ridicula ducantur, repetendum est mihi, nõ omneis eos oratoribus conuenire. In primis autem ex amphibologia, neq; illa obscura, quæ Atellanæ more captantur, nec qualia uulgò iactantur uilissimo quoq; conuersa in maledictũ ferè ambiguitate. Ne illa quidẽ quæ Ciceroni aliquando, sed non in agendo excidêrũt, ut dixi, cum is candidatus, qui coqui filius habebatur, coram eo suffragiũ ab alio peteret: Ego quoq; tibi fauebo. Non quia excludenda sint omnino uerba duos sensus significãtia, sed quia raro belle respondeant, nisi cum prorsus rebus ipsis adiuuantur. Quare non hoc modo penè & ipsum scurrile Ciceronis est in eundem, de quo suprà dixi, Isauricum: Miror quid sit, quod pater tuus homo constantissimus te nobis uariũ reliquit. Sed illud ex eodem genere præclarũ, cum obijceret Miloni accusator, in argumentum factarum Clodio insidiarum, quod Bouillas ante horã nonam diuertisset, ut expectaret dum Clodius à uilla sua exiret, et identidẽ

Hic iocus est in ambigua pronunciatione q̃ ueteres qu nõ aliter ferè ac e proferebãt. Donatus in Adelphos huius iocimentionẽ faciens sic ait: Et Cicerõis dictũ referẽ in eũ qui coqui filius secum causas agebat. Tu q̃q; aderas huic causæ. Nã apud ueteres coquus nõ per c literam sed p q scribebat.

coqui

inter-

interrogaret quo tempore Clodius occisus esset, respondit fero, quod solum sufficit, ut hoc genus nõ totum repudietur. Nec plura modò significari solent, sed etiam diuersa, ut Nero de seruo pessimo dixit: Nulli apud se plus fidei haberi, nihil ei neq; inclusum, neque + signatũ esse. Peruenit res usq; ad ænigma, quale est Ciceronis in Pleatorium Fonteij accusatorem, cuius matrem dixit dum uixisset ludum, postquam mortua esset magistros habuisse. Dicebantur autẽ dum uixit, infames fœminæ ad eam conuenire solitæ, post mortem eius bona uenibant, quanquã hic ludus per translationem dictus est, magistri per ambiguitatem. In metalepsin quoq; cadit eadem ratio dictorum, Vt Fabius Maximus incusans + Augusti congiariorum, quæ amicis dabantur, exiguitatẽ, heminaria esse dixit. Nam congiarium cum sit cõmune liberalitatis atque mensuræ, á mensura ducta imminutio est rerum. Et hæc tam frigida, q̃ est nominum fictio, adiectis, detractis, mutatis literis, ut Aciculum, quia esset pactus Paciculum, & placidum nomine, quia his acerbus natura esset, Acidum, & Tullium, cum fur esset, Tollium dictos inuenio. Sed hæc eadem genera commodius in rebus q̃ in nominibus respondent, Afer enim uenuste Manlium Suram multum in agendo discursantem, salientem, manus iactãtem, togam deijcientem & reponentem, non agere dixit, sed satagere. Est hoc dictum per se urbanum satagere, etiã si nulla subsit alterius uerbi similitudo. Fiunt & detracta, & adiecta aspiratione, & bonis coniunctis uerbis, similiter sæpius frigida, aliquando tamen recipienda, eadem q̃

+ obsignatã

+ anguste Magistri p ambigui.) Romani eñ eos q bonis alicuius uendis prę rãt ut creditorib⁹ solueret, uel cum aliqd sub hasta ueniret, magistros uocabãt Cic. ad Attic. De possessionib⁹ hæreditatũ & possidẽdis bonis magistris & faciendis, uẽdendis & exedicto & postulari & fieri solet.

demq; conditio est in his, quæ à nominibus trahuntur. Multa ex hoc Cicero in Verrem, sed ut ab aliis dicta, modò futurum ut omnia uerreret, cũ diceretur Verres: modò Herculi, quẽ expilauerat, molestior est quàm is apro Erymanthio fuisset: modò malũ Sacerdotem, qui tam nequam Verrem reliquisset, quia Sacerdoti Verres successerat. Præbet tamen aliquãdo occasionem quædam felicitas hoc quoq; genere bene utendi, ut pro Cecinna Cicero in testem Sex. Clodium Phormionem: Nec minus niger, inquit, nec minus confidens, q̃ est ille Terentianus Phormio. Acriora igitur sunt et elegãtiora, quæ trahuntur ex ui rerum. In his maxime ualet similitudo, si tamen ad aliquid inferius leuiusq; referatur, qua iam ueteres illi iocabãtur, qui Lentulum Spinterem, & Scipionem + Serapionem, esse dixerunt. Sed ea non ab hominibus modò petitur, uerumetiam ab animalibus, ut nobis pueris Iunius Blessus homo in primis dicax, asinus albus uocabatur, & Sarmentus, seu Publius Blessus Iunium hominem nigrum, & macrum, & pandum, fibulam ferream dixit, quod nunc risus + petendi genus frequentissimum est. Adhibetur autẽ similitudo interim palàm, interim inseri solet parabolæ, cuius est generis id Augusti, qui militi libellum timidè porrigenti: noli, inquit, dubitare tanq̃ asse elephanto des. Sunt quædam etiam uerisimilia. Vnde Vatinius dixit hoc dictum, cum reus agente in eum Caluo, candido frontem sudario tergeret, idq; ipsum accusator in inuidiam uocaret: Quamuis reus sum, inquit, & panem candidum edo. Adhuc est subtilior illa ex simili tra-

Actio. 5.

+ Sirition̄, in alijs Sorapionem.

+ gerendi, alias gignẽdi.

translatio, cum quod in alia re fieri solet, in aliam mutamur. Ea dicatur sanè fictio, ut Chrysippus, cum in triumpho Cæsaris eburnea oppida essent translata, & post dies paucos Fabij Maximi lignea, thecas esse oppidorum Cæsaris dixit. Et Pedo de Mirmillone, qui retiarum cõsequebatur, nec feriebat: Viuum, inquit, capere uult. Iungitur amphibologiæ similitudo, ut + L. Galba, qui pilam negligenter petenti, sic inquit, petis tanquã Cæsaris candidatus. Nam illud petis ambiguum est, securitas similis. Quod hactenus ostendisse satis est. Cæterum frequentissima aliorum generum cum alijs mixtura est, eáq; optima quæ ex pluribus constat. Eadem dissimiliũ ratio est. Hinc eques Ro. ad quem in spectaculis bibẽtem cum misisset Augustus, qui ei diceret, ego si prãdere uolo, domum eo: Tu + enim inquit, non times, ne locum perdas. Ex contrario non una species: Neque enim eodem modo dixit Augustus præfecto, quẽ ignominia + notabat, subinde interponenti precibus: Quid respõdebo patri meo? Dic me tibi displicuisse, quo Galbæ penulam rogãti, non possum commodare, domi moneo, cum cœnaculum eius perplueret. Tertium adhuc illud, siquidem, ut ne autorem ponam, uerecundia ipsius facit: Libidinosior es, quàm ullus spado, quo sine dubio & opinio decipitur, sed ex cõtrario. Et hoc ex eodẽ loco est sed nulli priorũ simile, quod dixit M. Vestinius, cum ei + nunciatum esset, aliquando desinet putere. Onerabo librum exemplis, similemq; his, qui risus gratia componuntur, efficiam, si persequi uoluero singula ueterum. Ex omnibus

+ Aulus Cæsaris candidatus pro uerbium.

+ omnium

+ mittebat

+ probũ. f. uel fœdum facinus, aut lucrum.

argumen

argumentorum locis eadẽ occasio est. Nam & finitione usus est Augustus de Pantomimis duobus, qui alternis gestibus contendebant, cum eorum alterum saltatorem dixit, alterum interpellatorem. Et partitione Galba, cũ pe vulam roganti respondit, non pluit, non est opus tibi: si pluit, ipse utar. Proinde genere, specie, proprijs, differẽtibus, iugatis, adiunctis, consequentibus, antecedentibus, repugnantibus, causis, effectis, comparatione parium, maiorum, minorum, similis materia præbetur, sicut in tropos quoq; omnes cadunt. An non plurima καθ' ὑπερβολὴν dicuntur? quale refert Cicero de homine prælongo, caput eum ad fornicẽ Fabij offendisse. Et quod P. Oppius dixit de genere Lentulorum, cum assidue minores parentibus liberi essent nascendo. Interim utrunq;. Quid ironia? nõme etiam quæ sit uerissima, & ioci + propè genus est? Qua urbane usus est Afer, + cum Didio Gallo, qui prouinciam ambitiosissime petierat, deinde impetrata ea, tanq̃ coactus quærebatur, age, inquit, aliquid, & Reipublicæ causa elabora. Quáq; Cicero usus sit, cũ Vatinij morte nunciata, cuius parũ certus dicebatur autor: Interim, inquit, usura fruar. Idem per allegoriam M. Cælium melius obijcientem crimina q̃ defendentem, bonam dextram, malam sinistrã habere dicebat. Emphasi qua Iulius dixit ferrũ + Accium Nauiũ incidisse. Figuras quoque mentis, quæ χήματα διανοίας dicuntur, res eadem recipit omneis, in quas nõnulli diuiserunt species dictorum. Nam & interrogamus, & dubitamus, & affirmamus, & minamur, & optamus: Quædam ut miserantes,

De orat. 2.

+ proprie
+ pro

+ intactum

&

& quædam ut irascentes dicimus. Ridiculum autem est omne, quod aperte fingitur. Stulta reprehendere facilimum est. Nam per se sunt ridicula. Sed rem urbanã facit aliqua ex nobis adiectio. Stulte interrogauerat excũtem de theatro Carpathium + Tityus Maximus, an spectasset, fecit Carpathius dubitationem eius stultiorem dicendo: Non, sed in orchestra pila lusi. Refutatio cũ sit in negando, redarguendo, defendendo, eleuando, ridicule negauit Manius Curius. Nam cum eius accusator in Sipario omnibus locis, aut nudum cum in neruo, aut ab amicis redemptum ex alea pinxisset: Ergo ego, inquit, nunquam uici. Redarguimus interim aperte, ut Cicero Vibium Curium multum de annis ætatis suæ mentientem: tum ergo cum unà declamabamus, non eras natus. Interim & simulata assensione, ut idem Fabiæ Dolobellæ dicenti trigintà se annos habere, Verum est inquit. Nam hoc iam uiginti annis audio. Belle interim subijcitur pro eo quod neges, aliud mordacius, ut Iunius Bassus quærente Domitia Paßieni, quod incusans eius sordes, calceos eam uetares dicerct uendere solere: Non me hercules, inquit, hoc unq̃ dixi, sed emere te solere. Defensionem imitatus est eques Ro. qui obijcienti Augusto, quod patrimoniũ comedisset: meum, inquit, putaui. Eleuandi ratio est duplex, ut aut ueniam quis, aut iactantiã minuat. Quemadmodũ C. Cæsar Pomponio ostendenti uulnus ore exceptum in seditione Sulpitiana, quod ipse se passum pro Cæsare pugnantem gloriabatur, nunq̃ fugiens respexeris, inquit. Aut crimen obiectum, ut Cicero obiurgãtibus, quod sexagenarius

+ Curius Manius

Eleuãdo q̃mõ iocamur

genarius Popiliam uirginem duxisset, Cras mulier erit, inquit. Hoc genus dicti consequens uocant quidam, atque illi simile, quod Cicero Curionem semper ab excusatione ætatis incipientem, facilius quotidie proœmium habere dixit, quia ista natura sequi & cohærere uidetur. Sed eleuandi genus est etiã causarum relatio, qua Cicero est usus in Vatiniũ, qui pedibus æger, cum uellet uideri commodioris ualetudinis factus, & diceret se iam bina milia passuum ambulare: Dies hi, inquit, longiores sunt. Et Augustus nunciantibus Tarraconensibus palmam in ara eius enatam: Apparet, inquit, q̃ sæpe accendatis. Transtulit crimen Cassius Seuerus. Nam cum obiurgaretur à Prætore, quod aduocati eius L. Varo Epicureo Cæsaris amico conuicium fecissent: Nescio, inquit, qui conuiciati sint, & puto Stoicos fuisse. Repercutiẽdi multa sunt genera, uenustissimum quod etiam similitudine aliqua uerbi adiuuatur, ut Tracallus dicenti + Suellio: Si hoc ita est, is in exilium, si non est ita, + redis inquit. Elusit Cassius Seuerus, obijciente quodam quod ei domo sua Proculeius interdixisset, respondebo: Nunquid ego illud accedo? Sic eluditur et ridiculũ ridiculo, ut Diuus Augustus cum ei Galli torquẽ aureum centum pondo dedissent, & Dolobella per iocũ, tentans tamen ioci sui euentum dixisset: Torque me dona: Malo te, inquit, ciuica donare. Mẽdacium quoq; mendacio, ut Galba, dicente quodam * uictoriato se uno in Sicilia quinq; pedes longam Murænã emisse: Nihil, inquit, mirum, nam ibi tam longæ nascuntur, ut his piscatores pro restibus cingantur. Contraria

+ Sudio
+ redi

Victoriatus nũmi genus, uictoriæ signo insignitus.

est

est neganti confessionis simulatio. Sed ipsa quoq; multum habet urbanitatis. Sic Afer cum ageret contra libertum Claudij Cæsaris, & ex diuerso quidam conditionis eiusdem cuius erat litigator, exclamasse fertur: Præterea tu semper in libertos Cæsaris dicis? Nec me hercule, inquit, quicquã proficio. Cui uicinum est, non negare quod obijcitur, cum & id palàm falsum est, & inde materia bene respondendi datur, ut Catulus dicenti Philippo, quid latras? Furem uideo, inquit. In se dicere, non est ferè nisi scurrarũ, & in oratore utiq; minime probabile. Quod fieri totidem modis, quot in alios potest: Ideoq; hoc quãuis frequens sit, transeo. Illud uero etiamsi ridiculum est, indignũ tamen est homini liberali, quod aut turpiter, aut impotenter dicitur. Quod fecisse quendam scio, qui humiliori libere aduersus se loquenti, colaphum, inquit, tibi ducam, & formulam scribam, quod caput durum habeas. Hic enim dubium est, utrum ridere audientes, an indignari debuerint. Superest genus decipiendi opinione, aut dicta aliter intelligendi, quæ sunt in omni hac materia uel uenustissima. Inopinatum & à lacescente poni solet, quale est quod + refert Cicero: Quid huic abest, nisi res & uirtus? Aut illud Afri: Homo in agendis causis optime uestitus. Et in occurrendo, ut Cicero audita falsa Vatinij morte, cum Quinium libertum eius interrogasset, recténe omnia? dicenti recte: Mortuus est? inquit. Plurimus autem circa simulationem & dissimulationem risus est, quæ sunt uicina, et propè eadem. Sed simulatio est certam opinionem animi sui imitantis,

+ fecit De Orat. 2.

dißimulatio, aliena parum se intelligere fingentis. Simulauit Afer, (cum in causa subinde dicentibus Celsinã dicere cognouisset, quæ erat potens fœmina:) Quis est, inquit, iste? Celsinam enim uideri sibi uirũ finxit. Dißimulauit Cicero, cum Sex. Annalis testis reum læsisset, & instaret identidem accusator ei, Dic Marce Tulli, nunquid potes de Sexto Annali? Versus tunc dicere cœpit de libro Ennij annali sexto:

Qui potis ingentis causas euoluere belli.

Cui sine dubio frequentißimã dat occasionẽ ambiguitas,
+ C. Cælio. ut + Cassellio, qui consultori dicenti, nauem diuidere uolo, pedes inquit. Sed auerti intellectus etiam aliter solet, cum ab asperioribus ad leniora inde flectitur, ut qui interrogatus, quid sentiret de eo qui in adulterio deprehẽsus esset, tardum fuisse respondit. Ei confine, quod dicitur per suspicionẽ, quale illud apud Ciceronẽ: Querenti
Acad. 2. quod uxor sua è fico se suspẽdisset, rogo des mihi surculum ex illa arbore, ut inseram. Intelligitur enim quod nõ dicitur. Et hercle omnis falsi dicendi ratio in eo est, ut aliter quàm est, rectũ uerumq; dicatur, quod fit totũ fingendis aut nostris, aut alienis persuasionibus, aut dicẽdo quod fieri non potest. Aliena finxit Iuba, qui querenti, quod ab equo suo esset aspersus, quid tu inqt, me hippocẽtaurum putas? Sua, C. Cæsius, qui militi sine gladio discurrenti, heus commilito, pugno bene uteris inquit. Et Galba de piscibus, qui cum pridie ex parte adusti, & uersati, postero die appositi essent: Festinemus, alij subcœnant, inquit. Tertium illud Ciceronis aduersus Curium:

Ficri

Fieri enim certe nõ poterat, ut declamaret & natus non esset. Est & illa ex ironia fictio, qua usus est C. Cæsar. Nam cum testes dicerent à reo fœmina sua ferro petita, & esset facilis reprehensio, cur illam potissimum partem corporis uulnerare uoluisset: Quid enim faceret, inquit, cum tu galeam & loricam haberes? Vel optima est simulatio contra simulantem, qualis illa Domitij Afri fuit: Vetus habebat testamentum, & unus ex amicis recentioribus sperans aliquid ex mutatione tabularum, falsam tabulam intulerat, consulens eum, an primipilaris ei testamento suaderet ordinare suprema iudicia, noli, inquit, facere, offendis illum. Iucundissima sunt autẽ ex his omnibus lenia, & (ut sic dixerim) boni stomachi, ut Afer ingrato litigatori conspectum eius uitanti in foro, per nomenclatorem missum ad cum: Amas me, inquit, quod te non uidi, & dispensatori, qui cum ad reliqua non responderet, dicebat subinde, non comedi panem et aquam, bibo. Pasce & redde quod debes, quæ ὑπαγωγὰς uocant. Est gratus iocus, qui minus exprobrat q̃ potest, ut idem dicẽti candidato, semper domũ tuã colui, cũ posset palàm negare, credo, inquit, & uerum est. Interim de se dicere ridiculum est, et quod in alium, si absentẽ diceret, urbanum non erat, quoniã ipsi palàm exprobratur, mouet risum, quale Augusti est, cum ab eo miles nescio quid improbe peteret, ueniret contrà Martianus, quem suspicabatur & ipsum aliquid iniuste rogaturum: Non magis, inquit, faciam commilito quæ petis, q̃ quod Martianus à me petiturus est. Adiuuant urbanitatem, & uersus com-

mode positi, seu toti ut sunt, quod adeò facile est, ut Ouidius ex tetrasticho Macri carmine librũ in malos poëtas composuerit. Quod fit gratius, si qua etiam ambiguitate conditur, ut Cicero in + Accium hominem callidum & uersutum, cum is in quadã causa suspectus esset: Nisi qua Vlysses rate euasit Laërtius. Seu uerbis ex parte mutatis, ut in eum, qui cũ antea stultissimus esset habitus, post acceptam hæreditatem primus sententiam rogabatur. Cuius hæreditas est, quam uocant sapientiam, pro illo fa cultas est. Seu fictis nouis uersibus. Simile est quod παροιμία dicitur, et + prouerbia opportune aptata, ut de homine in aquam lapso, & ut alleuaretur roganti: Tollat te qui non nouit. Ex historia etiam ducere urbanitatẽ erunditum, ut Cicero fecit, cum ei testem in iudicio Verris roganti dixisset Hortensius, non intelligo hæc ænigmata: atqui debes, inquit, cum Sphingẽ domi habeas. Acceperat autẽ ille à Verre Sphingẽ æneam, magnæ pecuniæ. Subabsurda illa constant stultis simili imitatione: & quæ nisi fingantur stulta sunt, ut qui mirantibus quod humile candelabrum emisset, pransorum erit inquit. Sed illa similia absurdis sunt acria, quæ tanq̃ sine ratione dicta feruntur, ut seruus Dolobellæ, cũ interrogaretur, an dominus eius auctionem proposuisset, domũ, inquit, uendidit. Deprehensi interim pudorem suum ridiculo aliquo explicant, ut qui testem dicentẽ se à reo uulneratum interrogauerat, an cicatrices haberet, cum ille ingentẽ in fœmore ostendisset, latus, inquit, + oportuit. Cõtumelijs quoq; uti belle datur, ut Hispo obijcienti bis acerba crimina accusatori,

* Arrium

+ uerba

Sphinx à Verre data Hortensio. Plutarchus in uita Ciceronis.

+ opportunius

ſatori, mentiris inquit. Et Fuluius propinquus legato interroganti, an in tabulis, quas proferebat chirographus eſſet. Et uerus, inquit, domine. Has aut accepi ſpecies, aut inueni frequentiſſimas, ex quibus ridicula ducerentur. Sed repetam neceſſe eſt, infinitas eſſe tam falſe dicendi, quàm ſeuerè, quas præſtat perſona, locus, tempus, caſus denique, qui eſt maxime uarius. Itaq; hæc ne omiſiſſe uiderer attigi, illa autem quæ de uſu ipſo, & modo iocandi complexus ſum, adeò infirma, ſed plane neceſſaria. His adijcit Domitius Marſus, qui de urbanitate diligentiſſime ſcripſit, quædam non ridicula, ſed cuilibet ſeueriſſimæ orationi conuenientia eleganter dicta, & proprio quodam lepôre iucunda, quæ ſunt quidem urbana, ſed riſum tamen non habent. Neq; enim ei de riſu, ſed de urbanitate eſt opus inſtitutum, quam propriam eſſe noſtræ ciuitatis ait, & ſero ſic intelligi cœptam, poſtquam urbis appellationem, etiamſi nomen proprium non adijceretur, Romam tamẽ accipi ſit receptum, eamq; ſic finit: Vrbanitas eſt uirtus quædam in breue dictum coacta, & apta ad delectandos, mouendosq; homines in omnem affectum, maxime idonea ad reſiſtendum, uel laceſſendũ, prout quæq; res ac perſona deſiderat. Cui ſi breuitatis exceptionem detraxeris, omneis orationis uirtutes complexa ſit. Nam ſicut iſta rebus & perſonis, & quod in utriq; oporteat dicere, perfectæ eloquẽtiæ eſt: cur autem breuem eam eſſe uoluerit, neſcio quidem. Ad quã in eodem libro dicat fuiſſe, & in multis narrandi urbanitatẽ, paulò poſt ita finit. Catonis, ut ait, opinionem ſecutus, Vrbanitas.

Vrbanus homo erit, cuius multa bene dicta, responsaq; erunt, & qui in sermonibus, circulis, conuiuijs, itē in con cionibus, omni deniq; loco ridicule, cōmodeq; dicet. Risus erunt, quicunq; hæc faciet orator. Quas si recipimus finitiones, quicquid bene dicetur & urbane dicti nomen accipiet. Cæterum illi, qui hoc proposuerat, consentanea fuit illa diuisio, ut dictorum urbanorū, alia seria, alia iocosa, alia media faceret. Nam eadem est omniū bene dictorum. Verum mihi etiam iocosa quædā uidentur posse non satis urbane referri. Nam meo quidē iudicio illa est urbanitas, in qua nihil absonum, nihil agreste, nihil incon ditum, nihil peregrinū, neq; sensu, neque uerbis, neq; ore, gestúue possit deprehendi, ut non tam sit in singulis dictis, q̄ in toto colore dicendi, qualis apud Græcos, Attici smos ille redolens Athenarum propriū saporem. Ne tamen iudicium Marsi hominis eruditissimi subtraham, Seruia partitur in tria genera, honorificum, cōtumeliosum, medium. Et honorifici ponit exemplum Ciceronis quoq; pro Ligario apud Cæsarem: Qui nihil soles obliuisci, nisi iniurias. Et cōtumelioſi, quod Attico scripsit de Pompeio & Cæsare: Habeo quem fugiā, quemq; sequar non habeo. Et medij, quod ἀποφθεγματικὸν uocat, & est cū ita dixit: neq; grauem mortem accidere forti uiro posse, neq; immaturam consulari, neq; miserā sapienti. Quæ omnia sunt optime dicta, sed cur proprie nomen urbanitatis accipiant, non uideo. Quod si non totus, ut mihi uidetur, orationis color meretur, sed etiam singulis dictis tribuendum est, illa potius urbana esse dixerim quæ sunt

generis

generis eiusdem, quæ ridicula dicuntur, & tamen ridicula non sunt, ut de Pollione Asinio scribis, iocisq; pariter accommodato dictum est, esse cum omnium horarum. Et de actore facile dicente ex tempore, ingeniū eum inter numerato habere. Etiam Pompeij, quod refert Marsus in Ciceronem diffidentem partibus: Transi ad Cæsarem, me timebis. Erat enim, si de re minore, aut alio animo, aut deniq; non ab ipso dictum fuisset, quod posset inter ridicula numerari. Etiam illud, quod Cicero + Coreliæ scripsit, reddens rationem cur illa C. Cæsaris tempora tam patienter toleraret: Hæc aut animo Catonis ferēda sunt, aut Ciceronis stomacho. Stomachus enim illic habet aliquid ioco simile. Hæc quæ mouebant dissimulanda mihi non fuerunt, in quibus, ut errauerim, legentes tamen non decepi, indicata diuersa opinione, quam sequi magis probantibus liberum est.

+ Nusq; apud Cicero. Coreliam legi, Cereliæ me minit lib. epistol. 13.

De Altercatione. Cap. V.

ALTercationis præcepta poterant uideri tunc inchoanda, cum omnia, quæ ad cōtinuam orationem pertinent, peregissem: nam est usus eius ordine ultimus. Sed cum sit posita in sola inuentione, neque habere dispositionem posit, nec elocutionis ornamenta magnopere desideret, aut circa memoriam & pronunciationem laboret, priusquam secundam quinq; partium, hanc quæ tota ex prima pendet, tractaturus nō alieno loco uideor, quam scriptores alij ideo fortasse reliquerunt, quia satis cæteris præceptis in hac quoque uidebatur esse profectum. Constat enim aut intentione, aut depulsione, de quibus

bus satis traditum est, quia quicquid in actione perpetua circa probationes utile est, id & in hac breui atque concisa prosit necesse est. Neque alia dicuntur in altercatione, sed aliter aut interrogando, aut respondendo.

Lib. 5. ca. 7. Cuius rei ferè omnis obseruatio in illo testium loco excussa nobis est, tamen quia latius hoc opus aggreßi sumus, neque perfectus orator sine hac uirtute dici potest, paulum impendamus huic quoque peculiaris operæ, quæ quidem in quibusdam causis ad uictoriam uel plurimum ualet. Nam ut in qualitate generali, in qua rectêne factum quid, an contrà sit, quæritur, perpetua dominatur oratio, & quæstionem finitionis actionis plerunque satis explicat, & omnia penè in quibus de facto constat, aut coniectura, artificiali ratione colligitur, ita in his causis, quæ sunt frequentißimæ, quæ uel solis extra artem probationibus, uel mixtis continentur, asperrima in hac parte dimicatio est, nec alibi dixeris magis mucrone pugnari. Nam & firmißima quæque memoriæ iudicis inculcanda sunt, & præstandũ quicquid in hac actione promisimus, & refellenda mendacia. Nusquam est deniq; qui cognoscit intentior, nec immeritò quidam, quanquàm in dicendo mediocres, hac tamen altercandi præstantia meruerunt nomen patronorum. At quidam, litigatoribus + suis illum modò ambitiosum declamandi sudorem præstitisse contenti, cum turba laudantium destituunt subsellia, pugnamq; illam + decertatoriam imperitis ac sæpe pullatæ turbæ relinquunt. Itaq; uideas alios plerunque + iudicijs priuatis ad altercationes uocari, alios

+ usi

+ detrectatoriam

+ insidijs

alios ad probationem. Quæ si diuidenda sunt officia, hoc certe magis necessarium est, pudendumq; dictu, si plus litigantibus prosunt minores. In publicis certe iudicijs uox illa præconis, præter patronos, ipsum qui egerit, citat. Opus est igitur in primis ingenio ucloci ac mobili, animo præsenti & acri. Non enim cogitandum, sed dicendum statim est, & propè sub conatu aduersarij manus exigenda. Quare cum in omni parte huiusce officij plurimum facit totas non diligenter modò, sed etiam familiariter nosse causas, tum in altercatione maxime necessarium est, omnium personarum, instrumentorum, temporum, locorum habere notitiam, alioqui & tacendum est sæpe etiam alijs subijcientibus, plerunque autem studio loquendi fatue modo accidendum, quod nunquam accidit, + ni credulitate aliena stultitia erubescamus, neque tamen his ipsis monitoribus clarescit. Quidam faciunt aperte quod rixemur. Videas enim plerosque ira percitos exclamantes, ut iudex audiat contrarium id esse quod admoneatur, sciatq; ille, qui pronunciaturus est in causa, malum quod taceatur. Quare bonus altercator uitio iracundiæ careat. Nullius enim rationi magis obstat affectus, & fert extra causam, et plerũq; deformia conuitia facere, ac mereri cogit, & ipsos nõnunquam iudices concitat: Melior moderatio, ac nonnunquã etiam patientia. Neq; enim refutanda tantum quæ è contrario dicuntur, sed contẽnenda, eleuanda, ridenda sunt, nec usquam plus loci reperit urbanitas, odium mordet & pudor, contra turbantes audendum, & impudentiæ

+ ni crudelitate nostra aliena studia erubescamus.

fortio

fortiter resistendum. Sunt enim quidam præduri in hoc oris, ut obstrepant ingenti clamore, & medios sermones intercipiant, & omnia tumultu confundant, quos ut non imitari, sic acriter propulsare oportebit: & ipsorum improbitas retundenda, & iudices, uel magistratus appellandi frequenter, ut loquendi uices seruentur. Nam est res animi iacentis, & mollis supra modum frontis, fallitq; plerunq;, quod probitas uocatur, quæ est imbecillitas. Valet autem in altercatione plurimum acumen, quod sine dubio ex arte non uenit. Natura enim non docetur, arte tamen adiuuatur: in qua præcipuum est semper id in oculis habere, de quo quæritur, & quod uolumus efficere, quia propositum tenentes, in rixam non ibimus, nec causæ debita tempora conuitiando conteremus, gaudebimusq;, si hoc aduersarius facit. Omnia tempora ferè parata sunt meditatis diligenter, quæq; aut ex aduerso dici, aut responderi à nobis possint. Nonnunquam tamen solet hoc quoque esse artis genus, ut quædam in actione dissimulata subitò in altercando proferantur, & inopinatis eruptionibus, aut ex insidijs citissimo facto similimum. Id autem tum faciendum est, cum est aliquid cui responderi non statim possit, potuerat autem si tempus ad disponendum fuisset. Nam quod fideliter firmum est, à primis statim actionibus arripere optimum est, quo sæpius diutiusq; dicatur. Illud uix saltem præcipiendũ uidetur, ne turbidus & clamosus tantum sit altercator, & quales facti sunt, qui literas nesciunt. Nam improbitas licet aduersario molesta sit, iudici inuisa est. Nocet etiam

diu

diu pugna in his, quæ obtinere non possis. Nam ubi uinci necesse est, expedit cedere: quia siue plura sunt, de quibus quæritur, facilior erit in ceteris fides: siue unum, + mitior solet irrogari pœna uerecundiæ. Nam culpam, præsertim deprehensam, pertinaciter tueri, culpa altera est. Dum stat acies, multi in rem consilij atque artis est, ut errantem aduersarium trahas, & ire quamlongissime cogas, ut uana interim spe exultet. Ideo quædam bene dissimulantur instrumenta. Instant enim, & sæpe discrimen omne committunt, quod deesse nobis putant, & faciunt probationibus nostris autoritatem postulando. Expedit etiam dare aliquid aduersario, quod pro se putet, quod apprehendens maius aliquid cogatur dimittere, duas interim res proponere, quarum utramlibet male fit electurus: Quod in altercatione fit potentius, quàm in actione, quia in illa nobis ipsi respondemus, in hac aduersarium quasi confessum tenemus. Est in primis acuti, uidere quo iudex dicto moueatur, quid respuat, quod ex uultu sæpissime, & aliquando etiam dicto aliquo, facióue eius deprehenditur, & instare proficientibus, & ab his, quæ non adiuuant, quammollissime pedem oportet referre. Faciunt hoc medici quoque, ut remedia perinde perseuerent adhibere, uel desinant, ut illa recipi uel respui uident. Nonnunquam si rem euoluere propositam facile non sit, inferenda est alia quæstio, atq; in eam, si fieri potest, iudex auocandus. Quid enim cum respondere non possis, agendum est, nisi ut aliud inuenias cui aduersarius respondere non possit? In plerisque iudex est

+ minor

AVOCAN

uocandus, ut dixi, qui circa testes, locos, et personas modò distat, quod hic patronorum inter se certamẽ, illic pugna inter testem & patronum. Exercitatio uero huius rei longe facilior. Nam est utilissimum, frequenter cum aliquo qui sit studiorum eorundem, sumere materiam uel ueræ, uel etiam fictæ controuersiæ, & diuersas partes altercationis modo tueri, quod idem etiam in simplici genere quæstionum fieri potest. Ne illud quidem ignorare aduocatũ uolo, quo quæq; ordine probatio sit apud iudices proferenda, cuius rei eadem in argumentis ratio est, ut potentissima, prima & summa ponantur. Illa enim ad credendum præparãt iudicem, hæc ad pronunciandum.

De Iudicio & Consilio. Cap. VI.

His pro nostra facultate tractatis, nõ dubitassem transire protinus ad dispositionem, quæ ordine ipso sequitur, nisi uererer, ne quoniam fuerunt, qui iudicium inuentioni subiungerent, præterijsse hunc locũ quibusdam uiderer, qui mea quidem opinione adeò partibus operis huius omnibus connexus ac mixtus est, ut ne à sententijs quidem, aut uerbis saltem singulis possit separari, nec magis arte traditur, quàm gustus, aut odor. Idcoq; nos quid in quaq; re sequendum cauendumq; sit docebimus, ut ad ea iudicium dirigatur. Præcipua igitur sine quibus effici nihil potest, aggrediamur, ut contraria uitemus, & communia, ne quid in eloquendo coruptum obscurumq; sit. Referatur oportet ad sensus, qui non docentur. Nec multum à iudicio credo distare consilium, nisi quod illud ostendentibus se rebus adhibe-

tur,

tur, hoc latentibus, & aut omnino nondum repertis, aut dubijs. Et iudicium frequẽtißime certum eſt. Conſilium uero eſt ratio quædam alte petita, & plerunque plura perpendens, & comparans, habensq; in ſe et inuentionẽ, & iudicationem. Sed ne hæc quidem præcepta in uniuerſum ſpectanda ſunt. Nam ex re ſumitur, cui locus ante actionem eſt frequenter. Nam Cicero ſummo conſilio uidetur in Verrem uel contrahere tempora dicendi maluiſſe, quàm in eum annum, quo erat Q. Hortenſius conſul futurus, incidere. Et in ipſis actionibus primũ ac potentißimum obtinet locum. Nam quid dicendum, quid tacendum, quid diffitendum ſit, exigere conſilij eſt: negare ſit ſatius, an defendere: Vbi procœmio utendum, & quali: Narrandum'ne, & quomodo. Iure prius pugnandum, an æquo: Qui ſit ordo utiliſſimus, tum omnes colores, aſpere, an leniter, an etiam ſubmiſſe loqui expediat. Sed hæc quoque ut quiſque paſſus eſt locus, monuimus, idemq; in reliqua parte faciemus. Pauca tamen exemplĩ gratia ponã, quibus manifeſtius appareat, quid ſit quod demonſtrari poſſe præceptis nõ arbitror. Laudatur conſilium Demoſthenis, quod cum ſuaderet bellum Athenienſibus, parum id proſpere expertis, nihil adhuc factum eſſe ratione monſtrat. Poterat enim emendari negligentia. At ſi nihil eſſet erratum, melioris in poſterum ſpei non erat ratio. Idem cum offenſam uereretur, ſi obiurgaret populi ſegnitiem, in aſſerenda libertate Reipublicæ maiorum laude uti maluit, qui rem fortißime adminiſtraſſent. Nam & faciles habuit aures, & natura ſequebatur.

batur, ut meliora probanteis, peiorum pœniteret. Ciceronis quidem uel una pro Cluētio quamlibet multis exemplis sufficeret oratio. Nam quod in eo consilium maxime mirer? primam'ne expositionem, qua matri, cuius filium premebat autoritas, abstulit fidem? An quod idem corrupti iudicij crimen transferre in aduersarium maluit, q̄ negare propter inueteratam, ut ipse dicit, infamiam? An quod in re inuidiosa legis auxilio nouissime est usus? Quo genere defensionis etiam offendisset nondum præmollitas iudicum mentes. An quod seipsum inuito Cluentio facere testatus est? Quid pro Milone? quod non ante narrauit, q̄ præiudicijs omnibus reum liberaret? quod insidiarum inuidiam in Clodium uertit, quanquam re uera fuerat pugna fortuita, quod factum & laudauit, & tamen uoluntatem Milonis remouit, quod illi preces non dedit, et in earum locum ipse successit? Infinitum est enumerare, ut Cottæ detraxerit autoritatem, ut pro Ligario se opposuerit, Cornelium ipsa confessiōis fiducia eripuerit. Illud dicere satis habeo, nihil esse non modò in orando, sed in omni uita prius consilio, frustrāq; sine eo tradi cæteras artes, plusq; uel sine doctrina prudētiam, quàm sine prudentia facere doctrinam. + Apta etiam orationem locis, temporibus, personis, esse eiusdem uirtutis. Sed hic quia latius fusus est locus, mixtusq; cum elocutione, tractabitur cum præcipere de apte dicendo cœperimus.

+ aptare etiam oratiõē locis, etc.

Libri Sexti finis.

Mar-

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA, LIBER SEPTIMVS.

(*)

De Diuisione in uniuersum, seu Dispositione. CAP. I.

DE INVENTIONE, *ut arbitror, satis dictum est. Neque enim ea demum, quæ ad docendum pertinent, executi sumus, uerumetiam motus animorum tractauimus. Sed ut opera extruentibus satis nõ est, saxa, atque materiam, & cætera ædificanti utilia congerere, nisi disponendis eis collocandisq; artificum manus adhibeatur, sic in dicendo quamlibet abundans rerum copia, cumulum tantum habeat atq; congestum, nisi illas eadem dispositio in ordinem digestas, atque inter se commissas deuinxerit. Nec immerito secũda quinq; partium posita est, cum sine ea prior nihil ualeat. Neque enim, quanquam fusis omnibus membris statua sit, nisi collocetur. Etsi quam in corporibus nostris, aliorum'ue animalium partem permutes, atq; transferas, licet habeat eadem omnia, prodigium sit tamen. Et artus etiam leuiter loco moti, perdunt quo uiguerunt usum, & turbati exercitus sibiipsi sunt impedimento. Nec mihi uidentur*

Simile

Laus dispositionis.

Similibus amplificat.

Cc errare,

Ordo quid in rege pol-leat natura.

errare, qui ipſam rerum naturam ſtare ordine putant, quo cõfuſo peritura ſint omnia. Sic oratio carẽs hac uir tute, tumultuetur neceſſe eſt, & ſine rectore fluitet, nec

Applicatio.

cohæreat ſibi, multa repetat, multa tranſeat, uelut nocte in ignotis locis errans, nec initio, nec fine propoſito, caſum potius quàm conſilium ſequatur. Quapropter to-

Argumentũ huius libri.

tus hic liber ſeruiat diſpoſitioni: quæ quidem, ſi certa aliqua uia tradi in omnes materias ullo modo poſſet, non tam paucis cõtigiſſet. Sed cum infinitæ litium formæ fuerint, futuræq; ſint, & tot ſeculis nulla reperta ſit cauſa, quæ eſſet tota alteri ſimilis, ſapiat oportet actor & uigilet, & inueniat, & iudicet, & conſilium à ſeipſo petat. Neque inficias eo quædam eſſe quæ demoſtrari poſſint, eaq; non omittã. Sit igitur ut (ſupra ſignificaui)

Diuiſio partiũ

+ diuiſio, rerum plurium in ſingulas partitio, ſingularum in partes diſcretus ordo, & recta quædam locatio prioribus ſequentia annectens. Diſpoſitio, utilis rerum ac partium in locos diſtributio. Sed meminerimus ipſam diſpoſitionem plerunq; utilitate mutari, nec eandẽ ſemper primam quæſtionẽ ex utraq; parte tractandam. Cuius rei ut cætera exempla præteream Demoſthenes quoque, atque Aeſchines poſſunt eſſe documento, in iudicio Cteſiphontis: diuerſum ſecuti ordinem, cum accuſator à iure, quo uidebatur potentior, cœperit patronus omnia, uel penè omnia ante ius poſuerit, quibus iudicem quæſtioni legum præpararet. Aliud enim alio docere prius expedit, alioqui ſemper petitoris arbitrio dicere-tur. Denique in accuſatione + mutua, ut + uacuum ſe

+ Alij ſic diſtinguunt Diuiſio rerũ plurimarũ in ſingulas: Partitio ſingularũ &c. Quę quia cũ Ciceroĩs traditione oĩno cõſentit obſeruanda potius eſt.

+ Non erat in ueteri exemplari.

+ uacuũ pleraq; non habẽt. & puto ſuper eſſe.

uterq;

uterq; defendat, priusquã aduersarium arguat, omnium necesse est rerum ordinem esse diuersum. Igitur, quid ego sim secutus, quod partim præceptis, partim usurpatum cognoueram, promam, nec unquam dissimulaui. Erat mihi curæ in controuersijs forensibus nosse omnia quæ in causis uersarentur. Nam in schola certa sunt, & pauca, & ante declamationem exponuntur, quæ θέματα Græci uocant, Cicero proposita. Cum hæc in conspectu quodammõ collocaueram, non minus pro aduersa parte, quàm pro mea cogitabam. Et primum (quod nõ difficile dictu est, sed tamen ante omnia intuendum) constituebam, quid utraq; pars uellet efficere, tum quidem hoc modo cogitabam quid primum petitor diceret. Id aut confessum erat, aut controuersum: Si confessum, non poterat ibi esse quæstio. Transibam ergo ad responsum partis alterius, idem intuebar, nonnunquam etiam quod inde obtinebatur, confessum erat. Vbi primum cœperat non conuenire, quæstio oriebatur, id tale est: Occidisti hominem, occidi, conuenit, transeo. Rationem reddere debet reus quare occiderit. Adulterum, inquit, cum adultera occidere licet, legum esse certum est. Tertium iam aliquid uidendum est, in quo pugna consistat. Non fuerunt adulteri: Fuerunt, quæstio. De facto ambigitur, coniectura est. Interim ergo & tertium confessum est, adulteros fuisse. Sed tibi, inquit accusator, illos non licuit occidere. Exul enim eras & ignominiosus, de iure quæritur. At si protinus dicenti, occidisti, respondeatur, non occidi, statim pugna est. Sic explorandum est, ubi

pugna, ubi controuersia incipiat & considerari debet, quæ primam quæstionem facit. Intentio simplex: Occidit Saturninum Rabirius. Coniuncta, Lege de sicarijs commisit L. Varenus. Nam C. Varenum occidendo, & Cn. uulnerando, & Salarium item occidendo, cadit. Nã sic diuersæ propositiones erunt, quo idem de petitionibus dictum sit: Verum ex coniuncta propositione, plures esse quæstiones ac status possunt, si aliud negat reus, aliud defendit, alud à iure actionis excludit. In quo genere agendi est dispiciendum, quid quoque loco diluat, quod pertinet ad actorem. Non planè dissentio à Celso, qui sine dubio Ciceronem est secutus. Instat tamen huic parti uehementius, ut putet primo firmum aliquid esse ponendum, summo firmißimum, imbecilliora medio, quia & initio mouendus est iudex, & summo impellendus. At pro reo plerunque grauißimum quicque primum mouendum est, ne illud spectans iudex, reliquorum defensioni sit auersior. Interim tamen & hoc mutabitur, si leuiora illa palàm falsa erunt, grauißimi defensio difficilior, ut detracta prius accusatoribus fide aggrediamur ultimum, iam iudicibus omnia uana esse credentibus. Opus erit tamen præfatione, qua & ratio reddatur dilati criminis, & promittatur defensio, ne id quod non statim diluemus, timere uideamur. Anteacte uitæ crimina plerunq; + prima purganda sunt, ut id de quo laturus est sententiam, iudex audire propitius incipiat. Sed hoc quoque pro Vareno Cicero in ultimum distulit, non quid frequentißime, sed quid tum expediret,

Quid quo loco sit diluendum.

+ primum impugnanda sunt.

ret, intuitus. Cum simplex intentio erit, uidendum est an unum aliquid respondeamus, an plura: Si unum, + in re quæstionem instituamus, an in scripto. Si in re, negandum sit quod obijcitur, an tuendum. Si scripto, in qua specie iuris pugna sit, & in ea de uerbis, an uoluntate quæratur. Id ita consequemur, si intuiti fuerimus quæ sit lex quæ litem faciat, hoc est, qua iudicium sit constitutum. Nam quædam in scholasticis ponuntur ad coniungendam modò actæ rei seriem, + ut pater expositum qui agnouerit, solutis alimentis recipiat. Minus dicto audientem filium liceat abdicare. Qui expositum recepit, imperat ei nuptias locupletis propinqui, ille ducere uult filiam pauperis educatoris. Lex de expositis ad affectum pertinet. Iudicium pendet ex lege abdicationis. Nec tamen semper ex una lege quæstio est, ut in ἀνωνομίᾳ. His spectatis, apparebit circa quæ pugna sit. Coniuncta defensio est, qualis pro Rabirio: Si occidisset, recte feciisset, sed non occidit. Vbi uero multa contra unam propositionem dicimus, cogitandum est primum quicquid dici potest, tum ex his quo quicq; loco dici expediat ordinandum, in quo non idem sentio, quod de propositionibus paulò ante, quodq; argumentis probationum loco conceßi, aliquando nos incipere à firmioribus. Nam uis quæstionum percrescere debet, & ad potentißima ab infirmißimis peruenire, siue sunt eiusdem generis, siue diuersi. Iuris autem quæstiones solent esse nonnunquam ex alijs atque alijs conflictationibus, facti semper idem spectat, in utroq; genere similis ordo est. Sed prius

Intentio simplex quomodo tractãda.

+ iure

+ utputa

ἀνωνομία cõtrariarum legum inter se dissentio & pugna.

Defensio, seu quæstio coniuncta.

Iuris quæstiones.

uxor occidit. Solebam & excerpere quid mihi cum aduersario conueniret, si modò id pro me erat, nec solum premere confessionem, sed partiendo multiplicare, ut in illa cõtrouersia: Dux qui competitorem patrem in suffragijs uicerat captus est. Euntes ad redimendum eum legati, obuium habuerunt patrem reuertentem ab hostibus, is legatis dixit, serò itis. Excussserunt illi patrem, & aurum in sinu eius inuenerunt, ipsi persseuerarunt ire quò intenderant, inuenerunt ducem crucifixum, cuius uox fuit: Cauete proditorem, reus est pater. Quæ conueniunt? proditio nobis prodita est, et prædicta à duce, quærimus proditorem, te ijsse ad hostes fateris, & ijsse † clàm, & ab his incolumem redijsse, aurum retulisse, et aurum occultum habuisse. Nam quod fecit, id nonnunquam potentius fit in propositione, quæ si animos occuparit, propè aures ipsæ defensioni præcluduntur. In totum autem congregatio criminum accusantem adiuuat, separatio defendentem. Solebam id, quod fieri & in argumentis dixi, in tota facere materia, ut propositis extra quæ nihil esset omnibus, deinde cæteris remotis, solum id super esset, quod credi uolebam, ut in præuaricationũ criminibus, ut absoluatur reus, aut innocẽtia ipsius fit, aut interueniente aliqua potestate, aut ui, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis, aut præuaricatione. Nocentem fuisse confiteris, nulla potestas obstitit, nulla uis, corruptum iudicium non quæreris, nulla probandi difficultas fuit, quid supereſt, nisi ut præuaricatio fuerit? Si omnia amoliri non poteram, tamen plura

Excutere, & inquirere & indagari.

† claret

amolie

amoliebar. Hominem occisum constat, non in solitudine, ut à latronibus suspicer, non prædæ gratia, quia inspolia tus est, non hæreditatis spe, quia pauper fuit. Odium igi tur in causa: quis inimicus? Quæ res autem faciliorem diuisioni uiam præstat, eadem inuentioni quoq; excute re quicquid dicitur potest, & uelut reiectione facta ad optimum peruenire. Accusatur Milo, quod Clodium oc ciderit, aut fecit, aut non. Optimum erat negare, si nõ po test, occidit ergo aut iure, aut iniuria. Vtiq; iure, aut uo luntate igitur, aut necessitate. Nam ignorantia prætendi non potest. Voluntas anceps est. Sed quia ita homines pu tant, adiungenda defensio, ut id pro Republica fuerit. Necessitate, subita igitur pugna, nõ præparata, alter igi tur insidiatus est. Vter? profectò Clodius. Videsne ut ipsa rerum necessitas deducat ad defensionem? Adhuc, aut utiq; uoluit occidere insidiatorem Clodium, aut non: tutius si noluit. Fecerunt ergo serui Milonis, neq; iuben te, neq; sciente Milone. At hæc tam timida defensio de trahit autoritatẽ illi, qua recte dicebamus occisum, Adij cietur, quod suos quisq; seruos in tali re facere uoluisset. Hoc eo est utilius, quod sæpe nihil placet, & aliquid di cendum est. Intueamur ergo omnia, ita apparebit, aut id quod optimum est, aut id quod minime malum. Propositione aliquando aduersarij utendum, & esse nonnunquã communem eam suo loco dictum est. Multis milibus uer suum scio apud quosdã esse quæsitum quomodo inuenire mus utra pars deberet prior dicere, q̃d in foro uel atro citate formularũ, uel modo petitionũ, uel nouissime sorte

dijudicatur. In schola quæri nihil attinet, cum in declamationibus ijsdem narrare, & contradictiones soluere, tam ab actore, q̃ à + possessore concessum sit. Sed in pluribus controuersijs ne inueniri quidem potest, ut in illa: Qui tres liberos habebat, oratorẽ, philosophum, & medicum, testamento quatuor partes fecit, & singulas singulis dedit, unam eius esse uoluit, qui esset utilissimus ciuitati. Contendunt, quis primus dicat incertum est, propositio tamen certa. Ab eo enim cuius personam tuebimur, incipiendum erit. Et hæc quidem de diuidendo in uniuersum præcipi possunt. Aliquo modo inueniemus etiã illas occultiores quæstiones, scilicet quo modo sententias, uerba, figuras, colores, ingenio, cura, exercitatione, non tamen ferè unq̃ nisi imprudentem fugerint, si (ut dixi) naturam sequi ducem uelit. Sed pleriq; eloquentiæ famã affectantes, contenti sunt locis speciosis modò, uel nihil ad probationem conferentibus. Alij nihil uitãtes, ea quæ in oculos incurrunt, exquirenda putant. Quod quo facilius appareat, unã de schola controuersiam non ita sanè difficillimã aut nouam proponã in exemplum: qui reo proditionis patri non affuerit, exhæres sit. Proditionis damnatus, cum aduocato exulet, Reo proditionis patri disertus filius affuit, rusticus nõ affuit, damnatus abijt cum aduocato in exilium. Rusticus cũ fortiter fecisset, premij nomine impetrauit restitutionem patris & fratris. Pater reuersus intestatus decessit, petit rusticus partẽ bonorũ, orator totum sibi uendicat. Hic illi eloquentes, quibusq; nos circa lites raras solicitiores ridiculi uidemur, inuadent

+ defensore Possessor alioqui sumitur quãdoq; & eo cuius cõditio melior ẽ qui q; lite fruitur, & actionem sustinere cogitur, & ne de possessiõe deturbetur se defendit.

dent personas fauorabiles. Actio pro rustico cõtra diser
tum, pro uiro forti contra imbellem, pro restitutore con
tra ingratum, pro eo qui parte contentus sit, cõtra eum
qui fratri nihil dare ex paternis uelit. Quæ omnia sunt
in materia, & multum iuuant, uictoriam tamen non tra
dunt. In hac quærentur sententiæ, si fieri poterit, præci
pites uel obscuræ. Nam ea nunc uirtus est, + ut pulchre + &
fuerit, cũ materia tumultu & clamore transactũ. Illi ue
ro quibus propositũ quidem melius, sed cura in proximo
est, hæc uelut innatantia uidebunt excusatũ esse rusticũ,
+ qui non interfuerit iudicio nihil collaturus patri, sed + quod
ne disertum quidem habere quod imputet reo, cum is da
mnatus sit. Dignũ esse hæreditate restitutorem, auarum,
impium, ingratũ, qui diuidere nolit cũ fratre, eoq; sic me
rito. Quæstionem quoq; illam primã scripti, & uolunta
tis, + qua nunc expugnata, non sit sequentibus locus. At + qua nunc est pugna
qui naturam sequetur, illa cogitabit profecto primo, hoc
dicturum rusticum: Pater intestatus duos nos filios reli
quit, partem iure gentiũ peto. Quis tam imperitus? quis
tam procul à literis? quin sic incipiat, etiã si nescierit, qd
sit propositio? Hanc cõmunem omniũ legem leuiter ad
ornabit, ut iustã: nempe sequetur, ut quæramus, qd huic
tam æque postulationi respondeatur. Ad id manifestum
est. Lex est quæ iubet exhæredẽ esse eum qui patri pro
ditionis reo non affuerit, tu autem nõ affuisti. Hanc pro
positionem necessaria sequitur legis laudatio, & eius
qui non affuerit, uituperatio. Adhuc uersamur in cõfes
sis, redeat animus ad petitorem, nunquid nõ hoc cogitet

neces

necesse est, nisi quis sit planè hebes? Si lex obstat, nulla lis est, inane iudicium est: atqui & legem esse, & hoc quod ea puniat à rustico factum extra dubitationem est. Quid ergo dicemus? Rusticus erat. Sed lex erat, omnes complectitur, nihil proderit. Quæramus ergo, num infirmari in aliqua parte lex posit: quid aliud, sæpius dicam, natura permittit, q̃ ut cum uerbà contrà sint, de uoluntate quæratur? Generalis igitur quæstio, uerbis an uoluntate sit standum. Sed enim in commune de iure omni disputandum semper, nec unq̃ satis iudicatum est. Quærendum igitur in hac ipsa, qua consistimus, an aliquid inueniri posit, quod scripto aduersetur. Ergo quisquis nõ affuerit, exhæres erit? quisquis sine exceptione? Iam se illa uel ultrò offerent argumenta. Filius infans & æger non affuit, & qui aberat, & qui militabat, et qui in legatione erat. Iam multum acti est, posset aliquis non affuisse, & hæres esse. Transeat nunc idem ille, qui cogitauit, ut ait Cicero, tibicinis Latini modo, ad disertum. Vt ista concedam, tu nec infans es, nec æger eras, nec abfuisti, nec militasti. Num aliud occurrit q̃ illud? Sed rusticus sum. Contrà quod palàm est, dicet: Vt agere non potueris, aßidere potuisti. Et uerum est, quare redeũdum est rustico ad animũ legumlatoris. Impietatẽ punire uoluit, ego autem impius non sum. + Contra quæ disertus: Tu impie feciſti, inquit, cum exhæreditationẽ meruisti, licet te postea, uel pœnitentia, uel ambitus ad hoc genus optionis adduxerit præterea. Propter te damnatus est pater: uidebaris enim de causa pronuntiasse. Ad hæc rusticus:

Pro Murænа.

+ Contrà disertus: tũ impie.

Tu

Tu uero causa damnationis fuisti: multos offenderas, inimicitias domui contraxeras. Hæc coniecturalia. Illud quoq; quod coloris loco rusticus dicit, patris fuisse tale consilium, ne uniuersam domum periculo subijceret. Hæc prima quæstione scripti & uoluntatis cõtinentur. Intendamus ultrà animũ, uideamusq; an aliquid inueniri præterea possit, quo id modo fiat, sedulò imitor quærentem, ut quærere doceam, & omisso specioſiore illo styli genere ad utilitatem me submitto discentium. Omnes adhuc quæstiones ex persona petitoris ipsius duximus. Cur nõ aliquid circa patrem quærimus? Dictum uero est, cui quis non affuerit, exhæres erit. Cur non conamur et hic quærere, num cuicunq; non affuerit? Facimus hoc sæpe in his cõtrouersijs, in quibus petuntur in uincula, qui parentes suos non alunt, + an eum qui testimoniũ in filium impietatis reum dixit? an eum qui filiũ lenoni uendidit? In hoc de quo loquimur patre, quid apprehendi potest? Damnatus est. Nunquid igitur lex ad absolutos tantũ patres pertinet? Dura prima fronte quæstio est, non despe remus, credibile est hoc uoluisse legum latorem, ne auxilia liberorum innocentibus deessent. Sed hoc dicere rustico uerecundum est, quia innocentẽ fuisse patrem fatetur. Dat aliud argumentũ controuersia. Damnatus proditionis cum aduocato exulet. Vix uidetur posse fieri, ut pœna filio eadem, patri & si affuerit, & si non affuerit, constituta sit. Præterea lex ad exules nulla pertinet: non ergo credibile est de nõ aduocato damnati scriptum. An possint enim bona esse ulla exulis, rusticus in utraq; parte dubium

+ ut eum q testimoniũ in filium peregrinatiõis reum dixit, eumq; qui filium lenoni

dubium facit. Disertus et uerbis inhærebit, in quibus nulla exceptio est, & propter hoc ipsum pœnam esse constitutam eis qui nõ affuerint, ne periculo exilij deterreantur ab aduocatione, & rusticum innocenti nõ affuisse dicet. Illud protinus non indignum quod annotetur, posse ex uno statu duas generales fieri quæstiones: An quisqs, an cuicunq;, hæc ex duabus personis + quæsita sunt. E tertia autẽ quæ est aduersarij, nulla oriri quæstio potest, quia nulla fit de sua parte controuersia. Nondum tamen cura deficiat. Ista enim omnia dici possent, etiam non restituto patre. Nec statim eò tendamus, quod occurrit ultrò à rustico restitutũ. Qui id subtiliter quæret, aliquid spectabit ultrà. Nam ut genus speciem sequitur, ita speciem genus precedit. Fingamus ergo ab alio restitutũ, ratiocinatiua atq; collectiua quæstio orietur, an restitutio pro sublatione iudicij + sit, & perinde ualeat, ac si iudicium non fuisset. Vbi tentabit rusticus dicere, ne impetrare quidem aliter potuisse suorum restitutionem uno premio, nisi patre perinde ac si accusatus non esset, reuocato: quæ res aduocati quoq; pœnã tanq̃ is non affuisset, remiserit. Tum ueniemus ad id quod primũ occurrebat, à rustico restitutũ esse patrẽ. Vbi rursus ratiocinamur, an rusticus restitutor accipi debeat pro aduocato, quãdo id præstiterit, quod aduocatus petijt, nec improbum sit pro simili accipi quod plus est. Reliqua iam æquitatis sunt, utrius iustius sit desiderium. Id ipsum adhuc diuiditur, etiã si uterq; sibi totũ uendicaret, nũc utiq; cũ alter semissem, alter uniuersa, fratre excluso. Sed his tractatis etiam

+ coniuncta

+ stet

etiam magnum momentum habet apud iudices patris memoria, cum præsertim de bonis eius quæratur. Erit ergo coniectura, qua mente pater intestatus decesserit: sed ea pertinet ad qualitatẽ, quæ alterius status instrumentũ est. Plerunq; autẽ in fine causarũ de æquitate tractabitur, quia nihil libentius iudices audiunt. Aliquando tamen hunc ordinem mutabit utilitas, ut si in iure minus fiduciæ erit, æquitate iudicem præparemus. Nihil habui amplius, quod in uniuersum præciperem. Nunc eamus per singulas causarum iudicialium partes, quas ut persequi ad ultimam speciem, id est, ad singulas lites, controuersiasq; non possum, ita de generalibus scribere licet, ut quæ in quenq; statum frequentissime incidant, tradã. Et quia natura prima quæstio est, factúmne sit, ab hac ordiar.

De Coniectura. Cap. II.

CONIECtura omnis aut de re, aut de animo est. Vtriusq; tria tempora, præteritum, præsens, futurum. De re, & generales quæstiones sunt, & definitæ, id est, & quæ non continẽtur, & quæ continentur. De animo quæri non potest, nisi ubi persona est, & de facto constat. Ergo cum de re agitur, aut quid factum sit, in dubiũ uenit, aut quid fiat, aut quid sit futurum. Vt in generalibus, an atomorum concursu mundus sit effectus, an prouidentia regatur: an sit aliquando casurus. In definitis, an parricidium commiserit Roscius, an regnum affectet Manlius: an recte Verrẽ sit accusaturus Q. Cæcilius. In iudicijs præteritum tempus maxime ualet. Nemo enim accusat, nisi quæ facta sunt. Nã quæ fiant, et quæ futura sint

Coniecturę diuisio.

Opinio Democriti & Epicuri.

sint, an præteritis colliguntur. Quæritur & unde quid ortũ, ut pestilentia, ira deûm, an intemperie cœli, an corruptis aquis, an noxio terræ halitu. Et quæ causa facti, ut quare ad Troiam quinquaginta reges nauigauerint, iureiurando adacti, an exemplo moti, an gratificantes Arridis. Quæ duo genera non multum inter se distant. Ea uero, quæ sunt præsentis temporis, si non argumentis, quæ necesse est præcessisse, sed oculis deprehẽdẽda sunt, non egent coniectura, ut si apud Lacedæmonios quæratur, an Athenis muri fiant. Sed & illud potest uideri extra hoc propositum cõiecturæ genus, cum de aliquo + homine quæritur quis sit, ut est quæsitum contrà Vrbiniæ hæredes, si is, qui tanq̃ filius petebat bona, Figulus esset, an Sosipater: nam & substantia eius sub oculos uenit, ut non possit quæri, an sit. Quomodo ultra oceanum, nec quid sit, nec quale sit, sed an quid sit. Verum hoc quoq; genus litis ex præterito pendet: An hic sit ex Vrbinia natus Clusinius Figulus. Fuerunt autem tales nostris etiam temporibus controuersiæ, atq; aliquæ in meum quoq; patrocinium inciderunt. Animi coniectura non dubie in omnia tempora cadit. Qua mẽte Ligarius in Africa fuerit. Qua mẽte Pyrrhus fœdus petat. Quomodo laturus sit Cæsar, si Ptolomæus Pompeium occiderit. Quæritur per coniecturam, & quantitas, & qualitas circa modũ, speciem, numerum. An sol maior q̃ terra. Luna globosa an plana, an acuta. Vnus mundus an plures. Itemq́; extra naturales quæstiones, Maius bellum Troianum, an Peloponnesiacũ. Qualis clypeus Achillis. An unus Hercules.

+ genere q̃ritur quid sit

Animi coniectura.

In

In his aũt quæ accusatiõe, aut defensione constant, unum est genus, in quo quæritur & de facto, et de autore, quod interim coniunctam quæstionem habet, & utrunq; pariter negatur: Interim separatam, cum factum sit, nec ne, & si de facto cõstet, à quo factum sit, ambigitur. Ipsum quoq; factum aliquando simplicem quæstionem habet, an homo perierit: Aliquando duplicem, ueneno an crudilate perierit. Alterum est genus de facto tantum, cum si id certum sit, non potest de autore dubitari. Tertiũ de autore tantũ, cum factũ constet, sed à quo factum sit, in controuersiam uenit. Et quod tertio loco posui, non est simplex. Aut enim reus feciſſe tantummõ se negat, aut alium feciſſe dicit. Sed ne in alterũ quidẽ transferendi criminis una forma est. Interdũ enim substituitur mutua accusatio, quã Græci ἀντικατηγορίαν uocãt, nostrorũ quidã certatiuã: Interdũ in aliquã personam quæ extra discrimen iudicij est, transfertur, & aliâs certã, aliâs incertã. Et cũ in certã, + aut in extrariã, aut in ipsius qui perijt uoluntatẽ. In quibus similis, atq; in ἀντικατηγορίᾳ personarũ, causarum, cæterorũ comparatio est, ut Cicero pro Vareno, in familiã Anchariana pro Scauro, circa mortẽ Bostaris in matrẽ auertẽs crimẽ, facit. Est etiã illud huic contrariũ comparationis genus, in quo uterq; à se factũ esse dicit, & illud in quo non psonæ inter se, sed ipsæ res colliduntur, id est, nõ uter fecerit, sed utrũ factum sit. Cũ de facto, & de autore constat, de ão quæri potest. Nunc de singulis, cũ pariter utrũq; negatur, hoc modo: Adulterium non cõmisi, tyranni dẽ non affectaui. In cædis ac ue

Coniectura in accusatione ac defensione.

Sulpitius repercussiua & apologationẽ appellat.

+ aut in extrariã uitã, aut ipsi⁹ qui petit uoluntatem.

neficij causis frequens est illa diuisio, non est factũ, & si factum, ego non feci. Sed cũ dicimus, proba hoiem occisum, accusatoris tantũ partes sunt à reo nihil dici cõtra, præter aliquas fortasse suspiciones potest, quas spargere quammaxime uarie oportebit: quia si unum aliquid affirmaris, probandũ est, aut causa periclitãdum. Nam ut cũ inter id qđ ab aduersario, & id quod à nobis propositũ est, quæritur, uidetur utiq; alterũ uerum, + ita ex diuerso unũ est quo defendimur, reliquũ est quo præmimur. At cũ quærimus de ambiguis signis cruditatis et ueneni, nihil tertiũ est. Ideoq; utraq; pars qđ proposuit, tuetur. Interim autẽ ex re queritur, ueneficium fuerit, an cruditas, cũ aliqua ex ipsa citra personã quoq; argumẽta duocuntur. Refert enim cõuiuiũ præcesserit, an tristitia, labor an otiũ, uigilia an quies. Aetas quoq; eius q perierit, discrimẽ facit. Interest subitò defecerit, an lõgiore ualetudine cõsumptus sit. Liberior adhuc in utrãq; partẽ disputatio, si tantũ subita mors in quæstionẽ uenit. Interim ex psona probatio rei petitur, ut propterea credibile sit uenenũ fuisse, qa credibile est ab hoc factũ ueneficiũ, uel contrà. Cũ uero de reo & de facto quæritur, naturalis ordo est, ut prius factũ esse accusator probet, deinde à reo factũ. Si tamẽ plures in personã probationes habuerit, conuertet hunc ordinẽ. Defensor autẽ prius negabit esse factũ, quia si hac parte uicerit, reliqua nõ necesse habet dicere. Victo superest, ut tueri se possit. Illic quoque ubi de facto tantũ controuersia est, quod si probetur, nõ possit de autore dubitari, similiter argumenta et ex personis,

+ ita euerso quo defendimur.

ſona, & ex re ducuntur. ſed in unã facti quæſtionẽ, ſicut in illa controuerſia (+ Vtendũ eſt enim & his exemplis quæ ſunt diſcẽtibus magis familiaria) Abdicatus medici næ ſtuduit, cũ pater eius ægrotaret, deſperãtibus de eo cæteris medicis, adhibitus ſanaturũ ſe dixit, ſi is potionẽ à ſe datã bibiſſet. Pater acceptæ potionis epota parte, dixit uenenum ſibi datũ, filius quod reliquũ erat, exhauſit, pater deceſſit, ille parricidij reus eſt. Manifeſtũ eſt quis potionẽ dederit, quæ ſi ueneni fuit, nulla quæſtio de autore, + tantũ an fuerit uenenũ ex argumẽtis à perſona ductis colligetur. Supereſt tertiũ, in quo factum eſſe cõſtat aliquid, à quo ſit factũ quæritur, cius rei ſuperuacuũ eſt ponere exemplũ, cũ plurima ſint huiuſmodi iudicia, ut ſi hoĩem occiſum eſſe manifeſtũ eſt, uel ſacrilegiũ cõmiſſum, is autẽ q̃ arguitur feciſſe neget. Ex hoc naſcitur ἀντίκατηγορία. Vtiq; hoc factũ eſſe cõuenit, qđ duo inuicẽ obijciunt. In quo quidẽ genere cauſarũ admonet Celſus fieri id in foro nõ poſſe, quod neminẽ ignorare arbitror. De uno enim reo conſiliũ cogitur, et ſi q̃ ſunt q̃ inuicẽ accuſent, alterũ iudicium præferre neceſſe eſt. Apollodorus quoq; ἀντικατηγορίαν duas eſſe controuerſias dixit, & ſunt re uera ſecundũ forenſe ius duæ lites. Poteſt tamen hoc genus in cognitionem uenire ſenatus, aut principis. Sed in iudicio quoq; nihil intereſt actionũ, utrũ ſimul de utroq; pronuncietur, an etiã ſi de uno ſententia feratur. Quo in genere ſemp prior debebit eſſe defenſio. Primũ, quia natura potior eſt ſalus noſtra, q̃ aduerſarij p̃nicies. Deinde quod plus habebimus in accuſatione autoritatis,

+ ſumẽdum eſt & his

+ tamen

si prius de innocentia nostra consliterit. Postremo, quod ita demum duplex causa erit. Nam qui dicit, ego non occidi, habet reliquã partem, ut dicat, tu occidisti. At qui dicit, tu occidisti, superuacuũ habeat postea dicere, ego nõ occidi. Hæ porrò actiones constant cõparatione, ipsa cõparatio non una uia ducitur. Aut enim totã causam nostram cum tota aduersarij causa cõponimus, aut singula argumenta cum singulis: quorũ utrũ sit faciendũ non potest nisi ex ipsius litis utilitate cognosci, ut Cicero singula pro Vareno cõparat in primo crimine. Est enim superior, cũ persona alieni, cũ persona matris temere cõparetur. Quare optimũ est, si fieri poterit, ut singula uincantur à singulis. Sed si quãdo in partibus laborabimus, uniuersitate pugnandũ est, siue inuicẽ accusant, siue crimen reus citrà accusationẽ in aduersarium uertit, ut Roscius in accusatores suos, quãuis reos non feciſſet: siue in ipsos quos sua manu periſſe dicemus, factũ deflectitur, non aliter q̃ in his quæ mutuã accusationẽ habent, utriusq; partis argumenta inter se comparãtur. Id autẽ genus, de quo nouiſſime dixi, nõ solũ in scholis sæpe tractatur, sed etiã in foro. Nã id est in causa Neuij Apruniani solum quæsitũ: Præcipitatáne esſet ab eo uxor, an seipsa
† cuius sua sponte iecisſet. † Quã actionẽ equidem solam in hoc tẽpus emiserã, quod meipsum feciſſe seductũ iuuenili cupiditate gloriæ fateor. Nam cæteræ quæ sub noïe meo feruntur, negligentia excipientiũ in quæstũ notariorum corruptæ minimã partẽ mei habent. Est & alia duplex coniectura huic ἀνθυποφορᾷ nõ diuersa, de præmijs, ut

in

in illa controuersia: Tyrannus suspicatus à medico suo, datum sibi uenenum, torsit eum: & cum id dedisse se negaret, accersit alterum medicum, ille datũ ei uenenum dixit, sed antidotum daturũ, & dedit ei potionem, qua epota, tyrannus deceßit. De præmio duo medici contẽdunt: Nam ut illic factũ in aduersarium transferentiũ, ita hic sibi uindicantiũ personæ, causæ, facultates, tẽpora, instrumenta, testimonia, cõparantur. Illud quoq;, etiã si non est ἀντικατηγορία, simili tamẽ ratione tractatur, in quo citra accusationem quæritur, utrum factum sit. Vtraq; enim pars expositionem suam habet, atq; eam tuetur, ut in lite Vrbiniana, petitor dicit, Clusinium Figulum filium Vrbiniæ acie uicta, in qua steterat, fugisse, iactatumq́; casibus uarijs, retentum etiã à rege, tandem in Italiam, ac patriam suam Marginos uenisse, atq; ibi agnosci. Pollio cõtrà seruisse eum Pisauri dominis duobus, medicinam factitasse, manu missum, alienæ se familiæ uenali immiscuisse, ac rogantem ut eis seruiret emptum: Nónne + tota lis constat duarum causarum comparatione, & coniectura duplici atq; diuersa? Quæ autem accusantium atq; defendentium, eadem petentium & inficiantium ratio est. Ducitur coniectura primũ à præteritis. In his sunt personæ, causæ, consilia. Nam is ordo est, ut facere uoluerit, potuerit, fecerit. Ideoq́; intuendum ante omnia qualis sit, de quo agitur. Accusatoris autem est efficere, ut si quid obiecerit, non solum turpe sit, sed etiam crimini, de quo est iudicium, quammaxime cõueniat. Nam si reum cædis impudicum, uel adulterum, uocet, lædat quidem infamia,

+ ordo talis

minus tamen hoc ad fidem ualeat, quàm si audacem, petulãtem, crudelem, temerarium ostenderit. Patrono si fieri poterit, id agendũ est, ut obiecta uel neget, uel defendat, uel minuat: Proximum est, ut à præsenti quæstione separet. Sunt enim pleraq; non solum dissimilia, sed etiam aliquando contraria, ut si reus furti, prodigus dicatur, aut negligens. Neq; enim uidetur in eundem & contemptus pecuniæ, & cupiditas cadere: Si decrũt hæc remedia, ad illa declinandum est, non de hoc quæri, nec eũ qui aliquando peccauerit, utiq; commisisse omnia, & hanc fidutiam fuisse accusatoribus falsa obijciendi, quod læsum & uulneratum reum sperauere hac inuidia opprimi posse. Alia propositio est accusatoris, cõtra quã loci oriuntur sæpe à persona, & interim generaliter. Prior ducit argumenta defensor, incredibile esse à filio patrem, ab uxore uirum occisum, ab imperatore proditã hostibus patriam. Facile respondetur, uel quod omnia scelera in malos cadant, ideoq; sæpe deprehẽsa sint, + uel quod indignũ sit, crimina ipsa atrocitate defendi. Interim proprie, quod est uarium. Nam dignitas & tuetur reum, & nonnunq; ipsa in argumentum facti conuertitur, tanq; inde fuerit spes impunitatis, sed perinde paupertas, humilitas, opes, ut cuiq; ingenio uis est, in diuersum trahuntur. Probati uero mores, & anteactæ uitæ integritas nunq; non plurimum profuerit. Si nihil obijcietur, patronus quidem in hoc uehementer incumbet. Accusator autem ad præsentem quæstionem, de qua sola iudicium sit, cognitionẽ allegabit, dicens neminem non aliquando cœpisse peccare,

+ uel q̃d ingeniũ sit, crimina ipsa atrocitate defendit

nec

nec per ἐγκώμια ducẽdum scelus primum, hoc in respon dendo. Sic autem præparabit actionc prima iudicum a nimos, ut noluisse potius obijcere, quàm non potuisse cre datur. Eoq; satius est omni se anteactæ uitæ abstinere conuicio, quàm leuibus, aut friuolis, aut manifesto falsis reum incessere, quia fides cæteris detrahitur: & qui ni hil obijcit, omisisse credi potest maledicta tanquã super uacua: qui uana congerit, confitetur uanum in antcactis argumentum, in quibus uinci, quàm tacere maluerit. Cæ tera quæ à personis duci solent in argumentorum locis exposuimus. Proxima est ex causis probatio, in quibus hæc maxime spectantur, ira, odium, metus, cupiditas, spes. Nam reliqua in has species cadunt, quorum si quid in reum conueniet, accusatoris est efficere, ad quicquid faciendum causæ ualere uideantur, easq; quas in argu mentum sumet, augere: Si minus, illuc conferenda est ora tio, aut aliquas fortasse latentes fuisse, aut nihil ad rem pertinere cur fecerit, si fecit, aut etiam dignius esse odio scelus, quod non habuerit causam. Patronus uero quo ties poterit, instabit huic loco, ut nihil credibile sit factũ esse sine causa: Quod Cicero uehementissime multis ora tionibus tractat, præcipue tamen pro Varenõ, qui omni bus malis premebatur, nam & damnatus est. At si pro ponitur cur factũ sit, aut falsam causam, aut leuem, aut ignotam pro reo dicet. Possunt esse aliquæ interim igno tæ. An hæredem habuerit: an accusaturus fuerit eum à quo dicitur occisus. Si alia defecerint, non utiq; spectan das esse causas. Nam quem posse reperiri, qui nõ metuat,

Probatio ex causis, hanc Cicero, ut multo præ stantissimã sic etiam fir missimã pu tat, quare Sulpitius ui ctricẽ pro bationẽ uo cat.

oderit, speret? Plurimos tamen hæc salua innocentia facere. Neque illud est omittendum, non omneis causas in omnibus personis ualere. Nam ut alicui sit furandi causa paupertas, non erit idem in T. Curio, Fabricioq; momentum. De causa prius, an de persona dicendũ sit, quæritur, uarieq; est ab oratoribus factum, à Cicerone etiã prælatæ frequentissime causæ. Sed mihi, si sine ullo litis conuicio proponeretur, secundum naturam uidetur incipere à persona. Nam hoc magis generale est, rectiorq; diuisio, + aut in nullo crimen credibile, aut in hoc? Potest tamen id ipsum sicut pleraq;, uertere utilitas. Nec tantum causæ uoluntatis sunt quærendæ, sed interim et erroris, ut ebrietas & ignorantia. Nam ut hæc in qualitate crimen eleuant, ita in coniectura premunt. Et persona quidem nescio, an unq; utiq; in uno actu rei posit incidere, de qua neutra pars dicat, de causis frequenter quæri nihil attinet, ut in adulterijs, in furtis, quia illas per se ipsa crimina secũ habent. Post hæc intuenda uidentur, & consilia, quæ late patent, an credibile sit reum sperare, id à se scelus effici posse, an ignorari cũ feciſſet, an etiã si ignoratum non esset, absolui, uel pœna leui transigi, uel tardiore, uel ex qua minus incommodi consecuturus q̃ ex facto gaudij uideretur, an etiam tanti putauerit pœnã subire. Post hæc an alio tempore, & aliter facere, uel facilius, uel securius potuerit, ut dicit Cicero pro Milone, enumerans plurimas occasiones, quibus ab eo Clodius impune occidi potuerit. Præterea cur potissimũ illo loco, illo tempore, illo modo sit aggressus, qui & ipse diligentissime tracta-

+ aut nullũ crimẽ credibile, aut hoc

tractatur pro eodem locus. An etiam, si nulla ratione ductus est, impetu raptus sit, & absq; sententia. Nam uulgò dicitur, Scelera non habere consilium. An etiam consuetudine peccandi sit allectus. Excussa prima parte an noluerit, sequitur an potuerit. Hic tractatur locus, tempus, ut furtum in loco clauso, frequenti tempore, uel diurno, cum testes plures, uel nocturno, cum maior difficultas. Inspiciantur utiq; difficultates & occasiones, quæ sunt plurimæ, ideoq; exemplis non egent. Hic sequens locus talis est, ut si fieri non potuit, sublata lis sit: si potuit, sequatur quæstio, an fecerit. Sed hæc etiam ad animi coniecturam pertinent. Nam & ex his colligitur an sperauerit. Ideo spectari debent & instrumenta, ut Clodij ac Milonis comitatus. Quæstio an fecerit, incipit à secundo tempore, id est præsenti, ac deinde coniuncto, quorum sunt sonus, clamor, gemitus, latitatio, metus, & similia. His accedunt signa, de quibus tractatum est. Verba etiã & facta, quæq; anteceſſerunt, quæq; insecuta sunt. Hæc aut nostra sunt, aut aliena. Sed uerba magis nocent, aut minus, magis nocent et minus prosunt nostra quàm aliena, magis prosunt & minus nocent aliena quàm nostra. Facta autem interim magis prosunt nostra, interim aliena, ut si quid quod pro nobis sit, aduersarius fecit. Semper uero magis nocent nostra quàm aliena. Est & illa in uerbis differentia, quod aut aperta sunt, aut dubia, seu nostra, seu aliena sunt. Infirmiora in utrunque sint necesse dubia, tamen nostra sæpe + magis nocent, ut in illa controuersia: Interrogatus filius ubi esset pater, dixit:

Scelera consilium non habent.

Ab occasiõe

A uerbis.

A factis.

+ nobis

ubicunque est uiuit, at ille in puteo mortuus est inuentus. Aliena quæ sunt dubia nunquam possunt nocere, nisi aut incerto autore, aut mortuo. Nocte audita est uox, caueto tyrannicidam, & interrogatus, cuius ueneno moreretur respondit, non expedit tibi scire. Nam si est qui posset interrogari, soluet ambiguitatem. Cum autem dicta factaq; nostra defendi solo animo possint, aliena uariæ refutantur. De uno quidem maxime genere coniecturalium controuersiarum locuti uidemur, & in omnes aliquid de his cadit. Nã depositi, furti, creditæ pecuniæ, & à facultatibus argumenta ueniunt, an fuerit quod deponeretur, & à personis, an illum deposuisse apud hunc, uel + huic credidisse credibile sit, an petitorem calumniari: An reum inficiatorem esse, uel furem. Sed etiam in furti reo sicut in cædis, quæritur de facto, & de autore. Crediti & depositi duæ quæstiones, sed nonnunquam iunctæ, an datum sit, an redditum. Habent aliquid proprij, adulterij causæ, quod plerunq; duorum discrimen est, et de utriusq; uita dicendum, quanquam & id quæritur, an utrunque pariter defendi oporteat. Cuius rei consilium nascetur ex causa. Nam si adiuuabit pars altera, coniungam: si nocebit, separabo. Ne quis autem mihi putet temere excidisse, quod plerunq; duorum crimen esse adulterium, non semper dixerim, potest accusari sola mulier incerti adulterij. Munera domi inuenta sunt, pecunia cuius autor non extat, codicilli, dubium ad quem scripti. In falso quoq; ratio similis. Aut enim plures in culpam uocantur, aut unus, & scriptor quidem semper tueri signatorem

Depositi, furti, creditæ pecuniæ, quæstiones. + hunc

Adulterij.

Occupatio.

Falsi.

torem necesse habet, signator scriptorem non semper. Nam & decipi potuit. Is autem qui hos adhibuisse, et cui id factum dicitur, & scriptorem & signatores defendet. Iidem argumentorum loci in causis proditionis, & affectatæ tyrannidis. Verum illa scholarum consuetudo ituris in forum potest nocere, quod omnia quæ in themate non sunt, pro nobis ducimus. Adulterium obijcis, quis testis? quis index? quod precium? quis conscius? Venenum, ubi emi? à quo? quando? quanti? per quem dedi? Pro reo tyrannidis affectatæ, ubi sunt armas? quos contraxi satellites? Neq; hæc nego esse dicenda, & ipsis utendum pro parte suscepta. Nam & in foro, + siquando aduersarius probare non poterit, desiderabo. Sed in foro tantum illam facultatem olim desiderauimus, ubi non ferè causa agitur, ut non aliquid ex his, aut plura ponantur. Huic simile est, quod in epilogis quidam, quibus uolunt liberos, parentes, nutrices accommodat, nisi quæ magis concesseris ea quæ non sint posita, desiderare quàm dicere. De animo quo modo quæratur, satis dictum est, cum ita diuiserimus, an uoluerit, an potuerit, an fecerit. Nam qua uia tractatur, an uoluerit, eadem quo animo fecerit. Id enim est, an male facere uoluerit. Ordo quoque rerum, aut affert, aut detrahit fidem, multò scilicet magis res prout congruunt, aut repugnant, sed hæc nisi in ipso complexu causarum non deprehenduntur. Quærendum tamen semper quid cuiq; connectatur, & quid cui consentiat.

Proditiõis. Tyrannidis affectatæ

+ aliquãdo

Ordo.

De Finitione. Cap. IIII.

Sequi-

SEquitur coniecturam finitio. Nam qui non potest dicere nihil feciſſe, proximum habebit, ut dicat, non id feciſſe quod obijciatur. + Itaque plerunque legibus ijſdem, quibus coniectura uerſatur, deſenſionis tantum genere mutato, ut in furtis, depoſitis, adulterijs. Nam quemadmodum dicimus, non feci furtum, non accepi depoſitum, non cõmiſi adulterium: ita, non eſt hoc furtum, non eſt hoc depoſitum, ſed mutuatio, non eſt hoc adulterium. Interim à qualitate ad finitionẽ deſcenditur, ut in actionibus dementiæ, malæ tractationis, Reipu. læſæ. In quibus ſi recte facta eſſe obijciuntur, dici non poteſt, illud ſuccurrit, non eſt male tractare Rempub. ucrbis lædere. Finitio igitur eſt rei propoſitæ propria & dilucida, & breuiter comprehenſa uerbis enunciatio. Conſtat maxime, ſicut eſt dictum, genere, ſpecie, differentibus, proprijs, ut ſi finias equũ (noto enim maxime utar exemplo) Genus eſt animal, ſpecies mortale, differentia irrationabile. Nã & homo mortale erat. Proprium, hinniens. Hæc adhibetur orationi in pluribus cauſis. Nam tum eſt certum de nomine, ſed quæritur quæ res ei ſubijcienda ſit, tum res eſt manifeſta, ſed de nomine non conſtat. De re, cum dubium eſt, interim coniectura eſt, ut ſi quæratur, quid ſit Deus. Nam qui id neget, Deum eſſe ſpiritum omnibus partibus immixtum, non hoc dicat falſum eſſe illius diuinæ naturæ appellationem, ſicut Epicurus, qui humanam ei formam locumq; inter mundos dedit, ſed nomine utercq; uno utitur, utrum ſit in re coniectat. Interim qualitas tractatur, ut quid ſit rhetorice, uis per ſuadẽ-

+ ita & pluribus legib' idem

Hæc uerba in pleriſque exemplaribus deſiderãtur, & uideri poſſent ab interprete adiecta.

DEVS

suadendi an bene dicendi scientia. Quod genus est in iudicijs frequentissimũ. Sic enim quæritur, an deprehensus in lupanari cum aliena uxore, adulter sit, quia non de appellatione, sed de ui facti eius ambigitur, an omnino peccarit. Nam si peccauit, non potest aliud esse, quàm adulter. Diuersum est genus, cum controuersia consistit in nomine, quod pendet ex scripto, nec uersatur in iudicijs, nisi propter uerba, quæ litem faciunt. An qui se interfecit, homicida sit. An qui tyrannum in mortem compulit, tyrannicida. An carmina magorũ ueneficium. Res enim manifesta est, sciturq; non idem esse occidere se, quod alium. Non idem occidere tyrannum, quod compellere ad mortem. Non idem carmina, ac mortiferam potionem. Quæritur tamen, an eodem nomine appellanda sint. Quanquam autem dissentire uix audeo à Cicerone, qui permultos secutus autores, dicit finitionem esse de eodẽ, & de altero (+ Semper enim neganti aliquod esse nomẽ, dicendum quid sit potius) tamen in eandem treis habeo uelut species. Nam interim sic conuenit quærere, an habendum sit adulterium in lupanari. Cum hoc negamus, non necesse est dicere quid id uocetur, quia totum crimẽ inficiamur. Interim quæritur, an hoc furtum, an sacrilegium, non quin sufficiat non esse sacrilegium, sed quia necesse sit dicere quid sit aliud, quo in loco utrunq; finiendum est. Interim quæritur in rebus specie diuersis, an & hoc eodem modo sit appellandum, cum res utraq; habeat suum nomen, ut amatorium, uenenum. In omnibus autem huius generis litibus quæritur, an etiam hoc, quia nomen

+ semper negando aliquod esse nomen, dicendum quid sit potius, tamen eas dẽ res habeo ueluti species.

men de quo ambigitur, utiq; in alia re certum est. Sacrilegium est rem sacram de templo surripere. Num & priuatam? Adulterium cum aliena uxore domi coire. An & in lupanari? Tyrannicidium, occidere tyrănum. An etiam in mortem compellere? Ideoq; συλλογισμὸς de quo postea dicam, uelut infirmior est finitio, quia in hac quæritur, an idem sit huius rei nomĕ, quod alterius: Illo, an perinde habenda sit hæc atq; illa. Est & talis finitionum diuersitas, ut quidam sentiũt, nunquam idem diuersis uerbis comprehĕdatur, ut rhetorice bene dicĕdi scientia, & eadem bene inueniendi, & bene enunciandi & dicendi secundum uirtutem orationis, & dicendi quid sit officij. Atque prouidendum, † an si sensu non pugnant, comprehensione dissentiant. Sed de his disputatur, non litigatur. Opus est aliquando finitione obscurioribus & ignotioribus uerbis, quid sit clarigatio. Erit & interim notis nomine uerbis, ut quid sit penus, quid littus. Quæ uarietas efficit, ut eam quidam coniecturæ, quidam qualitati, quidam legitimis quæstionibus subiecerint. Quibusdam ne placuit quidem omnino subtilis hæc, & ad morem dialecticorum formata conclusio, ut in disputationibus potius per argumenta uerborum cauillatrix, quàm in oratoris officio multum allatura momenti. Licet enim ualeat in sermone tantum, ut constrictum in uinculis suis habeat eum qui responsurus est, & uel tacere, uel etiam inuitum id quod sit contra, cogat fateri, non eadem est tamen eius in causis utilitas. Persuadendum enim iudici est, qui etiamsi uerbis deuinctus est, tamen nisi ipsi rei

† ut

Clarigatio dicta à clara uoce, qua utebatur pater patrat⁹, ut alij à clero, hoc est à sorte, nã bellica sorte hostiles agros inuadebãt, unde Græcis κληρονόμοι dicti, qui iure bona defuncti sortiunt.

accesse

acceſſerit, tacitus diſſentiet. Agenti uero, quæ tanta eſt huius præciſæ comprehenſionis neceßitas? An ſi non dixero, homo eſt animal rationale, mortale, non potero ex poſitis tot corporis animiq; proprietatib. latius oratione ducta, uel à dijs eum, uel à mutis diſcernere? Quid? quod nec uno modo definitur res eadem, ut facit Cicero: Quid enim uulgo uniuerſos? ſed latiore, uarioq; tractatu, ut omnes oratores plerunq; fecerunt. Rariſſima enim apud eos reperietur illa ex conſuetudine philoſophorum ducta ſeruitus (eſt enim certe ſeruitus ad certa ſe uerba aſtringendi) idq; faciẽdum in libris Ci de Oratore M. Antonius. Nam eſt etiã periculoſum, cum ſi uno in uerbo ſit erratum, tota cauſa cecidiſſe uideatur. Optimaq; eſt illa media uia, qua utitur Cicero pro Cecinna, ut res proponatur, uerba nõ periclitẽtur: Etenim recuperatores, non ea ſola uis eſt quæ ad corpus noſtrum, uitamq; peruenit, ſed etiam multò maior ea quæ periculo mortis iniecto, formidine animum perterritũ loco ſæpe, & certo ſtatu dimouet. Aut cum finitionẽ præcedit probatio, ut in Philippicis Cicero Seruium Sulpitiũ occiſum ab Antonio colligit, & in clauſula demum ita finit: Is ei profecto mortem attulit, qui cauſa mortis fuit. Non negauerim tamen hæc quoq;, ut expedit cauſæ eſſe facienda. Et ſi quando firma comprehendi poterit, & breui cõplexu uerborum finitio, eſſe id tum elegans, tum etiam fortißimũ, ſi modò erit illa inexpugnabilis. Eius certus ordo eſt quid ſit, an hoc ſit, & in hoc ferè labor maior eſt, ut finitionem confirmes q̃ in rem finitionẽ applices.

In eo quid sit, duplex opus est. Nam & nostra confirmãda est, & aduersæ partis destruenda finitio. Ideoq; in schola ubi nobisipsis fingimus contradictionem, duos ponere debemus fines, quales utrinq; esse optimi poterũt. At in foro prouidendum, num forte superuacua, & nihil ad causam pertinẽs, an ambigua, an cõtraria, an communis sit finitio, quorum nihil non accidere agentis culpa potest. Vt recte autem finiamus, ita fiet, si prius in animo cõstituerimus quid uelimus efficere. Sic enim accommodari ad uoluntatem uerba poterũt, atque ut à notissimo exemplo, quo sit res lucidior, non recedamus. Qui priuatam pecuniam de templo surripit, sacrilegij reus est, culpa manifesta. Quæstio est, an huic crimini nomen quod est in lege, conueniat. Ergo ambigitur, an hoc sacrilegium sit. Accusator, quia de templo sit surrepta pecunia, utitur hoc nomine. Reus, quia priuatam surripuerit, negat esse sacrilegium, sed furtum fatetur. Actor ergo ita finiet. Sacrilegium est surripere aliquid de sacro. Reus ita finiet. Sacrilegium est surripere aliquid sacri. Vterq; alterius finitionem impugnat. Ea duobus generibus euertitur, si aut falsa est, aut parum plena. Nam illud tertium, nisi stultis non accidit, ut nihil ad quæstionem pertineat. Falsa est, si dicas: Equus est animal rationale: nam est equus animal, sed irrationale. Quod autem commune cum alio est, desinet esse proprium. Hic reus falsam dicit esse finitionem accusatoris. Accusator autem non potest dicere falsam rei. Nam est sacrilegium surripere aliquid sacri. Dicit parum plenã, adijciendum enim

Sacrilegiũ. Quare postea à iurisconsultis tãquã huiusce criminis cognitoribus dictũ est sacrilegiũ esse surripere rẽ sacrã de loco sacro. Is igit̃ qui abstulit rẽ priuatam de sacro loco, nõ sacrilegiũ, sed furtum committit.

enim, aut ex sacro. Maximus autem usus in approbando refellendoq; fine propriorum, ac differentium, nonnunquam etiam etymologiæ. Quæ tamen omnia, sicut in cæteris, confirmat æquitas, nonnunquam etiam coniectura mentis. Etymologia maximè rara est. Quid enim est aliud tumultus, nisi perturbatio tanta, ut maior timor oriatur? Vnde etiam nomen ductum est tumultus. Circa propria ac differentia magna subtilitas, ut cum quæritur, an addictus, quem lex seruire donec soluerit iubet, seruus sit. Altera pars finit ita: Seruus est, qui est iure in seruitute. Altera, qui in seruitute est eo iure quo seruus, aut ut antiqui dixerunt, qui seruitutem seruit. Quæ finitio etiamsi + constat æquo, nisi tamen proprijs & differentibus adiuuetur, inanis est. Dicet enim aduersarius seruire eum seruitutem, aut eo iure quo seruum. Videamus ergo propria, differentiaq; liberorum, quæ libro quinto leuiter in transitu attigerã. Seruus cum manumittitur libertinus, addictus recepta libertate est ingenuus. Seruus inuito domino libertatem non consequetur, addictus soluendo citra uoluntatem domini consequetur. Ad seruum nulla lex pertinet, addictus legem habet. Propria liberi, quæ nemo habet nisi liber, prænomen, nomen, cognomẽ, tribum, habet hæc addictus. Excusso quid sit, propè peracta est quæstio, an hoc sit. Id enim agimus, ut sit causæ nostræ conueniens finitio. Potentißima autem est in ea qualitas, an amor, an insania. Huc pertinebunt probationes, quas Cicero dicit proprias esse finitionis, ex antecedentibus, consequentibus, adiunctis, repugnantibus.

Tumultus

Addicti, qui ob grande æs alienum creditoribꝰ in nexũ dantur.

+ distat aliquo

Addicti.

Nulla lex.

Quod non sunt suæ uolũtatis & aboĩbꝰ Reipu. muneribus prohibiti serui.

Ee causis

causis, effectis, similibus, de quorum argumentorum natura dictum est. Breuiter autem pro Cecinna Cicero initia, causas, effecta, antecedentia, consequentia complexus est. Quid igitur? fugiebant propter metum? Quid metuebant? uim uidelicet. Potestis igitur principia negare, cum extrema concedatis? Sed similitudine quoq; usus est. Quæ uis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur? Sed ex contrario argumenta ducuntur, ut si quæratur, an amatorium, uenenũ sit, nec ne, quia uenenum, amatorium non sit. Illud alterum genus, quo sit manifestius adolescentibus meis (Meos enim semper adolescentes putabo) hic quoq; fictæ controuersiæ utar exemplo: Iuuenes, qui conuiuere solebant, constituerunt ut in littore cœnarent. Vnius, qui cœnæ defuerat, nomen tumulo quẽ extruxerant, inscripserunt. Pater eius à transmarina peregrinatione cum ad littus idem appulisset, lecto nomine suspendit se. Dicuntur hi causa mortis fuisse. Hic finitio est accusatoris: Per quẽ factum est ut quis perierit, causa mortis est. Reus est, qui fecit quid sciens, per quod perire homini necesse esset. Remota finitione accusatori sat est dicere: Causa mortis fuistis. Per uos enim actum est, ut homo periret, quia nisi uos illud feciſſetis, uiueret. Contrà, non statim per quem factum est ut quis periret, is dãnari debet, ut accusator, testis, iudex rei capitalis. Nec undecunq; causa fluxit, ibi culpa est, ut si quis profectionẽ suaserit, aut ad amicũ accesserit trans marc, et is naufragio perierit. Ad cœnam inuitarit, & is crudite illic contracta decesserit. Nec fuerit in causa mortis

Amatoriũ. φίλτρον.

tis solum adolescētiū factum, sed cruditas senis, & in dolore ferūdo infirmitas, deniq; si fortior fuisset, aut prudētior, uiueret. Nec mala mente fecerunt, & ille potuit uel ex loco tumuli, uel ex opere tumultuario suspicari nō esse monumentum. Qui ergo puniri debent, in quibus omnia sunt homicidæ, præter manum? Est interim certa finitio, de qua inter utranq; partem conuenit, ut Cicero dicit: Maiestas est imperio, atq; in omni populi Romani dignitate. Quæritur tamen, an maiestas minuta sit, ut in causa Cornelij quæsitum est. Sed hic etiam similis uideri potest finitiuæ, tamen quia de finitione non ambigitur, iudicatio est qualitas, atq; ad eum potius statum reducenda, ad cuius forte + quadam uenimus mentionem, sed & erat ordine proximus locus.

Finitio certa. In Part. Ora.

+ quidem

De Qualitate. Cap. V.

EST autem qualitas alia de summo genere, atq; ea quidem non simplex. Nam & qualis sit cuiusq; rei natura, et quæ forma quæritur, an immortalis anima, an humana specie deus, & de magnitudine ac numero, quantus sol, & an unus mundus. Quæ omnia quidem coniectura colliguntur, quæstionem tamen habent in eo, qualia sint. Hæc & in suasorijs aliquādo + tractari solent, ut si Cæsar deliberet, an Britanniam impugnet, quæ sit oceani natura, an Britannia insula (nam tum ignorabatur) quanta in ea terra, quo numero militum aggredienda, in consilium ferendū sit. Eidem qualitati succedunt facienda, ac non faciēda, appetenda, uitanda, quæ in suasorias quidem maxime cadunt, sed in cotrouersijs quoque sunt

+ tangi

frequentia, hæc sola differentia, quia illic de futuris, hic de factis agitur. Item demonstratiuæ partis omnia sunt in hoc statu. factum esse constat, quale sit factum quæritur. Lis est oīs aut de præmio, aut de pœna, aut de quantitate. Igitur primum genus causæ, aut simplex, aut comparatiuum. Illic quid æquum, hic quid æquius, aut quid æquissimum sit excutitur. Cum de pœna iudicium est, à parte eius qui causam dicit, aut defensio est criminis, aut imminutio, aut excusatio, aut ut quidam putant deprecatio. Defensio longe potentissima est, qua ipsum factum quod oijcitur, dicimus honestum esse. Abdicatur aliquis, quo inuito patre militarit, honores petierit, uxorem duxerit, tuemur quod fecimus. Partem hanc uocant Hermagoræi κατ' ἀντίληψιν, ad intellectum id nomen referentes: latine ad uerbum translatam inuenio, absoluta appellatur. Sed enim de re sola quæstio, iusta sit ea, nec ne. Iustum omne continetur natura, uel constitutione. Natura, quæ secundum cuiusq; rei dignitatem: hæc sunt pietas, fides, continentia, & talia. Adijciunt & id quod sit + par, uerum id non temere intuendum est. Nam & uis contra uim, et talia nihil habent aduersum eum, qui prior fecit iniuste, & non quoniam res pares sunt, etiam id est iustum quod anteceßit. Illa utrinq; iusta, eadem lex, eadem conditio, ac forsitan ne sint quidem paria, quæ ulla parte sunt dißimilia. Constitutio est in lege, more, iudicato, pacto. Alterum est defensionis genus, in quo factum per se improbabile, assumptus extrinsecus auxilijs tuemur, id uocant προσληπτικὴν. Latini hoc quoq; non ad

uerbum

uerbum transferunt. Assumptiua enim dicitur causa. In quo genere fortißimũ est, si crimen causa facti tuemur, qualis est defensio Orestis, oratio Milonis, + ἀντέγκλημα dicitur, quia omnis nostra defensio constat eius accusatiõe, q uindicatur. Occisus est, sed latro: + excæcatus, sed raptor. Est & illa ex causis facti ducta defensio priori contraria, in qua neq; factum ipsum per se, ut in absoluta quæstione defenditur, neq; ex contrario facto, sed ex aliqua utilitate Reipub. aut hominum multorum, aut etiam ipsius aduersarij, nonnunquam & nostra, si modo id erit quod facere nostra causa fas sit, quod sub extraneo accusatore & legibus agente prodesse nonnunquam potest, in domesticis disceptationibus potest. Nam & filijs pater in iudicio abdicationis, & maritus uxori, si malæ tractatiõis accusabitur, & patri filius si demẽtiæ causa erit, non inuerecunde dicet multum sua interfuisse, in quo tamẽ incõmoda uitantis melior q̃ commoda petentis est causa, quibus similia etiã in uera rerum quæstione tractantur. Nam quæ in scholis abdicatorũ, hæc in foro exhæredatorũ à parentibus, & bona apud + consules repetentium ratio est, quæ illic malæ tractatiõis, hic rei uxoriæ, cum quæritur utrius culpa diuortium factũ sit: quæ illic dementiæ, hic petendi curatoris. Subiacet utilitati etiam illa defensio, si peius aliquid futurum fuit. Nam in cõparatione malorum boni locũ obtinet leuius, ut si Mancinus fœdus Numantinum sic defendat, quod periturus nisi id factum esset, fuerit exercitus Romanus. Hoc genus ἀντίστασις Græce nominatur, comparatiuum nostri

+ κατ' ἀντίστασιν.

+ exectus

+ ꝓconsules Nam consules plerunq; de grauioribus cognoscebant, paulo post ipse testatur exhęredationẽ ꝑtinere ad centũuirorꝫ iudicium. Translatio criminis.

uocant. Hæc circa defensionem facti, quæ si neq; per se ipsam, neque adhibitis auxilijs dabitur, proximum est in alium transferre crimen, si possumus. Ideoq; etiam + in hos qui iam scripti sunt status, uisa est cadere trãslatio. Interdum ergo culpa in hominem reiligatur, ut si Gracchus reus fœderis Numantini, cuius metu leges populares tulisse in tribunatu uidetur, missum se ab Imperatore suo diceret. Interim deriuatur in rem, ut si is qui testamento quid iussus non fecerit, dicat per leges id fieri non potuisse, hoc μετάστασιν dicunt. Excusis quoq; his excusatio superest, ea est aut ignorantiæ, ut si quis fugitiuo stignata scripserit, eoq; ingenuo iudicato, neget se liberum eum sciisse: aut necessitatis, ut cum miles ad commeatus diem non affuit, dicit se fluminibus intercluſum, aut ualetudine. Fortuna quoq; sæpe substituitur culpæ. Nõnunq; male feciſſe nos, sed bono animo dicimus. Vtriusq; rei multa & manifesta exempla sunt. Idcirco nõ est eorum necessaria expositio. Sed omnia quæ supra scripta sunt, deerũt, uidendum an minui culpa possit, hic est ille qui à quibusdã dicitur fieri status quãtitatis. Sed cum sit aut pœnæ, aut honoris, ex qualitate facti constituitur. Eóque nobis sub hoc esse statu uidetur, sicut eius quoque quæ ad numerum refertur à Græcis. Nam & ποιότητα, & ποσότητα dicunt, nos utrunq; eadem appellatione cõplectimur. Vltima est deprecatio, quod genus causæ pleriq; negarunt in iudicium unquam uenire. Quin Cicero quoq; pro Q. Ligario, idem testari uidetur cum dicit: Causas Cæsar egi multas equidem tecum, dum te

Lib. 4. ca. 8. + in hoc ad iam scriptũ fit, uisa, &c.

Excusatio

Imminutio culpæ.

Deprecatio

te in foro tenuit ratio honorũ tuorum. Certe nunq̃ hoc modo, ignoscite iudices, errauit, lapsus est, non putauit, si unquam posthac, & cætera. In senatu uero, & apud populum, & apud principem, & ubicunq; iuris clementia est, habet locum deprecatio. In qua plurimum ualent ex ipso qui reus est, hæc tria in uita præcedere, si innocens, si bene meritus, si spes in futurum innocenter uicturi, & in aliquo usu futuri. Præterea si uel alijs incommodis, uel præsenti periculo, uel pœnitentia uideatur satis pœnarum dedisse. Extra, nobilitas, dignitas, propinqui, amici. In eo tamen qui cognoscit, plurimum ponendum, si laus eum misericordis potius, quàm reprehensio dissoluti consecutura est. Verum & in iudicijs, etiamsi non toto genere causæ, tamen ex parte magna hic locus sæpe tractatur. Nam & diuisio frequens est, etiamsi fecisset, ignoscendum fuisse. Idq; in causis dubijs sæpe prævaluit, & epilogi omnes in eadem ferè materia uersari solent. Sed nonnunq̃ etiam reus hic totius summam constituit, si exhæredatum à se filium pater testatus fuerit elogio, propterea quod is meretricem amauerit. Nam omnis hic quæstio, an huic delicto pater debuerit ignoscere, et Centumuiri tribuere debeant ueniam. Sed etiam in formulis, cum pœnariæ sunt actiones, ita causam partimur, an commissa sit pœna, an exigi debeat. Id autem quod illi uiderunt, uerum est, reum à iudicibus hoc defensionis modo liberari non posse. De præmijs autem quæruntur duo, an ullo sit dignus qui petit, an tanto, ex duobus uter dignior, ex pluribus quis dignissimus. Quorum tra-

status ex ipso meritorum genere ducuntur. Et intuebimur non rem tantum, siue alleganda, siue comparanda erit, sed personam quoq;. Nam et multum interest, tyrannũ iuuenis occiderit, an senex, uir an fœmina, alienus an coniunctus. Est & ad locum multipliciter, in ciuitate tyrannis assueta, an libera semper, in arce an domi, & quomodo factum sit, ferro an ueneno, & quo tempore, bello an pace, an cum depositurus esset eã potestatem, an cum aliqd noui sceleris ausurus. Habetur in meritis gratia, periculum quoq; ac difficultas. Similiter + liberalitas

+Libertas

à quo profecta sit refert. Nam in paupere gratior, q̃ in diuite, dante beneficium quàm reddente, patre quàm oratore. Item quam rem dederit, & quo tempore, & quo animo, id est num in aliquam spem suã, similiter alia. Et ideo qualitas maxima oratoris recipit opera, quia in utranq; partem plurimum est ingenio loci, nec usquam tantum affectus ualent. Nam coniectura extrinsecus quoque adductas frequenter probationes habet, & argumenta ex materia sumit, ut quale quicq; uideatur eloquentia opus est, hic regnat, hic imperat, hic sola uincit. Huic parti subiungit Virginius causas abdicationis, dementiæ, malæ tractationis, orbarum nuptias indicentium. Nam & iudicium ferè sic accidit, inuentiq; sunt qui has materias officiorum uocarent. Sed alios quoq; nonnunquam leges hæ, recipiunt status. Nam & coniectura est aliquando in pleriſq; horum, cum se uel non feciſſe, uel bona mente feciſſe contendunt. Cuius generis exempla sunt multa. Et quid sit dementia, ac mala tractatio finitur. Nam iuris

Qualitas rhetorum et oratorum officina.

leges

leges plerunq; quæstiones præcurrere solent, & ex quibus causis + non fiat statutum. Quod tamen facto defendi non poterit, iure nitetur, & quot & quibus causis abdicare non liceat, & in quæ crimina malæ tractationis actio detur, & cui accusare dementiæ non permittatur. Abdicationũ formæ sunt duæ, altera criminis perfecti, ut si abdicetur raptor, adulter: altera imperfecti uelut pendentis, & adhuc in conditione positi, quales sunt in quibus abdicatur filius qui non pareat patri. Illa semper asperam abdicantis actionẽ habet, immutabile est enim quod factum est: hæc ex parte blanda, & suadenti similima. Mauult enim pater corrigere, q̃ abdicare. At pro filijs in utroq; genere summissa, & ad satisfaciendũ composita. A quo dissensuros scio, qui libenter patris figuram lædunt, quod non ausim dicere nunq̃ esse faciendum (potest enim materia incidere, quæ hoc exigat) + cæterum uidendum est, quoties aliter agi potest, sed de figuris alio libro tractabimus. Non dissimiles autem abdicationum actionibus sunt malæ tractationis actiones. Nam & ipsæ habent eandem in accusationibus moderationem. Dementiæ quoq; iudicia, aut propter id quod factum est, aut propter id quod adhuc fieri uelnõ fieri potest instituuntur, & actor in eo quod factum est, liberum habet impetũ, sic tamẽ, ut factum accuset ipsius patris, tanq̃ ualetudine lapsi misereatur: in eo uero, cuius libera mutatio est, diu roget & suadeat, & nouissime dementiam rationi queratur obstare, non mores, quos quanto magis in præteritum laudauerit, tanto facilius probabit

+ non fiant status

Abdicationum formę.

+ certe

Dementiæ.

morbo esse mutatos. Reus quoties causa patietur, debebit esse in defensione moderatus, quia ferè ira, contentio, & concitatio furori sunt similia. Omnibus his commune est, quod rei non semper defensione facti, sed excusatione aç uenia frequenter utuntur. Est enim domestica disceptatio, quã & semel peccasse, & per errorẽ, & leuius q̃ objiciatur, absolutioni nonnunquã sufficit. Sed alia quoq; multa controuersiarum genera in qualitatem cadunt. In-

Iniuriarum actio.

iuriarum, quanquam enim reus aliquando feciſſe negat, plerunq; tamen hæc actio facto atque animo contingitur.

De accusatore constituendo.

De accusatore constituendo, quæ iudicia diuinationes uocantur (In quo genere Cicero quidem, qui mandantibus socijs Verrem accusabat, hac usus est diuisione) + spectandum à quo maxime agi uelint hi, quorum de ultione + spectãdũq; qd maxime + aut quid quæritur, + à quo minime uelit is, qui accusatur. Frequẽtissimæ tamen hæ sunt quæstiones, uter maiores causas habeat, uter plus industriæ, aut uirium sit allaturus ad accusandum, uter id fide meliore facturus. Tutelæ præterea, in quo iudicio solet quæri, an alia de re quàm de calculis cognosci oporteat. An fidem præstare debeat tantum, non etiam consilium & euentus. Cui simile est malæ gestæ procurationis in foro negotiorum gestorum, nam & mãdati actio est. Præter hæc finguntur in scholis, & scripti maleficij, in quibus aut hoc quæritur, an scriptum sit, aut hoc, an maleficium sit, raro utrunq;. Malæ gestæ legationis apud Græcos, & ueris causis frequens, ubi iuris loco quæri solet, an omnino aliter agere, quàm mandatum sit liceat, & quousq; sit legatus, quoniam aliæ in

Tutelæ actio.

Malæ gestæ curationis. Negotiorũ gestorum. Mãdati act. Scripti maleficij.

renuncian-

renuntiando sunt, ut in hoc, qui testimonium in Verrem dixerat post perlatam legationem. Plurimũ tamen est in eo, quale sit factum Reipu. læsæ. Hinc mouentur quidem mille iuris cauillationes, quid sit Remp. lædere, & læseritne, an profuerit, et ab ipso, an propter ipsum læsa sit. In facto tamen plurimum inest. Ingrati quoq;, in quo genere quæritur, an is cum quo agitur acceperit beneficiũ, quod raro negandum est: ingratus est enim qui negat quantũ acceperit, an reddiderit, an protinus cui non reddiderit, ingratus sit, an potuerit reddere, an id quod exigebatur, debuerit, quo animo sit. Simpliciores illæ iniustè repudij, sub qua lege controuersiæ illud propriũ habent, quod à parte accusantis defensio est, & defendentis accusatio. Præterea cum quis rationẽ mortis in senatu reddit, ubi una quæstio est iuris, an is demũ prohibendus sit, qui mori uult, ut se legum actionibus subtrahat. Cætera qualitatis. Finguntur & testamẽta, in quibus de sola quæratur uoluntate, ut in cõtrouersia, quã supra exposui, in qua de parte patrimonij quarta quam pater dignissimo ex filijs reliquerat, contendunt philosophus, medicus, orator. Quod item accidit, si orbæ nuptias indicant pares gradu, & si inter propinquos de idoneo quæratur. Sed omnes nec mihi persequi materias in animo est. Fingi enim adhuc possunt, nec communes sunt earum quæstiões, quia positionibus mutãtur. Hoc tantum admiror, Flauiũ, cuius apud me meritò summa autoritas, cum artem scholæ tantum componeret, tam anguste materiam qualitatis terminasse. Quantitas quoq; (ut dixi plerunq;) etiamsi

non

non semper, tamen plerunq; eidem subiacet, seu modi est, seu numeri. Sed modus aliquando constat æstimatione facti, quanta sit culpa, quantúmue beneficium: aliquãdo iure, cum id in controuersiam uenit, qua quis lege puniendus, uel honorandus sit. Stuprator an decẽ milia dare debeat, quæ pœna huic crimini cõstituta est, an quia stupratus se suspẽdit, capite puniri, tanquã causa mortis. Quo in genere falluntur, qui ita dicunt, tanq; inter duas leges quæratur. Nam de decem milibus nulla controuersia est, quæ nec petuntur. Iudicium redditur, an reus causa sit mortis. In coniecturam quoque eadem species cadit, cum perpetuò, an quinquennali sit exilio multandus, in cõtrouersiam uenerit, num prudens cædem cõmiserit, quæritur. Illa quoque quæ ex numero ducitur, pendet ex iure, an Thrasybulo triginta præmia debeantur, & cum duo fures pecuniã abstulerunt, separatim quadruplum quisq; an duplum debeat. Sed hic factum quoq; æstimatur, & tamen ius ipsum pendet ex qualitate.

Lib. 4. ca. de narratiõib.

De Actionis quæstione. Cap. VI.

QVI neq; feciſſe ſe negabit, neq; aliud esse quod fecerit, dicet, neq; factã defendet, necesse in suo iure consistat. In quo plerunq; actionis est quæstio, quæ non semper eadem est, ut quidam putauerunt. Nam & iudicium antecedit, qualia sunt Prætura curiosa consilia, cum de iure accusatoris ambigitur, & in ipsis frequentissime iudicijs uersatur. Est enim duplex eius disceptationis conditio, quod aut intentio, aut præscriptio habet controuersiam. Ac fuerũt qui præscriptionis

Præscriptionis contentio.

statum

ſtatum facerent, tanq̃ ea non ijſdem + omnibus, quibus cæteræ leges, quæſtionibus contineretur. Cũ ex præſcriptione lis pendet, de ipſa re quæri nõ eſt neceſſe. Ignominioſo patri filius præſcribit, de eo + ſolo iudicatio eſt an liceat. Quoties tamen poterimus, efficiendum eſt, ut de re quoq; bene ſentiat. Sic enim iuri noſtro libentius indulgebit, ut in + poſſeſſionibus, quæ ex interdictis fiunt, etiamſi non proprietatis eſt quæſtio, ſed tantum poſſeſſionis, tamen non ſolum poſſediſſenos, ſed etiam noſtrũ poſſediſſe docere oportebit. Sed frequẽtius etiam quæritur de intentione. Vir fortis optet quæ uolet, nego illi dandum quicquid optauerit, non habeo præſcriptionem, ſed tamen uoluntate cõtra uerba præſcriptionis modo utor. In utroq; autẽ genere ſtatus idem fit. Porrò lex oĩs, aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut uetat, aut permittit. Item habet, aut propter ſcipſam, aut propter alteram quæſtionem, aut in ſcripto, aut in uoluntate. In ſcripto, aut apertum eſt, aut obſcurum, aut ambiguum. Quod de legibus dico, idem accipi uolo de teſtamentis, pactis, ſtipulationibus, omni denicq; ſcripto, idẽ de uoce. Et quoniam quatuor huius generis quæſtiones, uel ſtatus facimus, ſingulos percurram.

+ cõmunib⁹

+ loco

+ ſpõſionib⁹

Legis poteſtas.

De Statu ex ſcripto & uoluntate. Cap. VII.

SCripti & uoluntatis, frequentiſſima inter conſultos quæſtio eſt, & pars magna controuerſiæ iuris hinc pendet, quo minus id in ſcholis accidere mirum eſt, ubi etiam ex induſtria fingitur. Eius genus unum eſt, in quo & de ſcripto, & uolũtate quæritur. Id tum accidit cum

eſt

est in lege aliqua obscuritas, & in ea, aut uterq; suam interpretationem confirmat, aut aduersarij subuertit, ut hic: Fur quadruplum soluat, duo surripuerunt pariter decem milia, petuntur ab utroq; quadragena, illi postulant, ut uicena cõferant. Nam & actor dicit, hoc esse quadruplum quod petat, & rei hoc quod offerant. Voluntas quoq; utrinq; defenditur, aut cũ de altero intellectu certum est, de altero dubium. Ex meretrice natus, ne concionetur. Quæ filium habebat, prostare cœpit. Prohibetur adolescens concione. Nam de eius filio, quæ ante partum meretrix fuit certum est, an eadem huius causa sit, dubium est, quia ex hac natus, & hæc meretrix est. Solet et illud quæri, quo referatur quod scriptum est, bis de eadẽ re ne sit actio, + id est, hoc bis ad actorem, an ad actionem. Hæc ex iure obscuro. Alterum genus est ex manifesto, quod qui solum uiderunt, hunc statum plani, & uoluntatis appellauerunt. In hoc altera pars scripto nititur, altera uoluntate. Sed contra scriptum tribus generibus occurritur. Vnum est, in quo id seruari semper non posse ex ipso patet. Liberi parentes alant, aut uinciantur. Nõ enim alligabitur infans. Hinc erit ad alia transitus, et diuisio, num quisquis non aluerit, nũ hic. Propter hoc proponunt quidam tale genus controuersiarum, in quo nullum argumentum est, quod ex lege ipsa peti possit, sed de eo tantum, de quo lis est, quærendũ sit. Peregrinus, si murum ascenderit, capite puniatur. Cum hostes murũ ascendissent, peregrinus eos depulit, petitur ad supplicium. Non erunt hic separatæ quæstiones, an quisquis, an hic, quis

quia nullum potest afferri argumentum contra scriptum uehementius eo quod in lite est, sed hoc tantum, an ne scr uandæ quidem ciuitatis causa. Ergo & æquitate, & uoluntate pugnandum. Fieri tamen potest, ut ex alijs legibus exẽpla ducamus, per quæ appareat semper stari scripto nõ posse, ut Cicero pro Cecinna fecit. Tertium, cum in ipsis uerbis legis reperimus aliquid, per quod probemus aliud legum latorẽ uoluisse, ut in hac controuersia: Qui nocte cum ferro deprehensus fuerit, alligetur. Cum annulo ferreo inuẽtum magistratus alligauit. Hic quia ẽ uerbum in lege, deprehensus, satis etiam significatũ uidẽtur non contineri lege, nisi noxium ferrũ. Sed qui uoluntate nitetur, scriptũ quoties poterit, infirmare debebit, qui scriptum tuebitur, adiuuare se etiam uoluntate tenebit. In testamentis & illa accidunt, ut uoluntas manifesta sit, scriptum nihil sit, ut in iudicio Curiano, in quo nota L. Crassi & Scæuolæ fuit contentio. Substitutus hæres fuit, si posthumus ante tutelæ suæ annos deceßisset. Non est natus. Propinqui bona sibi uendicabant. Quis dubitaret, quin ea uoluntas fuisset testantis, ut is nõ nato filio hæres esset, qui mortuo? sed hoc non scripserat. + Id quoq; quod huic contrarium est, accidit nuper, ut esset scriptũ, quod appareret scriptorẽ noluisse, qui sestertiũ nummũm quinq; milia legauerat, cũ emendaret testamentũ, sublatis sestertijs nũmis, argenti pondo posuit, quinq; milia remanserũt. Apparuit tamẽ quinq; pondo dari uoluisse, quia ille in argẽto legato modus et inauditus erat & incredibilis. Sub hoc statu generales sunt quæstiones,

+ hic

scripto

scripto an uoluntate standum sit, quæ fuerit scribentis uoluntas, tractatus omnes qualitatis an cõiecturæ, de quibus satis dictum arbitror.

De Contrarijs Legibus. Cap. VIII.

Antinomia quæ sit explicat Budęus i annotat. in Pandectas.

PRoximum est de legibus contrarijs dicere, quia inter omnes artium scriptores constat in antinomia duos esse scripti et uoluntatis status, neq; immeritò, quia cum lex legi obstet, utrinq; contra scriptum dicitur, & quæstio est de uoluntate: In utraq; id ambigitur an utiq; illa lege sit utendum. Omnibus aut ẽ manifestum est nunq̃ esse legem legi contrariam iure ipso, quia si diuersum ius esset, alterum altero abrogaretur, sed eas casu collidi & euentu. Colliduntur autem, aut pares inter se, ut si optio tyrannicidæ, & uiri fortis comparentur, utriq; data qđ uelit petendi potestate. Hic meritorũ, temporis, præmij collatio est. Aut secum ipsæ, ut duorum fortium: duorum + duarum raptarum *tyrannicidarum, + raptarum, in quibus non potest esse alia quæstio, q̃ tẽporis, utra prior sit, aut qualitatis, utra iustior sit petitio. Diuersæ quoq; leges confligunt, aut si* + aut duæ *miles. + Diuersæ quibus etiam citra aduersam legem cõtra dici posßit, ut in hac controuersia: Magistratus ab arce ne discedat. Vir fortis optato quæ uolet,* uel alia nulla obstante, *quæri potest, an quicqd optarit accipere debeat, & à magistratu multa dicentur, qbus scriptum expugnatur. Si incendium in arce fuerit, si in hostes recurrendum,* + *contra quas nihil opponi potest, nisi lex altera. Tyrannicidæ imago in gymnasio ponatur cõtrà mulieris imago in gymnasio ne ponatur. Mulier tyrãn*

Non erat in uetusto codice

+ Similes, cõtra.

rannum occidit. Nam neq; mulieris imago ullo alio casu poni potest, neq; tyrannicidæ ullo alio casu submoueri. Impares sunt, cum alteri multa sunt quæ opponi possunt alteri nihil, nisi quod in lite est, ut cum uir fortis impunitatem desertoris petit. Nam contra legem uiri fortis, ut supra ostẽdi, multa dicũtur, aduersus desertores scripta non potest nisi optione subuerti. Item confessum est ex utraq; parte ius, aut dubium. Si confessum est, hæc ferè quærũtur: Vtra lex potentior, ad deos pertineat, an ad homines, Rempublicam an priuatos, de honore an de pœna, de magnis rebus an de paruis, permittat an uetet, an imperet. Solet tractari & utra sit antiquior, & uelut potẽtissima, utra minus perdat, ut in desertore & uiro forti, + quod illo nõ occiso, lex tota tollatur, occiso, sit reliqua uiro forti alia optio. Plurimum tamen est in hoc, utrum fieri sit melius atq; æquius, de quo nihil præcipi, nisi proposita materia potest. Si dubiũ, aut alteri, aut inuicem utriq; de iure fit controuersia, ut in re tali: Patri in filium, patrono in libertum manus iniectio sit, liberti hæredem sequantur. Liberti filium quidam fecit hæredem, inuicem petitur manus iniectio, & patronus negat ius patris illi fuisse, qa ipse in manu patroni fuerit. Duplices leges sicut duæ colliduntur, ut nothus ante legitimum natus legitimus sit, post legitimum tantum ciuis. Quod de legibus, idem de senatusconsultis dictũ: quæ si aut inter se pugnent, aut obstent legibus, non tamen aliud sit eius status nomen.

+ quo mõ.

De syllogismo seu Ratiocinatione. Cap. IX.

Syllogismus habet aliquid simile scripto & uolũtati, quia semper pars in eo altera scripto nititur. Sed hoc interest, quod illic contra scriptũ dicitur, hic super scriptũ, illic q uerba defendit hoc agit, ut fiat utiq; quod scriptum est, hic ne aliud q̃ scriptum est. Eius nonnulla etiam cum finitiõe coniunctio. Nam sæpe, si finitio infirma est, in syllogismum delabitur. Sit enim lex: Veneficã capite puniatur.+ Sæpe separanti amatoriũ dedit, eundem repudiauit, per propinquos rogata ut rideret, nõ est reuersa, suspẽdit se maritus, mulier ueneficij rea est. Potissima est actio dicentis amatorium uenenum esse, id erit finitio: quæ si parũ ualebit, fiet syllogismus, ad quẽ uelut remissa priore contentione ueniemus, an perinde puniri debeat, ac si uirum ueneno necasset. Ergo hic status ducit ex eo quod scriptum est, id quod incertum est, quod quoniam ratiocinatione colligitur, ratiocinatiuus dicitur. In has ferè species uenit: An quod semel ius est, idem & sæpius. Incesti damnata & præcipitata de saxo, uiua repetitur. An quod in uno, & in pluribus. Qui duos uno tempore tyrãnos occidit, duo præmia petit. An quod antè & postea. Raptor profugit, raptã nupsit, reuerso illo petit optionem. An quod in toto, idem in parte. Aratrum accipere pignore non licet, uomerẽ accepit. An quod in parte idem in toto. Lanas uehere Tarento non licet, oues uexit. In his syllogismis scripto alter nititur, alter nõ satis cautum esse dicit. Postulo ut præcipitetur incesta, lex est, & rapta optionem petit, & in oue lanæ sunt, similiter alia. Sed quia responderi potest,

+ Sæpe pscrutandi, uulgata habẽt, cũ in optimo q̃dã exẽplari lectũ fit sæpe separãti Nec inauditũ est sæpe rõnem p diuortionõ mõ sumi sed p cõtentiõe illa animorũ quę in causa est, ut haud bñ cõueniat subinde ĩ cõiugio

poteſt, non eſt ſcriptum, ut bis præcipitetur damnata, aut quandocunq; rapta optet, aut tyrannicida duo præmia accipiat, nihil de uomere cautũ, nihil de ouibus, ex eoq; manifeſtum colligitur quod dubium eſt. Maioris pugnæ eſt, ex ſcripta ducere quod ſcriptum non eſt, an quia hoc & hoc. Qui patrẽ occiderit, culeo inſuatur, matrem occidit. Ex domo in ius educere ne liceat, extra tabernacula eduxit. In hoc genere hæc quærũtur: An quoties propria lex non eſt, ſimili ſit utendum: An id de quo agitur, ei de quo ſcriptum eſt, ſimile ſit. Simile autem & maius eſt, & par, & minus. In illo priore, an ſatis lege cautum ſit, an etſi parum cautum eſt, hac ſit utendum. In utroq; de uoluntate legum latoris, ſed de æquo tractatus potentiſſimi.

Nõ erat ĩ uetuſto codice.

De Ambiguo ſeu Amphibologia. Cap. X.

AMphibologiæ ſpecies ſunt innumerabiles, adeò ut philoſophorum quibuſdam nullum uideatur eſſe uerbum, quod non plura ſignificet, genera admodũ pauca. Aut enim uocibus accidit ſingulis, aut coniunctis. Singula afferunt errorem, cum pluribus rebus, aut etiam hominibus eadem appellatio eſt, ὁμωνυμία dicitur, ut gallus. Vtrum enim aucm, an gentem, an nomen, an fortunam corporis ſignificet, incertum eſt, & Aiax, Telamonis, an Oiliei filius. Verba quoq; quædam diuerſos intellectus habent, ut cerno, quæ ambiguitas plurimis modis accidit. Vnde ferè lites præcipue ex teſtamentis cũ de libertate, aut etiam de hæreditate contendunt hi quibus idem nomen eſt, aut quid ſit legatum quæritur. Alte

homonimia unius dictionis ſignificationes plures

rum est, in quo alia integro uerbo significatio est, alia diuisio, ut ingenua, & armamentum, & coruinum. Ineptæ sanè cauillationes, ex qua tamen Græci controuersias ducunt. Inde αὐλητρὶς illa uulgata cum quæritur, utrũ aula quæ ter ceciderit, an tibicina, si ceciderit, debeat publicari. Tertia est ex cõpositis, ut si quis corpus suum in occulto loco poni iubeat, + circaq; monumentum multum agri ab hæredibus in tutelam cinerũ, ut solet, leget, + sit littus hoc cultũ. Sic apud Græcos cõtẽdit λέων & πανταλέων cum scriptura dubia est, bona omnia λέοντι an bona πανταλέοντι relicta sint. In coniunctis plus ambiguitatis est. Fit autem per casus, ut:

αὐλητρὶς coniunctim seu cõpositũ, significat tibicinã: diuisim, seu non cõpositũ, aula rer notat. + circa quod + sit lit⁹ occasiõe cultũ

Aio te Aeacida Romanos uincere posse.

Per collationem, ubi dubium est quid quò referri oporteat, ac frequentißime cum quidem quod medium est, utrinq; poßit trahi, ut de Troilo Vergilius: Lora tenẽs tamen. Hic utrum quod teneat tamen lora, an quamuis teneat, tamen trahatur, quæri potest. Vnde controuersia illa: Testamento quidam iußit poni statuam auream hastam tenentem. Quæritur statua hastam tenens aurea esse debeat, an hasta esse aurea in statua alterius materiæ. Fit per flexum idem magis: Quinquaginta, ubi erãt centum, occidit Achilles. Sæpe utri duorum antecedentium sermo subiunctus sit, in dubio est. Vnde est cõtrouersia: Hæres meus uxori meæ dare damnas esto argenti, quod elegerit pondo centum. Vter eligat quæritur. Verum id quod ex his primum est, mutatione casuum, sequens diuisione uerborum, aut translatione emendatur, ter-

Dãnas esto. Forma loquẽdi peculiaris apd⁹ iureconsultos pro eo q̃d ẽ καθὰ συνκοπὴν dãnatus

tur, tertiũ adiectione. Accusatiui geminatione facta amphibologia soluitur ablatiuo, ut illud: Lachetem audiui percußisse Demeam, fiat, à Lachete percussum Demeã. Sed ablatiuo ipsi, ut in primo diximus, ineſt naturalis amphibologia: Cœlo decurrit aperto.

Vtrum per apertum cœlum, an cũ cœlum apertum esset. Diuisio respiratione & mora constat. Statuam, deinde auream hastam, uel statuam auream, deinde hastam. + Adiectio talis est: Argẽtum quod elegerit ipse, ut hæres intelligitur, uel ipsa ut uxor. Adiectione facta amphibologia qualis fit, nos flentes illos deprehendimus, detractione soluetur. Pluribus uerbis emendandum, ubi est id quod quò referatur dubium est, & ipsum est ambiguum: Hæres meus dare illi damnas esto omnia sua. In quod genus incidit Cicero, loquens de C. Fannij socери instituto. Quem quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præsertim cum ille Q. Scæuolam sibi minorem natu generum prætulisset. Nam id sibi, & ad socerum referri, & ad Fannium potest. Productio quoq; in scripto & correptio in dubio relicta, causa est ambiguitatis, ut in hoc Cato, aliud enim ostendit breuis secunda syllaba casu nominatiuo, aliud eadem syllaba producta casu datiuo, aut ablatiuo. Plurimæ præterea sunt aliæ species, quas persequi nihil necesse est. Nec refert quomodo facta sit amphibologia, aut quo resoluatur. Duas enim res significari manifestum est, & quod ad scriptũ uocémue pertinet, ut utranq; par est partem. Ideoq; frustra præcipitur, ut in hoc statu uo

+ Adiectionalis.

In Bruto.

cem ipſam ad noſtram partem conemur uertere. Nam ſi id fieri poteſt, amphibologia non eſt. Amphibologiæ autem omnis in his erit quæſtio, aliquãdo uter ſit ſecundũ naturam magis ſermo, ſemper utrum ſit æquius, utrum is qui ſcripſit ac dixit, ſic uoluerit: quarum in utrãque partem ſatis ex his quæ de coniectura & qualitate diximus, præceptum eſt.

Quæ ſit inter ſtatus cognatio, & quæ diuerſitas Cap. XI.

EST autem quædam inter hos ſtatus cognatio. Nã & in finitione, quæ ſit uolũtas nominis quæritur, & in ſyllogiſmo, qui ſecundus à finitione ſtatus eſt, quo ſpectatur quid uoluerit ſcriptor, & ex contrarijs legibus duos eſſe ſcripti, & uolũtatis ſtatus apparet. Rurſus & finitio quodammodo eſt amphibologia, cũ in duas partes diducatur intellectus nominis. Scriptũ & uoluntas habet in uerbis uocis quæſtionẽ, quod idẽ in antinomia petitur. Ideoq; omnia hæc quidã ſcriptum, & uoluntatem eſſe dixerũt. Alij in ſcripto, & uoluntate amphibologiam eſſe, quæ facit quæſtionem. Sed diſtincta ſunt. Aliud eſt enim obſcurum ius, aliud ambiguum. Igitur finitio in natura ipſa nominis quæſtionem habet generalem, & quæ eſſe etiam citra cõplexum cauſæ poſſit. Scriptum, & uoluntas de eo diſputat uerbo, quod eſt in lege: Syllogiſmus de eo quod non eſt. Amphibologiæ lis in diuerſum trahit. Legum contrariarum ex diuerſo pugna eſt. Neque immeritò & recepta eſt à doctiſſimis hæc differentia, & apud plurimos ac prudẽtiſſimos duravit. Et

rat. Et de hoc quidem genere + dispositionis, etiam si non omnia tradi, tamen aliqua potuerunt. Sunt alia quæ nisi proposita, de qua dicendum est, materia, uiam dicendi non præbeant. Nõ enim causa uniuersa in quæstiones ac locos diducẽda est. Sed hæ ipsæ partes habent rursus ordinem suum. Nam & in procœmio primum est aliquid, & secundum, ac deinceps. Et quæstio omnis, ac locus habet suam dispositionem, ut theseis etiam simplices. Ac si forte satis erit diuidendi peritus, qui controuersiam in hæc deduxerit, an omne præmium uiro forti dãdum sit, an ex priuato, an nuptiæ, an ea quæ nupta sit, an hæc: deinde cum fuerit de prima quæstione dicendũ, passim, & ut quicq; in mẽtem ueniet, miscuerit, non primum in ea scicrit, esse tractandum. Verbis legis standum sit, an uoluntate, huius ipsius particulæ aliquod initium fecerit. Deinde proxima subnectens struxerit orationem, ut pars hominis est manus, eius digiti, illorum quoq; articuli. Est & hoc, quod scriptor demõstrare nõ possit, nisi certa definitaq; materia. Sed qd una faciat, aut altera? quinimo centũ ac mille in re finita atq; materia? Præceptoris est, in alio atq; alio genere quotidie ostẽdere quis ordo sit rerum, & quæ copulatio, ut paulatim fiat usus, & ad similia transitus. Tradi enim omnia quæ ars efficit, non possunt. Nam quis pictor omnia, quæ in rerum natura sunt, adumbrare didicit? Sed percepta semel + imitandi ratiõe assimulabit quicquid acceperit. Quis enim non faber uasculum aliquod, quale nunquam uiderat, facit? Quædã uero nõ docentiũ sunt, sed discentiũ,

+ disceptationis.

+ mutandi

Nam & medicus quid in quoq; ualetudinis genere faciendũ sit, quid quibusq; signis prouidendũ, docebit. Vim sentiendi pulsus uenarum, caloris motus, spiritus meatũ, coloris distantiã, quæ sua cuiusq; sunt, ingenium dabit. Quare plurima petamus à nobis, & cũ causis deliberemus, cogitemusq; homines ante inuenisse artẽ, quàm docuisse. Illa enim potentißima, quæq; uere dicitur œconomica totius causæ dispositio, quæ constitui nisi uelut in re præsenti nõ põt. Vbi assumẽdũ proœmium, ubi omittendum, ubi utendum expositione continua, ubi partita, ubi ab initijs incipiendum, ubi more Homerico à mediis uel ultimis, ubi omnino non exponendum, quando à nostris, quando ab aduersariorum propositionibus incipiamus, quando à firmißimis probationibus, quando à leuioribus, quando in causa proponendæ proœmijs quæstiones. Qua præparatione præmuniendæ, quid iudicis animus accipere possit, statim dictum, quò paulatim deducendus. Singulis, an uniuersis opponenda refutatio. Reseruandi perorationi, an per totam orationem diffundendi affectus. De iure prius, an de equitate dicendum. An anteacta crimina, an de quibus iudiciũ est, prius obijcere, uel diluere conueniat. Si multiplices causæ erunt, quis ordo faciendus, quæ testimonia, tabulæúe cuiusque generis in actione recitandæ, quæ reseruandæ.

More Homerico q̃d poẽticus mos autore Homero hoc sibi tribuat, ut in dispositione ac ordine parum admodũ sollicitus sit.

Hæc est uelut imperatoria uirtus copias suas partientis ad casus præliorum, retinentis partes propter castella tuenda, custodiendáſue urbes, petendos commeatus, obsidenda itinera, mari denique, ac terra diuidentis. Sed

Imperatoris officijs Oratoris officia comparantur.

hæc in

hæc in oratione præstat omnia, cui affuerint natura, doctrina, studium. Quare nemo expectet, ut alieno tantum labore sit disertus. Vigilandum ducat, iterum enitendum, pallendum est, facienda sua cuique uis, usus, sua ratio, non respiciendum ad hæc, sed in promptu habenda, neque tanquam tradita, sed tanquam innata. Nã uiam demonstrare + uelociter ars potest, si qua est, uerum ars satis præstat, si copias eloquẽtiæ ponit in medio. Nostrum est uti eis scire. Reliqua partium est demum dispositio. Et in his ipsis primus aliquis sensus, & secundus, & tertius, qui non modo ut sint ordine collocati, elaborandum est, sed ut inter se iuncti, atque ita cohærentes, ne commissura pelluceat, corpus sit non membra, quod ita continget, si & quid quaque conueniat uiderimus, & ut uerba uerbis applicemus, non pugnantia, sed quæ inuicem complectantur. Ita res non diuersæ distantibus ex locis, quasi inuicem ignotæ collidentur, sed aliqua societate cum prioribus ac sequentibus, copulas tenebunt, ac uidebitur non solum composita oratio, sed etiam continua. Verum longius fortasse progredior fallente transitu, & à dispositione ad elocutionis præcepta labor, quod proximus liber inchoabit.

+ Velocitas potest.

Septimi libri finis.

M. FABII QVINTILIANI IN ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBRVM OCTAVVM PROOEMIVM.

HIS ferè quæ in proximos quinque libros collata sunt, ratio inueniendi atque inuenta disponendi continetur, quã ut per oẽs numeros penitus cognoscere, ad summam scientiæ necessarium est, ita incipientibus breuius, ac simplicius tradi magis conuenit. Aut enim difficultate institutiõis, tam numerosæ atque perplexæ deterreri solent, aut eo tẽpore quo præcipue +alenda ingenia, atq; indulgentia quadamnutrienda sunt, asperiorum tractatu rerum atteruntur. Aut si hæc sola didicerint, satis se ad eloquẽtiam instructos arbitrantur, aut quasi ad certas quasdam dicendi leges allegati, conatum oẽm reformidant. Vnde existimant accidisse, ut qui diligentissimi artium scriptores extiterunt, ab eloquentia longissime fuerint. Via tamen opus est incipientibus, sed ea plana, & cum ad ingrediendum, tum ad demonstrandum expedita. Eligat itaq; peritus ille præceptor ex omnibus optima, & tradat ea demum in præsentia quæ placent, remota refutandi cætera mora. Sequuntur enim discipuli quó + duxeris.

+ Colenda.

+ uexeris.

Mox

Mox cũ robore discendi crescet etiã eruditio. Iidẽ primo solum iter credant esse, in quod inducentur, + mox illud cognituri etiã optimum. Sunt autem neq; obscura, neq; ad percipiẽdum difficilia, quæ scriptores diuersis opinionibus pertinaciter tuendis inuoluerunt. Itaq; in toto artis huiusce tractatu difficilius est iudicare quid doceas quam cum iudicaris, docere, præcipueq; in duabus his partibus perq̃ sunt pauca, circa quæ si is qui instituetur nõ repugnauerit, pronum ad cætera habiturus est cursum. Nempe enim plurimum in hoc laboris exhausimus, ut ostenderemus rhetoricen bene dicendi scientiã & utilem, & artem, & uirtutẽ esse. Materiã eius, res oẽs de quibus dicendum esset, tum & eas in tribus ferè generibus, demonstratiuo, deliberatiuo, iudicialiq; reperiri. Orationem porrò omnem cõstare rebus & uerbis, in rebus intuendam inuentionem, in uerbis elocutionem, in utrisq; collocationẽ quæ memoria complecteretur, actio commendaret. Oratoris officium docendi, mouendi, delectandi partibus contineri. Ex quibus ad docendum expositio & argumentatio, ad mouendum affectus pertinerent, quos per omnem quidem casum, sed maxime tamen in ingressu ac fine dominari. Nam delectationem, quamuis in utroque sit eorum, magis tamen proprias in elocutione partes habere. Quæstiones alias infinitas, alias finitas, quæ personis, locis, tẽporibus continerentur. In omni porrò materia tria esse quærenda, an sit, quid sit, quale sit. His adijciebamus, demonstratiuam laude ac uituperatione constare. In ea quæ ab ipso,

Ανακεφαλαίωσις eorũ oĩm quę hactenus tradita sunt

ipso, de quo diceremus, quæ post eum acta essent, intuendum. Hoc opus tractatu honestorum, utiliumq; cõstare. Suasorijs accedere tertiam partem ex coniectura, posset ne fieri, & an esset futurum, de quo deliberaretur. Hic præcipue diximus spectandum, quis, apud quẽ quid diceret, Iudicialiũ causarũ, alias in singulis, alias in pluribus controuersiis consistere, & in quibusdã sufficere, modo intentionẽ, modo depulsionẽ. Porrò depulsionem oẽm inficiatione duplici, factum'ne, & an hoc factũ esset, præterea defensiõe ac trãslatione cõstare. Quæstionem, aut ex facto, aut ex scripto esse: Ex facto, de rerũ fide, proprietate, qualitate: Scripto, de uerborum ui, aut uoluntate, in quibus uis tum causarum, tum actionum inspici soleat, quæq; aut scripti, & uoluntatis, aut ratiocinatiuæ, aut ambiguitatis, aut legem contrariarum specie continetur. In omni porrò causa iudiciali quinq; esse partes, quarum exordio cõciliari audientem, narratione causam proponi, confirmatione roborari, refutatione dissolui, peroratione aut memoriam iudicis refici, aut animos moueri. His argumentandi, & afficiendi locos, & quibus generibus concitari, placari, resolui iudices oportet, adiecimus. Accessit ratio diuisionis. Credere modò, qui discet uelit, certam quandam uiam esse, in qua multa etiã sine doctrina præstare debeat per se ipsa natura, ut hæc de quibus dixi, non tã inuenta à præceptoribus q̃ cum fierent obseruata esse uideantur. Plus exigunt laboris & curæ quæ sequuntur. Hinc enim iam elocutionis rationem tractabimus, pãrtem operis, ut

inter

inter omnes oratores cõuenit, difficilimã. Nam & M. Antonius, cuius supra habuimus mentionem, ait à se diſertos uiſos eſſe multos, eloquentem autem neminem. Diſertis ſatis putat dicere quæ oporteat: Ornate autẽ dicere proprium eſſe eloquentiſsimi. Quæ uirtus, ſi uſque ad eum in nullo reperta eſt, ac ne in ipſo quidem, aut L. Craſſo + certum eſt & in his, & in prioribus eam deſideratam, quia difficilima fuit. Et M. Tullius inuẽtionem quidem ac diſpoſitionem prudentis hominis putat, eloquentiam oratoris. Ideoq; præcipue circa partis huius præcepta elaborauit, quod eum merito feciſſe, etiã ipſo rei, de qua loquimur, nomine palàm declaratur. Eloqui enim hoc eſt, omnia quæ mente cõceperis promere, atq; ad audientes perferre, ſine quo ſuperuacua ſint priora, & ſimilia gladio condito, atque intra uaginam ſuam hærenti. Hoc itaq; maxime docetur, hoc nullus niſi arte aſſequi poteſt, hoc ſtudium adhibendum, hoc exercitatio petit, hoc imitatio, hic omnis ætas conſumitur, hoc maxime orator oratore præſtantior, hoc genera ipſa dicenda alia alijs potiora. Neq; enim Aſiani, aut quocunq; alio genere corrupti, res non uiderunt, aut eas non collocauerunt, neque quos aridos uocamus, ſtulti aut in cauſis cæci fuerũt, ſed his iudiciũ in eloquẽdo ac modus, illis uires defuerunt, ut appareat in hoc & uitium, & uirtutem eſſe dicendi. Non ideo tamen ſola eſt agenda cura uerborum. Occurram enim neceſſe eſt, & uelut in ueſtibulo protinus apprehenſuris hanc confeſſionem meam reſiſtam his, qui omiſſa rerũ (qui nerui ſunt in cauſis) diligen-

+ tum eſt & his, & prioribus etiam deſiderata.

Eloqui.

ligentia, quodam inani circa uoces ſtudio ſeneſcũt, idq; faciunt gratia decoris, quod eſt in dicendo, mea quidem opinione, pulcherrimum: ſed cum ſequitur, non cum affectatur. Corpora ſana, & integri ſanguinis, & exercitatiõe firmata, ex iſdem his ſpeciẽ accipiunt, ex quibus uires. Nãq; & colorata et aſtricta, & lacertis expreſſa ſunt, ſed eadem ſi quis uulſa atq; fucata muliebriter comat, fœdiſſima ſunt+ ipſo formæ labore. Et cultus cõceſſus atq; magnificus addit hominibus, ut græco uerſu teſtatum eſt, autoritatẽ. At muliebris & luxurioſus, nõ corpus exornat, ſed detegit mentem. Similiter illa trãſlucida & uerſicolor quorundam elocutio res ipſas effœminat, quæ illo uerborum habitu ueſtiuntur. Curã ergo uerborum, rerum uolo eſſe ſolicitudinem: nam plerunq; optima rebus coherent, & cernũtur ſuo lumine. At nos quærimus illa tanquam lateant ſemper, ſeq; ſubducant. Ita nunquam putamus circa id eſſe, de quo dicendũ eſt, ſed ex alijs locis petimus, & inuẽtis uim afferimus. Maiore animo aggredienda eloquentia eſt, quæ ſi toto corpore ualet, ungues polire, & capillum reponere, non exiſtimabit ad curam ſuã pertinere. Sed euenit plerunque ut hac diligentia deterior etiam fiat oratio. Primũ, quia ſunt optima, minime accerſita, & ſimplicibus, atque ab ipſa ueritate profectis ſimilia. Nam illa quæ curam fatentur, & ficta atq; compoſita uideri etiam uolunt, nec gratiam conſequuntur, & fidem amittunt propter id qđ ſenſus obumbrant, & uelut læto gramine ſata ſtrangulant. Nã & quod recte dici poteſt, circumimus amore uer-

+ipſaforma laborem & cultus conceſſos æque magnificos addit hominib⁹, utGræci uerſuſteſtatum eſt autoritate.

re uerborum, & quod satis dictum est, repetimus, & quod uno uerbo patet, pluribus oneramus, & plærag; significare melius putamus, quàm dicere. Quid? quod nihil iam proprium placet, dum parum creditur disertũ, quod & alius dixisset? A corruptißimo quoq; poëtarũ figuras seu translatiões mutuamur, tum demũ ingeniosi scilicet, si ad intelligendos nos opus sit ingenio. Atqui satis aperte Cicero præceperat, in dicendo uitium uel maximum esse, à uulgari genere orationis, atq; à consuetudine cõmuni abhorrere. Sed ille durus atq; ineruditus, nos melius, quibus sordent omnia, quæ natura dictauit, qui non ornamenta quærimus, sed lenocinia. Quasi uero sit ulla uerborum, nisi rei coherentium, uirtus, quæ ut propria sint & dilucida, & ornata, & apte collocentur, si tota uita laborandum est, omnis studiorum fructus amissus est. Atq; plerosq; uideas hærentes circa singula, & dum inueniunt, & dum inuenta ponderant ac dimetiuntur. Quæ si id circo fierent, ut semper optimis uterentur, abominanda tamen hæc infelicitas erat, quæ & cursum dicendi refrenat, & calorẽ cogitationis extinguit mora & diffidentia. Miser enim, & (ut sic dicã) pauper orator est, qui nullum uerbum æquo animo perdere potest. Sed ne perdet quidem, qui rationem loquendi primum cognouerit, tum lectione multa, & idonea copiosam sibi uerborum suppellectilem compararit, & huic adhibuerit artem collocandi, deinde hæc omnia exercitatiõe plurima roborarit, ut semper in promptu sint, & ante oculos. Nanque & hoc qui fecerit, ei res cum

De Orat. 1. prole.

nomi-

nominibus suis occurrent. Sed opus est studio præceden
te, & acquisita facultate, & quasi reposita. Nanq; ista
quærendi, iudicandi, comparandi anxietas, dum disci
mus adhibenda est, non cum dicimus. Alioqui sicut qui
patrimonium non pararunt subinde quærunt, ita in ora
tione qui non satis laborarũt, si præparata uis dicendi
non fuerit, erunt inofficiosi, non ut requisitis respondea
re, sed ut semper sensibus inhærere uideantur. Atq; ut
umbra corpus sequitur, tamen in hac ipsa cura est + ali
quid satis cum latina, significãtia, ornata, tum apte sint
collocata, quid amplius laboremus? Quibusdã tamẽ nul
lus finis calumniãdi est, & cũ singulis penè syllabis com
morandi, qui etiã cum optima sint reperta, quærunt alia
quid quod sit maxime antiquum, remotum, inopinatum,
nec intelligunt iacere sensus in oratione, in qua uerba
laudãtur. Sit igitur cura elocutionis quammaxima, dum
sciamus tamen nihil uerborum causa esse faciendũ, cum
uerba ipsa rerũ gratia sint reperta, quorũ ea sunt maxi
me probabilia, quæ sensum animi nostri optime promũt,
atq; in animis iudicum, quod uolumus, efficiunt. Ea de-
bent + præstare sine dubio, & admirabilem, & iucundã
orationem. Verum admirabilem non sic quo modo pro
digia miramur, & iucundam orationem non deformi
uoluptate, sed cum laude ad dignitatem coniuncta.

+ alieni.

+ efficere.

Quæ in elocutione spectanda. Cap. I.

Igitur quam Græci φράσιν uocant, latine dicimus elo
cutionem, eam spectamus uerbis aut singulis aut con
iunctis. In singulis intuendum est, ut sint latina, perspi-

φράσις.

cua,

cua, ornata, & ad id quod efficere uolumus, accommodata. In coniunctis, ut emendata, ut collocata, ut figurata. Sed ea quæ de ratione latine atq; emendate loquendi fuerunt dicenda, in libro primo, cum de grammatice loqueremur, executi sumus. Verum illic tantum ne uitiosa essent, præcepimus, hic alienum non est admonere, ut sint quamminime peregrina, & externa. Multos enim quibus loquendi ratio non desit, inuenias, quos curiose potius loqui dixeris quàm latine, quo modo & illa Attica anus Theophrastum, hominem alioqui disertissimum, annotata unius affectatione uerbi hospitem dixit, nec alio se id deprehendisse interrogata respondit, q̃ quod nimium Attice loqueretur. Et in T. Liuio miræ facundiæ uiro putat inesse Pollio Asinius quandam Patauinitatem. Quare si fieri potest, & uerba omnia, & uox huius+ alumnum urbis olcant, ut oratio Romana planà uideatur, non ciuitate donata.

Patauinitas Liuij.

+ alũna urbis eẽ debẽt.

De perspicuitate. Cap. II.

PErspicuitas in uerbis præcipuam habet proprietatem, sed proprietas ipsa non simpliciter accipitur. Primus enim intellectus est sua cuiusque rei appellatio, qua non semper utimur. Nam & obscœna uitabimus, et sordida, & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis. In quo uitio cauendo non medio criter quidam errare solent, qui omnia, quæ sunt in usu, etiam si causæ necessitas postulet, reformidant, ut ille qui in actione Ibericas herbas+ herbasse se solo nequaquam intelligenter dicebat, nisi irridens hanc uanitatem

Proprietas.

+herbasse non habent pleraq; exẽ-

plaria, & tñ additũ mirũ in modũ iuuat intellectum.

De sparto cur hispanica herba lege apd' Gellĩ lib. xvij. cap. iij.

+ nomina.

+ de cornice

Figurę dictionis necessariæ.

+ sicut sole contorti pisces.

Cæsius Seuerus Spartum eũ dicere uelle indicasset. Nec uideo quare clarus orator duratos muria pisces, nitidius esse crediderit, quàm ipsum id quod uitabat. In hac autem proprietatis specie, quæ nominibus ipsis cuiusq; rei utitur, nulla uirtus est, atq; ei contrariũ est uitiũ, id quod apud nos improprium, ἄκυρον apud Græcos uocatur, quale est: Tantum sperare dolorem. Aut quod in oratione dolobellæ emendatũ à Ciceron annotaui, mortem ferre, aut qualia + nũc laudantur á quibusdam, quorũ est, + de cruce uerba ceciderunt. Non tamẽ quicquid non erit propriũ, protiuus et improprij uitio laborabit. Quia primũ omnium multa sunt, & græce et latine, nõ denominata. Nam et qui iaculũ emittit, iaculari dicitur. Qui pilam aut sudem, appellatiõe priuatim sibi aßignata caret, & ut lapidare quid sit manifestum, ita glebarũ testarumq; iactus nõ habet nomen. Vnde abusio, quæ κατάχρησις dicitur necessaria. Trãslatio quoq; ĩ qua uel maximus est ornatus, uerba nõ suis rebus accommodat. Quare proprietas nõ ad nomen, sed ad uim significãdi refertur, nec auditu, sed intellectu perpendenda est. Secundo modo dicitur propriũ inter plura quæ sunt eiusdẽ nominis, id unde cætera ducta sunt, ut uortex est conuolutum in se aqua, uel quicquid aliud similiter uertitur. Inde propter flexũ capillorum pars summa capitis, & ex hoc quod est in montibus eminentissimũ. Recte inquã dixeris hæc omnia uertices, proprie tamen, unde initium est. + Sic soleæ, & turdi pisces, & cætera. Tertius est huic diuersus modus, cum res cõmunis pluribus, in uno ali-

quo

quo habet nomen eximium, ut carmen funebre propric nænia, & tabernaculũ ducis, Augustale. Item quod commune est & alijs nomen, intellectu alicui rei peculiariter tribuitur, ut urbem Romã accipimus, & uenales, nouiti os, & Corinthia æra, cum sint urbes aliæ quoq;, & uenalia multa, & tam aurum & argentum, q̃ æs Corinthium. Sed nec ĩ his quidẽ uirtus oratoris inspicitur. At illud iã non mediocriter probãdum, quod hoc etiam laudari modò solet, ut proprie dictũ id sit, quo nihil inueniri possit significantius, ut Cato dixit C. Cæsarem ad euertendam Remp. sobriũ accessisse, ut Vergilius, Deductũ carmẽ, & Horatius, Acrẽ tibiã, Annibalemq; dirum. In a quo modo illud quoq; est à quibusdam traditum proprij genus ex appositis, quæ epitheta dicuntur, ut dulce mustum, et cum dẽtibus albis, de quo genere alibi dicendũ est. Etiã quæ bene translata sunt propria dici solent. Interim autẽ quæ sunt in quoq; genere præcipua, proprij locũ accipiunt, ut Fabius inter plures imperatorias uirtutes. Cunctator ẽ appellatus. Possunt uideri uerba, quæ plus significant q̃ eloquuntur, in parte ponenda perspicuitatis. Intellectũ enim adiuuant. Ego autẽ libentius emphasim retulerim ad ornatũ orõnis, quia nõ ut intelligatur efficit, sed ut plus intelligatur. At obscuritas fit in uerbis etiam ab usu remotis, ut si commentarios quis pontificum, & uetustissima fœdera, & exoletos scrutatus autores, id ipsum petat ex his, ut quæ inde cõtraxerit, nõ intelligantur. Hinc enim aliqui famam eruditionis affectant, ut quædam soli scire uideãtur. Fallunt etiã uerba,

nænia Augustale

Emphasis.

obscuritas

In antiquarios inuchitur.

affectatores eruditionis

uel regionibus quibusdam magis familiaria, uel artium propria, ut Atabulus uĕtus, & nauis saccaria, & in malacho sanum, quæ uel uitanda apud iudicem ignarum significationum earũ, uel interpretanda sunt, sicut in his quæ homonyma dicuntur, ut taurus animal sit, an mons, an signum in cælo, an nomen hominis, an radix arboris, nisi distinctum, non intelligitur. Plus tamen est obscuritatis in contextu & continuatione sermonis, & plures modi. Quare nec sit tam longus, ut eum prosequi non possit intentio, nec traiectione tam tardus, ut in hyperbaton finis eius differatur. Quibus adhuc peior est mixtura [illegible] eorum, qualis in illo uersu:

Atabulus apud Horat.

Taurus.

Aeneid. 1. Saxa uocant Itali, medijs quæ in fluctibus aras.

Etiam interiectiõe, qua & oratores & historici frequẽter utuntur, ut medio sermone aliquẽ inserant sensum, impediri solet intellectus, nisi quod interponitur breue est. Nam Vergilius illo loco, quo pullum equinum describit, cum dixisset: Nec uanos horret strepitus.

Georg. 3. cõpluribus insertis, alia figura quinto demũ uersu redit:

Siqua sonũ procul arma dedere. Stare loco nescit.

Amphibologia omnib⁹ modis uitanda. Vitanda in primis ambiguitas, non hæc solũ, de cuius genere supra dictum est, quæ incertum intellectum facit. ut Chremetem audiui percussisse Demeam, sed illa quoque, quæ etiam si turbare non potest sensum, in idem tamen uerborum uitium incidit, ut si quis dicat, uisum à se hominem librum scribentem. Nam etiam si librum ab homine scribi pateat, male tamen cõposuerat, feceratq; ambiguum quantum in ipso fuit. Est etiam in quibus-

dam

dam turba inanium uerborum: qui dum communem loquendi morem reformidãt, ducti ſpecie nitoris circumeunt omnia copioſa loquacitate, quæ dicere uolũt, ipſam deinde illam ſeriem cum alia ſimili iungentes, miſcentéſque ultra quàm ullus ſpiritus durare poſſit, + extendunt. In hoc malum etiam à quibuſdam laboratur, neq; id nouum uitium eſt, cum iam apud Titum Liuium inueniam fuiſſe præceptorem aliquem, qui diſcipulos obſcurare quæ dicerent, iuberet, græco uerbo utens σκότιον. Vnde illa ſcilicet egregia laudatio: tãto melior, ne ego quidem intellexi. Alij breuitatis æmuli, neceſſaria quoque orationi ſubtrahunt uerba, & uelut ſatis ſit ſcire ipſos quæ dicere uelint, quantum ad alios pertineat, nihil putant. At ego otioſum ſermonem dixerim, quem auditor ſuo ingenio intelligit. Quidam emutatis in peruerſum dictis, de figuris idem uitium conſequuntur. Peſſima uero ſunt ἀδιανόητα, hoc eſt, quæ uerbis aperta, occulto ſenſu ſunt, ut conductus eſt cæcus ſecus uiam ſtare, et qui ſuos artus morſu laceraſſet, fingitur in ſcholis ſupra ſe cubaſſe. Ingenioſa hæc & fortia, ut ex ancipiti diſerta credantur, perficiunt. At peruaſit quidẽ iã multos iſta perſuaſio, ut id iam demũ eleganter, atq; exquiſite dictum putent, quod interpretandũ ſit. Sed auditoribus etiã nonnullis grata hæc, quæ cum intellexerint, acumine ſuo delectantur, & gaudent, non quaſi audiuerint, ſed quaſi inuenerint. Nobis prima ſit uirtus perſpicuitas, propria uerba, rectus ordo, nõ in lõgũ dilata cõcluſio, nihil [illegible] neq; deſit, neq; ſuperfluat. Ita ſermo & doctis

+ excedunt

σκότιον, hoc eſt, obſcurũ eſto.

Hoc eſt, quę ſi introſpecta fuerint in uerbis clara, ſed ſenſu obſcura ſunt.

ctis probabilis, & planus imperitis erit. Hæc ẽ eloquendi obseruatio. Nã rerum perspicuitas quo modo præstanda sit, diximus in præceptis narrationis. Similis autem ratio est in omnibus. Nã si neq; pauciora q̃ oportet, neq; plura, neq; inordinata, aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoque audientibus aperta, quia id ipsum in consilio est habendum, non semper tam esse acrẽ iudicis intentionẽ, ut obscuritatẽ apud se ipse discutiat, & tenebris orationis inferat quoddam intelligentiæ suæ lumẽ, sed multis eum frequenter cogitationibus auocari, nisi tã clara fuerint, quæ dicemus, ut in animum eius oratio, ut sol in oculos, etiamsi in eam non intendatur, incurrat. Quare non ut intelligere possit, sed ne omnino possit nõ intelligere, curandũ. Propter quod etiam repetimus sæpe, quæ non satis percepisse eos, qui cognoscũt, putamus. Quæ causa utiq; nostra culpa dicta obscurius est, qua causa ad planiora, & cõmuniamagis uerba descendimus, cum id ipsum optime fiat, quod nos aliquando non optime feciſſe simulamus.

De Ornatu. Cap. III.

VEnio nunc ad ornatum, in quo sine dubio plus quàm in cæteris dicendi partibus sibi indulget orator. Nam emendate quidem, ac dilucide dicẽtium, tenue præmium est, magisq; uitijs carere, quàm ut aliquã magnam uirtutem adeptus esse uidearis. Inuentio cum imperitis sæpe communis, dispositio modicæ doctrinæ credi potest, † & quæ sunt artes altiores plerunq; occultantur, ut artes sint. Deniq; omnia hæc ad utilitatem

† sed

causa

causarum solam referenda sunt. Cultu uero atq; ornatu se quoq; commendat ipse qui dicit, & in cæteris iudicium doctorum, in hoc uero etiam populare laudem petit. Nec fortibus modo, sed etiã fulgẽtibus armis, prælia tus in causa est Cicero Cornelij, + qui nõ assecutus esset docẽdo iudicẽ tãtum, & utiliter demum, ac latine perspicueq; dicendo, ut populus Ro. admirationem suã non acclamatione tãtum, sed etiam plausu cõfiteretur. Sublimitas profectò, & magnificentia, & nitor, et autoritas expressit illum fragorem. Nec tam insolita laus esset prosecuta dicentem, si usitata, & cæteris similis affuisset oratio. Atq; ego illos credo qui aderant, nec sensisse quid facerent, nec sponte iudicioq; plausisse, sed uelut mente captos, & quo essent in loco ignaros, erupisse in hunc uoluntatis affectum, Sed ne causæ quidẽ parũ confert idem hic orationis ornatus. Nam qui libenter audiunt, & magis attendunt, & facilius credunt, plerunq; ipsa delectatione capiuntur, nonnunq; admiratione deferũtur. Nam & ferrum affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipsa non tam nos confunderent, si uis eorum tantum, non etiam ipse fulgor timeretur. Rectéq; Cicero his ipsis ad Brutum uerbis quadã in epistola scribit: Nam eloquentiam quæ admirationem nou habet, nullam iudico. Aristoteles quoque eandem petendam maxime putat. Sed hic ornatus (repetam enim) uirilis, fortis, & sanctus sit, nec effœminatam leuitatem, nec fuco eminentem colorem + amet, sanguine & uiribus niteat. Hoc autem adeò uerum est, ut cum in hac maxime parte

+ cũ assecutus esset dicẽdo ut P. R. admirationem suã non acclamatione tantũ sed etiam plausu cõfiteretur.

Flo. ad.

+ habeat

sint uicina uirtutibus uitia, etiam qui uitijs utuntur, uir
tutis tamen his nomen imponant. Quare nemo ex corru
ptis dicat, me inimicum esse culte dicentibus. Non nego
hanc esse uirtutem, sed illis eam non tribuo. An ego fun
dum cultiorem putem, in quo mihi quis ostenderit lilia,
& uiolas, & amœnos fontes surgentes, quàm ubi plena
messis, aut graues fructu uites erunt? Sterilem platanũ,
tonsasq; myrtos, quàm maritam ulmum, & uberes oleas
præoptaucrim? Habeant illa diuites, licet quid essent, si
aliud nihil haberent? Nullus ne ergo etiã fructiferis ad
hibendus est decor? quis negat? Nam & in ordinem cer
taq; interualla redigam meas arbores. Quid enim illo
Quincunx. quicunce speciosius, quid in quamcunq; partem spectas
ueris rectius? Sed protinus in id quoq; prodest, ut terræ
succum æqualiter trahãt. Surgentia in altum cacumina
oleæ ferro coërcebo, in orbẽ se formosius fundet & pro
tinus fructum ramis pluribus feret. Decentior equus, cu
†sit ius astricta ilia, si idẽ uelocior. Pulcher aspectu + si athle
ta, cuius lacertos exercitatio expressit, idem certamini
paratior. Nunq̃ + uera species ab utilitate diuiditur. Sed
† uero hoc quidem discernere modici iudicij est, illud obserua
tione dignius, quod hic ipse honestus ornatus pro mate
riæ genere debet esse uariatus. Atq; ut à prima diuisiõe
ordiar, non idẽ demonstratiuis, & deliberatiuis, & iudi
cialibus causis conueniet. Nanq; illud genus ostentatiõi
compositum, solam petit audientium uoluptatem, ideoq;
omnes dicendi artes aperit, ornatumq; orationis expo
nit, ut qui non insidietur, nec ad uictoriam, sed ad solum
fidem

finem laudis & gloriæ tẽdat. Quare quicquid erit sententijs populare, uerbis nitidum, figuris iucundũ, trãslationibus magnificum, compositione elaboratum, uelut institor quidam eloquentiæ intuẽdum, & penè pertractandum dabit. Nam euentus ad ipsum non ad causam refertur. At ubi res agitur, & uera dimicatio est, ultimus sit famæ locus. Propterea nõ debet quisquam, ubi maxima rerum momẽta uersantur, de uerbis esse solicitus. Neq; hoc eò pertinet, ut in his nullus sit ornatus, sed uti pressior, & seuerior, eo minus confessus, precipue ad materiam accomodatus. Nam & suadendo sublimius aliquid senatus, concitatius populus, & in iudicijs publicæ capitalesq; causæ poscunt accuratius dicendi genus. At priuatum consilium, causasq; paucorum, ut frequenter accidit calculorũ, purus sermo, & dissimilis curæ magis decuerit. An non pudeat certã creditam pecuniam periodis postulare, aut circa stillicidia affici, aut in mancipij redhibitiõe sudare? Sed ad propositum. Et quoniã orationis tam ornatus q̃ perspicuitas, aut in singulis uerbis est, aut in pluribus positus, quid separata, quid cõiuncta exigat, consideremus: quanq̃ rectissime traditũ est, perspicuitatem proprijs, ornatum translatis uerbis magis egere. Sciamus inornatũ esse quod sit improprium. Sed cum idem frequentissime plura significent, quod συνωνυμία uocatur, iam sunt alijs alia honestiora, sublimiora, nitidiora, iucundiora, uocaliora. Nam ut syllabæ è literis melius sonantibus sunt clariores, ita uerba è syllabis magis uocalibus, & quo plus quæq; spiritus habet, auditu

pulchrior. Et quod facit syllabarum, idē uerborū quoq; inter se copulatio, ut aliud alij iunctum melius sonet. Diuersus est tamen usus. Nam rebus atrocibus uerba etiam ipso auditu aspera magis conuenient. In uniuersum quidem optima simplicium creduntur, quæ aut maxime exclamāt, aut sono sunt iucundissima. Et honesta quidē turpibus potiora semper, nec sordidus unq̄ in oratione erudita locus. Clara illa atq; sublimia plerunq; materiæ modo cernenda sunt. Quod enim alibi magnificū, tumidū alibi. Et quæ humilia circa res magnas, apta circa minores uidentur. Et sicut in oratione nitida notabile est humilius uerbum, & uelut macula, ita à sermone tenui sublime, nitidumq; discordat, fitq; corruptum quia in plano tumet. Quædam nō tam ratione quàm sensu iudicantur, ut illud: Cæsa iungebant fœdera porca:
Fecit elegans, fictio nominis, quod si fuisset porco, uile erat. In quibusdā ratio manifesta est. Risimus & meritò nuper poëtam, qui dixerat. Prætextā in cista mures rosere Camilli. At Vergilij miramur illud. Sæpe exiguus mus. Nam epitheton exiguus aptū proprium effecit, ne plus expectaremus, & casus singularis magis decuit, et clausula ipsa unius syllabæ non usitata addidit gratiā. Imitatus est itaq; utrunq; Horatius: Nascetur ridiculus mus. Nec augenda semper oratio, sed submittēda nonnunquam est. Vim rebus aliquando & ipsa uerborū humilitas affert. An cum dicit in Pisonem Cicero: Cum tibi tota cognatio in sarraco aduehatur, incidisse uidetur in sordidum nomen? non eo contemptum hominis,
quem

quem destructum uolebat, auxisse? Et alibi. Caput oppo
nis + cõ eo corniscans. Vnde + interim grati idiotis io + cum eo to
ci, qualis est ille apud M. Tullium Pusio, qui cum maiore nificans.
sorore cubitabat, & Cn. Flauius, qui cornicũ oculos eõ +in Timo-
fixit, & pro Milone illud: Heus tu Ruscio, & + Erutius cratẽ dictis
Antonias ter. Id tamẽ in declamationibus est notabilius. de q. qualis ẽ
Laudariq; me puero solebat, da patri panẽ, & in codẽ +Cornutus
etiam: canem pascis. Res quidẽ præcipue in scholis an-
ceps, sed frequenter causa risus, nunc utiq; cũ hæc exer
citatio procul à ueritate sciũcta laboret incredibili uer
borum fastidio, ac sibi magnã partem sermonis abscide-
rit. Cum sint autem uerba propria, ficta, translata, pro-
prijs dignitatem dat antiquitas. Nanq; & sanctiorẽ &
magis admirabilẽ faciunt orationẽ, quibus non qlibet
fuerat usurus, eoq; ornamento acerrimi iudicij P. Ver-
gilius unice est usus. Olli enim, & quianã, & mis, & po
ne, pellucent ad aspergendã illã, quæ etiã in picturis est
grauissima, uetustatis, inimitabilem arti autoritatẽ. Sed +admirabi-
utendum mõ, nec ex ultimis tenebris repetẽda. Satis est lem
uetus, quæso quid necesse est dicere oppidò, quo sunt usi
paululum tẽpore nostro superiores? Vereor ut iã non
ferat quisquam. Certe antigerio, cuius eadem significa
tio est, nemo nisi ambitiosus utetur. Aerumnas qd opus
est, tanq; parum sit si dicatur, labor horridum reor, tole
rabile autumo: Tragicum prolem + dicendo, uniuersam +ducendum
eius prosapiam, insulsum. Quid multa? totus propè mu
tatus ẽ sermo. Quædã tamẽ adhuc uetera uetustate ipsa
gratius nitẽt, quædam etiã necessariò interim sumũtur.

+ Eman-

†Enuncupare. †Emancipare, & fari, & multa alia etiam audientibus grata inseri possunt, sed ita demum, si nõ appareat affectatio. In qua mirifice Vergilius. Et Corinthiorum amatoriste uerborum.

In priapeis paulo aliter legitur. †Britannus

Iste iste rhetor, nanq; quatinus totus
Thucydides, † tyrannus, Attice febres,
Tau Gallicum, minæ & spinæ, male illi sit,
Ita omnia ista uerba miscuit fratri.

Cimber hic fuit, à quo fratrem necatum hoc Ciceronis dicto notatum est. Germanum Cimber occidit. Nec minus noto Sallustius epigrammate incessitur:

Et uerba antiqui multum furate Catonis,
Crispe Iugurthinæ conditor historiæ.

Odiosa cura, Nã est cuilibet facilis, & hoc pessima, qđ rei studiosus, non uerba rebus aptauit, sed res extrinsecus arcessit, quibus hæc uerba conueniant. Fingere, ut primo lib. dixi, Græcis magis † cõcessum est, qui soni etiam quibusdã, et affectibus nõ dubitauerũt noĩa aptare, nõ alia libertate, q̃ qua illi primi homines rebus appellationes dederunt. Nostri autem in iungẽdo, aut deriuãdo, paulum aliquid ausi, uix in hoc satis recipiuntur. Nam memini iuuenis admodũ inter Pomponium & Senecam etiam præfationibus esse tractatum, an gradus eliminat in tragœdia dici oportuisset. At ueteres ne expectorat quidem timuerunt. Et sanè eiusdẽ notæ est examinat animo. At in tractu & declinatione talia sunt, qualia apud Ciceronẽ beatitas & beatitudo, quæ dura quidem sentit, ueruntamẽ usu putat posse molliri. Nec à uerbis modò

†conuenit

modò, sed a nominibus quoq; deriuata sunt quædam, ut à Cicerone + sullaturit, & ab Asinio fimbriatum, & figulatum. Multa ex Græco formata noua, ac plurima à Sergio + Flauio, quorum dura quædam admodum uidentur, ut ens & essentia: quæ cur tantopere asperne mur nihil uideo, nisi quod iniqui iudices aduersus nos su mus, ideoq; paupertate sermonis laboramus: Quædam tamen perdurãt. Nam & quæ uetera nunc sunt, fuerũt olim noua. Et quædam in usu perquam recẽtia, ut Messa la primus reatũ, munerariũ Augustus primus dixerũt. Reatum nemo ante Messalam, munerariũ nemo ante Au gustum dixerat. Piraticam quoq; ut musicam & fabri cam dici adhuc dubitabant mei præceptores. Fauorem, & urbanum Cicero noua credit. Nam & in epistola ad Brutũ: Eum, inquit, amorẽ, & eum (ut hoc uerbo utar) fauorem in consiliũ aduocabo, et ad Appiũ pulchrum: Te hominem non solum sapientem, uerũetiã, ut nũc lo quimur, urbanum. Idem putat à Terentio primũ dictum esse obsequium. Cæcilius ad Sisennam, albenti cœlo. Cer uicem uidetur Hortensius primus dixisse. Nam ueteres pluraliter appellabant. Audẽdum itaq;. Neq; enim acce do Celso, qui ab oratore uerba fingi uetat. Nam cũ sint eorum alia, ut dicit Cicero, natiua, idẽ, quæ significata sunt primo sensu, alia reperta, quæ ex his facta sunt, ut iam nobis ponere aliqua quæ illi rudes homines primiq; fecerunt, fas non sit, deriuare, flectere, coniũgere, quod natis postea concessum est, quãdo desiit licere? Et si quid periculosius finxisse uidebimur, quibusdã remedijs præ muni-

+ sullatum

+ Afranio. Dura quoq; quẽadmodũ uidentur utra que ens & es sentia. Et p Flauio in q- busdã legit Plauto.

Bene putat. nã Donatus in Andriam poëtę indica uit, & Plau tũ illo usum

De Ora. 3. & Partitio.

muniendum est: ut ita dicam, si licet dicere, quodãmodo,
+Permittite mihi sic. Quod idem etiam in his quæ licentius translata erunt, proderit, quæ nõ tuto dici possunt.
+ Permittite mihi, sicuti qdam, etiam in his.
In quo non falli iudiciũ nostrũ solicitudine ipsa manifestum erit. Qua de re Græcum erit illud elegantißimũ, quo præcipitur ita, προεπιπλήσσειν τῇ ὑπερβολῇ. Translata probari nisi in cõtextu sermonis nõ possunt.
Lib. 1. ca. 10.
Itaq; de singulis uerbis satis dictũ, quæ ut alio loco ostẽdi, per se nullam uirtutem habent. Sed ne inornata sunt quidem nisi cum sunt infra rei de qua loquendum est dignitatem, excepto si obscœna nudis nominibus enuntientur. Quod uiderint qui non putant esse uitanda, quia nec sit uox ulla natura turpis, & si qua est rei deformitas, alia quoq; appellatione quacunq; ad intellectum eundem nihilominus perueniat. Ego Romani pudoris more contentus, ut iam respondi talibus, uerecundiam silentio uindicabo. Iam hinc igitur ad coniuncti sermonis rationem transeamus, Cuius ornatus in hæc duo prima diuiditur, quam concipiamus elocutionem, quo modo effẽramus: Nã primum est, ut liqueat augere quid uelimus, scilicet an minuere, concitate dicere an moderate, læte an seuere, abundanter an presse, aspere an leniter, magnifice an subtiliter, grauiter an urbane. Tũ quo trãslationis genere, quibus figuris, qualibus sentẽtijs, quo modo, qua postremo collocatione id quod intendimus efficere possimus. Cæterum dicturus quibus ornetur oratio, prius ea quæ sunt huic contraria laudi, attingam.
Nã prima uirtus est uitio carere. Igitur ante omnia, ne

spere-

ſperemus ornatã orationẽ fore, quæ probabilis nõ erit. Probabile autẽ Cicero id dicit, qd̃ non plus minúſue eſt, q̃ decet. Nõ qa comi expoliriq; nõ debeat (nã et hæc ornatus pars ẽ) ſed qa uitiũ eſt ubiq; qd̃ nimiũ eſt + Itaq; uult eẽ autoritatẽ et põdus in uerbis, ſentẽtias, uel graues, uel aptas opinionibus hoĩm ac moribus. His enim ſaluis, licet aſſumere ea quibus illuſtrẽ fieri orationem putat. Delectãt trãſlata, ſupralata, ad nomen adiuncta, duplicia, eadem ſignificantia, atq; ab imitatione rerum nõ abhorrentia. Sed quoniam uitia prius demonſtrare aggreſſi ſumus, uel hoc uitium ſit quod κακέμφατον uocatur, ſiue mala conſuetudine in obſcœnum intellectum ſermo detortus eſt, ut ductare exercitus, & patrare bellum apud Salluſtiũ, dicta ſancte & antique ridẽtur à nobis ſi dijs placet, quã culpã non ſcribentiũ quidẽ iudico, ſed legentium, tamẽ uitãda, quatenus uerba honeſta moribus perdidimus, & euincentibus etiã uitijs cedendum eſt, ſiue iunctura deformiter ſonat, ut ſi cum hominibus notis loqui nos dicimus, niſi hoc ipſum hominibus medium ſit, in præfata uidemur incidere, quia ultima prioris ſyllabæ litera, quæ exprimi niſi labris coëuntibus nõ poteſt, aut interſiſtere nos indecẽtiſſime cogit, aut cõtinuata cũ inſequente in naturã eius corrũpitur. Aliæ cõiunctiões aliqd ſimile faciũt, quas pſequi longũ ẽ, in eo uitio quod uitãdũ + dicimus, cõmorãtes. Sed diuiſio quoq; affert candẽ iniuriã pudori, ut ſi intercapedinis ntõ caſus utatur. Nec ſcripto mõ id accidit, ſed etiã ſenſu plerisq; obſcœne itelligere, niſi caueris cupiũt ut apd' Ouid.

probabile

+ Itaq; in nobis eſſe autoritatem, in uerbis ſentẽtias

+ ſcimus

Quæq;

Quæq; latent meliora putat. Ac ex uerbis quæ longissime ab obscœnitate absunt, occasionē turpitudinis rapere. Siquidem Celsus cacophaton apud Vergilium putat: Incipiunt agitata tumescere, quod si recipias, nihil loqui tutum est. Deformitati proximum est humilitatis uitium, quod ταπεινωσιν uocant, qua rei magnitudo uel dignitas minuitur, ut + saxea est uerruca in summo montis uertice. Cui natura cōtrariū, sed errore par est, paruis dare excedentia modū nomina, nisi cum ex industria risus inde captatur. Itaq; nec parricidā nequā dixeris hominem, nec deditum forte meretrici nefariū, quod alterum parum, alterum nimium est. Proinde quædam habes sordida, ieiuna, tristis, ingrata, uilis oratio ē. Quæ uitia facilime fiunt manifesta contrarijs uirtutibus. Nā primum acuto, secūdum nitido, tertiū copioso, deinceps hilari, iucundo, accurato diuersum est. Vitāda et μειωσις, cum sermoni quidem deest aliquid, quo minus plenus sit, quanquā id obscuræ potius q̄ inornatæ orationis uitium est. Sed hoc quoq; cum à prudentibus fit, schema dici solet, sicut ταυτολογία, id est, eiusdem uerbi, aut sermonis iteratio. Hæc emim, + quanq̄ non magnopere summis autoribus uitata, interim uitiū uideri potest, in quod sæpe incidit etiam Cicero securus tā paruæ obseruationis, sicut hoc loco: Non solum igitur illud iudicium iudicij simile iudices non fuit. Interim mutato nomine, ἐπαναλήψις dicitur, atq; est & ipsum inter schemata, quorū exempla illo loco reddā, quo uirtutes erūt. Peior hac ὁμοιολογία est, quæ nulla uarietatis gratia leuat tædi-

Hęc enim apud Vergilii de mariuē tis agitato dicuntur.

+ ex ea Verrucā ꝑ colle dixisse Caronē autor ē Gelli.

+ quanq̄ magnopere sūmis autoribꝰ uitata, tamen uitiū uideri potest.

tedium, atq; est tota coloris unius, quæ maxime deprehenditur carens arte oratoria. Eaq; & in sententijs, et figuris, & compositione longa, nõ animis solum, sed etiam auribus est ingratißima. Vitanda μακρολογία, id est, longior quam oporteat sermo, ut apud Liuium: Legati non impetrata pace retrò domum, unde uenerant, abierunt. Sed huic uicina periphrasis uirtus habetur. Liu. ab urbe condita. 8,

Est & πλεονασμὸς uitium, cũ superuacuis uerbis oneratur oratio: Ego meis oculis uidi. Satis est enim, uidi. Emendauit hoc etiam urbane in + Hircium Cicero, qui cum in Pansam declamans, filium à matre decem mensibus in utero latum esse dixisset. Quid? aliæ, inquit, in pe nula solent ferre? Nonnunquam tamen illud genus, cuius exemplum priore loco posui, affirmationis gratia adhibebitur: Vocemq; his auribus hausi. +Hircĩ causa Cicero, cũ Passienus declamãs filiũ matri decẽ mensibus in utero dixisset.

At uitium erit, quoties otiosum fuerit, & supererit, nõ cum adijcietur. Est etiam quæ περιεργία uocatur, cum superuacua (ut sic dixerim) operositas, ut à diligenti curiosus, & à religione superstitio distat. Atq; ut semel finiam, uerbum omne quod neq; intellectum adiuuat, neq; ornatum, uitiosum, dici potest. κακόζηλον, id ẽ, mala affectatio, per omne dicendi genus peccat. Nam & tumida, & exilia, & prædulcia, & abundantia, & arcessita, & exultantia sub idem nomen cadunt. Deniq; κακόζηλον uocatur, quicquid est ultra uirtutem, quoties ingenium iudicio caret, & specie boni fallitur, omniũ in eloquentia uitiorum pessimum. Nam cætera cum uitentur, hoc petitur. Est autem totum in elocutione. Nam rerum Cacozelon

uitia sunt stultum, cõmune, cõtrarium, superuacuũ. Corrupta oratio in uerbis maxime improprijs, redundantibus, cõprehensione obscura, cõpositione fracta, uocũ similium, aut ambiguarũ puerili captatione consistit. Est autem omne κακόζηλον utiq; falsum, etiãsi non omne falsum κακόζηλον, ut cũ dicitur aliter q̃ se natura habet, & q̃ oportet, & q̃ sat est. Totidem autẽ generibus corrumpitur oratio, quot ornatur. Sed de hac parte & in alio nostro opere plenius dictũ est, & in hoc sæpe tractabitur, & adhuc spargetur ommibus locis. Loquentes enim de ornatu, subinde quæ sunt uitanda similia uirtutibus uitia, dicemus, Sunt inornata & hæc, quod male dispositum est, id ἀνοικονόμητον: quod male figuratum, id ἄχημάτον: quod male collocatum, id κακοσύνθετον uocant. Sed de dispositione diximus, de figuris & cõpositione dicemus. κολισμὸς quoque appellatur quædã mixta ex uaria ratione linguarũ oratio, ut Atticis, Doricis, Ionica, Aeolica, etiã dicta confundas. Cui simile uitium ẽ apud nos, si quis sublimia humilibus, uetera nouis, poëtica uulgaribus misceat. Id enim tale ẽ monstrũ quale Horat. in prima parte libri de Arte Poëtica fingit:

Humano capiti ceruicem pictor equinam, Iungere si uelit. Et cætera ex diuersis naturis subijciat.

Ornatũ est quod perspicuo ac probabili plus ẽ. Eius primi sunt gradus in eo quod uelis exprimendo concipiendoq;. Tertius qui hæc nitidiora faciat, quod proprie dixeris cultum. Itaq; ἐνέργειαν, cuius in præceptis narrationis feci mentionem, quia plus est euidentiæ, uel ut alij dicunt,

dicunt, repræsentatio, quàm perspicuitas, & illud quidem patet, hæc se quodãmodo ostendit, inter ornamenta ponamus. Magna uirtus est res de quibus loquimur, clare, atq; ut cerni uideãtur enunciare. Non enim satis efficit, neq; ut debet plene dominatur oratio, si usq; ad aures uolet, atq; ea sibi iudex de quibus cognoscit, narrari credit, non exprimi, & oculis mentis ostẽdi. Sed quoniã pluribus modis accipi solet, non equidem + in omnes cã particulas secabo, quarum ambitiose, a quibusdam numerus augetur, sed maxime necessarias attingam. Est igitur unum genus, quo tota rerum imago quodammodo uerbis depingitur.

+quia pspicuitas, & illud quod patet, hoc

+in ea particulas locabo.

Constitit in digitos extemplo arrectus uterq;.

Et cætera, quæ nobis illam pugilum congredientiũ aciẽ ita ostendunt, ut non clarior futura fuerit spectantibus. Plurimum in hoc genere sicut in cæteris eminet Cicero. An quisquam tam procul à concipiendis imaginibus rerum abest, ut cum illa in Verrem legit: Stetit soleatus Prætor popu. Ro. cum pallio purpureo, tunicaq; talari, mulierecula nixus in littore, non solũ ipsum os intueri uideatur, & locũ habitum, sed quædã etiam ex his quæ dicta non sunt sibi ipse astruat? Ego certe mihi cernere uideor, & uultũ, & oculos, & deformes utriusq; blanditias, & eorum qui aderant, tacitam auersationem, ac timidam uerecundiam. Interim ex pluribus efficitur illa quam conamur exprimere facies, ut ẽ apud eundem (nanque ad omnium ornandi uirtutum exemplum uel unus sufficiat) in descriptione conuiuij luxuriosi:

Cicero inhy pothesib⁹ & energijs mirus artifex.

Loc⁹ ex Aquila restitutus.

Videbar mihi uidere alios intrãtes, alios aũt exeuntes, partim ex uino uacillãtes, partim externa potatiõe oscitãtes, uersabatur inter hos Gallius, unguentis oblitus, redimitus coronis: humus erat lutulẽta, uino, coronis lãguidulis, & spinis cooperta piscium. Quid plus uideret qui intrasset? Sic urbium captarum crescit miseratio. Sine dubio enim qui dicit expugnatam esse ciuitatem, complectitur omnia quæcunq; talis fortuna recipit, sed in affectus minus penetrat breuis hic uelut nũtius. At si aperias hæc quæ uerbo uno incluſa erãt, apparebũt effusæ per domos ac templa flammæ, & ruentium tectorum fragor, & ex diuersis clamoribus unus quidam sonus, aliorum fuga incerta, alij in extremo cõplexu suorũ cohærentes, & infantiũ, fœminarumq; ploratus, & male usq; in illum diẽ seruati fato senes, tum illa profanorum sacrorumq; direptio, efferẽtium prædas repetentiumq; discursus, & acti ante suum quisq; prædoncm catenati, & conata retinere infantẽ suum mater, & sicubi maius lucrum est, pugna inter uictores. Licet enim hæc omnia ut dixi, cõplectatur euersio, minus est tamen totum dicere q̃ omnia. Consequemur autem ut manifesta sint, si fuerit uerisimilia, & licebit etiã falso affingere quicquid fieri solet. Contingit eadem claritas etiã ex accidentibus.

Vrbis direptæ uerbis expressa imago.

Aeneid. 1.
Aeneid. 4

Mihi frigidus horror.
Membra quatit, gelidusq; coit formidine sanguis.
Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.

Atq; huius summæ, iudicio quidẽ meo, uirtutis facilima est uia. Naturã intueamur, hãc sequamur. Oĩs eloquẽtia elegantia ciro

tia circa opera uitæ est. Ad se refert quisq; quæ audit, et id facilime accipiunt animi, quod cognoscunt. Præclare uero ad inferendam rebus lucem repertæ sunt similitudines, quarũ aliæ sunt quæ probationis gratia inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimendã rerum imaginem compositæ, quod est huius loci proprium. Inde lupi ccu Raptores atra in nebula. &: Misit aui similis, quæ circum littora, circum, Piscosos scopulos humilis uolat æquora iuxta. Quo in genere idẽ præcipue custodiẽdũ, ne id qd' similitudinis gratia asciuimus, aut obscurũ sit, aut ignotũ. Debet enim quod illustrãdæ alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius eo qd' illuminat. Quare Poëtis quidem permittamus sanè huiusmodi exempla:

Similitudo.

Aeneid. 2.

Aeneid. 4.

Qualis ubi hybernam Lyciam Xanthiq; fluenta
Deserit, aut Delon maternam inuisit Apollo.

Aeneid. 4.

Non idẽ decebit oratorẽ, ut occultis aperta demõstret. Sed illud quoq; de quo in argumentis diximus similitudinis genus ornat orationem, facitq; sublimem, floridã, iucundã, mirabilem. Nam quo quæq; longius petita est, hoc plus affert nouitatis, atq; inexpectata magis est. Illa uulgaria uideri possunt, & utilia tãtum ad concilianda fidem, ut terrã cultu, sic animum disciplinis meliorem uberioremq; fieri. Et ut medici ab alienata morbis membra præcidunt, ita turpes ac pnicios os, etiamsi nobis sanguine cohæreãt, amputãdos. Iam sublimius illud pro Archia: Saxa atq; solitudines uoci respondẽt, bestiæ sæpius immanes cantu flectuntur, atq; consistunt, & cætera. Quod quidẽ genus à quibusdam declamatoria ma-

xime licentia corruptum est. Nã & falsis utuntur, nec illa his qbus tandẽ similia uideri uolunt, applicãt, quorũ utrunq; in his est, quæ me iuuene ubiq; cãtari solebant: Magnorũ fluminũ nauigabiles fontes sunt, et generosioris arboris statim plãta cũ fructu est. In omni aũt parabola, aut præcedit similitudo, et res sequitur, aut præcedit res, & similitudo sequitur, sed interim libera & separata est, interim qd longe optimũ est, cum re cuius est imago, connectitur collatione inuicẽ respõdente, quod facit redditio cõtraria, quæ ἀντιαπόδοσις dicitur. Præcedit similitudo cuius mõ feci mentionẽ: Inde lupi ceu Raptores atra innebula. Sequitur in primo Georgicõn post longã de bellis ciuilibus atq; externis conquestionẽ:

Vt cum carceribus sese effudere quadrigæ,
Addunt se in spatia, & frustra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neq; audit currus habenas.

Sed hæc sunt sine antapodosi. Redditio aũt illa rẽ utranque quã cõparat, uelut subijcit oculis, & pariter ostendit. Cuius præclara apud Verg. multa reperio exẽpla, sed oratorijs potius utendum est. Dicit Cicero pro Muræna: Vt aiunt in Græcis artificibus, eos aulœdos esse, qui citharœdi fieri non potuerũt, sic nos+ uidemus qui oratores euadere non potuerunt, eos ad iuris studiũ deuenire. Illud pro eodem iam penè poëtico spiritu, sed tamen cum sua redditione, quod est ad ornatum accommodatius. Nam ut tempestates sæpe certo aliquo cœli signo cõmouentur, sæpe ex improuiso, nulla ex certa ratione, obscura aliqua causa cõcitãtur, sic in hac comitiorũ tempe-

tempestate populari sæpe intelligas, quo signo commota sit, sæpe ita obscurũ est, ut sine causa cõcitata uideatur. Sunt & illæ breues: Vagiq; per syluas ritu ferarum. Et illud Ciceroïs in Clodium: Quo ex iuditio uelut ex incẽdio nudus effugit. Quibus similia possunt cuicũq; etiam ex quotidiano sermone succurrere. Huic subiacet uirtus, nõ solũ aperte ponẽdi rẽ ante oculos, sed circumcise atq; uelociter. At meritò laudatur breuitas integra, sed ea minus præstat quoties nihil dicit, nisi quod necesse est βραχυλογίαμ uocãt, quæ reddetur inter schemata. Est uero pulcherrima, cũ plura paucis cõplectimur, quale illud Sallustij est: Mitridates corpore ingenti perinde armatus. Hoc male imitantes sequitur obscuritas. Vicina prædictæ, sed amplior uirtus est ἔμφασις, altiorem præbens intellectũq; quem uerba per se ipsa declarant. Eius duæ sunt species, altera quæ plus significat q̃ dicit, altera quæ etiã id quod nõ dicit. Prior est apud Homerum, cum Menelaus Graios in equo sedisse ait, nam uerbo uno magnitudinem eius ostendit. Et apud Vergilium: Odisseę. 8.

Demissum lapsi per funem. Nam sic quoque altitudo demonstrata est. Idem Cyclopa cum iacuisse dicit per antrum, prodigiosum illud corpus spatio loci mensus est. Sequẽs positum est in uoce, aut omnino suppressa, aut etiam abscissa. Supprimitur uox, ut fecit pro Ligario Cicero: Quod si in tanta fortuna bonitas tanta nõ esset, quã tu per te inquam obtines: intelligo quid loquar. Tacuit enim illud quod nihilominus accipimus, non deesse homines qui ad crudelitatem eum impellant. Aeneid. 2. Aeneid. 3.

Abscinditur per ἀποσιώπησιν, quæ quoniam est figura reddetur suo loco. Est in uulgaribus quoque uerbis emphasis: Virum esse oportet, & homo est ille, & + uidendum est. Adeò similis est arti plerunq; natura. Non tamen satis eloquentiæ est, ea de quibus dicat, clare atq; euidenter ostendere, sed sunt multi & uarij excolendæ orationis modi. Nam ipsa illa ἀφέλεια simplex et inaffectata habet quendã purum, qualis etiam in fœminis amatur, ornatum. Et sunt quædã uelut è tenui diligentia circa proprietatẽ significationemq; munditiæ. Alia copiã locuples, alia floribus læta, uirium non unũ genus. Nam quicquid in suo genere satis effectũ est, ualet: Præcipua tamen eius opera Δεινωσις in exaggerãda indignitate, & in cæteris altitudo quædam: φαντασία in concipiendis uisionibus ἔξεργασία in efficiendo uelut opere proposito, cui adijcitur ἐπεξεργασία repetitio probatiõis eiusdẽ, & cumulus ex abundãti, ἐνέργεια cõfinis his est, ab agendo ducta, & cuius propria sit uirtus nõ esse quæ dicuntur otiosa. Est & amarum quiddam, quod ferè in contumelia positum est, quale Cassij: Quid facies + cum in bona tua inuaseros? hoc est cum te docuero nescire maledicere. Et acre, ut illud Crassi: Ego te consulem putẽ, cum tu non putes me senatorem? Sed uis oratoris omnis in augendo minuendoq; consistit. Vtriq; patri totidem modi, ex quibus præcipuos attingemus, reliqui similes erunt. Sunt aũt positi in rebus & uerbis. Sed quæ sit rerum inuentio ac ratio tractauimus, nunc quid elocutio attollat, aut deprimat, dicendum.

+ uidendũ

+ cum eñ ui in bona tua inuaseros? Crassi respõsum ĩ Philippum ut ante dictũ est.

De Am-

De Amplificatione. Cap. IIII.

PRima est igitur amplificandi uel minuendi species in ipso rei nomine, ut cum eum qui sit cæsus, occisum: eum qui sit improbus, latronem: contraq; eum qui pulsauit attigisse, qui uulnerauit, læsisse dicimus. Vtriusq; pariter exẽplum est pro M. Cælio: Si uidua libere, proterua petulãter, dives effusæ, libidinosa meretricio more uiueret, adulterum ego putarem, si quis hanc paulò liberius salutasset? Nam & impudicã meretricem uocauit, & cum cui lõgior eum illa fuerat usus, liberius salutasse. Hoc genus increscit, ac fit manifestius, si ampliora uerba cum ipsis nominibus, pro quibus ea posituri sumus, conferantur, ut Cicero in Verrem: Non enim furem, sed raptorem: non adulterum, sed expugnatorem pudicitiæ: non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumq;: non sicarium, sed crudelissimum carnificẽ ciuium sociorumq; in uestrum iudiciũ adduximus. Illo enim modo, ut fit multum, hoc etiam plus ut sit, efficitur. Quatuor tamen maxime generibus uideo constare amplificationem: incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incrementum est potentissimum, cũ magna uidentur etiam quæ inferiora sunt. Id aut gradu uno fit, aut pluribus: per id uenitur non modo ad summum, sed interim quodammodo supra summum. Omnibus his sufficit uel unum Ciceronis exemplum: Facinus est uincire ciuem Rom. scelus uerberare, propè parricadium necare, quid dicam in crucem tollere? Nam & si tantum uerberatus esset, uno gradu increuerat, ponendo etiam id esse

amplissimum & gravissimum

facinus, quod erat inferius. Et si tantum occisus esset, per plures gradus ascenderat. Cum uero dixerit propè paricidium necare, suprà quod nihil est adiecit, quid dicam in crucem tollere? Ita cum id quod maximum est occupasset, necesse erat in eo quod ultra est uerba deficere. Fit & aliter supra summum adiectio, ut apud Virgilium de Lauso: Virg.

Quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.

Summum est enim quo pulchrior alter non fuit. Huic deinde aliquid supra positum est. Tertius quoq; est modus, ad quem non per gradus itur, ut quod non est plus quàm maximum, sed quo nihil maius est: Matrem tuam occidisti, quid dicam amplius? matrem tuam occidisti. Nam & hoc augendi genus est, tantum aliquid efficere, ut non possit augeri. Crescit oratio minus aperte, sed nescio an hoc ipso efficatius, cum citra distinctionem in contextu & cursu semper aliquid priore maius insequitur, ut de uomitu in Antonium Cicero: In cœtu uero populi Rom. negotium publicum gerens, magister equitum. Singula incrementum habent. Per se deforme, uel non in cœtu uomere, in cœtu etiam non populi, populi etiam non Romani, uel si nullum negotium ageret, uel si non publicũ, uel si non magister equitum. Sed alius diuideret hæc, & circa singulos gradus moraretur, hic in sublime etiam currit, & ad summum peruenit, non nixu, sed impetu. Verũ ut hæc amplificatio in superiora tendit, ita quæ fit per comparationem, incrementum ex minoribus petit. Augendo enim quod est infrà, necesse est extollat id qđ

supra

supra positum est, ut idem atque in eodem loco: Si hoc tibi inter cœnam, & in illis in manibus poculis tuis accidisset, quis non turpe duceret? In cœtu uero populi Ro. Et in Catilinã: Serue me hercle mei, si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarem. Interim proposito uelut simili exemplo efficiendum est, ut sit maius id quod à nobis exaggerandum est, ut idem pro Cluentio, cũ exposuisset Milesiam quandam à secundis hæredibus pro abortu pecuniam accepisse: Quanto est, inquit, Oppianicus in eadem iniuria maiore supplicio dignus? Si qui dem illa cum suo corpori uim attulisset, se ipsa cruciauit, hic autem illud idem effecit per alieni corporis uim atq; cruciatũ. Nec putet quisquam hoc, quanquam est simile, illi exargumentis loco quo maiora ex minoribus colliguntur, idem esse. Illic enim probatio petitur, hic amplificatio, sicut in Oppianico non id agitur: hic comparatione, ut ille male fecerit, sed ut peius. Est tamen quãquam diuersarum rerum quædam uicinia. Repetam itaq; hic quoq; idem, quo sum illic usus, exemplum, sed non in eundem usum. Nam hoc mihi ostendẽdũ est augendi gratia, non tota modò totis, sed etiam partes partibus cõparari, sicut hoc loco: An uero uir amplissimus P. Scipio Pont. Max. Tib. Gracchum mediocriter labefactantem statum reipublicæ priuatus interfecit, Catilinam orbem terræ cæde atq; incendio uastare cupientem nos consules perferemus? Hic & Catilina Graccho, & status reipulicæ orbi terrarũ, & mediocris labefactatio cædi & incen-

dijs

dijs & uastationi, & priuatis consulibus comparatur: quæ si quis dilatare uelit, plenos per singula locos habebit. Quas dixi per ratiocinationẽ fieri amplificatiões, uideamus an satis proprio uerbo signauerim. Nec sum in hoc solicitus, dum res ipsa uolentibus discere appareat. Hoc sum tamen secutus, quod hæc amplificatio alibi posita est, alibi ualet, ut aliud crescat, aliud augeatur, inde ad id quod extolli uolumus, †ratio deducitur. Obiecturus Antonio Cicero merum & uomitum: Tu, inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate: † Quid fauces & latera ad ebrietatẽ minime sunt otiosa. Nam respicientes ad hæc, possumus æstimare, quantum ille uini in Hippiæ nuptijs exhauserit, quod ferre & coquere non posset illa gladiatoria corporis †firmitate. Ergo si ex alio colligitur aliud, nec impropriũ, nec inusitatum nomen est ratiocinationis, ut quod ex eadem causa inter status quoq; habemus, sic ex insequentibus amplificatio ducitur. Siquidem tanta uis fuerit uini erumpentis, ut non casum afferret, aut uoluntatem, sed necessitatem ubi minime deceret uomendi, & cibus non recens, ut accidere interim solet, redderetur, sed qui usq; in posterum diem redundaret. Idem hoc præstant quæ antecesserunt. Nam cum Aëolus à Iunone rogatus.

†ratione ducitur. Philip. 2.

† Et fauces, & latera ad ebrietatem minime sunt otiosa

†firmitas

Aeneid. 1.

Cauum conuersa cuspide montem
Impulit in latus, ac uenti uelut agmine facto,
Qua data porta ruunt. Apparet quanta sit futura tempestas. Quid? cum res atrocissimas, quasq; in summam

mam ipsi extulimus inuidiam, eleuamus cõsulto, quo gra
uiora uideantur quæ secutura sunt, ut à Cicerone factũ Actio. 7.
est, cum illa diceret: Leuia sunt hæc in hoc reo crimina,
metũ uir garũ nauarchus nobilissimæ ciuitatis pretio re
demit, humanũ est, alius ne securi feriretur, pecuniã de
dit, usitatum est, nõne usus est ratiocinatione, qua collige
rent audiẽtes, quãtũ illud esset quod inferebatur, cui cõ
parata hæc humana uiderentur, atq; usitata? Sic quoque
solet ex alio aliud augeri, ut cum Annibalis bellicis lau
dibus ampliatur uirtus Scipionis, Et fortitudinem Gal
lorum Germanorumq; miramur, quo sit maior C. Cæsa
ris gloria. Illud quoq; est ex relatione ad aliquid, quod
non eius rei gratia dictum uidetur amplificationis ge
nus. Non putant indignum Troiani principes, Graios Iliad. 3.
Troianosq; propter Helenæ speciem tot mala, tãto tem
poris spatio sustinere, quæ nam igitur illa forma creden
da est? Non enim hoc dicit Paris, qui rapuit, non aliquis
iuuenis, aut unus è uulgo, sed senes, & prudentissimi, et
Priamo assidentes. Verum et ipse rex decennij bello ex
hausius, amissis tot liberis, imminente summo discrimi
ne, cui faciem illam ex qua tot lachrymarum origo flu
xisset, inuisam atq; abominandam esse oportebat, & au
dit hæc, & eam filiam appellans iuxta se locat, & excu
sat etiã, atq; sibi esse malorum causam negat. Nec mihi
uidetur in symposio Plato, cum Alcibiadem cõfitẽtem
de se quid à Socrate pati uoluerit, narrat, ut illum culpa
ret, hæc tradidisse. sed ut Socratis inuictam continenti
am ostenderet, quæ corrumpi speciosissimi hominis tam

obuia

obuia uoluntate non posset. Quin ex instrumento quoq; heroum illorum magnitudo æstimanda nobis datur, Ad hoc ptinet clypeus Aiacis, & hasta Pelias Achillis. Qua uirtute egregie est usus in Cyclope Vergilius:

Virg

Nam quod illud corpus mente concipiam, cuius
Trunca manū pinus regit? Quid? cū uix loricā duo
Multiplicē connixi humeris Ferrent: quantus Demoleos, qui indutus eam Cursu palantes Troas agebat?
Quid M. Tullius de M. Antonij luxuria tantum saltem fingere potuisset, quantum ostendit dicendo? Conchyliatis Cn. Pompeij peristromatis seruorum in cellis stratos lectos uideres. Conchyliata peristromata, & Cn. Pompeij, & in cellis seruorum nihil potest dici ultrà, & necesse est tamen ultrà infinito plus in domino cogitare. Est hoc simile illi quod Emphasis dicitur, sed illa ex uerbo, hoc ex re coniecturam facit, tantóque plus ualet, quanto res ipsa uerbis est firmior. Potest ascribi amplificationi congeries quoque uerborum, ac sententiarum idem significantium. Nam etiamsi non per gradus ascendant, tamen uelut aceruo quodam alleuantur. Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Simile est hoc figuræ, quam συναθροισμὸν uocant. Sed illic plurium rerum est congeries, hic unius multiplicatio. Hæc etiam crescere solet uerbis omnibus altius atque altius insurgentibus: Aderat ianitor carceris, carnifex

Congeries
uerg

fex Prætoris, mors terrorq; sociorum & ciuium Romanorum, lictor Sextius. Eadem ferè est ratio minuendi. Nam totidem sunt ascendentibus quod descendentibus gradus. Ideóque uno ero exemplo contentus eius loci, quo Cicero in oratione Rulli hoc dicit: Pauci tamen qui proximi astiterãt, nescio quid illum de lege Agraria uoluisse dicere suspicabantur. Quod si ad intellectum referas, minutio est: si ad obscuritatem, incrementum. Scio posse uideri quibusdam speciem amplificationis hyperbolen quoq;. Nam & hæc in utranq; partem ualet, sed quia excedit hoc nomen, in tropos differenda est. Quos continuò subiungerem, nisi esset à cæteris separanda ratio dicendi, quæ constat non proprijs, sed translatis. Demus ergo breuiter hoc desiderio iam penè publico, nec omittamus eum quem pleriq; præcipuum ac penè solum putant orationis ornatum.

De generibus Sententiarum. Cap. V.

Sententia.

SEntentiam ueteres quod animo sensissent uocauerunt. Id cum est apud oratores frequentissimũ, tum etiam in usu quotidiano quasdam reliquias habet. Nam & iuraturi ex animi nostri sententia, & gratulantes ex sententia dicimus. Non raro tamen & sic locuti sunt, ut sensa sua dicerent. Nam sensus corporis uidebantur, sed consuetudo iam tenuit, ut mente concepta sensus uocaremus, lumina autem, præcipueq; in clausulis posita, sententias, quæ minus crebra apud antiquos, nostris temporibus modo carent. Ideóque mihi & de generibus eorũ, et de usu arbitror pauca dicẽda. Antiquissimæ sunt

Sensa.

quæ

quæ propriæ, quamuis omnibus idem sit nomen, sententiæ uocantur, quas Græci γνώμας appellant. Vtrunq; tamen nomen ex eo acceperunt, quod similes sunt consilijs atq; decretis. Est autem hæc uox uniuersalis quæ etiam citra complexum causæ posśit esse laudabilis. Interim ad rem tantum relata, ut, Nihil est tam populare quàm bonitas: Interim ad personam, quale est Afri Domitij: Princeps qui uult omnia scire, necesse habet multa ignoscere. Hanc quidam partem enthymematis, quidam initium aut clausulã epichirematis esse dixerunt, & est aliquando simplex, ut ea quam supra dixi: aliquando ratione subiecta: Nam in omni certamine qui opulentior est, etiamsi accipit iniuriam, tamen quia plus potest, facere uidetur. Nonnunquam duplicem: Obsequium amicos, ueritas odium parit. Sunt etiam qui decem genera fecerunt, sed eo modo quo fieri uel plura possunt, per interrogationem, comparationem, inficiationem, similitudinem, admirationem, & cætera huiusmodi. Per omnes enim figuras tractari potest. Illud notabile ex diuersis: Mors misera non est, aditus ad mortem miser est. Ac recte quidem sunt tales: Tam deest auaro quod habet, quàm quod non habet. Sed maiorem uim accipiunt ex mutatione figuræ, ut, usq; adeó ne mori miserum est? Acrius enim hoc, q̃ per se, mors misera non est. Ex translatione à cõmuni ad proprium. Nam cum sit rectum, nocere facile est, prodesse difficile. Vehementius apud Ouidium Medea dicit:

γνωμὴ

Pro Ligario

Nam ois argumẽtatio propositionem primã tanq̃ uniuersalem quandam sentẽtiam habet, ut ĩ nota illa Miloniana uim ui repellere licet.

Seruare potui, perdere an posśim rogas?

Vertit

Vertit ad personam Cicero: Nihil habet Cæsar nec fortuna tua maius, quàm ut posis: nec natura melius, quàm ut uelis seruare quamplurimos. Ita quæ erant rerum propria, fecit hominis. In hoc genere custodiendum est, & id quidem ubique, ne crebræ sint, ne palàm falsæ, quales frequenter ab his dicũtur qui hæc catholica uocant, & quicquid pro causa uidetur, quasi indubitatum pronunciant, + & ne passim, & à quocunque dicantur. Magis enim decet eos, in quibus est autoritas, ut rei pondus etiam persona confirmet. Quis enim ferat puerum, aut adolescentulum, aut etiam ignobilem, si iudicet in dicendo, & quodammodo præcipiat? Enthymema quoque est omne quod mente cõcipimus, proprie tamẽ dicitur, quæ est sententia ex contrarijs, propterea quod eminere uidetur inter cæteras, ut Homerus poëta, urbs Roma. De hoc in argumentis satis dictum est. Non semper autem ad probationem adhibetur, sed aliquando ad ornatum: Quorũ igitur impunitas Cæsar tuæ clementiæ laus est, eorum te ipsorum ad crudelitatem acuet oratio? Non quia sit ratio dissimilis, sed quia iam per alia ut id iniustum appareret, effectum erat. Et addita in clausula est epiphonematis modò non tam probatio, quàm extrema quasi insultatio. Est enim epiphonema rei narratæ, uel probatæ summa acclamatio:

Tantæ molis erat Romanam condere gentem. Facere enim probus adolescens periculosè, quàm perpeti turpiter maluit. Est & quod appellatur à nouis νόημα, qua uoce omnis intellectus accipi potest. Sed hoc nomine

Sẽtentia per apostrophẽ Pro Ligario

Catholica generalia cuiuis causæ cõuenientia + & passim, & à quocunque dicatur.

enthymema

Epiphonema.

Pro Milone

Iã dona-

donarunt ea, quæ non dicunt, uerum intelligi uolunt; ut in eum quem sæpius à ludo redemerat soror, agentem cum ea talionis quod ei pollicem dormienti recidisset: Eras dignus ut haberes integram manum. Sic enim auditur, ut depugnares. Vocatur aliquid & clausula, quæ si est quod conclusionem dicimus, & recte, et quibusdam in partibus necessaria est: Quare prius de facto uestro fateamini necesse est, quàm Ligarij culpam ullam reprehendatis. Sed nunc illud uolũt, ut omnis locus, omnis sensus in fine sermonis feriat aurem. Turpe autem & propè nefas ducunt respirare ullo loco, qui acclamationem non petierit. Inde minuti corruptiq; sensiculi, & extrarem petiti. Neq; enim possunt tam multæ sententiæ esse, quàm necesse est multæ sint clausulæ. Iam hæc magis noua sentẽtiarum genera ex inopinato, ut dixit Vibius Crispus in eum, qui cum loricatus in foro ambularet, prætẽdebat se id metu facere: Quis tibi sic timere permisit? Et insigniter Africanus apud Neronem de morte matris: Rogant te Cæsar Galliæ tuæ, ut felicitatem tuã fortiter feras. Sunt & alio relata, ut Afer Domitius cum Cloantillam defenderet, cui obiectum crimẽ, quod uirũ qui inter rebellantes fuerat, sepelisset, remiserat Claudius, in epilogo filios eius alloquẽs: Matrem tamen inquit, pueri sepelitote. Et aliunde petita, id est, in alium locũ ex alio translata, ut pro Spatale Crispus, quam qui hæredem amator instituerat, deceßit, cum haberet annos duodeuiginti. O hominem diuinum, qui sibi indulsit. Facit quasdam sententias sola geminatio, qualis est Seneca

Clausula.

Sensiculi.

necæ in eo scripto, quod Nero ad senatum misit occisa matre, cum se periclitatum uideri uellet: Saluum me esse adhuc nec credo, nec gaudeo. Melior cum ex contrarijs ualet: Habeo quem fugiam, quem sequar non habeo. Quid? quod miser cum loqui non posset, tacere non poterat? Ea uero fit pulcherrima, cum aliqua comparatione clarescit. Trachalus contra Spatalen: Placent hæ ergo leges, diligentissimæ pudoris custodes, decimas uxoribus dari, quartas meretricibus iubent. Sed horum quidem generũ & bonæ dici possunt & malæ. Illæ semper uitiosæ, uti à uerbo, Patres conscripti, sic enim incipiendum est mihi, ut memineritis patrum. Peius adhuc quo magis falsum est & longius petitum. Contra eandem sororem gladiatoris, cuius modò feci mentionem: At digito non pugnaui. Est etiam generis † eiusdem, nescio an uitiosissimum, quoties uerborum ambiguitas cum rerum falsa quadam similitudine iungitur. Clarum autorẽ iuuenis audiui, cum lecta in capide cuiusdã ossa sententiæ gratia tenẽda matri dedisset: Infelicissima fœmina nondum extulisti filium, & iam ossa legisti. Ad hoc plerique minimis etiam inuentiunculis gaudent, quæ excussæ risum habent, inuentæ facie ingenij blandiuntur. De eo qui naufragus, & antè agrorum sterilitate uexatus, in scholis fingitur se suspẽdisse. Quem nec terra recipit, nec mare, pẽdeat. Huic simile in illo de quo supra dixi cui pater sua membra lacerãti uenenũ dedit. Qui hæc edit, debet hoc bibere. Et in luxuriosum, qui ἀποκαρτερήσειν simulasse dicitur. Necte laqueũ, habes quod

Ciceronis.

† cuiusdã.

faucibus tuis iraſcaris. Sume uenenũ, decet luxurioſum bibẽdo mori. Alia + uana, ut ſuadẽtis purpuratis, ut Alexandrum Babylonis incendio ſepeliant. Alexandrum ſepelio, hoc quiſquam ſpectabit è tecto? quaſi uero id ſit in re tota indigniſſimum. Alia nimia, ut de Germanis dicentem quendam audiui: Caput neſcio ubi impoſitum. Et de uiro forti: Bella umbone propellit. Sed finis non erit, ſi ſingulas corruptorum proſequar formas. Illud potius, quod eſt magis neceſſarium. Duæ ſunt diuerſæ opiniones, aliorum ſententias ſolas penè ſpectantiũ, aliorum omnino damnantium, quorum mihi neutrum admodum placet. Denſitas earum obſtat inuicem, ut in ſatis omnibus fructibuſq; + aruorũ, quorum nihil ad iuſtã magnitudinem adoleſcere poteſt, quod loco in quem creſcat, caret. Nec pictura in qua nihil circunlitum eſt, eminet. Ideoq; artifices etiam cum plura in unam tabulam contulerunt, ſpatijs diſtinguunt, ne umbræ in corpora cadant. Facit res eadem conciſam quoq; orationem. Subſiſtit enim omnis ſententia, ideoq; poſt eam utique aliud eſt initiũ. Vnde ſoluta ferè oratio, & è ſingulis nõ membris, ſed fruſtis collata, ſtructura caret, cum illa rotunda & undiq; circunciſa inſiſtere inuicem nequeant. Præter hoc etiam color ipſe dicẽdi quamlibet clarus, multis tamen ac uarijs uelut maculis conſpergitur. + Porrò ut affert lumen clauus purpuræ loco inſertus, ita certe nemem deceat intertexta pluribus notis ueſtis. Quare licet hæc & nitere, & aliquatenus extare uideantur, tamen & lumina illa non flammæ, ſed ſcintillis inter ſu-

+ uaria

+ arborum

+ Porro ut afferent lumen clarius & purpuræ loco inſertę

mum

mum emicantibus similia dixeris, quæ ne apparent quidem, ubi tota lucet oratio, ut in sole sidera ipsa desinunt cerni, & quæ crebris paruisq; conatibus se attollũt, inæqualia tantum & uelut confragosa, nec admirationẽ consequuntur eminentium, & planorum gratiam perdunt. + Hoc quoq; accidit, quod solas captanti sententias, multas necesse est dicere leues, frigidas, ineptas. Non enim potest esse delectus, ubi numero laboratur. Itaq; uideas & diuisionẽ pro sentẽtia poni, & argumentũ, + sitãtũ in clausulæ calce pronũcietur. Occidisti uxorẽ ipse adulter, non ferrẽ te etiã si repudiasses, diuisio est. Vis scire uenenũ esse amatorium? uiueret homo nisi illud bibisset, argumentum est. Nec multas pleriq; sentẽtias dicunt, sed omnia tanq; sentẽtias. + Huic quibusdã cõtrarium studiũ, qui fugiunt ac reformidant omnẽ hanc in dicendo uoluptatẽ, nihil probãtes nisi planũ, & humile, & sine conatu. Ita dum timent ne aliquãdo cadãt, semp iacent. Quod enim tantũ in sententia bona crimen est, nõ causæ prodest? nõ iudicẽ mouet? non dicentẽ cõmẽdat? + At est quoddã genus quo ueteres non utebãtur. Et ad quã usq; nos uocatis uetustatẽ? Nã si illam extremã, multa Demosthenes quæ ante eum nemo. Quomodo potest probare Ciceronẽ, q̃ nihil putet ex Catone Gracchisq; inamutãdũ? Sed ante hos simplicior adhuc ratio loquẽdi fuit. Ego uero hæc lumina orationis, uelut oculos quosdam esse eloquentiæ credo. Sed neq; oculos esse toto corpore uelim, nec cætera mẽbra suum officium perdãt. Et si necesse sit, ueterem illũ horrorem dicendi mãlim, quã

+ Huc quoque accedit

+ si tñ i clausula & male pnuncietur

+ Hinc

+ Est q̃ddã

istam nouam licentiam. Sed patet media quædam uia, sicut in cultu uictuq; acceßit aliquis citra reprehensionē nitor, + quem sic ut possumus adijciamus uirtutibus. Prius tamen sit uitijs carere, ne dum uolumus esse meliores ueteribus, simus tantum dißimiles. Reddam nunc, quam proximam esse dixeram partem de tropis, quos motus clarißimi nostrorū autores uocant. Horum tradere præcepta & grammatici solent. Sed à me, cum de illorū officio loquerer, dilata pars hæc est, quia de ornatu orationis grauior uidebatur locus, & maiori operi seruādus.

+ quare

De Tropis. Cap. VI.

TRopus est uerbi uel sermonis à propria significatione in aliam cum uirtute mutatio. Circa quē inexplicabilis & grammaticis inter ipsos, & philosophis pugna est, quæ sint genera, quæ species, qui numerus, quis cuiq; subijciatur. Nos omißis quæ nihil ad instituendum oratorem pertinēt cauillationibus, necessarios maxime atq; in usum receptos exequemur, hoc modo in his annotasse contenti, quosdā gratia significationis, quosdam decoris assumi, et esse alios in uerbis proprijs, alios in translatis, uertiq; formas, non uerborum modò, sed & sensuum, & compositionis. Quare mihi uidentur errasse, qui non alios crediderunt tropos, quàm in quibus uerbum pro uerbo poneretur. Neq; illud ignoro, in ijsdem ferè qui significandi gratia adhibentur, esse & ornatum, sed non idem accidet contrà, eruntq; quidam tantum ad speciem accommodati. Incipiamus igitur ab eo qui cum frequentißimus est, tum longe pulcherrimus,

transla

translatione dico, quæ μεταφορὰ græce uocatur. Quæ quidem cum ita est ab ipsa nobis cõcessa natura, ut indocti quoq; ac non sentientes ea frequenter utantur, tũ ita iucunda atq; nitida, ut in oratione quamlibet clara proprio tamen lumine eluceat. Neq; enim uulgaris esse, nec humilis, nec insuauis, recte modò ascita sit, potest. Copiam quoq; sermonis auget + permutando, aut + mutuando, quæ non habet, quòdque difficilimum est, præstat ne ulli rei nomen deesse uideatur. Transfert ergo nomen, aut uerbum, ex eo loco in quo proprium est, in eum in quo aut proprium deest, aut translatum proprio melius est. Id facimus, aut quia necesse est, aut quia significantius, aut, ut dixi, quia decentius. Vbi nihil horum præstabit, quod transferetur, improprium erit. Necessitate rustici dicunt gemmam in uitibus. Quid enim dicerent aliud? & sitire segetes, & fructus laborare. Necessitate nos durum hominem, aut asperum. Non enim proprium erat quod daremus his affectibus nomen. Iam incensum ira, & inflammatum cupiditate, & lapsum errore, significandi gratia. Nihil enim horum suis uerbis, quàm his accersitis magis proprium erat. Illa ad ornatum, lumen orationis, & generis claritatem, & + concionum procellas & eloquentiæ flumina, ut Cicero pro Milone Clodiũ fontem gloriæ eius uocat, et alio loco segetem, ac materiam. Quædã etiam parum speciosa dictu per hanc explicantur:

+ pmiscẽdo
+ mutando
+ cõcẽtionũ

Hoc faciunt nimio ne luxu obtusior usus
Sit genetali aruo, & sulcos oblinet inertes. Georg. 3.

In totum autem metaphora breuior est similitudo, eoq; distat, quod illa comparatur rei quam uolumus exprimere, hæc pro ipsa re dicitur. Comparatio est cum dico fecisse quid hominem, ut leonem. Translatio, cum dico de homine leo est. Huius uis omnis quadruplex maxime uidetur, cum in rebus animalibus aliud pro alio ponitur, ut de agitatore:

Gubernator magna contorsit equum ui. Et ut Liuius Scipionem à Catone adlatrari solitum refert. Inanima pro alijs generis eiusdem sumuntur, ut: Classiq; immittit habenas. Aut pro rebus animalibus inanima: Ferro an fato uirtus Argiuûm occidit. Aut contrà: Sedet inscius alto accipiens sonitum saxi de uertice pastor. Præcipueq; ex his oritur mira sublimitas, + quæ audaciæ proxima, periculo translationis attollitur, cum rebus sensu carentibus actum quendam & animos damus, qualis est: Pontem indignatus Araxes.

+ quæ audaci & proxime periculũ trãslatione attollitur.

Et illa Ciceronis: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? Cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? Duplicatur interim hæc uirtus apud Vergilium:

Ferrumq; armare ueneno.

Nam & ueneno armare, & ferrũ armare trãslatio est. Secantur hæc in plures, ut à rationali ad rationale, & idẽ de irrationalibus, & hoc inuicẽ, qbus similis ratio est, & à toto & à partibus, sed iã non pueris præcipimus, ut accepto genere species intelligere nõ possint. Vt modicus aũt atq; opportunus eius usus illustrat orationem,

nem, ita frequens & obscurat, & tedio complet. Continuus uero in allegoriam, & ænigmata exit. Sunt quædam etiã humiles translationes, ut id de quo modò dixi, saxea est uerruca, & sordidæ. Non enim si Cicero recte sentinã Reipublice dixit, fœditatem hominũ significãs, idcirco probem illud quoq; ueteris oratoris: Persecuisti Reipublice uomicas. Optimeq; Cicero demõstrat cauendum, ne sit deformis translatio, qualis est (nam ipsis eius utar exemplis) Castratam morte Aphricani Rempu. & stercus curiæ Glauciã. Ne nimio maior, aut quod sæpius accidit, minor. Ne dissimilis, quorum exempla nimiũ frequenter deprehẽdet, qui scierit hæc uitia esse. Sed & copia quoq; modum egressa uitiosa est, præcipue in eadem specie. Sunt & duræ, id est, à longinqua similitudine ductæ, ut: Capitis niues, Et:

Iuppiter hybernas cana niue conspuit alpes. Horatius in Odis.

In illo uero plurimũ erroris, quod ea quæ pœtis, qui & omnia ad uoluptatem referunt, & plurima uertere, etiã ipsa metri necessitate coguntur, permissa sunt cõuenire quidam etiã prosæ putant. At ego in agendo nec pastorem populi, autore Homero dixerim, nec uolucres pennis remigare, licet Vergilius in Apibus, ac Dædalo speciosissime sit usus. Metaphora enim aut uacantem occupare locum debet, aut si in alienum uenit, plus ualere eo quem expellit. Quod aliquanto penè iam magis de synecdoche dicam. Nã translatio permouendis animis plerunq;, & signandis rebus, ac sub oculos subijciendis reperta est. Hæc uariare sermonẽ potest ut ex uno plures

Synecdoche

intelligamus, parte totum, ſpecie genus, præcedentibus ſequentia, uel contrà, omnia liberiora poëtis quàm oratoribus. Nam proſa ut mucronem pro gladio, & tectũ pro domo, recipiet, ita nõ puppim pro naui, nec abietes pro tabellis. Et rurſus ut pro gladio ferrũ, ita nõ pro equo quadrupedem. Maxime autem in orando ualebit numerorum illa libertas. Nam & Liuius ſæpe ſic dicit: Romanus prælio uictor, cũ Romanos uiciſſe ſignificat. Et contrà Cicero ad Brutum: Populo, inquit, impoſuimus, & oratores uiſi ſumus, cum de ſe tantum loquerentur. Quod genus non orationes modò ornat, ſed etiam quotidiani ſermonis uſus recipit. Quidã σωεκδοχήν uocant, cum & id in contextu ſermonis, quod tacetur accipimus. Verbum enim ex uerbo intelligitur, quod inter uitia ἔκλειψις uocatur: Arcades ad portas ruere. Mihi hanc figuram eſſe magis placet, + illic ergo redditur. Aliud etiam intelligitur ex alio:

+ ergo redditur aliud, & intelligitur aliud.

Aſpice, aratra iugo referunt ſuſpenſa iuuenci.

Vnde apparet noctem appropinquare. Id neſcio an oratori conueniat, niſi in argumentando cum rei ſignũ eſt. Sed hoc ab elocutionis ratione diſtat. Nec procul ab hoc genere diſcedit μετονυμία, quæ eſt nominis pro nomine poſitio, cuius uis eſt, pro eo quod dicitur, cauſam, propter quam dicitur, ponere. Sed ut ait Cicero hypallagen rhetores dicunt. Hæc inuenta ab inuentore, & ſubiecta ab obtinentibus ſignificat, ut:

Horat. ī Ar.

Cererem corruptam undis. Et: Receptus
Terra Neptunus claſſes Aquilonibus arcet.

Quod

Quod fit retro durius. Refert autem inquantum dictus tropus oratorẽ sequatur. Nam ut Vulcanũ pro igne uulgò audiuimus, & uario Marte pugnatum, eruditus est sermo, & Venerem q̃ coitum magis dixisse decet, ita Liberum et Cererem prouino & pane licentius, q̃ ut fori seueritas ferat. Sicut ex eo quod continet, id quod continetur, usus recipit, ut bene moratas urbes, & poculum epotum, & seculum felix. Ad id quod contrà est, raro audeat quis nisi poëta: Iam proximus ardet Vcalegon. Nisi fortè hoc potius est à possessore quod possidetur, ut hominem deuorari, cuius patrimonium consumitur, quo modo fiunt innumerabiles species. Huius enim sunt generis, cum ab Annibale cæsa apud Cannas sexaginta milia dicimus, & apud Tragicos ab Egilao, et Vergiliũ uenisse, pro carmine Vergilij, & uenire commeatus qui afferãtur sacrilegium deprehensum, non sacrilegum, armorum scientiam habere, non artis. Illud quoq; & poëtis & oratoribus frequens, quo eum qui efficit ex eo qđ efficitur ostendimus. Nam & carminum autores:

Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas,
Regumq; turres. Et:
Pallentesq; habitant morbi, tristisq; senectus.

Et orator, præcipitem iram, hilarẽ adolescentiã, segnem otiũ dicit. Est etiam huic tropo quædã cum synecdoche uicinia. Nã cũ dico uultus hominis pro uultu. Quod plurale singulariter, quod singulare est, pluraliter. Sed non id ago, ut unum ex multis intelligatur (nam id est manifestum) sed nomen immuto, ut cũ aurata tecta, aurea,

pusil-

†ab eo †quia nõ est pars auratu ræ

†utroq;

†impius & parricida

pusillum † à uero discedo,† quia non est nisi pars aura tura. Quæ singula pſequi minutioris ẽ curæ, etiam non oratorẽ inſtruentibus. Ἀντονομασία quæ aliqd pro noïe ponit, poëtis † quoq; modo frequẽtiſſima, & p epithe ton, qa detracto eo cui opponitur, ualet pro noïe, Tyti des, Pelides, & ex his quæ in quoq; ſunt præcipua:

Diuûm pater atq; hominum rex.

Et ex factis quibus perſona ſignatur:

Thalamo quæ fixa reliquit Impius,

Oratoribus etiam ſi rarus eius rei, nonnullus tamẽ uſus eſt. Nã ut Tytiden & Peliden non dixerint, ita dixerũt †impium pro parricida. Euerſorem quoq; Carthaginis & Numantiæ pro Scipione, & Romanæ eloquẽtiæ prin cipem pro Cicerone poſuiſſe non dubitent. Cicero ipſe certe uſus eſt hac libertate. Non multa peccas, inquit illi fortiſſimo uiro ſenior magiſter, ſed ſi peccas, te regere poſſum. Neutrum enim nomen poſitum eſt, & utrunq; intelligitur. Ονοματοποιία quidem, id eſt, fictio nomi nis, Græcis inter maximas habita uirtutes, nobis uix p mittitur. Et ſunt plurima ita poſita ab his, qui ſermonẽ primi fecerunt, aptantes affectibus uocem. Nam mugi tus, & ſibilus, & murmur inde uenerunt. Deinde tanq; conſummata ſint omnia, nihil generare audemus ipſi, cũ multa quotidie ab antiquis ficta moriãtur. Vix illa quæ παραγόμενα uocant, quæ ex uocibus in uſum receptis quocunque modo declinantur, nobis permittimus, qualia ſunt ſyllaturit, & proſcripturit, atque laureati poſtes pro illo, laurea coronati, ex eadem fictione ſunt. Sed hoc

felici-

feliciter + eualuit, at contra, uio pro eo infelicius. In Græcis obelisco coludumo &c. dure etiam iungere uetamur qui tolerantur uidere septentriones uidemur. Eo magis necessaria κατάχρησις, quam recte dicimus abusionem, quæ non habentibus nomen suum, accommodat quod in proximo est, sic: Euanuit.

Equum diuina Palladis arte Aedificant: & apud Tragicos: Et iam leo pariet, at pater est. Mille sunt hæc, & acceptabula qcquid habet, & pixides cuiuscũq; materiæ sunt, & parricida matris quoq; aut fratris interfector. Discernendumq; est hoc totum à translatiõe genus, quod abusio est, ubi nomen defuit, translatio ubi aliud fuit. Nam poëtæ solent abusiue etiam in his rebus, quibus nomina sua sunt, uicinis potius uti, quod rarũ in prosa est. Illa quoq; quidã κατάχρησις esse uolunt, cũ pro temeritate uirtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. A quibus hæc quidem dissonantia sunt, quod in his non uerbum pro uerbo ponitur, sed res pro re. Neque enim putat quisquam & luxuriã & liberalitatem idem significare, uerũ id quod fit alius luxuriã esse dicit, alius liberalitatẽ, quãuis neutri dubium sit, hæc esse diuersa. Superest ex his quæ aliter significant, μετάληψις, id est, transumptio, quæ ex alio in aliud uelut uiam præstat, tropus & rarißimus, & maxime improprius, Græcis tamen frequẽtior, qui Centaurum Chirona, & νήσους θοὰς ὀξείας dicũt. Nos quis ferat, si Verrem suem, aut Lelium doctum nominemus? Est enim hæc in metalepsi natura, ut inter id quod transfertur sit medius quidam Homerus. ἔνθεν δὲ ἀῦ νήσοισιν ἐπιπρόεκκα θοῇσιν. intelligitem

gra-

hoc uersu ī sulas quas ὀξείας, id est, acutas uocat, synonyma q dem sunt ὀξὺ ὀξῦ & ὀξῦ ὀξῦ autē dicit nō solū mobilitate quadam uelox ē sed etiā ī speciem in longitudinē & tenuitatē p ductum.

gradus, nihil ipse significās, sed præbentis transitū, quē tropum magis affectamus, ut habere uideamur, q̄ ut ullo in loco desideremus. Nam eius frequentißimum exemplum est, Cano, canto, dico, ita cano, dico. Item est medium illud cano, nec diutius in eo morandum: nihil enim usus admodū uideo, nisi ut dixi in medijs, Cætera iā non significandi gratia, sed ad ornandam modò non augendam orationem assumuntur. Ornat enim ἐπίθετον, quòd recte dicimus appositum, à nōnullis sequens dicitur. Eo poëtæ & frequentius & liberius utuntur. Nanq; illis satis est cōuenire uerbo cui apponitur, & itaq; dētes albi, & humida uina in his non reprehendimus. Apud oratorem, nisi aliquid efficitur, redundat. Tum aūt efficitur, si sine illo quod dicitur minus est, qualia sunt: O scelus abominandum, ô deformem libidinē: Exornatur autem res tota maxime translationibus, cupiditas effrenata, & insanæ substructiones. Et solet fieri alijs adiunctis epitheton tropis, ut apud Vergilium, Turpis egestas, & Tristis senectus. Veruntamen talis est ratio huiusce uirtutis, ut sine appositis nuda sit, & uelut incompta oratio, ne oneretur tamen multis. Nam fit longa & impedita, ut in quæstionibus eam iudices similem agmini totidē lixas habenti, quot milites quoq;. In quo & numerus est duplex, nec duplum uirium, quanquam non singula modò, sed etiam plura uerba apponi solent, ut:

Coniugio Anchisa Veneris dignate superbo.

Sed hoc quoq; modò duo uerba uni appositā, ne uersum quidē decuerint. Sunt autē quibus nō uideatur hic oīno tro-

tropus, quia nihil uertat. Necesse est enim semper ut id quod est appositum, si à proprio diuiseris, per se significet, & faciat antonomasiam. Nam si dicas: Ille qui Carthaginem & Numantiã euertit, antonomasia est: si adieceris, Scipio, appositum. Non potest ergo non esse iunctum. At ἀλλαγορία quã inuersionem interpretamur, aliud uerbis, aliud sensu ostendit, ac etiam interim cõtrarium. Prius, ut:

O nauis referent in mare te noui
Fluctus, ô quid quid agis fortiter occupa Portũ.

Totusq; etiam ille Horatij locus, quo nauim pro republica, fluctuum tempestates pro bellis ciuilibus, portũ pro pace atq; concordia dicit. Tale Lucretius: Lucre. lib. 4

Inuia Pieridum peragro loca.

Et Vergilius:

Sed nos immensum spatijs confecimus æquor.
Et iam tempus equum spumãtia soluere colla. Georg. 2.

Sine translatione uero in Bucolicis:

Certe equidem audieram, qua se subducere colles
Incipiunt, molliq; iugum demittere cliuo
Vsq; ad aquã, & ueteris confracta cacumina fagi.
Omnia carminibus uestrum seruasse Menalcam.

Hoc enim loco præter nomẽ cætera proprijs decisa sũt uerbis. Verum nõ pastor Menalcas, sed Vergilius est intelligẽdus. Habet usum talis allegoriæ frequẽter oratio, sed raro totius, plerunq; apertis ꝑmixta est. Tota apud Ciceronem talis: Hoc miror enim, queror q; quenq; hominem ita pessundare alterũ uerbis uelle, ut etiã nauẽ ꝑsoret, in qua ipse nauiget. Illud cõmixtum frequentissimũ.

Equi-

Equidem cæteras tẽpestates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper Miloni putaui esse subeundas. Nisi adiecisset duntaxat fluctibus concionum, esset allegoria, nunc eam miscuit. Quo in genere & species ex arcessitis uerbis uenit, et intellectus ex proprijs. Illud uero longe speciosissimum genus orationis, in quo trium permixta est gratia, similitudinis, allegoriæ & translationis. Quod fretum, quem Euripum, tot motus, tantas, tam uarias habere creditis agitatiões, commutationes, fluctus, quantas perturbationes, & quãtos æstus habet ratio comitiorum? Dies intermissus unus, aut nox interposita sæpe & perturbat omnia, & totam opinionem parua nõnunquã commutat aura rumoris. Nam id quoq; in primis est custodiendum, ut quo ex genere cœperis translationis, hoc desinas. Multi autem, cũ initium à tempestate sumpserunt, incẽdio aut ruina finiũt, quæ est in consequentia rerũ fœdissima. Cæterum allegoria paruis quoq; ingenijs & quotidiano sermoni frequentissime seruit. Nam illa in agendis causis iam detrita, pedem conferre, & iugulum petere, & sanguinem mittere, inde sunt, nec offendunt tamen. Est enim grata inelo quendo nouitas & cõmutatio, & magis inopinata delectant. Ideoq; iam in his amisimus modum, & gratiã rei nimia coaptatione consumpsimus. Est in exemplis allegoria, si non prædicta in oratione ponantur. Nam ut Dionysium Corinthi esse, quo Græci omnes utuntur, ita plura similia dici possunt. Hæc allegoria quæ ẽ obscurior, αἰνιγματα dicitur, uitium meo quidem iudicio, siquidem dice-

dicere dilucide, uirtus, quo tamen & poëtæ utuntur:

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Tris pateat cœli spatium non amplius ulnas.

Et oratores nonnunq; ut Cæcilius: Quadrantariam Clytemnestrã, & in triclinio Choam, & in cubiculo nolam: Nanq; & nunc quædã soluuntur, & tum erant notiora cum dicerentur, & ænigmata sunt tamẽ, nec ea nisi quis interpretetur intelligas. In eo uero genere quo cõtraria ostẽduntur, εἰρωνεία est, illusionẽ uocãt, quæ aut pronuntiatione intelligitur, aut persona, aut rei natura. Nã siqua earum uerbis dissentit, apparet diuersam esse orationi uoluntatem, quanq; in plurimis id tropis accidit, ut interfit quid de quo dicatur. Quia, quod dicitur alibi, uerum est, aut laudi simulatione detrahere, aut uituperationi laude concessum est. Quale est, quod C. Verres Prætor urbanus, homo sanctus & diligens, sub sortitionem eius in eo die non haberet. Et contrà. Oratores uisi sumus, & populo imposuimus. Aliquando cum risu quodam contraria dicuntur his, quæ intelligi uolunt, quem admodum in Clodium: Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, uita ãteacta seruauit. Præter hæc usus est allegoriæ, ut tristia dicamus melioribus uerbis, aut bonæ rei gratia quædã cõtrarijs significemus, aliud textu, quæ & enumerauimus. Hæc si quis profecto ignorat, quibus Græci nominibus appellent, σαρκασμὸν, ἀστεισμὸν, αὐληφρασίαν, παροιμίαν, dici sciat. Sunt etiã qui hæc non species allegoriæ, sed ipsa tropos dicũt, acri q dem ratione, qd illa obscurior sit, & in his oĩbus aperte

appareat quod uelimus. Cui accedit hoc quoq;, quod genus cum diuiditur in ſpecies, nihil habet propriũ, ut arboris ſpecies ſunt pinus, & olea, & cupreſſus, & ipſius ꝑ ſe nulla proprietas. Allegoria uero habeat aliqd proprium, quod quo modo fieri poteſt, niſi ipſa ſpecies eſt? Sed ad utẽdũ nihil refert. Adijcitur his μυκτηρισμός, ſimulatus quidem, ſed non latens deriſus. Pluribus autẽ uerbis, cum id quod uno aut paucioribus certe dici poteſt, explicatur, πϱίφϱασιν uocant, circuitum loquendi, qui nonnunquam neceſſitatem habet, quoties dictu deformia operit, ut Salluſt. Ad requiſita naturæ. Interim ornatũ petit ſolũ, qui eſt apud poëtas frequẽtiſſimus, ut:

Tempus erat quo prima quies mortalibus ægris.
Incipit, & dono diuûm gratiſſima ſerpit.

Et apud oratores non rarus, ſemper tamen aſtrictior. Quicquid enim ſignificari breuius poteſt, & cum ornatu latius oſtenditur, πϱίφϱασις eſt, cui nomen latine datum eſt, non ſane orationis aptum uirtuti, circumlocutio. Verum hæc ut cum decorem habet, periphraſis, ita cum in uicium incidit, πεϱιασολογία dicitur. Obſtat enim quicquid nõ adiuuat. ὑπέϱβατον quoq;, id eſt, uerbi tranſgreſſionem, quam frequẽter ratio cõparationis & decor poſcit, non immeritò inter uirtutes habemus. Fit enim frequentiſſime aſpera, & dura, & diſſoluta, et hians oratio, ſi ad neceſſitatem ordinis ſui uerba redigãtur, & ut quodq; oritur, ita proximis etiã ſi uinciri non põt alligetur. Differenda igitur quædam & præſumenda, atq; ut inſtructuris, lapidum impolitiorum loco

quo

quo quisq; conuenit ponẽdus. Nõ enim recidere ea, nec polire possumus, quæ coagmentata se magis iungãt, sed utendum his qualia sunt, eligendæq; sedes. Nec aliud potest sermonem facere numerosum, quàm opportuna ordinis mutatio. Neq; alio, καλέσαι χθὲς εἰς περαία, Platonis inuenta sunt quatuor illa uerba, quibus in illo pulcherrimo operum in Piræum descendisse significat, plurimis modis scripta, quod cum quoq; maximi facere experiretur. Verum id cum duobus uerbis fit. Ἀναστροφὴ dicitur, reuersio quædam, qualia sunt uulgò, mecum, secum, apud Romanos oratores & historicos. Quibus de rebus cum decoris gratia contrahitur longius uerbum, proprie hyperbati tenet nomen, ut Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse parteis. Nam in duas partes diuisam esse, rectum erat, sed durum, & incomptum poëtis, qui etiam uerborum diuisionem faciunt, & transgressionem:

Hyperboreo septem subiecta trioni, quod oratio nequaquam recipiet. At id quidẽ est propter quod cum dicitur tropus fit, quia componendus est è duobus intellectibus. Alioqui ubi nihil ex significatione mutatum est, & structura sola uariatur, figura potius uerborum dici potest, sicut multi ex his narrationem longis mutant hyperbatis. Ex confusis quæ uitia accidunt, suo loco diximus. ὑπερβολὴν audacioris ornatus summo loco posui. Est hæc + dementiens superiectio. Virtus eius ex diuerso par augendi atque minuendi fit pluribus modis: Aut enim plus facto dicimus, sicut:

+ de casuris uel de mensuris.

Vomens, fruſtis eſculentis gremium ſuum, & totum triclinium impleuit.

Geminiq; minantur, In cœlum ſcopuli.

Aut res per ſimilitudinem attollimus: Credas innare reuulſas Cycladas Aut per comparationẽ, ut: Fulminis ocyor alis. Aut ſignis quaſi quibuſdam, Illa uel intactæ ſegetis per ſumma uolaret Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas.

Vel tranſlatione, ut ipſum illud uolaret. Creſcit interim hyperbole alia inſuper addita, ut Cicero in Antonium dicit: Quæ Charibdis tam uorax? Charybdim dico, quæ ſi fuit, fuit animal uiuum. Oceanus mediusfidius uix uidetur tot res, tã diſſipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam cito abſorbere potuiſſe. Exquiſitam uero figuram huius rei deprehendiſſe apud principem lyricorũ Pindarũ uideor, in libro quẽ inſcripſit ὕμνους. Is nanq; Herculis impetum aduerſus Meropas, qui in inſula Coo dicuntur habitaſſe, non igni, nec uentis, nec mari, ſed fulmini dicit ſimilem fuiſſe, ut illa minora hoc par eſſet.

Quod imitatus Cicero illa cõpoſuit in Verrẽ: Verſabatur in Sicilia lõgo interuallo alter, nõ Dionyſius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondam inſula multos & crudeles tyrannos) ſed nouum quoddam monſtrum ex uetere illa immanitate, quæ in iiſdem uerſata locis dicitur. Non enim Charybdim tam infeſtam, neq; Scyllam nauibus, quàm iſtum in eodem freto fuiſſe arbitror. Nec pauciora ſunt genera minuendi: Vix oſſibus hærent.

Et quod Cicero in quodam ioculari libello:

Fun-

Fundum Varro uocat quò posſim mittere funda,
Ni tamen exciderit, quà cauа funda patet.

Sed huius quoq; rei uis ſeruetur mẽſura quædã, quãuis eſt enim omnis hyperbole ultra fidem, non tamen eſſe debet ultra modum, nec alia magis uia in κακοζηλίαν itur. Piget referre plurima hinc orta uitia, cum præſertim minime ſint ignota & obſcura. Monere ſatis eſt mentiri hyberbolen, nec ita ut mẽdacio fallere uelit. Quo magis intuendum eſt quouſque deceat extollere, quod nobis non creditur. Peruenit hæc res frequentiſſime ad riſum, qui ſi+ aptus eſt, urbanitatis: ſin aliter, ſtultitiæ nomen aſſequitur. Eſt autem in uſu uulgo quoque, & inter ineruditos, & apud ruſticos, uidelicet quod natura eſt omnibus augendi res, uel minuendi cupiditas inſita, nec quiſquam uero contentus eſt. Sed ignoſcitur, quia nõ affirmamus. Tum eſt hyberbole uirtus, cum res ipſa de qua loquendum eſt, naturalem modum exceſſit. Conceditur enim amplius dicere, quia dici quantum eſt, non poteſt, meliusq; ultra, quàm citra ſtat oratio. Sed de hac ſatis, quia eundem locum plenius in eo libro quo cauſas corruptæ eloquentiæ reddebamus, tractauimus.

+ captatus

Finis libri octaui.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIB. IX.

In quo differant Figuræ à Tropis. Cap. I.

CVM sit proximo libro de tropis dictum, sequitur pertinẽs ad figuras, quæ schemata græce uocãtur, locus, ipsa rei natura cõiũctus superiori. Nam plerique has tropos esse existimauerũt, quia siue ex hoc dixerint nomen, quod sint formati quodã modo, siue ex eo quod uertant orationem, unde & motus dicuntur, fatendum erit esse utrunq; eorum etiam in figuris. Vsus quoq; est idem. Nam & uim rebus adijciunt, & gratiã præstant. Nec desunt qui tropis figuræ nomen imponãt, quorum est C. Artorius Proculus. Quin adeò similitudo manifesta est, ut eam discernere non sit in promptu. Nam quo modo quædam in his speciebus planè distant, manente tamẽ generali illa societate, quod utraq; res à recta et simplici ratione cum aliqua dicendi uirtute deflectitur, ita quædam perquam tenui limite diuidũtur, ut cum ironia tam inter figuras sententiæ, quàm inter tropos reperiatur. Περιφρασιν aũt, & ὑπέρβατον, & ὀνομαλοποιίαν, & ἐπίθετον, clari quoq; autores figuras uerborum, potius q̃ tropos dixerunt. Quo magis signanda est utriusq; rei differẽtia. Est igitur tropus sermo à naturali & principali significatione translatus ad aliã, ornandæ orationis

Tropus.

tionis gratia, uel (ut plerique Grammatici finiunt) dictio ab eo loco in quo propria est trãslata, in eum in quo propria nõ est. Figura, sicut nomine ipso patet, cõformatio quædam orationis remota à communi & primum se offerente ratione. Quare in tropis ponuntur uerba alia pro alijs, ut in μεταφορᾷ, μετωνυμίᾳ, et ἀντονομασίᾳ, μεταλήψει, συνεχδοχῇ, καταχρήσει, ἀλλοιοσίᾳ, ὑπερβολῇ plerunq; Ἀλληγορία nanq; et rebus fit & uerbis, ὀνοματοποιΐα fictio est nominis. Ergo hoc quoq; pro alijs ponitur, quibus usuri fuimus, si illud non fingeremus, περίφρασις, etiam si frequenter & id ipsum in cuius locũ assumitur, nomen cõplecti solet, utitur tamẽ pluribus pro uno. Ἐπίθετον quoniã plerunq; habet antonomasiæ partem, cõiunctione eius fit tropus. In ὑπερβάτῳ cõmutatio est ordinis. Ideoq; multi tropis hoc genus eximũt. Transfert tamen uerbum, aut partẽ eius à suo loco in alienum. Horum nihil in figuras cadit. Nam & proprijs uerbis, & ordine collocatis fieri figura potest. Quomodo autẽ Ironia alia sit tropi, alia schematis, suo loco reddam. Nomine enim fateor esse commune. Hæc scio q̃ multiplicem habeant, quamq; scrupulosam disputationem, sed ea non pertinet ad præsens meum propositũ. Nihil enim refert quomodo appelletur utrumlibet eorum, si quid orationi prosit, appareat. Nec mutatur uocabulis uis rerũ. Et sicut homines si aliud acceperunt q̃ quod habuerant nomen, ijdem sunt tamen, ita hæc de quibus loquimur, siue tropi, siue figuræ dicentur, idem efficient. Non enim nominibus prosunt, sed affectibus, ut statũ coniecturalẽ, an

Schema.

inficialem, an facti, an substantiæ, an de substantia nomi nemus, nihil interest, dum idem quæri sciamus. Optimum ergo in his sequi maxime recepta, & rẽ ipsam quocun que appellabitur modo intelligi. Illud tamen notandum, coire frequenter in easdem sententias, & tropon, & fi guram. Tam enim translatis uerbis q̃ proprijs figura tur oratio. Est autem non mediocris inter autores dis sentio, & quæ uis nominis eius, et quot genera, & quàm multæ sunt species. Quare primum intuendũ est quid ac cipere debeamus figuram. Nam duobus modis dicitur: Vno, qualiscũq; forma sententiæ, sicut in corporibus, in quibus quoquo mõ sunt composita, utiq; habitus est ali quis: Altero, quo proprie schema dicitur, ĩ sensu uel ser mone aliqua à uulgari & simplici specie cũ ratione mu tatio, sicut nos sedemus, incumbimus, respicimus. Itaque cũ in eosdem casus, aut tempora, aut numeros, aut etiã pedes, continuo quis aut certe nimium frequenter incur rit, præcipere solemus uariandas figuras esse uitande similitudinis gratia. In quo ita loquimur, tanquã omnis sermo habeat figurã. Itemq; eadem figura dicimus cur sitare, qua lactitare, id est, eadem ratione declinari. Quare illo intellectu priore & communi nihil non figu ratum est. Quo si contenti sumus, non immeritò Apollo dorus (si tradenti + Cælio credimus) incomprehensibilis partis huius præcepta existimauit. Sed si habitus quidã, & quasi gestus sic appellandi sunt, id demũ hoc loco schema + dici oportebit, quod sit à simplici ac in prom ptu posito dicendi mõ, poëticæ uel oratoriæ mutatum.

Figura quõ accipienda.

+ Cæcilio

+ accipi

Sic

Sic enim uerum erit, aliam esse orationem ἀσχημάτισον, id est carentem figuris quod uitium non inter minima est, alia ἐσχηματισμένην, id est, figuratam, Verum id ipsum anguste tamen & Cælius terminauit, qui id solum putauerit schema, quo aliud simulatur dici quàm dicitur. Sanè uulgò quoq; accipi scio. Vnde & figuratæ controuersiæ quædã, de quibus paulò post dicam, uocantur. Ergo figura sit arte aliqua + nouata forma dicendi. Genus eius unũ quidã putauerunt, in hoc ipso diuersas opiniones secuti. Nã hi quia uerborũ mutatione sensus quoq; uerterent, oẽs figuras in uerbis esse dixerunt. Illi, quia uerba rebus accõmodarentur, oẽs in sensibus. Quarũ utraq; manifesta cauillatio est. Nã ut eadem dici solent aliter atq; aliter, manetq; sensus elocutione mutata, ita & figura sententiæ, plures habere uerborũ figuras potest. Illa est enim posita in concipienda cogitatione, hæc in enuncianda, sed frequentissime coëunt, ut in hoc: Nemo iam Dolobella neque tui, neq; tuorum liberûm quos tu miseros in egestate, atq; in solitudine reliquisti, misereri potest. Nã oratio à iudice auersa, in sentẽtia iamiam, & liberûm, in uerbis sunt schemata. Inter plurimos enim, quod sciam, consensum est duas eius esse partes, διανοίας, id est mẽtis uel sensus uel sententiarũ, nam hi omnibus modis dictũ est: et λέξεως, id est uerborum, uel dictionis, uel elocutiõis, uel sermonis, uel orationis. Nã & uariatur, & nihil refert. Cornelius tamen Celsus adijcit uerbis & sententijs figuras colorum, nimis profectò cupiditate ductus. Nã quis ignorasse eru-

+ notata

ditum alioqui uirum credat colores & sententias sen-
suũ esse? Quare sicut omnem orationem, ita figuras quo-
que uersari necesse est in sensu & in uerbis. Vt uero na-
tura prius est concipere animo res quàm enunciare, ita
de his figuris antè loquendum est quæ ad mentem perti-
nent, quarũ quidem utilitas tũ magna, tum multiplex, in
nullo non orationis opere uel clarissime elucet. Nam etsi
minime uidetur pertinere ad probationem qua figura
quicq; dicatur, facit tamen credibilia quæ dicimus, et in
animos iudicum qua nõ obseruatur irrepit. Nanq; ut in
armorum certamine, & aduersos ictus, & rectas ad sim-
plices manus tum uidere, tum etiam cauere ac propulsa-
re facile est, auersæ tectæq; minus sunt obseruabiles, &
aliud ostendisse quàm petas artis est: sic oratio quæ astu
caret, pondere, mole, & impulsu preliatur. Simulanti ua-
riantiq; conatus, in latera atque in terga + incurrere da-
tur, & arma aduocare, & uelut + nutu fallere. Iã uero
affectus nihil magis ducit. Nã si frons, oculi, manus mul-
tum ad motum animorũ ualet, quãto plus orationis ipsi-
us uultus ad id quod intẽdimus efficere compositus? Plu-
rimum tamen ad commendationem facit, siue in concilio
andis agentis + moribus, siue ad promerendũ actioni fa-
uorem, siue ad leuandũ uarietate fastidium, siue ad quæ
damuel decentius indicãda uel tutius. Sed antequã quæ
cuiq; rei figura conueniat ostendo, dicendum est nequa
quam esse tam multas, quàm sint à quibusdam constitu-
tæ. Neq; enim me mouent nomina illa quæ fingere utiq;
Græcis promptissimum est. Ante omnia igitur illi qui

+ incutere.
+ nictu
+ motibus

toti-

totidem figuras putant quot affectus, repudiandi, non quia affectus non sit qualitas quædam mentis, sed quia figura, quam non communiter, sed proprie nominamus, non sit simplex rei cuiuscunq; enuntiatio. Quapropter in dicendo irasci, dolere, misereri, timere, confidere, contemnere, non sunt figuræ, non magis quam suadere, minari, rogare, excusare. Sed fallit parum diligenter intuentes, quod inueniunt in omnibus his locis figuras, & earum exempla ex orationibus excerpunt. Neque enim pars una dicendi est, quæ non recipere eas possit. Sed aliud est admittere figuram, aliud figuram esse. Neq; enim uerebor explicandæ rei gratia frequentiorem eiusdem nominis repetitionem. Quare dabunt mihi aliquam in irascente, deprecante, miserante figuram, scio, sed non ideo irasci, misereri, deprecari figura erit. Cicero quidem omnia orationis lumina in hunc locum congerit, medium quandam, ut arbitror, secutus uiam, ut nec omnis sermo schema iudicaretur, nec ea sola quæ haberent alii quam remotã ab usu communi fictionem, sed quæ essent clarissima, & ad mouendum auditorem ualerent plurimum, quem duobus ab eo libris tractatum locum ad literam subieci, ne fraudarem legentes iudicio maximi auctoris. In tertio de Oratore ita scriptũ est: In perpetua autem oratione, cum & coniunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda & frequentãda omnis oratio sententiarum atq; uerborum. Nam & commoratio una in re permultum mouet, & illustris explanatio, rerum,

atq;

atq; quasi gerantur sub aspectum penè subiectio, quæ et in exponenda re plurimum ualet, & ad illustrandum id quod exponitur, & ad amplificandum, ut his qui audient illud quod augebimus, quantum efficere oratio potuerit, tantum esse uideatur. Et huic contraria sæpe præcisio est, & ad plus intelligendum quàm dixeris significatio, & + distincte concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illusio, à præceptis Cæsaris non abhorrẽs, & ab re digressio: in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rẽm aptus, & + concinnus esse debebit, propositioq; quid sis dicturus, & ab eo quod est dictum seiunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta cõclusio, tum augendi minuendiue causa ueritatis superlatio, atq; traiectio, & rogatio, atq; huic finitima quasi percõtatio, expositioq; sententiæ suæ, tum illa quæ maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac + significantis dissimulatio, quæ est periucunda cũ in orationis non contentione, sed sermone tractatur. Deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, uel antè uel postquam dixeris, uel cum aliquid à teipso reijcias. Præmunitio est etiã ad id quod aggrediare, & reiectio in alium, cõmunicatio, quæ est quasi cum his apud quos dicas, deliberatio, morũ ac uitæ imitatio, uel in personis, uel sine illis magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos cõciliandos uel maxime, sæpe autem etiam ad cõmouendos. Personarum ficta inductio, uel grauissimum lumen augendi, descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulsio, aut occupatio, cum duo illa

+ distincte apud Cicer. legitur.

+ cõueniens

+ dissimulantis

illa quæ maxime mouent, similitudo & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, cõmendatio, uox quædam libera, atq; etiam effrenatior augendi causa, iracũdia, obiurgatio, promißio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis à proposito, non ut superior illa digreßio, purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atq; execratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius tanquã armorũ, est uel ad usum comminatio & quasi petitio, uel ad uenustatem ipsam tractatio. Nam & geminatio uerborum habet interdũ uim, leporem aliâs, & paululum immutatũ uerbum atq; deflexum, & eiusdem uerbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuersio, & in eadem uerba impetus & cõcursio, & adiũctio, & progreßio, & eiusdem uerbi crebrius positi quædam distinctio, & reuocatio uerbi, & illa quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referunt, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam & conuersio, & uerborum continua transgreßio, & contrarium & dissolutũ, & declinatio, & reprehensio, et exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductũ refertur ad singula, & ad propositum ratio subiecta, & item in distributis suppositа ratio, & † permißio, et rursus alia dubitatio, & improuisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & continuatum, & interruptum, & imago, & sibijpsi responsio, & immutatio, & disiunctio, & ordo, & relatio, & digreßio, & circumscri-

† promißio

ſcriptio. Hæc enim ſunt ferè, atq; horum ſimilia, uel plu ra etiam eſſe poſſunt, quæ ſententijs orationem, uerbo rumq; conformationibus illuminent. Eadem ſunt in ora tore plurima, non omnia tamen, & paulo magis diſtin cta, quia poſt orationis & ſententiarum figuras, tertiu um quẽdam locum ſubiecit ad alias, ut ipſe ait, quaſi uir tutes dicendi pertinentem. Et reliqua ex collatione uer borum, quæ ſumuntur quaſi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim ſimilia illis quæ in amplo ornatu ſcenæ aut fori appellantur inſignia, non quia ſo la ornent, ſed quod excellant. Eadem ratio eſt horum quæ ſunt orationis lumina, & quodam modo inſignia, aut cum duplicantur iterãturq; uerba, aut breuiter com mutata ponuntur, aut ab eodẽ uerbo ducitur ſæpius ora tio, aut in idem conijcitur, aut in utrunque, aut adiungi tur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum uerbum non in eadem ſententia poni tur, aut cum ſimiliter uel cadunt uerba, uel deſinunt aut cum multis modis contrarijs relata contraria, aut cum gradatim ſurſum uerſus + reditur, aut cum demptis con iunctionibus diſſolute plura dicuntur, aut cum aliquid prætereuntes cur id faciamus oſtendimus, aut cum corri gimus noſmetipſos quaſi reprehendẽtes, aut ſi eſt aliqua exclamatio, uel admirationis uel conqueſtionis, aut cum eiuſdem nominis caſus, ſæpius commutantur. Sententia rum maiora ornamenta ſunt, quibus quia frequẽtiſſime Demoſthenes utitur, ſunt qui putẽt idcirco eius eloquen tiam maxime eſt laudabilem. Enimuero nullus ferè ab eo lo-

+ tenditur.

eo locus sine quadam confirmatione sententiæ dicitur, nec aliud quicquam est dicere, nisi omnes, aut certe plerasque aliqua specie illuminare sententias. Quas cum tu optime Brute teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantummodo notetur locus. Sic igitur dicet ille quem expetimus, ut uerset sæpe multis modis eadem, & in una re hæreat, in eademq; cõmoretur sententia. Sæpe etiam ut extenuet aliquid, sæpe ut irrideat, aut declinet à proposito, deflectatq; sententiam, ut proponat quid dicturus sit, ut cum transegerit, iam aliquid definiat, ut se ipse reuocet, ut quod dixerit iteret, ut argumentum ratione cõcludat, ut interrogando urgeat, ut rursus quasi ad interrogata sibijpse respondeat, ut contrà ac dicat, accipi & sentiri uelit, ut addubitet quid potius, aut quo modo dicat, ut diuidat in partes, aut aliquid relinquat, ut negligat, ut ante præmuniat, ut in eo ipso in quo reprehẽdatur, culpam in aduersarium conferat, ut sæpe cum his qui audiunt, nonnunquam etiam cum aduersario quasi deliberet, ut hominum mores sermonesq; describat, ut muta quædam loquentia inducat, ut ab eo quod agitur auertat animos, ut sæpe in hilaritatẽ risum ue cõuertat, ut antè occupet quod putat opponi, ut comparet similitudines, ut utatur exẽplis, ut aliud alij tribuens dispertiat, ut interpellatorẽ coërceat, ut aliquid reticere se dicat, ut denũciet qd caueat, ut liberius quid audeat, ut irascatur etiã, ut obiurget aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut à proposito declinet aliquantulũ, ut optet, ut execretur, ut fiat his apud quos

† uideat

dicit

dicit familiaris, atq; alias etiã dicendi quasi uirtutes sequatur breuitatẽ, si res petet. Sæpe etiã rẽ dicẽdo subijciet oculis, sæpe suprà feret rem q̃ ferre possit, significatio sæpe erit maior q̃ oratio, sæpe hilaritas, sæpe uitæ naturarumq; imitatio. Hoc in genere (nam quasi sylwã uides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo.

Hactenus Ciceronis uerba ex perfecto oratore recitauit.

De figuris Sententiarum. Cap. II.

ERgo cui latius complecti conformationes uerborũ ac sentẽtiarũ placuerit, habet quod sequatur, nec affirmare ausim quicquã esse melius, sed hæc ad propositi mei rationem legat. Nam mihi de his sententiarũ figuris dicere in animo est, quæ ab illo simplici modo indicandi recedunt, quod idem multis doctißimis uiris uideo placuisse. Omnia tamen illa, etiam quæ sunt alterius modi lumina, adeò sunt uirtutes orationis, ut sine his nulla intelligi uere possit oratio. Nã quo modo iudex doceri potest, si desit illustris explanatio, propositio, promissio, finitio, +seiunctio, expositio, sententiæ siue rationis apta conclusio, præmunitio, similitudo, exemplum, digestio, distributio, interpellatio, interpellantis coërtio, contentio, purgatio, læsio? Quid uero agit omnino eloquentia detractis amplificandi minuendiq; rationibus? Quarum prior desiderat illam plus quàm dixeris significationem, id est ὑπερφασιν, & superlationem ueritatis, & traiectionem. Hæc altera extenuationem deprecationemq;. Qui affectus erũt uel concitati, detracta uoce libera, effrenatiore iracundia, obiurgatione, optatione, execratione: uel illi mitiores, nisi adiuuantur commendatio-

+ sectio

datione, conciliatione, ad hilaritatem impulsione? Quæ delectatio, aut quod mediocriter saltem docti hominis indicium, nisi alia repetitione, alia commoratione infigere, digredi à re, & redire ad propositum suum scierit, remouere à se, in alium traijcere, quæ relinquenda, quæ contemnenda sunt iudicare? Motus est in his orationis atq; actus, cuibus detractis iacet, & uelut agitante corpus spiritu caret. Quæ cum adesse debent, tum disponenda atq; uarianda sunt, ut auditorem, quod in fidibus fieri uidemus, omni sono permulceãt. Verum ea plerunq; recta sunt, nec se fingunt, sed confitenter. Admittunt autem, ut dixi, figuras, quod uel ex proximo doceri potest. Quid enim tam commune quàm interrogare, uel percontari? Nam utroq; utimur indifferenter, cum alterum noscendi, alterum arguendi gratia uideatur adhiberi. At res utrocunq; modo dicatur, etiam multiplex habet schema. Incipiamus enim ab his quibus acrior & uehementior fit probatio, quod primo loco posuimus. Simplex est sic rogare.

Sed uos qui tandem, quibus aut ueniistis ab oris?

Figuratum autem, quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? Et: Quousq; tandem abutere Catilina patientia nostra? Et: Patêre tua consilia non sentis? Et totus deniq; hic locus. Quanto enim magis ardet, quàm si diceretur: Diu abuteris patientia nostra. Et: Patent tua consilia. Interrogamus etiã quod negari non possit, Dixit ne tandem causam Caius Fidi-

Interrogationum modi XI.

culanius Falcula? Aut ubi respondendi difficilis est ratio, ut uulgò uti solemus. + Quomodo? quî fieri pòt? Aut inuidiæ gratia, ut Medea apud Senecam:

+ Quõ quidẽ fieri potest.

Quas peti terras iubes?

Aut miserationis, ut Sinon apud Vergilium:

Heu quæ me tellus, inquit, quæ me æquora possunt
Accipere? Aut instandi, & auferendæ dissimulationis, ut Asinius: Audis'ne, furiosum inquam non inofficiosum testamentum reprehendimus. Totum hoc plenum est uarietatis. Nam & indignationi conuenit:

Aeneid. 1.

Et quis q̃ numen Iunonis adoret? Et admirationi:

Quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames?

Et interim acrius imperandi genus:

Non arma expedient, totaq; ex urbe sequentur?

Et ipsi nosmet rogamus, quale est illud Terentianũ:

Quid igitur faciam?

Respondendi figura.

Est alia etiam in respondendo figura, cum aliud interroganti, ad aliud quia sic utilius sit, occurritur, tum augendi criminis gratia, ut testis in reum rogatus, an ab reo fustibus uapulasset. Innocẽs inquit. Tũ declinandi quod est frequentissimum. Quæro an occideris hominem, respondetur, latronem. An fundum occupaueris, respondetur meum, ut confessionem præcedat defensio. Vt apud Vergilium in Bucolicis dicenti:

Non ego te uidi Damonis pessime caprum
Excipere insidijs, Occurritur:
An mihi cantando uictus non redderet ille?

Cui

Cui est confinis dißimulatio, non alibi quàm in risu posita, ideoq; tractata suo loco. Namscriò si fiat, pro confessione est. Cæterum etiam interrogandi seipsos, & respondendi sibi solent esse non ingratæ uices, ut Cicero pro Ligario: Apud quem igitur hæc dico? nempe apud eum qui cum hoc sciret, tamen me antequam uidit, reipublice reddidit. Aliter pro Cælio ficta interrogatiõe: Dicet aliquis: Hæc igitur est tua disciplina? Sic tu instituis adolescentes? & totus locus, deinde: Ego si quis iudices hoc robore animi, atq; hac indole uirtutis, ac continentiæ fuit, & cætera. Cui diuersum ẽ, cum alium rogaueris, non expectare responsum, & statim subijcere: Domus tibi deerat? at habebas: pecunia superabat? at egebas, quod schema quidam per + subiectionem uocant. Fit & comparatione. Vter igitur facilius suæ sentẽtiæ rationem redderet, & alijs modis tum breuius, tum latius, tum de una re, tũ de pluribus. Mire uero in causis ualet præsumptio, quæ πρόληψις dicitur, cum id quod obijci potest occupamus. Id neq; in alijs partibus parum est, & præcipue proœmio conuenit. Sed quanquam generis unius, diuersas tamen species habet. Est enim quædam præmunitio, qualis Ciceronis contra Q. Cæcilium, quod ad accusandum descendat qui semper defenderat. Quædam confessio, ut pro Rabirio Posthumo, quem sua quoque sententia reprehendendum fateretur, quod pecuniam regi crediderit. Quædam prædictio, ut: Dicam enim non augendi criminis gratia. Quædam emẽdatio, ut: Rogo ignoscatis mihi si longius sum euectus. Frequen-

Dissimulatio.

Subiectio. + Suggestionem

Præsumptio

In diuinatione.

quentißima præparatio, cum pluribus uerbis, uel quare facturi qd ſimus, uel quare fecerimus dici ſolet. Verborum quoque uis ac proprietas confirmatur uel præſumptione: Quanquam illa non pœna, ſed prohibitio ſceleris fuit: aut reprehenſione: Ciues inquam, ſi hoc eos appellari nomine fas eſt. Affert aliquam fidem ueritatis & dubitatio, cum ſimulamus quærere nos, unde incipiendum, ubi deſinendum, quid potißimum dicendum, an omnino dicendum ſit, cuiuſmodi exemplis plena ſunt omnia. Sed unum interim ſufficit: Equidem quod ad me attinet, quò me uertam neſcio: Negem fuiſſe infamiam iudicij corrupti? & cætera. Hoc etiã in præteritum uelet. Nam & dubitaſſe nos fingimus. A quo ſchemate non procul abeſt illa quæ dicitur communicatio, cum aut ipſos aduerſarios cõſulimus, ut Domitius Afer pro Clo antilla. At illa neſcit trepida, qd liceat fœminæ, quid cõiugem deceat, fortè uos in illa † ſolicitudine obuios caſus miſeræ mulieri obtulit, tu frater, uos paterni amici, quod conſilium datis? Aut cum iudicibus quaſi deliberamus, quod eſt frequentißimum: Quid ſuadetis, & uos interrogo, quid tãdem fieri oportuit? ut Cato: Cedo, ſi uos in eo loco eſſetis, quid aliud feciſſetis? Et alibi: Communem rẽ agi putatote, ac uos huic rei præpoſitos eſſe. Sed nonnunquam communicantes aliquid inexpectatum ſubiungimus, quod & per ſe ſchema eſt, ut in Verrem Cicero: Quid deinde? quid cenſetis? furtum fortaſſe, aut prædam aliquam? Deinde cum diu ſuſpendiſſet iudicum animos, ſubiecit quod multò eſſet improbius. Hoc Celſus ſuſten-

Dubitatio

Cõicatio.

† ſolitudine

ſuſtentationem uocat. Eſt autem duplex. Nam contrà, frequẽter cum expectationem grauiſſimorum fecimus, + ad aliquid quod ſit leue, aut nullo modo criminoſum, + deſcendimus. Sed quia non tantum per communicationem fieri ſolet, παράδοξον alij nominauerunt, id eſt inopinatum. Illis non accedo, qui ſchema eſſe exiſtimant, etiam ſi quid nobis ipſis dicamus inexpectatũ accediſſe, ut Pollio: Nunquam fore credidi iudices, ut reo Scauro ne quid in eius iudicio gratia ualeret deprecarer. Eſt pene idem fons illius, quam permiſſionem uocant, qui communicationis, cũ aliqua ipſis iudicibus relinquimus æſtimanda, aliqua nonnunquam aduerſarijs quoq;, ut Caluus Vatinio: Perfrica frontem, & dic te digniorem, qui Prætor fieres, quàm Catonem. Quæ uero ſunt augendis affectibus accommodatæ figuræ, conſtãt maxime ſimulatione. Nanq; & iraſci nos, & gaudere, & timere, & admirari, & dolere, et indignari, et optare, quæq; ſunt ſimilia his, fingimus. Inde ſunt illa: Liberatus ſum, reſpiraui, & bene habet, & quæ amentia eſt hæc? Et: O tempora, ô mores, ô miſerum me, conſumptis enim lachrymis, infixus tamen pectori hæret dolor. Et: Magnæ nunc hiſcite terræ. Quod exclamationem quidam uocant, ponuntq; inter figuras orationis. Hæc quoties uera ſunt, non ſunt in ea forma de qua nunc loquimur, ſed aſſimulata & arte compoſita procul dubio ſchemata ſunt exiſtimãda. Quod idem dictũ ſit de oratione libera, quã Cornificius licẽtiam uocat, Græci παῤῥησίαν. Quid enim minus figuratum, quàm uera liber-

Suſtentatio

+ aliquid
+ defendimus
παράδοξον

Permiſſio.

Simulatio.

Exclamatio

tas? Sed frequenter sub hac facie latet adulatio. Nam Cicero cũ dixit pro Ligario: Suscepto bello Cæsar gesto iam ex parte magna, nulla ui coactus, cõsilio ac uoluntate mea, ad ea arma profectus sum, quæ erãt contra te sumpta. Non solum ad utilitatem Ligarij respicit, sed magis laudare uictoris clementiam non potest. In illa uero sententia: Quid autem aliud egimus Tubero, nisi ut quod hic potest, nos possemus? admirabiliter utriusque partis facit bonam causam, sed hoc cum demeretur cuius mala fuerat. Illa adhuc audaciora, & maiorum, ut Cicero existimat, laterum, fictiones personarum, quæ προσωποποιΐαι dicuntur. Mire nanq; tum uariant orationem, tũ excitant. His etiam aduersariorum cogitationes, uelut secum loquentium protrahimus, quæ tamen ita demum à fide non abhorrent, si ea locutos finxerimus, quæ cogitasse eos non sit absurdum. Et nostros cum alijs sermones, & aliorum inter se credibiliter introducimus, suadendo, obiurgando, quærendo, laudando, miserando personas idoneas damus. Quin deducere deos in hoc genere dicendi, & inferos excitare, concessum est. Vrbes etiam populiq; uoces accipiunt. Ac sunt quidam quibus demum προσωποποιΐας dicant, in quibus & corpora & uerba fingimus. Sermones hominum assimulatos dicere Διαλόγους malunt, quàm quod Latinorum quidam dixerunt, sermocinationem. Ego iam recepto more utrunque eodem modo appellaui. Nam certe sermo fingi non potest, ut non personæ sermo fingatur. Sed in his quæ natura non permittit, hoc modo mollior fit figura.

Prosopopœia.

Propter Euripidis hoc ἥκω νεκρῶν μυθμῶνα. &c

Dialogi.

ra. Etenim si mecum patria, quæ mihi uita mea multō est charior, si cūcta Italia, si omnis respub. sic loquatur: Marce Tulli quid agis? Illud audacius genus: Quæ tecum Catilina sic agit, & quodammodo tacita loquitur. Nullum iam aliquot annis facinus extitit nisi per te. Cō mode etiam apud nos aliquas ante oculos esse rerū + personarum uocum imagines fingimus, aut eadem aduersarijs, aut iudicibus non accidere miramur, qualia sunt: Videtur mihi, &: nónne uidetur tibi? Sed magna quædam uis eloquentiæ desideratur. Falsa enim & incredibilia natura necesse est aut magis moueant, quia supra uera sunt: aut pro uanis accipiantur, quia uera non sunt. Vt dicta autem quædam, ita scripta quoq; fingi solent, quod facit Asinius pro Liburnia: Mater mea, quæ mihi tum charissima, tum dulcissima fuit, mihi uixit, bisq; eadem die mihi uitam dedit, & reliqua, deinde, exhæres esto. Hæc tum per se figura est, tum duplicatur, quoties sicut in hac causa ad imitationem alterius scripturæ, componitur. Nam contrà recitabatur testamentum: P. Nouani us Gallio, cui ego omnia meritissimo uolo, & debeo, pro eius animi in me summa uoluntate, & adiectis deinde alijs, hæres esto. Incipit esse quodammodo παῳδία, quod nomen ductū à canticis ad aliorum similitudinē modulatis, abusiue etiam in uersificationis ac sermonum imitatione seruatur. Sed formas quoque fingimus sæpe, ut famā Vergilius uoluptatem ac uirtutem, quemadmodum à Xenophonte traditur, Prodicus ut mortem ac uitam, quas contendentes in Satyra tradit Ennius. Est &

+ personarū uocum imagines

Parodia.

Ficta oratio

incertæ personæ ficta oratio: Hic aliquis. &, Dicat aliquis. Est & iactus sine persona sermo:

Hic Dolopum manus, hic sæuus tendebat Achilles.

Obliqua allocutio, cũ oratio refertur quidem infinitis uerbis, sed finita sententia. + quos sua uirtus ac dij iuuerint

Quod fit mixtura figurarum, cũ προσωποποιία accedit illa, quæ est orationis per detractionem, detractũ est enim, quis diceret. Vertitur interim προσωποποιία in speciem narrãdi. Vnde apud historicos reperiuntur obliquæ allocutiones, ut in Titi Liuij primo statim libro: Vrbes quoq; utcætera ex infimo nasci, deinde + quæ sua uirtus ac dij iuuent, magnas opes sibi, magnum nomen facere. + Auersus quoque à iudice sermo, q dicitur ἀποστροφὴ, mire mouet, siue aduersarios inuasimus: Quid enim tuus ille Tubero ĩ acie Pharsalica gladius agebat? Siue ad inuocationem aliquam conuertimur: Vos enim iam ego Albani tumuli atque luci. Siue ad inuidiosam implorationem: O leges Porciæ, legesq; Semproniæ. Sed illa quoque uocatur auersio, quæ à proposita quæstione abducit audientem:

+ Auersio q- que sermonis, qui dicitur.

A uersio

Non ego cum Danais Troianam excindere gentem Aulide iuraui. Quod fit & multis & uarijs figuris, cum aut aliud expectasse nos, aut maius aliquid timuisse simulamus, aut plus uideri posse ignorantibus, quale est proœmium pro Cælio: Illa uero (ut ait Cicero) sub oculos subiectio tum fieri solet, cum res non gesta indicatur, sed ut sit gesta ostenditur, nec uniuersa, sed per partes, quem locũ proximo libro subiecimus euidentiæ. Et Celsus hoc nomen isti figuræ dedit, ab alijs ὑποτύπωσις dicitur, proposita quædã forma rerũ ita

Subiectio.

Hypotypo- sis.

expres-

expressa uerbis, ut cerni potius uideatur q̃ audiri: ipse inflammatus scelere ac furore in forum uenit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emicabat. Nec solũ quæ facta sint aut fiant, sed etiam quæ futura sint aut futura fuerint, imaginamur. Mire tractat hæc Cicero pro Milone, quæ facturus fuerit Clodius si Præturã inuasisset. Sed hæc quidem trãslatio temporũ, quæ proprie μετάστασις dicitur, ὑποτυπώσει uerecundior apud priores fuit. Proponebant enim talia: Credite uos intueri, ut Cicero: Hæc quæ nõ uidistis oculis, animis cernere potestis. Noui uero, & præcipue declamatores audacius, nec me hercles sine motu quodam imaginantur, ut Seneca in controuersia, cuius summa est, quod pater filium & nouercã inducẽte altero filio in adulterio deprehensos occidit: Duc, sequor. Accipe hanc senilem manum, & quocunq; uis imprime. Et paulò post: Aspice, inquit, quod diu non credidisti. Ego uero non uideo, nox oboritur, & crassa caligo. Habet hæc figura manifestius aliquid. Non enim narrari res, sed agi uidetur. Locorum quoq; dilucida & significans descriptio eidem uirtuti assignatur à quibusdã, alij τοπογραφίαν dicunt. Εἰρωνείαν in ueni qui dissimulationẽ uocarent, quo nomine, quia parum totius huius figuræ uidentur uires ostendi, nimirũ sicut in pleriscq;, Græca erimus appellatione contenti. Igitur εἰρωνεία quæ est schema, ab illa quæ ẽ tropus, genere ipso nihil admodum distat. In utroq; enim contrarium ei quod dicitur intelligendũ est. Species uero prudentius intuenti diuersas esse, facile est deprehendere.

Hæc sane declamatio nunc desideratur.

Topographia. Ironia

Primum quod tropus apertior est, & quanquam aliud dicit ac sentit, non tamen aliud simulat. Nam & omnia circa ferè recta sunt, ut illud in Catilinam: A quo repudiatus ad sodalem tuũ uirum optimũ M. Marcellũ demigrasti. In duobus demũ uerbis ẽ Ironia, ergo etiam breuior est tropus. At in figura totius uoluntatis fictio est apparens magis q̃ confessa, ut illic uerba sint uerbis diuersa, hic sensus sermoni, & ioci, & tota interim causæ

+cum Socrates irondictus.

confirmatio. + Tum etiã uita uniuersa Ironiam habere uidetur, qualis est uita Socratis. Nam i deo dictus εἴρων, id est, agens imperitum, & admirator aliorum tanquam sapientium, ut quemadmodũ ἀλλογορίαν facit continua μεταφορά, sic hoc schema facit troporũ ille contextus. Quædam uero genera huius figuræ nullã cũ tropis habent societatẽ, ut illa statim prima quæ dicitur à negando, quã nonnulli uocant ἀπόφασιν.

Apophasis.

Non agam tecum in re summo: non dicã quod forsitan obtinerem. Et: Quid ego istius decreta? quid rapinas? quid hæreditatum possessiones datas? quid ereptas proferam? Et: Mitto illam primam libidinis iniuriam. Et: Ne illa quidẽ testimonia

+Sexcentis

recito quæ dicta sunt de sestertijs + septingẽtis milibus. Et: possum dicere. Quibus generibus per totas interim quæstiones decurrimus, ut Cicero: Hoc ego si sic agerem tanquam mihi crimen esse diluendum, hæc pluribus dicerem. Εἰρωνεία est & cum similes imperantibus uel permittentibus sumus:

I, sequere Italiam uentis.

Et cum ea quæ nolumus uideri in aduersarijs esse, concedimus

dimus + eis. Id acrius fit, cum eadem in nobis sunt, & in aduersario non sunt: Meq; timoris his id acri-

Argue tu Drance, quando tot cædis aceruos
Teucrorum tua dextera dedit.

Quod idem contra ualet, cum aut ea quæ nobis absunt, aut etiam quæ in aduersarios recidunt, quasi fatemur.

Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter.

Nec in personis tantũ, sed & in rebus uersatur hæc contraria dicendi, q̃ quæ intelligi uelis, ratio: ut totum pro Q. Ligario proœmium, & illæ eleuationes, uidelicet:

O dij boni. Scilicet is superis labor est.

Et ille pro Oppio locus: O amorem mirum, O beneuolentiam singularem. Non procul autẽ absunt ab hac simulatiõe tres inter se similes: Confessio nihil nocitura, qualis est. Habes igitur Tubero quod est accusatori maxime optandum, confitentem reum: Et concessio, cum aliquid etiam iniquum uidemur causæ fiducia pati: Metuirgarum nauarchus nobilissime ciuitatis pretio se redemit, humanũ est. Et pro Cluentio de inuidia: Dominetur in cõcionibus, iaceat in iudicijs. Tertia cõsensio, ut pro eodem. Iudicium esse corruptum. Hæc euidentior figura est, cum alicui rei assentimur, quæ est futura pro nobis. Verũ id accidere sine aduersarij uitio nõ potest. Quædã etiã + uel laudamus, ut Cicero in Verrẽ circa crimẽ Apronij Drepanitani, Gaudeo etiam si quid ab eo abstulisti, & abs te nihil rectius factum esse dico. Interim augemus crimina, quæ ex facili aut diluere possumus, aut negare, quod est frequentius, q̃ ut exemplum desideret.

Confessio

Concessio.

Consensio.

+uelut

Inte-

Interim hoc ipso fidem detrahimus illis, quod sint tam grauia, ut pro Roscio Cicero, cũ immanitatem parricidij, quanq; per se manifestã, tamen etiã ui orationis exaggerat. Ἀποσιώπησις, quam + idem Cicero reticentiam, Celsus obticentiam, nonnulli interruptionem appellant, & ipsa ostendit aliquid affectus uel iræ, ut:

+ idcirco Aposiopesis

Quos ego, sed motos præstat componere fluctus.

Vel solicitudinis, et quasi religionis: An huius ille legis, quam Clodius à se inuentam gloriatus, mentionem facere ausus esset uiuo Milone, ne dicam Consule? De nostrũ enim omnium, non audeo totum dicere. Cui simile est in proœmio pro Ctesiphonte Demosthenis: uel aliò transeundi gratia: Communis autem, Tãetsi, ignoscite mihi iudices. In quo est & illa (si tamen inter schemata numerari debet, cum alijs etiam pars causæ uideatur) digressio. Abit enim causa in laudes Cn. Pompeij. Idq; fieri etiã sine ἀποσιωπήσει potuit. Nam breuior illa, ut ait Cicero, à re digressio plurimis fit modis. Sed hæc exempli gratia sufficient: Tum Caius Varenus, is qui à familia Ancharia occisus est, hoc quæso iudices diligenter attendite. Et pro Milone: Et aspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, cum omnibus omnia minabatur. Est alia non quidẽ reticentia, quæ sit imperfecti sermonis, sed tamen præcisa uelut ante legitimũ finem oratio, ut illa: Nimis urgeo, commoueri uidetur adolescens. Et: Quid plura? ipsum adolescentẽ dicere audistis. Imitatio morum alienorum, quæ ἠθοποιία, uel, ut alij malũt, μίμησις dicitur, iam inter leuiores affectus numerari potest.

Digressio.

Ethopœia. Mimesis.

potest. Est enim posita ferè in eludendo, sed uersatur et in factis, & in dictis: In factis, quod est ὑποὐπώσει ui cinum: In dictis, quale est apud Terentium.

+ At ego nescibam quorsum tu ires. Paruula Hinc est abrepta, eduxit mater pro sua, Soror dicta est. Cupio abducere ut reddam suis. + Haud

Sed nostrorum quoq; dictorum factorumq; similis imitatio est per relationem, nisi quod frequentius assecuerat, quàm eludit. Dicebam habere eos actorem. Q. Cæciliũ. Sunt & illa iucunda, & ad cõmendationẽ cum uarietate, tum etiam ipsa natura plurimũ prosunt, quæ simplicẽ quandam & non præparatam ostendendo orationem minus nos suspectos iudici faciunt. Hinc est quasi pœnitentia dicti, ut pro Cœlio: Sed quid ego tam grauem personam introduxi? Et quibus utimur uulgò: Imprudens incidi. Vel cũ quærere nos qd dicamus fingimus: Quid reliquum est? Et: Num quid omisi? Et cũ ibidem in Verrem, ait Cicero: Vnum etiam mihi reliquũ huiusmodi crimen est, & aliud ex alio succurrit mihi. Vnde etiam uenusti transitus fiunt, non quia ipse transitus sit schema, ut Cicero narrato Pisonis exemplo, qui anulũ sibi cudi ab aurifice in tribunali suo iusserat, uelut hoc in memoriam adductus adiecit: Hic modò me commonuit Pisonis anulus, quod totus effluxerat, q̃ multis istum putatis hominibus honestis de digitis anulos aureos abstulisse? Et cum aliqua uelut ignoramus. Sed earum rerum artificẽ + quem? quemnam? recte admones, Polycletum esse dicebant, Quod quidem nõ in hoc tantũ ualet. Quibus dã + quãquam non recte.

pœnitentia dicti.

enim

enim dum aliud agere uidemur, aliud efficimus, sicut hic Cicero consequitur, ne cum morbū insignis atq; tabulis obijciat Verri, ipse quoq; earū rerum studiosius esse credatur. Et Demosthenes iurādo per interfectos in Marathone et Salamine, id agit, ut minore inuidia cladis apud Cheroneam acceptæ laboret. Faciunt illa quoq; iucundā orationē, aliqua mentione, habita differre, & deponere apud memoriā iudicis, & reposcere quæ deposueris, & separare quædam schemate aliquo: non enim est ipsa per se iteratio schema, & excipere aliqua, & dare actioni uarios uelut uultus. Gaudent enim re uarietate, et sicut oculi diuersarū aspectu rerum magis detinētur, ita semper animis præstāt, in quod se uelut nouū, intendant. Est Emphasis etiam inter figuras, cum ex aliquo dicto latēs aliquid eruitur, ut apud Vergilium:

Emphasis.

Non licuit thalami expertem sine crimine uitam
Degere more feræ? Quanq̄ enim de matrimonio quæritur Dido, tamē huc erupit eius affectus, ut sine thalamis uitam nō hominū putet, sed ferarum. Aliud apud Ouidium: genus, apud quē & Myrrha nutrici amorem patris sic confitetur: O, dixit, felicem, coniuge matrem.

Ouid. 10.

Huic uel confinis, uel eadem est, qua nunc utimur plurimum. Iam enim ad id genus, quod & frequentissimū est, & expectari maxime credo, ueniendum est, in quo per quandam suspicionē, quod non dicimus, accipi uolumus, non utiq; contrariū, ut ἐιρωνεία, sed aliud latēs, & auditori quasi inueniendum, quod ut supra ostendi, iam ferè solū schema à nostris uocatur, & unde controuersiæ figu-

Schematismus & figuratæ controuersiæ.

ræ

guratæ dicuntur. Eius triplex usus est, unus si dicere pa
lam parum tutũ est: Alter, si non decet. Tertius, qui ue
nustatis modò gratia adhibetur, & ipsa nouitate ac ua
rietate magis q̃ si relatio sit recta, delectat. Ex his quod
est primũ, frequens in scholis est. Nã & + actiones de- +pactiones
ponentium imperium tyrannorum, & post ciuile bellum
senatusconsulta finguntur, & capitale est obijcere ante
acta, ut qd in foro nõ expedit, illic nec liceat. Sed sche-
matum cõditio non eadem est. Quãlibet enim apertum,
quod modò & aliter intelligi possit, in illos, tyrannos
bene dixeris, quia periculum tantum non etiã offensa ui
tatur. Quod si ambiguitate sententiæ possit eludi, nemo
non illi furto fauet. Vera negotia nunquam adhuc ha-
buerunt hanc silentij necessitatem, sed aliam huic similẽ,
uerum multo, ad agendum difficiliorem, cũ personæ po
tentes obstant, sine quarũ reprehensione teneri causa nõ
possit. Idcoq; hoc parcius & circunspectius faciendum,
quia nihil interest quomodo offendas & aperta figura
perdit hoc ipsum quod figura est, idcoq; à quibusdam to
ta res repudiatur, siue intelligatur, siue non. Sed licet
modum adhibere: In primis ne sint manifestæ. Non erũt
autem, si non ex uerbis dubijs, & quasi duplicibus peten
tur, qualis est in suspecta nuru. Duxi uxorem quæ patri
placuit. Aut qd est multò ineptius, cõpositionibus ambi-
guis, ut illa controuersia, in qua infamis amore uirginis
filiæ pater raptã eam interrogat, à quo uitiata sit: Quis
te, inqt, rapuit? tu pater nescis? Res ipsæ pducant iudicẽ
ad suspicionẽ, & amoliamur cætera, ut hoc solũ supsit.

In

In quo multum etiam affectus iuuant, et interrupta silentio dictio, & cũctationes. Sic enim fiet ut iudex quærat illud, nescio quid quod ipse fortasse non crederet, si audiret, & ei quod à se inuentum existimat, credat. Sed ne si optimæ quidem sint, esse debent frequentes. Nam denſitate ipsa figuræ aperiuntur, nec offensæ minus habẽt, sed autoritatis. Nec pudor uidetur, quod non palã obijcias, sed diffidentia. In summa, sic maxime iudex credit figuris, si nos putat nolle dicere. Equidẽ quandoq; & in personas incidi tales, & in rem quoq; (quod est magis rarum) quæ obtineri nisi hac arte non posset. Ream tuebar quæ subiecisse dicebatur marito testamentũ, & dicebatur chirographũ, marito expirante, hæredibus dedisse, & uerum erat. Nam quia per leges institui uxor non poterat hæres, id fuerat actum, ut ad eam bona per hoc tacitum fidei cõmissum peruenerint. Et caput quidem† quæri facile erat, si hoc diceremus palã, sed peribat hæreditas. Ita ergo fuit nobis agendum, ut iudices illud intelligerent factum, delatores non possent apprehendere ut dictum, & contigit utrunq;. Quod non inseruissem ueritus opinionem iactãtiæ, nisi probare uoluissem in foro quoq; esse his figuris locum. Quædam etiã quæ probare non poßis, figura potius spargenda sunt. Hæret enim nonnunq̃ telum istud occultum, & hoc ipso quod nõ apparet, eximi non potest. At si idem dicas palàm, & defenditur, & probandum est. Cum autẽ obstat nobis personæ reuerentia (quod secũdum posuimus genus) tanto cautius dicendum est, quanto ualidius bonos inhibet pudor,

Subñcere testametũ, subdere falsum pro uero.

† ueri.

dor, q̃ metus. Hic uero tegere nos iudex quod sciamus, & uerba ui quadam ueritatis erumpentia credat coërcere. + Nam quanto minus, aut ipsi in quos dicimus, aut iudices aut aßistentes oderint hanc maledicendi lasciuiã, si nolle nos credant? Aut quid interest, quomodo dicatur, cum & res & animus intelligitur? Quid dicendo deniq; proficimus, nisi ut palàm sit nos facere, quod ipsi sciamus non esse faciendum? Atqui præcipue prima, quibus præcipere cœperã, tempora hoc uitio laborarunt. Dicebant enim libenter tales controuersias quæ difficultatis gratia placent, cum sint modò faciliores. Nam rectum genus approbari nisi maximis uiribus non potest, hæc diuerticulá & anfractus suffugia sunt infirmitati, ut qui cursu parum ualent, flexu eludunt, cum hæc quæ affectatur ratio sententiarũ, non procul à ratiõe iocandi abhorreat. Adiuuat etiã quod auditor gaudet intelligere, & fauet ingenio suo, et alio dicẽte se laudat. Itaq; nõ solũ si persona obstaret rectæ orationi, quo in genere sæpius mõ q̃ figuris opus est, decurrebãt ad schemata, sed faciebant illis locũ etiã ubi personæ inutiles ac nefariæ essent, ut + si pater qui infamem in matrem filiũ secreto occidisset, reus malæ tractationis, iacularetur in uxorem obliquis sententijs. Nam quid impurius q̃ retinuisse talẽ? Quid porrò tam contrarium, q̃ cum qui accusetur, qa summũ nefas suspicatus de uxore uideatur, confirmare id ipsa defensione, quod diluendũ est? At si iudicum sumerent animum, scirent q̃ eiusmodi actionem laturi non fuissent, multoq; etiam minus, cum in parẽtes

+ Nanq;, uel nam quo

+ is

abominãda crimina spargerentur. Et quatenus huc incl
dimus, paulo plus scholis demus. Nam & in his educatur
orator, et in eo quo modo declametur, positum est etiam
quo modo agatur. Dicendum ergo de his quoq;, in qui-
bus non asperas figuras, sed palam contrarias causæ ple
riq; fecerunt. Tyrannidis affectatæ damnatus torquea-
tur, ut conscios indicet. Accusator eius optet qđ uolet.
+ Patrẽ qui dã dãnauit. +Patrem qui accusauit, optat ne is torqueatur. Pater ei
cõtradicit. Nemo se tenuit agens pro parte quin figuras
in filium faceret, tanq̃ illum cõscium in tormentis nomi
naturus. Quo quid stultius? Nam cum hoc iudices intelle
xerint, aut non torquebitur, cũ ideo torqueri uelint, aut
torto non credetur. At credibile est hoc eum uelle for-
tasse. Diſsimulet ergo ut efficiat. Sed nobis (declamato-
ribus dico) qd proderit hoc intellexisse, nisi dixerimus?
Ergo si uere ageretur, similiter consiliũ illud latens pro
didissemus. Quid, si neq; utiq; uerũ est, & habere alias
hic dãnatus contradicendi causas potest, uel quod legem
conseruandã putet, uel quod nolit accusatori debere be
neficium, uel (quod ego maxime sequerer) ut se innocen-
tem in tormentis esse prætẽdat? Quare ne illud quidem
semper succurret sic dicẽtibus: Patrocinium hoc uoluit
qui controuersiã finxit. Fortasse enim noluit, sed esto uo
luerit, cõtinuóne si ille stulte cogitauit, nobis quoq; stul
tè dicendum est? At ego in causis agendis frequenter
non puto intuendũ quid litigator uelit. Est & ille in hoc
genere frequens error, ut putent aliud quosdam dicere,
aliud uelle, præcipue cũ in themate est, + aliquem ut sibi
+ aliquid

mori

mori liceat postulare, ut in illa cõtrouersia: Qui aliquã do fortiter fecerat, & alio bello petierat, ut militia uacaret ex lege, quod quinquagenarius esset, aduersante filio iræ in aciẽ coactus deseruit. Filius qui fortiter eodem prælio fecerat, incolumitatẽ eius optat, cõtradicit pater. Non enim, inquiunt, mori uult, sed inuidiam filio facere. Equidem rideo, quod illi sic timent, tanq̃ ipsi morituri, & in consilium suos metus ferũt, obliti tot exemplorum circa uoluntariã mortem, causarum quoq; quas habet factus ex uiro forti desertor. Sed de una controuersia loqui superuacuũ est. Ego in uniuersum neq; oratoris puto esse unq̃ prævaricari, neque litem intelligo, in qua pars utraq; idem uelit, neq; tã stultũ quenq̃, qui si uiuere uelit mortẽ potius male petat, q̃ omnino nõ petat. Non tamen nego esse controuersias huiusmodi figuratas, ut est illa: Reus parricidij, quod fratrẽ occidisset, damnatum iri uidebatur. Pater pro testimonio dixit, eũ se iubente fecisse. Absolutũ abdicat. Nam neq; in totum filio parcit, nec quod priore iudicio affirmauit, mutare palàm potest, & ut non durat ultra pœnam abdicationis ira, abdicat tamen, & obliqua figura in parte plus + facit quàm licet, in filio minus. Vt autem nemo contra id quod uult dicit, ita potest aliqd melius uelle quàm dicit. Quo modo ille abdicatus, qui à patre ut filium expositũ & ab eo educatũ solutis alimẽtis recipiat, postulat, reuocari fortasse mauult, nõ tamẽ quod petit non uult. Est latens & illa significatio, qua cũ ius asperius petitur à iudice, fit ei tamẽ + species aliqua clemẽtiæ non palàm ne

+ ualet

+ spes

paciſcamur, ſed per quandam credibilem ſuſpicionem, ut in multis controuerſiis, ſed in hac quoq; Raptor niſi intra trigeſimum diem, & raptæ patrem & ſuum exorauerit, pereat. Qui exorato rapte patre ſuum non exorat, agit cum eo dementiæ. Nam ſi permittat hic pater, lis tollitur: Si nullam ſpem faciat, ut non demens, crudelis certe uideatur, & à ſe iudicem auertat. Latro igitur optime. + Occidet ergo, ſi potero remiſſius, & pro ſuo ingenio pater Gallio, Dura animæ hodie, dura, heri fortior fuiſti. Confinia ſunt his celebrata apud Græcos ſchemata, per quæ res aſperas mollius ſignificant. Nam Themiſtocles ſuaſiſſe exiſtimatur Athenienſibus, ut urbem apud deos deponerent, quia durum erat dicere, ut relinquerent, & qui uictorias aureas in uſum belli conflari uolebat, ita declinauit, uictorijs utendum eſſe. Totũ autẽ allegoriæ ſimile eſt, aliud dicere, aliud intelligi uelle. Quæſitum etiam eſt quo modo contra figuras reſponderi oporteat, & quidã ſemp ex diuerſo aperiendas putauerunt, ſicut latentia uitia reſcindũtur. Idq; ſanè frequentiſſime faciendum eſt, aliter enim dilui obiecta non poſſunt, utique cum quæſtio in eo conſiſtit, quod figuræ petunt. At cum male dicta ſunt tantum, & non intelligere interim bonæ conſcientiæ eſt, atque etiamſi fuerint crebriores figuræ, quàm ut diſſimulari poſſint, poſtulandum ẽ, ut illud neſcio quid, quod aduerſarij obliquis ſententijs ſignificare uoluerint, ſi fidutia ſit, obijciãt palã, aut certe non exigant, ut quod ipſi non audent dicere, id iudices non modò intelligant, ſed etiam credant.

+Occides

Vtis

Vtilis etiam aliquando dissimulatio est, ut in eo (nota enim fabula est) qui cum esset contra eum dictum: Iura per patroni tui cineres, paratũ se esse respondit, & iudex conditione usus est, clamãte multum aduocato, schemata de rerum natura tolli, ut protinus etiam præceptum sit eiusmodi figuris utendum temere nõ esse. Tertium est genus, in quo sola melius dicendi + petitur occasio, ideoq; id Cicero non putat esse positum in concione. Tale est illud, quo idem utitur in Clodium. Quibus iste, qui omnia sacrificia nosset, facile à se deos placari posse arbitrabatur. Ironia quoque in hoc genere materiæ frequentissima est. Sed eruditissimum longe, si per aliã rem alia inducatur, ut cum aduersus tyrannum, qui sub pacto abolitionis dominationem deposuerat, agit competitor. Mihi + in te dicere non licet, tu in me dic, & potes. Nuper te uolui occidere. Frequens illud est, nec magnopere captandum, quod petitur à iureiurãdo, ut pro exhæredato: Ita mihi contingat hæredem filio mori. Nam in totum iurare nisi ubi necesse est, graui uiro parum conuenit. Et est à Seneca dictum eleganter, non patronorum hoc esse, sed testium. Nec meretur fidem qui sententiolæ gratia iurat, nisi si potest tã bene quàm Demosthenes, ut supra dixi. Leuissimum autem longe genus ex uerbo, etiamsi est apud Ciceronem in Clodium: Præsertim quam omnes amicã omnium potius, quàm cuiusquam inimicam putauerunt. Comparationem equidem uideo figuram non esse, cum sit interim probationis, interim etiam causæ genus, & sit talis eius forma, qualis

+ ponitur

+ iter diceree

Pro Cælio.

Cõparatio.

est pro Muræna: Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas, ille ut quò contendit, mature cum exercitu perueniat. Te gallorum, illum buccinarum cantus excuscitat, & cætera: nescio an orationis potius quàm sententiæ sit. Id enim solum mutatur, quod non uniuersa uniuersis, sed singula singulis opponuntur. Et Celsus tamen, & non negligens autor Visellius, in hac eam parte posuerunt. Rutilius quidem + Rufus in utroq; genere, idq; ἀνθίθετον uocat. Præter illa uero quæ Cicero inter lumina posuit sententiarum, multa alia, et idē Rutilius Gorgiam secutus, non illum Leontinum, sed alium sui temporis, cuius quatuor libros in unum suum trāstulit, & Celsus uidelicet Rutilio accedens, posuerunt schemata, Consummationem, quam Græcus διαλλαγὴν uocat, cum plura argumenta ad unum effectum deducuntur. Consequens ille ἐπακολούθησιν, de quo nos in argumentis diximus. Collectionem qui apud illum est συλλογισμός. Minas, id est, κατάπληξιν. Exhortationē παρακελευστικόν, quorum nihil non rectum est, nisi cum aliquam ex his de quibus locuti sumus, figuram accipit. Præter hæc Celsus excludere, asseuerare, detrectare, excitare iudicem, prouerbijs uti, & uersibus, & ioco, & inuidia, & inuocatione, intendere crimē quod est δεινώσις, adulari, ignoscere, fastidire, admonere, satisfacere, precari, corripere, figuras putat. Partitionem quoq; & propositionem, & diuisionem, et rerum duarum cognationē, quod est ut idem ualeant, quæ uidentur esse diuersa, ut non is demum sit ueneficus, qui uitā abstulit data potiōe, sed

4 lupus

Rutilius Lupus cuius etiā nū hodie oppusculū de figuris in manibus ē, sed mutilū & nō oīno expletum.

sed etiam qui mentem. Quod est in parte finitionis. Rutilius siue Gorgias ἀναγκαῖον, ἀνάμνησιν, ἀνθυποφορὰν, ἀντίρρησιν, προαίρεσιν, προέκθεσιν, quod est dicere quid fieri oportuerit, deinde quid factū sit, ἐναντιότητα unde sit enthymema, κατ' αἰτίασιν, μετάληψιν κατ' αἰτίαν etiam, quo statu Hermagoras utitur. Visellius quanq; paucissimas faciat figuras, facit ἐνθύμημα tamē, quod cōmentum uocat, & rationem appellans, ἐπιχείρημα inter eas habet. Quod quidem recipit quodā modo & Celsus, nam consequens an epichirema sit dubitat. Visellius adijcit & sentētiam. Inuenio qui aggregēt his διασκευὰς, προπαραγγελίας, ἀδιηγήσεις. Sed ut hæc non sunt schemata, sic alia uel sunt forsitan et nos fugiunt, uel etiam noua fieri adhuc possunt, eiusdem tamen naturæ cuius sunt ea de quibus dictum est.

De Figuris uerborum. Cap. III.

VERborū uero figuræ, & mutatæ sunt semper, & utcunq; ualuit consuetudo, mutantur. Itaq; si antiquum sermonem nostro comparemus, penè iam quic quid loquimur figura est, ut huic rei inuidere, nō ut oēs ueteres, & Cicero præcipue hanc rem, & incumbere illi, non in illū, & plenum uino, non uini, & huic non hūc, adulari, iā dicitur, & mille alia, + utinamq; non peiora uincant. Verum schemata λέξεως, duorū sunt generum, alterum loquendi rationem uocant, alterum * quod collocationem maxime exquisitum. Quorū tametsi utrunque conuenit orationi, tamen posīs illud Grammaticum,

Antiquè nihil sine figura dicitur.

+ Vtinamq; nūc priora.

* maxīe ad collocationē requisitū est.

hoc magis rhetoricũ dicere. Prius fit ijſdem generibus quibus uitia. Eſſet enim omne huiuſmodi ſchema uitium, ſi nõ peteretur, ſed accideret. Verũ autoritate, uetuſtate, conſuetudine plerunq; defenditur, ſæpe etiam ratione quadam. Ideoq; cũ ſit à ſimplici rectoq; loquendi genere deflexa, uirtus eſt, ſi habet probabile aliquid quod ſequatur. Vna tamen in re maxime utilis, ut quotidiani & ſemper eodem modo formati ſermonis faſtidium leuet, & nos à uulgari dicendi genere defendat. Quo ſi quis parce, & cum res poſcet, utetur, uelut aſperſo quodam condimento iucundior erit. At qui nimium affectauerit, ipſam illã gratiã uarietatis amittet. Quanq; ſunt quædã figuræ ita receptæ, ut penè iã hoc ipſum nomen effugerint, quæ etiã ſi fuerint crebriores, aures conſuetas minus ferient. Nam ſecretæ, & extra uulgarẽ uſum poſitæ, ideoq; magis nobiles, ut nouitate aurem excitãt, ita copia ſatiant, nec ſe obuias fuiſſe dicenti, ſed conquiſitas, & ex omnibus latebris extractas cõgeſtasq; declarant. Fiunt ergo & circa genus figuræ in nominibus.

Vitiũ per figurã quõ defenditur.

Figura p genus in nominibus.

Nam & oculis capti talpæ, & timidi damæ dicuntur à Vergilio, ſed ſubeſt ratio, quia ſexus uterq; altero ſignificatur. Tam enim mares eſſe talpas damasq;, q̃ fœminas certum eſt. Et in uerbis, ut fabricatus eſt gladium, et inimicos punitus es. Quod mirũ minus eſt, quòd in natura uerborũ eſt, et quæ facimus patiẽdi modo ſæpe dicere, ut arbitror, ſuſpicor, & contrà faciendi, quæ patimur, ut uapulo, ideoq; frequẽs permutatio eſt, et pleraq; utroq; modo efferũtur, luxuriatur luxuriat, fluctuatur

Per genus in uerbis.

fluctu-

fluctuat, assentior assentio. Est figura & in numero, uel cum singulari pluralis subiungitur: Gladio pugnacissima gens Romani. Gens enim ex multis. Vel è diuerso: Per numerũ

Cui non risere parentes,
Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est. Verg. in Aeg

Ex illis enim qui nõ riserẽ, + non dignatus deus, nec dea dignata. Et in Satyra: + hic quem nõ dignata

Et nostrum istud uiuere triste, Aspexi, cum

infinito uerbo sit usus pro appellatione. Nostram enim uitã uult intelligi. Vtimur & uerbo pro participio, ut: Per partes.

Magnum dat ferre talentum,

tanquam ferendum. Et participio pro uerbo, Volo datum. Interim etiã dubitari potest, cui simile uitio sit schema, ut in hoc: Virtus est uitium fugere.

Aut enim partes orationis mutat ex illo: Virtus est fuga uitiorum, aut casus ex illo: Virtus est uitium fugere. Hor. 1. epist.

Multa tamen hoc utroq; excitatius. Iunguntur interim schemata. Stenelus sciẽs pugnæ. Est enim scicns Sthenelus pugnandi. Transferuntur etiam tempora: Timarchides negat esse ei periculũ à securi. Præsens enim pro præterito positum est, ut Vergilius: Hoc Ithacus uelit, Per casus.

Et ne morer, per omnia genera, per quæ fit solœcismus. Per tẽpora.

Hæc est quoque quam ἑτέρωσιν uocant, cum dissimilis est, zeugma dicitur, ut apud Sallustium: Neq; ea res fallum me habuit. Et duci probare, ex quibus ferè præter nouitatem, breuitas etiam peti solet. Vnde eousque processum est, ut non pœniturum, pro non acturo pœnitentiam, & uisuros, ad uidendũ missos idem autor dixerit. Heterosis.

Quæ ille quidĕ fecerit ſchemata, an idem uocari poſſint uidendum, quia recepta ſint. Nam receptis etiam uulgo autore contenti ſumus. + Verum natura eualuit agentibus, quod Pollio in Labieno damnat, & contumeliam fecit, quod à Cicerone reprehendi notum eſt. Affici enim contumelia dicebant. Alia commendatio uetuſtatis cuius amator unice Vergilius fuit:

utinam uelut rebus agentibus.

Aeneid. II.

Vel cum ſe pauidum contra mea iurgia iactat:
Progeniĕ ſed enim Troiano à ſanguine duci Audierat.

Quorum ſimilia apud ueteres tragicos, comicoſq; ſunt plurima. Illud etiam in conſuetudine remanſit. Enimuero his amplius apud eundem:

Nam quis te iuuenum confidentiſſime, cum quis ſermonis initium ſit, &:

Georg. 4.

Tam magis illa tremens, & triſtibus effera flammis,
Quàm magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ.

Quod eſt uerſum ex illo: (get.

Quàm magis æruĕna uiget, tã magis ad malefaciĕdũ ur

Pleni talibus antiqui, ſicut initio Eunuchi Terĕtius:

Quid igitur faciam, inquit.

Alluſit tandem leno. Catullus in Epithalamio:

Dum innupta manet, dum chara ſuis eſt.

Sed prius dum, ſignificat quoad, ſequĕs, uſq; eo. Ex græco uero tranſlata uel Salluſtij plurima, quale eſt: uulgus amat fieri, uel Horatij. Nam + is maxime probat hoc Ceeronis:

+id

+ Nec longe inuadit hãc

+ Nec longe inuidet auenæ.

Et Vergilij:

Tyrrhenum nauigat æquor.

Etiam uulgatum actis quoq;, Saucius pectus. Ex eadem parte

parte figurarum additio & abiectio est. Illaq; prior uideri potest superuacua, sed non sine gratia est:

Nam neq; Parnassi nobis iuga, nam neq; Pindi.

Potest enim deesse alterum. Et apud Horatium illud:

Fabriciumq; Hunc, & intonsis Curium capillis.

+Et detractiones.

+Est etiam adiectio, quæ in complexu sermonis aut uitium habet, aut figuram: Accede ad ignem hunc, iam cales sces plus satis, plus enim quã satis est. Nã de alterã quæ detractio est, pluribus dicendũ est. Vtimur uulgò & comparatiuis pro absolutis, ut cum se quis infirmiorem esse dixerit, duo inter se cõparatiua committimus:

[Hęc uerba in aliis supersunt]

Site Catilina comprehendi + si interfici iussero, credo erit uerundum mihi, ne non potius omnes boni serius à me, quàm quisquam crudelius factum esse dicat. + Sunt illa non similia solœcismo quidem, sed tamen numerum mutantia, quæ & tropis assignari solent, ut de uno pluraliter dicamus:

+seu

+Sic & illa

Sed nos immensum spatijs confecimus æquor.

Et de pluribus singulariter:

Haud secus ac patrijs acer Romanus in armis,

Specie diuersa, sed genere eadem & hæc sunt:

Ne ue tibi ad solem uergant uineta cadentem:

+ Nec mihi tum mollis sub dio carpere somnos,

Neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas.

+Nec noctu molles

Non enim nescio cui alij prius, nec postea sibi uni, sed omnibus præcipit. Et de nobis loquimur tanquã de alijs: Dicit Seruius, Negat Tullius. Et nostra persona utimur pro aliena, & alios pro alijs fingimus. Vtriusq; rei exem-

exemplum pro Cecinna: Pisonem aduersæ partis aduocatum alloquens Cicero dicit: Restituisse te dixti. Nego me edicto prætoris restitutũ esse. Verum enim illud restituisse Ebutius dixit, Nego me Cecinna edicto Prætoris restitutum esse. Vbi & ipsum dixti + extrita syllaba, figura in uerbo est. Illa quoq; ex eodem genere possunt uideri, quam nos interpositionem, uel intercluſionem dicimus, Græci παρένθεσιν uocant, dum continuationi sermonis medius aliquis sensus interuenit: Ego cum te (mecum enim sæpissime loquitur) patriæ reddidissem. Cui adijciunt Hyperbaton, non illud quod inter tropos esse uoluerunt, sed alterum quod est eius figuræ sententiarum, quæ ἀποστροφὴ dicitur, simile, cum non sensus mutatur, uerum forma eloquendi:

+ excluſa

Parentheſis

Hyperbatõ.

Decios, Marios, magnosq; Camillos.
Scipiadas duros bello, & te maxime Cæsar.

Acutius adhuc in Polydoro:

Aeneid. 3. Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur, quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames?

Qui tam parua momenta nominibus discreuerunt, μετάβασιν uocant, quam & aliter fieri putant: Quid loquor, aut ubi sum? Coniunxit autẽ παρένθεσιν & ἀποστροφὴν Vergilius in illo loco:

Apoſtrophe Aeneid. 9. Haud procul inde citæ Metium in diuersa quadrigæ
Distulerant (at tu dictis Albane maneres)
Raptabatq; uiri mendacis uiscera Tullus.

Hæc schemata, & his similia, quæ erunt per mutationẽ, adie-

adiectionem, detractionem, ordinem, & conuertunt in se auditorem, nec languere patiuntur subinde aliqua notabili figura excitatum, & habent quandam ex illa uitij similitudine gratiã, ut in cibis interim acor ipse iucundus est. Quod continget, si neq; supra modum multæ fuerint, nec eiusdẽ generis, aut iunctæ, aut frequentes, quia satietatem ut uarietas earũ, ita raritas effugit. Illud est, acrius genus, quod non tantum in ratione positum est loquendi, sed ipsis sensibus tum gratiam, tum etiam uires accommodat. E quibus primum sit quod fit per adiectionem, plura sunt genera, nam & uerba geminantur uel amplificandi gratia, ut occidi, occidi non Sp. Melium. Epanodos. Alterum est enim quod indicat, alterum quod affirmat. Vel miserandi, ut: Ah Corydon, Corydon: Quæ eadem figura nonnunquam per ironiam ad eleuandum conuertitur. Similis geminationis, post aliquam interiectionem, repetitio est, sed paulò etiam uehemẽtior: Bona, miserum me (consumptis enim lachrymis, tamen infixus animo hæret dolor) Bona, inquam, Cn. Pompeij acerbissimæ uoci subiecta præconis. Viuis, & uiuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Et ab ijsdem uerbis plura acriter & instanter incipiunt. Nihil'ne te nocturnum præsidium palatij, nihil urbis uigiliæ, nihil timor populi, nihil + consensus bonorum omni + concursus um, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora uultusq; mouerunt? Et ijsdem desinunt: Quis eos postulauit? Appius, Quis perduxit? Appius. Quãq; hoc exemplũ ad aliud quoq; schema ptinet, cuius initia

inter

inter se & fines ijdem sunt, quis & quis, Appius & Appius. Quale ē: Qui sunt qui fœdera sæpe ruperūt? Carthaginenses. Qui sunt qui bellum crudelissime gesserūt? Carthaginenses. Qui sunt qui Italiā deformarūt? Carthaginenses. Qui sunt qui sibi ignosci postulant? Carthaginenses. Etiam in cōtrapositis uel comparatiuis, solet respondere primorum uerborū alterna repetitio, quod modò huius esse loci potius dixi: Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas, ille, ut eò quò intendit, mature cum exercitu perueniat. Te Gallorum, illum buccinarum cantus exuscitant. Tu actionem instituis, ille aciem instruit. Tu caues ne cōsultores tui, ille ne urbes, aut castra capiantur. Sed hac gratia non fuit contentus orator, uertit in contrarium eandem figuram. Ille tenet & scit ut hostium copiæ, tu ut aquæ pluuiæ arceantur. Ille exercitatur in propogandis finibus, tu in regendis. Possunt media quoq; respondere, uel primis, ut:

Te nemus Angitiæ, uitrea te Fucinus unda.

Vel ultimis, ut: Hæc nauis & onusta præda Siculiensi, + cum ipsa quoq; esset etiā præda. Nec quisquā dubitauit idē posse fieri iteratis utrinq; medijs. Respondent primis & ultima: Multi & graues dolores inuenti parentibus, & propinquis multi. Est & illud + repetēdi genus, quod semel proposita iterat & diuidit:

Iphitus & Pelias mecum, quorum Iphitus æuo
Iam grauior, Pelias & uulnere tardus Vlyssi.

ἐπάνοδος dicitur græce, nostri regressionem uocant. Nec solū in eodem sensu, sed etiā in diuerso eadē uerba con-

+ esl & ipsa esset & p̄da.

+ repeti dignum.

epanodos

contra sumuntur: Principum dignitas erat penè par, non par fortasse eorum qui sequebantur. + Interim uariatur casibus hæc & generibus iteratio. Magnus est labor dicendi, magna res est. Et apud Rutilium longiore περίοδῳ & hæc uitia sententiarum sunt: Pater hic tuus? patrem hunc appellas? + patris tu huius filius es? Fit casibus modò hoc schema, quod πολύπτωτον uocãt. Cõstat & alijs etiam modis, ut pro Cluentio: Quod autem tẽpus ueneni dandi? Vnde illa frequẽtia? per quẽ porro datũ? unde sumptum? quæ porrò interceptio poculi, cur non de integro aũt datum? Hanc rerum coniunctam diuersitatẽ Cæcilius μεταβολὴν uocat, qualis est pro Cluentio locus in Oppianicã: Illũ tabulas publicas uiolasse, censorias corrupisse, decuriones uniuersi iudicauerũt, cum illo nemo rationẽ, nemo rem ullã cõtrahebat, nemo illum ex tam multis cognatis & affinibus tutorem unq̃ liberis suis scripsit, & deinceps adhuc multa. Vt hæc in unum congeruntur, ita + contra illa dispersa sunt, quæ à Cicerone dissipata dici puto:

Hic segetes, illic ueniunt felicius uuæ,
Arborei fœtus. & deinceps.

Illa uero apud Ciceronem mira figurarum mixtura deprehenditur, in qua & primo uerbo longo post interuallo redditum est ultimum, & media primis, & medijs ultima congruunt. Vestrum iam hic factum deprehenditur, P.C. non meum, ac pulcherrimum quidem factum, uerum ut dixi, non meum sed uestrum. Hanc frequentiorem repetitionem πλοκὴν uocant, quæ fit ex permixtis figuris, ut su

+ In tã uarijs casib⁹ hęc et gñib⁹ tractatio, magn⁹ ẽ labor dicẽdi, magna ẽ res + patris tui filius est.

Metabole.

Dissipata. + &

πλοκὴ

ut supra dixi, utq; habet epistola ad Brutum: Ego cum in gratiã redierim cum Appio Claudio, & redierim p Cn. Pompeium, te ego ergo cum redierim. Et in eisdem sententijs crebrioribus mutata declinationibus iteratio ne uerborum, & apud Persium: Vsque adeó ne Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter?

Et apud Ciceronem: Neque enim poterat indicio ex his damnatis qui iudicabantur. Sed sensus quoq; toti quem admodum cœperunt, desinent: Venit in Asia, hoc ipsum quàm bonum? Tri. pl. uenit ex Asia. In eadem tamen pe riodo & uerbum ultimum primo refertur, tertium iam

+ abiectum sermone + adiectum est: Veruntamen uenit. Interim sen tentia quidem repetitur, sed eodem uerborum ordine: Quid Cleomenes facere potuit? Nõ enim possum quenq; insimulare falso: Quid inquam Cleomenes facere potu it? Prioris sententiæ uerbum ultimum ac sequentis pri mum frequenter est idem, quo quidem schemate utun tur poëtæ sæpius:

Pierides uos hæc facietis maxima Gallo,
Gallo cuius amor tantum mihi crescit in horas.

Sed ne oratores quidẽ raro: Hic tamen uiuit, uiuit? imò uero etiam in senatum uenit. Aliquando sicut in gemina tione uerborũ diximus, initia quoq; & clausulæ senten tiarũ alijs, sed non alio tendentibus uerbis inter se con sonant. Initia hoc modo: Dederim periculis omnibus, ob tulerim insidijs, obiecerim inuidiæ. Rursus clausulæ ibi dem statim: Vos enim statuistis, uos sententiam dixistis,

Metonymia Disiunctio. uos iudicastis. Hoc alij μετωνυμίαν, alij disiunctionem uo-

uocant, utrunq; (etiamsi est diuersum) recte. Nã est nominum idem significantium separatio. Congregantur quoq; uerba idem significantia: Quæ cum ita sint Catilina, perge quò cœpisti. Egredere aliquando ex urbe. Patent portæ, proficiscere. Et in eundem alio libro: Abijt: excessit, erupit, euasit. Hoc Cæcilio πλεονασμὸς uidetur, id est abundans supra necessitatem oratio, sicut illa: Vidi oculis ante ipse meis. In illo enim uidi, inest ipse. Verum id, ut alio quoque loco dixi, cum superuacua oneratur adiectione, uitium dicitur: cum autem auget manifestam sententiam, sicut hic, uirtus: † Vidi, ipse, ante oculos, quot uerba, totidem sunt affectus. Cur tamẽ hæc proprie nomine tali notarit, non uideo. Nam & geminatio & repetitio & qualiscunq; adiectio πλεονασμὸς uideri potest. Nec uerba modò, sed sensus quoque idem facientes aceruãtur: Perturbatio istum mentis, et quædam scelerum offensa caligo, & ardentes furiarum faces excitarunt. Congeruntur & diuersa: Mulier, tyranni sæua crudelitas, patris amor, ira præceps, temeritas, dementia. Et apud Ouidium:

πλεονασμός.

† Videt ipse ante oculos totidẽ fœtæ

Sed graue Nereidum numen, sed corniger Ammon,
Sed quæ uisceribus ueniebat bellua ponti
Exaturanda meis.

Ouid. 5. Metamorph.

Inueni qui & hoc uocarent πλοκήν, cui non assentior, cum sint unius figuræ, mixta quoque, & idem & diuersum significantia, quod & ipsum διαλλάγην uocant. Quæro ab inimicis, sint ne hæc inuestigata, comperta, patefacta, sublata, delata, extincta per me. Et inuesti-

Diallage.

gata, comperta, patefacta, aliud ostendunt: Sublata, delata, extincta, sunt inter se similia, sed non etiam prioribus. Et hoc autem exemplum, & superius aliam quoque efficiunt figuram: quæ quia coniunctionibus caret, dissolutio uocatur, apta cum quid instantius dicimus.

Dissolutio.

Nam & singula inculcãtur, & quasi plura fiunt. Ideoq; utimur hac figura non in singulis modo uerbis, sed sententijs etiam, ut Cicero dicit contra concionem Metelli: Qui indicabantur, eos uocari, custodiri, ad senatum adduci + iussi, in senatu sunt positi. Et totus hic locus.

+iussit

Brachylogia.

Hoc genus βραχυλογίαν uocant, quæ potest esse copulata dissolutio. Contrarium est schema, quod coniunctionibus abundat. Illud ἀσύνδετον, hoc πολυσύνδετον dicitur, hoc est uel ijsdem sæpius repetitis, ut:

Asyndeton. Polysyndeton.

Tectumq; laremq;
Armaq; Amycleumq; canem, Cressamq; pharetram.

Vel diuersis: Arma uirumq;.
Multum ille & terris. Multa quoq; & bello

Aduerbia quoque & pronomina uariantur.

Hic illum uidi iuuenem: Bissenos cui nostra dies.
Hic mihi responsum primus dedit ille petenti.

Sed utrunq; horum coaceruatio: etenim tantum iuncta aut dissoluta, omnibus scriptores sua nomina dederunt, sed uaria, & ut cuiq; fingĕti placuit. Fons quidem unus, quia acriora facit, & instantiora quæ dicimus, & uim quandam suam præ se ferentia, uelut sæpius erumpentis affectus. Gradatio quæ dicitur κλῖμαξ, apertiorem ha-

Coaceruatio.

Gradatio.

bet ar-

bet artem, & magis affectatam, ideoq; esse rarior debet. Est autem ipsa quoq; adiectionis. Repetit enim quæ dicta sunt, & priusquam ad aliud descendat, in prioribus resistit. Eius exemplum ex græco notissimo transferatur: Nec † hæc dixi quidem, sed nec scripsi, nec scripsi quidem, sed nec obij legationem, nec obij quidē, sed nec persuasi Thebanis, nec persuasi quidem. Sunt tamen crudita & latina. Africano uirtutem industria, uirtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Et Calui: Non ergo magis pecuniarum repetundarum quàm maiestatis, neque maiestatis magis quàm Plautiæ legis, neque Plautiæ legis magis quàm ambitus, neq; ambitus magis quàm omnium legum † iudicia perierunt. Inuenitur apud Poëtas quoque, ut apud Homerum de sceptro quod à Ioue ad Agamemnonem usque deducit, & apud nostrum etiam Tragicum:

† enim

† reus est.

Ioue propagatus est (ut perhibent) Tantalus,
Ex Tantalo Pelops, ex Pelope autem satus
Atreus, qui nostrum porrò propagat genus.

At quæ per detractionem fiunt figuræ, breuitatis noui tatisq; maximè † gratia petuntur, quarum una est ea, quam libro proximo in figuris distuli synecdoche, cum subtractum uerbum aliquod satis ex cæteris intelligitur, ut Cælius in Antonium: Stupere gaudio † Græcus. Simul enim auditur cœpit. Cicero ad Brutum: Sermo nullus scilicet nisi de te. Quid enim potius? Tum Flauius: Erras inquit tabellarie, & ego ibidem orās inter cœnam exoraui. Cui similia sunt illa meo quidē iudicio, in

† gratiam perunt Synecdoche

† Græci

quibus uerba decenter pudoris gratia ſubtrahuntur:
Nouimus & qui te tranſuerſa tuentibus hirquis.
Et, quo, ſed faciles Nymphæ riſere, ſacello.
Hanc quidam aposiopeſim putãt, fruſtra. Nam illa quid taceat incertũ eſt, aut certe longiore ſermone explicandum. Hic unum uerbum, & manifeſtum quidem deſideratur, quæ ſi aposiopeſis eſt, nihil in quo deeſt aliquid, non idem appellabitur. Ne ego illud quidem aposiopeſim ſemper uoco, in quo res quæcunq; relinquitur intelligenda, ut ea quæ in epiſtolis Cicero: Data lupercalibus quo die Antonius Cæſari, nihil obticuit, luſitq; quia nihil hic aliud intelligi poterat, quàm hoc, diadema impoſuit. Altera eſt per detractionem figura, de qua modò dictũ eſt, cui coniunctiones eximuntur. Tertia quæ dicitur σωζευγμένον, in qua unum ad uerbum plures ſententiæ referũtur, quarũ unaquæq; deſideraret illud, ſi ſola poneretur. Id accidit aut præpoſito uerbo ad quod reliqua reſpiciant: Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Aut illato, quo plura clauduntur: Neque enim is es Catilina, ut te aut pudor unquam à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocauerit. Mediũ quoq; poteſt eſſe, quod & prioribus & ſequentibus ſufficiat. Iungit autem & diuerſos ſexus, ut cũ marem fœminamq; filios dicimus. Et ſingularia pluralibus miſcet. Sed hæc adeò ſunt uulgaria, ut ſibi artẽ figurarum aſſerere non poßint. Illud planè figura eſt, qua diuerſa ſermonis forma coniungitur:
Socijs tunc arma capeſſant

zeugma

Edi-

Edico, & dira bellum cum gente gerendum.

Quamuis enim pars belli posterior participio insistat, utriq; tamen conuenit illud edico, nam utriq; detractionis gratia facta coniunctio. Συνοικείωσιν uocant, quæ duas res diuersas colligat: Tam deest auaro quod habet, quàm quod non habet. Huic diuersam uolunt esse distinctionem, cui dant nomen παραδιασολὴν, qua similia discernuntur, cum te pro astuto sapientem appelles, pro confidente fortem, pro illiberali diligentem, quod totũ pendet ex finitione, ideoq; an figura sit dubito. Cui contraria est ea quæ ex uicinia transit ad diuersa aut similia: Breuis esse laboro, Obscurus fio, & quæ sequuntur. Tertium est genus figurarum, quæ aut similitudine aliqua uocum, aut paribus, aut cõtrarijs uertũt in se aures & excitãt. Huic nomen est παρονομασία, quæ dicitur agnominatio. Ea non uno modo fieri solet, sed ex uicinia quadã prædicti nominis ducta casibus declinatur, ut Domitius Afer pro Cloãtilla: Mulier rerum omnium imperita, in omnibus rebus infelix. Et cum uerbo idem uerbum plus significanter subiungitur: Quando homo, hostis homo. Quibus exemplis sum in aliud usus, sed in uno facilis est geminatio. παρονομασία ei contrarium est, quod eodem uerbo quasi falsum augetur. Quæ lex priuatis hominibus esse lex non uidebatur. Cui confinis est ἀνταναάκλασις, eiusdem uerbi contraria significatio, cum Proculeius quæreretur de filio, quod is mortem suam expectaret, et ille dixisset se uero non expectare: Imò inquit, rogo expectes. Non eodem

ſed ex diuerſo uicinum accipitur, cũ ſupplicio afficiendum dicas, quem ſupplicatione dignũ iudicaris. Aliter quoq; uoces aut eædem diuerſa in ſignificatione ponuntur, aut productione tantũ uel correptione mutatæ, qđ etiam in iocis frigidum, equidẽ tradi inter præcepta miror, eorum'que exempla uitandi potius quàm imitandi gratia pono: Amari iucundum eſt, ſi curetur ne quid inſit amari. Auium dulce ad auium ducit. Et apud Ouidium: Ludentem cur+ ego non dicam furiare Furiã. Cornificius hanc traductionem uocat, uidelicet alterius intellectus ad alterum. Sed elegantius, quod eſt poſitum in diſtinguendam rei proprietatem: Hanc reipub. peſtem pauliſper reprimi, non in perpetuum comprimi poſſe. Et quæ præpoſitionibus in contrarium mutantur. Non emiſſus ex urbe, ſed immiſſus in urbem eße uideatur. Melius atque acrius, quod cum figura iucundum eſt, etiam ſenſu ualet. Emit morte immortalitatem. Illa leuior eſt: Non Piſonum, ſed piſtorum, & ex oratore arator. Peßimum uero: Ne patres conſcripti uideãtur circumſcripti. Raro euenit ſed uehemẽter uenit. Sic contingit, ut aliquis ſenſus uehemens & acer uenuſtatem aliquam + non eodem ex uerbo nõ diſſonam accipiat. Et cur me prohibeat pudor uti domeſtico exemplo? Pater meus cõtra eum qui ſe legationi immoriturum dixerat, deinde uix paucis diebus inſumptis re infecta redierat, non exigo uti immoriaris legationi, immorare. Nam & uarlet ſenſus ipſe, & in uerbis tantum diſtantibus iucunde conſonat uox, præſertim non captata, ſed uelut oblata,

cum

+ ergo
traductio

+ nõ eandẽ eo uerbo Pater Quintiliani declamator.

eum altero suo sit usus, alterũ ab aduersario acceperit.
Magnæ ueteribus curæ fuit, gratiam dicendi è paribus
contrarijs acquirere, Gorgias in hoc immodicus, copio- Paria
sus utique prima ætate Socrates fuit. Delectatus est his
etiam M. Tullius, uerum & modum adhibuit non ingra
tæ (nisi copia redundet) uoluptati, & rem alioqui leucm
sententiarum pondere impleuit. Nam per se frigida &
inanis affectatio cum in acreis incidit sensus, innata ui-
detur + esse non accersita. Similium ferè quadruplex ra + habere
tio est. Nam est primum, quoties uerbum uerbo, aut non Similia.
dissimile ualde quæritur, ut:
Puppesq; tuæ pubesq; tuorum.
Et si in hac calamitosa fama, quasi in aliqua pnitiosissi-
ma flamma. Et: Non enim tam spes laudanda q̃ res est.
Aut certe + par est extremis syllabis consonãs: Non uer + apparet
bis sed armis: Et hoc quoq; quoties in sententias acres
incidit pulchrũ est: Quantũ possis in eo semper experi-
re ut prosis, hoc est τὰ ἴσα, ut plerisq; placuit. + Cleo
stelcus πάρισον, existimat, quod fit è membris non dissi- Parison.
milibus. Secũdum ut clausula similiter cadat, uel ijsdẽ in + Cleostol-
ultimam partem collatis, ὁμοιοτέλευτον similem duarũ chus.
sententiarum uel plurium finem. Non modò ad salutem Hemœote-
eius extinguendam, sed etiam gloriam per tales uiros in leuton.
fringendam. Ex quibus ferè sunt, non tamen ut semper
ultimis consonent, quæ τρίκωλα dicunt: Vicit pudo-
rem libido, timorem audacia, rationem amentia. Sed in
quaternas quoque, ac plures hæc ratio ire sententias po
test. Fit etiam singulis uerbis: + Hæc cubat, dolet, piget, Hecuba
hoc dolet

† quod non in eosdem

pudet. Et: Abijt, excesſit, erupit, euaſit. Tertium eſt † quæ in eoſdē caſus cadit, ὁμοιόπτωτον dicitur: Sed neq; quæ finem habet ſimilem, eſt ὁμοιόπτωτον, utiq; in eũdem finem uenit ὁμοιοτέλευτον. Quia ὁμοιόπτωτον, eſt tantum caſus ſimilis, etiamſi diſſimilia ſint quæ declinẽtur, nec tantum in fine deprehenditur, ſed reſpõdent uel primis inter ſe, uel medijs, uel extremis, uel etiam permutatis his, ut media primis, & ſumma medijs accommodentur, & quocunque modo accommodari poterunt. Nec enim ſemper paribus ſyllabis conſtat, ut eſt apud Afrum: Amiſſo nuper infelicis aulæ ſi non præſidio inter pericula, tamẽ ſolatio uitæ inter aduerſa. † Ea uero uidentur optima in quibus initia ſententiarum & fines conſentiunt, ut hic præſidio, ſolatio, & ut penè ſimilia ſint uerbis, & paribus cadant, & eodem deſinant modo. Etiam ut ſint, quod eſt quartum, membris æqualibus quod ἰσόκωλον dicitur: Si quantũ in agro locis deſertis audacia poteſt, tantum in foro atque iudicijs impudentia ualeret, ἰσόκωλον eſt, & ὁμοιόπτωτον habet. Non minus nunc in cauſa cederet. A. Cecinna Sexti Ebuti impudentiæ, quãtum in ui faciẽda ceſſit audaciæ, ἰσόκωλον, ὁμοιόπτωτον, ὁμοιοτέλευτον. Accedit & ex illa figura gratia, qua nomina dixi mutatis caſibus repeti. Non minus cederet quàm ceſſit. Adhuc ὁμοιοτέλευτον & παρονομασία eſt: Neminem poſſe alteri dare matrimonium, niſi quem penes ſit patrimonium.

Homœoptôton.

†Eius ferè

Iſocôlon

Contentio

Contrapoſitum autem, uel ut quidam uocant, contentio (ἀνθίδετον dicitur) nõ uno fit modo. Nã et ſit ſi ſingula ſingu-

singulis opponũtur, ut in eo quod modò dixi: Vicit pudorem libido, timorem audacia. Et bina binis: Non nostri ingenij, uestri auxilij est. Et sententiæ sententijs: Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Cui cõmodißime subiungitur & ea species, quam distinctionem diximus: Odit populus Romanus priuatã luxuriam, publicam magnificentiam diligit. Et quæ sunt simili casu, dißimili sententia in ultimo locata, ut: Quod in tempore mali fuit, nihil obsit, quin quod in causa boni fuit, prosit. Nec semper contrapositum subiungitur, ut in hoc: Est igitur iudices nõ scripta, sed nata lex. Verum, sicut Cicero dicit, de singulis rebus propositis refertur ad singula, ut ĩ eo quod sequitur. Quã non didicimus, accepimus, legimus, uerũ ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expreßimus. Nec semper quod aduersum est contraponitur, quale est apud Rutilium: Nobis primis dij immortales fruges dederunt, nos quæ soli accepimus in omnes terras distribuimus. Fit etiam assumpta illa figura, qua uerba declinata repetuntur, quod ἀντιμεταβολὴ dicitur: Non ut edã uiuo, sed ut uiuam edo. Et quod apud Ciceronem conuersum ita est, ut cum mutationem casus habeat, etiam similiter desinat. ut & sine inuidia culpa plectatur, & sine culpa inuidia puniatur, quod & eodem excluditur uerbo, ut quod dicit de Sexto Roscio: Etenim cum artifex eiusmodi sit, ut solus dignus uideatur esse qui scenã introcat, tũ uir eiusmodi sit, ut solus uideatur dignus, qui eò non accedat. Est & in nominibus ex diuerso collocatis sua gratia: Si consul Antonius, Brutus hostis, si con-

Antimetabole.

seruator Reipublicæ Brutus, hostis Antonius. Olim plura de figuris q̃ necesse erat, & adhuc erit, qui putet esse figurã: Incredibile est quod dico, sed uerum, ἀντιπτώσεις uocant: Et aliquis hoc, Semel tulit, ego bis, ego ter, Διέξοδον ἄφοδον. Longius euectus sum, sed redeo ad propositum. Quædam uerborum figuræ paulum figuris sentẽtiarum declinantur, ut dubitatio. Nam cum est in re, priori parti aßignãda est, cum in uerbo sequẽti, siue me malitiã, siue stultitiam dicere oportet. Item correctiõis eadem ratio est. Nam quod illic dubitat, hic emendat. Etiam in personæ fictione accidere quidam idẽ putauerunt, ut in uerbis etiam esset hæc figura: Crudelitatis est mater auaritia. Et apud Sallust. in Ciceronẽ: O Romulæ Arpinas: quale est et apud Menandrũ, Oedipus Othryadius. Hæc omnia copiosius sunt executi, q̃ non ut partẽ operis trãscurrerũt, sed proprie libros huic operi dedicauerunt, sicut Cæcilius, Dionysius, Rutilius, Cornificius, Visellius, aliiq; non pauci, sed nõ minor erit eorum qui † iuuant gloria. Vt fateor autem uerborum figuras posse plures reperiri à quibusdam, ita his quæ ab autoribus claris traduntur, meliores nõ assentior. Nam in primis M. Tullius multas in tertio de Oratore libro posuit, quas in Oratore postea scripto transeundo uidetur ipse damnasse, quarum pars est, quæ sententiarũ potius q̃ uerborum sit, ut imminutio, improuisa imago, sibijpsi responsio, promißio, digreßio, cõtrarium. Hoc enim puto quod dicitur ἐναντιότης, sumpta ex aduersa probatio. Quædã omnino nõ sunt figuræ, sicut ordo, di-

Antipophora

† iuuant

numc

numeratio, circũscriptio, siue hoc noĩe significatur comprehensa breuiter sententia, siue finitio. Nam Cornificius, atq; Rutilius schema λέξεως putant. Verborũ aũt †concinna transgressio, id est, hyperbaton, quod Cæcilius quoq; putat schema, à nobis est interposita, & mutatio, & si ea est, quam Rutilius ἀνομοίωσιν uocat, dissimilitudinem ostendit hominũ, rerum, factorumq;. si latius fiat, figura non est: si augustius, in ἀντίθετον cadet. Si uero hæc appellatio significat ὑπαλλαγήν, satis de ea dictũ est. Quod uero schema ẽ ad propositũ subiecta ratio? Quod Rutilius αἰτιολογίαν uocãt, utrũ (nã de illo dubitari possit an schema sit) distributis subiecta ratio? quod apud eundẽ primo loco positũ est, προσαπόδοσιν dicit, quæ ut maxime seruetur, sanè est pluribus propositis, qa aut singulis statim ratio subijcitur, ut est apud C. Antonium, Sed neq; accusatorem eum metuo, qui sum innocens, neq; cõpetitorem uereor, qui sum Antonius, neque COS. spero, q est Cicero. Aut positis duobus uel trib̃us, eodẽ ordine singulis continua redditur, quale apud Brutum de dictatura Cn. Pompeij: Præstat enim nemini imperare, q̃ alicui seruire: Sine illo enim uiuere honeste licet, cum hoc uiuendi nulla conditio est. Sed uni rei multiplex ratio subijcitur, ut apud Vergilium:

Siue inde occultas uires & pabula terræ
Pinguia concipiunt, siue illis omne per ignem
Excoquitur uitium. Et totus locus.
Seu plures calor ille uias, Sed durat magis. (γὰρ,

Relationẽ qd accipi uelit, nõ liquet mihi. Nã si ὑπαλλα-

† continua

aut

aut ἐτάνοδον aut ἀντιμεταβολὴν dicit, de omnibus locuti sumus. Sed quicquid, id est, neq; hoc, neq; superiora in Oratore repetit. Sola est in eo libro posita pariter inter figuras uerborum, exclamatio, quã sententiæ potius puto. Affectus enim est, & cæteris omnibus consentio. Adijcit his Cæcilius πρίφρασιν, de qua dixi. Cornificius interrogationem, ratiocinationem, subiectionem, translationem, occultationem. Præterea sentẽtiam, membrũ, articulum, interpretationẽ, conclusionem, quorum priora alterius generis sunt schemata, sequẽtia schemata omnino non sunt. Item Rutilius præter ea quæ apud alios quoque sunt schemata, προμολογίαν, ἀναγκαῖον, ἠθοποιΐαν, Δικαιολογίαν, πρόληψιν, χαρακτηρισμὸν, βραχυτογίαν, πρασιώπησιν, παῤῥησίαν, de quibus idem dico. Nam eos quidem autores, qui nullum propè finem fecerunt exquirendis nominibus, præteribo, qui etiam quæ sunt argumentorum, figuris ascripserunt. Ego illud de his etiam quæ uere sunt, adijciam breuiter, sicut ornãt orationes opportune positæ, ita ineptißimas esse, cum immodice petuntur. Sunt qui neglecto rerũ pondere, & uiribus sententiarum, si uel inania uerba in hos modos deprauauerĩt, summos se iudicẽt artifices, ideoq; non desinunt eas nectere, quas sine + sententia sectari tã est ridiculum, q̃ quærere habitum, gestumq; sine corpore. Sed ne hæ quidẽ quæ recte fiũt, dẽsandæ sunt nimis. Nam & uultus mutatio, oculorumq; coniectus multũ in actu ualet, sed si quis ducere os exquisitis modis, et frontis ac luminum inconstantia trepidare non desinat, rideatur.

Exclamatio

+ substantia

tur. Et oratio habeat rectam quãdam uelut faciem, quæ ut stupere immobili rigore non debebit, ita sæpius in ea quam natura dedit, specie continenda est. Sciendum uero in primis quid quisq; in orando postulet locus, quid persona, quid tempus. Maior enim pars harum figurarũ posita est in delectatiõe. Vbi uero atrocitate, inuidia, miseratione pugnandũ est, quis ferat contrapositis, & pariter cadentibus, & cõsimilibus irascentem, flentẽ, rogantem? cum his rebus cura uerborum deroget affectibus fidem, & ubicũq; ars ostentatur, ueritas abesse uideatur. Nimia diligentia corrũpit artem

De compositione. Cap. IIII.

DE compositione non equidem post Marcum Tullium scribere auderẽ, cui nescio an ulla pars operis huius sit magis elaborata, nisi & eiusdẽ ætatis homines scriptis ad ipsum etiã literis reprehendere id collocandi genus ausi fuissent, & post eum plures multa ad eandem rem pertinentia memoriæ tradidissent. Itaq; accedam in plerisq; Ciceroni, atq; in his ero, quæ indubitata sunt breuior, in quibusdã paulum fortasse dissentiã. Nam etiam cum iudicium meum ostendero, suum tamen legentibus relinquam. Neq; ignoro quosdam esse, qui curã omnem compositionis excludant, atq; illum horridũ sermonem ut fortè effluxerit, modò magis naturalem, modò etiam magis uirilem esse contendant. Qui si id demum naturale esse dicunt, quod à natura primum ortum est, & quale ante cultum fuit, tota hæc ars orãdi subuertetur. Neq; enim locuti sunt ad hanc regulam & diligentiã primi homines, nec procemijs præparare, docere expositi

positione, argumentis probare, affectibus cõmouere scie
runt. Ergo his omnibus, nõ sola compositione caruerũt
quorum si fieri nihil melius liceat, ne domibus quidem
casas, aut uestibus pellium tegmina, aut urbibus montes
ac syluas mutari oportuit. Quæ porrò ars statim fuit?
quid non cultu nitescit? cur uites coërcemus manu? cur
eas fodimus? rubos aruis excidimus? terra & hæc gene
rat. Mansuefacimus animalia? indomita nascuntur. Ve
rum id est maxime naturale, quod fieri natura optime
patitur. Fortius uero + qui incompositum potest esse, q̃
iunctum & bene collocatum? Neque si parui pedes uim
detrahant rebus, ut Sotadeorum, & + Callimachorum,
& quorundam in oratione simili penè licentia lasciuien
tium, compositionis est iudicandum. Cæterum quanto ue
hemẽtior fluminum cursus est prono alueo, ac nullas mo
ras obijciente, quàm inter obstãtia saxa fractis ac aquis
reluctantibus, tanto quæ cõnexa est, & totis uiribus, +
fluit, fragosa atque interrupta melior oratio. Cur ergo
uires ipsas specie solui putent, quando res nec ulla sine
arte satis ualeat, & comitetur semper artem decor?
An non eam quæ +emissa optime est, hastam specioßi-
me contortam ferri uidemus? & arcu dirigentium te-
la quo certior manus, hoc est habitus ipse formosior? lã
in certamine armorum, atq; in omni palæstra quid satis
recte cauetur ac petitur, cui non artifex motus & certi
quidam pedes adsint? Quare mihi compositione uelut
amentis quibusdam neruisue intendi & concitari sen-
tẽtiæ uidẽtur. Ideo eruditißimo cuiq; persuasum est, ua
lere

+ quid

+ Galliãbo-
rum.

+ furit

+ excusa

Cõpositio
nõ delectat
tm uerũ etiã
affectus mo
uet.

lere eam quamplurimum, non ad delectationem modò, sed ad motum quoq; animorum. Primũ quia nihil intrare potest in affectum, quod in aure uelut quodam uestibulo statim offendit: deinde quod natura ducimur ad modos. Neq; enim aliter euenire t, ut illi quoq; organorũ soni, quanquã uerba non exprimunt, in alios tamen atque alios motus ducerent auditorem. In certaminibus sacris non eadem ratione concitant animos ac remittũt, nec + eosdem modos adhibent cum bellicum est canendum, & cum posito genu supplicandum. Nec idem signorũ concentus est procedẽte ad prælium exercitu, idem receptui carmen. Pythagoræis certe moris fuit, & cum euigilassent, animos ad lyram excitare, quo essent ad agendum erectiores, et cum somnum peterent, ad eandẽ prius lenire mentes, ut si quid fuisset turbidiorum cogitationum, componerent. Quod si numeris & modis inest quædam tacita uis, in oratione eo uehementißima, quãtúq; inter est sensus idẽ quibus uerbis efferatur, tantũ uerba eadẽ qua compositiõe uel in exitu iungantur, uel fine claudantur. Nam quædã & sententijs parua, & elocutione modica, uirtus hæc sola commendat. Deniq; quod cuiq; uisum erit uehementer, dulciter, speciosè dictũ, soluat, & turbet, abierit oĩs uis, iucũditas, decor. Soluit quædã suã in Oratore Cicero: Nã neq; me diuitiæ mouẽt, qbus oĩs Africanos & Lælios, multi uenalitij mercatores q; superarunt, & sequentes deinceps periodos: quas si ad illum modũ pturbes, ueluti fracta aut trãsuersa tela proicceris. Idẽ corrigit quæ à Graccho cõposita durius putat:

+ eodẽ mõ adhibentur

Pythagoreorum mos.

Ad Brutum.

Illum

Illum decet, nos hac ſimus probatione contenti, quod in ſcribendo quæ ſe nobis ſolutiora obtulerint, cõponemus. Quid enim attinet eorũ exempla quærere, quæ ſibi quiſque experiri poteſt? Illud notaſſe ſatis habeo, quo pulchriora & ſenſu, & elocutiõe diſſolueris, hoc orationẽ magis deformẽ fore, quia negligẽtia collocationis ipſa uerborum luce deprehenditur. Itaq; ut confiteor penè ultimã oratoribus artem compoſitiõis, qua de perfecta ſit, contigiſſe, ita illis priſcis habitã inter curas, inquantum adhuc profecerant, puto. Neq; mihi quamlibet magnus autor Cicero perſuaſerit Lyſiam, Herodotũ, Thucididem, parum ſtudioſos eius fuiſſe. Genus fortaſſe ſint ſecuti non idem quod Demoſthenes, aut Plato, quanq; & ij ipſi inter ſe diſſimiles fuerint. Nam neq; illud in Lyſia dicendi textũ tenue, atq; rarum lætioribus numeris corrumpendum erat. Perdidiſſet enim gratiam, quæ in eo maxima eſt, ſimplicis atq; inaffectati coloris, perdidiſſet fidem quoq;. Nam ſcribebat alijs, non ipſe dicebat, ut oportuerit eſſe illa rudibus & incõpoſitis ſimilia, quod ipſum compoſitio eſt. Et hiſtoriæ (quæ currere debet deferri) minus conueniſſent interſiſtentes clauſulæ, & debita actionibus reſpiratio, & eludendi inchoandiq; ſententias ratio. In concionibus quidem etiã ſimiliter cadentia quædam & contrapoſita deprehendas, in Herodoto uero cum omnia (ut ego quidem ſentio) leniter fluant, tum ipſa Διάλεκτος habet eam iucunditatem, + ut latẽtes etiam numeros complexa uideatur. Sed de propoſitorum diuerſitate poſt paulum. Nunc quæ prius his qui recte

+ut latẽter ĩ numeros cõplexa uidea tur.

recte componere uolent, discenda sint. Est igitur ante omnia oratio, alia iuncta atq; contexta, soluta alia, qualis in sermone et epistolis, nisi cum aliquid supra naturã suã tractãt, ut de philosophia, de republica similibusq;. Quod non eo dico, quia non illud quoque solutũ habeat suos quosdam, et forsitan difficiliores etiam pedes: neq; enim aut hiare semper uocalibus, aut destitui tẽporibus uolunt sermo & epistola, sed non fluunt, nec cohærent, nec uerba de uerbis trahunt, ut potius laxiora in his uincula q̃ nulla sint. Nõnunquam in causis quoq; minoribus decet eadem simplicitas, quæ non illis sed alijs utitur numeris, dissimulatq; eos, & tantum communit occultius. At illa cõnexa series tres habet formas, incisa, quæ κόμματα dicuntur, membra quæ, κῶλα, περίοδον, quæ est uel ambitus, uel circunductũ, uel continuatio, uel conclusio. In omni porrò compositione tria sunt, + necessaria, ordo, iunctura, & numerus. Primũ igitur de ordine. Eius obseruatio in uerbis est singulis, & contextis. Singula sunt quæ diximus ἀσύνθετα. In his cauendũ ne decrescat oratio, & fortiori iũgatur aliquid infirmius, ut sacrilego fur, aut latroni petulans: Augeri enim debent sentẽtiæ & insurgere, ut optime Cicero: Tu, inqt, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. Aliud enim maius alio superuenit. At si cœpisset à toto corpore, non bene ad latera fauces q̃ descenderet. Est & alius naturalis ordo, ut uiros ac fœminas, diem ac noctem, ortum et occasum dicas potius, q̃ retrorsum. Quædam ordine permutato fiunt superuacua,

+ genera

Philip. 2.

Ordo naturalis.

ut fratres gemini. Nam si præcesserint gemini, fratres addere non est necesse. Illa nimia quorundã fuit obseruatio, ut uocabula uerbis, uerba rursus aduerbijs, nomina appositis, et pronominibus rursus essent priora. Nã fit contrà quoq; frequenter non indecore. Nec non & illud nimiæ est superstitionis, ut quæq; sint tempore, ea facere etiam ordine priora, non quia frequenter non sit hoc melius, sed quia interdum plus ualent ante gesta, ideoq; lenioribus supponenda sunt. Verbo sensum cludere multò, si compositio patiatur, optimũ est. In uerbis enim sermonis uis inest. At si id asperũ erit, cedat hæc ratio numeris, ut fit apud summos Græcos, Latinosq; oratores frequentissime. Sine dubio enim omne quod non cludet, hyperbaton est. Ipsum hoc inter tropos uel figuras, quæ sunt uirtutis, receptũ est. Non enim ad pedes uerba dimensa sunt. Ideoq; ex loco transferuntur in locũ, ut iungãtur, quo congruũt maxime, sicut in structura saxorũ rudium, etiam ipsa enormitas inuenit cui applicari, et in quo possit insistere. Felicissimus tamen sermo est, cui & rectus ordo, & apta iunctura, & cũ his numerus opportunè cadens cõtingit. Quædã uero trãsgressiones et lõgæ sunt nimis, ut in superioribus diximus libris, & interim etiã compositione uitiosæ, quæ in hoc ipsum petuntur, ut exultẽt atq; lasciuiãt, quales illæ Mecœnatis: Sole & aurora rubẽt plurima, inter sacra mouit aqua fraxinos ne exequias quidem unus inter miserrimos uiderem meas. Quod inter hæc pessimũ est, quia in re tristi ludit compositio. Sæpe tamen est uehemens aliquis sensus in uer-

Verbo claudẽda oratio

uerbo, quod si in media parte sententiæ latet, transiri intentione, & obscurari circumiacentibus solet, in clausula positum assignatur auditori & infigitur, quale est illud Ciceronis: Vt tibi necesse esset in conspectu populi Romani uomere. Transfer hoc ultimum, minus ualebit. Nam totius ductus hic est quasi mucro, ut per se + fœdæ uomendi necessitati, iam nihil ultra expectantibus, hanc quoq; adijceret deformitatem, ut cibus teneri nõ posset postridie. Solebat Afer Domitius traijcere in clausulas uerba tantum asperandæ compositionis gratia, & maxime in procœmijs, ut pro Cloantilla: Gratias agã continuò. et pro Lælia: Eis utriq; apud te iudicem periclitatur Lælia. Adeò refugit teneram delicatamq; modulãdi uoluptatem, ut occurrentibus per se numeris, quo eos inhiberet obijceret. Amphibologiam quoq; fieri uitiosa locatiõe uerborum, nemo est qui nesciat. Hæc arbitror, ut in breui, de ordine fuisse dicenda: qui si uitiosus est, licet & iũcta sit, & apte cadens oratio, tamen meritò incomposita dicatur. Iunctura sequitur. Ea est in uerbis, incisis, membris, periodis. Omnia nanq; ista & uirtutes, & uitia in conplexu habent. Atq; ut ordinem sequar, primum quæ imperitis quoq; ad reprehensionem notabilia uidentur, id est, quæ commißis inter se uerbis duobus ex ultima prioris, ac prima sequẽtis syllaba, deforme aliqd nomen efficiunt. Tum uocaliũ concursus, qui cum accidit, hiat & intersistit, & quasi laborat oratio: Pessime longe, quæ easdem inter se literas committunt, sonabũt. Præcipuus tamen erit hiatus earũ, quæ cauo aut patulo

+ fœda uomẽdi necessitas.

maxime ore efferuntur. E plenior litera est, i angustior, ideoq; obscurius in his uitium. Minus peccabit qui longis breues subijciet, et adhuc qui præponet lõgæ breuẽ. Minima est in duabus breuibus offensio. Atq; cum aliæ subiungũtur alijs perinde asperiores erunt, prout oris
† habitu † hiatu simili, aut diuerso pronunciabuntur. Non tamẽ id ut crimen ingens expauescendum est, ac nescio negligẽtia in hoc, an solicitudo sit peior. Inhibeat enim necesse est hic metus impetũ dicendi, et à potioribus auertat. Quare ut negligentiæ est pars hoc pati, ita humilitatis ubiq; perhorrescere, nimioscq; nõ immeritò in hac cura putant omnes Isocratem secutos, præcipueq; Theopompum. At Demosthenes & Cicero modice respexerũt ad hanc partem. Nam & coëuntes literæ, quæ συναλοιφὴ dicitur, etiam leniorem faciunt orationẽ, quàm si omnia uerba suo fine claudantur, & nonnunq; hiulca etiam decent, faciuntq; ampliora quædã, ut pulchra oratione dicta omnino iactare, tum longæ per se, & uelut optimæ syllabæ aliquid etiã medij temporis inter uocales quasi interfistatur assumunt. Qua de re utar Ciceronis potissimum uerbis: Habet, inquit ille, tanq; hiatus et cõcursus uocalium molle quiddam, & quod indicet, nõ ingratam
† earumq; negligentiam de re hominis magis quàm de uerbis laborantis. Cæterũ consonantes quoq;, † eæq; præcipue quæ sunt asperiores, in cõmissura uerborum rixantur, & s ultima cum x proxima, quarũ tristior, etiamsi binæ colli dantur, stridor est, ut ars studiorum, quæ fuit causa & Seruio, ut dixi, subtrahẽdæ s literæ, quoties ultima esset,

aliaq;

aliaq; consonante susciperetur, quod reprehendit Lauranius, Messala defendit. Nam neq; Lucilium putant uti eadem ultima, cum dicit: Serenu' fuit, & dignu' loco.

Quinctiam Cicero in Oratore plures antiquorum tradit sic locutos:

Inde belligerare po' meridiem, & illa Censorij Catonis, Dic' hanc, æquem litera in e mollita, quæ in ueteribus libris reperta mutare imperiti solent, et dũ librariorum insciti am insectari uolunt, suam confitentur. Atqui eadem illa litera quoties ultima est, & uocalem uerbi sequentis ita cõtingit, ut in eam transire possit, etiã si scribitur, tamen parum exprimitur, ut Multum ille &: Quantum erat. adeò ut penè cuiusdam nouæ literæ sonũ reddat. Neq; enim eximitur, sed obscuratur, & tantũ aliqua inter duas uocales uelut nota est, ne ipsæ coëant. Videndũ etiã ne syllabæ uerbi prioris ultimæ, sint primæ sequentis. Id ne quis præcipi miretur, Ciceroni in epistolis excidit: Res mihi inuisæ uisæ sunt Brute. Et in carmine: O fortunatam natam me consule Romam. Etiã monosyllaba plura male cõtinuabuntur, quia necesse est compositio multis clausulis cõcisa subsultet. Ideoq; etiam breuium uerborũ ac nominũ uitanda continuatio, & ex diuerso quoq; longorum. Afferunt enim quandam dicendi tarditatẽ. Illa quoq; uitia sunt eiusdem loci si cadentia similiter, & similiter desinentia, & eodem modo declinata iungãtur. Nec uerba quidem uerbis, aut noïa noïbus, similiaq; his cõtinuari decet, cũ uirtutes etiam ipsæ tædium pariãt, nisi gratia uarietatis adiutæ. Mem

brorũ inciſorumq; iunctura nõ eo modo eſt obſeruãda, quo uerborũ, quanq̃ & in his extrema et prima coëunt. Sed plurimum refert compoſitionis, quæ quibus antepo nas: Nam & uomens fruſtis eſculentis uinum redolentibus grmieum ſuum, & totum tribunal impleuit. Et contrà (nam frequentius utar iiſdem diuerſarum quoque rerum exemplis, quo ſint magis familiaria) Saxa atq; ſolitudines uoci reſpondent, beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur atq; conſiſtunt. Magis id inſurgebat ſi uertereetur. Nã plus eſt ſaxa q̃ beſtias cõmoueri, ineſt tamẽ compoſitioni decor. Sed tranſeamus ad numeros. Omnis ſtructurà, ac demẽſio, & copulatio uocũ, cõſtat aut numeris (numeros ῥυθμοὺς accipi uolo) aut μέτρῳ, id eſt, dimenſione quadam. Quod etiam ſi cõſtat utrunq; pedibus, habet tamẽ nõ ſimplicẽ differentiã. Nam rhythmi, + id eſt, numeri ſpatio temporum conſtant, metra etiam ordine, ideoq; alterum eſſe quãtitatis uidetur, alterum qualitatis. Ῥυθμὸς aut par eſt, ut dactylus. Vnam enim ſyllabã parem breuibus habet. Eſt equidẽ uis eadem & alijs pedibus, ſed nomen illud tenet. Longam eſſe duorum tẽporum, breuem unius, etiam pueri ſciunt: aut ſeſcuplex, ut pæon, cuius uis ẽ ex lõga et tribus breuibus, quiq; ei cõtrarius ex tribus breuibus & longa, uel alio quoquo modo, tempora tria ad duo relata ſeſcuplũ faciũt: Aut duplex, ut iambus. Nam eſt ex breui & longa, quiq; eſt ei cõtrarius. Sunt + hi et metrici pedes, ſed hoc intereſt, qđ rhythmo indifferens eſt, dactylus ne ille priores habeat breues, an ſequentes. Tempus enim + ſolum metitur, ut à ſubo

Numeri in oratione.

+ In numeris.

Rhythmus.

+ enim

*ſonũ metiũ

à sublatiõe ad positionẽ ijsdem sit spatijs pedũ. In uersu pro dactylo poni non poterit anapæstus, aut spondeus, nec pæon eadem ratione à breuibus incipiet ac desinet. Neq; solum alium pro alio pedem metrorum ratio nõ recipit, sed ne dactylum quidem, aut fortè spondeum, alterum pro altero. Itaq; si quinq; cõtinuos dactylos (ut fit in illo: Panditur interea domus omnipotentis olympi.) Confundas, solueris uersum. + Sunt & illa discrimina, quod rhythmis libera spatia, metris finita sunt, & his certæ clausulæ, + illi quo modo cœperant currunt usq; ad μεταβολὴν, id est, trãsitum in aliud genus rhythmi. Et quod metrum in uerbis modo, rhythmos etiã in corporis motu est. Inania quoq; tẽpora rhythmi facilius accipient, quanquam hæc & in metris accidunt, maior tamen illic licentia est, ubi tempora etiam animo metiuntur, & pedum, & digitorum ictu interualla signãt quibusdam notis, atque æstimant quot breues illud spatium habeat, inde τετράσημον, πεντάσημον. Deinceps longiores fiunt percußiones. Nam σημεῖον tempus est unũ. In compositione orationis certior, & magis omnibus aperta seruari debet dimensio. Est igitur in pedibus. Et metrici quidem pedes adeò reperiũtur in oratiõe, ut in ea frequenter non sentientibus nobis, omnium generum excidant uersus. Et contrà, nihil est prosa scriptum qđ non redigi poßit in quædã uersiculorum + genera. Sed in adeò molestos incidimus Grammaticos, + quorum fuerunt, qui lyricorum quædam carmina in uarias mensuras coëgerunt. At Cicero frequentißime dicit totũ hoc

ut à sublatione ad positionẽ ijsdem spatijs. Proĩde aliâs ad dimẽsionẽ ĩ uersu ꝓ dactylo poni non poterit anapæstus, aut spõdeus. Nec penes eandẽ rõnẽ à breuibꝰ incipiat.

+ Sic

+ aliæ

+ membra

+ quàm

constare numeris, ideoq; reprehenditur à quibusdam, tanquam orationē ad rhythmos alliget. Nam sunt numeri rhythmi, ut & ipse cōstituit, & secuti eū Vergilius, cum dicit: Numeros memini si uerba tenerem. & Horatius Numerisq; fertur Lege solutis. Inuadunt ergo hāc inter cæteras uocem. Neq; enim Demosthenes fulmina tantopere uibrasse diceretur, nisi numeris cōtorta ferrētur. In quo si hoc sētimus, rhythmis contorta, dissentio. Nam rhithmi, ut dixi, neq; finem habent certum, nec ullam in contextu uarietatem, sed qua cœperūt sublatione ac + positione, ad finem usq; decurrunt. Oratio non descendit ad strepitum digitorum: Id quod Cicero optime uidet, ac testatur frequenter se quod numerosum sit quærere, ut magis non ἀρυθμόν, quod esset inscitum atque agreste, quàm εὐρυθμόν, quod poëticum est, esse compositionem uelit, sicut etiam quos palæstritas esse nolumus, eos qui dicuntur ἀπάλαιστροι. Verum ea quæ efficitur ex pedibus æqua conclusio, nomen aliquod desiderat. Quid sit igitur potius quàm numerus, & oratorius numerus, ut Enthymema rhetoricus syllogismus? Ego certe ne in calumniam cadam, qua ne M quidem Tullius caruit, posco hoc mihi, ut cum pro composito dixero numerum, & ubicunque iam dixi, oratorium dicere iutelligar. Collocatio autem uerba iam probata, & electa, & uelut aßignata sibi debet connectere: nam uel dura inter se commissa potiora sunt inutilibus, tamen & eligere quædam, dum ex his quæ idem significent atq; idem ualeāt, permi-

+ Per ἄρσον & θέσιν, id est sublatiōe ac positione.

permiserim, & adijcere, dum non otiosa, & detrahere dum non necessaria. Sed figuris mutare & casus & numeros, quorum uarietas frequenter gratia compositionis adscita etiam sine + numero solet esse iucunda, etiam ubi aliud ratio, aliud consuetudo poscit, utrum uolet sumat compositio. Vitauisse uel uitasse, deprehendere uel deprendere. Coitus etiam syllabarũ non negabo, et quicquid sententijs aut eloquentiæ non nocebit. Præcipuum tamen in hoc opus est, scire quid quoque loco uerborum maxime quadret. Atque is optime componet, qui hoc solum componendi gratia faciet. Ratio uero pedũ, in oratione est multo q̃ in uersu difficilior. Primum quod uersus paucis continetur, oratio longiores habet sæpe circuitus. Deinde quod uersus semper similis sibi est, et una ratione decurrit, orationis compositio nisi uaria est, & offendit similitudine, & affectatione deprehenditur. Et in omni quidem corpore, totoq́; , ut ita dixerim, tractu numeris inserta est. Neque enim loqui possumus è syllabis breuibus ac longis, ex quibus pedes fiunt. Magis tamen & desideratur in clausulis, et apparet, primũ quia sensus omnis habet suum finem, posi detq́; naturale interuallum quo à sequẽtis initio diuidatur. Deinde quod aures cõtinuam uocem secutæ, ductæq́; uelut prono decurrentis orationis flumine, tum magis iudicãt, cum ille impetus stetit, & intuendi tempus dedit. Non igitur durum + sit, neque abruptum, quo animi uelut respirant ac reficiuntur, hæc est sedes orationis, hoc auditor expectat, hic laus omnis declamat. Proximã clausulis diligen-

+ nomine

Quãtę maioris difficultatis numerus ĩ soluta quam pedibus ligata.

+ sed

tiam postulant initia: nam & ad hæc intentus auditor est. Sed eorũ facilior ratio est. Non enim cohærent alijs, nec præcedentibus seruiunt, sed nouum exordium sumũt, cum illa quãlibet sit composita, ipsam gratiam perdet, si ad eam rupta uia ueniamus. Nanq; cum sit, ut uidetur, seuera Demosthenis compositio, πρῶτον μὲν ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις, et illa quæ ab uno, quod sciã Bruto minus probatur, cæteris placet, κ' ἂν μήπω βαλλοίμην αὐτὸ ζῆν. Non desunt qui Ciceronẽ carpãt in his: Familiaris cœperat esse balneatori, & nõ minus dura archipiratæ, nam balneatori et archipiratæ idẽ finis est, qui πᾶσι καὶ πάσαις, & qui μηδὲ τοξεύειν, sed priora sunt, ideo seueriora. Est in eo

+ sic quoq; nõnihil, qd'+ hic singulis uerbis bini pedes continentur, quod etiã in carminibus est ꝑmolle, nec solũ ubi qnæ syllabæ nectũtur, ut ĩ his: Fortißima Tyndaridarũ, sed etiã ubi quaternæ, cũ uersus cluditur, Apennino, & armamentis, et Oriona. Quare hoc quoq; uitandum est, ne plurium syllabarũ uerbis utamur in fine. Medijs quoque non ea modò cura sit, ut inter se cohæreant, sed ne pigra, ne longa sint, ne quod nunc maximum uitium est, breuium contextu resultent, ac sonum reddant penè puerilium crepitaculorum. Nam ut initia clausulæq; plurimum momenti habent, quoties incipit sensus aut desinit, sic in medijs quoque sunt quidam conatus qui leuiter intersistunt. Vt currentium pes etiamsi non moratur, tamen uestigium facit. Itaque non modo membra atq; incisa bene incipere atq; includi decet, sed etiam in his quæ

non

non dubiæ contexta sunt, nec respiratione utuntur + illi uel occulti gradus. (Quis enim dubitet unum sensum & unius spiritus esse?) Animaduerti Iudices, omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes. Tamen & duo prima uerba, & tria proxima, et deinceps duo rursus, ac tria, suos quasi numeros habent spiritum sustinentes, sicut apud rhythmicos æstimantur hæ particulæ, prout sunt graues, acres, lentæ, celeres, remissæ, exultantes. Proinde id quod ex illis conficitur, aut seuerum, aut luxuriosum, aut quadratum, aut solutum erit. Quædam etiam clausulæ sunt claudæ atque pendentes si relinquantur, sed sequentibus suscipi ac sustineri solent, eoq; facto uitium quod erat in fine, continuatio emendat. Non uult P R. obsoletis criminibus accusari Verrem: durum si desinas, sed cum est continuatum his quæ sequuntur, quanquã natura ipsa diuisa sint, Noua postulat, inaudita desiderat, saluus est cursus. Vt adeas tantum dabis, male eluderet: nam & trimetri uersus pars ultima est, excipit, Vt cibum uestitumq; introferre liceat tãtum, præceps adhuc firmatur ac sustinetur ultima, Recusabat nemo. Versum in oratiõe fieri multo fœdissimum est totum, sicut etiam in parte, deforme utique si pars posterior in clausula deprehẽdatur, aut rursus prior in ingressu. Nam quod est contrà, sæpe etiam decet, quia et cludit interim optime prima pars uersus, dũ intra paucas syllabas, præcipue senarij atq; octonarij. In Africa fuisse, initium senarij est, primum pro Q. Ligario caput cludit. Esse uideatur. Nam nimis frequens

octos

+ illius uel occulta gradus Pro Cluentio.

Act. v.

octonarium inchoat. Talia sunt Demosthenis, πᾶσι καὶ πᾶσαις καὶ πᾶσιν ὑμῖν ὅσην ἔννοιαν, & totum penè principium. Et ultima uersuum initio conueniunt orationis. Et si uereor iudices. & : animaduerti iudices. Sed initia initijs non conueniunt. Titus Liuius hexametri exordio cœpit: Facturus ne operæ pretium sim. Nam ita edidit, estq; melius quàm quo modo emendatur. Nec clausulæ clausulis, ut Cicero: Quò me uertam nescio, qui tri
+ ꝓmiscuo metri finis est, trimetrum & + pro misero dicere liceat: Sex enim pedes tres percussiones habent. Peius claudit finis hexametri, ut Brutus in epistolis: Neque enim illi malunt habere tutores aut defensores, quanquam + sci-
+ cõstiterat unt placuisse Catoni. Illic minus sunt notabiles, quia hoc genus sermoni proximum est. Itaque & uersus hi ferè excidunt, quos Brutus ipso componẽdi ductus studio sæ
+ non tam pissimè facit, + non raro Asinius. Sed etiam Cicero nõnunquam, ut in principio statim orationis in Lucium Pisonem: Prò dij immortales, quis hic illuxit dies? Non minore autem cura uitandum est, quicquid εὐρυθμόν, quale est apud Sallustium: Falso quæritur de natura sua. Quamuis enim uincta sit, tamen soluta uideri debet oratio. Atqui Plato diligẽtissimus compositionis in Timæo prima statim parte uitare ista non potuit. Nam & initium hexametri statim inuenias, & anacreontion protinus colon efficias, & si uelis trimetron, & quod duobus pedibus, & parte, πεντημέμβρις à Græcis dicitur, &
+ & hæcomnia in tribus uerbis, + ut Thucydidis, ἐν ἐρύμασι κᾶρες ἐφάνησαν, ex mollissimo rhythmorũ genere excidant.

dant. Sed quia orationem iam constare pedibus dixi, aliqua de his quoq; quorum nomina quoniam uaria esse traduntur, constituendum est quo quenque appellemus, & quidē Ciceronem sequar: nam is eminētissimos Græcorum est secutus, excepto quod pedes mihi trisyllabos non uidetur excedere, quanquam ille pæone dochimoq;, quorum prior in quatuor, secundus in quinque excurrit, utatur. Nec tamen ipse dissimulat quibusdam numeros uideri non pedes, neque immeritò. Quicquid enim supra tris syllabas, id est ex pluribus pedibus. Ergo cū constent quatuor pedes binis, octo ternis, spondeum longis duabus, pyrrhichium, quem alij piriambum uocāt, breuibus, iambum breui longaq;, huic contrarium è longa & breui, hunc choreum nos, ut alij trochæum, nominemus. Ex his uero qui ternas syllabas habent, dactylum, longa duabusq; breuibus, huic temporibus parem, sed retrò actum, appellari constat anapæston. Media inter longas breuis faciet amphimacrum, sed frequentius eius nomen est creticus. Longa inter breues, amphibrachis. Duabus longis breuem sequentibus bacchius, totidem longis breues præcedentibus, huic contrarius palimbacchius erit. Tres breues trochæū, quē tribrachyn dici uolunt, qui choreo trochæi nomen imponunt, totidem longæ molosson efficiunt. Horum pedum nullius non in orationem uenit: Sed quo quiq; sunt temporibus pleniores, longisq; syllabis magis stabiles, hoc grauiorē faciunt orationem, breues celerem ac mobilem. Vtrunq; loco utile. Nam et illud ubi opus est uelocitate, tardum & segne, Pedes longi ac breues.

ſegne, & hoc ubi pondus exigitur, præceps ac reſultans meritò damnetur. Sit in hoc quoq; aliquid fortaſſe momenti, quod & longis longiores, & breuibus ſunt breuiores ſyllabæ, ut quamuis neque plus duobus temporibus, neque uno minus habere uideantur. (Ideoq; in metris omnes breues longæ'que inter ſe obſeſſæ ſunt pares) lateat tamen ne ſcio quid, ſi quicquam ſuperſit aut deſit. Nam uerſuum propria conditio eſt, ideoq; in his quædam etiam communes. Veritas uero quia patitur æque breuem eſſe uel longam uocalem cũ eſt ſola, quàm cum eam conſonantes una plures'ue præcedũt, certe in dimenſione pedum, ſyllaba quæ eſt breuis inſequente alia uel breui, quæ tamen duas primas conſonantes habeat, fit longa, ut:

Agreſtem tenui muſam meditaris auena.

Nam licet gre breuis, facit tamẽ longã a priorem. Dat igitur illi aliquid ex ſuo tempore, quomodo? niſi habeat plus q̃ quæ breuiſſima, qualis ipſa eſſet detractis conſonantibus, nunc unũ tempus accommodat priori, & unũ accipit à ſequente, ita duæ natura breues, poſitione ſunt temporum quatuor. Miror + aũt in hac opinione doctiſſimos homines fuiſſe, ut alios pedes ita eligerent, alios dãnarent, quaſi ullus eſſet quem non ſit neceſſe in oratione deprehendi. Licet enim pæonem ſequatur Ephorus inuentum, Thraſymacho, probatũ ẽ ab Areſtotele, dactylumq;, ut temperatiores breuibus, ac longis, fugiat ſpondeum & throchæum, alterius tarditate, alterius celeritate damnata, & herous qui eſt idem dactylus, Ariſtote-

+ tamen

ſtoteli amplior, iambus humanior uideatur, trochæum ut nimis currentem damnet, eiq; chordacis nomẽ imponat, eademq; dicãt Theodectes ac Theophraſtus, ſimilia poſt eos Halicarnaſſeus Dionyſius, irrumpent etiam ad inuitos, nec ſemper illis heroo aut pæone ſuo: quem quia uerſus raro facit, maxime laudant, uti licebit. Vt ſint tamẽ alijs alij crebriores, non uerba facient, quæ neque augeri, nec minui, nec ſicut modulatione produci aut coripi poßint, ſed tranſmutatio & collocatio, Pleriq; enim ex commiſſuris eorum uel diuiſione fiunt pedes, quo fit ut ijſdem uerbis alij atque alij uerſus fiant, ut memini quendam non ignobilem poëtam ita + luſiſſe: + declaraſſe

Aſtra tenet cœlum, mare claſſes, area meſſem.

Hic retrorſum fit ſotadeus. Itemq; ſotadeo adiũgat retro trimetros:

Caput exeruit mobile pinus repetita [illegible]

Miſcendi ergo ſunt, curandumq; ut ſ[illegible] plures qui placeant, & circumfuſi bonis deteriores [illegible]eant. Nec uero in literis ſyllabisq; natura mutatur ſed [illegible]efert quæ cum quaq; optime coëat. Plurimũ igitur autoritatis (ut dixi) & ponderis habent longæ, celeritatis breues: quæ ſi miſcentur quibuſdam longis, currunt: ſi continuãtur, exultant. Acres quæ ex breuibus ad longas inſurgunt: leniores quæ à longis in breues deſcendunt, Optime incipitur à longis, recte aliquando à breuibus, ut: Nouum crimẽ C. Cæſar. leuius, ut: Animaduerti iudices. Sed pro Cluentio recte, quod initium eius partitioni ſimile eſt, quæ celeritate gaudet. Clauſula quoq[illegible] longis quæ

fir-

firmißima eſt, ſed cludet & breuis, quamuis habeatur indifferens ultima. Neque enim ego ignoro in fine pro longa accipi breuem, quod uidetur aliquid uacanti tempori, ex eo quod inſequitur, accedere, aures tamen conſulens meas intelligo multum referre, utrum'ne lõga ſit quæ cludit, an pro longa. Neque enim tam plenum eſt dicere: Incipientem timere, quàm illud: Auſus eſt cõfiteri. Atqui ſi nihil refert breuis an lõga ſit ultima, idem pes erit, uerum neſcio quomodo ſedebit hoc, illud ſubſiſtet, quo moti quidam, longæ ultimæ tria tempora dederunt, ut illud tempus, quod breuis ex longa accipit, huic quoq; accederet. Nec ſolum refert, quis claudat, ſed quis antecedat. Retrorſum autem neq; plus tribus, iiſq; ſi non ternas ſyllabas habebunt repetendi ſunt (abſit tamen poëticæ obſeruatio) neque minus duobus, alioqui pes erit, non numerus. Potẽſt tamẽ uel unus eſſe dichoreus, ſi unus eſt qui conſtat ex duabus chorëis. Itemq; pæon, qui eſt ex choreo & pyrrhichio, quem aptũ initijs putant: uel contrà qui eſt è tribus breuibus & longa, cui clauſulã aſſignant, de quibus ferè duobus ſcriptores huius artis loquuntur. + Alios omnes quotcunq; ſint temporum, quæ ad orationem pertineant, pæonas appellant. Eſt & dochimus, qui ſit ex bacchio, & iambo, uel iambo & creticO, ſtabilis in clauſulis & ſeuerus. Spondeus quoq; quo plurimum eſt Demoſthenes uſus, moram ſemper per ſe habet, optime præcedet cum creticus, ut in hoc: De quo ego nihil dicam niſi depellendi criminis cauſa. Illud eſt quod ſupra dixi multũ referre unó ne uerbo pedes ſint duo

+ Alij

Dochimus.

Spondeus

duo comprehensi, an uterq; liber. Sic enim fit forte, criminis causa, molle, archipiratæ, mollius, si tribrachys præcedat, facilitates, temeritates. Est enim quoddã in ipsa diuisione uerborum latens tempus, ut in pẽtametri medio, spondeo, qui nisi alterius uerbi fine, alterius initio constet, uersum non efficit. Potest, etiamsi minus bene, præponi anapæstus: Muliere non solum nobili, uerumetiam nota. Tum anapæstus & creticus, Iambus quoque, qui est utroque syllaba minor, præcedet enim tres longas breuis, sed et spondeus iambo recte præponitur: Iisdem in armis fui. Tũ spondeus & bacchius, sic enim fiet ultimus dochimus: Iisdem in armis fui. Ex his quæ supra probaui, apparet molosson quoque clausulæ conuenire, dum habeat ex quocunque pede ante se breuem. Illud scimus, ubicunque sunt, esse pro nobis. Minus grauis erit spondeus præcedente pyrrhichio, ut: Iudicij Iuniani, & adhuc peius priore pæone, ut: Brute dubitaui, nisi potius hoc esse uelimus dactylũm & bacchium. Duo spondei non ferè coniungi patiuntur, quæ in uersu quoque notabilis clausula est, + nisi cũ id fieri potest ex tribus quasi membris: Cur de profusis nostris copias comparat is contra nos? una syllaba, duabus, una. Ne dactylus quidem spondeo bene præponitur, quia finem uersus damnamus in fine orationis. Bacchius, & cludit & sibi iungitur: Venenum timeres. + Vitat choreum, spondeum autem amat, ut, non uenena timeres, sed uirus timeres. Contrario quoq; quis cludet, nisi si ultimam longam esse uolumus, optimeq; habebit ante se molosson, ut: Et

+ ne

+ uel choreũ & spõdeum ante amat, ut uenenũ timeres.

ſpinis reſperſum, aut bacchiũ: Quod hic poteſt, nos poſſemus. Sed uerius erit claudere choreũ præcedẽti ſpondeo. Nam hic potius eſt numerus: Nos poſſemus. &, Romanus ſum. Claudet et dichoreus, ſi pes idem ſibijpſi iungetur, quo Aſiani ſunt uſi plurimum. Cuius exemplum Cicero ponit: Patris dictum ſapiens temeritas filij comprobauit. Accipiet ante ſe choreus & pyrrhichiũ: Oẽs propè ciues, uirtute, gloria, dignitate, ſuperabat. Cludet & dactylus, niſi eum obſeruatio ultimæ creticum facit, ut: Muliercula nixus in littore. Habebit ante bene creticum & iambum, ſpondeum male, peius chorcum. Cludit amphibrachus: Q. Ligarium in Africa fuiſſe, ſi non cum malumus eſſe bacchium. Non optimus eſt trochæus, ſi ultima eſt breuis, quod certe ſit neceſſe eſt, alioqui quomodo cludet qui placet pleriſq; dichoreus? Illa obſeruatione ex trochæo fit anapeſtus. Idem trochæus præcedente longa fit pæon, quale eſt, Si potero. &, dixit hoc Cicero. Obſtat inuidia. Sed hoc initijs dederunt. Cludit & pyrrhichius choreo præcedente. Nam ſic pæon eſt. Omnes hi qui in breues excidunt, minus erunt ſtabiles, nec alibi ferè ſatis apti, quàm ubi curſus orationis exigitur, & clauſulis non interſiſtitur. Creticus eſt initijs optimus: Quod precatus à dijs immortalibus ſum. & clauſulis: In conſpectu populi Romani uomere poſtridie: Apparet uero quàm bene eum præcedant, uel anapæſtus, uel ille qui uidetur fini aptior, pæon. Sed & ſe ipſe ſequitur: Seruare quamplurimos. Sic melius, quàm choreo præcedente. Quis non turpe duceret? ſi ultima bre-

breuis + pro longa sit, Sed fingamus sic, non turpe duceret. Sed hic est illud inane quod dixi. Paululum enim more damus inter ultimum atq; proximum uerbũ, & turpe illud interuallo quodam producimus, alioqui sit exultantißimũ, & trimetri finis. Quis non turpe duceret? sicut illud, ore ſpiritum excipere liceret, ſi iungas, laſciui carminis est, sed interpunctis quibuſdam, & tribus quaſi initijs sit plenum autoritatis. Nec ego cum præcedentes pedes poſui, legem dedi, ne alij eſſent, ſed quid ſerè accederet, quod in præſentia uideretur optimũ, oſtendi. Et quidem optime est ſibi iũctus anapæſtus, ut qui sit pentametri finis, uel rhythmos, qui nomen ab eo traxit. Nam ubi libido dominatur, innocentiæ leue præſidium est. Nam ſynalœphe facit, ut ultimæ ſyllabæ pro una ſonent. Mollior fiet præcedẽte ſpondeo uel bacchio, ut ſi mutes idem, leue innocentiæ præſidium est. Non me capit (ut à magnis uiris diſſentiam) pæon, qui est ex tribus breuibus & longa. Nam est ipſe una plus breui anapæſto, facilitas & agilitas, quod quid ita placuerit his non uideo, niſi quod illum ferè probauerint, quibus loquendi magis quàm orandi ſtudium fuit. Nam & ante ſe breuibus gaudet pyrrhichio et choreo, mea uel noſtra facilitas. At præcedente ſpondeo tum plane finis eſt trimetri, cum ſit per ſe quoque ei contrarius. Principijs merito laudatur. Nam & primam ſtabilem & tres celeres habet, tamen hoc quoque meliores alios puto. Totus uero hic locus non ideo tractatur à nobis, ut oratio quæ ferri debet ac fluere, demetiendis pedibus, ac per-

+ præcedens longa fit.

Pæon.

Occupatio in loco, & neceſſaria.

pendendis syllabis consenescat. Nam id tum miseri, tũ in minimis occupati est. Neq; enim qui se totũ in hac cura cõsumpserit, potioribus uacabit, siquidẽ relicto rerũ pondere, ac nitore contẽpto, tesserulas (ut ait Lucilius) struet, et uermiculate inter se lexis committet. Nõne ergo refrigeretur + sic calor, et impetus pereat, + ut equorum cursum qui dirigit minuit, & passus qui æquat, cursum frangit, quasi uero numeri non fuerint in compositione deprehẽsi? Sicut poëma nemo dubitauerit imperito quodã initio fusum, & aurium mensura, & similiter decurrentium spatiorum obseruatione esse generatum, mox in eo repertos pedes. Satis igitur in hoc nos cõponit multa scribendi exercitatio, ut ex tempore etiam similia fundamus. Neque uero tam sint intuendi pedes, q̃ uniuersa comprehẽsio: ut uersum facientes, totum illum decursum non sex uel quinq; + partes, ex quibus constat uersus, aspiciunt. Ante enim carmen ortum est, quàm observatio carminis. Indeq; illud:

Fauni uatesq; canebant.

Ergo quem in poëmate locum habet uersificatio, eum in oratione compositio. Optime aũt de illa iudicant aures, quæ & plena sentiunt, & parum expleta desiderãt, & fragosis offenduntur, & lenibus mulcentur, & contortis excitantur, et stabilia probant, clauda deprehendũt, redundantia et nimia fastidiunt. Ideoq; docti rationem componendi + intelligunt, & indocti uoluptatem. Quædam uero arte tradi non possunt. Mutandus est casus, si durius is quo cœperamus feratur, num in quem transeamus

+ si ut equorũ cursum delicati minutis passib' frangunt.

+ pedes

Cõpositio quid in oratione.

+ intelligũt etiam indocti uolup.

mus ex quo præcipi potest? Figuræ laboranti etiã compositione uariata sæpe succurrũt. Quæ? cum orationis, tum etiam sententiæ, num præscriptum eius rei ullum est? Occasionibus utendum, & cum re præsenti deliberandum. Enimuero spatia ipsa quæ in hac quidẽ parte plurimum ualent, quod possunt nisi aurium habere iudicium? Cur alia paucioribus uerbis satis plena, uel nimium, alia pluribus breuia, & abscissa sunt? Cur in circunductionibus etiam cum sensus finitus est, aliquid tamen loci uacare uideatur? Neminem uestrũm ignorare arbitror iudices, hunc per hosce dies sermonem uulgi atque hanc opinionem populi Romani fuisse. Cur hosce potius quàm hos? Neque enim erat asperum. Rationem fortasse non reddam, sentiam esse melius. Cur non satis sit, sermonem uulgi fuisse? Compositio enim patebatur, ignorabam, sed ita ut audio, hoc animus accipit plenum sine hac geminatione non esse. Ad sensum igitur referenda sunt. Nequeas satis fortè quid seuerum, quid iucundum sit, intelligere, facias quidem natura duce melius quàm arte, sed naturæ ipsi ars inerit. Illud prorsus oratoris, scire, ubi quoque genere compositionis sit utendum. Ea duplex obseruatio, altera quæ ad pedes refertur, altera quæ ad cõprehensiones, quæ efficiuntur ex pedibus. & de his prius. Diximus igitur esse incisa, membra, circuitus. Incisum (quantum mea fert opinio) erit sensus non expleto numero conclusus, pleriſque pars membri. Tale est enim quo Cicero utitur: Domus tibi deerat, at habebas. Pecunia superabat, at

Incisum ꝗd Græci κόμμα.

egebas. Fiunt autem etiam singulis uerbis incisa, ut: Di-
Membrum κῶλον. ximus, testes dare uolumus. Incisum est, diximus. Mem-
brum autem est sensus numeris conclusus, sed à toto cor-
pore abruptus, & per se nihil efficiens. Id enim, O cal-
lidos homines, perfectum est, at remotum à cæteris um
non habet, ut per se manus, & pes, & caput: & O rem
excogitatam. Quando ergo incipit corpus esse? cum ue
nit extrema conclusio: Quem quæso nostrum fefellit id
uos ita esse facturos? quam Cicero breuissimam putat.
Itaque ferè incisa & membra mixta sunt, & conclusio-
Periodus. nem utique desiderant. Periodo plurima nomina dat Ci
cero, ambitum, circuitum, comprehensionem, continua-
tionem, circunscriptionem. Genera eius duo sunt, alte-
rum simplex, cum sensus unus longiore ambitu circun-
ducitur: alterum quod constat membris, & incisis, quæ
plures sensus habent. Aderat ianitor carceris, & carni
fex Prætoris, & reliqua. Habet periodos membra mini
mum duo. Medius numerus uidetur quatuor, sed reci-
pit frequẽter & plura. Modus eius à Cicerone, aut qua
tuor senarijs uersibus, aut ipsius spiritus modo termi-
natur. Præstare debet, ut sensum concludat, sit aperta,
ut intelligi possit, non immodica, ut memoria contineri.
† stabile est Membrum longius iusto tardum, breuius † instabile est.
Vbicunque acriter erit & instanter pugnaciter que di-
cendum, membratim cæsimq; dicemus. Nam hoc in ora-
†alioqui tione plurimũ ualet, † adeóque rebus accommodanda
compositio, ut asperis asperos etiam numeros adhiberi
oportet, & cum decente æque audientem inhorrescere.

Mem-

Membratim plerunque narrabimus, aut ipſas periodos maioribus interuallis, & uelut laxioribus nodis reſoluemus, exceptis quæ non docendi gratia, ſed ornandi narrantur, ut in Verrem Proſerpinæ raptus. Hæc enim lenis & fluens contextus decet. Periodos apta proœmijs maiorum cauſarum, ubi ſolicitudine, commendatione, miſeratione res eget. Item communibus locis, & in omni amplificatione, ſed poſcitur tum auſtera, ſi accuſes, tum fuſa, ſi laudes. Multum & in epilogis pollet. Totum autem adhibendum eſt, quo ſit amplius compoſitionis genus, cum iudex non ſolum rem tenet, ſed etiam captus eſt oratione, & ſe credit actori, & uoluptate iã ducitur. Hiſtoria non tam finitos numeros, quàm orbem quendam contextúmque deſiderat. Nanque omnia eius membra connexa ſunt, quoniam lubrica eſt, ac fluit, ut homines, qui manibus inuicem apprehenſis gradum firmant, continent & continentur. Demonſtratiuum genus omne fuſiores habet liberioréſque numeros. Iudiciale & concionale ut materia uarium eſt, ſic etiam ipſa collocatione uerborum: ubi iam nobis pars ex duabus (quas modo fecimus) ſecunda tractanda eſt. Nam quis dubitat alia lenius, alia concitatius, alia ſublimius, alia + pugnacius, alia grauius eſſe dicenda? Grauibus, ſublimibus, ornatis, longas magis ſyllabas cõuenire? Ita ut lenia ſpatium, ſublimia & ornata claritatẽ quoq; uocum poſcãt, potius quàm his contraria. Magis laudarem, breuibus argumenta, partitiones, iocos, & quicquid eſt ſermoni magis ſimile. Itaque cõponemus proœmium uarie

+ pugnãtius

atque ut sensus eius postulabit. Neque enim accesserim Celso, qui unam quandam huic parti formam dedit, & optimam compositionem esse proœmij, ut apud Asinium dixit: Si Cæsar ex omnibus mortalibus, qui sint, ac fuerint, posset huic causæ disceptator legi, non quisquã te potius optandus nobis fuit. Non quia negem hoc bene esse compositum, sed quia legem hanc esse componendi in omnibus principijs recusem. Nam iudicis animus uarie præparatur, tum miserabiles esse uolumus, tum modesti, tum acres, tum graues, tum blandi, tum flectere, tum ad diligentiam hortari. Hæc ut sunt diuersa natura, dissimilem componendi quoq; rationem desiderant. An similibus Cicero usus est numeris in exordio pro Milone, pro Cluentio, pro Q. Ligario? Narratio ferè tardiores, atq; (ut sic dixerim) modestiores desiderat pedes, & nominibus maxime mixtos. Nã & uerbis, ut sæpius pressa est, ita interim insurgit, sed docere & instigere animis res semper cupit, quod minime festinantiũ opus est. Ac mihi uidetur tota narratio constare longioribus membris, breuioribus periodis. Argumenta acria, & excitata, pedibus quoq; ad hanc naturam accommodatis utentur. Non tamẽ ita ut trochæis quæ celeria quidem, sed sine uiribus sunt. Verum quamuis sint breuibus longisq; mixta, non tamẽ plures longas quàm breues habentia. Illa sublimia, spatiosas clarasq; uoces habent, & mant amplitudinem. Dactyli quoque ac pæones, etiamsi maiori ex parte syllabis breuibus, temporibus tamen satis pleni. Aspera contrà, iambis maxime concitantur,

non

non ſolum quod ſint è duabus modò ſyllabis, eóq; frequẽtiorem quaſi pulſum habent, quæ res lenitati contraria eſt, ſed etiam quod omnibus partibus inſurgũt, & à breuibus in longas nituntur, & creſcunt: ideóq; meliores choreis, qui à longis in breues cadunt. Summiſſa, qualia in epilogis, lentas & ipſa & minus exclamãtes exigũt. Vult eſſe Celſus aliquam & ſuperiorem cõpoſitionem, quam ſi quidẽ ſciremus, doceremus, ſed ſit neceſſe eſt tarda & ſupina. Verũ niſi ex uerbis atque ſententijs per ſeſe id quæritur, ſatis odioſa eſſe non poterit. Deniq;, ut ſemel finiam, ſic ferè componendũ, quo modo pronũciandum erit. An non in procœmijs plerũq; ſubmiſi, niſi cum in accuſatione concitãdus eſt iudex, aut aliqua indignatione complẽdus? In narratione pleni atq; expreſi? In argumẽtis citati, atque ipſo etiam motu celeres ſumus? ut in locis ac deſcriptionibus fuſi ac fluẽtes, in epilogis plerunq; deiecti & infracti? Atqui corporis quoq; +motibus ſua quædam tempora, & ad ſigna pedũ, non minus ſaltationi, q̃ modulationibus adhibet muſica ratio + numeros. Quid nõ uox + ad actus accommodatur naturæ ipſarum de quibus dicimus rerum? Quo minus id mirũ in pedibus oratiõis, cum debeant ſublimia ingredi, lenia duci, acria currere, delicata fluere. Itaq; ubi eſt neceſſe, affectamus etiam. Tumor rerum + etiam ſpondeis atque iambis maxime continetur:

Pronunciatio ſingularum partiũ orationis.

+numerorũ

+artus

+ex

Hydroargus ſceptra mihi liquit Pelops.

At ille comicus æque ſenarius, quẽ trochaicum uocant, pluribus choreis, q trochæi ab alijs dicũtur. Pyrrhichius

quidem decurrit, sed quantum celeritatis habet, tantum grauitatis amittit:

† dixit etiã in carmine iambis crassantur.

Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem? Aspere uero, & male † dictum etiam in carmine iambis crassatur: Quis hoc potest uidere? quis potest pati? Nisi impudicus & uorax, & aleo?

In uniuersum autẽ, si sit necesse, duram potius atq; asperam cõpositionẽ malim esse, quàm effœminatã & eneruem, qualis apud multos, & quotidie magis lasciuimus. scilicet in tonorũ modis saltitantes. Ac ne tam bona quidem ulla erit, ut debeat esse continua, & ideo eosdẽ semper pedes ire. Nam & uersificandi † genus est unam legem omnibus sermonibus dare, & id cum manifesta affectatiõe, cuius rei maxime cauẽda suspicio est, tũ etiã tedium ex similitudine ac facietatẽ creat. Quodq; est dulcius magis perdit, amittitq; & fidẽ, & affectus, motusq; omnis, qui est in hac cura deprehensus, nec potest ei credere, nec propter eum dolere, & irasci iudex cui putat hoc uacare. Ideoq; initia quædã quasi foluenda de industria sunt, quædã ita maximi laboris, ne laborata uideantur. Sed neq; longioribus q̃ oportet hyperbatis cõpositioni seruiamus, ne quæ eius gratia fecerimus, propter eam fecisse uideamur. Et certe nullũ aptum atq; idoneũ uerbum † prætermittemus gratia lenitatis. Neq; enim erit ullũ tam difficile, quod non cõmode inseri possit, nisi qd in euitãdis eiusmodi uerbis nõ decorẽ compositionis quærimus, sed facilitatẽ. Nõ tamẽ mirabor Latinos magis indulsisse cõpositioni, q̃ atticos, quãuis minus in uerbis

† modus

† amittem°

bis habeant uarietatis & gratiæ. Nec uitium dixerim, si Cicero à Demosthene paululum in hac parte desciuit. Sed quæ sit differentia nostri græciq; sermonis, explicabit summus liber. Compositio(nã finẽ imponere egresso destinatum modum uolumini festino) debet esse honesta, iucunda, uaria. Eius tres partes, ordo, coniunctio, numerus. Ratio in adiectione, detractione, mutatione, usu, pro natura rerũ, quas dicimus. Cura magna ut sentiẽdi atq; loquendi, prior sit. Dißimulatio curæ præcipua, ut numeri sponte fluxisse, non arcessiti & coacti esse uideantur. Libri noni FINIS. Cõpositiõis partes.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER DECIMVS.

De copia uerborum. Cap. I.

ED hæc loquendi præcepta sicut cognitioni sunt necessaria, ita non satis ad uim dicendi ualent, nisi illis firma quædam facilitas, quæ apud Græcos λέξις nominatur accesserit, ad quam scribẽdo plus an legendo, an dicendo cõferatur, solere quæri scio. Quod esset diligentius nobis examinandum, si qualibet earum rerum possemus una esse contenti. Verum ita sunt inter

se

+ ut si q nexus eisdē defuerint.

se connexa & indiscreta omnia, + ut si quid ex his defuerit, frustra sit in cæteris laboratū. Nā neq; solida atq; robusta fuerit unq̄ eloquentia, nisi multo stylo uires acceperit, & citra lectionis exemplum labor ille carens rectore fluit. Qui autē sciet quo sint quæq; modo dicēda, nisi tanq̄ in procinctu paratā quidē ad omnes casus habuerit eloquentiam, uelut clausis thesauris incubabit. Non aūt ut quicq; præcipue necessariū est, sic ad efficiendū oratorē maximi protinus erit momenti. Nā certe cū sit in eloquendo positum oratoris officiū, dicere ante omnia est, atq; hic initium eius artis fuisse manifestū est: proximam deinde imitationem, nouissimā scribendi diligentiam. Sed ut peruenīri ad summa nisi ex principijs non potest, ita procedente iam opere minima incipiunt esse quæ prima sunt. Verū nos nō quo modo sit instituendus Orator, hoc loco dicimus: nā id quidē aut fatis, aut certe uti potuimus, dictū est, sed ut athleta qui + omnes iam perdidicerit à præceptore numeros, quo genere exercitationis ad certamina præparādus sit. + Igitur eum qui res inuenire et disponere scit, uerba quoque & eligendi, & collocādi rationē perceperit, instruamus quæ in oratione dicere facercq; optime quāfacilime posſit. Non + ergo dubium est, quin ei uelut opes sint quædam parādæ, quibus uti ubicunq; desideratum erit, posſit, ea constāt copia rerum ac uerborum. Sed res propriæ sunt cuiusq; causæ, aut paucis cōmunes, uerba in uniuersas parāda: quæ si rebus singulis essent singula, minorē curam postularēt, nam cuncta sese cum ipsis protinus re-

+ omnia

+ Ita

+ Num

bus

bus offerrent. Sed cum alijs sint alia aut magis propria, aut magis ornata, aut plus efficiẽtia, aut melius sonãtia, debent esse non solum nota omnia, sed in promptu, atq; ut ita dicam, conspectu, ut cum se iudicio dicentis ostenderint, facilis ex his optimorũ sit electio. Equidem scio quosdã collecta, quæ idem significarẽt uocabula, solitos ediscere, quo facilius & occurreret unum ex pluribus, & cum essent usi aliquo, si breue intra spatiũ rursus desiderarentur, effugiendæ repetitionis gratia sumerent aliud, quo idem intelligi posset: quod cum est puerile, & cuiusdam infelicis operæ, tum etiam utile parum, turbã enim mõ congregat, ex qua sine discrimine occupet proximum quodq;. Nobis autem copia cum iudicio parãda est, uim orandi, non circulatoriam uolubilitatem spectantibus: id autem consequemur optima legẽdo atq; audiendo. Non solum enim nomina ipsa rerũ cognoscemus hac cura, sed quid quoq; loco sit aptissimũ, omnibus enim serè uerbis, præter pauca quæ sunt parũ uerecũda, in oratione locus est. Nam scriptores quidem iamborum ueterisq; comœdiæ, etiã in illis sæpe laudãtur, sed nobis nostrum opus + intueri satis est. Omnia uerba, exceptis de quibus dixi, sunt alicubi optima: nam & humilibus interim & uulgaribus est opus, et quæ nitidiore in parte uidentur, sordida, ubi res poscit proprie dicũtur. Hæc ut sciamus, atq; eorum non significationem modò, sed formas etiam mensurasq; norimus, ut ubicunq; erunt posita cõueniant, nisi multa lectione atq; auditione assequi nullo modo possumus, cum omnem enim sermonem auribus pri-

Dãnat eos q in synonymis colligẽdis & ediscẽdis multũ operę ponũt.

+ interim tueri.

primum accipiamus, propter quod infantes à mutis nutricibus iussu regum in solitudine educati, etiamsi uerba quædam emisisse traduntur, tamẽ loquendi facultate caruerunt. Sunt autem alia huius naturæ, ut idem pluribus uocibus declarent, ita ut nihil significationis, quo potius utaris, intersit, ut ensis & gladius: alia quæ etiamsi propria rerum aliquarum sint nomina, τροπικῶς tamen ad eundem intellectum feruntur, ut ferrum & mucro. Nã per abusionem sicarios etiam omnes uocamus qui cædẽ telo quocunq; commiserint: alia circuitu uerborum plurium ostendimus, quale est: Et preßi copia lactis. Plurima uero mutatione figuramus: Scio, nõ ignoro, et, non me fugit, nõ me præterit, & quis nescit? nemini dubium est. Sed etiã ex proximo mutuari licet: nã & intelligo & sentio & uideo sæpe idẽ ualẽt quod scio, quorum nobis ubertatẽ ac diuitias dabit lectio, ut his nõ solum quomodo occurrerint, sed etiã quomodo oportet, utamur. Non semper enim hæc inter se idem faciunt, nec sicut de intellectu animi rectè dixerim uideo, ita de uisu oculorũ intelligo, nec ut mucro gladiũ, sic mucronẽ gladius ostendit. Sed ut copia uerborũ sic paratur, ita non uerborum tantum gratia legendum uel audiendum est. Nam omnium quæcunq; docemus, hæc sunt exempla potentiora etiam ipsis quæ tradũtur artibus, cũ eò, qui discit, perductus est, ut intelligere ea sine demonstrãte, & sequi iam suis uiribus posßit, quia quæ doctor præcipit, orator ostendit. Alia uero audientes, alia legẽtes magis adiuuant. Excitat qui dicit, spiritu ipso, nec imagine & ambi-

Apud ueteres telum, & qbuscũq; armis fere et qbus ledere quẽ, & qbus defẽdere hostium uim à nobis possemus accipiebatur. Nã ut ait Iurisperitus ei⁹ significatio latissime patebat.

ambitu rerum, sed rebus incēdit: uiuunt enim omnia & mouentur, excipimusq́; noua illa uelut nascētia, cū fauore ac solicitudine: nec fortuna mō iudicij, sed etiā ipsorum qui orant periculo afficimur. Præter hæc uox, & actio decora, commodabit quid quisq; locus postulabit. Pronunciandi uel potentißima in dicēdo ratio, & ut semel dicam, omnia docet. In lectione certius iudiciū, qd' audienti frequenter, aut suus cuiq; fauor, aut ille laudantium clamor extorquet: pudet enim dissentire, & uelut tacita quadam uerecundia inhibemur plus nobis credere, cum & interim uitiosa pluribus placeāt: & à corrogatis laudentur etiam quæ non placent: sed è contrario quoq; accidit, ut optime dictis gratiā praua iudicia nō referant. Lectio libera est, nec actionis impetu transcurrit, sed repetere sæpius licet, siue dubites, siue memoriæ penitus affigere uelis. Repetamus autem & tractemus, et ut cibos mansos ac propè liquefactos dimittimus, quo facilius digerantur: ita lectio non cruda, sed multa iteratione mollita, & uelut cōfecta memoriæ imitationiq́; tradatur, ac diu non nisi optimus quisq;, & qui credentem sibi minime fallat, legendus est, sed diligēter, & penè ad scribēdi solicitudinem: nec per partes modo scrutanda oīa, sed perlectus liber utiq; ex integro resumendus, præcipueq́; oratio, cuius uirtutes frequēter ex industria quoq; occultantur. Sepe enim præparat, dißimulat, insidiatur orator, +eaq́; à prīa ꝑte actiōis dicit, quæ sunt forte in summa profutura, itaq; suo loco minus placēt, adhuc nobis quare dicta sint ignorātibus, ideoq́; erūt

+atq; in prima.

cogni

cognitis omnibus, repetenda. Illud uero utilissimũ, nosse eas causas quarum orationes in manus sumpserimus, & quoties continget utrinq; habitas legere actiones, ut Demosthenis atq; Aeschinis inter se cõtrarias. Et Ser. Sulpitij atq; Messalæ, quorũ alter pro Aufidia, contrà dixit alter. Et Pollionis & Cassij reo Aspernate aliasq; plurimas. Quinetiã si minus pares uidebuntur, aliquæ tamen ad cognoscendã litium quæstionem recte requirẽtur, ut contra Ciceronis orationes: Tiberonis in Q. Ligariũ, & Hortensii pro Verre. Quinetiam easdem causas ut quisq; egerit, utile erit scire: nam pro domo Ciceronis dixit Calidius, & pro Milone orationem Brutus exercitationis gratiâ scripsit, etiamsi egisse eum Cor. Celsus falso existimat: & Pollio ac Messala defenderunt eosdẽ: Et nobis pueris insignes pro Voluseno Catulo, Domitij Afri, Crispi Pasieni, Decimi, Lælij orationes ferebãtur.

† omnes

Neq; id statim legenti persuasum sit, omnia quæ † magni autores dixerint, utiq; esse perfecta: nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorũ suorum uoluptati: nec semper intendunt animos, & non nunq̃ fatigantur, cum Ciceroni dormitare interim Demosthenes, Horatio uero etiam Homerus ipse uideatur. Summi enim sunt, homines tamen, accidit q; his, qui, quid apud illos † repererunt, dicendi legem putant, ut deteriora imitẽtur: id enim est facilius, ac se abunde similes putent, si uitia magnorum consequantur. Modeste tamen & circũspecto iudicio de tantis uiris pronũciandum est, ne quod plerisq; accidit, damnent quæ nõ intelligunt:

† reperitur.

ligunt: ac si necesse est in alteram errare partem, omnia eorũ legentibus placere, q̃ multa † displicere maluerim. † despicere

Plurimum dicit oratori conferre Theophrastus lectionem poëtarum, multiq; eius iudicium sequuntur, neq; id immeritò: nanq; ab his & in rebus spiritus, & in uerbis sublimitas, & in affectibus motus omnis, & in personis decor petitur, præcipueq; uelut attrita quotidiano actu forensi ingenia, optime rerum talium blanditia reparantur, ideoq; in hac lectione Cicero requiescendum putat. Meminerimus tamẽ nõ p oĩa poëtas esse oratori sequendos, nec libertate uerborũ, nec licẽtia figurarũ, totumq; illud studiorum genus ostentationi comparatũ, & præter id quod solam petit uoluptatem, eamq; etiam fingendo non falsa modò, sed etiam quædam incredibilia sectatur, patrocinia quoq; aliquo iuuari, quod alligatũ ad certam pedum necessitatem non semper proprijs uti possit, sed depulsum à recta uia necessario ad eloquẽdi quædã diuerticula confugiat. Nec mutare quædam modo uerba, sed extendere, corripere, conuertere, diuidere cogatur: nos uero armatos stare in acie, & summis de rebus decernere, & ad uictoriam niti. Neq; ego arma squalere situ ac rubigine uelim, sed fulgorẽ inesse qui terreat qualis est ferri, quo mẽs simul uisusq; perstringitur, nõ qualis auri argentiq; imbellis, & potius habendi periculosus. Historia quoq; alere orationẽ quodam molli iucundoq; succo potest: uerum & ipsa sic est legenda, ut sciamus plerasq; eius uirtutes oratori esse uitãdas: est enim proxima poëtis, & quodammodo carmen solutum est,

& ſcribitur ad narrandum, non ad probãdum, totumq; opus non ad †actũ rei pugnamq; præſentem, ſed ad memoriã poſteritatis, & ingenij famã componitur, ideoq; & uerbis remotioribus, et liberioribus figuris narrãdi tædium euitat. Itaq; ut dixi, neque Salluſtiana breuitas, qua nihil apud aures uacuas atq; eruditas poteſt eſſe perfectius, apud occupatum uarijs cogitationibus iudicem, & ſæpius ineruditum captanda nobis eſt: neque illa T. Liuij lactea ubertas ſatis docebit eum qui non ſpeciẽ expoſitionis, ſed fidem quærit. † Quod dicere fortius audeo, quia M. Tullius ne Thucididẽ quidẽ aut Xenophontem utiles oratori putat, quãquã illum bellicum canere, huius ore Muſas eſſe locutas exiſtimet. Licet tamen nobis in digreſſionibus uti uel hiſtorico nõnunq; nitore, dũ in his, de quibus erit quæſtio, memineri mus non athletarum thoros, ſed militũ lacertos, nec uerſicolorẽ illã, qua Demetrius Phalereus dicebatur uti, ueſtem bene ad forenſem puluerem facere. Eſt & alius ex hiſtorijs uſus, & is quidem maximus, ſed non ad præſentem pertinẽs locum, ex cognitione rerũ exemplorumq;, quibus in primis inſtructus eſſe debet orator: nec oĩa teſtimonia expectet à litigatore, ſed pleraq; ex uetuſtate diligenter ſibi cognita ſumat, hoc potẽtiora, qd' ea ſola criminibus, odij, & gratiæ uacant. A philoſophorum uero lectione ut eſſent nobis multa petẽda, uitio factum eſt oratorum, qui quidem illis optima ſui operis parte ceſſerunt. Nam & de iuſtis, honeſtis, utilibus, quæq; ſunt iſtis contraria, & de rebus diuinis maxime dicunt, & argumentatur

acris

† intuitum

† Addo qd M. Tulius Vide Laertium in uita Xenophontis.

eriter, & altercationibus atq; interrogationibus oratorem futurũ optime Socratici præparãt. Sed his quoq; adhibendum est simile iudicium, ut etiam cum in rebus uersemur ijsdem, non tamen eandem esse conditionẽ sciamus litiũ ac disputationũ, fori & auditorij, præceptorũ ac periculorũ. Credo exacturos plerosq;, cum tantum esse utilitatis in legendo iudicemus, ut id quoque adiungamus operi, qui sint legendi, quæ in autore quoq; præcipua uirtus, sed persequi singulos infiniti fuerit operis, quippe cũ in Bruto M. Tullius tot millibus uersuum de Romanis tantum oratoribus loquatur, & tamen de omnibus ætatis suæ, + quibus cum uiuebat, exceptis Cæsare atq; Marcello, silentium egerit: quis erit modus si & illos, & qui postea fuerunt, & Græcos omnes, et philosophos, + & poëtas persequi uelimꝰ Fueritigitur breuitas illa tutissima, quæ est apud Liuium in epistola ad filium scripta, legendos Demosthenem, atq; Ciceronẽ, tũ ita ut quisque esset Demostheni & Ciceroni simillimus. Non est tamen dissimulanda nostri quoq; iudicij summa. Paucos enim, uel potius uix ullum ex his qui uetustatem pertulerunt, existimo posse reperiri, qui iudicium adhibentibus non allaturus sit utilitatis aliquid, cum se Cicero ab illis quoque uetustissimis autoribus, ingeniosis quidem, sed arte carentibus, plurimum fateatur adiutum. Nec multò aliter de nobis sentio: quotus enim quisq; inueniri tam demẽs potest, qui ne minima quidem alicuius certæ fiducia partis memoriã + posteritatis sperauerit? + artis Qui si qs est, intra primos statim uersus deprehẽdetur.

+ ista clausula nõ erat in exemplari.

& citius nos dimittet, quàm ut eius nobis magno temporis detrimento constet experimentum. Sed non quicquid ad aliquam partem scientiæ pertinet, protinus ad faciendam etiam phrasin, de qua loquimur, accommodatum est. Verũ antequã de singulis loquar, pauca in universum de uarietate opinionum dicenda sunt. Nam quidam solos ueteres legendos putant, neq; in ullis alijs esse naturalem eloquentiã, & robur uiris dignum, arbitrantur: Alios recens hæc lasciuia delitiæq;, & omnia ad uoluptatem multitudinis imperitæ composita delectant. Ipsos etiam qui rectum dicendi genus sequi uolunt. Alij pressa demum & tenuia, & quæ minimum ab usu quotidiano recedant, sana & uere Attica putant. Quosdam elatior ingenij uis, & magis concita, & plena + spritus capit. Sunt & lenis, & nitidi, & compositi generis non pauci amatores: de qua differentia disseram diligẽtius, cum de genere dicendi quærendum erit. Interim summatim quid à qua lectione petere possint, qui confirmare facultatem dicendi uolũt, attingam. Paucos enim qui sunt eminẽtissimi excerpere in animo est, facile est autẽ studiosis, qui sint his similimi iudicare: ne quisquã quærat omissos fortè aliquos eorũ, quos ipse ualde probet. Fateor enim plures legẽdos esse, q̃ q à me noiabuntur. Sed nũc genera ipsa lectionũ quæ præcipue cõuenire intẽdentibus, ut oratores fiãt existimẽ, psequar. Igitur ut Aratus à Ioue incipiendũ putat, ita nos rite cœpturi ab Homero uidemur. Hic enim, quemadmodum ex oceano dicit ipse animũ uim fontiũq; cursus initiũ capere, omnibus

+ spurcitijs

ἐκ Διὸς ἀρχώμεθα. Homerus.

bus eloquentiæ partibus exemplum & ortum dedit. Hunc nemo in magnis sublimitate, in paruis proprietate superauerit. Idem lætus ac præssus, iucundus, ac grauis, tum copia tum breuitate mirabilis, nec poëtica modò, sed oratoria uirtute eminentissimus. Nã ut de laudibus, exhortationibus, consolationibus taceam, nonne uel unus liber, quo missa ad Achillem legatio continetur, uel in primo inter duces illa contentio, uel dictæ in secundo sententiæ, omnis litis ac consiliorum explicãt artes? Affectus quidem uel illos, uel mites hos concitatos, nemo erit tam indoctus, qui non in sua potestate hũc autorem habuisse fateatur. Age uero, non utriusq; operis ingressus in pauciſsimis uersibus legem proœmiorum non dico seruauit, sed constituit? Nam & beneuolum auditorem inuocatione dearum, quas præsidere uatibus credi tum est, & intentum proposita rerum manigtudine, & docilem summa celeriter comprehensa facit. Narrare uero quis breuius, quàm qui mortem nunciat patrocli? quis significantius potest, quàm qui Curetũ Actolorũq; prælium exponit? Iam similitudines, amplificationes, exempla digressus, signa rerum, & argumenta, cæteraq; probandi ac refutandi, sunt ita multa, ut etiam qui de artibus scripserunt, plurima earũ rerum testimonia ab hoc poëta petãt. Nam epilogus quidem quis unquam poterit illis Priami rogantis Achillẽ precibus æquari? Quid? in uerbis, sentẽtijs, figuris, dispositi totius operis nõne humani ingenij modum excedit, ut magni sit uiri, uirtutes eius non emulatione, quod fieri non potest, sed

intellectu sequi. Verũ hic omnes sine dubio, & in omni genere eloquentiæ procul à se reliquit: + Epicos tamen præcipue, uidelicet quia clarißima in materia similis cõparatio est. Raro assurgit Hesiodus, magnáq; pars eius in nominibus est occupata, tamen utiles circa præcepta sententiæ lenitasq; uerborum, & compositionis probabilis: daturq; ei palma in illo medio genere dicendi. Contrà in Antimacho uis & grauitas, & minime uulgare eloquentiæ genus, habet laudem. Sed quamuis ei secundas ferè Grammaticorum consensus deferat, et affectibus, & iucunditate, & dispositione, & omnino arte deficitur, ut plane manifesto appareat quãto sit aliud proximum esse, aliud secundum. Panyasim ex utroq; mixtum putant, in eloquendo neutrius æquare uirtutes, alterum tamen ab eo materia, alterum disponendi ratione superari. Apollonius in ordinem à Grammaticis datum non uenit, quia Aristarchus atq; Aristophanes poëtarum iudices, neminem sui temporis in numerum rede gerunt, non tamen contemnendum ededit opus, æquali quadam mediocritate. Arati materia motu caret, ut in qua nulla uarietas, nullus affectus, nulla persona, nulla cuiusquam sit oratio, sufficit tamẽ operi cui se parem credidit. Admirabilis in suo genere Theocritus, sed Musa illa rustica & pastoralis, non forum modò, uerũ ipsam etiam urbem reformidat. Audire uideor undiq; congerentes nomina plurimorum poëtarum. Quid? Herculis acta nõ bene Pisandros? Quid? Nicandrũ frustra secuti Macer atq; Vergilius? Quid? Euphorionẽ frustra trã-

sibis

¶Heroicos Hesiodus.

Antimachꝰ.

Panyasis.

Apollonius

Aratus.

Theocritus

ſibimus? quem niſi probaſſet Vergilius, idem nunq̃ certe conditorum Chalcidico uerſu carminũ feciſſet in Bucolicis mentionẽ. Quid? Horatius fruſtra Tyrtæum Homero ſubiungit? Nec ſanè quiſquã eſt tam procul à cognitione eorum remotus, ut non indicem certe ex bibliotheca ſumptũ transferre in libros ſuos poßit. Nec ignoro igitur quos trãſeo, nec utiq; damno, ut quid dixerim in omnibus utilitatis aliquid, ſed ad illos iã perfectis cõſtitutisq́; uiribus reuertemur, quod in cœnis grandibus ſæpe facimus, ut cũ optimis ſatiati ſimus, uarietas tamẽ nobis ex uilioribus grata ſit. Tũc & elegiam uacabit in manus ſumere, cuius princeps habetur Callimachus: ſecũdas confeßione plurimorũ Philætas occupauit. Sed dum aſſequimur illam firmã, ut dixi, facilitatẽ, optimis aſſuescendum eſt, & multa magis q̃ multorum lectiõe formandus & ducendus eſt color. Itaq; ex tribus receptis, Ariſtarchi iudicio, ſcriptoribus iamborum, ad ἕξιν maximè pertinebit unus Archilochus. Summa in hoc uis elocutionis, cũ ualidæ, tum breues uibrantesq́; ſentẽtiæ, plurimũ ſanguinis atq; neruorũ adeò ut uideatur quibuſdã quod quoquam minor eſt, materiæ eſſe, non ingenij uitiũ. Nouem uero Lyricorum longe Pindarus princeps, ſpiritu, magnificentia, ſententijs, figuris, beatißimus rerum uerborumq́; copia, & uelut quodã eloquentiæ flumine, propter quæ Horatius nemini credit eũ imitabilẽ. Steſichorus q̃ ſit ingenio ualidus, materiæ quoq; oſtendũt, maxima bella, & clarißimos canentẽ duces, et Epici carminis onera lyra ſuſtinentem: reddit enim perſonis in agendo

Callimachus Philætas.

Pindarus.

Steſichorus.

simul loquendoq; debitam dignitatem, ac si tenuisset modum, uidetur emulari proximus Homerũ potuisse, sed redundat atq; effunditur, quod ut est reprehendẽdum, ita copiæ uitiũ est. Alcæus in parte operis aureo plectro meritò donatur, qui tyrannos insectatus, multum etiam moribus confert, in eloquendo quoq; breuis & magnificus & diligens, plurimumq; Homero similis, sed in lusus & amores descendit, maioribus tamẽ + aptior Simonides tenuis, alioqui sermoni proprio, & iucũditate quadam commendari potest, præcipua tamen eius in cõmouenda miseratione uirtus, ut quidã in hac eum parte omnibus eiusdem operis autoribus præferat. Antiqua comœdia cum synceram illam sermonis Attici gratiam propè sola retinet, tũ facundissimæ libertatis, etsi est in insectandis uitijs præcipua, plurimum tamẽ uirium etiam in cæteris partibus habet. Nam & grandis, & elegans, & uenusta, & nescio an illa, post Homerum tamẽ, quem ut Achillem semper excipi par est, aut similior sit oratoribus, aut ad oratores faciendos aptior. Plures eius autores, Aristophanes tamen et Eupolis Cratinusq; præcipui. Tragœdias primum in lucẽ Aeschylus protulit, sublimis & grauis & grandiloquus sæpe usq; ad uitium: sed rudis in plerisq; & incõpositus, propter quod correctas eius fabulas in certamẽ deferre posterioribus Poëtis Athenienses permisere, suntq; eo modo multi coronati. Sed longe clarius illustrauerunt hoc opus Sophocles atq; Euripides, quorũ in dispari dicẽdi uia uter sit Poëta melior, inter plurimos quæritur, idq; ego sanè, quo-

Alcæus.

+ Altior Simonides.

Antiqua Comœdia.

Aeschylus.

Sophocles Euripides.

quoniam ad præsentem materiam nihil pertinet, iniudicatum relinquo. Illud quidem nemo nõ fateatur necesse est, his qui se ad agendum comparent, utiliorem longe fore Euripidem, nãque is & in sermone, quod reprehẽdunt, quibus grauitas, & cothurnus, & sonus Sophoclis uidetur esse sublimior, magis accedit oratorio generi, & sententijs densus, & in his quæ à sapiẽtibus tradita sunt penè ipsis par, & in dicẽdo, ac respõdẽdo, + cuilibet eorũ qui fuerũt in foro diserti, comparãdus. In affectibus uero cum omnibus mirus, tum in his qui miseratione constant facile præcipuus. Hunc & admiratus maxime est, ut sæpe testatur, & secutus quanquam in opere diuerso Menãder, qui uel unus, meo quidem iudicio, diligenter lectus, ad cũcta quæ præcipimus, effingẽda sufficiat. Ita omnem uitæ imaginem expressit, tanta in eo inueniendi copia, eloquendi facultas: ita est omnibus rebus, personis, affectibus accommodatus. Nec nihil profecto uiderũt, qui orationes, quæ Charisii nomine edũtur, à Menandro scriptas putant. Sed mihi longe magis orator probari in ope suo uidetur, nisi forte aut illa mala iudicia, quæ ἐπιτρέπουσας, ἐπικλήρους, + Locros, habent aut meditatiões in Psophode, & Nomothete, Hypobolimæo, non omnibus oratorijs numeris sunt absolutæ. Ego tamen plus adhuc quiddam collaturum declamatoribus puto, quoniam his necesse est secundum conditionem controuersiarum plures subire personas, patrum, filiorum, maritorum, militum, rusticorum, diuitum, pauperum, irascentium, precantium, mitium, asperorum, in

+ ciuiliter

Menander.

Charisij orationes.

+ lectos

†ad hęc poëtæ decor

quibus omnibus mire cuſtoditur † ab hoc poëta decor. Atq; ille quidē omnibus eiuſdem operis autoribus abſtu lit nomen, & fulgore quodā ſuæ claritatis tenebras ob duxit. Habent tamen alij quoq; comici, ſi cū uenia legan

Philemon.

tur, quædā quæ poſſis decerpere, & præcipue Philemō, qui ut praui ſui temporis iudicijs Menādro ſæpe præla

†eſſe

tus eſt, ita conſenſu tamē omniū meruit † credi ſecūdus. Hiſtoriā multi ſcripſere præclare, ſed nemo dubitat lon ge duos cæteris præferendos, quorū diuerſa uirtus lau dem penè eſt parē cōſecuta. Dēſus & breuis et ſemper

Thucydides

inſtans ſibi Thucydides. Dulcis & candidus & effuſus

Herodotus.

Herodotus. Ille cōcitatis, hic remiſſis affectibus melior:

Theopōpus

Ille cōcionibus, hic ſermōibus: Ille ui, hic uoluptate. The opompus his proximus, ut in hiſtoria prædictis minor, ita oratori magis ſimilis, ut qui ante q̄ eſt ad hoc opus

Philiſtus.

ſolicitatus, diu fuerit orator. Philiſtus quoque meretur qui turbæ, quamuis bonorū poſt eos autorū, eximatur, imitator Thucydidis, & ut multo infirmior, ita aliqua tenus lucidior. Ephorus, uti Iſocrati uiſum, calcaribus

Ephorus.

eget. Clitarchi probatur ingeniū, fides infamatur. Lon

Clitarchus.

go poſt interuallo temporis natus Timagines, uel hoc

Timagines.

ipſo probabilis, qd' intermiſſam hiſtorias ſcribēdi indu ſtriā, noua laude reparauit. Xenophon nō excidit mihi, ſed inter philoſophos reddendus eſt. Sequitur oratorum

Demoſthen.

ingens manus, ut cum decem ſimul Athenis ætas una tu lerit, quorum longe princeps Demoſthenes, ac penè lex orādi fuit, tanta uis in eo, tam denſa omnia, ita quibuſ dam neruis intenta ſunt, tam nihil otioſum, is dicendi

mo-

modus, ut nec quod desit in eo, nec quod redundet, inue-
nias. Plenior Aeschines & magis fusus, & grandiori si-
milis, quo minus strictus est, carnis tamen plus habet, la- Aeschines.
certorũ minus. Dulcis in primis & acutus Hyperides, Hyperides.
sed minoribus causis, ut non dixerim utilior, magis par.
His ætate Lysias maior subtilis atque elegans, & quo Lysias.
nihil, si oratori satis sit dicere, quæras perfectius, nihil
enim est inane, nihil arcessitum, puro tamen fonti quàm
magno flumini propior. Isocrates in diuerso genere di Isocrates.
cẽdi nitidus & † compositus, & palæstræ quàm pugnæ †comptus
magis accommodatus, omnes dicendi ueneres sectatus
est, nec immeritò, auditorijs enim se, non iudicijs com-
pararat. In inuentione facilis, honesti studiosus, in com-
positione adeò diligens, ut cura eius reprehendatur.
Neque ego in his de quibus sum locutus, has solas uirtu-
tes, sed has præcipuas puto, nec cæteros parum fuisse
magnos. Quinetiam Phalera illum Demetrium, quan- Demetrius
quam is primus inclinasse eloquentiam dicitur, multum Phalereus.
ingenij habuisse & facundiæ fateor: uel ob hoc memo-
ria dignum, quod ultimus est ferè ex Atticis, qui dici
possit orator, quem tamen in illo medio genere dicen-
di præfert omnibus Cicero. Philosophorum, ex qui-
bus plurimum se traxisse eloquentiæ Marcus Tullius
confitetur, quis dubitet Platonem esse præcipuum? siue Plato.
acumine differendi, siue eloquendi facultate diuina qua-
dam & Homerica: multum enim supra prosam oratio-
nem, & quam pedestrem Græci uocant, surgit, ut mihi
non hominis ingenio, sed quodam Delphico uideatur

ora-

Xenophon. oraculo inſtinctus. Quid ego commemorem Xenophontis illam iucũditatem inadfectatam, ſed quam nulla poſſit adfectatio conſequi? ut ipſæ finxiſſe ſermonem Gratiæ uideantur. Et quod de Pericle ueteris comœdiæ teſtimonium eſt, in hunc transferri iuſtiſſime poßit, in labris eius ſediſſe quandam perſuadendi deam. Quid reliquorum Socraticorum elegantiam? quid Ariſtotelem? Ariſtoteles. quem dubito ſcientia rerum, an ſcriptorum copia, an eloquendi ſuauitate, an inuentionum acumine, ac uarietate operum clariorem putem. Nam in Theophraſto tam eſt eloquendi nitor ille diuinus, ut ex eo nomẽ quoque traxiſſe dicatur. Minus indulſere eloquẽtiæ Stoici ueteres, ſed cum honeſta ſuaſerunt, tum in colligendo, probando q̃, quæ inſtituerant plurimum ualuerunt, rebus tamẽ acuti magis quàm id quod ſanè non adfectarunt, oratione magnifici. Idem nobis per Romanos quoque autores ordo ducendus eſt. Itaq; ut apud illos Homerus, ſic apud nos Vergilius auſpicatiſſimum dederit exordium, omnium eius generis poëtarum, Græcorũ noſtrorúmq; haud dubie proximus. Vtar enim uerbis iiſdem, quæ ex Afro Domitio iuuenis accepi, qui mihi interrogãti, quem Homero crederet maxime accedere, ſecũdus, inquit, eſt Vergilius, propior tamẽ primo quàm tertio. Et hercle ut illi naturæ cæleſti atq; + immortali ceſſerimus, ita curæ et diligentiæ, uel ideo in hoc plus eſt, quod fuit ei magis elaborandum. Et quãto plus eminentioribus uincimur, fortaſſe æqualitate pẽſamus, cæteri omnes longe ſequẽtur. Nam Macer & Lucretius legendi quidem, ſed non ut

Theophraſtus.

Vergilius.

+ diuinæ

Macer. Lucretius.

φρά-

φρᾶσιν, id est corpus eloquentiæ, faciant. Elegantes in
sua quisque materia, sed alter humilis, alter difficilis.
Atracinus Varro in his p quæ nomen est adsecutus, in- Atracinus.
terpres operis alieni, non spernendus quidem, uerum ad
augendam facultatem dicendi parum locuples. Ennium Ennius.
sicut sacros uetustate lucos adoremus, in quibus grãdia
& antiqua robora, iam non tãtam habent speciem quan
tam religionem. Propiores alij, atq; ad hoc de quo loqui
mur magis utiles. Lasciuus quidem in herois quoq; Oui Ouidius.
dius, & nimiũ amator ingenij sui, laudandus tamẽ + par +parcius
tibus. Cornelius autẽ Seuerus etiamsi uersificator quàm Cor. Seuer.
poëta melior, si tamen, ut est dictum, ad exemplar primi
libri bellum Siculum perscripsisset, uendicaret sibi iure
secundum locum. Varenum consummari mors immatu- Varenus.
ra non passa est, puerilia tamen eius modo opera & ma
ximam indolem ostendunt et mirabilẽ, præcipue in æta
te illa recti generis uolũtatem. Multum in Valerio Flac
co nuper amisimus. Vehemens & poëticũ ingenium Sa Val. Flacc.
lei Bassi fuit, nec ipsum senectute maturum. Rabirius et Salei. Bass.
Pedo non indigni cognitione si uacet. Lucanus ardens Rabirius.
& concitatus, & sententijs clarissimus, & ut dicam qd Pedo.
sentio, magis oratoribus quàm poëtis imitandus. Hos no Lucanus.
minauimus, quia Germanicum Augustum ab institutis Germanic.
studijs deflexit cura terrarum, parumq; dijs uisum est
esse eum maximum poëtarum: Quid tamẽ ipsis eius ope
ribus, in quæ + donato imperio iuuenis successerat, sub- + eleuatus
limius, doctius, omnibus denique numeris præstantius?
Quis enim caneret bella melius quàm qui sic gerit? quẽ

præ-

præsidentes studijs deæ proprius audirent? cui magis aperiat suas artes familiare numẽ Mineruae? Dicẽt hæc plenius futura sæcula, nunc enim cæterarum fulgore uirtutum laus ista præstringitur. Nos tamen sacra literariũ cõlentes feres Cæsar, si non tacitum hoc præterimus, & Vergiliano certe uersu testamur:

Inter victrices hederam tibi serpere lauros.

Tibullus. Propertius. Gallus.

Elegeia Græcos quoq; prouocamus, cuius mihi tersus atq; elegãs maxime uidetur autor Tibullus. Sunt qui Propertium malint. Ouidius utroq; lasciuior, sicut durior Gallus.

Lucilius. + adhuc habet amatores.

Satyra quidem tota nostra est, in qua primus insignem laudem adeptus Lucilius. Quosdam ita deditos sibi + adhuc habet, ut eum non eiusdem modo operis autoribus, sed omnibus poëtis præferre non dubitẽt. Ego quantum ab illis, tantum ab Horatio dissentio, qui Lucilium fluere lutulentum, & esse aliquid quod tollere possis, putat: nam & eruditio in eo mira, & libertas, atque inde acerbitas, & abunde salis. Multo est tersior ac purus magis Horatius: & nisi labor eius amore, præcipuus. Multum & ueræ gloriæ, quamuis uno libro Persius meruit. Sunt clari hodie quoq;, & qui olim nominabuntur. Alterum illud etiam prius satyræ genus, sed nõ sola carminum uaricate mistum, cõdidit Terẽtius Varro, uir Romanorum eruditissimus, plurimos hic libros & doctissimos composuit, peritissimus linguæ latinæ, & omnis antiquitatis: & rerum græcarum nostrarúmque, plus tamen scientiæ collaturus quàm eloquentiæ.

Horatius. Persius.

Ter. Varro

Iambus non sanè à Romanis celebratus est ut proprium opus

opus à quibusdam interpositus, cuius acerbitas in Catullo, Bibaculo, Horatio, quanquam illi Epodos interuenire non reperiatur: At Lyricorum idem Horatius ferè solus legi dignus: nam insurgit aliquando, & plenus est iucunditatis & gratiæ, & uarijs figuris, & uerbis felicissime audax. Si quẽ adijcere uelis, is erit Cæsius Bassus, quem nuper uidimus, sed eum longe præcedunt ingenia uiuentium. Tragœdiæ scriptores ueterum Accius atq; Pacuuius clarissimi, grauitate sententiarum, uerborum pondere, autoritate personarum. Cæterum nitor & summa in excolendis operibus manus, magis uideri potest tẽporibus quàm ipsis defuisse: uirium tamen Accio plus tribuitur. Pacuuium + uideri doctiorem, qui esse docti affectant, uolunt. Iam Varus cuilibet Græcorum comparari potest. Ouidij Medea uidetur mihi ostendere quantum uir ille præstare potuerit, si ingenio suo imperare, quàm indulgere maluisset. Eorum quos uiderim longe princeps Pomponius secundus, quem scenes parum Tragicum putabant, eruditione ac nitore præstare confitebantur. In comœdia maxime claudicamus, licet Varro dicat Musas, Aelij Stolonis sententia, Plautino sermone locuturas fuisse, si latine loqui uellent: licet Cæcilium ueteres laudibus ferant: licet Terẽtij scripta ad Scipionem Aphricanum referantur, quæ tamen sunt in hoc genere elegantissima, & plus adhuc habitura gratiæ, si intra uersus trimetros stetissent. Vix leuẽ cõsequimur umbram, adeò ut mihi sermo ipse Romanus non recipere uideatur illam solis concessam Atticis Ve-

Catullus. Bibaculus. Cęsius Bas. Accius. Pacuuius. + uindicare Varus. Pompo. Secundus. Plautus. Terentius.

nerem

nerem, quando eam ne Græci quidem in alio genere linguæ obtinuerint. Togatis excellit Afranius, utinamq; non inquinasset argumenta puerorum fœdis amoribus, mores suos fassus. At historia non cesserit Græcis, nec opponere Thucidid Sallustium uerear, nec indignetur sibi Herodotus æquari T. Liuium, cum in narrando miræ iucunditatis, clarissimiq; candoris, tum in concionibus supra quàm enarrari potest eloquentem. Itaque dicuntur omnia cum rebus, tum personis accõmodata. Sed affectus quidem, præcipueq; eos qui sunt dulciores, ut parcissime dicam, nemo historicorum commendauit magis. Ideoq; immortalem illam Sallustij uelocitatem, diuersis uirtutibus consecutus est. Nam mihi egregie dixisse uidetur Seruilius Nouianus, pares eos magis quàm similes: qui & ipse à nobis auditus est clari uir ingenij, & sentẽtijs creber, sed minus pressus, quàm historiæ auctoritas postulat, quam paulum ætate præcedẽs eum Bassus Aufidius, egregie utiq; in libris belli Germanici præstitit, genere ipso probabilis in omnibus, sed in quibusdam suis ipse uiribus minor. Superest adhuc & exornat ætatis nostræ gloriam uir seculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet amatores, nec+ immeritò, ut libertas, quãquam circunciſis quæ dixisset ei nocuerit, sed elatum abunde spiritum, & audaces sententias deprehẽdes etiam in his quæ manẽt. Sunt & alij scriptores boni, sed nos genera degustamus, non bibliothecas excutimus. Oratores uero uel precipue Latinam eloquentiam parem facere Græcæ possunt: nam cuiꝰ

Afranius.

T. Liuius.

Seruil. Nouianus.

Bassus Aufidius.

+imitatores

cuicunque eorum Ciceronem fortiter opposuerim. Nec ignoro quãtam mihi concitem pugnam, cum præsertim id non sit propositi, ut eum Demosthenis comparem hoc tempore: neque enim attinet, cum Demosthenem in primis legendum, uel ediscendum potius putem. Quorum ego uirtutes pleraſque arbitror ſimiles, consilium, ordinem diuidendi, præparandi, probandi rationem, omnia denique quæ sunt inuentionis. In eloquendo est aliqua diuersitas: densior ille, hic copiosior: ille concludit adstrictius, hic latius: pugnat ille acumine semper, hic frequenter & pondere: illi nihil detrahi potest, huic nihil adjici: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certe, & commiseratione, qui duo plurimũ affectus ualent, uincimus. Et fortasse epilogos illi mos ciuitatis abstulerit, sed & nobis illa, quæ Attici mirantur, diuersa Latini nominis ratio minus permiserit. In epistolis quidem, quanquam sunt utriusq; nulla contentio est. Cedendum uero in hoc quidem, quod & ille prior fuit, & ex magna parte Ciceronem, quantus est fecit. Nam mihi uidetur Marcus Tullius cum se totum ad imitationem Græcorum contulisset, effinxisse uim Demosthenis, copiam Platonis, iucunditatem Isocratis. Nec uero quod in quoque optimum fuit, studio consectatus est tantum, sed plurimas uel potius omnes ex seipso uirtutes extulit immortalis ingenij beatissima ubertas. Non enim pluuias, ut ait Pindarus, aquas colligit, sed uiuo gurgite exundat, dono quodam prouidentiæ genitus, in quo totas uires suas eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentius,

mouere uehementius poteſt? cui tanta unquam iucunditas affuit, ut ipſa illa quæ extorquet, impetrare eum credas, & cum tranſuerſum in ſua iudicem ferat, tamen ille non rapi uideatur, ſed ſequi. Iam in omnibus quæ dicit, tanta autoritas ineſt, ut diſſentire pudeat, nec aduocati ſtudium, ſed teſtis aut iudicis afferat fidem. Cum interim hæc omnia, quæ uix ſingula quiſquam intẽtiſſima cura conſequi poſſet, fluunt illaborata: & illa, qua nihil pulchrius auditu eſt oratio, præ ſe fert tamẽ feliciſſime facilitatem. Quare non immeritò ab hominibus ſuæ ætatis regnare in iudicijs dictus eſt, apud poſteros uero id conſecutus, ut Cicero iam non hominis, ſed eloquentiæ nomen habeatur. Hunc igitur ſpectemus. Hoc propoſitum nobis ſit exemplum. Ille ſe profeciſſe ſciat, cui Cicero ualde placebit. Multa in Aſinio Pollione inuentio, ſumma diligentia, adeò ut quibuſdam etiam nimia uideatur, & conſilij & animi ſatis, à nitore & iucunditate Ciceronis ita longe abeſt, ut uideri poſſit ſeculo prior. At Meſſala nitidus & candidus, & quodammodo præſe ferens in dicendo nobilitatem ſuam, uiribus minor. C. uero Cæſar ſi foro tantum uacaſſet, non alius ex noſtris contra Ciceronem nominaretur, tanta in eo uis eſt, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixiſſe quo bellauit, appareat. Exornat tamen hæc omnia mira ſermonis, cuius proprie ſtudioſus fuit, elegantia. Multum ingenij in Cælio, & præcipue in accuſando; multa urbanitas, dignuſq; uir cui & mens melior, & uita longior contigiſſet. Inueni qui † Cælium præferent omnibus,

Aſinius Pollio

Meſſala

C. Cæſar

Cælius

†Caluum

bus, inueni qui Ciceroni crederent, cum nimia contra se calumnia uerum sanguinem perdidisse. Sed est & sancta, & +grauis oratio, & castigata, & frequẽter uehemẽs quoq;. Imitator autẽ est Atticorum, fecitq; illi properata mors iniuriam si quid adiecturus, non si quid detracturus fuit. Et Seruius Sulpitius insignem non immerito famam tribus orationibus meruit. Multa, si cum iudicio legatur, dabit imitatione digna Cassius Seuerus: qui si cæteris uirtutibus colorem & grauitatem orationis adiecisset, ponendus inter præcipuos foret. Nam & ingenij plurimum est in eo, & acerbitas mira, & urbanitas eius summa, sed plus stomacho quàm cõsilio dedit: prætered ut amari sales, ita frequenter amaritudo ipsa ridicula est. Sunt alij multi diserti, quos persequi longũ est. Eorũ, quos uiderim, Domitius Afer, & Iulius Africanus longe præstantissimi. Verborum arte ille & toto genere dicendi præferendus, & quem in numero ueterum habere nõ timeas. Hic cõcitatior, sed in cura uerborum nimius, & compositione nonnunquam longior, & translationibus parum modicus. Erant clara & nuper ingenia: nam & Trachallus plerunque sublimis, & satis apertus fuit, & quem uelle optima crederes: auditus tamen maior: nam & uocis, quantam in nullo cognoui, felicitas, & pronuntiatio uel scenis suffictura, & decor: omnia denique ei quæ sunt extra superfuerũt. Et Vibius Crispus compositus, & iucundus, delectationi natus, priuatis tamen causis quàm publicis melior. Iulio Secundo si longior cõtigisset ætas, clarissimum profecto

+breuis

Ser. Sulpitius

Cass. Seuerus

Domitius Afer.

Iul. Africanus.

Trachallus.

Vibius Crisp.

Iul. Secundus

nomen oratoris apud posteros foret. Adiecisset enim, atque adijciebat cæteris uirtutibus suis, quod desiderari potest, id est autem ut esset multo magis pugnax, & sæpius id curam rerum ab elocutione respiceret, cæterum interceptus quoq; magnum sibi uendicat locum. Ea est facundia, tanta in explicando, quod uellet, gratia, tam candidum & lene & speciosum dicendi genus, tanta uerborũ, etiam quæ assumpta sunt, proprietas, tãta etiã in quibusdam ex periculo petitis significantia. Habebũt qui post nos de oratoribus scribent, magnã, eos qui nũc uigent, materiam uere laudandi. Sunt enim summa hodie, quibus illustratur forum, ingenia: Nanque & consummari iam patroni ueteribus æmulantur, & eos iuuenum ad optima tendentium imitatur ac sequitur industria. Supersunt qui de philosophia scripserunt, quo in genere paucissimos adhuc eloquentes literæ Romanæ tulerunt. Idem igitur M. Tullius, qui ubique, etiam in hoc opere Platonis æmulus extitit. Egregius uero multoq; + quàm in orationibus Brutus suffecit ponderi rerum, scias eum sentire quæ dicit. Scripsit non parum multa Cornelius Celsus, Scepticos secutus, non sine cultu ac nitore. Plancus in Stoicis rerum cognitione utilis. In Epicureis leuis quidem, sed non iniucundus tamen autor est + Cautius. Ex industria Senecam in omni genere eloquentiæ uersatum distuli, propter uulgatam falso de me opinionem, qua damnare eum, & inuisum quoque habere sum creditus. Quod accidit mihi, dum corruptum, & omnibus uitijs fractum dicendi genus, reuoca

+quàm in orationibus præstantior Brutus.

+ non erat in ueteri exemplari. Seneca

re ad

re ad seueriora iudicia contendo: cum autem solus ferè hic in manibus adolescentiũ fuit, quẽ non equidem omnino conabar excutere, sed potioribus præferri non sinebam, quos ille non destiterat incessere, cũ diuersi sibi cõscius generis placere se in dicendo posse, quibus illi placerent, diffideret. Amabant autẽ eum magis q̃ imitabantur, tantumq; ab eo defluebant, quantum ille ab antiquis descenderat: foret enim optandum pares, ac saltem proximos illi uiro fieri. sed placebat propter sola uitia, & ad ea se quisq; dirigebat effingenda, quæ poterat. Deinde cum se iactaret eodem modo dicere, Senecam infamabat, cuius & multæ alioquin & magnæ uirtutes fuerũt, ingenium facile & copiosum, plurimum studij, multa rerum cognitio, in qua tamen aliquando abhis quibus inquirenda quædam mandabat, deceptus est. Tractauit etiam omnem fermè studiorum materiam. Nam & orationes eius, & poëmata, & epistolæ, & dialogi feruntur. In philosophia parum diligens, egregius tamen uitiorum insectator fuit: multæ in eo claræ que sententiæ, multa etiam morum gratia legẽda, sed in eloquendo corrupta pleraque, atque eo pernitiosissima, quod abundant dulcibus uitijs. Velles eum suo ingenio dixisse, alieno iudicio. Nam+ si aliqua contempsisset, si parum concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum pondera minutissimis sententijs non fregisset, consensu potius eruditorum quàm puerorum amore comprobaretur. Verum sic quoque iam robustis, & seueriore genere satis firmatis, legẽdus uel ideo, quod exercere potest utrinq;

+si nil æquæ lium

iudicium. Multa enim, ut dixi, probanda in eo, multa etiam admiranda sunt, eligere modo curæ sit, quod utinam ipse feciſſet. Digna enim fuit illa natura quæ meliora uellet, quæ quod uoluit effecit.

De Imitatione. Cap. II.

EX his cæterisq; lectione dignis autoribus, & uerborum sumenda copia est, & uarietas figurarum, & componendi ratio, tum ad exemplum uirtutum omnium mens dirigenda. Neque enim dubitari potest quin artis pars magna contineatur imitatione: nam ut inuenire primum fuit, estq; præcipuum, sic ea quæ bene inuenta sunt utile sequi. Atq; omnis uitæ ratio sic constat, ut quæ probamus in alijs, facere ipsi uelimus. Sic literarum ductus, ut scribendi fiat usus, pueri sequuntur: sic musici uocem docentium, pictores opera priorum, rustici probatam experimento culturam, in exemplum intuentur. Omnis deniq; disciplinæ initia, ad propositum sibi præscriptum formari uidemus. Et hercle necesse est, aut similes aut dißimiles bonis simus. Similem raro natura præstat, frequenter imitatio. Sed hoc ipsum, quod tanto faciliorem nobis rationē rerum omnium facit, quàm fuit his qui nihil quod sequerentur, habuerunt, nisi caute & cum iudicio adprehenditur, nocet. Ante omnia igitur imitatio per se ipsa non sufficit: uel quia pigri est ingenij contentū esse his, quæ sint ab alijs inuēta. Quid enim futurum erat temporibus illis, quæ sine exemplo fuerunt, si homines nihil, nisi quod iam cognouiſſent, faciendum sibi aut cogitandum putaſſent? nempe nihil

fuiſſet

fuisset inuentum. Cur igitur nephas est reperiri aliquid à nobis, quod ante non fuerit? An illi rudes sola mentis natura ducti sunt in hoc, ut tam multa generarent, nos ad quærendum non eo ipso concitemur, quod certe scimus inuenisse eos qui quæsierunt? Et cum illi, qui nullum cuiusquam rei habuerunt magistrum, plurima in posteros tradiderint, nobis usus illarum rerum ad eruendas alias non proderit, sed nihil habebimus nisi beneficij alieni? Quemadmodum quidam pictores in id solum studẽt ut describere tabulas mensuris ac lineis sciant. Turpe etiam illud est, contentum esse id consequi quod imiteris: nam rursus quid erat futurum, si nemo plus efficisset eo quem sequebatur? Nihil in poëtis supra Liuiũ Andronicum: nihil in historijs supra Pontificum annales haberemus: ratibus adhuc nauigaremus, non esset pictura, nisi quæ lineas modò extremas umbræ, quàm corpora in sole fecissent, circunscriberet. Ac si omnia percenseas, nulla sit ars qualis inuenta est, nec intra initium stetit, nisi forte nostra potissimum tempora damnamus huius infelicitatis, ut nunc demum nihil crescat, nihil autẽ crescit sola imitatione. Quod si prioribus adijcere fas non est, quomodo sperare possumus ullum oratorem perfectum? cum in his, quos maximos adhuc nouimus, nemo sit inuentus, in quo nihil aut desideretur, aut reprehendatur. Sed etiam qui summa non appetent, contẽdere potius quàm sequi debent: nã qui agit ut prior sit, forsitan, etiam si nõ trãsierit, æquabit. Eum uero nemo potest æquare, cuius uestigijs sibi utiq; insistẽdum

putat: neceſſe eſt enim ſemp ſit poſterior qui ſequitur. Adde quod plerunq; facilius eſt plus facere q̃ idem, tantam enim difficultatẽ habet ſimilitudo, ut ne ipſa quidẽ natura in hoc ita eualuerit, + ut non res ſimpliciſſimæ, quæq; pares maxime uideãtur, diſcrimine aliquo diſcernantur. Adde quod quicquid alteri ſimile eſt, neceſſe eſt minus ſit eo quod imitamur, ut umbra corpore, & imago facie, & actus hiſtrionum ueris affectibus. Quod in orationibus quoq; euenit: nanque his quæ in exemplum aſſumimus, ſubeſt natura & uera uis. Contra omnis imitatio ficta eſt, & ad alienum propoſitum accommodatur. Quo fit, ut minus ſanguinis ac uirium declamationes habeant, quàm orationes, quod in illis uera, in his aſſimulata materia eſt. Adde quod ea quæ in oratore maxima ſunt, imitabilia non ſunt, ingenium, + inuentio, uis, facilitas, & quicquid arte non traditur. Ideoq; pleriq; cum uerba quædam ex orationibus excerpſerũt, aut aliquos cõpoſitionis certos pedes, mire à ſe quæ elegerunt effingi arbitrantur, cum & uerba intercidant inualeſcantq; temporibus, ut quorum certiſſima ſit regula in conſuetudine, eaq; non ſua natura ſint bona aut mala: nam per ſe ſoni tantum ſunt, ſed prout opportune proprieq;, aut ſecus collocata ſunt, & compoſitio cũ rebus accõmodata ſit, tum ipſa uarietate grauiſſima. Quapropter exactiſſimo iudicio circa hanc partẽ ſtudiorũ examinanda ſunt omnia. Primum quos imitemur: nam ſunt plurimi, qui ſimilitudinẽ peßimi cuiuſq; & corruptiſſimi cõcupierint: tum in ipſis quos elegerimus, quid ſit ad

+ ut non res q̃ ſimilimæ uideantur.

+ inuẽtionis facilitas.

sit ad quod nos efficiẽdum comparemus. Nam magnis quoq; autoribus incidunt aliqua uitiosa, & à doctis, inter ipsos etiam mutuò reprehẽsa, atq; utinam tam bona imitantes dicerẽt melius q̃ mala peius dicant. Nec uero saltem his quibus ad euitãda uitia iudicij satis fuit, sufficiat imaginẽ uirtutis effingere, & solã, ut sic dixerim, cutẽ, uel potius illas Epicuri figuras, quæ è summis corporibus dicit effluere. Hoc autem his accidit, qui non introspectis penitus uirtutibus ad primũ se uelut aspectũ orationis optarunt, & cũ his felicißime cesßit imitatio, uerbis atq; numeris sunt nõ multum differentes, uim dicendi atq; inuentionis non assequuntur, sed plerunq; declinant in peius, & proxima uirtutibus uitia cõprehendunt, fiuntq; pro grandibus tumidi, preßis exiles, fortibus temerarij, lætis corrupti, compositis exultantes, simplicibus negligẽtes.+ Ideoq; que horride atq; incompo + Adeoq;
site quidlibet illud frigidum & inane extulerunt, antiquis se pares credunt. Qui carent cultu atq; sentẽtijs, Atticis scilicet, qui præscißis cõclusionibus obscuri, Sallustium atq; Thucididem superant, triστes ac ieiuni Pollionem æmulantur: otiosi ac supini, si quid modò longius circunduxerũt, iurant ita M. Ciceronem locuturũ fuisse. Noueram quosdam, qui se pulchre expreßisse genus illud cælestis huius in dicendo uiri sibi uiderentur, si in clausula posuissent, esse uideatur. Ergo primum est, ut quod imitaturus est quisq; intelligat, & quare bonũ sit sciat, tum in suscipiendo onere consulat suas uires. Nam quædam sunt inimitabilia, quibus aut infirmitas naturæ

non sufficiat, aut diuersitas repugnet. Nec cui tenue ingeniũ erit sola uelut fortia & abrupta, cui forte quidẽ sed indomitũ, amore + sublimitatis & uim suã perdat, & elegantiam quã cupit, non assequatur: nihil est enim tam indecens, q̃ cum mollia dure fiunt. Atq; ego illi præceptori, quẽ institueram in libro secundo, credidi, nõ ea sola docenda esse, ad quæ quẽq; discipulorũ natura compositum uideret: nam is & adiuuare debet quæ in quoq; eorum inuenit bona, & quantũ fieri potest, adijcere quæ desunt, & emẽdare quædã & mutare. Rector enim est alienorum ingeniorũ atq; formator. Difficilius est enim naturam suam fingere, sed ne ille quidẽ doctor, quãquã omnia quæ recta sunt uelut esse in suis auditoribus quã plenißima, in eo tamẽ cui naturam obstare uiderit, laborabit. Id quoq; uitandũ, in quo magna pars errat, ne in oratione poëtas nobis & historicos, in illis operibus oratores aut declamatores imitandos putemus. Sua cuique proposita lex, suus decor est. Nec comœdia ĩ cothurnos assurgit, nec contrà tragœdia socco ingreditur. Habet tamen omnis eloquẽtia aliquid cõmune, id imitemur qd̃ commune est. Etiam hoc solet incõmodi accidere his qui se uni alicui generi dediderũt, ut si asperitas his placuit alicuius, hanc etiã in leni ac remisso causarũ genere nõ exuant: si tenuitas aut nuditas in asperis grauibusq́; causis ponderi rerũ parũ respondeant, cum sit diuersa non causarum modò inter ipsas conditio, sed in singulis etiã causis partiũ, sintq́; alia leniter, alia aspere, alia concitate, alia remisse, alia docẽdi, alia mouẽdi gratia dicenda,

+ subtilitatis.

Quo-

Quorum omnium dissimilis atq; diuersa inter se ratio est. Itaque ne hoc quidē suaserim, uni se alicui proprie quē per omnia sequatur addicere. Lōge perfectissimus Græcorum Demosthenes, aliquid tamē aliquo in loco melius alij. Plurima ille, sed non qui maxime imitandus, & solus imitandus est. Quid ergo? non est satis omnia sic dicere quemadmodum M. Tullius dixit? Mihi quidem satis esset, si omnia consequi possem. Quid tamē noceret, uim Cæsaris, asperitatem Cælij, diligētiam Pollionis, iudicium Calui quibusdam in locis assumere? Nam præterid quod prudentis est, quod in quoq; optimum est, si possit, suum facere, + tū in tanta rei difficultate, unū intuentes, uix aliqua pars sequitur. Ideoq; cum totū exprimere quē elegeris, penè sit homini inconcessum, plurium bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alio hæreat, & quo quicq; loco cōueniet, aptaremus. Imitatio aūt, nā sæpius idē dicā, nō sit tantū in uerbis, illuc intendēda mēs, quantum fuerit illis uiris decoris in rebus atq; psonis, qd̄ consiliū, quæ dispositio, q̄ omnia, etiā quæ delectatiōi uideantur data, ad uictoriā spectent. Quid agatur proœmio, quæ ratio, & q̄ uaria narrādi, quæ uis probādi ac refellēdi, quāta in affectibus oīs generis mouendis sciētia, + quāta q; quātaq; laus ipsa popularis, utilitatis gratia assumpta, quæ tū ē pulcherrima cū sequitur, nō cū arcessitur. Hæc si peruiderimus, tū uere imitabimur. Qui uero etiā propria his bona adiecerit ut suppleat quæ deerāt, circumcidat si q̄d redūdabit, is erit, quem quærimus perfectus orator, quē nunc cōsummari potissimum oportebat, cū

tanto

tanto plura bene dicẽdi exẽpla superſunt, q̃ illis qui ad huc ſummi ſunt contigerũt. Nam erit hæc quoq; laus eorum, ut priores ſuperaſſe, poſteros docuiſſe dicantur.

Qui modus ſcribendi ſit. Cap. III.

ET hæc quidem auxilia extrinſecus adhibentur, in his autem quæ nobis ipſis paranda ſunt, ut laboris ſic utilitatis etiam longe plurimum affert ſtylus. Nec immeritò M. Tullius hunc optimum effectorem ac magiſtrum dicendi uocat, cui ſententiæ perſonam L. Craſſi in diſputationibus quæ ſunt de oratore aſſignando, iudicium ſuum cum illius autoritate coniunxit. Scribendum ergo quamdiligentiſſime & quamplurimũ. Nam ut terra altius effoſſa generandis alendiſq; ſeminibus fœcundior fit, ſic profectus non à ſummo petitus, ſtudiorũ fructus & fundit uberius, & fidelius continet. Nã ſine hac quidem conſcientia, illa ipſa ex tempore dicẽdi facultas inanem modò loquacitatem dabit, & uerba in labris naſcentia. Illic radices, illic fundamenta ſunt. Illic opes uelut ſanctiore quodam ærario conditæ, unde ad ſubitos quoq; caſus, cum res exiget, proferantur. Vires faciamus ante omnia quæ ſufficiãt labori certaminum, & uſu non exhauriantur. Nihil enim rerum ipſa natura uoluit magnum effici citò, propoſuitq; pulcherrimo cuiq; operi difficultatẽ, quæ naſcẽdi quoq; hanc fecerit legem, ut maiora animalia diutius uiſceribus parẽtum cõtinerentur. Sed cũ ſit duplex quæſtio, quõ & quæ maxime ſcribi oporteat, iam hinc ordinem ſequar. Sit primo uel tardus, dũ diligẽs ſtylus. Quæramus optima, nec protinus offe-

offerentibus se gaudeamus. Adhibeatur iudicium inuentis, dispositio probatis. Delectus enim rerũ uerborumq; agendus est, & pondera singulorũ + examinanda, post subeat ratio collocandi, uersenturq; omni modo numeri. Non ut quodq; se proferet uerbũ, occupet locum, quæ quidẽ ut diligentius exequamur, repetenda sæpius erũt scriptorum proxima. Nã præter id quod sic melius iunguntur prioribus sequentia, calor quoq; ille cogitatiõis, qui scribendi mora refrixit, recipit ex integro uires, & uelut repetito spacio sumit impetũ, quod in certamine saliendi fieri uidemus, ut conatum longius petant, & ad illud quò contenditur spacium cursu ferantur: utq; in iaculando brachia reducimus, & expulsuri tela, neruos retro tendimus, Interim tamẽ si feret flatus, danda sunt uela, dum nos indulgentia illa non fallat: omnia enim nostra dum nascuntur placent, alioqui nec scriberentur. Sed redeamus ad iuditiũ, et retractemus suspectam facilitatẽ. Sic scripsisse Sallustiũ accepimus, & sanè manifestus est etiam ex ipso opere labor. Vergilium quoq; paucißimos die composuisse uersus, autor est Varus. Oratoris quidẽ alia conditio est, itaq; hãc morã & solicitudinẽ uitijs impero. Nam primũ hoc cõstituendũ hoc obtinẽdũ est, ut q̃ optime scribamus, celeritatẽ dabit cõsuetudo, paulatim res se facilius ostẽdent, uerba respõdebunt, compositio sequetur, cuncta deniq; ut in familia bene instituta in officio erunt. Summa hæc est rei, citò scribendo nõ fit ut bene scribatur: bene scribendo fit ut citò. Sed tum maximè, cum facultas illa contigerit, resistamus, + ut prohibeamus

+ adhibenda & examinãda. Post sub ea ratio collocanda.

+ & puidea-

mus, efferentes eqs frenis, quibus coer.

beamus efferentis equos, quos frenis quibuſdam coërceamus. Quod non tam moram faciet, quàm nouos impetus dabit. Neq; enim rurſus eos q robur aliquod in ſtylo fecerint, ad infelicem calumniãdi ſe pœnam alligãdos puto. Nam quomodo ſufficere officijs poßit ciuilibus, q ſingulis actionum partibus inſeneſcat? Sunt autẽ quibus nihil ſit ſatis, omnia mutare, omnia aliter dicere q̃ occurrerit, uelint: increduli quidem, & de ingenio ſuo peßime meriti, qui diligentiam putant facere ſibi ſcribẽdi difficultatem. Nec prõptum eſt dicere utros peccare uolidius putem, quibus omnia ſua placent, an quibus nihil. Accidit enim ingenioſis adoleſcentibus frequenter, ut labore conſumantur, et in ſilẽtium uſq; deſcendant nimia bene dicendi cupiditate. Qua de re memini narraſſe mihi Iulium Secundũ illum æqualem meum, atq; à me, ut notum eſt, familiariter amatum miræ facundiæ uirum, infinitæ tamen curæ, quid eſſet ſibi à patruo ſuo dictum. Is fuit Iulius Florus in eloquentia Galliarum, quoniam ibi demum exercuit eam, princeps, alioquin inter paucos diſertus, & dignus illa propinquitate. Is cum Secundum ſcholæ adhuc operatum triſtem fortè uidißet, interrogauit quæ cauſa frontis tam † adductæ: nec dißimulauit adoleſcens, tertium iam diem eſſe ex quo omni labore materiæ ad ſcribendum deſtinatæ non inueniret exordium, quo ſibi non præſens tantum dolor, ſed etiã deſperatio in poſterũ fieret. Tum Florus arridens, nunquid tu, inquit, melius dicere uis quàm potes? Ita ſe res habet, curandum eſt, ut quamoptime dicamus, dicendum tamen

† obductæ

tamen pro facultate: ad profectum enim opus est studio, nõ indignatione. Vt posimus autem scribere etiam plura & celerius, non exercitatio modò præstabit, in qua sine dubio multum est, sed etiam ratio, si non resupini spectantesq; tectum, & cogitationem murmure agitantes, expectauerimus quid obueniat, quid res poscat, quid persona deceat, quod sit tẽpus, qui iudicis animus intuiti, humano quodam modo ad scribendum accesserimus. Sic nobis et initia, & quæ sequũtur natura ipsa præscribit. Certa sunt enim pleraq;, & nisi conniueamus, in oculos incurrunt. Idcoq; nec indocti, nec rustici diu quærũt unde incipiant, quò pudendum est magis, si difficultatẽ facit doctrina. Non ergo putemus semper optimum esse quod latet, ne immutescamus alioqui, si nihil dicendũ uidetur, nisi quod non inuenimus. Diuersum est huic eorum uitium, qui primo decurrere per materiã stylo quã uelocissimo uolunt, & sequentes calorem ac impetum ex tempore scribunt, hanc syluam uocant. Repetunt deinde, & componunt quæ effuderant, sed uerba emendantur & numeri, manet in rebus temere congestis quæ fuit leuitas. Protinus ergo adhibere curam rectius erit, atq; ab initio sic opus ducere, ut cælandum, non ex integro fabricandum sit. Aliquãdo tamen affectus sequemur, in quibus ferè plus calor quàm diligentia ualet. Satis appareret ex eo, quod hãc scribendi negligentiam damno, quid de illis dictandi delicijs, sentiam. Nam in stylo quidem, quamlibet properato, dat aliquam cogitationi moram, non cõsequens celeritatem eius manus ille cui dictamus

+ Syluã

urget,

urget, atq; interim pudet etiam dubitare, ut resistere, aut mutare, quasi conscium nostræ infirmitatis timẽtes. Quo fit, ut non rudia tãtum & fortuita, sed impropria interim, dum sola est connectendi sermonis cupiditas effluant, quæ nec scribentium curam, nec dicentium impetum consequantur. At idem ille qui excipit, si tardior in scribendo, aut + inertior in legendo uelut offensator fuerit, inhibetur cursus, atq; omnis quæ erat cõceptæ mentis intentio, mora & interdum iracũdia excutitur. Tũ illa quæ + aptiorem animi motum sequuntur, quæq; ipsa animum quodammodo concitant, quorum est iactare manum, torquere uultũ, simul uertere latus, & interim obiurgare: quæq; Persius notat, cum leuiter dicendi genus significat, Nec pluteũ, inquit, cædit, nec demorsos sapit ungues. Etiam ridicula sunt, nisi cum soli sumus. Deniq; ut semel, quod est potẽtissimum, dicam. + secretum in dictãdo perit. Atq; liberum arbitris locum, & quamaltissimum silentium scribentibus maxime cõuenire nemo dubitauerit, non tamẽ protinus audiẽdi qui credunt aptissima in hoc nemora syluasq;, quod illa cœli libertas, locorumq; amœnitas sublimem animum & beatiorẽ spiritũ parent: mihi certe iucundus hic magis, q̃ studiorum hortator uidetur esse secessus. Nam illa ipsa quæ delectant, neceße est aduocent ab intentione operis destinati. Neq; enim se bona fide in multa simul intendere animus totũ potest, & quocunq; respexit, desinit intueri quod propositum erat. Quare syluarum amœnitas, & præterlabentia flumina & inspirãtes ramis arborũ auræ uolucrũq; can-

+ incertior

+ altiorem

+ secretũ q̃d dictando cõ petit, atq; li.

Studyslows

cãtus, & ipsa late circũspiciendi libertas ad se trahũt, ut mihi remittere potius uoluptas ista uideatur cogitationem quàm intẽdere. Demosthenes melius, qui se in locũ ex quo nulla exaudiri uox, & ex quo nihil prospici posset, recondebat, ne aliud agere mentem cogerent oculi. Ideoq; lucubrantes, silentium noctis, & clausum cubiculum, & lumen unum uelut rectos maxime teneat. Sed cũ in omni studiorum genere, tum in hoc præcipue bona ualẽtudo, quæq; eam maxime præstat frugalitas necessaria est, cum tempora ab ipsa rerum natura ad quietẽ refectionemq; nobis data, in acerrimum laborem conuertimus, cui tamen non plus irrogandum est, quàm quod somno supererit, aut deerit. Obstat enim diligentiæ scribendi etiam fatigatio, & abunde, si uacet, lucis spatia sufficiunt, occupatos, in noctem necessitas agit. Est tamẽ lucubratio, quoties ad eã integri ac refecti uenimus, optimũ secreti genus. Sed silentiũ & secessus, & undiq; liber animus, ut sunt maxime optãda, ita nõ possunt semper cõtingere. Ideoq; nõ statim si quid obstrepet abijciendi codices erũt, & deplorandus dies, uerũ incommodis repugnãdũ, & hic faciendus usus, ut omnia quæ impedient, uincat intẽtio, quã si tota mente in opus + suum direxeris, nihil eorũ quæ oculis uel auribus incurrant, ad animum perueniet. + An non frequenter etiam fortuita hoc cogitatio præstat, ut obuios non uideamus, & itinere deerremus? Non consequemur idem si & uoluerimus? Non est indulgendũ causis desidiæ, nam si nõ nisi refecti, non nisi hilares, non nisi alijs curis uacantes stu-

Vide Plutarchũ in uita.

+ ipsum

+ An uero

dendum existimauerimus, semper erit propter quod nobis ignoscamus. Quare in turba, itinere, conuiuijs, uel cõcione etiam, faciat sibi cogitatio ipsa secretum. Quid alioqui fiet, cum in medio foro tot circunstantibus iudicijs, iurgijs, fortuitis etiam clamoribus, erit subitò continua oratione dicendum, si particulas quas ceris mandamus, nisi i solitudine reperire nõ possumus? propter quæ idem ille tantus amator secreti Demosthenes, in littore, in quo se maximo cum sono fluctus illideret, meditans, consuescebat concionum fremitus non expauescere. Illa quoq; minora, sed nihil in studijs paruũ est, nõ sunt transcunda, scribi optime ceris, in quibus facilima est ratio delendi, nisi fortè uisus infirmior membranarum potius usum exiget, quæ ut iuuant aciẽ, ita crebrò relatiõe quo ad intinguntur calami, morantur manum, & cogitationis impetum frangũt. Relinquendæ aũt in utrolibet genere contrà uacuæ tabellæ, in qbus libera adijciendi sit excursio. Nam interim pigritiam emendandi angustiæ faciunt, aut certe nouorum interpositione priora confundunt. Ne latas quidẽ ultra modũ esse ceras uelim, expertus iuuenẽ studiosum alioqui, prælõgos habuisse sermones, quia illos numero uersuũ metiebatur, idq; uitiũ quod frequenti admonitione corrigi non poterat, mutatis codicibus esse sublatum. Debet uacare etiam locus in quo notentur, quæ scribentibus solent extra ordinẽ, id est, ex alijs quàm qui sunt in manibus loci, occurrere. Irrumpunt enim optimi nonnunq; sensus, quos neq; inserere oportet, neq; differre tutum ẽ, quia interim elabuntur,

tur, interim memoriæ suæ intentos ab alia inuētione declinant, ideoq; optime sunt in depositō.

De Emendatione. Cap. IIII.

SEquitur emendatio, pars studiorū longè utilissima: neq; enim sine causa creditum est stylum non minus agere, cum delet. Huius autem operis est adijcere, detrahere, mutare: sed facilius in his simpliciusq; iudiciū quæ replenda uel deijcienda sunt, premere uero tumentia, humilia extollere, luxuriantia astringere, inordinata digerere, soluta cōponere, exultantia coërcere, duplicis operæ: nam & damnanda sunt quæ placuerant, & inuenienda quæ fugerant. Nec dubium est optimum esse emēdandi genus, si scripta in aliquod tempus reponantur, ut ad ea post interuallum, uelut noua atq; aliena redeamus, ne nobis scripta nostra tanquam recentes fœtus blādiantur. Sed neque hoc contingere semper potest, præsertim oratori, cui sæpius scribere ad præsentes usus necesse est. Et ipsa emendatio finem habet, sunt enim qui ad omnia scripta tanquam uitiosa redeant, & quasi nihil fas sit rectum esse quod primum est, melius existiment quicquid est aliud, idq; faciant quoties librum in manus resumpserunt: similes medicis etiam integra secātibus. Accidit itaque ut cicatricosa sint & exanguia, & cura peiora. Sit igitur aliquando quod placeat aut certe quod sufficiat, ut opus poliat lima, non exterat. Temporis quoque esse debet modus. Nam quod Cinnæ Smyrnam nouem annis accepimus scriptam, & Panegyricum ISOCRATIS, qui parcissime, decem annis

dicunt elaboratum, ad oratorem nihil pertinet, cuius nul lum erit, si tam tardum fuerit auxilium.

Quæ scribenda præcipue sint. Cap. V.

PRoximum est ut dicamus quæ præcipue scribenda sint. Hoc exuberantis quidem est operis, ut expli cemus quæ sint materiæ, quæ prima aut secunda, aut de inceps tractanda sint: nam id factum est etiam primo li bro, quo puerorum, & secundo, quo iam robustorum stu dijs ordinem dedimus, sed de quo nunc agitur, unde co pia & facilitas maxime ueniat. Vertere græca in latinũ ueteres nostri oratores optimũ iudicabãt. Id se L. Cras sus in illis Ciceronis de Oratore libris dicit factitasse. Id Cicero sua ipse pſona frequẽtißime præcipit: Quin etiam libros Platonis atq; Xenophontis edidit hoc gene re tralatos. Id Mcßalæ placuit, multæq; sunt ab eo scri ptæ ad hunc modum orationes, adeò ut etiã cum Hype ridis pro Phryne difficilima Romanis subtilitate cõten deret. Et manifesta est exercitationis huiuscæ ratio: nã & rerum copia Græci abundant, & plurimum artis in eloquentiam intulerunt, & hos transferentibus, uerbis uti optimis licet, omnibus enim utimur nostris. Figuras uero quibus maxime ornatur oratio multas ac uarias ex cogitandi etiam necessitas quædam est, quia plerunq; à Græcis Romana dissentiunt. Sed & illa ex latinis con uersio, multum & ipsa contulerit. Ac de carminibus qui dem neminem credo dubitare, quo solo genere exercita tionis dicitur usus esse Sulpitius. Nam & sublimis spiri tus attollere orationẽ potest, & uerba poẽtica libertate

audaciora, + non præsumunt eandem proprie dicendi + &
facultatem, sed & ipsis sentẽtijs adijcere licet oratoriũ
robur, & omissa supplere, & effusa substringere. Neq;
ego παράφρασιν, esse interpretationẽ tantũ uolo, sed cir
ca eosdẽ sensus certamẽ atq; æmulationẽ. Ideoq; ab illis
dissentio, qui uertere orationes latinas uetant, quia opti
mis occupatis, quicquid aliter dixerimus necesse sit esse
deterius. Nam neq; semper est desperãdum, aliquid illis
quæ dicta sunt melius posse reperiri. Neq; adeò iciunam
ac pauperem natura eloquentiã fecit, ut una de re bene
dici nisi semel, non possit, nisi fortè histrionũ + multa cir + mutus
ca uoces easdem uariare gestus potest, orãdi minor uis,
ut dicatur aliquid, post quod in eadem materia nihil di-
cendũ sit. Sed esto, neq; melius, quod inuenimus, esse, neq;
par, est certe proximus locus. An uero ipsi non bis ac sæ
pius de eadẽ re dicimus, & quidẽ cõtinuas nõnunq; sen
tentias? nisi forte contẽdere nobiscum possumus, cũ alijs
nõ possumus. Nã si uno tantũ genere bene diceretur, fas
erat existimari præclusam nobis à prioribus uiam, nunc
uero innumerabiles sunt modi, plurimæq; cõdẽ uiæ du-
cũt. Sua breuitati gratia, sua copiæ, alia trãslatis uirtus,
alia proprijs. Hoc oratio recta, illud figura declinata cõ
mẽdat: Ipsa deniq; utilißima est exercitationi difficul-
tas. Quid? quod autores maximi sic diligentius cogno-
scuntur. Non enim scripta lectione secura transcurri-
mus, sed tractamus singula & necessariò introspicimus,
& quãtum habeant uirtutis, uel hoc ipso cognoscimus,
quod imitari non possumus. Nec aliena tantum transfer

re, sed etiã nostra pluribus modis tractare proderit, ut ex industria sumamus sententias quasdam, easq; uerse-mus quam numerosissime, uelut eadem cera aliæ atque aliæ formæ duci solent: Plurimum autem parari facultatis existimo ex simplicissima quaq; materia. Nam in illa multiplici personarum, causarum, temporum, locorum, dictorum, factorum, diuersitate, facile delitescet infirmitas, tot se undiq; rebus, ex quibus aliquam apprehendas offerentibus. Illud uirtutis indicium est, fundere quæ natura contracta sunt, augere parua, uarietatem + similibus simplicibus, uoluptatem expositis dare, & bene dicere multa de paucis. In hoc optime facient infinitæ quæstiones, quas uocari θέσεις diximus, qbus Cicero iã princeps in Republica exerceri solebat. His confinis est destructio & confirmatio sententiarum: nam cum sit sententia decretum quoddam atq; præceptum, quod de re, idem de iudicio rei quæri potest. Tũ loci cõmunes, quos etiam scriptos ab oratoribus scimus: nam qui hæc rectà + cõpositiõe tantũ, & in nullos flexus recedentia + copiose tractauerit, utiq; in illis plures recursus recipiẽtibus magis abundabit, eritq; in oẽs causas gratus, oẽs enim generalibus quæstiõibus constãt. Nã qd interest, Cornelius Trib. pl. qd codicẽ legerit, reus sit: an quæramus uioletur'ne maiestas, si magistratus rogationẽ suã populo ipse recitauerit? Milo Clodiũ rectène occiderit, ueniat in iudiciũ, an oporteátne insidiatorẽ interfici, uel pnicioſum reipub. ciuẽ etiãsi non insidietur? Cato Martiã honestène tradiderit Hortensio, an conueniat'ne res talis bono uiro? De

per-

personis iudicatur, sed de rebus contenditur. Declamationes uero quales in scholis rhetorum dicũtur, si modò sunt ad ueritatem accommodatæ, et orationibus similes, non tantum dum adolescit profectus, sunt utilissimæ, quæ inuentionem & dispositionem pariter exercent, sed etiam cum est consummatus, ac iam in foro clarus. Aliter enim atque enitescit uelut pabulo lætiore facundia, & assidua contentionũ asperitate fatigata, renouatur. Quapropter historiæ nonnunquã ubertas in aliqua exercendi stỹli parte ponenda, & dialogorum libertate gestiendum. Nec carmine quidem ludere contrarium fuerit, sicut athletæ remissa quibusdam temporibus ciborũ atque exercitationum certa necessitate, otio & iucundioribus epulis reficiũtur. Ideoq; mihi uidetur M. Tullius tantum intulisse eloquentiæ lumen, quod in hos quoque studiorum secessus excurrit. Nam si nobis sola materia fuerit ex litibus, necesse est deteratur fulgor, & durescat articulus, et ipse ille mucro ingenij quotidiana pugna retundatur. Sed quemadmodum forensibus certaminibus exercitatos. & quasi militantes reficit ac reparat hæc uelut sagina dicendi: sic adolescentes non debẽt nimium in falsa rerum imagine detineri, & inanibus simulachris usqueadò, ut difficilis ab his digressus sit, assuefieri, ne ab illa, in qua propè consenuerint umbra, uera discrimina, uelut quendam solem, reformident. Quod accidisse etiam Portio Latroni, qui primus clarî nominis professor fuit, traditur, ut cum ei summam in scholis opinionem obtinenti causa in foro esset oranda,

impense petierit, uti subsellia in basilicam transferrentur. Ita illi cœlum nouum fuit, ut omnis eius eloquentia contineri tecto ac parietibus uideretur. Quare iuuenis qui rationem inueniendi eloquendiq; à præceptoribus diligenter acceperit, quod non est †infiniti operis, si docere sciant, & exercitationem quoque modicam fuerit consecutus, oratorem sibi aliquem, quod apud maiores fieri solebat, deligat, quem sequatur, quem imitetur, iudicijs intersit quamplurimis, & sit certaminis cui destinatur, frequens spectator, tum causas uel easdē quas agi audierit, stylo & ipse componat, uel etiam alias, ueras modò, & utrunque tractet. Et quod in gladiatoribus fieri uidemus retiarijs exerceatur, ut feciſſe Brutum diximus pro Milone, melius hoc quàm reſcribere ueteribus orationibus, ut fecit Cestius contra Ciceronis actionem habitam pro eodem, cum alteram partem satis nosse non posset ex sola defensione. Citius autem idoneus erit iuuenis, quem præceptor coëgerit in declamando quamsimilimum esse ueritati, & per totas ire materias, quarum nunc facilima & maxime fauorabilia decerpunt. Obstat huic, quod secundo †libro posui, frequens turba discipulorum, & consuetudo classium certis diebus audiendarum, nonnihil etiam persuasio patrum, numerantiū potius declamationes quàm æstimantium. Sed quod dixi primo, ut arbitror, libro, nec ille se bonus præceptor maiore numero, quàm sustinere posßit, onerabit: & nimiam loquacitatem recidet, ut omnia quæ sunt in controuersia, non ut quidam uolunt, quæ

† finiti

† loco

quæ in rerũ natura dicãtur. Et uel longiore potius dierum ſpatio laxabit dicendi neceſsitatem, uel materias diuidere permittet: una enim diligenter effecta plus proderit, quàm plures inchoatæ, & quaſi deguſtatæ, propter quod accidit, ut nec ſuo loco quicquam ponatur, nec illa quæ prima ſunt ſeruent ſuam legem, iuuenibus floſculos omnium partium in ea quæ ſunt dicturi cõgerentibus, quo fit, ut timentes ne ſequentia perdant, priora confundant.

De cogitatione. Cap. VI.

PROxima ſtylo cogitatio eſt, quæ & ipſa uires ab hoc accipit, & eſt inter ſcribendi laborem, extemporalemq; fortunam media quædam, & neſcio an uſus frequentiſsimi. Nam ſcribere nec ubiq;, nec ſemper poſſumus, cogitationi temporis ac loci plurimum eſt. Hæc paucis admodum horis magnas etiam cauſas complectitur. Hæc quoties intermiſſus eſt ſomnus ipſis noctis tenebris adiuuatur. Hæc inter medios rerũ actus aliquid inuenit uacui, nec otium patitur. Neque uero rerum ordinem modò, quod ipſum ſatis erat, intra ſeipſa diſponit, ſed uerba etiam copulat, totamq; ita contexit orationem, ut ei nihil præter manum deſit. Nam memoriæ quoq; plerunq; inheret fidelius, quod nulla ſcribendi ſecuritate laxatur. Sed ne ad hanc quidem uim cogitandi peruenire poteſt, aut ſubitò aut citò. Nam primum faciendа multo ſtylo forma eſt, quæ nos etiam cogitantes ſequatur, tum aſſumẽdus uſus paulatim, ut pauca primum cõplectamur animo, quæ reddi fideliter poſsint, mox per

incrementa tam modica, ut onerari se labor ille non sentiat, augẽda usu & exercitatione multa continẽda est, quæ quidem maxima ex parte memoria constat, ideoq; mihi aliqua in illum locum differenda sunt. Eò tamẽ peruenit, ut is cui non refragetur ingenium, acri studio adiutus, tãtum consequatur, ut etiam quæ cogitarit, quæq; scripserit, atque ediderit, in dicendo fidem seruent. Cicero certe Græcorum Metrodorum Scepsium, & Eriphylum Rhodium, nostrorum'que Hortensium tradidit quæ cogitauerant, ad uerbum in agendo retulisse. Sed si fortè aliquis inter dicendum effulserit extemporalis color, non superstitiose excogitatis demum est inhærendum. Neque enim tantum habent curæ, ut non sit dandus & fortunæ locus, cum sæpè etiã scriptis ea quæ subitò nata sunt, inserantur. Ideoq; totum hoc exercitationis genus ita instituendum, ut & digredi ex eo, & redire in id facile poßimus. Nam ut primum est domo afferre paratam dicendi copiam & certam, ita refutare temporis munera longe stultißimum est. Quare cogitatio in hoc præparetur, ut nos fortuna decipere non poßit, adiuuare poßit. Id autem fiet memoriæ uiribus, ut illa quæ complexi animo sumus, fluãt secura, nõ solicitos & respicientes, & una spe suspẽsos recordationis, nõ sinãt prouidere, alioqui uel extemporalẽ temeritatem malo, quàm male cohærentem cogitationem. Peius enim quæritur retrorsus, quia cum illa desideramus ab alijs auertimur, & ex memoria potius repetimus, quàm ex materia. Plura sunt autem si utrunque quærendum est, quæ

inue

inueniri possunt, quàm quæ inuenta sunt.

Quemadmodum extemporalis facultas paretur & continuetur. Cap. VII.

MAximus uero studiorum fructus est, & uelut præmiũ quoddã amplius longi laboris, extempore dicendi facultas: quã qui non erit consecutus, mea quidem sententia ciuilibus officijs renunciabit, & solam scribẽdi facultatem potius ad alia opera cõuertet. Vix enim bonæ fidei uiro conuenit auxilium in publicum polliceri, quod in præsentissimis quibusq; periculis desit, intrare portum ad quem nauis accedere nisi lenibus uentis uecta non possit. Siquidem innumerabiles accidunt subitæ necessitates, uel apud magistratus, uel repræsentatis iudicijs, continuò agendi. Quarum si qua, non dico cuicunque innocentium ciuium, sed amicorum ac propinquorum alicui euenerit, stabit'ne mutus & salutarẽ petentibus uocem, statimq;, si non succurratur, perituris, moras & secessum & silentium quæret, dum illa uerba fabricentur, & memoriæ insidant, & uox ac latus præparetur? Quæ uero patitur hoc ratio, ut quisquam sit orator imparatus ad casus? Quid cũ aduersario respondendũ erit, fiet? Nã sæpe ea quæ opinati sumus, & cõtra quæ scripsimus, fallũt, ac tota subitò causa mutatur, atque ut gubernatori ad incursus tempestatum, sic agenti ad uarietatem causarum ratio mutãda est. Quid porrò multus stylus & assidua lectio, & longa studiorum ætas facit, si manet eadẽ quæ fuit incipiẽtibus difficultas? periisse profecto confitendum est præteritum

labo

laborem, cui ſemper idem laborandum eſt. Neq; ego hoc ago ut ex tempore dicere malit, ſed ut poßit, id autẽ maxime hoc modo conſequemur: Nota ſit primum dicendi uia, neq; enim prius contingere curſus poteſt, quàm ſcierimus quò ſit, & quà peruenien dum. Nec ſatis eſt non ignorare quæ ſint cauſarum iudicialium partes, aut quæ ſtionum ordinẽ recte diſponere, quanquam iſta ſunt præcipua, ſed quid quoq; loco primum ſit, + quid ſecundum, ac deinceps, quæ ita ſunt natura copulata ut mutari, aut interuelli ſine confuſione non poßint. Quiſquis autem uiam diſcet, ducetur ante omnia rerum ipſa ſerie uelut duce, propter quod homines etiam modice exercitati, facillime tenorem in narrationibus ſeruant. Deinde quid quoque loco quærant, ſcient, nec circumſpectabunt, nec offerentibus ſe aliunde ſenſibus turbabuntur, nec confundẽt ex diuerſis orationem uelut ſalientes huc illuc, nec usq; inſiſtentes. Poſtremo habebunt modũ et finem, qui eſſe citra diuiſionẽ nullus poteſt. Expletis pro facultate omnibus quæ propoſuerint, peruenisſe ſe ad ultimum ſentient. Et hæc quidem ex arte: illa uero ex ſtudio, ut copiam ſermonis optimi, quemadmodum præceptum eſt, comparemus. Multo ac fideli ſtylo ſic formetur oratio, ut ſcriptorum colorem etiam quæ ſubitò effuſa ſunt reddant, ut cum multa ſcripſerimus, etiam multa dicamus. Nam conſuetudo & exercitatio facilitatem maxime parit: quæ ſi paulum intermiſſa fuerit, nõ uelocitas illa modò tardatur, ſed ipſum coit atque concurrit. Quanquam enim opus eſt naturali quadam mobilitate animi, ut dum

+ atque

proxim-

proxima dicimus, struere ulteriora possimus, semperq; nostram uocem prouisa & formata cogitatio excipiat, uix tamen aut natura, aut ratio in tam multiplex officium diducere animum queat, ut inuentioni, dispositioni, elocutioni, ordini uerborum rerumq;, tum his quæ dicit, quæ subiuncturus est, quæ ultra spectanda sunt, adhibita uocis, pronunciationis, gestus obseruatione, una sufficiat. Longe enim præcedat oportet intentio, ac præ se res agat, quantumq; dicendo consumitur, tantum extremo prorogetur, ut donec perueniamus ad finem, non minus prospectu procedamus quàm gradu, si non intersistentes offensantesq; breuia illa atq; concisa singultantium modo eiecturi sumus. Est igitur usus quidam irrationabilis, q̃ Græci ἄλογον τριβὴν uocant, qua manus in scribendo decurrit, qua oculi totos simul in lectione uersus flexusq; eorum & trãsitus intuentur, & ante sequentia uident quàm priora dixerunt, quo constant miracula illa in scenis pilariorũ ac uẽtilatorum, ut ea quæ emiserit ultro uenire in manus credas, & qua iubentur decurrere. Sed hic usus ita proderit, si ea de qua locuti sumus, ars antecesserit, ut ipsum illud quod in se rationem non habet, in ratione uersetur. Nam mihi ne dicere quidem uidetur, nisi qui disposite, ornate, copioseq; dicit. Sed nec tumultuarij, nec fortuiti sermonis contextũ mirabor unquã, quem iurgantibus etiam mulierculis superfluere uideo. Quem si calor ac spiritus tulit, frequenter accidit ut successum extemporalem consequi cura non posit, deum tunc adfuisse, cum id euenisset, ueteres

Pilarij, Vẽtilatores

ora-

oratores, ut Cicero dicit, aiebāt. Sed ratio manifesta est, nam bene concepti adfectus, & recentes rerum imagines continuo impetu feruntur, quæ nonnunquam mora styli refrigescunt, & dilatæ non reuertūtur. Vtiq; uero cum infelix illa uerborum cauillatio accessit, & cursus ad singula uestigia restitit, non potest ferri cōtorta uis, sed ut optime uocum singularum cedat electio, non continua sed composita est. Quare capiendæ sunt illæ, de quibus dixi, rerum imagines, quas uocari φαντασίας in dicauimus, omniáq; de quibus dicturi erimus, personæ, quæstiones, spes, metus, habenda in oculis, in affectus recipienda. Pectus est enim quod disertos facit, & uis mentis. Ideoq; imperitis quoque, si modo sunt aliquo affectu cōcitati, uerba non desunt. Tum intendēdus animus non in aliquam rem unam, sed in plures simul continuas, ut si per aliquam rectam uiam mittamus oculos, simul omnia quæ sunt in ea, circaq;, intuemur, non ultimum tantum uidemus, sed usq; ad ultimum. Addit ad dicendum etiam pudor stimulos: Habet & dicendorum expectata laus, mirumq; uideri potest, quod cum stylus secreto gaudeat, atq; omnes arbitros reformidet, extēporalis actio auditorum frequētia, ut miles concentu signorum excitatur. Nanq; & difficiliorem cogitationem exprimit & expellit dicendi necessitas, & secundos impetus auget placēdi cupido: adeò pretium omnia spectant, ut eloquentia quoque, quanquam plurimum habeat in se uoluptatis, maxime tamē præsenti fructu laudis opinionisq; ducatur. Nec quisquam tantum fidat ingenio, ut id sibi

speret

speret incipienti statim posse contingere, sed sicut in cogitatione præcepimus, ita facilitatem quoq; extemporalem à paruis initijs, paulatim perducemus ad summam, quæ nec perfici, nec contineri nisi usu potest. Cæterum perueniri eò debet, ut cogitatio non utiq; melior sit ea, sed + utilior, cum hanc + facilitatem non in prosa modò multi sunt cõsecuti, sed etiam in carmine, ut Antipater, Sidonius & Licinius Archias: credendum enim Cicero ni est, non quia nostris quoq; temporibus non & fecerunt quidam hoc & faciant, quod tamen ipsum nõ tam probabile puto, neque enim habet aut usum res, aut necessitatem, quàm exhortãdis in hanc spem, qui foro præparantur, utile exemplum. Neque uero tantam esse unq̃ fiduciam facilitatis uelim, ut non breue saltem tempus, quod nusquam ferè deerit, ad ea quæ dicturi sumus despicienda sumamus, quod quidem in iudicijs ac foro datur semper. Neq; enim quisquam ẽ qui causam quam nõ didicerit agat. Declamatores + quosdam puersa ducit ambitio, ut exposita controuersia, protinus dicere uelint, quin etiam, quod est in primis friuolum ac scenicũ, uerbum petant quo incipiant. Sed tam contumelioſos in se ridet inuicem eloquentia, & qui stultis eruditi uideri uolunt, stulti eruditis + iudicantur. Si qua tamẽ fortuna tam subitam fecerit agendi necessitatem, mobiliore quodam opus erit ingenio, & uis omnis intendenda rebus, & in præsentia remittendum aliquid ex cura uerborum, si sequi utrunq; non dabitur. + Tamen & tardi or pronunciatio moras habet, & suspẽsa ac ueluti dubitans

+ tutior
+ felicitatẽ
+ quoq;
+ uidentur
+ Tum

tans oratio, aut tamen deliberare, non hæsitare uideamur. Hoc dum egredimur è portu, si nos nondum aptatis satis armamẽtis aget uentus. Deinde paulatim simul euntes aptabimus uela, & disponemus rudentes, & impleri sinus optabimus. Id potius, quàm se inani uerborum torrenti dare, quasi tempestatibus, quò uolent, auferendum. Sed non minore studio continetur hæc facultas q̃ paratur. Ars enim semel percepta non rapitur. Stylus quoque intermißione paulum admodum de celeritate perdit, promptum hoc & in expedito positum exercitatione sola continetur. Hac uti sic optimum est, ut quotidie dicamus audientibus pluribus, maxime de quorum simus iudicio atq; opinione soliciti: rarum est enim ut satis se quisque uereatur, uel soli tamen dicamus potius, q̃ non omnino dicamus. Est alia exercitatio cogitandi, totas q̃ materias uel silentio, dum tamen + dicat intra se ipsum, persequendi, quæ nullo non tempore locoq;, quando non aliud agimus, explicari potest, & est in parte utilior quàm hæc proxima. Diligentius enim componitur quàm illa, in qua contextum orationis intermittere uetamur. Rursus + illa prior plus confert, uocis firmitatem, oris facilitatem, motum corporis, qui & ipse, ut dixi, excitat oratorem, & iactationẽ manus, pedis supplosionem, sicut cauda leones facere dicũtur, hortatur. Studendum uero semper & ubiq;. + Neq; uero tam ullus est dies occupatus, ut nihil lucratiuæ, ut Cicero Brutum facere tradit, operæ ad scribendum, aut ad legendum, aut dicendum rapi aliquo momento temporis possit. Siquidem

+ quasi dicat contra se ipsum.

+ in alia plus prior

+ Neque enī ferè

dem C. Carbo etiam in tabernaculo solebat hac uti exercitatione dicendi. Ne id quidem tacendum est, quod eidem Ciceroni placet, nullum nostrum usquam negligentem esse sermonem, quicquid loquemur, ubicunq; sit pro sua scilicet portione perfectum. Scribendum certe nunquam est magis quàm cum multa dicemus ex tempore. Ita enim seruabitur pondus, et intrans illa uerborum facilitas in altũ reducetur, sicut rustici proximas uitis radices amputant, quæ illam in summum solum ducunt, ut inferiores penitus descendendo firmẽtur. Ac nescio an utrunq; cum cura & studio fecerimus, inuicem prosit, ut scribendo dicamus diligentius, dicẽdo scribamus facilius. Scribendum ergo quoties licebit: si id non dabitur, cogitandũ: ab utroq; excluſi, debent tamẽ anniti, ut neq; deprehensus orator, neq; litigator destitutus esse uideatur. Plerunq; autem multa agẽtibus accidit, ut maxime necessaria & utiq; initia scribant, cætera quæ domo afferunt, cogitatione complectantur, subitis ex tempore occurrãt. Quod feciſſe M. Tullium commẽtarijs ipsius apparet, sed feruntur aliorum quoque & inuenti forte ut eos dicturus quisq; composuerat, et in libros digesti, ut causarum quæ sunt actæ à Seruio Sulpitio, cuius tres orationes extant. Sed hi de quibus loquor commentarij ita sunt exacti, ut ab ipso mihi in memoriã posteritatis uideantur compositi: Nam Ciceronis ad præsens modo tempus aptatos libertus Tyro cõtraxit. Quos non ideo excuſo, quia nõ probem, sed ut sint magis admirabiles. In hoc genere prorsus recipio hanc breuem annota-

tionem, libellosq́; qui uel manu teneantur, & ad quos interim respicere fas sit. Illud quod Lænas præcipit displicet mihi, + quæ scripserimus, in summas siue commentarios et capita conferre. Facit enim et discendi negligẽtiam hæc ipsa fidutia, & lacerat ac deformat orationẽ. Ego autem ne scribendum quidem puto quod simus memoria prosecuturi. Nam + hoc quoque accidit, ut reuocet nos cogitatio ad illa elaborata, nec sinat præsentem fortunã experiri. Sic anceps inter utrunque animus æstuat, cum & scripta perdit, & non quærit noua. Sed de memoria destinatus est proximo libro locus, nec huic parti subiũgẽdus, quia sunt alia prius nobis dicenda.

+ ne in his q̃ scripserim⁹, uel in summas, siue in commentarios.

+ hic

Libri decimi finis.

M·FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER VNDECIMVS.

(*)

Præfatio, & de apte dicendi.

CAPVT I.

PARATA, sicut superiore libro continetur, facultate scribendi cogitandiq́;, et ex tempore etiam cum res poscet orandi, proxima est cura ut dicamus apte, quam uirtutem elocutionis quartam Cicero demonstrat,

apte dicẽ

strat, quæq; est meo quidem iudicio maxime necessaria. Nam cum sit ornatus orationis uarius & multiplex, conueniatq; alius alij, nisi fuerit accommodatus rebus atq; personis, non modò nõ illustrabit eam, sed etiã destruet, & uim rerum in contrarium uertet. Quid enim prodest esse uerba & latina, & significantia, & nitida, figuris etiam numerisq; eloborata, nisi cum his in quæ iudicem duci formariq; uolumus, consentiãt? Si genus sublime dicendi paruis in causis, + limitatumq; grandibus, lætum tristibus, lene asperis, minax supplicibus, summissum concitatis, trux atque uiolentum iucundis adhibeamus? ut monilibus, et margaritis, ac ueste lõga, quæ sunt ornamenta fœminarum, deformentur uiri? nec habitus triumphalis, quo nihil cogitari potest augustius, fœminas deceat. Hunc locũ Cicero breuiter in tertio de Oratore libro perstringit, neque tamen uideri potest quicquam omisisse, dicendo nõ omni causæ, nec auditori, nec personæ, nec tempori cõgruere orationis unum genus, nec ferè pluribus in oratore eadem. Sed illic L. Crassus, cum apud summos oratores, hominesq; eruditissimos dicat, satis habet partem hãc uelut notare inter agnoscentes. Et hic Cicero alloquens Brutum testatur esse hæc ei nota, ideoq; breuius à se dici, quanquam sit fusus locus, tracteturq; à philosophis latius. Nos institutionem professi, non solum scientibus ista, sed etiam discentibus tradimus, idcoque paulò pluribus uerbis debet haberi uenia. Quare notum sit nobis ante omnia quid conciliando, docendo, mouendo iudici conueniat, quid quaque

+ límatumq;

parte orationis petamus. Ita nec uetera, nec translata, aut ficta uerba incipiendo, narrando, argumentãdo, tractabimus, neque decurrentis contexto nitore circuitus ubi diuidenda erit causa, & in partes suas digerenda, neq; humile, atq; quotidianum sermonis genus, & compositione ipsa dissolutum epilogis dabimus, nec iocis lachrymas, ubi opus erit miseratione siccabimus. Namornatus omnis non tam sua, quàm rei cui adhibetur, conditione constat, nec plus refert quid dicas, quàm quo loco. Sed totum hoc apte dicere, non elocutionis tantum gene re constat, sed est cum inuentione commune: Nam si tantum habent etiã uerba momentum, quanto res ipsæ maius? Quarũ quæ esset obseruatio, suis locis subinde subiecimus. Illud est diligentius docendum, eum demum dicere apte, qui non solum quid expediat, sed etiam quid deceat inspexerit. Nec me fugit plerunq; hæc esse coniuncta. Nam quod decet, ferè prodest, neque alio magis animi iudicum conciliari, aut si res in contrarium tulit, alienari solent. Aliquando tamen & hæc dissentiũt. Quoties autem pugnabunt, ipsam utilitatem uincet quod decet. Nam quis nescit nihil magis profuturum ad absolutionem Socrati fuisse, quàm si esset usus illo iudiciali genere defensionis, & oratione summissa conciliasset iudicum animos sibi, crimenq; ipsum solicite redarguisset? Verum id minime eum decebat, ideoque sic egit, ut qui pœnam suam honoribus summis esset æstimaturus. Maluit enim uir sapientissimus quod superesset ex uita sibi perire, quàm quod præteriisset. Et quã-

do

do ab hominibus sui temporis parum intelligebatur, posterorum se iudicijs reseruauit, breui detrimento iam ultimæ senectutis ævum seculorum omnium consecutus. Itaque quámuis Lysias, qui † tum in dicendo præstantissimus habebatur, defensionem illi scriptam obtulisset, uti ea noluit, cum bonam quidem, sed parum sibi conuenientem iudicasset. Quo uel solo patet, non persuadendi, sed bene dicendi finem in oratore seruandum, cum interim persuadere deforme sit. Non fuit hoc utile absolutioni, sed (quod est maius) homini fuit. Et nos secundum communem potius loquendi consuetudinem, quàm ipsam ueritatis regulam diuisione hac utimur, ut ab eo quod deceat utilitatẽ separemus: nisi forte prior ille Africanus, qui patria cedere, quàm cum Tribuno pleb. humilimo contendere de innocentia sua maluit, inutiliter sibi uidetur consuluisse. Aut Pub. Rutilius, uel cum illo penè Socratico genere defensionis est usus, uel cum reuocante cum P. Sylla manere in exilio maluit, quid sibi maxime conduceret nesciebat. Hi uero parua illa, quæ abiectissimus quisq; animus utilia credit, si cum uirtute conferantur, despicienda iudicauerunt, ideoq; perpetua seculorum admiratione celebrantur. Neq; nos simus tam humiles, ut quæ laudamus, inutilia credamus. Sed hoc qualecunq; discrimen raro admodũ euenit. Cæterum idem ferè, ut dixi, in omni genere causarum & proderit & decebit. Est autem quod omnes, et semper, & ubiq; persuadere ac dicere honeste, honesteq; facere deceat, contraq; neminem unquam ullo in loco turpiter.

† unus

+plura talia Minora uero, quæq; sunt ex medijs, + plerunque sunt talia, ut alijs sint concedenda, alijs non sint. Aut pro persona, tempore, loco, causa, magis ac minus, uel excusata debeant uideri, uel reprehendẽda. Cum dicamus autem de rebus aut alienis, aut nostris, diuidenda est ratio eorum, dum sciamus pleraq; neutro loco conuenire. In primis enim omnis sua uitiosa iactatio est, eloquentiæ tamẽ in oratore præcipue, assertq; audientibus non fastidium modò, sed plerunq; etiam odium. Habet enim mens nostra natura sublime quiddam & erectum, & impatiens superioris. Ideoq; abiectos aut submittentes se libenter alleuamus, quia hoc facere tanquã maiores uidemur, & quoties discessit æmulatio, succedit humanitas. At qui se supra modum extollit, premere ac despicere creditur, nec tam se maiorem, quàm minores cæteros facere. Inde inuidentur humiliores: nam hoc uitium est eorum, qui nec cedere uolunt, nec possunt contendere, rident superiores, improbant bonos. Plerunque uero deprehendas arrogantium fallacem de se opinionem, sed in ueris quoq; sufficit conscientia. Reprehensus est in hac parte nõmediocriter Cicero, quanq; is quidem rerum à se gestarum maior, q̃ eloquẽtiæ fuit in orationibus utiq; iactator. Ac plerunq; illud quoque non sine aliqua ratione fecit. Aut enim tuebatur eos, quibus erat usus adiutoribus in opprimenda cõiuratione, aut respondebat inuidiæ, cui tamen nõ fuit par, seruatæ patriæ pœnã passus exiliũ, ut illorum quæ egerat in consulatu frequens cõmemoratio posset uideri non gloriæ magis, q̃ defensioni data. Eloquentiam

quentiam quidem cum pleniſſimam diuerſæ partis aduocatis concederet, ſibi nunquam in agendo immodice arrogauit. Illius ſunt enim: Siquid eſt in me ingenij iudicees, quod ſentio quàm ſit exiguum, &: Nam quo minus ingenio poſſum, ſubſidio mihi diligentiam comparaui. Quinetiam contra Q. Cæcilium de accuſatore in Verrẽ conſtituendo, quamuis multum eſſet in hoc quoque momenti, uter ad agendum magis idoneus ueniret, dicendi tamen facultatem magis illi detraxit, quàm arrogauit ſibi, ſeq; non conſecutum, ſed omnia feciſſe ut poſſet eam conſequi, dixit. In epiſtolis aliquando familiariter apud amicos, nonnũquam in dialogis, aliena tamen perſona, uerum de eloquentia ſua dicit. Et aperte tamen gloriari, neſcio an ſit magis tolerabile, uel ipſa uitij huius ſimplicitate, quàm illa iactatione peruerſa, ſi abundans opibus, pauperem ſe neget, nobilis obſcurum, & potens infirmum, quàm ſi ſe diſertus imperitum planè & infantẽ uocet. Ambitioſiſſimum gloriandi genus eſt etiam deridere. Ab alijs ergo laudemur. Nam ipſos (ut Demoſthenes ait) erubeſcere etiam cum ab alijs laudamur, decet. Neq; hoc dico nõ aliquando de rebus à ſe geſtis oratori eſſe dicendũ, ſicut eidem Demoſtheni pro Cteſiphonte, quod tamen ita emendauit, ut neceſſitatem id faciendi oſtenderet, inuidiamq; omnem in eum regereret, qui hoc ſe coëgiſſet. Et M. Tullius ſæpe dicit de oppreſſa coniuratione Catilinæ, ſed modò id uirtuti ſenatus, modò prouidentiæ deorum immortalium aſſignat, plerunque contra inimicos atq; obtrectatores plus uendicat ſibi. Erãt

enim tuenda cum obijcerentur. In carminibus utinam pe perciſſet, quæ non deſierunt carpere maligni:

†Tullij carmina.

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ. &:
O fortunatam natam me Conſule Romam, & Iouem illum à quo in concilium deorum aduocatur, & Minerua quam quæ cũ artes edocuit, quæ ſibi ille ſecutus quædam Græcorum exempla permiſerat. Verum eloquentiæ ut indecora iactatio, ſic nonnunquam concedenda fiducia eſt. Nam quis reprehendat hæc? Quid putem? contemptum'ne meę? non uideo nec in uita, nec in gratia, nec in rebus geſtis, nec in hac mea mediocritate ingenij, quid deſpicere poſſit Antonius. Et paulopoſt apertius: An decertare mecum uoluit contentione dicendi? Hoc quidem beneficium eſt. Quid enim pleniusę quid uberius, q̃ mihi pro me & contra Antonium dicere? Arrogantes & illi, qui ſe iudicaſſe de cauſa, nec aliter affuturos fuiſſe proponunt. Nam & inuiti iudices audiunt præſumentem partes ſuas, nec hoc oratori contingere inter aduerſarios, quod Pythagoræ inter diſcipulos contigit, poteſt: Ipſe dixit. Sed iſtud magis minus'ue uitioſum eſt pro perſonis dicentium. Defenditur enim aliquatenus, ætate, dignitate, autoritate, quæ tamen uix in ullo tanta fuerint, ut nõ hoc affirmationis genus tẽperandũ ſit aliqua moderatione, ſicut omnia in quibus patronus argumentũ ex ſeipſo petet, quod fuiſſet tumidius, ſi criminis loco eſſe negaſſet Cicero, equitis Romani eſſe filium ſe defendente. At ille fecit hoc etiã fauorabile, cõiungendo cum iudicibus dignitatẽ ſuam. Equitis autem

Roma

Romani esse filium, criminis loco poni ab accusatoribus, neq; his iudicantibus oportuit, nec defendentibus nobis. Impudens, tumultuosa, iracunda actio omnibus indecora, sed ut quisq; ætate, dignitate, usu præcedit, magis in ea reprehendendus. Videas autem rixatores quosdam, neq; iudicum reuerentia, neq; agendi more ac modo cõtineri. Ex quo ipso mentis habitu manifestum sit, tam in suscipiendis, quàm in agendis causis nihil pensi habere. + Profert enim mores plerunq; oratio, & animi secreta detegit. Nec sine causa Græci prodiderunt, ut uiuat, quenq; etiam dicere, humiliora illa uitia, summissa adulatio, affectata scurrilitas in rebus ac uerbis parum modestis ac pudicis uilis pudor, in omni negotio neglecta auctoritas, quæ ferè accidunt his, qui nimium + aut blandi esse aut ridiculi uolunt. Ipsum etiam eloquentiæ genus aliòs aliud decet. Nam neq; tam plenum, & erectum, & audax, & præcultum, senibus conuenerit, q̃ pressum, & mite, & limatum, & quale intelligi uult Cicero etiam cum dicit orationem suam cœpisse canescere, sicut uestibus quoq; non purpura coccoq; fulgentibus illa ætas satis apta sit. In iuuenibus & uberiora paulò, et penè periclitantia feruntur. At in ijsdem siccum & solicitũ, & contractũ dicendi propositum, plerũq; affectatione ipsa seueritatis inuisum est, quando etiam morũ senilis autoritas immatura in adolescentibus creditur. Simpliciora militares decent. Philosophiam ex professo (ut quidã faciunt) ostentantibus, parũ decori sunt pleriq; orationis ornatus, maximeq; ex affectibus, quos illi uitia dicunt.

+ Præ se fert

+ ut blandi ridiculi esse uolunt.

Verba quoque exquisitiora, & compositio numerosa tali proposito diuersa. Non enim solum illa lætiora, qualia à Cicerone dicuntur: Saxa atq; solitudines uoci respondent, sed etiam illa quanquam plena sanguinis. Vos enim iam Albani tumuli, atq; luci, uos inquã imploro atq; testor, uosq; Albanorum obrutæ aræ, sacrorũ Populi Ro. sociæ & æquales, non conueniant barbæ illi atque tristitiæ. At uir ciuilis uereq; sapiens, qui se non otiosis disputationibus, sed administrationi Reipublicæ dediderit, à qua longissime isti qui philosophi uocantur, recesserunt, omnia quæ ad efficiẽdum oratione quod proposuerit ualent, libenter adhibebit, cum prius quod honestum sit, efficere in animo suo constituerit. Est quod principes deceat, alijs non concesseris. Imperatorum ac triumphalium separata est aliqua ex parte ratio eloquentiæ, sicut Pompeius abunde disertus rerũ suarum narrator, & hic qui bello ciuili se interfecit Cato, eloquens senator fuit. Idem dictum sæpe in alio liberum, in alio furiosum, in alio superbum est. Verba aduersus Agamemnonem à Therside habita ridentur: da illa Diomedi, alijue cui pari, magnum animum ferre præ se uidebũtur: Ego te, inquit, consulem putem L. Crassus Philippo, cũ tu me non putes senatorem? Vox honestissimæ libertatis, non tamen ferres quencunque dicentem. Negat se magni facere aliquis poëtarum, utrum Cæsar ater an albus homo sit, insania. Verte, ut idem Cæsar de illo dixerit, arrogantia est. Maior in personis obseruatio est apud comicos tragicosq;. Multis enim utuntur, & uarijs. Eadẽ

& eorum qui orationes alijs scribebant, fuit ratio, & declamantium est. Non enim semper ut aduocati, sed plerunq; ut litigatores dicimus. Verumetiam in his causis, quibus aduocamur, eadem differentia diligenter est custodienda. Vtimur enim fictione personarum, & uelut ore alieno loquimur, dandiq; sunt his quibus uocem accommodamus, sui mores. Aliter enim P. Clodius, aliter Appius Cæcus, aliter Cæcilianus ille, aliter Terentianus pater fingitur. Quid asperius lictore Verris? Vt adeas, tantum dabis. Quid fortius illo? Cuius inter ipsa uerberũ supplicia una uox audiebatur, ciuis Romanus sum. Quàm dignæ Milonis in peroratiõe ipsa uoces eo uiro, qui pro Republica seditiosum ciuem toties compescuisset? quiq; insidias uirtute superasset? Denique non modò quot in causa, totidem in prosopopœia sunt uarietates, sed hoc etiam plures, quod in his puerorum, fœminarum, pupillorum, mutarum etiam rerum assimulamus affectus, quibus omnibus debetur suus decor. Eadem in his pro quibus agemus, obseruanda sunt. Aliter enim pro alio sæpe dicendum est, ut quisq; honestus, humilis, inuidiosus, fauorabilis erit, adiecta propositorum quoque, & anteactæ uitæ differentia. Iucundissima uero in oratore humanitas, facilitas, moderatio, beneuolentia. Sed illa quoq; diuersa bonum uirum decẽt, malos odisse, publica uice commoueri, ultum ire scelera & iniurias, & omnia ut in initio dixi, honesta. Nec tantum quis, & pro quo, sed etiam apud quem dicas, interest. Facit enim & fortuna discrimẽ, et potestas, nec cadẽ apd̃ principẽ, magi-

+ tantum magiſtratum, ſenatorem, priuatũ + tamen liberũ ratio
eſt, nec eodem ſono publica iudicia, et arbitrorum diſce
ptationes aguntur. Nã ut orantẽ pro capite ſolicitudo
deceat, & cura, & oẽs ad amplificãdam orationẽ quaſi
machinæ, ita in paruis rebus iudiciſq; uana ſint eadem.
Rideaturq; meritò qui apud diſceptatorẽ de re leuiſſi-
ma ſedens dicturus utatur illa Ciceronis cõfeſſione, non
modò ſe animo cõmoueri, ſed etiã corpore ipſo perhor-
+ quanto reſcere. Quis uero neſciat + quin aliud dicẽdi genus po
+ uita ſcat grauitas ſenatoria, aliud + aura popularis? cũ etiã
ſingulis iudicantibus, non idem apud graues uiros, quod
leuiores, nõ idem apud eruditum, quod militarem ac ru-
ſticum, deceat, ſitq; nonnunq; ſummittenda et contrahen
da oratio, ne iudex eam uel intelligere, uel capere nõ poſ
ſit. Tempus quoq; ac locus egent obſeruatione propria.
Nam & tempus tum lætum, tum triſte, tum liberum, tum
anguſtum eſt. Atqui ad hæc omnia cõponendus orator,
& loco publico priuatóue ne celebri an ſecreto, aliena
ciuitate an tua, in caſtris deniq;, an foro dicas, intereſt
plurimum, ac ſuam quicq; formam, et propriũ quendam
modum eloquentiæ poſcit. Cum etiam in cæteris actibus
uitæ non idem in foro, curia, campo, theatro, domi face-
re conueniat, & pleraq; quæ natura non ſunt reprehen
denda, atq; ideo interim ſunt neceſſaria, alibi quàm mos
permiſerit, turpia habeantur. Illud iam diximus, quanto
plus nitoris & cultus demonſtratiuæ materiæ, ut ad de-
lectationem audientium compoſitæ, q̃ quæ ſunt in actu
& contentione, ſuaſoriæ iudicialeſq; permittant. Hoc

adhuc

ádhuc adijciendum, aliquas etiã quæ sunt egregiæ dicendi uirtutes, quo minus deceant, effici cõditione causarũ. An quisq̃ tulerit reũ in discrimine capitis, præcipue qui apud uictorem & principẽ, pro se ipse dicat, frequenti translatione, fictis & repetitis ex uetustate uerbis, cõpositione quæ sit maxime à uulgari usu remota, decurrentibus periodis, q̃ lætissimis iocis sentẽtijsq; dicentẽ? Non perdant hæc omnia necessarium periclitanti solicitudinis colorem, petendumq; etiam innocentibus miseri cordiæ auxilium. Commoueatur ne quisq̃ eius fortuna quem tumidum, ac sui iactantẽ, et ambitosum institorem eloquentiæ in ancipiti sorte uideat? nõ, imò oderit reum uerba aucupãtem, & anxiũ de fama ingenij, & cui esse diserto uacet. Quod mire M. Cælius in defensiõe causæ qua reus de ui fuit, cõprehendisse mihi uidetur: Ne cui uestrum, atq; etiam omnium, qui ad rem agendã adsunt, mẽs, aut uultus molestior, aut uox immoderatior aliqua, aut deniq;, quod nimiũ est, iactantior gestus fuisse uideatur. Atqui sunt quædã actiones in satisfactiõe, deprecatione, confessione positæ. Sententiolis ne flendum erit? epiphonemata, aut enthymemata exorabunt? non quicquid meris adijcietur affectibus omnes eorum diluet uires, & miserationẽ securitate laxabit? Age si de morte filij sui, uel iniuria (quæ morte sit grauior) dicendũ patri fuerit, aut in narrãdo gratiã illam expositionis, quæ cõtingit sermone puro atq; dilucido, quæret breuiter ac significãter ordinẽ rei protulisse cõtentus, aut argumẽta diducet in digitos, & propositionũ ac partitionum

Institor eloquentiæ quã lẽ Cicero & Lucanꝰ Curionẽ fuisse dicũt, qui lĩguam uenalẽ habuisse & iactasse fertur.

capita

captabit lepôrem? & ut plerunq; in hoc genere moris est, intentione omni remissa loquatur? Quò fugerit interim dolor ille? ubi lachrymæ substiterint? unde se in medium tam secura obseruatio artium miserit? Non ab exordio usq; ad ultimam uocem continuus quidã gemitus, & idem tristitiæ uultus seruabitur? siquidem uolet dolorem suum etiã in audientes transfundere, quẽ si usquã remiserit, in animum iudicantium non reducet. Quod præcipue declamantibus (neq; enim me pœnitet ad hoc quoq; opus meum, et curã susceptorũ semel adolescentiũ respicere) custodiendũ est, quo plures in schola fingũtur affectus, quos non ut aduocati, sed ut passi subimus. Cum etiam hoc genus simulari litium soleat, cũ ius moris à senatu quidã, uel ob aliquam magnam infelicitatẽ, uel etiam pœnitentiam petunt, in quibus non solum cantare, quod uitiũ + peruasit, aut lasciuire, sed ne argumẽtari quidem nisi mixtis, & quidem ita, ut in ipsa probatione magis emineant, affectibus decet. Nam qui intermittere in agendo dolorem potest, uidetur posse etiam deponere. Nescio tamen an huius, de quo loquimur, decoris custodia maxime circa eos, cõtra quos dicimus, examinãda sit. Nam sine dubio in omnibus statim accusationibus hoc agendum est, ne ad eas lubenter descendisse uideamur. Ideoq; mihi illud Cassij Seueri non mediocriter displicet: Dij boni uiuo, & quo me uiuere iuuet, Asperatem reũ uideo. Non enim iusta ex causa uel necessaria uideri potest postulasse eum, sed quadam accusandi uoluptate. Præter hoc tamen, quod est commune, propriam moderã-

+ persuasit

Accusator est qui confidẽter de criminatiõibꝰ sese effert ait Seneca. Qui uero accusat sed ad id grauate admodũ descendit calũniã is oẽm facile euitabit.

moderationem quædã causæ desiderãt. Quapropter & qui curationem bonorũ patris postulabit, doleat eius uale tudine, & quamlibet grauia filio pater obiecturus mi serrimã sibi ostendat esse hãc ipsam necessitatẽ, nec hoc paucis modò uerbis, sed toto colore actionis, ut id eum non dicere modò, sed etiam uere dicere appareat. Nec causanti pupillo sic tutor irascatur unq̃, ut nõ remaneãt amoris uestigia, et sacra quædã patris eius memoria. Iã quo modo contra abdicantẽ patrem, querentẽ uxorem, agi causam oporteret, ĩ libro, ut arbitror, septimo dixi. Quando etiã aduocati uoce uti deceret, quartus liber in quo procœmij præcepta sunt continet. Esse & in uerbis quod deceat, aut turpe sit, nemini dubiũ est. Vnũ iam igi tur huic loco, qd̃ est sanè summæ difficultatis, adijciendũ uidetur, quibus modis ea quæ sunt natura parum specio sa, quæq; nõ dicere, si utrumlibet esset liberum, maluisse mus, non tamen sint indecora dicentibus. Quid asperio rem habere frontem potest, aut quid aures hominum ma gis respuunt, q̃ cũ est filio filij ue aduocatis in matrem perorandum? Aliquando tamen necesse est, ut in causa Cluentij Habiti. Sed non semper illa uia qua contra Sa siam Cicero usus est, nõ quia non ille optime, sed quia plu rimum refert, qua in re, & quomodo lædat. Itaq; illa cũ filij caput pallàm impugnaret, fortiter fuit repellenda. Duo tamen quæ sola supererãt, diuinè Cicero seruauit. Primũ ne obliuiscereturreucrẽtiæ, quæ parẽtibus debe tur: deinde ut repetitis altius causis diligẽtissime, ostẽde ret, q̃ id qd̃ erat in matrẽ dicturus, non oporteret modò

Consiliũ Ci ceronis ĩ ad uocatione fi Ili cõtra ma trem.

ficri,

fieri, sed etiã necesse esset. Primaq; hæc expositio fuit, quanq̃ ad præsentem quæstionẽ nihil pertinebat, adeò in causa difficili atq; perplexa, nihil prius intuendum credidit, q̃ quid deceret. Fecit itaq; nomen parentis non filio inuidiosum, sed ipsi in quã dicebatur. Potest tamẽ aliquãdo mater & in re leuiore, aut minus infesta cõtra filiũ stare, tũ lenior atq; summißior decebit oratio. Nã et satisfaciendo, aut nostrã minuemus inuidiã, aut etiam in diuersum eam transferemus, & si grauiter dolere filiũ palàm fuerit, credetur abesse ab eo culpã, fietq; ultrò miserabilis. Auertere quoq; in alios crimen decet, ut fraude aliquorũ concita credatur, et omnia nos passuros, nihil aspere dicturos, testandũ ut etiã si nõ possumus non cõuiciari, nolle uideamur. Etiã si quid obijciendum erit, officium est patroni, ut id filio inuito, sed fide cogẽte facere + credatur. Ita poterit uterq; laudari, quod de matre dixi, de utroq; parẽte accipiendũ est. Nam inter patres etiam filios q̃, cum interuenisset emancipatio, litigatum scio. In alijs quoq; propinquitatibus custodiendum est, ut inuiti, & necessariò, & parce iudicemur dixisse, magis aũt aut minus, ut cuiq; psonæ debetur reuerẽtia. Eadẽ pro libertis aduersus patronos obseruantia, et ut semel plura complectar, nunq̃ decebit sic aduersus tales agere personas, quomõ contra nos agi ab hominibus cõditionis eiusdẽ iniquo animo tulissemus. Præstatur hoc aliquãdo etiã dignitatibus, ut libertatis nostræ ratio reddatur, ne quis nos aut petulantes in lædendis his, aut etiã ambitiosos putet. Itaq; Cicero quanq̃ erat in Cottã grauissi-

+ ducatur Hoc est cum solutus legi b⁹ paternis quasi alien⁹ fieri cepit. Raro em̃ est ut filius quãdiu in patris potestate est contra eum actionẽ intendat.

grauissime dicturus, neq; aliter agi P. Oppij causa potuerat, longa tamen præfatione excusauit officij sui necessitatem. Aliquando etiam inferioribus præcipuecq; adolescentulis parcere aut mederi decet. Vtitur hac moderatione Cicero pro Cælio contra Atracinũ, ut eum non inimicè corripere, sed penè patriè monere uideatur. Nam & iuuenis & nobilis, & non iniusto dolore uenerat ad accusandũ. Sed in his quidem in quibus uel iudici, uel etiã assistẽtibus ratio nostræ moderatiõis probari debet, minor est labor, illic plus difficultatis, ubi ipsos contra quos dicimus, ueremur offendere. Duæ simul huiusmodi ꝑsonæ Ciceroni pro Muræna dicenti obstiterunt, M. Catonis Seruijq; Sulpitij, quàm decenter tamẽ Sulpitio cũ omnes concessissent uirtutes, scientiam petendi consulatus ademit. Quid enim aliud esset quo se uictum homo nobilis, & iuris antistes magis ferret? Vt ucro rationem defensionis suæ reddidit, cum se studuisse petitioni Sulpitij cõtra honorem Murenæ, non idem debere accusationi contra caput, diceret? Quàm molli autem articulo tractauit Catonem? Cuius naturam summè admiratus, nõ ipsius uitio, sed Stoice sectæ, quibusdam in rebus factam durioꝛem uideri uolebat, ut inter eos non forensem contentionem, sed studiosam disputationẽ crederes incidisse. Hæc est profectò ratio, & certissimũ præceptorum genus, illius uiri obseruatio, ut cum aliquid detrahere salua gratia uelis, concedas alia omnia, in hoc solo uel minus peritum, q̃ in cæteris, adiecta, si poterit fieri, etiã causa cur ita sit, uel paulò pertinaciorẽ, uel credulum, uel iratũ, uel

Offensionis metus quomodo corrigendus.

impulsum ab alijs. Hoc illis commune remedium est, si in tota actione æqualiter appareat non honor modò, sed etiam charitas, præterea causa sit nobis iusta sic dicendi, neq; id moderatè tantum faciamus, sed etiã necessariò.

At Aristoteles difficilimũ esse putauit laudare illaudatum uirum.

Diuersum ab hoc, sed facilius, cum hominum, aut alioqui turpium aut nobis inuisorũ, quædam facta laudãda sunt.

+ licet

+ Decet enim rẽ ipsam probare in qualicũq; persona. Dixit Cicero pro Gabinio, et P. Vatinio inimicissimis antea sibi hominibus, & in quos orationes etiã scripserat. Verum causa iusta fit fatendo, nõ se de ingenij fama, sed de fide esse solicitũ. Difficilior + enim ratio in iudicio Cluẽtiano fuit, cum Scamandrũ necesse haberet dicere nocentem, cuius egerat causam: Verũ illud elegantissime, cũ eorum à quibus ipse productus esset preces, tum etiã adolescentiam suam excusat detracturus alioqui plus autoritatis, si in causa præsertim suspecta, se eũ esse qui temere nocentes reos susciperet, fateretur. Apud iudicem uero, quod aut propter alienũ cõmodum in causa quã suscepe rimus, aut suũ ut persuadendi ardua ratio, ita dicẽdi expeditissima. Fidutia enim iustitiæ eius, nõ causæ, nihil nos timere simulabimus. Ipse erit gloria inflandus, ut tanto clarior futura sit fides, ac religio in pronunciãdo, quanto minus uel + offensæ, uel utilitati suæ indulserit. Hoc modo & apud eos à qbus appellatũ erit (si fortè ad eosdem remittentur) adijcienda ratio, uel necessitatis alicuius, si id causæ cedit, uel erroris, uel suspicionis. Tutissimum ergo pœnitentiæ cõfessio, & satisfactio culpæ, perducendus q; omni modo iudex ad iræ pudorem. Accidit

+ ei

+ offenderit

etiam

etiam nonnunq; eandē causam de qua pronunciauit, ut cognoscat iterū tum illud quidē commune, apud aliū nos iudicē disputaturos de illius sententia nō fuisse. Neq; enim emēdari ab alio q̄ ipso fas esse. Cæterū ex causa ut quæq; permittet, aut ignorata quædā, aut defuisse testes, aut qd timidissime, & si nihil aliud planē fuerit, dicendū est, patronos non satis fecisse. Succurret etiā si apud alios iudices agetur, ut in secunda assertione, aut in Centumuiralibus iudicijs duplicibus parte uicta, decentius erit quoties contigerit seruare iudicū pudorē, de qua re latius in probationum loco dictū est. Potest euenire, ut in alijs reprehendenda sint, quæ ipsi fecerimus, ut obijcit Tubero Q. Ligario, quod in Africa fuerit. Et ambitus + quidā damnati recuperandæ dignitatis gratia, reos eiusdē criminis detulerunt, ut in scholis luxuriantem patrem luxuriosus ipse iuuenis accusat. Id q̄ decenter fieri posit, equidem nō inuenio, nisi aliquid reperiatur quo interfit persona, ætas, tempus, causa, locus, animus. Tubero iuuenē se patri hæsisse, illū à senatu missum nō ad bellū, sed ad frumētum coēmendū ait, + ut primū licuerit à partibus recessisse, Ligariū et perseuerasse, et nō pro Cn. Pōpeio, inter quē et Cæsarē dignitatis fuerit cōtentio, cū saluā uterq; Rēpubli. uellet, sed pro Iuba atq; Afris inimicissimis populo Ro. stetisse. Cæterum uel facilimū est ibi alienā culpam accusare, ubi fateris tuā. Verū id iam iudicis est, nō actoris. Quod si nulla contingit excusatio, sola colorem habet pœnitentia. Potest enim uideri satis emēdatus, qui in odium eorum, in quibus errauerat, ipse conuersus est.

+ quā

+ aut ut prīmum

Color ꝓductu et tractatione q̄ optima eē potest ad aliqd cōficiendum in oratione.

Sunt enim quidam, qui hoc natura ipſa rei non indecens faciunt, ut cum pater ex meretrice natum, quod amet meretricem in matrimonium, abdicat. Scholaſtica materia, ſed non quæ non poßit accidere. Hic igitur multa non deformiter dicet, uel quod omniũ ſit uotum parentũ, ut honeſtiores q̃ ſint ipſi liberos habeant. Nam & filia nata, meretrix eam mater pudicã eſſe uoluißet. Vel quod humilior ipſe fuerit (licet enim hoc dicere) uel quod nõ habuerit patrẽ qui moneret, quin eo minus faciendũ filio fuiſſe, ne renouaret domus pudorẽ, & exprobraret patri nuptias, matri prioris uitæ neceßitatẽ, ne deniq; legẽ quandã ſuis quoq; ſubinde liberis daret, & credibilis erit etiam propria quædã in illa meretrice turpitudo quã nunc hic pater ferre nõ poßit: Alia præterea. Neq; enim nunc declamamus, ſed oſtendimus nonnunq̃ poſſe ipſis incõmodis dicentem bene uti. Illic maior æſtus, ubi q̃s pudenda queritur, ut ſtuprum præcipue in maribus, aut os profanatũ, non dico ſi loquatur ipſe (nam quid aliud ei q̃ gemitus ac fletus & execratio uitæ conueniat? ut iudex intelligat potius dolorẽ illũ q̃ audiat) ſed patrono quoq; per ſimiles affectus eundũ erit, quia hoc iniuriæ genus uerecundius ineſt paßis q̃ auſis. Mollienda eſt in pleriſq; alio colore aſperitas orationis, ut Cicero de proſcriptorum liberis fecit: Quid enim crudelius q̃ homines honeſtis parentibus ac maioribus natos à Repub. ſubmouerie? Itaq; durum id eſſe ſummus ille tractãdorum animorum artifex confitetur, ſed ita legibus Syllæ + cohærere ſatum ciuitatis affirmat, ut his ſolutis ſtare ipſa nõ poßit.

+ contineri

Aſſecutus

Assecutus itaq; est, ut aliquid eorum quoq; causa uidere tur facere, contra quos diceret. Illud etiã in iocis monui, quàm turpis esset fortunæ insectatio, & ne in totos ordines, aut gentes, aut populos petulantia incurreret. Sed interim fides patrocinij cogit quædã de uniuerso genere aliquorum hominũ dicere, uel libertinorum, uel militum, uel publicanorum, uel similiter aliorũ, in quibus omnibus cõmune remedium est, ut ea quæ lædunt, non libenter tractare uidearis, nec in omnia impetũ facias, sed in id quod expugnandum est, & reprehendens, alia laude compenses. Si milites cupidos dicas esse, nõ mirum, quod periculorũ ac sanguinis maiora sibi deberi præmia putent, eosdem petulantes, & hoc fieri quod bellis magis q̃ paci assueuerint. Libertinis detrahenda est autoritas, licet his testimonium reddere industriæ, per quã exierint de seruitute. Quod ad nationes exteras pertinet, Cicero uarie detracturus Græcis testibus fidem, doctrinã his concedit ac literas, seq; eius gẽtis amatorem esse profitetur. Sardos contemnit, Allobrogas ut hosteis insectatur, quorum nihil tunc cum diceretur, parum aptum, aut remotum cura decoris fuit. Verborum etiã moderatione detrahi solet, si qua est rei inuidia, si asperũ dicas nimium seuerũ, iniustum persuasione labi, pertinacẽ ultra modũ tenacem esse propositi, plerunq; uelut ipsos coneris ratione uincere, quod est mollissimum. Indecorum est super hæc omne nimium, ideoq; etiã quod natura rei satis aptum est, nisi modo quoq; temperetur, gratiam perdit. Cuius rei obseruatio iudicio magis quodã sentiri, q̃ præceptis tradi potest,

Turpis.) Nã teste Demosthene nullo pacto propter fortunę aut naturę incõmodũ subsannari aut contẽni debet & qui in hac re offendunt quam sint ingenio si hos ad oĩa uitia quã pronissimos esse.

test, quantum satis sit, & quantum recipiant aures. Non habet hæc res mensurã, & quasi pondus, quia ut in cibis, alia alijs magis complent. Adijciendũ etiam breuiter uidetur, quod ferè dicendi uirtutes diuersissimæ, non solũ suos amatores habeãt, sed ab eisdem sæpe laudentur. Nã Cicero quodam loco scribit id esse optimum quod cum te facile credideris consequi imitatione, non possis. Alio uero, non se id egisse, ut ita diceret, quomõ se quilibet posse confideret, sed quomõ nemo. Quod potest pugnare inter se uideri. Verum utrunq; ac meritò laudatur. Causa enim modò distat, quia simplicitas illa, & uelut securitas inaffectatæ orationis, mire tenues causas decet. Maioribus illud admirabile dicendi genus magis conuenit. In utroq; eminet Cicero, ex quibus alterum imperiti se posse consequi credent, neutrum qui intelligunt.

De Memoria. Cap. II.

MEmoriam quidã naturæ modò esse munus existimauerunt, estq; in ea non dubiè plurimum, sed ipsa excolendo, sicut alia omnia, augetur, & totus de quo diximus, adhuc inanis labor, nisi cæteræ partes hoc uelut spiritu continentur. Nam & omnis disciplina memoria constat, frustráq; docemur, si quicquid audimus, præterfluat, & exemplorum, legum, responsorum, dictorum, beneq; factorum, quæ uelut quasdam copias, quibus abundare, quasq; in promptu semper habere debet orator, eadem illa uis repræsentat. Neque immeritò thesaurus hic eloquentiæ dicitur. Sed non firmè tantum continere, uerum etiam citò percipere multa acturos oportet, nec quæ scripse-

Memoria eloquentię thesaurus.

scripseris modò iterata lectione complecti, sed in cogitatis quoq; rerum ac uerborum contextũ sequi, et quæ sint ab aduersa parte dicta meminisse, nec utiq; eo quo dicta sunt ordine refutare, sed opportunis locis ponere. Quid extemporalis oratio? non alio mihi uidetur mentis uigore cõstare. Nam dum alia dicimus, quæ dicturi sumus intuenda sunt. Ita cum semper cogitatio ultra id quod est longius quærit, quicquid + interim reperit, quodammodo apud memoriam deponit, quod illa quasi media quædam manus acceptum ab inuentione tradit elocutioni. Non arbitror autem mihi in hoc immorandum, quid sit quod memoriam faciat, quanquam pleriq; imprimi quædam uestigia nostro animo, quæ uelut in + ceris anulorũ signa seruentur, existimant. Neque ero tam credulus, ut quasi habitu tardiorem firmioremq; memoriam fieri putem. + Eius autem quod ad animum pertinet, magis admirer naturã, subitò res uetustas tãto ex interuallo repetitas reddere se & offerre, nec tantum requirẽtibus, sed etiam sponte interim, nec uigilantibus, sed etiam quiete compositis magis, eoq; illa quoq; animalia quæ carere intellectu uidemus, meminerunt & agnoscunt, & quamlibet longo itinere diducta est ad assuetas sibi sedes reuertuntur. Quid? nõ hæc uarietas mira est? excidere proxima, uetera inhærere? hesternorum immemores acta puerilia recordari? Quid? quod quædam requisita se occultant, & eadem fortè succurrũt, nec manet semper memoria, sed aliquando etiã redit. Nesciretur tamẽ quanta uis esset eius, quãta diuinitas illa, nisi in hoc lumẽ orandi

+ autem

+ gyris

+ Ea autem quæ ad aĩm pertinẽt, magis admirere.

Vires & effectus memoriæ.

uim extulisset: non enim rerũ modò, sed etiam uerborum ordinẽ præstat, nec ea pauca cõtexit, sed durat propè in infinitũ, & in longißimis actionibus prius audiendi patientia, quàm memoriæ fides deficit. Quod & ipsum argumentum est, subesse artem aliquam, iuuariq; ratiõe naturam, cum idem docti facere, illud indocti & inexercitati non possumus. Quanquam inuenio apud Platonẽ obstare memoriæ usum literarũ, uidelicet quod illa quæ scriptis reposuimus, uelut custodire desinimus, & illa securitate dimittimus. Nec dubium est quin plurimum in hac parte ualeat mentis intentio, & uelut acies luminũ à prospectu rerũ quas intuetur, non auersa. Vnde accidit, ut quæ per plures dies scribimus ediscẽdi causa, cogitatiõe ipsa contineat. Artem autẽ memoriæ primus ostendisse dicitur Simonides, cuius uulgata fabula est, cũ pugili coronato carmẽ, quale cõponi uictoribus solet mercede pacta scripsisset, abnegata ei pecuniæ pars est, quod more poëtis frequẽtißimo digressus in laudes Castoris & Pollucis exierat, quapropter partẽ ab his +capere, quorum facta celebrasset, iubebatur, & persoluerũt, ut traditum est. Nam cũ esset grande conuiuiũ in honorem eiusdẽ uictoriæ, atq; adhibitus ei cœnæ Simonides, nũcio est excitus, quod eum duo iuuenes equis aducti desiderare maiorem in modum dicebantur, & illos quidem non inuenit, fuisse tamen gratos erga se exitu comperit. Nam uix colimẽ egresso, triclinium illud supra cõuiuas corruit atq; ita +contudit, ut non ora modò oppressorũ, sed membra etiã omnia requirẽtes ad sepulturã propinqui nulla nota possent

In Euthyphrone.

Eadem prodidit Cicero

+petere

+confudit

possent discernere. Tum Simonides dicitur memor ordinis quo quisq; discubuerat, corpora suis reddidisse. Est autē magna inter autores dissentio, Glauco'ne Carystio, an Leocrati, an Agatharcho, an Scopæ scriptū sit id carmen, & Pharsali fuerit hæc domus, ut ipse quodam loco significare Simonides uidetur, atq; Apollodorus, & Eratosthenes, & Euphorion, & Larisseus Eurypylus tradiderunt, an Cranone ut Apollas Callimachus, quem secutus Cicero hanc famā latius fudit. Scopam nobilē Thessalum perijsse in eo conuiuio constat, adijcitur sororis filius, putant & ortos plerosq; ab illo Scopa, qui maior ætate fuerit: Quanq̄ mihi totū de Tyndaridis fabulosum uidetur. Neq; omnino huius rei meminit usquā poēta ipse, profectò non taciturus de tanta sua gloria. Ex hoc Simonidis facto, notatū uidetur iuuari memoriam signatis animo sedibus, idq; credere suo quisq; experimento. Nam cum in loca aliqua post tempus reuersi sumus, non ipsa agnoscimus tantū, sed etiam quæ in his fecerimus reminiscimur, personæq; subeunt, nonnunq̄ tacitæ quoq; cogitatiōes in mentē reuertuntur. Nata est igitur, ut in plerisq;, ars ab experimento. Loca discunt quàm maxime spatiosa, multa uarietate signata, domū fortè magnā, & in multos diductā recessus. In ea quicquid + notabile est, animo diligenter affigitur, ut sine cunctatione ac mora parteis eius omneis cogitatio possit percurrere. Et primus hic labor est, non hærere in occursu. Plus enim quàm firma debet esse memoria, quæ aliam memoriā adiuuet. Tum quæ scripserūt, uel cogitatione complectuntur, &

Tyndaridæ Tyndari filiæ Castor & Pollux.

+ nobile

alio signo quo moneantur notant: quod esse uel ex re tota potest, ut de nauigatione, militia, uel ex uerbo aliquo. Nam etiam excidentes, unius admonitione uerbi in memoriam reponuntur. Sit autem signum nauigationis, ut ancora militiæ, ut aliquid ex armis. Hæc itaq; digerunt, primum sensum uel locũ uestibulo quasi assignant, secundum atrio, tum impluuia circumeunt, nec cubiculis modò aut exedris, sed stratis etiam similibusq; per ordinẽ committunt. Hoc facto cũ est repetenda memoria, incipiunt ab initio loca hæc recensere, & quod cuiq; crediderunt, reposcunt, & eorum imagine admonentur, ut quamlibet multa sint, quorũ meminisse oporteat, fiant singula connexa quodam choro, ne errent coniungentes prioribus sequentia solo ediscendi labore. Quod de domo dixi & in operibus publicis, & in itinere longo, ut urbium ambitu, & picturis fieri potest. Etiam fingere sibi has imagines licet. Opus est ergo locis, quæ uel finguntur, uel sumuntur, imaginibus, uel similacris, quæ utiq; fingenda sunt. Imagines notæ sunt, quibus ea quæ ediscenda sunt, notamus, ut quo modo Cicero dicit, locis pro cera, simulacris pro literis utamur. Illud quoq; ad uerbum ponere optimum fuerit. Locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis interuallis: Imaginibus + aliquid agẽtibus, acribus, insignitis, quæ occurrere celeriterq; percurrere animũ possint. Quo magis miror quomodo Metrodorus in duodecim signis, per quæ Sol meat, trecenos & sexagenos inuenerit locos, uanitas nimirũ fuit atq; iactatio circa memoriã suam potius arte q̃ natura gloriantis.

Exedræ.

Equidẽ

Equidem hæc ad quædam prodesse non negauerim, ut si rerum nomina multa per ordinem audita reddenda sint. Nanq; in his quæ didecerunt, locis reponũt res illas, mensam, ut hoc utar, in uestibulo, in atrio puluinũ, et sic cætera: deinde relegentes, inueniunt ubi posuerint. Et forsitan in hoc sunt adiuti, qui auctiõe dimissa, quid cuiq; uendidissent, testibus argẽtariorũ tabulis reddiderũt. Quod præstitisse Hortensium dicunt. Minus idem proderit in ediscendis, quæ orationis perpetuæ erunt. Nam & sensus non eandẽ imaginem quã res habent, cum alterum fingendum sit, et horũ tamen utrunq; cõmonet +. Sed sermonis alicuius habiti uerborum contextus eadem arte quomodo comprehendetur? Mitto quod quædam nullis simulacris significari possunt, ut certe coniunctiones. Habeamus enim sanè, ut qui notis scribunt, certas imagines omnium & loca scilicet infinita, per quæ uerba quæ sunt in quinque contra Verrem secundæ actionis libris explicentur, ut meminerimus etiam omnium quasi depositorum, nõne impediri quidem eorum quæ dicit, decursum necesse est duplici memoriæ cura? Nam quo modo poterunt copulata fluere, si propter singula uerba ad singulas formas respiciendum erit? Quare & Carneades, & Scepsius, de quo modo dixi, Metrodorus, quos Cicero dicit usos hac exercitatione, sibi habeant sua, nos simplicio ra tradamus. Si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediscere (laborat enim maxime onere) & hæ partes non sint perexiguæ, alioqui nimis multæ erunt, & eam distinguent atq; cõcident. Nec

+ Si cum sermonis alicuius habitu.

Fabij consilium de artificiali memoria.

utiq;

utiq; certũ imperauerim modum, sed maxime ut quisq; finietur locus. Ni fortè tam sit numerosus, ut ipse quoq; diuidi debeat. Dandi sunt certi quidam termini, ut contextum uerborũ, qui est difficilimus, cõtinuet crebra meditatio, partes deinceps ipsas repetitus ordo coniungat. Non est inutile quo facilius hæreãt aliquas apponere notas, quarum recordatio cõmoneat & quasi + excitet memoriam. Nemo enim ferè tam infelix, ut quod cuiq; loco signum destinauerit, nesciat, ut si erit + tardus ad hoc, eo quoq; adhuc remedio utatur, ut ipsæ excitent notæ. Hinc est ex illa arte non inutile + attendere signa ad eos qui exciderunt sensus, ancoram, ut suprà posui, si de naue discendum esset: spiculum, si de prælio. Multum enim signa faciunt, & ex alia memoria uenit alia, ut cum translatus anulus uel alligatus cõmoneat nos cur id fecerimus. Hæc magis adhuc astringunt qui memoriam ab aliquo simili transferunt ad id quod continendũ est, ut in nominibus, si Fabius fortè sit tenendus, referamus ad illum Cunctatorem, qui excidere non potest, aut ad aliquem amicum, qui idem uocetur, quod est facilius in apris, & in ursis & Nasone, aut Crispo, ut id memoriæ affigatur, unde sunt nomina. Origo quoq; aliquando declinatorum tenendi magis causa est, ut in Cicerone, Verrio, Aurelio, si debet + inseri. Illud neminem non iuuabit, ijsdẽ quibus scripserit ceris edisce re. Sequitur enim uestigijs quibusdam memoriam, & uelut oculis intuetur non paginas modò, sed uersus propè ipsos, qui tum dicit similis legenti. Iam uero si + litura, aut adiectio aliqua, aut mutatio interue niat,

+ exerceat

+ tradẽdus

+ attẽtus ad eos qui excidunt sensus

De anulis transferendis et alligẽdis nõnulla Plinius.

+ miscerì

+ litera

niat, signa sunt quædam quæ intuentes errare non possi-
mus. Est ratio, ut illi de qua primũ locutus sum, arti non
dissimilis, ita (si quid me experimenta docuerunt) et ex-
peditior & potentior, ediscere tacite. Nam id quoq; est
quod tum erat optimũ, si non subirent uelut otiosum ani-
mum plerunq; aliæ cogitationes, propter quas excitan-
dus est uoce, ut duplici motu iuuetur memoria, dicendi
& audiendi. Sed hæc uox sit modica, & magis murmur.
Qui autem legente alio ediscit, in parte tardatur, quod
acrior est oculorum q̃ aurium sensus: in parte iuuari po-
test, quod cum semel aut bis audierit, continuò illi memo-
riam suam experiri licet, et cũ legente contendere. Nam
& alioqui id maxime faciendum est, ut nos subinde ten-
temus, quia continua lectio & quæ magis, & quæ minus
hærent æqualiter transit. In experiendo, tenacs'ne, et ma
ior intentio est, & nihil superuacui temporis perit, quo
etiam quæ tenemus repeti solent: ita sola quæ excidẽt
tractantur, ut crebra reiteratione firmentur, quanq̃ so-
lent hoc ipso maxime hærere, quod exciderunt. Illud edi
scendo scribendoq; commune est utriq;, plurimum con-
ferre bonam ualetudinẽ, digestum cibum, animum cogita-
tionibus alijs liberum. Verum in his quæ scripsimus com
plectendis multum ualent, & in his quæ cogitamus conti
nendis propè solæ, excepta quæ potissima est exercita-
tione, diuisio & cõpositio. Nam qui recte diuiserit, nunq̃
poterit in rerum ordine errare. Certa sunt enim non so-
lum in digerendis quæstionibus, sed etiam in exequendis,
si modò recte dicimus prima ac secunda, & deinceps, co

hæretq;

Negat hoc Apuleius li. florid. 1. propter Socratis Apophthegma.

hæretq; omnis rerum copulatio, ut ei nihil nec subtrahi sine manifesto intellectu, nec inseri possit. An uero Scæuola in lusu duodecim scruporũ, cum prior calculũ promouisset, essetq; uictus, dum rus tendit, repetito totius certaminis ordine, quo dato errasset, recordatus rediit ad eum, qui cum luserat, isq; ita factum esse cõfessus est, minus idem ordo ualebit in oratione, præsertim totus nostro arbitrio constitutus, cum tantũ ille ualeat alternus? Etiam quæ bene composita erunt, memoriã serie sua ducent. Nam sicut facilius uersus ediscimus quàm prosam orationẽ, ita prosam uinctam quàm dissolutam. Sic contingit, ut etiã quæ extempore uidebantur effusa, ad uerbum repetita reddantur, quod meæ quoq; mediocritatem memoriæ sequebatur, quando interuẽtus aliquorum, qui hunc honorem mererentur, iterare declamationis partẽ coëgisset. Nec est mendacio locus, saluis qui interfuerũt. Si quis tamen unam maximamq; à me artẽ memoriæ quærat, exercitatio est & labor, multa ediscere, multa cogitare, &, si fieri potest, quotidie, potissimum est. Nihil æquæ uel augetur cura, uel negligentia intercidit. Quare & pueri statim ut præcepi, quamplurima ediscant, & quæcunq; ætas operam iuuandæ studio memoriæ dabit, deuoret initio tædiũ illud, & scripta & lecta sæpius reuoluendi, & quasi eundẽ cibum remandẽdi. Quod ipsum hoc fieri potest leuius, si pauca, primũ, et quæ + tædium non afferant, cœperimus ediscere, tum quotidie adijcere singulos uersus, quorum accessio labori sensum incremẽti non afferat, in summam + ad infinitum usq; perueniat.

Et

Lusu duodecim scruporum, hũc lusum Sidoni⁹ calculariũ uocat, non autem multum absimilis est illi, quem hodie duplicatum nonarium appelant.

Vtile præceptum quod Hermogenes etiã cõmendat.

+ odium

+ ac

Et poëtica prius, tum oratorum, nouissime etiam solutio
ra numeris, & magis ab usu dicendi remota, qualia sunt
iurisconsultorũ. Difficiliora enim debent esse quæ exer-
cent, quo sit leuius ipsum illud in quod exercent, ut athle
tæ ponderibus plumbeis assuefaciunt manus, quibus ua-
cuis & nudis in certamine utendum est. Non omittam
etiam quod quotidianis experimentis deprehenditur, mi
nime fidelem esse paulò tardioribus ingenijs recentẽ me-
moriam. Mirum dictu est, nec in promptu ratio, quãtum
nox interposita afferat firmitatis, siue quiescit labor il-
le, cuius sibi ipsa fatigatio obstabat, siue maturatur ac co
quitur, seu firmissima eius pars est recordatio, quæ sta-
tim referri non poterant, contexuntur postero die, con-
firmatq; memoriam idem illud tempus, quod esse in cau-
sa solet obliuionis. Etiam illa præuelox ferè cito effluit,
& uelut præsenti officio functa, nihil in posterũ debeat,
tanquã dimissa discedit. Nec est mirũ magis hærere ani- An ad ýbti
mo, quæ diutius affixa sint. Ex hac ingeniorum diuer- res ediscen-
sitate nata dubitatio est, an ad uerbum sit ediscendum di da sit.
cturis, an uim modò rerum atq; ordinem complecti satis
sit, de quo fine dubio non potest in uniuersum pronuncia
ri. Nam si memoria suffragatur, tempus non desit, nullã
me uelim syllaba effugiat: Alioqui etiam scribere sit su-
peruacuũ. Idq; præcipue à pueris obtinendũ, atq; in hãc
consuetudinem memoria exercitatione redigenda, ne no
bis discamus ignoscere. Ideoq; admoneri, & ad libellum
respicere uitiosum, quod libertatem negligentiæ facit,
nec quisquam se parum tenere iudicat, quod ne sibi exci-

dat

dat non timet. Inde interruptus actionis impetus, & re-
fistens ac salebrosa oratio, & qui dicit ediscenti similis,
etiam omnẽ bene scriptorum gratiã perdit, uel hoc ipso
quod scripsisse se cõfitetur. Memoria autẽ facit et prom
pti ingenij famam, ut illa quæ dicimus non + domo attu-
+ modo lisse, sed ibi protinus + prõpsisse uideamur, quod & ora
+ sumpsisse tori, & ipsi causæ plurimum confert. Nam & magis mi
ratur, & minus timet iudex, quæ non putat aduersus se
præparata. + Ideoq; in actiõibus inter præcipua seruan
+ Idq; dũ est, ut quædam etiã quæ optime + uinximus, uelut so
+ iunximus luta enũciemus, & cogitãtibus nonnunq;, et dubitantibus
similes quærere uideamur quæ attulimus. Ergo quid sit
optimum, neminem fugit. Si uero aut memoria natura
durior erit, aut non suffragabitur tempus, etiam inutile
erit ad omnia se uerba alligare, cum obliuio unius eorum
cuiuslibet, aut deformem hæsitationem, aut etiam silen-
+ indicat tium + inducat. Tutiusq; multo, cõprehensis animo rebus
ipsis, libertatẽ sibi eloquendi relinquere. Nam & inuitus
perdit quisq; id quod elegerat uerbum, nec facile repo-
nit aliud, dum id quod scripserat, quærit. Sed ne hoc quie-
dem infirmæ memoriæ remedium est, nisi in his qui sibi
facultatẽ aliquam dicendi ex tẽpore parauerũt. Quod si
cui utrunq; defuerit, huic omittere omnino totũ actionũ
laborẽ: ac si qd in literis ualet, ad scribendũ potius sua-
debo conuertere. Sed hæc rara infelicitas erit. Cæterum
quantum natura studioq; ualeat memoria, uel Themisto-
cles testis, quem unum intra annum optime locutum esse
Vide Plin. l. Perscit constat, uel Mithridates, cui II. et XX. linguas,

quod

quot nationibus imperabat, traditur notas fuisse: uel Crassus ille diues, qui cum Asiæ præesset, quinque græci sermonis differentias sic tenuit, ut qua quisque apud eum lingua postulasset, eadem ius sibi redditum ferret: uel Cyrus, quem omnium militum tenuisse creditum est nomina. Quin semel auditos quamlibet multos uersus protinus dicitur reddidisse Theodectes. Dicebantur etiam esse nunc qui facerent, sed mihi nunquam ut ipse interessem contigit, habenda tamen fides est uel in hoc, ut qui crediderit, & speret.

Plin. li. 7. ca. 24.

Huic esse putant ad quē extant Aristotelis Rhetorica scripta.

De Pronunciatione. Cap. III.

PRonunciatio à plerisq; actio dicitur, sed prius nomen à uoce, sequēs à gestu uidetur accipere. Nanq; actionem Cicero aliàs quasi sermonem, aliàs eloquētiam quandā corporis dicit. Idem tamē duas eius partes facit, quæ sunt eædem pronunciationis, uocem atque motum. Quapropter utraq; appellatione indifferēter uti licet. Habet autem res ipsa miram quandā in orationibus uim ac potestatem. Neq; enim tam refert qualia sint, quæ intra nosmetipsos composuimus, quàm quo modo efferantur. Nam ita quisq; ut audit, mouetur. Quare, neque probatio ulla quæ modò uenit ab oratore, tam firma est, ut non perdat uires suas, nisi adiuuetur asseueratione dicētis. Affectus omnes languescant necesse est, nisi uoce, uultu, totius propè habitu corporis inardescant. Nam cum hæc omnia fecerimus, felices tamē si nostrum illum ignē index conceperit, nedum eum supini securiq; moueamus ac non & ipse nostra oscitatione soluatur. Documento,

De Orat. 3.

ſunt uel ſcenici actores, qui & optimis poëtarum tãtum adijciunt gratiæ, ut nos infinite magis eadẽ illa audita q̃ lecta delectent, & uiliſsimis etiam quibuſdã impetrãt aures, ut quibus nullus eſt in bibliothecis locus, ſit etiam frequens in theatris. Quod ſi in rebus quas fictas eſſe ſcimus, & inanes, tantum pronunciatio poteſt, ut iram, lachrymas, ſolicitudinẽ afferat, quanto plus ualeat neceſſe eſt ubi & credimus? Equidẽ uel mediocrẽ orationem cõmendatam uiribus actiõis affirmauerim plus habituram eſſe momenti, q̃ optimam eadẽ illa deſtitutam. Siquidẽ et Demoſthenes quid eſſet in toto genere dicẽdi + ſummũ, interrogatus, pronunciationi palmã dedit, eidemq; ſecũdum ac tertium locũ, donec ab eo quæri deſierit, ut eam uideri poſsit non præcipuam, ſed ſolam iudicaſſe. Ideoq; ipſe tam diligenter apud Andronicũ Hypocritẽ ſtuduit, ut admirantibus etiam eius orationem Rhodijs, non immeritò Aeſchines dixiſſe uideatur: Quid ſi ipſum + audiſſetis? Et M. Cicero unam in dicendo actionem dominari putat. + Hac Cn. Lentulũ plus opinionis cõſecutum q̃ eloquentia tradit. Eadẽ C. Gracchum in deflenda fratris nece, totius populi Ro. lachrymas concitaſſe, Antonium & Craſſum multum ualuiſſe, plurimũ uero Q. Hortenſium, cuius rei fides eſt, quod eius ſcripta tantũ intra famam ſunt, + qui diu princeps oratorũ, aliquando æmulus Ciceronis exiſtimatus eſt, nouiſsime quoad uixit ſecũdus: ut appareat placuiſſe aliquid eo dicente, quod legentes non inuenimus. Et hercle cum ualeant multum uerba per ſe, et uox propriam uim adijciat rebus, et geſtus motusq;

+ primum Cic. in Ora.

+ audiſſent Valeri⁹ li. 8. titu. 10.

+ hinc

+ q̃ olim princeps

tusq; significet aliquid, profectò perfectum quiddam fieri, cum omnia coierint, necesse est. Sunt tamen qui rudem illam, & qualem impetus cuiusq; animi tulit, actionem iudicent fortiorem, & solã uiris dignam, sed non alij ferè, q̃ qui etiam in dicendo curam & artem, & nitorem, & quicquid studio paratur, ut affectata, & parum naturalia solent improbare, uel qui uerborum atq; ipsius etiã soni rusticitate, ut L. Cottam dicit Cicero fecisse, imitationem antiquitatis affectãt. Verum illi persuasione sua fruantur, qui hominibus ut sint oratores satis, putant nasci, nostro labori dent ueniam, qui nihil credimus esse perfectum, nisi ubi natura cura iuuetur. In hoc igitur non cõtumaciter consentio, primas partes esse naturæ. Nam certe bene pronunciare non poterit, cui aut in scriptis memoria, aut in his quæ subitò dicenda erunt, facilitas prompta defuerit, nec si inemendabilia oris incommoda obstabunt. Corporis etiam potest esse aliqua tanta deformitas, ut nulla arte uincatur. Sed ne uox quidem nisi liberalis actionem habere optimam potest. Bona enim firmáq;, ut uolumus, utilicet, mala uel imbecilla & imhibet multa, ut insurgere, exclamare, & aliqua cogit ut summittere, deflectere, & raucas fauces, ac latus fatigatũ de formi cantico reficere. Sed nos de eo nunc loquamur, cui non frustra præcipitur. Cũ sit autẽ omnis actio, ut dixi, in duas diuisa partes, uocem gestumq;, quorum alter oculos, alter aures mouet, per quos duos sensus omnis ad animum penetrat affectus, prius est de uoce dicere, cui etiam gestus accommodatur. In ea prima obseruatio est

VOX. qualem habeas: Secunda, quo modo utaris. Natura uocis
ſpectatur quantitate & qualitate. Quantitas eſt ſimpli-
cior. In ſumma enim grãdis aut exigua eſt. Sed inter has
extremitates mediæ ſunt ſpecies, & ab ima ad ſummam,
ac retrò, multi ſunt gradus. Qualitas magis uaria eſt.
Nam eſt & candida, & fuſca, & plena, & exilis, & le-
nis, & aſpera, & contracta, & fuſa, & dura, & flexibi
lis, & clara, & obtuſa. Spiritus etiam longior breuiorq́;.
Nec cauſas cur quicq; eorũ accidat, perſequi propoſito
operi neceſſarium eſt, eorum ne ſit differentia in quibus
aura illa cõcipitur, an eorũ per quæ uelut organa meat,
an ipſi propria natura, an prout mouetur, lateris pecto-
ris ue firmitas, an capitis etiam plus adiuuet. Nam opus
eſt omnibus, ſicut non oris modò ſuauitate, ſed narium
+ egeritur quoq;, per quas quod ſupereſt uocis + egreditur. Dulcis
tamen eſſe debet non exprobrãs ſonus. Vtendi uoce mul-
tiplex ratio. Nam præter illam differentiam, quæ eſt tri
partita, acutæ, grauis, flexæ, tum intentis, tum remiſsis,
+ inflatis tum + elatis, tũ inferioribus modis opus eſt, ſpatijs quoq;
lentioribus aut citatioribus. Sed hiſipſis media interiacẽt
multa: & ut facies, quanq̃ ex pauciſsimis conſtat, infini-
tam habet differentiam, ita uox, & ſi paucas quæ nomi-
nari poſſunt, continet ſpecies, propria cuiq; eſt, & non
hæc minus auribus, q̃ oculis illa dignoſcitur. Augentur
autem ſicut omnium, ita uocis quoq; bona, cura, & negli
gentia minuuntur. Sed cura non eadem oratoribus, quæ
phonaſcis conuenit, tamẽ multa ſunt utriſq; communia,
firmitas corporis, ne ad ſpadonũ, & mulierum, & ægro
rum

rum exilitatem uox nostra tenuetur, quod ambulatio, un
ctio, ueneris abstinentia, facilis ciborum digestio, id est
frugalitas præstat. Præterea ut sint fauces integræ, id
est molles ac leues, quarũ uitio & frangitur, & obscura
tur, & exasperatur, & scinditur uox. Nam ut tibiæ eo-
dem spiritu accepto alium clausis, alĩ apertis foramini
bus, alium nõ satis purgatæ, aliũ quassæ sonũ red dunt, ita
fauces tumẽtes strangulant uocẽ, obtusæ obscurant, rasæ
exasperant, conuulsæ fractis sunt organis similes. Findi-
tur etiã spiritus obiectu aliquo, sicut lapillo tenues aquæ,
quarum + fluctus etiã si ultrà paulum coit, aliquid tamẽ + spiritus
caui relinquit post id ipsum qđ offenderat. Humor quoq;
uocem ut nimius impedit, ita cõsumptus destituit. Nã &
fatigatio corpora non ad præsens modò tempus, sed etiã
in futurum afficit. Sed ut communiter & phonascis, &
oratoribus necessaria est exercitatio, qua omnia cõuale-
scunt, ita curæ nõ idem genus. Nã neq; certa tempora ad
+ spatiãdum dari possunt tot ciuilibus officijs occupato, + respirãdũ
nec præparare ab imis sonis uocem ad summos, nec sem-
per à contentione + cõcedere licet, cum pluribus iudicijs + contende
sæpe dicendum sit. Ne ciborum quidẽ est eadem obserua re, uel con-
tio. Nõ enim tam molli teneráq; uoce, q̃ forti ac durabili quiescere
opus est. Cum omnes illi etiam altißimos sonos leniant
cantu oris, nobis pleraq; aspere sint concitatéq; dicẽda,
& uigilandæ noctes, & fuligo lucubrationum bibenda,
& insudata ueste durandum. Quare uocem delicijs non
molliamus, nec imbuamur ea consuetudine, quæ duratura
nõ sit, sed exercitatio eius talis sit, qualis usus, nec silẽtio

Consue

subsidat, sed firmetur cõsuetudine, qua difficultas omnis leuatur. Ediscere autem quo exercearis erit optimum: nam ex tempore dicenti auocatur cura uocis, ille qui ex rebus ipsis concipitur, affectus, et ediscere q̃ maxime, uaria quæ & clamorem, & disputationem, & sermonem, & flexus habeant, ut simul in omnia paremur. Hoc satis est, alioqui nitida illa, & curata uox in solitum laborem recusabit, ut assueta gymnasijs & oleo corpora, quãlibet sint in suis certaminibus speciosa atq; robusta, si militare iter, fascesq;, & uigilias impares, deficiant, & quærant unctores suos, nudumq; sudorem. Illa + tamen in hoc opere præcipi quis ferat? uitandos soles atq; uentos & nubila etiam ac siccitates. Ita si dicendum in sole, aut uentoso, humido, calido ue die fuerit, reos deseremus? Nã crudum quidem, aut saturum, aut ebrium, aut eiecto modo uomitu, quæ cauenda quidam monent, declamare neminem qui sit mentis compos, puto. Illud non sine causa est ab omnibus præceptum, ut parcatur maxime uoci in illo à pueritia in adolesentiam transitu, quia naturaliter impeditur, non, ut arbitror, propter calorem, quod quidam putauerunt (nam est maior in alijs) sed propter humorẽ potius. Nam hoc ætas illa turgescit. Itaq; nares etiam, ac pectus, eo tempore tument, atq; omnia uelut germinant, eoq; tenera, & iniuriæ obnoxia. Sed ut ad propositũ redeam, iam confirmatæ constitutæq; uocis genus exercitationis optimum duco, quod est operi similimum, dicere quotidie sicut agimus. Nam hoc modo non uox tantũ confirmatur, & latus, sed etiam corporis decens, & accommodatus

+ quidem

Soles

Pronunciatio.

modatus orationi motus componitur. Non alia est autem ratio pronũciationis, quàm ipsius orationis. Nam ut illa emendata, dilucida, ornata, apta esse debet, ita hæc quoq; emendata erit, id est uitio carebit, si fuerit os facile, explanatum, iucundum, urbanum, id est, in quo nulla neque rusticitas, neq; peregrinitas resonet. Non enim sine causa dicitur barbarum græcumũe.. Nam sonis homines, ut æra tinnitu dignoscimus. Ita fiet illud quod Ennius probat, cum dicit suauiloquenti ore Cethegum fuisse, non quod Cicero in his reprehendit, quos ait latrare, nõ agere. Sunt enim multa uitia, de quibus dixi, cum in quadam libri parte puerorum ora formarem, opportunius ratus in ea ætate facere illorum mentionem, in qua emendari possunt. Itaq; si ipsa uox primum fuerit (ut sic dicam) sana, id est nullum eorum de quibus nunc dixi, patietur incommodum: deinde non subsurda, rudis, immanis, dura, rigida, uaria, præpinguis, aut tenuis, inanis, acerba, pusilla, mollis, effœminata: Spiritus nec breuis, nec parũ durabilis, nec in receptu difficilis. Dilucida uero erit pronunciatio primum, si uerba tota exegerit, quorum pars deuorari, pars destitui solet, pleriſq; extremas syllabas non proferentibus, dum priorum sono indulgent. Vt autem est necessaria uerborũ explanatio, ita omnes computare, & uelut annumerare literas molestum et odiosum. Nam & uocales frequentissime coëunt, & consonãtium quædam insequente uocali dissimulantur, utriusq; exemplum posuimus:

Multum ille & terris. Vitatur etiam durior

inter se congressus, unde pellexit, & collegit, et quæ alio loco dicta sunt. Ideoq; laudatur in Catullo suauis appellatio literarum. Secundũ est, ut sit oratio distincta, id est, ut qui dicit, & incipiat ubi oportet, & desinat. Obseruãdum etiam quo loco sustinẽdus, & quasi suspendẽdus sermo sit, quod Græci ὑποδιαστολὴν, uel ὑποσυστολὴν, uel ὑποστιγμὴν uocant, quo deponendus suspenditur: Arma, uirumq; cano. – quia illud uirum, ad sequentia pertinet, ut sit uirũ Troiæ, qui primus ab oris. Et hic iterum. Nã etiamsi aliud est unde uenit q̃ quò uenit, non distinguendum tamẽ, qui utrunq; eodem uerbo continetur, uenit. Tertio Italiã, quia interiectio est, fato profugus, et cõtinuum sermonẽ, qui faciebat, Italiã, Lauinaq;, diuidit. Ob eandemq; causam: quarto profugus, deinde Lauinaq; uenit littora, ubi iam erit distinctio, quia inde alius incipit sensus. Sed in ipsis etiam distinctionibus tempus aliâs breuius, aliâs longius dabimus. Interest enim sermonem finiat, an sensum. Itaque illam distinctionem Littora, protinus altero spiritus initio insequar, cum iuuenero. – Atq; altæ mœnia Romæ.

Deponam, & morabor, et nouum rursus exordiũ faciã. Sunt aliquando & sine respiratione quædã moræ etiam in periodis, ut in illa: In cœtu uero po. Ro. negotium publicum gerẽs, magister equitum, & cætera, multa habẽt mẽbra. Sensus enim sunt alij atq; alij, & sicut una circunductio est, ita paulũ morandum in his interuallis, non interrumpendus est cõtextus, & è contrariò spiritum interim recipere sine intellectu moræ necesse est, quo loco quasi

quasi surripiendus est, alioqui si inscite recipiatur, non minus afferat obscuritatis, q̃ uitiosa distinctio. Virtus autẽ distinguẽdi fortasse sit parua, sine qua tamẽ esse nulla alia in agendo potest. Ornata est pronuciatio, cui suffragatur uox facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, secans + aëra, auribus sedens. Est enim quædã ad auditũ accõmodata non magnitudine, sed proprietate ad hoc uelut tractabilis, utiq; habens omnes in se qui desiderãtur sonos, siue intentiones, quæ toto, ut aiunt, organo instructa, cui aderit lateris firmitas, spiritus, cum spatio pertinax, tum labori non facile cessurus. Neq; grauißimus autem in musica sonus, nec acutißimus orationibus conuenit. Nam & hic parũ clarus, nimiumq; plenus, nullũ afferre animis motũ potest, et ille prætenuis & immodicæ claritatis, cũ est ultra uerũ, tum neq; pronunciatione flecti, nec diutius ferre intentionem potest. Nã uox ut nerui, quo remißior, hoc grauior & plenior, quo tensior, hoc tenuis & acuta magis est. Sic ima uim non habet, summa rumpi periclitatur, medijs igitur utendum sonis, + hiq; cũ augenda intentio est excitandi: cum summittenda, sunt temperandi. Nã prima est obseruatio recte pronunciandi æqualitas, ne sermo subsultet imparibus spatijs ac sonis, miscens longa breuibus, grauia acutis, elata summißis, & inæqualitate horum omniũ, sicut pedum, claudicet sermo. Secũda uarietas est, quæ solũ est pronunciatio. Ac ne quis pugnare inter se putet æqualitatem & uarietatẽ, cũ illi uirtuti cõtrariũ sit uitium inæqualitas, huic q dicitur μονοῤῥὴς quasi quidã unus aspectus.

+ erecta

+ Hi quoq; dũ augenda intentione excitandi, tũ submittẽdi sunt, temperandiq;.

ctus. Ars porrò uariandi cum gratiã præbet ac renouat aures, tum dicẽtem ipsa laboris mutatione reficit, ut stan di, ambulãdi, sedendi, iacendi uices sunt, nihilq; horũ pa ti unum diu possumus. Illud uero maximũ (sed id paulò post tractabimus) quod secundum rationẽ rerum de qbus dicimus, animorumq; habitus, conformãda uox est, ne ab oratione discordet. Vitemus igitur illã quæ græce μονο τονία uocatur, una quædã spiritus ac soni intentio, non solum ne dicamus omnia clamose, quod insanũ est, aut in tra loquendi modũ, quod motu caret, aut submisso mur mure, quo etiã debilitatur omnis intentio, sed ut in ijsdem partibus, ijsdemq; affectibus, sint tamen quædam non ita magnæ uocis declinationes, prout aut uerborũ dignitas, aut sententiarũ natura, aut depositio, aut inceptio, aut transitus postulabit, ut qui singulis pinxerunt coloribus, alia tamẽ eminentiora, alia reductiora fecerũt, sine quo ne mẽbris quidẽ suas lineas dedissent. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobilissima pro Milone principium, nónne ad singulas penè distinctiones, quam uis in eadem facie, tamẽ quasi uultus mutandus est? Et si uereor iudices, ne turpe sit p̃ fortissimo uiro dicere in cipientẽ timere. Etiã si est toto proposito contractum atq; submissum, quia & exordiũ est, & soliciti exordiũ, tamen fuerit necesse est aliquid plenius & erectius, dum dicit: Pro fortissimo uiro dicere, q̃, etsi uereor, &, turpe sit, &, timere. Iam secunda respiratio increscat oportet, et naturali quodã conatu, quo minus pauide dicimus quæ sequuntur, & quo magnitudo animi Milonis ostenditur:

Minimeq;

Minimeq; deceat, cum T. Aninius ipse magis de Reipu. salute q̃ de sua perturbetur. Deinde quasi obiurgatio sui est: Me ad eius causam parẽ animi magnitudinẽ afferre non posse. Tũ inuidiosiora: Tamen hæc noui iudicij noua forma terret oculos. Illa uero iã penè apertis (ut aiunt) tibijs. Qui quocunq; inciderũt, ueterem consuetudinẽ fori, & pristinũ morem iudiciorũ + requirunt. Nã sequens latum etiã atq; fusum est. Nõ enim corona cõsessus uester cinctus est ut solebat. Quod notaui, ut appareret non solum in membris causæ, sed etiam in articulis esse aliquam pronunciandi uarietatẽ, sine qua nihil nec minus, ne maius est. Vox autẽ ultra uires urgenda nõ est. Nam & suffocata sæpe, & maiore nisu minus clara est, & interim elisa in illum sonũ erumpit, cui Græci nomẽ ab immaturo gallorum cantu dederunt. Nec uolubilitate nimia confundenda quæ dicimus, qua & distinctio perit & affectus, & nonnunq; etiã uerba aliqua sui parte fraudantur. Cui contrarium est uitiũ nimiæ tarditatis. Nã & difficultatem inueniendi fatetur, & segnitia soluit animos, & in quo est aliquid, tẽporibus præfinitis aquã perdit. Promptum sit os, nõ præceps: moderatum, non lentũ. Spiritus quoq; nec crebro receptus concedat sententiã, nec coufq; trahatur, donec deficiat. Nã et deformis est cõsumpti illius sonus, & respiratio sub aqua diu pressi similis, et receptus longior, & nõ opportunus, ut q fiat non ubi uolumus, sed ubi necesse est. Quare longiorẽ dicturis periodum colligẽdus est spiritus, ita tamẽ, ut id neq; diu, neq; cũ sono faciamus, neq; oĩno ut manifestũ sit reliqs ptibus optime

+ desiderãt

os

Aquam p̃dit hoc est cõsti tutũ tempus nã ad elepsydras cogebãtur perorare ueteres.

spus

optime inter iuncturas sermonis reuocabitur. Exercendus autem est, ut sit quamlongißimus, quod Demosthenes ut efficeret, scandens in aduersum + cõtinuabat q̃ posset plurimos uersus. Idem quo facilius uerba ore libero exprimeret, calculos lingua uoluens dicere domi solebat. Est interim & longus, et plenus, & clarus satis spiritus, non tamen firmæ intentionis, ideoq́; tremulus, ut corpora quæ aspectu integra neruis parũ sustinẽtur, id Græci βράγχον uocant. Sunt qui spiritũ cum stridore per raritatem dentiũ non recipiunt, sed resorbent. Sunt qui crebro anhelitu, & introrsum etiã clare sonante, imitentur iumenta onere & iugo laborantia. Quod affectãt quoq; tanq̃ inuentionis copia urgeãtur, maiorq́; uis eloquentiæ ingruat, q̃ quæ emitti faucibus poßit. Est alijs concursus oris, & cũ uerbis suis colluctatio. Iã tußire & expuere crebro, & ab imo pulmone pituitã trocleis adducere, & oris humore proximos spargere, & maiorẽ partem spiritus in eloquendo per nares effundere, etiamsi non utiq; uocis sunt uitia, quia tamen propter uocem accidunt, potißimũ huic loco subijciãtur. Sed quodcunq; ex his uitium magis tulerim, q̃ quo nũc maxĩe laboratur in causis omnibus scholisq́; cantandi, quod inutilius sit an fœdius, nescio. Quid enim minus oratori conuenit, q̃ modulatio scenica, & nonnunq̃ ebriorum, aut comessantiũ licentiæ similis? Quid uero mouendis affectibus contrariũ magis, q̃ cum dolendũ, irascendum, indignandũ, commiserãdum sit, non solum ab his affectibus, in quos inducẽdus est iudex, recedere, sed ipsam fori sanctitatẽ ludorum talariũ licentia

+ cõcinebat

Trocleis adducere. Hoc ait, ut indicet quãto labore et conatu ex imis pulmonib⁹ educãt sputa. Vel quod in gutture eiuscemodi strepitum edũt, qualẽ solet dũ hauriť troclea. Est autẽ troclea rota putealis.

centia soluere? Nam Cicero illos ex Lycia et Caria rhetores penè cantare in epilogis dixit. Nos etiam cantandi seueriorem paulò modum excessimus: Quisquam ne non dico de homicidio, sacrilegio, parricidio, sed de calculis certe atq; ratiõibus, quisquã deniq; ut semel finiã, in litecantat? Quod si omnino recipiendũ est, nihil causæ est, cur non illam uocis modulationem fidibus ac tibijs, imò mehercules, quod est huic deformitati propius, cymbalis adiuuemus. Facimus tamen hæc libenter. + Nam nec cuiq̃ sunt iniucunda quæ cantant ipsi, & laboris in hoc, q̃ in agendo minus est. Et sunt quidã qui secundum alia uitæ uitia, etiã hac ubiq; audiendi quod aures mulceat uoluptate ducantur. Quid ergo? non & Cicero dicit esse aliquẽ in oratione cantum obscuriorẽ? Et hoc quodam naturali + uitio uenit. Ostendã non multo post, ubi & quatenus recipiendus sit hic flexus, & cantus quidẽ, sed (quod pleriq; intelligere uolunt) obscurior. Iã enim tempus est dicẽdi quæ sit apta pronũciatio, quæ certe ea est, quæ his de quibus dicimus, accõmodatur, quod quidẽ maxima ex parte præstant ipsi motus animorũ, sonatq; uox ut feritur. Sed cum sint alij ueri affectus, alij ficti et imitati, ueri naturaliter erumpunt, ut dolentiũ, irascentiũ, indignantium, sed carent arte, ideoq; non sunt disciplinæ traditione formãdi. Contrà qui effinguntur imitatione, artem habent, sed hi carent natura, ideoq; in his primum est bene affici, & concipere imagines rerũ, & tanq̃ ueris moueri, sic uelut media uox, quẽ habitum à nobis acceperit, hunc iudicum animis dabit. Est enim mentis index, & uelut exemplar,

+ Nõne cuiq̃

+ intio

ac

+Ideoq; ac totidem quot illa mutationes habet. + Itaq; lætis in re bus plena, simplex, et ipsa quodã modo hilaris fluit. At in certamine erecta totis uiribus, & uelut omnibus neruis intẽditur. Atrox in ira, et aspera ac densa, & respiratione crebra. Neq; enim potest esse longus spiritus, cum immoderate effunditur. Paulum in inuidia faciẽda lentior, quia nõ ferè ad hanc nisi inferiores cõfugiunt. At in blãdiendo, fatendo, satisfaciendo, rogando, lenis & submissa. Suadentiũ, & monentium, & pollicentiũ, & consolantium grauis: in metu & uerecũdia cõtracta: adhortationibus fortis, disputationibus teres, miseratiõe flexa et flebilis, & consulto quasi obscurior, at ingressionibus fusa & securæ claritatis, in expositione ac sermonibus recta & inter acutum sonum & grauẽ media. Attollitur autẽ concitatis affectibus, cõpositis descẽdit, pro utriusq; rei modo altius uel inferius. Quid autẽ quisq; in dicendo postulet locus paulum differã, ut de gestu prius dicã, qui & ipse uoci cõsentit, et animo cũ ea simul paret. Is quãtum habeat in oratore momẽti, satis uel ex eo patet, quod pleraq; etiã citra uerba significat. Quippe nõ manus solũ, sed nutus etiã declarant nostram uoluntatẽ, & in mutis pro sermone sunt, & salutatio frequẽter sine uoce intelligitur, atq; afficit, et ex uultu ingressuq; perspicitur habitus animorum, & animaliũ quoq; sermone carentium ira, lætitia, adulatio, & oculis, & quibusdam alijs corporis signis deprehenditur. Nec mirũ si ista, quæ tamen in aliquo posita sunt motu, tantũ in animis ualẽt, cum pictura taceus opus, & habitus semper eiusdẽ, sic in intimos

penetret

penetret affectus, ut ipsam uim dicēdi nonnunq̄ superare uideatur. Contrà si gestus ac uultus ab oratione dissentiāt, tristia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuētes, non autoritas modò uerbis, sed etiam fides desit. Decor quoq; à gestu atq; à motu uenit. Ideoq; Demosthenes grā de quoddā speculum intuens cōponere actionem solebat. Adeò quāuis fulgor ille siniſtras imagines reddat, suis de mum oculis credidit, quod efficeret. Præcipuum uero in actione sicut in corpore ipso, caput est, cum ad ipsum de quo dixi decorē, tum etiam ad significationē decoris illa sunt, ut sit primo rectū & secundū naturam. Nā & deiecto humilitas, & supino arrogātia, & in latus inclinato languor, & præ duro ac rigente barbaria quædā mentis ostēditur. Tū accipiat aptos ex ipsa actione motus, ut cū gestu cōcordet, et manibus ac lateribus obsequatur. Aspectus enim semper cōdē uertitur quò gestus, exceptis quæ aut damnare, aut cōcedere, aut à nobis remouere oportebit, ut idē illud uultu uideamur auersari, manu repellere:

Dij talem terris auertite pestem.

Haud equidem tali me dignor honore.

Significat uero plurimis modis. Nam præter annuendi, renuendi, confirmandiq; motus, sunt & uerecundiæ, & dubitationis, & admirationis, indignationis noti, & communes omnibus. Solo tamen eo facere gestū scenici quoq; doctores uitiosum putauerunt. Etiam frequēs eius nutus non caret uitio, adeò iactare id, & comas excutiētem rotare phanaticum est. Dominatur autem maxime uultus. Hoc supplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc tristes,

Vultus

hoc

hoc hilares, hoc erecti, hoc submissi sumus, hoc pendent + homines, hunc intuentur, hunc spectant etiã ante q̃ di-
+ omnes camus, hoc quosdã amamus, hoc odimus, hoc plurima in-
telligimus. Hic est sæpe pro omnibus uerbis. Itaq; in his quæ ad scenã componũtur fabulis, artifices pronuncian di à psonis quoq; affectus mutuãtur, ut sit Niobe in tra-
gœdia tristis, atrox Medea, attonitus Aiax, truculentus
+ quoque Hercules. In comœdijs + uero præter aliã obseruationẽ, qua serui, lenones, parasiti, rustici, milites, meretriculæ, ancillæ, senes, austeri, ac mites, iuuenes seueri, ac luxurio si, matronæ, puellæ, inter se discernuntur. Pater ille cuius præcipuæ partes sunt, quia interim cõcitatus, interim le nis est, altero erecto, altero cõposito est supercilio, atq; id ostendere maxime latinis actoribus moris est, quod cũ his quas agunt partibus congruat. Sed in ipso uultu plu-
Oculi. rimum ualent oculi, per quos maxime animus emanat, ut citra motum quoq;, & hilaritate enitescant, & tristitia quoddã nubilum ducant. Quinetiã lachrymas his natura mentis indices dedit, quæ aut erumpunt dolore, aut lætitia manant. Motu uero intenti, remissi, superbi, torui, mi-
tes, asperi fiunt, quæ ut actus poposcerit fingentur. Ri-
gidi uero & extẽti, aut languidi, & torpẽtes, aut stupen tes, aut lasciui & mobiles, aut natantes, & quadam uolu ptate suffusi, aut limi, et, ut sic dicã, uenerei, aut poscẽtes aliquid, pollicentésue nonnunq̃ esse debebũt. Nã opertos compressosue eos in dicendo, quis nisi planè rudis et stul tus habeat? Et ad hæc oĩa exprimenda in palpebris etiã & in genis est quoddã seruiens his ministeriũ. Multum

&

& supercilijs agitur. Nam & oculos formant aliquate- Supercilia.
nus, & fronti imperant. His cõtrahitur, attollitur, demit
titur, ut nulla res in ea plus ualeat. Sanguis ille, qui mẽtis
habitu mouetur, et cum infirma uerecundia cutẽ accipit,
effunditur in ruborem, cum metu refugit, abit omnis, &
pallore frigescit, temperatus medium quoddam serenum
efficit. Vitium in supercilijs, si aut immota sunt omnino,
aut nimiũ mobilia, aut inæqualitate (ut modo de persona
comica dixeram) dißidẽt, aut cõtra id quod dicimus fin
guntur. Etenim cõtractis tristitia, diductis hilaritas, re-
missis pudor ostenditur. Annuendi quoq; renuendiue ra-
tione demittuntur aut alleuantur. Naribus labrisq; nõ se
rè quicq̃ decenter ostendimus, tametsi derisus, contẽptus,
fastidiũ significari solet. Nã & corrugare nares, ut Ho- Nares.
ratius ait, & inflare, et mouere, et digito inquietare, &
impulsu subito spiritũ excutere, & diducere sæpius, &
plana manu resupinare, indecorũ est, cũ emunctio etiam
frequentior nõ sine causa reprehendatur. Labra, & por Labra.
riguntur male, & scinduntur, & astringuntur, et didu-
cuntur, & dentes nudant, & in latus ac penè ad aurem
trahuntur, & uelut quodã fastidio replicantur, & pen-
dent, & uocem tantum altera parte dimittunt. Lambere
quoq; ea & mordere deforme est, cum etiã in efferendis
uerbis modicus esse eorũ debeat motus. Ore enim magis
q̃ labris loquendum est. Ceruicẽ rectam oportet esse, nõ Ceruix.
rigidam aut supinã. Collum diuersa quidẽ, sed pari de- Collum.
formitate & contrahitur & tenditur, sed denso subest
& labor, tenuaturq; uox ac fatigatur. Affixum pectori

Mentum. Humeri. mentum minus claram, & quasi latiorem presso gutture facit. Humerorum raro decens alleuatio atq; contractio est. Breuiatur enim ceruix, & gestū quendā humilē atq; seruilem, et quasi fraudulentū facit, cum se in habitū adulationis, admirationis, metus fingunt. Brachij moderata

Brachia. proiectio remissis humeris atq; explicantibus se in proferenda manu digitis, continuos & decurrentes locos maxime decet, At cum speciosius quid uberiusq; dicendū est, ut illud: Saxa atq; solitudines uoci respondent, expatiatur in latus, et ipsa quodāmodo se cū gestu fundit oratio. Manus uero sine quibus truncа esset actio ac debilis

Manus. uix dici potest quot motus habeant, cū penè ipsam uerborum copiā persequantur. Nam cæteræ partes loquētem adiuuant, hæ (propè est ut dicā) ipsæ loquuntur. An nō his poscimus? pollicemur? uocamus? dimittimus? minamur? supplicamus? abominamur? timemus? interrogamus? negamus? gaudium, tristitiā, dubitationē confessionem, pœnitentiā, modum, copiā, numerum, tempus ostendimus? Non eædem concitant? inhibent? supplicāt? probant? admirātur? uere cundātur? Non in demonstrandis

+ & uerborꝫ & ꝓnominū locis atq; personis + aduerbiorum atq; pronominum obtinent uicem? ut in tanta per omnes gētes nationes q; lingua diuersitate, hic mihi omniū hominum cōmunis sermo uideatur. Et hi quidem de quibus sum locutus, cū ipsis uocibus naturaliter exeūt gestus, alij sunt qui res imitatiōe significant, ut si ægrū tentatis uenas medici similitudine, aut citharœdum formatis ad modum percutientis neruos manibus ostendas, quod genus quamlongissime in actione

ctione est fugiendum. Abesse enim plurimum à saltatore debet orator, ut sit gestus ad sensus magis q̃ ad uerba accommodatus, quod etiam histrionibus paulo grauioribus facere moris fuit. Ergo ut ad se manũ referre cũ de sei pso loquatur, & in eum quẽ demonstret intendere, et alia his similia permiserim, ita non effingere status quosdam, & quicquid dicet, ostendere. Neq; id in manibus solum, sed in omni gestu ac uoce seruandum est. Non enim aut in illa periodo: Stetit soleatus Prætor populi Ro. inclinatio incumbentis in mulicerculam Verris effingenda est, aut in illa: Cædebatur in medio foro Messanæ, motus laterum, qualis esse ad uerbera solet, torquendus, aut uox qualis dolore exprimitur, eruẽda. Cũ mihi comœdi quoque pessime facere uideantur, qui etiã si iuuenem agant, cum tamen in expositione, aut senis sermo, ut in Hydriæ prologo, aut mulieris, ut in Georgo, incidit, tremula uel effœminata uoce pronunciãt. Adeò in illis quoq; est alia quæ uitiosa imitatio, quorũ ars omnis constat imitatiõe. Est autem gestus ille maxime cõmunis quo medius digitus in pollicem contrahitur, explicitis tribus, & principijs utilis, cũ leni in utranq; partẽ motu modice prolatus simul capite atq; humeris sensim ad id quò manus feratur obsecũdantibus, & in narrãdo certus, sed tũ paulo productior, & in + exprobrando, & coarguendo acer atq; instans. Longius enim partibus his & liberius exeritur. Vitiose uero idem sinistrum quasi humerum petens in latus agi solet, quanq̃ adhuc peius aliqui transuersum brachium proferũt, et cubito pronunciant. Duo quoq; medij

+explorãdo

ſub pollicem ueniunt, & eſt hic adhuc priore geſtus in-
ſtantior, principio & narrationi non accommodatus. At
cum tres contracti pollice premuntur, tũ digitus ille quo
uſum optime Craſſum Cicero dicit, explicari ſolet. Is in
exprobrando & indicando, unde ei nomen eſt, ualet, &
allcuata ac ſpectante humerũ manu paulum inclinatus af
firmat. Verſus in terram & quaſi pronus urget, et ſi ali
quando pro humero eſt. Idem ſummo articulo utrinq; le-
niter apprehenſo, duobus modice curuatis minus tamen
minimo aptus ad diſputandũ eſt. Acrius tamen argumen
tari uidentur, qui mediũ articulũ potius tenent, tanto có
tractioribus ultimis digitis, quãto priores deſcenderũt.
Eſt & ille uerecũdæ actioni aptiſsimus, quo quatuor pri
mis leuiter in ſummum coëuntibus digitis non procul ab
ore, aut pectore fertur ad nos manus, & deinde prona
ac paululũ prolata laxatur. Hoc modo cœpiſſe Demoſthe
nem credo in illo pro Cteſiphonte timido demiſſoq; prin
cipio: ſic formatã Ciceronis manũ, cum diceret: Si quid
eſt in me ingenij iudices, quod ſentio quàm ſit exiguum.
Eadem aliquatenus liberius deorſum ſpectantibus digi-
tis colligitur in os, & fuſius paulò in diuerſa reſoluitur,
ut quodammodo ſermonem in ipſum proferre uideatur.
Binos interim digitos diſtinguimus, ſed non inſerto pol-
lice, paulum tamen inferioribus intrà ſpectantibus, ſed
ne illis quidem tenſis qui ſuprà ſunt. Duo interim extre
mi palmam circa ima pollicis premunt, ipſe prioribus ad
medios articulos iungitur, interim quartus obliq; repo-
nitur, interim quatuor remiſsis magis quã tenſis pollice

intus

intus inclinato, habilem in latus demonstrando, aut distinguendo, quæ dicimus, manum facimus, cum supina in sinistrum latus, prona in alterũ fertur. Sunt & illi breues gestus, cũ manus leuiter pandata, qualis + uomentium est, paruis interuallis, et subassentientibus humeris mouetur, maxime apta, parcè & quasi timide loquentibus. Est admirationi conueniens ille gestus, quo manus modice supinata, ac per singulos à minimo collecta digitos redeunte flexu simul explicatur atq; cõuertitur. Nec uno modo interrogantes gestũ componimus, plerunq; tamẽ uertentes manum, utcunq; composita est, pollici proximus digitus, mediumq́; qua dexter est, unguẽ pollici summo suo iungens, remißis cæteris, est & approbantibus, & narrãtibus, & distinguentibus decorus. Cui nõ dißimilis, sed cõpreßis tribus digitis, quo nunc Græci plurimũ utuntur, etiam utraq; manu, quoties enthymemata sua gestu uelut cornu tondunt cæsim. Manus lenior promittit & assentatur, citatior hortatur, interim laudat. Est et ille urgẽs orationem gestus uulgaris magis q̃ ex arte, qui contrahit alterno celeriq́; motu, & explicat manũ. Est et illa caua, & rara, et supra humeri altitudinẽ elata, cum quodã motu uelut hortatrix manus, à peregrinis scholis + iam propè recepta. Tremula scenica est. Digitos cũ summi coierunt, ad os referre, cur quibusdã displicuerit, nescio. Nã & id leuiter admirantes, & interim subita indignatione uelut pauescentes & deprecantes, facimus. Quin compressam etiam manum in signum pænitentiæ uel iræ, pectori admouemus, ubi uox uel inter dentes expressa non

+ Fouẽtium

+ tamen

dedecet: Quid nunc agam? quid faciam? Auerso pollice demonſtrare aliquid, receptũ magis puto q̃ oratori decorum. Sed cũ omnis motus ſex partes habeat, ſeptimusq; ſit ille qui in ſe redit orbis, uitioſa eſt una circũuerſio, reliqui ante nos & dextera leuaq;, & ſurſum, & deorſum aliquid oſtendunt. In poſteriora geſtus nõ dirigitur, interim tamen uelut reijci ſolent. Optime autẽ manus à ſiniſtra parte incipit, in dextra deponitur, ſed ut deponere nõ ut ferire uideatur, quanq̃ & in fine interim cadit, ut citò tamẽ redeat, et nonnunq̃ reſilit uel negãtibus nobis, uel admirantibus. Hic ueteres artifices illud recte adiecerunt, ut manus cum ſenſu & inciperet, & deponeret. Alioqui enim aut ante uocem erit geſtus, aut poſt uocem, quod eſt utrunq; deforme. In illo lapſi nimia ſubtilitate ſunt, quod interuallum motus tria uerba eſſe uoluerunt, quod nec obſeruatur, nec fieri poteſt, ſed illi quaſi menſuram tarditatis celeritatisq; aliquã eſſe uoluerunt, nec immerito, ne aut diu otioſa eſſet manus, aut, quod multi faciunt, actionẽ continuo motu conciderẽt. Aliud eſt quod & fit frequẽtius, & magis fallit. Sunt quædã latentis ſermonis percuſſiones, & quaſi aliqui pedes, ad quos plurimorum geſtus cadit, ut ſit unus motus, Nouũ crimẽ: alter, C. Cæſar: tertius, Et ante hunc diem: quartus, Inauditũ, deinde, Propinquus meus. Et: Ad te Q. Tubero detulit. Vnde id quoq; fluit uitium, ut iuuenes cum ſcribunt geſtu præmodulati cogitationem ſic componant, quomodo caſura manus ſit. Inde & illud uitium, ut geſtus qui in fine dexter eſſe debet, in ſiniſtram frequenter deſinat. Me

lius

lius illud, cum sint in sermone omni breuia quædam membra, ad quæ si necesse sit, recipere spiritum liceat, ad hæc gestum disponere, utputa: Nouum crimen. C. Cæsar, habet per se finem quendam suum, quia sequitur coniunctio. Deinde: Et ante hunc diem inauditum, satis circunscriptum est. Ad hæc commodanda manus est, idq; dum irrumpit, erit prima & cõposita actio. At ubi iam calor eam concitauerit, etiam gestus cum ipsa orationis celeritate crebrescet. Alijs locis citata, alijs pressa conueniet pronunciatio. Illa transcurrimus, congerimus, abundamus, festinamus, ac instamus, inculcamus, + infigimus. Plus autẽ affectus habent lentiora. Ideoq; Roscius citatior, Aesopus grauior fuit, quod ille comœdias, hic tragœdias egit. Eadem motus quoq; obseruatio est. Itaq; in fabulis iuuenũ. senum, militum, matronarũ, grauior ingressus est. Serui, ancillæ, parasiti, piscatores, citatius mouentur. Tolli autem manum artifices supra oculos, demitti infra pectus uetant, adeò à capite eam petere, aut ad imum uentrem diducere uitiosum habetur. At sinistrã intra humerum promouere, ultra non decet. Sed cum auersantes in læuam partem uelut propellemus manum, sinister humerus proferendus, ut cum capite ad dextram ferente consentiat. Manus sinistra nunquã sola recte gestum facit, dextræ se frequenter accommodat, siue in digitos argumenta digerimus, siue auersis in sinistrum palmis abominamur, siue obijcimus, aduersas, siue in latus utrumq; distendimus, siue satisfacientes aut supplicãtes. Diuersi sunt autem hi gestus, siue submittimus, siue

+ infringimus

adorãtes attollimus, siue aliqua demonstrationi, aut inuocationi protendimus: Vos Albani tumuli atque luci. Aut Gracchanum illud: Quò me miser conferam? quò me uertam? in Capitolium? nec? at fratris sanguine redundat, an domum? matremne ut miseram lamentantemq; uideã & abiectã? Plus enim affectus in his iunctæ exhibent manus. In rebus paruis, tristibus, mitibus, breues: magnis, lætis, atrocibus + extensiores sunt. Vitia quoq; earũ subijcienda sunt, quæ quidẽ accidere etiam exercitatis actoribus solent. Nam gestum poculum poscentis, aut uerbera minantis, aut numerum quingentorum pollice flexo efficientis, quæ sunt à quibusdam scriptoribus notata, ne in ruslicis quidem uidi. + At ut brachio exercto introspiciatur latus, ut manum alius ultra sinum proferre non audeat, alius in quantum patet longitudo protendat, aut ad tectum erigat, aut repetito ultra læuum humerum gestu ita in tergũ flagellet, ut consistere post eum parũ tutum sit, aut sinistram ducat orbem, aut temere sparsa manu in proximos offendat, aut cubitum utrunq; in diuersum latus uentilet, sæpe scio euenire. Solet esse & pigra, & trepida, & secanti similis, interim uncis etiam digitis, aut à capite deijciatur, aut eadem manus supinata in superiora iactetur. Fit & ille habitus, qui esse in statuis pacificator solet, qui inclinato in humerum dextrum capite, brachio ab aure prætenso, manum in festo pollice extendit: qui quidem maxime placet his, qui se dicere sublata manu iactant. Adijcias licet eos, qui sententias uibratis digitis iaculantur, aut manu sublata denunciant, aut,

+ exteriores

+ Aut in

(quod

(quod per se interim recipiendum est) quoties aliquid ipsis placuit, in ungues exigũtur. Sed uitiosum id faciũt, aut digito quanto plurimum possunt erecto, aut etiam duobus aut utraque manu ad modum aliquid portantium composita. His accedunt uitia non naturæ, sed trepidationis, cum ore concurrẽte rixari, si memoria fefellerit, aut cogitatio non suffragetur, quasi faucibus aliquid obstiterit insonare, in aduersum tergere nares, obambulare sermone imperfecto, resistere subitò, & laudem poscere silentio, quæ omnia persequi propè infinitum est. Suæ enim cuiq; sunt uitia. Pectus ac uenter ne proijciantur obseruandum. Pandant enim posteriora, & est odiosa omnis supinitas. Latera cũ gestu consentiant. Facit enim aliquid & totius corporis motus, adeò ut Cicero plus illo agi, quàm manibus ipsis putet. Ita enim dicit in Oratore: Nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto se ipse moderans, & uirili laterum flexione. Fœmur ferire, quod Athenis primus fecisse creditur Cleon, & usitatum est, & indignantes decet, & excitat auditorem. Idq; in Callidio Cicero desiderat: Non frons, inquit, percussa, non fœmur, quanq; si licet, de fronte dissentio. Nam etiam complodere manus scenicum est, et pectus cædere. Illud quoq; raro decebit, caua manu summis digitis pectus appetere, si quãdo nosmetipsos alloquamur, cohortantes, obiurgantes, miserantes, quod si quando fiet, togam quoq; inde remouere non decebit. In pedibus obseruantur status & incessus. Pedes. Prolato dextero stare, & eandem manum ac pedem pro

ferre, deforme est. In dextrum incumbere interim da
tur, sed æquo pectore, qui tamen comicus magis q̃ orato
rius gestus est. Male etiam in sinistrum pedẽ insistentium
dexter, aut attollitur, aut summis digitis suspenditur.
Varicare supra modum, & in stando deforme est, & ac
cedente motu propè obscœnum. Procursio opportuna,
breuis, moderata, rara, conuenit etiam et ambulatio quæ
dam propter immodicas laudationum moras, quanq̃ Ci
cero rarum incessum, neq; ita longum probat. Discursa
† Manlio re uero, et quod Domitius Afer de Sura † Manilio dixit,
satagere, ineptißimum. Vrbanéq; Flauius Virginius in
terrogauit de quodam suo Antisosphiste, quot millia pas
suum declamasset. Præcipi & illud scio, ne ambulantes
auertamur à iudicibus, sed sint obliqui pedes ad concin
lium nobis respicientibus. Id fieri iudicijs priuatis nõ po
test. Verum & breuiora sint spatia, nec auersi diu simu.
Interim tamen recedere sensim datur. Quidam & resi
liunt, quod est planè ridiculum. Pedis supplosio ut loco
est opportuna, ut ait Cicero, in contentionibus aut inci
piendis, aut finiendis, ita crebra & inepti est hominis,
& desinit iudicem in se conuertere. Est & illa indeco
ra in dextrum ac læuum latus uacillatio alternis pedi
bus insistentiũ. Longißime fugienda mollis actio, qualem
in Tityo Cicero dicit fuisse. Vnde & saltationis quoddã
Tityus. genus Tityus est appellatum. Reprehendenda & illa fre
quens, & concitata in utranque partem mutatio, quam
† Prætore in Curione † patre irrisit & C. Iulius quærens quis in
lintre loqueretur, &, C. Sicinius. Nam cum assidente col
lega,

lega, qui erat propter ualetudinem & deligatus, & pluribus medicamentis propter dolorem artuum delibutus, multum se Curio ex more iactasset: Nunquam inquit, Octaui, collegæ tuo gratiã referres, qui nisi fuisset, isthic hodie te musicæ comedissent. Iactantur & humeri, quod uitium Demosthenes ita dicitur emendasse, ut cum angusto quodam pulpito stans dicere, hasta humero dependens immineret, ut si calore dicendi uitare id excidisset, offensatione illa commoneretur. Ambulantem loqui ita demũ oportet, si in causis publicis, in quibus sunt multi iudices, quod dicimus, quasi singulis inculcare peculiariter uelimus. Illud + uero refellendum, quod quidam reiecta in humerum toga, cum dextra sinum usque ad lumbos reduxerunt, ut sinistra gestum facientes, spatientur & fabulentur, cum etiã læuam restringere prolata longius dextra sit odiosum. Vnde moneor ut ne id quidem trãseam ineptissime fieri, cum inter moras laudationum, aut in aurem alicuius loquuntur, aut cum sodalibus iocantur, aut nonnunq; ad librarios suos ita respiciunt, ut sportulam dictare uideantur. Inclinari ad iudicem cum doceas, utq; si id de quo loquaris sit obscurius decet. Incumbere aduocato aduersis subsellijs sedenti contumelioſum est. Reclinari etiam ad suos & manibus sustineri, nisi planè iusta + fatigatio est delicatum, sicut palàm moneri excidentis, aut legere. Nanque in his omnibus cetuis illa dicendi soluitur, & frigescit affectus, & iudex parum sibi præstari reuerentiæ credit. Transire in diuersa subsellia parum uerecundum est. Nam & Cassius

+ non referendum.

+ fatigatiõe

Seuerus

Seuerus urbane aduersus hoc facientes lineam popoſcit. Et ſi aliquando concitate itur, nunq̃ non frigide reditur, Multa ex his quæ præcepimus, mutari neceſſe eſt ab his qui dicũt apud tribunalia. Nã & uultus erectior ut eum apud quem dicitur ſpectet, & geſtus, ut ad eundem tendens + clarior ſit neceſſe eſt, & alia quæ occurrere etiã me tacente omnibus poſſunt. Itemq; ab his qui ſedentes agent (Nam & ferè fit hoc in rebus minoribus, & ijdem impetus actionis eſſe non poſſunt) et quædam uitia fiunt neceſſaria. Nã & dexter pes à læua iudicis ſedentis proferendus eſt, & ex altera parte multi geſtus neceſſe eſt in ſiniſtrum eant, ut ad iudicem ſpectent. Equidem pleroſq; & ad ſingulas clauſulas ſententiarum uideo aſſurgentes ſibi, & nonnullos ſubinde aliquid etiam ſpatiantes, quod an deceat ipſi uiderint, cum id faciunt, nõ ſedẽtes agunt. Bibere, aut etiã eſſe inter agendum, quod multis moris fuit, & eſt quibuſdam, ab oratore meo procul abſit. Nam ſi quis aliter dicendi onera perferre nõ poſſit, non ita miſerum eſt non agere, potiusq; multo quàm & operis & hominũ contemptum fateri. Cultus non eſt + in ore proprius oratoris aliquis, ſed magis + in oratore conſpicitur. Quare ſit (ut in omnibus honeſtis debet eſſe) ſplendidus & uirilis. Nã & toga, & calceus, & capillus, tam nimia cura, q̃ negligentia ſunt reprehendenda. Eſt aliquid in amictu quod ipſum aliquatenus temporum conditione mutatum eſt. Nam ueteribus nulli ſinus perquam breues poſt illos fuerunt. Itaque etiam geſtu neceſſe eſt uſos eſſe in principijs eos alio, quorum brachium ſicut

Græcorũ

Græcorum ueſte continebatur. Sed nos de præſentibus loquimur. Cui lati claui ius non erit, ita cingatur, ut tuni cæ prioribus oris infra genua paulum, poſterioribus ad medios poplites uſq; perueniãt. Nam infra mulierum eſt, ſupra Centurionum. Vt purpuræ recte deſcẽdant, leuis cura eſt. Notatur interim negligentia. Latum habẽtium clauum modus eſt, ut ſit paulum cinctis ſubmiſſior. Ipſam togam rotundam eſſe, & apte cæſam uelim. Aliter enim multis modis fiet enormis. Pars eius prior medijs cruribus optime terminatur, poſterior eadem portione altius q̃ cinctura. Sinus decentiſſimus, ſi aliquanto ſupra imam togã fuerit, nunq̃ certe ſit inferior. Ille qui ſub humero dextro ad ſiniſtrum oblique ducitur, uelut balteus, nec ſtrangulet, nec fluat. Pars togæ quæ poſtea imponitur, ſit inferior: nam ita & ſedet melius, & continetur. Subducenda etiam pars aliqua tunicæ, ne ad lacertum in actu redeat, tum ſinus inijciẽdus humero, cuius extremã oram reieciſſe nõ dedecet. Operiri autẽ humerum cum toto iugulo non oportet. Alioqui + amictu fiet anguſtius, & dignitatẽ quæ eſt in latitudine pectoris perdet. Siniſtrum brachium eouſq; alleuandum eſt, ut quaſi normalem illum angulũ faciat, ſuper quod ora ex toga duplex æqualiter ſedeat. Manus non impleatur anulis, præcipue medios articulos non tranſeuntibus, cuius erit habitus optimus, alleuato pollice et digitis leuiter inflexis, niſi ſi libellum tenebit, quod non utiq; captandum eſt. Videtur enim fateri memoriæ diffidentiã, & ad multos geſtus eſt impedimẽto. Togã ueteres ad calceos uſq; demittebant, ut

+amict⁹ fiet anguſtior

Toga.

ut Græci pallium. Idq; ut fiat, qui de gestu scripserũt circa tempora illa, Plotius Nigidiusq; præcipiunt. Quo magis miror Plinij Secundi docti hominis, & in hoc utiq; libro penè etiã nimium curiosi persuasionẽ, qui solitum id facere Ciceronẽ uelandarum uaricũ gratia tradit, cum hoc amictus genus in statuis eorũ quoq;, qui post Ciceronem fuerunt, appareat. Palliolũ sicut fascias quibus crura uestiuntur, & focalia, & aurium ligamẽta sola excusare potest ualetudo. Sed hæc amictus obseruatio, dũ incipimus, procedente uero actu iam penè ab initio narrationis sinus ab humero recte uelut sponte delabitur, et cũ ad argumẽta ac locos uentũ est, reijcere à sinistro togã, deijcere etiã si hæreat, sinum cõueniet. Læuã à faucibus ac summo pectore abducere licet. Ardent enim iam oĩa, & ut uox uehementior ac magis uaria est, sic amictus quoq; habet actum quendam uelut præliantẽ. Itaq; ut læuam inuoluere togã, & incingi, penè furiosum est, sinum uero in dextrum humerũ, ab imo reijcere, solutum ac delicatum est, fiuntq; adhuc peius aliqua, ita cur laxiorẽ sinum sinistro brachio non subijciamus? Habet enim acre quiddã atq; expeditũ, & calori cõcitationiq; non inhabile. Cum uero magna pars est exhausta orationis, utiq; afflante fortuna penè omnia decent, sudor ipse & fatigatio, & negligentior amictus, & soluta ac uelut labens undiq; toga. Quo magis miror hanc quoq; succurrisse Plinio curam, ut ita sudario frontẽ siccari iuberet, ne comæ turbarentur, quas componi post paulum, sicut dignũ erat, grauiter et seuere uetuit. Mihi uero illæ quoq;

turba-

turbatæ præ se ferre aliquid affectus, & ipsa obliuione curæ huius commendari uidentur. At si incipiẽtibus, aut paulum progressis decidat toga, nõ reponere eam prorsus negligentis aut pigri, aut quo modo debeat amiciri nescientis est. Hæc sunt uel illustramenta pronunciationis, uel uitia, quibus propositis multa cogitare debet orator. Primum + quid, apud quos, quibus præsentibus sit acturus. Nam ut dicere alia alijs, & apud alios magis cõcessum est, sic etiam facere. Neque eadem in uoce, gestu, incessu, apud principem, senatum, populum, magistratũ, priuato, publico iudicio, postulatione, actione similiter decent. Quam differentiam subijcere sibi quisq; qui animum intenderit, potest, tum qua de re dicat, & efficere quid uelit. Rei quadruplex obseruatio est. Vna in tota causa. Sunt enim tristes, hilares, solicitæ, securæ, grandes, pusillæ, ut uix unquam ita solicitari partibus earum debeamus, ut non summæ meminerimus. Altera quæ est in differentia partium, ut in procœmio, narratione, argumentatione, epilogo. Tertia in sententijs ipsis, in quibus secundum res & + actus uariantur omnia. Quarta in uerbis, quorũ ut est uitiosa, si efficere omnia uelimus, imitatio, ita quibusdam nisi sua natura redditur, uis omnis aufertur. Igitur in laudationibus (nisi si funebres erũt) gratiarum actione, exhortatione, similibusq; læta & magnifica & sublimis est actio. Funebres conciones, consolationes, plerunq; causæ reorum, tristes ac submissæ. In senatu conseruanda autoritas, apud populum dignitas, in priuatis modus. De partibus causæ, & sententijs, uerbisq;

+ quis

+ affectus

uerbisq́;,quæ ſunt multiplicia, pluribus dicendum. Tria autē præſtare debet pronunciatio,conciliet,perſuadeat, moueat,quibus natura cohæret,ut etiã delectet. Conciliatio ferè aut cõmendatione morum, qui neſcio, quo modo ex uoce etiã atq; actione pellucent,aut orationis ſuauitate conſtat. Perſuadẽdi uis aſſeueratiõe,quæ interim plus ipſis probationibus ualet: An iſta (inquit Callidio Cicero) ſi uera eſſent,ſic à te dicerentur? &: Tantum abeſt, ut inflammares noſtros animos, ſomnum iſto loco uix tenebamus. Fidutia igitur appareat, & conſtantia,utiq; ſi autoritas ſubeſt, Mouendi autē ratio, aut in repreſentandis eſt,aut imitandis affectibus. Ergo cũ iudex in priuatis,aut præco in publicis dicere de cauſa iuſſerit,leniter conſurgendũ,tum in cõponenda toga, uel ſi neceſſe erit, etiam ex integro inijcienda, duntaxat in iudicijs (apud principem enim & magiſtratus ac tribunalia nõ licebit) paulum eſt cõmorandum,ut & amictus ſit decentior,& protinus aliquid ſpatij ad cogitandũ. Etiam cũ ad iudicẽ nos conuerterimus, & conſultus permiſerit dicere, non protinus eſt erumpendum, ſed danda breuis cogitationi mora. Mire enim auditurũ, dicturi cura delectat, & iudex ſe ipſe cõponit. Hoc præcipit Homerus Vlyſſis exẽplo, quem ſtetiſſe oculis in terrã defixis, immotoq́; ſceptro, priuſquã illam eloquentiæ procellã effunderet, dicit. In hac cunctatione ſunt quædã non indecentes ut (appellant ſcenici) moræ: caput mulcere,manum intueri,infringere articulos,ſimulare conatũ,ſuſpiratione ſolicitudinem fateri, aut quod quenq́; magis decet, eoq́; diutius

Vtrumq; in Bruto Cicc.

Iliad. 3.

ſi

si iudex nondum intẽdit animum. Status sit rectus, æqui & diducti paulum pedes, uel procedens + minimo sinister, genua recta, sic tamen ut non extendatur. Humeri remißi, uultus seuerus, non mœstus, nec stupens, nec languidus. Brachia à latere modice remota, manus sinistra, qualem supra demonstraui, dextra cum iam incipiendum erit, paulum prolata ultra sinum, gestu quammodestißimo, uelut expectans quando incipiẽdum sit. Vitiosa enim sunt illa, intueri lacunaria, perfricare faciem, et quasi improbam facere, tendere confidentia uultum, aut quo sit magis toruus, supercilijs astringere, capillos à fronte cõtra naturam retrò agere, ut sit horror ille terribilis, tum id quod Græci frequentißime faciunt, crebro digitorum labiorumq; motu commentari, clare excreare, pedem alterum longe proferre, partem togæ sinistra tenere, stare diductum, uel rigidum, uel supinum, uel incuruum, uel humeris, ut luctaturi solent, ad occipitium ductis. Proœmio frequentißime lenis conuenit pronunciatio. Nihil est enim ad conciliandum gratius uerecundia, non tamen semper. Nec enim uno modo dicuntur exordia, ut docui. Plerunq; tamen & uox temperata, ac gestus modestus, & sedens humero toga, & laterum lenis in utranq; partem motus, eôdem spectantibus oculis, decebit. Narratio magis + prolatam manum, amictum recidentem, gestum distinctum, uocem sermoni proximam, ac tantum apertiorem, sonum simplicem frequentißime postulabit in his duntaxat: Q. igitur Ligarius, cum esset adhuc nulla belli suspicio, & A. Cluentius Habitus pater

+ minimo momento

+ prolatum manu amictum, recidẽtem gestũ, uocem, sermoni proximum, ac tantũ acriorem

huiusce. Aliud in eadem poscent affectus uel concitati. Nubit genero socrus, uel flebiles. Cõstituitur in foro Laodiceæ spectaculum acerbum & miserum toti Asiæ prouinciæ. Maxime uaria & multiplex actio est probationum. Nam proponere, partiri, interrogare, sermoni sunt proxima, & contradictionem sumere. Nam ea quoq; diuersa propositio est. Sed hæc tamẽ aliquando irridẽtes, aliquando imitantes pronunciamus. Argumentatio plerunq; agilior, & acrior, & instantior, consentiẽtem orationi postulat etiam gestum, id est, fortem celeritatẽ. Instandum quibusdam in partibus, & densanda oratio. Egreßiones ferè lenes, & dulces, & remissæ, ut raptus Proserpinæ, Siciliæ descriptio, Cn. Pompeij laus. Neque + enim mirum, minus habere cõtentionis ea quæ sunt extra quæstionem. Mollior nonnunquam cum reprehensione diuersæ partis imitatio: Videbar uidere alios intrantes, alios autẽ excuntes, quosdam ex uino uacillãtes. Vbi non dißidens, à uoce permittitur gestus, at quoq; in utrã que partem tenera quædam, sed intra manus tamen, & sine motu laterum translatio. Accendendi iudicis plures sunt gradus. Summus ille, & quo nullus est in oratore acutior: Suscepto bello Cæsar, gesto iam etiam ex parte magna. Prædixit enim: Quantum potero uoce contendam, ut populus hæc Romanus exaudiat. Paulũ inferior, & habens aliquid etiam iucunditatis: Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharsalica gladius agebat? Plenius adhuc & lentius, ideoq; dulcius: In cœtu uero Populi Romani negotium publicũ gerens. Producenda omnia trahendæq;

+ est

hendæq; tum uocales, aperiendæq; sunt fauces, pleniore tamen hæc canali fluunt: Vos Albani tumuli atq; luci. Nã cantici quiddã habent, sensimq; resupina sunt. Saxa atq; solitudines uoci respondent. Tales sunt illæ inclinationes uocis, quas inuicem Demosthenes atq; Aeschines exprobrant, non ideo improbandæ. Cum enim uterque alteri obijciat, palàm est utrunq; fecisse. Nam neq; ille per Marathonis & Platearum, & Salaminis propugnatores recto sono iurauit, nec hic Thebas sermone defleuit. Est his diuersa uox, & penè extra organum, cui Græci nomen amaritudinis dederunt, supra modum ac penè naturam uocis humanæ acerba. Quin compescitis uocẽ istam indicem stultitiæ, testem prauitatis. Sed id quod excedere modũ dixi, in illa parte prima est, Quin compescitis. Epilogus, si enumerationem rerum habet, + desiderat quandam concisorum continuationem: si ad concitandos iudices est accommodatus, aliquid ex his quæ supra dixi: si placandos, inclinatam quandam lenitatem, si misericordia cõmouendos, flexum uocis & flebilem suauitatem, qua præcipue franguntur animi, quæq; est maxime naturalis. Nam etiã orbos uiduasq; uideas in ipsis funeribus canoro quodam modo proclamantes. Hic etiã fusca illa uox, qualem Cicero fuisse in Antonio dicit, mire faciet. Habet enim in se quod imitemur. Duplex est tamen miseratio, altera cum inuidia, qualis modò dicta de damnatione Philodami, altera cum deprecatione demissior. Quare etiam si est in illis quoq; cantus obscurior, In cœtu uero populi Rom. Non enim hæc rixantis modo

+ designat

dixit, &: Vos Albani tumuli. Neq; enim quasi inclama-
† testaretur ret, aut † detestaretur locutus est, tamen infinito magis illa flexa & circunducta sunt: Me miserum, me infelicē. Et: Quid respōdebo libēris meis? &: Reuocare tu me in patriam potuisti Milo per hos, ego te in eadē patria per eosdem retinere nō potero? Et cum bona C. Rabirij uno sestertio addicit: O meum miserū acerbumq; præconiū. Illa quoq; mire facit in peroratione uelut deficientis dolore, & fatigatione confessio, ut pro eodem Milone: Sed finis sit: neq; enim præ lachrymis iam loqui possum. Quæ similem uerbis habere debent etiam pronunciationem. Possunt uideri alia quoque huius partis atque officij, reos excitare, pueros attollere, propinquos producere, uestes laniare, sed suo loco dicta sunt. Et quia in partibus causæ etiam alijs est uarietas, satis apparet accōmodandam sententijs ipsis pronunciationē, sicut ostendimus. Sed uerbis quoq;, quod nouissime dixeram, non semper, sed aliquando. † An nō hæc misellus & pauperculus, submissa
† At atq; contracta: Fortis, & uehemens, & † latro, erecta
† elatio & concitata uoce dicēda sunt? Accedit enim uis & proprietas rebus tali astipulatione: quæ nisi adsit, aliud uox, aliud animus ostendat. Quid? quod eadem uerba mutata pronunciatione indicant, affirmāt, exprobrant, negant, mirantur, indignantur, interrogant, irrident, eleuant? Aliter enim dicitur: Tu mihi quodcunque hoc regni. Et: Cantando tu illum? Et: Túne ille Aeneas? Et: Meq; timoris. Argue tu Drance. Et ne morer, intra se quisq;, uel hoc, uel aliud quod uolet,

uolet, per omnes affectus uerſet, uerum eſſe quod dici-
mus ſciet. Vnum iam his adijciendum eſt, cum præcipue
in actione ſpectetur decorum, ſæpe aliud alios decere. Decorum.
Eſt enim latens quædam in hoc ratio, & inenarrabilis,
& ut uere dictū eſt, caput eſſe artis decere quod facias,
ita id nec ſine arte eſſe, nec totum arte tradi poteſt. In
quibuſdam uirtutes non habent gratiam, in quibuſdā ui-
tia ipſa delectant. Maximos actores comœdiarum De-
metrium & Stratoclem placere diuerſis uirtutibus uidi-
mus. Sed illud minus mirum, quod alter deos, & iuuenes,
& bonos patres, ſeruoſq;, & matronas, & graues anus
optime, alter acres ſenes, callidos ſeruos, paraſitos, leno-
nes, & omnia + agitatoria melius. Fuit enim natura di- +agitatiora
uerſa. Nam uox quoq; Demetrij iucundior, illius acrior
erat. Annotādæ magis proprietates, quæ transferri nō
poterant, manus iactare, & dulces exclamationes thea-
tri cauſa producere, & + ingrediendo uentum concipe- +egrediēdo
re ueſte, et nonnunq; dextro latere facere geſtus, quod ne
minē alium præter Demetriū decuit. Nāq; in hæc omnia
ſtatura & mira ſpecie adiuuabatur. Illum curſus & agi
litas, & uel parum conuenicns perſonæ riſus, quem non
ignarus rationis populo dabat, & cōtracta etiam cerui-
cula: quicquid horum alter feciſſet, fœdiſſimum uidere
tur. Quare norit ſe quiſq;, nec tantum ex communibus
præceptis, ſed etiam natura ſua capiat conſiliū forman-
dæ actionis. Neque illud tamen eſt nefas, ut aliquem uel
omnia uel plura deceant. Huius quoq; loci clauſula ſit ea
dem neceſſe eſt, quæ cæterorum eſt, regnare maxime mo

dum. Non enim comœdum esse, sed oratorem uolo. Quare nec in gestu persequemur omnes argutias, nec in loquendo distinctionibus, temporibus, effictionibus molestè utemur, ut si sit in scena dicẽdum: Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem: Cum accersor ultrò? an potius ita me comparem. Non perpeti meretricum contumelias? Hic enim dubitationis moras, uocis flexus, uarias manus, diuersos nutus actor adhibebit. Aliud oratio sapit, nec uult nimium esse condita. Actione enim constat, non imitatione. Quare non immeritò reprehẽditur pronunciatio uultuosa, & gesticulationibus molesta, et uocis mutatiõibus resultans. Nec inutiliter ex Græcis uetteres + à nobis + iocosam transtulerunt, quod + ab his sumptum Lenas Popilius posuit, esse hãc + inotiosam actionem. Optime igitur idem, qui omnia Cicero præceperat, quæ suprà ex Oratore posui. Quibus similia in Bruto de M. Antonio dicit. Sed iam recepta est actio paulò agitatior, & iam exigitur, & quibusdam partibus conuenit, ita tamen temperanda, ne dum actoris captamus elegantiam, perdamus uiri boni & grauis autoritatem.

Ex Eunucho.

Vndecimi Libri finis.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER DVODECIMVS.

(*)

Ventum

VENTVM est ad partem operis destinati longe grauissimam. Cuius equidem onus, si tantum opinione prima concipere potuissem, quanto me premi ferens sentio, maturius consuluissem uires meas, sed initio pudor omittẽdi quæ promiseram tenuit, mox quanq̃ per singulas quoq; partes labor crescceret, ne perderem quæ iam effecta erant, per omnes difficultates animo me sustentaui. Quare nunc quoq; licet + maiori quàm unquã mole premar, tamen prospicienti finem mihi constitutum est uel deficere potius q̃ desperare. Fefellit autem quod initium à paruis, ceperamus, mox uelut aura solicitante prouecti longius, dum + tantum nota illa, & plerisque artium scriptoribus tractata præcipimus, nec adhuc à littore procul uidebamur, et multos circa uelut ijsdem scientis credere ausos habebamus. Iam cum eloquendi rationem nouissime repertam, paucissimisq; + tentatam ingressi sumus, rarus qui iam procul à portu recessisset, reperiebatur. Postquam uero nobis ille, quem instituebamus orator, à dicendi magistris dimissus, aut suo iam impetu fertur, aut + maiora sibi auxilia ex ipsis sapientiæ penetralibus petit, q̃ in altum simus ablati, sentire cœpimus. Nunc cœlum undiq; & undiq; pontus. Vnũ modo in illa immensa uastitate cernere uidemur M. Tullium, qui tamen ipse quamuis tanta atq; ita instructa naue hoc mare ingressus, contrahit uela, inhibetq; remos, & de ipso demum genere dicendi, quo sit usurus perfectus orator,

Laus à difficultate.

+ maior q̃ unquã moles premat

+ tamen

+ recitatam

+ matura

Ex Vergil.

satis habet dicere. At nostra temeritas etiam mores ei co nabitur dare, & assignabit officia. Ita nec antecedentem consequi possumus, & longius eundum est. Vt res feret, probabilis tamen cupiditas honestorum, & tutioris audaciæ est tentare, quibus paratior uenia est.

Non posse Oratorem esse nisi uirum bonum. Cap. I.

SIT ergo nobis orator, quem instituimus, is qui à M. Catone finitur, uir bonus dicendi peritus. Verum id quod & ille posuit prius, et ipsa natura potius ac maius est, utiq; uir bonus, id non eo tantum, + ut si uis illa dicē di malitiam instruxerit, nihil sit publicis priuatisq; rebus pernicioſius eloquētia, nosq; ipsi qui pro uirili parte cōferre aliquid ad facultatē dicendi conati sumus, pessime mereamur de rebus humanis, si latroni comparemus hæc arma, nō militi. Quid de nobis loquor? Rerum ipsa natura in eo quod præcipue indulsisse homini uidetur, quoq; nos à cæteris animalibus separasse, non parens, sed nouerca fuerit, si facultatē dicendi, sociā scelerum, aduersam innocentiæ, hostem ueritatis inuenit. Mutos enim nasci, & egere omni ratione satius fuisset, quàm prouidentiæ munera in mutuam perniciem conuertere. Longius tēdit hoc iudicium meum: Neq; enim tantum id dico, eum qui sit orator, uirum bonum esse oportere, sed ne futurum quidem oratorem, nisi uirum bonum. Nam certe neq; intelligētiam concesseris his, qui proposita honestorum ac turpium uia, peiorem sequi malint: neq; prudentiam + qui in grauissimas frequenter legum, semper uero malæ conscientiæ pœnas à semetipsis improuiso rerum

rum exitu induãtur. Quod si neminẽ malum esse nisi stul
tum eundem, non modò à sapientibus dicitur, sed uulgò
quoq; semper est creditum, certe nõ fiet unq̃ stultus ora
tor. Adde quod ne studio quidẽ operis pulcherrimi uaca
re mens, nisi oĩbus uitijs libera potest. Primũ quod in eo-
dem pectore nullum est honestorũ turpiumq; consortiũ,
& cogitare optima simul & deterrima, non magis est
unius animi, q̃ eiusdem hoĩs bonum esse ac malũ. Tum illa
quoq; ex causa, quod mentẽ tantæ rei intentã uacare o-
mnibus alijs etiã culpa carentibus curis oportet. Ita de-
mum enim libera, ac tota nulla distringente atq; aliò du-
cente causa spectabit id solũ ad quod accingitur. Quod
si + corporũ nimia cura, & solicitior rei familiaris dili + agrorum
gentia, & uenandi uoluptas, & dati spectaculis dies, mul
tum studijs auferunt (huic enim rei perit tempus quod-
cunq; alteri datur) quod putamus facturas cupiditatẽ,
auaritiã, inuidiam? quarũ impotentissime cogitatiões so
mnos etiã ipsos, & illa per quietẽ uisa perturbant. Nihil
est enim tam occupatũ, tam multiforme, tot ac tã uarijs
affectibus concisum, atq; laceratũ, q̃ mala mens. Nam &
cũ insidiatur + spe, curis, labore distringitur, & iã cum + præ
sceleris compos fuerit, solicitudine, pœnitentia, pœnarũ
omnium expectatione torquetur. Quis inter hæc literis,
aut ulli bonæ arti locus? non hercle magis q̃ frugibus in
terra sentibus ac rubis occupata. Age, nõ ad perferẽdos
studiorũ labores necessaria frugalitas? Quid ergo ex li-
bidine ac luxuria spei? Non præcipue acuit ad cupidita
tem literarũ amor laudis? Num igitur malis laudẽ curæ

putamus? Iam hoc quis non uidet, maximam partem oratio-
nis in tractu æqui boniq; cõsistere? Dicet ne de his se-
cundum debitam rerum dignitatem malus atque iniquus?
Deniq; ut maximã partem quæstionis eximam, demus id
quod nullo modo fieri potest, idem ingenij, studij, doctri-
næ, pessimo atq; optimo uiro, uter melior dicetur ora-
tor? nimirum qui homo quoq; melior. Non igitur unquã
malus idem homo, & perfectus orator. Non enim perfe-
ctum quicq̃ quo melius est aliud. Sed ne more Socratico-
rum nobismetipsis responsum finxisse uideamur, sit aliqs
adeò contra ueritatem obstinatus, ut audeat dicere eodẽ
ingenio, studio, doctrina præditum nihilo deteriorẽ futu-
rum oratorem malum uirum q̃ bonum. Cõuincamus huius
quoq; amentiam. Nam hoc certe nemo dubitabit, omnem
+ oratorẽ + oratorẽ id agere, ut iudici quæ proposita fuerint, ue-
ra & honesta uideantur. Vtrum igitur hoc facilius bo-
nus uir persuadebit, an malus? Bonus quidem & dicet sæ-
pius uera atq; honesta. Sed etiã si quando aliquo ductus
officio (qd' accidere, ut mox docebimus, potest) falso hæc
affirmare conabitur, maiore cũ fide necesse est audiatur.
At malis hominibus ex contemptu opinionis, & ignoran-
tia recti nonnunq̃ excidit ipsa simulatio. Inde immodeste
proponunt, sine pudore affirmãt. Sequitur in his quæ cer-
tum est effici non posse, deformis pertinacia & irritus
labor. Nã sicut in uita, ita in causis quoq; spes improbas
habent. Frequenter autẽ accidit, ut his etiam uera dicẽti-
bus fides desit, uideaturq; talis aduocatus malæ causæ
argumentum. Nunc de his dicendum est, quæ mihi quasi
conspi-

conſpiratiõe quadã uulgi reclamari uidentur. Orator ergo Demoſthenes nõ fuit? Atqui malũ uirum accepimus. Nõ Cicero? atqui huius quoq; mores multi reprehenderunt. Quid agã? magna reſpõſi inuidia ſubeunda, mitigãdæ ſunt prius aures. Mihi enim nec Demoſthenes tã graui morũ dignus uidetur inuidia, ut oĩa quæ in eum ab inimicis cõgeſta ſunt credã, cũ & pulcherrĩa eius in Rep. cõſilia, & finẽ uitæ clarum legã. Nec M. Tullio defuiſſe uideo in ulla parte ciuis optimi uoluntatẽ. Teſtimonio eſt actus nobiliſſime cõſulatus, integerrime prouincia adminiſtrata, & repudiatus uigintiuiratus, et ciuilibus bellis, quæ in ætate eius grauiſſima inciderunt, neq; ſpe, neque metu declinatus animus, quo minus optimis, id eſt, reipublicæ ſe iungeret. Parũ fortis uidetur quibuſdã, quibus optime reſpondit ipſe, nõ ſe timidũ in ſuſpiciendis, ſed in prouidẽdis periculis, qđ probauit morte quoq; ipſa, quã præſtantiſſimo ſuſcepit aĩo. Quod ſi defuit his uiris ſumma uirtus, ſic quærentibus, an oratores fuerint, reſpondebo quomodo Stoici, ſi interrogẽtur, an ſapiens Zeno, an Cleantes, an Chryſippus, ipſi reſpondeãt, magnos quidẽ illos ac uenerabiles, non tamen id quod natura hoĩs ſummum habet, conſecutos. Nã & Pythagoram non ſapientẽ ſe, ut qui ante cũ fuerunt, ſed ſtudioſum ſapientiæ uocari uoluit. Ego tamen ſecundũ communẽ loquendi conſuetudinẽ ſæpe dixi, dicamq; perfectũ oratorẽ eſſe Ciceronẽ, ut amicos & bonos uiros, & prudẽtiſſimos dicimus uulgo, quorũ nihil niſi perfecte ſapienti datur. Sed cum proprie, & ad legem ipſam ueritatis loquendum erit, cum

Hoc idẽ i ui ta Plutarch.

quæram

quæram oratorem, quẽ & ille quærebat. quanq̃ enim ſteterit eum in faſtigio eloquentiæ fateor, ac uix quid adijci potuerit inuenio, fortaſſe inuenturus quid adhuc abſciſſum putẽ fuiſſe. Nã ferè ſic docti iudicaucrunt, plurimum in eo uirtutũ, nonnihil fuiſſe uitiorũ, & ſe ipſe multa ex illa iuuenili abundantia coërcuiſſe teſtatur, tamen quãdo nec ſapientis ſibi nomẽ minime ſui contẽptor aſſeruit, et melius dicere certe data lõgiore uita, & ætate ad ſe cõponendũ + ſeueriore potuiſſet, nõ maligne crediderim defuiſſe ei ſummã illam, ad quã nemo propius acceſſit. Et licebat ſi aliter ſentirẽ, fortius id liberiusq; defendere. An uero M. Antonius neminẽ à ſe uiſum eloquentẽ, quod tanto minus erat, profeſſus eſt, ipſe etiã M. Tullius quærit adhuc eũ, & tantũ imaginatur ac fingit, ego non audeam dicere aliq̃d in hac quæ ſuperest æternitate inueniri poſſe, eo quod fuerit perfectius? Trãſeo illos q̃ Ciceroni ac Demoſtheni ne in eloquentia quidẽ ſatis tribuũt, quanq̃ ne ipſi Ciceroni Demoſthenes ſatis uideatur eſſe perfectus, quẽ dormitare interim dicit, nec Cicero Bruto Caluoq;, qui certe cõpoſitionẽ illius etiã apud ipſum reprehendunt, nec Aſinio utriq;, qui uitia orationis eius etiam inimice pluribus in locis inſequuntur. Concedamus ſanè (quod minime natura patitur) repertũ eſſe aliquem malum uirũ ſumme diſertum, nihilo tamẽ minus oratorẽ eum negabo. Nam nec oĩbus q̃ fuerint manu prompti, uiri fortis nomẽ conceſſerim, quia ſine uirtute intelligi nõ poteſt fortitudo. An ei qui ad defendẽdas cauſas aduocatur, non eſt opus fide, quam nec cupiditas corrumpat nec

+ ſecuriore

De oratore perfecto.

gratia

gratia auertat, nec metus frangat, sed proditorẽ, transfugam, præuaricatorem, donabimus oratoris illo sacro nomine? Quod si mediocribus etiam patronis conuenit, hæc, quæ uulgò dicitur bonitas, cur nõ orator ille qui nõdum fuit, sed potest esse, tam sit moribus q̃ dicendi uirtute perfectus? Non enim forensem quandam instituimus operam, nec mercenariã uocem, nec (ut asperioribus uerbis parcamus) non inutilẽ sanè litiũ aduocatum, quẽ deniq; causidicum uulgò uocant, sed uirum cũ ingenij natura præstãtem, tum uero tot pulcherrimas artes penitus mente complexum, datum tãdem rebus humanis, qualem nulla antea uetustas cognouerit, singularẽ, perfectumq; undiq;, optima sentientẽ, optimeq; dicentem. In hoc quota pars erit, quod aut innocentes tuebitur, aut improborum scelera compescet, aut in pecuniarijs quæstionibus ueritati contra calumniam aderit? Summus ille quidẽ in his quoq; operibus fuerit, sed in maioribus clarius elucebit, cum regenda senatus consilia, & popularis error ad meliora ducendus. An non talem quendã uidetur finxisse Verg. quẽ in seditione uulgi iam faces & saxa iaculãtis moderatorem dedit? Tum pietate grauem ac meritis si fortè uirum quẽ, Conspexere, silent, arrectisq; auribus adstãt. Habemus igitur ante omnia uirum bonũ, post hæc adiecit dicendi peritum: Ille regit dictis aĩos et pectora mulcet. Quid? nõ in bellis quoq; idem ille uir, quẽ instituimus, si sit ad prælium miles cohortandus, ex medijs sapientiæ præceptis orationẽ trahet? Nam quo modo pugnã ineuntibus tot simul metus laboris, doloris, postremo

mortis

mortis ipſius exciderint, niſi in eorũ locum pietas, et fortitudo, & honeſti præſens imago ſucceſſerit? Quæ certe melius perſuadebit alijs, qui prius perſuaſerit ſibi. Prodit enim ſe, quamlibet cuſtodiatur ſimulatio, nec unq̃ tanta fuerit eloquendi facultas, ut non titubet ac hæreat, quoties ab animo uerba diſſentiunt. Vir autẽ malus, aliud dicat neceſſe eſt quàm ſentiat. Bonos nunquam honeſtus ſermo deficiet, nunquam rerum optimarum (nam ijdem etiam prudentes erunt) inuentio, quæ etiam ſi lenocinijs deſtituta ſit, ſatis tamẽ natura ſua ornatur, nec quicquã non diſerte, quod honeſte dicitur. Quare iuuentus, imò omnis ætas (nequo enim rectæ uoluntati ſerum eſt tempus ullum) totis mentibus huc tendamus, in hoc elaboremus, forſan & conſummare contingat. Nam ſi natura non prohibet, & eſſe uirum bonum, & eſſe dicendi peritum, cur non aliquis etiam unus utrunq; conſequi poſſit? cur autem non ſe quiſque ſperet fore illum aliquem? ad quod ſi uires ingenij non ſuffecerint, tamen ad quem uſque modum proceſſerimus, meliores erimus ex utroque. Hoc + certe prorſus eximatur animo, rerum pulcherrimam eloquentiam cum uitijs mentis poſſe miſceri. Facultas dicendi, ſi in malos incidit, & ipſa iudicanda eſt malum: peiores enim illos facit, quibus contingit. Videor mihi audire quoſdam (neq; enim deerunt unquam qui diſerti eſſe quàm boni malint) illa dicentes: Quid ergo tantum artis eſt in eloquentia? cur tu de coloribus, & difficilium cauſarum defenſione, nonnihil etiam de confeſſo loquutus es, niſi aliquando uis & facultas dicendi

+ etiam

cendi expugnat ipsam ueritatem? Bonus enim uir non agit nisi bonas causas, eas porrò etiam sine doctrina satis per se tuetur ueritas ipsa. Quibus ego cum de meo primum opere respondero, etiam pro boni uiri officio, siquando eum ad defensionem nocentium ratio duxerit, satisfaciam. Pertractare enim quo modo aut pro falsis, aut etiam pro iniustis aliquando dicatur, non est inutile, uel propter hoc solum, ut ea facilius & deprehendamus & refellamus, quemadmodum remedia melius adhibebit, cui nota quæ nocent fuerint. Neque enim Academici, cum in utranq; disserunt partem, non secundum alteram uiuunt. Neque Carneades ille, qui Romæ audiente Censorio Catone, non minoribus uiribus contra iustitiam dicitur disseruisse, quàm pridie pro iustitia dixerat, iniustus ipse uir fuit. Verum & uirtus quid sit, aduersa ei malitia detegit, & æquitas fit ex iniqui contemplatione manifestior, & plurima contrarijs probantur. Debent ergo oratori sic esse aduersariorum nota consilia, ut hostium imperatori. Verum & illud quod prima propositione durum uidetur, potest † esse ratio, ut uir bonus in defensione causæ uelit † auferre aliquãdo iudici ueritatem. † offerre

Quod si quis à me proponi mirabitur (quanquam non est hæc mea proprie sententia, sed eorum quos grauissimos sapientiæ magistros ætas uetus credidit) sic iudicet, plerãq; esse, quæ non tam factis, quàm causis eorum uel honesta fiant, uel turpia. Nam si hominem occidere sæpe uirtus, liberos necare nonnunquam pulcherrimum est, asperiora quædã adhuc dictu, si cõmunis utilitas

exege-

exegerit, facere conceditur, ne hoc quidem nudum est in tuendũ, qualem causam uir bonus, sed etiam quare, et qua mente defendat. Ac primum cõcedant mihi oẽs oportet, quod Stoicorũ quoq; asperrimi confitentur, facturum aliquando bonũ uirum, ut mendacium dicat, & quidem nõ nunq̃ leuioribus causis, ut in pueris ægrotantibus utilitatis eorum gratia multa fingimus, multa nõ facturi + promittimus, ne dũ si ab hoste occidendo grassator auertẽdus sit, aut hostis pro salute patriæ fallendus, ut hoc qd' aliâs in seruis quoq; reprehẽdendũ est, sit aliâs in ipso sapiẽte laudandum. Id si constiterit, multa iam uideo posse cuemre, propter quæ orator bene suscipiat tale causæ genus, quale remota ratione honesta nõ susceperisset. Nec hoc dico, quia seueriores sequi placet leges pro patre, fratre, amico, periclitãtibus, tametsi nõ mediocris hæsitatio est, hinc iustitiæ proposita imagine, inde pietatis, nihil dubij relinquamus. Sit aliquis insidiatus tyrãno, atq; ob id reus, utrum'ne saluum cum uolet is qui à nobis finitur orator? an si tuendum susceperit, nõ tam falsis defendet, q̃ qui apud iudices malã causam tuetur. Quid si quædã benefacta dãnaturus est iudex, nisi ea nõ esse facta cõuicerimus, non uel hoc modo seruabit orator non innocentẽ modò, sed etiã laudabilẽ ciuem? Quid, si quædam iusta natura, sed cõditione temporũ inutilia ciuitati sciemus? Nõnne utemur arte dicẽdi bona quidẽ, sed malis artibus similima? + Ad hoc nemo dubitabit, + quin si nocentes mutari in bonã mentẽ aliquo mõ poßint, sicut posse interdũ cõceditur, saluos esse eos magis è Rep. sit q̃ puniri, Si liqueat

+ pnũciam⁹

+ At
+ quid

igitur

igitur oratori futurũ bonum uirũ, cui uera obijcientur, non id aget, ut saluus sit? Da nunc ut crimine manifesto prematur dux bonus, & sine quo uincere honeste ciuitas non posit, nõne ei cõis utilitas oratorẽ aduocabit? Certe Fabricius Cornelium Rufinũ, alioqui & malũ ciuem, & sibi inimicũ, tamen quia utilẽ sciebat ducẽ imminente bello, palàm consulẽ suffragio suo fecit, atq; id mirantibus quibusdã respondit, à ciue se spoliari malle, q̃ ab hoste uæ nire. Ita hic si fuisset orator, nõ defendisset eundẽ Rufinum, uel manifesti peculatus reũ? Multa dici possent similia, sed uel unum ex his quodlibet sufficit. Non enim hoc agimus, ut istud illi, quẽ formamus uiro sit sæpe faciẽdũ, sed ut si talis coẽgerit ratio, si tamẽ uera finitio, oratorem esse uirum bonũ dicendi peritũ. Præcipere uero ac discere quo modo etiã probatione difficilia tractẽtur, necesse est. Nã frequẽter etiã optimæ causæ similes sunt malis, & innocẽs reus multis ueri similibus premitur. Quo fit, ut eadẽ actionis ratione defendendus sit, quasi nocens esset. Iã innumerabilia sunt bonis causis malisq; coĩa, testes, literæ, suspiciones, opiniones. Non aliter autẽ ueri similia, q̃ uera & cõfirmãtur & refellũtur. Quapropter ut res feret, flectetur oratio, manẽte honesta uoluntate. Cognoscẽda esse oratori q̃bus mores formẽtur. Ca. II.

QVando igitur orator est uir bonus, is autẽ citra uirtutẽ intelligi non potest, uirtus etiamsi quosdam impetus à natura sumit, tamen perficienda doctrina est, mores ante omnia oratori studijs erũt excolendi, atq; omnis honesti iusti q; disciplina pertractan-

da, ſine qua nemo nec uir bonus eſſe, nec dicendi peritus poteſt, niſi fortè accedamus his, qui natura conſtare omnes, & nihil adiuuari diſciplina putãt, ſcilicet ut eadem, quæ manu fiunt, atq; eorũ etiam cõtemptiſſima, conſiteantur egere doctoribus, uirtutẽ uero, qua nihil homini quo ad deos immortales propius accedere datũ eſt, obuiam & illaboratã tantũ quia nati ſumus habeamus. Abſtinens erit, qui id ipſum quid ſit abſtinentia ignorarit? Et fortis, qui metus doloris, mortis, ſuperſtitionis nulla ratione purgauerit? Et iuſtus qui æqui boniq; tractatũ, qui leges, quæ natura ſunt oĩbus datæ, quæq; propriè populis & gentibus cõſtitutæ, non eruditiore aliquo ſermone tractarit? O q̃ iſtud parum putant, quibus tam facile uidetur. Sed hoc trãſeo, de quo neminẽ, qui literas uel primis (ut aiunt) labris deguſtarit, dubitaturũ puto, ad illud ſequẽs reuertar, ne dicẽdi quidẽ ſatis peritũ fore, qui nõ & naturæ uim oẽm penitus perſpexerit, et mores præceptis ac ratione formarit. Neq; enim fruſtra in tertio de Oratore lib. L. Craſſus cũcta quæ de æquo, iuſto, ucro, bono, deq; his quæ ſunt cõtra poſita, dicuntur, propria eſſe oratoris affirmat, ac philoſophos cum ea dicendi uiribus tuentur, uti rhetorũ armis, non ſuis. Idẽ tamen cõfitetur ea iam eſſe à philoſophia petenda, uidelicet quia magis hæc illi uidetur in poſſeßione earũ rerũ fuiſſe. Hinc etiã illud eſt, quod Cicero pluribus libris et epiſtolis teſtatur, dicendi facultatem ex intimis ſapientiæ fontibus fluere, ideoq; aliquandiu præceptores eoſdẽ fuiſſe morũ atq; dicendi. Quapropter hæc exhortatio mea nõ eò pertinet,

ut

ut esse oratorem philosophum uelim, quãdo non alia uitæ secta longius à ciuilibus officijs, atq; ab omni munere oratoris recessit. Nam quis philosophorũ aut in iudicijs frequens, aut clarus in cõcionibus fuit? Quis deniq; in ipsa, quam maxime plerique corũ uitandam præcipiũt Reipub. administratione uersatus est? Atqui ego illum quẽ instituo, Romanũ quendam uelim esse sapientẽ, qui non secretis disputationibus, sed rerũ experimentis atq; operibus uere ciuilem uirũ exhibeat. Sed quia deserta ab his qui se ad eloquentiã contulerũt, studia sapientiæ, nõ iam in actu suo, atq; in hac fori luce uersantur, sed in porticus et gymnasia primũ, mox in cõuentus scholarũ recesserunt, id quod est oratori necessariũ, nec à dicẽdi præceptoribus traditur, ab his petere nimirũ necesse est, apud quos remansit. Euoluendi penitus autores, qui de uirtute præcipiunt, ut oratoris uita cũ scientia diuinarũ rerum sit humanarumq; coniuncta. Quæ ipsæ quãto maiores ac pulchriores uiderẽtur, si illas + hi docerent, qui etiã eloqui præstantißime possent. Vtinamq; sit tempus unq;, quo perfectus aliquis, qualẽ optamus, orator, hanc partẽ superbo noïe, et uitijs quorundã bona eius corrumpentiũ inuisam uendicet sibi, ac uelut rebus repetitis in corpus eloquentiæ adducat. Quæ quidẽ cum sit in tres diuisa partes, naturalẽ, moralem, rationalẽ, quæ tandẽ non est cũ oratoris opere coniuncta? Nam ut ordinẽ retrò agamus, de ultima illa, quæ tota uersatur in uerbis, nemo dubitauerit, si & proprietates uocis cuiusq; nosse, et ambigua aperire, et perplexa discernere, et de falsis iudicare, et colligere ac

+ scilicet

resoluere quæ uelis, oratorũ est, quanq; ea nõ tã est minute atq; cõcise in actionibus utendũ, q̃ in disputationibus: qa non docere modò, sed mouere etiã ac delectare audiẽtes debet orator, ad qd impetu quoq; & uiribus ac decore est opus, ut uis amniũ maior est altis ripis, multoq; gurgitis tractu fluentiũ, q̃ tenuis aquæ, & obiectu lapillorũ resultantis. Et ut palæstrici doctores illos quos + neruos uocant, nõ idcirco discẽtibus tradunt, ut his oĩbus hi qui didicerunt, in ipso luctandi certamine utantur, plus enim põdere, & firmitate, & spiritu agitur, sed ut subsit copia illa, ex qua unũ aut alterũ cuius se occasio dederit, efficiãt. Ita hæc pars dialectica, siue illã dicere malimus disputatricẽ, ut est utilis sæpe, & finitionibus, & cõprehẽsionibus, & separãdis quæ sunt differentia, et resoluẽda ambiguitate, & distinguẽdo, diuidendo, illiciẽdo, implicãdo, ita si totũ sibi uendicauerit in foro certamen, obstabit melioribus, et sectas ad tenuitatẽ suã uires ipsa subtilitate cõsumet. Itaq; reperias quosdã in disputãdo mire callidos, cũ ab illa uero cauillatiõe discesserint, nõ magis sufficere ĩ aliquo grauiore actu, quã parua quædã aĩalia, quæ in angustijs mobilia, campo deprehẽdũtur. Iã quidẽ pars illa moralis quæ dicitur Ethice, certe tota oratori est accõmodata. Nã in tanta causarũ, ut superioribus libris diximus, uarietate, cũ alia coniectura quærantur, alia finitionibus cõcludantur, alia iure summoueãtur, uel transferantur, alia colligãtur, uel ipsa inter se concurrãt, uel in diuersum ambiguitate ducantur, nulla ferè dici potest, cuius nõ parte in aliqua tractatus æqui & boni reperiãtur.

tur. Plerasq; uero esse quis nescit, quæ totæ in sola qualitate cõsistant? In consilijs uero, quæ ratio suadẽdi est ab honesti quæstione sepositæ? Quinetiã illa pars tertia, quæ laudandi ac uituperãdi officijs continetur, nempe in tractatu recti prauiq; uersatur. An de iustitia, fortitudine, abstinentia, tẽperantia, pietate nõ plurima dicet orator? Sed ille uir bonus, qui hæc nõ uocibus tantũ sibi nota, atq; nominibus auriũ tenus in usum linguæ perceperit, sed qui uirtutes ipsas mente cõplexus ita sentiet, nec in cogitãdo ita laborabit, sed quod sciet uere dicet. Cũ autem sit oĩs generalis quæstio speciali potentior, quia uniuerso partes cõtinentur, non utiq; accedit parti quod uniuersum est, profecto nemo dubitabit generales quæstiones in illo maxime studiorũ more uersatas. Iam uero cũ sint multa pprijs breuibusq; cõprchẽsionibus finiẽda, unde etiã status causarũ dicitur finitiuus, nõne ad id quoq; ĩstrui ab + alijs qui plus in hoc studij dederunt oportet? Quid? non quæstio iuris omnis aut uerborum proprietate, aut æqui disputatione, aut uoluntatis cõiectura cõtinetur? quorũ pars ad rationalẽ, pars ad moralem tractatũ redundat. Ergo natura permixta est oĩbus istis oratio, quæ quidẽ oratio est uere. Nã ignara quidẽ huiusce doctrinæ loquacitas erret necesse est, ut quæ uel nullos, uel falsos duces habeat. Pars uero naturalis cũ est ad exercitationẽ dicẽdi tanto cæteris uberior, quãto maiore spiritu de diuinis rebus q̃ humanis loquendũ est, tum illam etiã moralẽ sine qua nulla esse, ut docuimus, oratio potest, totam cõplectitur. Nã si regitur prouidẽtia mũdus, administrãda certe

+ his

bonis uiris erit Respub. Si diuina nostris animis origo, tendendum ad uirtutem, nec uoluptatibus terreni corporis seruiendum. An hoc nõ frequenter tractabit orator? Iam de augurũ responsis, religione deniq; omni, de quibus maxima sæpe in senatu consilia uersata sunt, nõ erit ei disserendum? Siquidẽ (ut nobis placet) futurus est uir idem ciuilis. Quæ deniq; intelligi saltẽ potest eloquentia hominis optima nescientis? Hæc si ratione manifesta non essent, exemplis tamẽ crederemus: Siquidẽ & Periclem, cuius eloquentiæ etiamsi nulla ad nos monimẽta uenerũt, uim tamen quandã incredibilem cũ historici, tum etiã liberrimum genus hominũ comici ueteres tradunt, Anaxagoræ † philosophi physici constat auditorẽ fuisse, & Demosthenẽ principẽ omniũ Græciæ oratorũ dedisse operã Platoni. In Orat. Nam M. Tullius non tantum se debere scholis rhetorum, quantum Academiæ spatijs, frequenter ipse testatus est. Neq; se tanta in eo unq̃ fudisset ubertas, si ingeniũ suum concepto fori, non ipsius rerum naturæ finibus terminasset. Verum ex hoc alia mihi quæstio exoritur, quæ secta conferre plurimum eloquentiæ possit, quanq̃ ea non inter multas potest esse cõtentio. Nam Epicurus in primis nos à se ipse dimittit, qui fugere oẽm disciplinã nauigationem quãuelocissime iubet. Neq; uero Aristippus summũ in uoluptate corporis bonũ ponens, ad hunc nos laborẽ adhortetur. † Patronus Pyrrho quidem quas habere in hoc opere partes potest, cui iudices esse apud quos uerba faciat, & reum pro quo loquatur, et senatũ in quo sit dicenda sententia, nõ liquebit? Academiã quoq; quidam utilissimã credunt, quod

quod mos in utranq; partem disserendi ad exercitationẽ forensium causarũ proxime accedat. Adijciunt loco probationis, quod ea præstantißimos in eloquentia uiros edi derit. Peripatetici studio quoq; se quodã oratorio iactãt. Nam theses dicere exercitationis gratia, ferè ab his est institutum. Stoici sicut copiã nitoremq; eloquentiæ ferè præceptoribus suis defuisse cõcedant necesse est, ita nullos aut probare uerius, aut concludere subtilius contendunt. Sed hæc inter ipsos, qui uel sacramento rogati, uel etiã superstitione cõstricti, nefas ducunt à suscepta semel persuasione discedere. Oratori uero nihil est necesse in cuius q̃ iurare leges. Maius enim est opus, atq; præstãtius ad quod ipse tẽdit, & cuius est uelut cãdidatus, siquidẽ est futurus tum uitæ, tũ etiam eloquẽtiæ laude perfectus. Quare in exemplũ bene dicẽdi facundißimũ quenq; proponet sibi ad imitandũ, moribus uero formãdis + quã honestißima præcepta, rectißimãq; ad uirtutẽ uiã deliget. Exercitatiõe quidẽ utetur omni, sed tamẽ erit plurimus in maximis q̃busq; ac natura pulcherrimis. Nã quæ põt materia reperiri ad grauiter copioseq; dicendum magis abũdans, q̃ de uirtute, de Rep. de prouidẽtia, de origine ãiorum, de amicitia? Hæc sunt q̃bus mẽs pariter atq; oratio insurgãt, quæ uere bona, quæ mitigẽt metus, coërceãt cupiditates, eximãt nos opinionibus uulgi, ãimq; cœlestẽ. Neq; ea solũ quæ talibus disciplinis cõtinẽtur, sed magis etiã quæ sunt tradita antiquitus, dicta, ac facta præclare & nosse, et ãio semp agitare cõueniet. Quo profecto nus q̃ plura maioraq;, q̃ in nostræ ciuitatis monimẽtis reperiẽ

+ quæq

tur. An fortitudinẽ, fidem, iuſtitiam, continentiã, frugalitatem, contemptũ doloris ac mortis, melius alij docebunt, q̃ Fabritij, Curij, Reguli, Decij, Mutij, alijq; innumerabiles? Quantũ enim Græci præceptis ualẽt, tantũ Romani (quod eſt maius) exemplis, tantũ quod nõ cognatis id è rebus admoneri, qui non modò proximũ tempus, lucemq; præſentẽ intueri ſatis credat, ſed omnẽ poſteritatis memoriam, ſpatium uitæ honeſtæ, & curriculũ laudis exiſtimet. Hinc mihi illæ iuſtitiæ hauſtus bibat, hinc ſumptã libertatem in cauſis atq; conſilijs præſtet. Neq; erit perfectus orator, niſi qui honeſte dicere & ſciet & audebit.

Neceſſariã Iuris ciuilis Oratori eſſe ſcientiã. Ca. III.

IVris quoq; ciuilis neceſſaria huic uiro ſcientia eſt, & morum ac religionũ eius Reipublicæ quã capeſſet. Nã qualis eſſe ſuaſor in conſilijs publicis priuatiſue poterit, tot rerum quibus præcipue ciuitas continetur ignarus? Quo autẽ modo patronũ ſe cauſarũ nõ falſò dixerit, qui quod eſt in cauſis potentiſſimum, ſit ab altero petiturus, penè non diſſimilis his qui poëtarũ ſcripta pronunciãt? Nam quodãmodo mandata perferet, & ea quæ ſibi à iudice credi poſtulaturus eſt, aliena fide dicet, et ipſe litigãtium auxiliator egebit auxilio. Quod + ut fieri nõnunq; minore incõmodo poſſit, cũ domi præcepta & compoſita, & ſicut cætera quæ in cauſa ſunt, in diſcẽdo cognita ad iudicẽ perferet, quid fiet in his quæſtionibus quæ ſubitò inter ipſas actiones naſci ſolent? nõ deformiter reſpect, & inter ſubſellia minores aduocatos interroget? Poteſt aut ſatis diligenter accipere quæ tum audiet cum

+ autem

ei

ei dicenda sunt? aut fortiter affirmare, aut ingenue pro suis dicere? Posśit in actionibus. Quid fiet in altercatione, ubi occurrendū continuò, nec libera ad discendum mora est? Quid si fortè peritus iuris ille non aderit? Quid si quis non satis in ea re doctus, falsum aliquid subiecerit? Hoc enim est maximū ignorātiæ malum, quod credit eum scire qui moneat. Neq; ego sum nostri moris ignarus, oblitus'ue eorum, qui uelut ad arculas sedent, & tela agentibus subministrant, neq; idem Græcos quoq; nescio factitasse, unde nomē his Pragmaticorū datū est. Sed loquor de oratore qui nō clamorem modò suum causis, sed omnia quæ profutura sunt, debet. Itaq; eum nec inutilem si ad horā fortè cōstiterit, neq; in testationibus faciendis esse imperitum uelim. Quis enim potius præparabit ea, quæ cum aget esse in causa uelit? Nisi fortè imperatorē quis idoneū credit in prælijs quidē strenuum et fortē, & oīm quæ pugna poscit artificē, sed neq; delectus agere, nec copias contrahere atq; instruere, nec prospicere cōmeatus, nec locū capere castris scientē: prius est enim certe parare bella q̄ gerere. At qui similimus huic sit aduocatus, si plura quæ ad uincendum ualent, alijs reliquerit. Cum præsertim hoc quod est maxime necessariū, nō tam sit arduum q̄ procul intuētibus fortasse uideatur. Nanq; omne ius quod est certū, aut scripto, aut moribus cōstat. Dubium æquitatis regula examinandū est. Quæ scripta sunt aut posita in more ciuitatis, nullam habent difficultatē: cognitionis sunt enim, non inuentionis: at quæ consultorū responsis explicātur, aut in uerborū interpreta-

Pragmatici quos Latini causidicos uocant.

tione sunt posita, aut in recti prauiq; discrimine. Vim cuiusq; uocis intelligere, aut cõmune prudentiũ est, aut proprium oratoris, æquitas optimo cuiq; notissima est. Nos porrò & bonũ uirum, & prudentẽ in primis oratorem putamus, qui cũ se ad id quod est optimũ natura direxerit, non magnopere cõmouebitur, si quis ab eo consultus dissentiet, cum ipsis illis diuersas inter se opiniones tueri concessum sit. Sed etiam si nosse quid quisq; senserit, uolet, lectione opus est, qua nihil est in studijs minus laboriosum. Quod si pleriq; desperata facultate agendi ad discẽdum ius declinauerunt, q̃ id scire facile est oratori, quod discunt qui sua quoq; confessione oratores esse non possunt? + Verũ et M. Cato cum in dicendo præstãtissimus, tum iuris fuit idẽ peritissimus. Et Scæuolæ Seruioq; Sulpitio concessa est etiã facundiæ uirtus. Et M. Tullius non modò inter agendum nunq̃ est destitutus scientia iuris, sed etiam componere aliqua de eo cœperat, ut appareat posse oratorẽ non discendo tantũ iuri uacare, sed etiã docendo. Verũ ea quæ de moribus excolendis studioq; iuris præcipimus, ne quis eo credat reprehendenda, quod multos cognouimus, qui tædio laborisquem ferre tendentibus ad eloquentiã necesse est, confugerint ad hæc diuerticula desidiæ, quorum alij se ad album ac rubricas transtulerunt, & formularij, uel, ut Cicero ait, legulei quidem esse maluerunt, tanq̃ utiliora + eligẽtes ea, quorũ solam facilitatẽ sequebantur, alij pigritiæ arrogãtioris, qui subitò fronte conficta immissaq; barba, uelut despexissent oratoria præcepta, paulum aliquid sederunt in scholis philo-

+ neque

+ agentes

philosophorum, ut deinde in publico tristes, domi dissoluti, captarent autoritatem contemptu cæterorum. Philosophia enim simulari potest, eloquentia non potest.

Necessariã Oratori cognitionẽ Historiarũ. Cap. IIII.

IN primis uero abundare debet orator exemplorũ copia, cum ueterũ tum etiã nouorũ, adeò ut nõ ea modò quæ cõscripta sunt historijs, aut sermonibus, uelut per manus tradita, quæq; quotidie agũtur debeat nosse, uerũ ne ea quidẽ quæ sunt à clarioribus poëtis ficta, negligere. Nam illa quidẽ priora, aut testimoniorũ, aut etiã iudicatorum obtinent locum. Sed hæc quoq; aut uetustatis fide tuta sunt, aut ab hominibus magnis præceptorum loco ficta credũtur. Sciat ergo quamplurima, unde etiã senibus autoritas maior est, quod plura nosse & uidisse creduntur, quod Homerus frequentißime testatur. Sed nõ est expectãda ultima ætas, cũ studia præstẽt, ut quãtũ ad cognitionẽ ptinet rerũ, etiã præteritis seculis uixisse uideamur.

Quæ sint Oratoris instrumenta. Cap. V.

HAcc sunt quæ me redditurum promiseram instrumenta, non artis, ut quidam putauerũt, sed ipsius oratoris. Hæc arma habere ad manũ, horum scientia debet esse succinctus, accedẽte uerborũ figurarumq; facili copia, & inuentionis ratione, & disponẽdi usu, et memoriæ firmitate, et actiõis gratia. Sed plurimũ ex his ualet animi præstantia, quã nec metus frangat, nec acclamatio terreat, nec audientiũ autoritas ultra debitã reuerẽtiam tardet. Nam ut abominanda sunt contraria his uitia, confidentiæ, temeritatis, improbitatis, arrogantiæ, ita citra

Verecundia.

conſtantiam, fiduciam, fortitudinem, nihil ars, nihil ſtudium, nihil profectus ipſe profuerit, ut ſi des arma timidis & imbellibus. Inuitus mehercle dico (quoniam & aliter accipi poteſt) ipſam uerecundiã, uitiũ quidẽ, ſed amabile, et quæ uirtutes facillime generet, eſſe interim aduerſam, multisq; in cauſa fuiſſe, ut bona ingenij ſtudijq; in lucem non prolata, ſitu quodã ſecreti cõſumerentur. Sciat autem ſi quis hæc forte minus adhuc peritus diſtinguẽdi uim cuiuſq; uerbi, legat, non probitatem à me reprehendi, ſed uerecundiã quæ eſt timor quidã reducens animum ab his quæ facienda ſunt. Inde confuſio, et cœpti pœnitẽtia, & ſubitum ſilentiũ. Quis porrò dubitet uitijs aſſcribere affectum, propter quẽ facere honeſte pudet? Neque ego rurſus nolo eum qui ſit dicturus, et ſolicitũ ſurgere, & colore mutari, & periculũ intelligere: quæ ſi nõ accident, etiã ſimulanda erunt, ſed intellectus hic ſit operis, non metus, moueamurq;, nõ concidamus. Optima eſt autẽ emẽdatio uerecũdiæ fidutia, & quãlibet imbecilla frons magna cõſcientia ſuſtinetur. Sunt & naturalia, ut ſupra dixi, quæ tamen & cura iuuantur, inſtrumenta, uox, latus, decor, quæ quidem tantũ ualent, ut frequenter famã ingenij faciãt. Habuit oratores ætas noſtra copioſiores, ſed cum diceret, eminere inter æquales Trachalus uidebatur, ea corporis ſublimitas erat, is ardor oculorũ, frontis autoritas, geſtus præſtantia, uox quidem non ut Cicero deſiderat, penè tragœdorum, ſed ſuper omnes, quos ego quidẽ audierim tragœdos. Certe cum in baſilica Iulia diceret primo tribunali, quatuor autẽ iudicia, ut mo-

ris

ris est, cogerentur, atq; omnia clamoribus fremerent, & auditū eum, & intellectū, & quod agentibus cæteris con tumelioſum fuit, laudatum quoq; ex quatuor tribunali bus memini. Sed hoc uotum est, & rara felicitas: quæ ſi non adſit, ſanè ſufficiat ab his quibus quis dicit, audiri. Talis eſſe debet orator, & hæc ſcire.

Quod ſit incipiendi cauſas agere tempus. Cap. VI.

AGendi autem initium ſine dubio ſecundū uires cuiuſq; ſumendum est, neq; ego annos definiam, cum Demoſthenē puerum admodum actiones + pupillares habuiſſe manifeſtum ſit: Caluus, Cæſar, Pollio, multum ante quæſtoriā omnes ætatē grauiſſima iudicia ſuſceperint. Prætextatos egiſſe + coſdē ſit traditū. Cæſar Auguſtus duodecim natus annos auiam pro roſtris laudauerit. Modus mihi uidetur quidam tenendus, ut neq; præpropere diſtringatur immatura frons, et quicquid est illud adhuc acerbum proferatur. Nam inde & contemptus operis innaſcitur, & fundamēta iaciuntur impudentiæ, & (qđ est ubiq; pernicioſiſſimum) præuenit uires fidutia. Nec rurſus differendum est tyrocinium in ſenectutem. Nam quotidie metus creſcit, maiusq; fit ſemp quod auſuri ſumus: & dum deliberamus quādo incipiēdum ſit, incipere iam ſerum est. Quare fructū ſtudiorum uiridē, et adhuc dulcem promi decet, dum & uenia, & ſpes est, & paratus fauor, & audere non dedecet, & ſi quid deſit operi ſupplet ætas: & ſi qua dicta ſunt iuueniliter, pro indole accipiuntur, ut totus ille Ciceronis pro Sex. Roſcio locus: Quid enim tam commune quàm ſpiritus uiuis, terra mortuis,

+ populares

+ quoſdam

fiducia

† luctus mortuis, mare fluctuantibus, † littus eiectis? Quæ cum sex & uigintinatus annos, summis audientium clamoribus dixerit, deferbuisse tempore, & annis liquata iam senior idem fatetur. Et hercle quantumlibet secreta studia contulerint, est tamen proprius quidam fori profectus, alia lux, alia ueri † discriminis facies, plusq; si separes, usus sine doctrina, quàm citra usum doctrina ualeat. Ideoq; nonnulli senes in schola facti stupẽt nouitate cum in iudicia uenerunt, & omnia suis exercitationibus similia desiderant. At illic & iudex tacet, & aduersarius obstrepit, & nihil temere dictum perit, & si quid tibi ipse sumas, probandum est, & laboratã congestamq; dierum ac noctium studio actionem aqua deficit, & omisso magna semper flandi tumore, in quibusdam causis loquẽdum, quod illi diserti minime sciunt. Itaq; nonnullos reperias, qui sibi eloquentiores uideantur, quàm ut causas agant. Cæterum illum quem iuuenem teneris q; adhuc uiribus nitentem in forum deduximus, & incipere quammaxime facili ac fauorabili causa uelim, ferarum uti catuli molliore præda saginantur, & nõ utiq; ab hoc initio continuare operam, & ingenio adhuc alendo callum inducere, sed iam scientem quid sit pugna, & in quam rem studendum sit, refici atq; renouari. Sic & tyrocinij metum dum facilius est audere, transierit, nec audendi facilitatẽ usq; ad contemptũ operis adduxerit. Vsus est & hac ratione M. Tullius, & cum iam clarum meruisset inter patronos, qui tum erant, nomen, in Asiam nauigauit, seq; et alijs sine dubio eloquẽtiæ ac sapientiæ magistris, sed præ

† dissimilis

cipue

cipue, tamen Apollonio Moloni, quem, quoque audierat Rhodi, rursus reformandum, ac uelut recoquendũ dedit. Tum dignum operæpretiũ uenit, cum inter se cõgruunt præcepta & experimenta,

Quæ in suscipiendis causis Oratori obseruanda sint. Cap. VII.

CVm satis in omne certamen uirium fecerit, primæi cura in suscipiendis causis erit. In quibus defendere quidẽ reos profecto q̃ facere uir bonus mallet, non tamen ita nomẽ ipsum accusatoris horrebit, ut nullo neque publico neq; priuato duci posit officio, ut aliquẽ ad reddendã rationem uitæ uocet. Nã et leges ipsæ nihil uolent, nisi autoris idonea uoce munitæ: & si pœnas scelerum expetere fas non est, propè est ut scelera ipsa permissa sint, & licentiã malis dari certe contra bonos est. Quare neq; sociorum querelas, nec amici uel propinqui necem, nec erupturas in Rempublicã conspirationes inultas patietur orator, non pœnæ nocentium cupidus, sed emendandi uitia, corrigendiq; mores. Nam qui ratione traduci ad meliora non possunt, solo metu continentur. Itaq; ut accusatoriã uitam uiuere, & ad deferẽdos reos præmio duci, proximum latrocinio est, ita pestẽ intestinam propulsare, cum propugnatoribus patriæ comparandum. Ideo principes in Republica uiri non detractauerunt hanc officij partem, creditiq; sunt etiam clari iuuenes obsidem Reipublicæ dare malorum ciuium accusationem, quia nec odisse improbos, nec simultates prouocare, nisi ex fiducia bonæ mentis uidebantur. Idq; cum

ab

ab Hortensio, Lucullis, Sulpitio, Cicerone, Cæsare, pluri
mis alijs, tum utroq; Catone factũ est, quorũ alter appelo
latus est sapiens, alter nisi creditur fuisse, uix scio cuire
liquerit huius nominis locũ. Nanq; defendet omnis ora
tor, idemq; portũ illum eloquẽtiæ suæ salutarẽ, nõ etiã pi
ratis patefaciet, dicetuŕq; in aduocationẽ maxime cau
sa. Quoniã tamen omnes qui nõ improbe litigabunt, quo
rum certe pars est, sustinere nõ potest unus, aliquid etiã
cõmendantiũ personis dabit, et ipsorũ qui iudicio decer
nent, aut optimi cuiusq; uoluntate moueatur: nanq; hos
& amicissimos habebit uir bonus. Submouendũ uero est
utrunq; ambitus genus, uel potentibus contra humiles uẽ
ditãdi operã suam, uel illud etiã iactãtius, minores utiq;
contra dignitatẽ attollendi. Nõ enim fortuna causas uel
iustas uel improbas facit. Neq; uero pudor obstet, quo mi
nus susceptã, cum melior uideretur, litem, cognita inter
discendum iniquitate dimittat, cum prius litigatori dixe
rit uerum. Nam et in hoc maximũ, si æqui iudices sumus,
beneficium est, ut non fallamus uana spe litigantẽ. Neq;
enim dignus opera patroni, qui nõ utitur consilio. Et cer
te non conuenit ei quem oratorem esse uolumus, iniusta
tueri scientem. Nam si ex illis quas supra diximus causis
falsum tuebitur, erit tamen honestum quod ipse faciet.
Gratis'ne ei semper agendum sit, tractari potest. Quod
ex prima statim fronte dijudicare imprudẽtium est. Nã
quis ignorat, quin id longe sit honestissimum, ac liberali
bus disciplinis, + & illo quem exigimus animo digniss
mum, nõ uendere operam, nec elenare tanti beneficij auc

+ quẽ in lo quendo exi gimus.

toritã

toritatem? Cum pleraque hoc ipso possint uideri uilia, quod prætiũ habent. Græcis hoc ut aiunt, satis clarũ est, nec quisq; qui sufficientia sibi (modica autem hæc sunt) possidebit, hunc quæstum sine crimine sordium fecerit. At si res familiaris amplius aliquid ad usus necessarios exiget, secundum omnes sapientium leges patietur sibi gratiam referri, cum & Socrati collatum sit ad uictum, & Zenon, Cleantes, Chrysippus mercedes à discipulis acceptauerint. Neq; enim uideo quæ iustior acquirendi ratio, q̃ ex honestissimo labore, & ab his de quibus optime meruerint, quiq; si nihil inuicẽ præstent, indigni fuerint defensione. Quod quidem non iustum modò, sed necessarium etiã est, cum hæc ipsa opera tempusq; omne alienis negotijs datum, facultatem aliter acquirendi recidant. Sed tum quoq; tenendus est modus, ac plurimum refert, & à quo accipiat, & quantum, & quousque. Pacisci quidem ille piraticus mos, & imponentium periculis prætia procul abominanda, negotiatio etiã à medio criter improbis aberit, cum præsertim bonos homines bonasq; causas tuenti non sit metuẽdus ingratus: qui si futurus, malo tamẽ ille peccet. Nihil ergo acquirere uolet orator ultra q̃ satis erit, ac ne pauper quidem tanq̃ mercedem accipiet, sed mutua beneuolentia utetur, cum sciet se tanto plus præstitisse, quia nec uenire hoc beneficium oportet, nec perire. Denique ut gratus sit, ad eum magis pertinet qui debet.

Quæ in discendis causis Oratori obseruanda sint.

Caput VIII.

PRoxima discendæ causæ ratio, quod est oratoris fundamentũ. Neq; enim quisq; tam ingenio tenui reperietur, qui cum omnia quæ sunt in causa, diligẽter cognouerit, ad docendũ certe iudicẽ non sufficiat. Sed eius rei paucissima cura est. Nam ut taceã de negligentibus, quorũ nihil refert ubi litiũ cardo uertatur, dum sint quæ uel ultra causam ex personis ac cõmuni tractatu locorũ occasionem clamandi largiãtur, aliquos & ambitio peruertit, q partim tanq occupati, semperq; aliud habentes, quod ante agendũ sit, pridie ad seuenire litigatorẽ, aut eodem matutino iubent, nonnunq etiam inter ipsa subsellia didicisse se gloriantur: partim iactãtia ingenij, ut res citò accepisse uideãtur, tenere se et intelligere penè prius q audiant mentiti, cum multa, & diserte summisq; clamoribus, quæ neq; ad iudicem, neq; ad litigatorẽ pertineãt, decantauerunt, bene + sudantes, beneq; comitati per forum reducuntur. Ne illas quidem tulerim delitias eorum, qui doceri amicos suos iubent, quanquã minus mali est, si illi saltem recte dicant, rectèq; doceant. Sed quis discet tam bene quàm patronus? Quomodo autẽ sequester ille, & media litium manus, & quidam interpres impendet æquo animo laborẽ in alienas actiones, cũ dicturus ipse non sit? Peßimæ uero cõsuetudinis, libellis esse contentũ, quos componit aut litigator, qui confugit ad patronum, quia liti ipse non sufficit, aut aliquis ex eo genere aduocatorum, qui se non posse agere confitentur, deinde faciunt id quod est in agendo difficilimum. Nam qui iudicare quid dicendum, quid dißimulandum, quid declinan-

+ suadentes

dum

dum imitandum ue, fingendum etiam sit, potest, cur non sit orator, quãdo quod difficilius est facit? Hi porrò non tantum nocerent, si omnia scriberẽt, uti gesta sunt. Nunc consilium & colores adijciunt, & aliqua peiora ueris, quæ pleriq; cum acceperunt, immutare nefas habent, & uelut themata in scholis posita custodiunt. Deinde reprehenduntur, & causam quam discere ex suis litigatoribus noluerunt, ab aduersarijs discunt. Liberum igitur demus ante omnia his, quorum negotium erit, tempus ac locum, exhortemurq; ultrò, ut omnia quamlibet uerbose, & unde uolent + repetita ex tempore exponant. Non enim tã obest audire superuacua, quàm ignorare necessaria. Frequenter autem & uulnus, & remedium in his orator inueniet, quæ litigatori in neutram partem habere momentum uidebantur. Nec tanta sit acturo memoriæ fiducia, ut subscribere audita pigeat. Nec semel audisse sit satis, cogendus eadem iterum dicere, ac sæpius litigator, non solum quia effugere aliqua prima expositione potuerunt, præsertim hominem, quod sæpe cuenit, imperitum, sed etiam ut sciamus an eadem dicat. Plurimi enim mentiuntur, & tanquam non doceant causam, sed agant, non ut cum patrono, sed ut cum iudice loquuntur. Quapropter nunquã satis credendum est, sed agitandus omnibus modis, & turbandus, et euocandus. Nã ut media non apparentia modò uitia curãda sunt, sed etiam inuenienda quæ latẽt, sæpe ea ipsis qui sanãdi sunt occulentibus, ita aduocatus plura quàm ostenduntur + aspiciat. Nã cum satis in audiendo patientiæ impẽderit, in aliam

+ repetito tempore

+ accipiat

rursus ei personam transeundum est, agendusq; aduersarius, proponendum quicquid omnino excogitari cõtrà potest, quicquid recipi in eiusmodi disceptatiõe natura. Interrogãdus q̃ infestißime, ac premendus. Nam dum omnia quærimus, aliquando ad uerũ, ubi minime expectauimus, peruenimus. In summa, optimus est in discendo patronus incredulus. Promittit enim litigator omnia, testẽ, populum, paratißimas consignationes, ipsum deniq; aduersarium quædã non negaturũ. Ideoq; opus est intueri omne litis instrumentũ, quod uidere nõ est satis, perlegẽdum erit. Nã frequentißime aut nõ sunt omnino quæ pro mittebantur, aut minus cõtinent, aut cum alio aliquo nocituro permixta sunt, aut nimia sunt, et fidẽ hoc ipso detractura, quod nõ habent modũ. Deniq; linum ruptũ, aut turbata cera, aut sine agnitiõe signa frequẽter inueniesquæ nisi domi excusseris, in foro inopinata decipient: plusq; nocebũt destituta, q̃ non promissa nocuissent. Multa etiã quæ litigator nihil ad causam pertinere credidit, patronus eruet, modò per oẽs quos tradidimus argumentorũ locos eat, quos ut circunspectare in agendo, & attẽtare singulos minime cõuenit, propter quas diximus causas, ita in discẽdo rimari necessariũ est, quæ personæ, quæ tẽpora, quæ loca, instituta, instrumenta, cæteraq; ex quibus non tantũ illud quod est artificiale probatiõis genus colligi posit, sed qui metuendi testes, quo modo sint refellendi. Nam plurimũ refert inuidia reus, an odio, an cõtemptu laboret, quorum ferè pars prima superiores, proxima pares, tertia humiliores premit. Sic causam per-

perscrutatus, propositis ante oculos oĩbus quæ prosint nocentúe, tertiã deinde personã induat iudicis, fingatq; apud se agi causam, et qd ipsum mouisset de eadẽ re pronunciaturũ, id potentißimũ apud quẽcunq; agetur, existimet, & sic eũ raro fallet euentus, aut culpa iudicis erit.

Quæ seruãda in agẽdis causis Oratori sint. Ca. IX.

QVæ sint in agẽdo seruanda, toto ferè opere executi sumus, pauca tamen propria huius loci, quæ nõ tam dicẽdi arte, q̃ officijs agẽdi continẽtur, attingã. Ante omnia, ne (quod pleriſq; accidit) ab utilitate eũ causæ præsentis cupido laudis abducat. Nã ut gerẽtibus bella nõ semper exercitus per plana et amœna ducẽdus est, sed adeundi plerũq; asperi colles, expugnãdæ ciuitates, quamlibet præciſis + positæ mõtibus, aut operũ mole diffi- + impositæ rupibus
ciles: ita oratio gaudebit quidẽ occasione + latius decur- + lætius
rendi, et æquo cõgressa cãpo, totas uires populariter explicabit: at si iuris anfractus, aut eruendæ ueritatis latebras adire cogetur, non obequitabit, nec illis uibrantibus cõcitatisq; sententijs uelut miſsilibus utetur, sed operibus, & cuniculis, & insidijs, & occultis artibus rem geret. Quæ omnia non dum fiunt laudantur, sed cum facta sunt, unde etiã minus cupidis opinionis, plus fructus uenit. Nam cum illa dicendi uitiosa iactatio inter plausores suos detonuit, resurgit ueræ uirtutis fortior fama, nec iudices à quo sint moti diſsimulant, & doctis creditur, nec est orationis uera laus, nisi cum finita est. Veteribus quidem etiam diſsimulare eloquentiam fuit moris, idq; M. Antonius præcipit, quo plus dicentibus fidei mi-

nusq; ſuſpectæ aduocatorum inſidiæ forent. Sed illa diſſimulari quæ tum erat potuit: nondum enim tantũ dicendi lumen acceſſerat, ut etiam per obſtantia erumperet. Quare artes quidem, & conſilia lateant, & quicquid ſi deprehenditur perit. Hactenus eloquentia ſecretũ habet. Verborum quidem delectus, grauitas ſententiarum, figurarum elegantia, aut non ſunt, aut apparent, ſed uel propter hoc ipſum oſtentanda non ſunt, quod apparent: aut ſi unum è duobus eligẽdum, cauſa laudetur potius quàm patronus. Finem tamen hunc præſtabit orator, ut uideatur optimã cauſam optime egiſſe. Illud certum erit, nemi nem peius agere, q̃ qui diſplicente cauſa placet, neceſſe eſt enim extra cauſam ſit quod placet. Nec illo faſtidio laborabit orator, non agendi cauſas minores, tanq̃ infra eum ſint, aut detractura ſit opinioni minus liberalis materia. Nam & ſuſcipiendi ratio iuſtiſſima eſt, officiũ, & optandum etiam ut amici quamminimas lites habeant, & abunde dixit bene, + quiſquis rei ſatisfecit. At quidã etiam ſi forte ſuſceperint negotia paulò ad dicendum tenuiora, extrinſecus adductis ea rebus circumliniunt: ac ſi defecerint alia, conuicijs implent uacua cauſarũ, ſi contingit, ueris: ſi minus, fictis, modo ſit materia + ingenij, mereaturq; clamorem dum dicitur. Quod ego adeò longe puto ab oratore perfecto, ut eum ne uera quidẽ obiecturum, niſi id cauſa exigit, credam. Ea eſt enim prorſus canina, ut ait Appius, eloquentia, cenſuram maledicendi ſubire, quod faciẽtibus etiam male audiendi præſumenda patientia eſt. Nã & in ipſos ſit impetus frequenter qui

+ qui

+ ingenua

eloquentia canina

egerunt,

egerunt,& certe patroni petulantiam litigator luit. Sed hæc minora sunt ipso illo uitio animi, quo maledicus à maledico non distat, nisi occasione. Turpis uoluptas & inhumana,& nulli audientiũ bono grata, à litigatoribus quidem frequenter exigitur, qui ultionẽ malunt, q̃ defensionem. Sed neq; alia multa ad arbitriũ eorum faciẽda sunt. Hoc quidẽ quis hominũ liberi modò sanguinis sustineat, petulans esse ad alterius arbitriũ? Atqui etiã in aduocatos partis aduersæ libenter nonnulli + inuehuntur, quod nisi forte meruerint,& inhumanũ est, respectu cõmuniũ officiorum, & cum ipsi qui dicit inutile (nam idem iuris responsuris datur) tum causæ contrariũ, quia planè aduersarij fiunt & inimici, & quantulumcunq; his uirium est, cõtumelia augetur. Super omnia perit illa quæ pluribus oratori, et autoritatis, et fidei affert modestia, si à uiro bono in rabulã latratorẽq; conuertitur, cõpositus non ad animũ iudicis, sed ad stomachum litigatoris. Frequenter etiã species libertatis deducere ad temeritatẽ solet, non causis modò, sed ipsis quoq; qui dixerunt periculosam. Nec immeritò Pericles solebat optare, ne quod sibi uerbum in mentẽ ueniret, quo populus offenderetur. Sed quod ille de populo, id ego de omnibus sentio, qui tantundem possunt nocere. Nam quæ fortia dum dicuntur uidebantur, stulta cum luserunt uocãtur. Nunc quia uariũ fere propositum agentium fuit,& quorundã cura tarditatis, quorundam facilitas temeritatis crimine laborauit, quem credã fore in hoc oratoris modũ, tradere non alienum uidetur. Afferet ad dicendum curæ semper quãtum

+ uindicanẽ

plurimum poterit: neq; enim solũ negligẽtis, sed et mali, & in suscepta causa perfidi ac proditoris est peius agere q̃ possit. Ideoq; ne suscipiendæ quidem sunt causæ plures, q̃ quibus sufficiturum se sciat. Dicet scripta q̃ res patietur plurima, & ut Demosthenes ait, si continget sculpta. Sed hoc aut primæ actiones, aut quæ in publicis iudiciis post interiectos dies dantur permiserint. At cũ protinus respondẽdum est, omnia parari nõ possunt, + adeò ut paulo minus promptis etiã + noceat scripsisse, si alia ex diuerso q̃ opinati fuerunt, occurrerint. Inuiti enim recedunt à præparatis, & + tota actione respiciunt, requiruntq; num aliquid ex illis interuallis, atq; ex tẽpore dicendis inseri possit: quod si fiat, nõ cohæret, nec cõmissuris modò, ut in opere male iuncto hiãtibus. Sed ipsa coloris inæqualitate detegitur, ita nec liber est impetus, nec cura cõtexta, & utrunq; alteri obstat. Illa enim quæ scripta sunt, retinent animũ, non sequũtur. Itaq; in his actionibus, omni (ut agricolæ dicunt) pede standũ est. Nam cũ in propositione ac refutatione causa cõsistat, quæ nostræ partis sunt, scripta esse possunt, quæ etiã responsurũ aduersariũ certum est (est enim aliquando certũ) pari cura refelluntur. Ad alia unũ paratũ afferre possumus, ut causam bene nouerimus, alterũ ibi + sumere, ut dicẽtem aduersarium diligenter audiamus. Licet tamen præcogitare plura, et animũ ad oẽs causas cõponere, idq; est tutius stylo, quo facilius & omittitur, & transfertur. Sed siue in respõdendo fuerit subitò dicendũ, siue quæ alia ita exegerit ratio, nunq; oppressum se, ac deprehensum credet orator,

+ ideo
+ narret
+ nota
+ summo pere

orator, cui disciplina & studium & exercitatio dederit uires etiam facilitatis, quemq; armatum semper ac uelut in procinctu stantem non magis unq̃ in causis oratio, q̃ in rebus quotidianis ac domesticis sermo deficiet, nec si unq̃ propter hoc oneri subtrahet, modò sit causæ discendæ tempus, nam cætera semper sciet.

De genere dicendi. Cap. X.

SVpereſt ut dicam de genere orationis. Hic erat proposítus à nobis in diuisione prima locus tertius: nam ita promiserã me de arte, de artifice, de opere dicturum. Cum sit aũt rhetoris atq; oratoris opus oratio, pluresq; eius formæ, sicut ostendã, in omnibus his & ars est, et artifex, plurimũ tamen inuicẽ differunt, nec solũ specie, ut signum signo, & tabula tabulæ, & actione actio, sed genere ipso, ut à Græcis Tuscanicæ statuæ, & Asianus eloquens Attico. Suos autẽ hæc operum genera quæ dico, ut autores, sic etiã amatores habent, atq; ideo nondũ est perfectus orator, ac nescio an ars ulla, non solũ quia aliud in alio magis eminet, sed quod non una omnibus forma placuit, partim conditione uel temporũ uel locorum, partim iudicio cuiusq; ac proposito. Primi quorum quidẽ opera non uetustatis modò gratia uisenda sunt, clari pictores fuisse dicuntur Polygnotus atq; Aglaophon, quorũ simplex color tam sui studiosos adhuc habet, ut illa propè, rudia ac uelut futuræ mox artis primordia, maximis, q̃ post eos extiterunt, autoribus præferant proprio quodã intelligendi, ut mea opinio fert, ambitu. Post + Zeusis + Zeuxis atq; Parrhasius, non multum ætate distantes. Circa Pelo

ponnesia ambo tẽpora: nã cũ Parrhasio sermo Socratis apud Xenophontẽ inuenitur, plurimũ arti addiderunt. Quorũ prior luminũ umbrarũq; inuenisse rationẽ, secũ dus examinasse subtilius lineas traditur. Nã Zeusis plus mẽbris corpis dedit, id amplius atq; augustius ratus, atq; ut existimant, Homerũ secutus, cui ualidissima quæq; forma etiam in fœminis placet. Ille uero ita circumscripsit omnia, ut eum legumlatorẽ uocent, quia deorum atq; heroum effigies, quales ab eo sunt traditæ, cæteri tanq̃ ita necesse sit sequuntur. Floruit autem circa Philippum, & usq; ad successores Alexandri, pictura præcipue, sed ex diuersis uirtutibus: nã cura Protogenes, ratione Pamphilus ac Malanthius, facilitate Antiphilus, concipiendis uisionibus (quas φαντασιας uocant) Theon Samius, ingenio & gratia, quã ipse in se maxime iactat, Apelles est præstantissimus. Euphranorẽ admirãdum facit, quod & cæteris optimis studijs inter præcipuos, & pingendi fingendiq; idem mirus artifex fuit. Similis in statuis differentia: nã & duriora, & Tuscanicis proxima + Calon atq; Egesias, iam minus frigida Calamis, molliora adhuc supradictis Myron fecit. Diligentia ac decor in Polycleto supra cæteros, cui quanq̃ à plerisq; tribuitur palma, tamen ne nihil detrahatur, deesse pondus putãt. Nam ut humanæ formæ decorem addiderit supra uerum, ita non expleuisse deorum autoritatẽ uidetur, quin ætatẽ quoq; grauiorẽ dicitur refugisse, nihil ausus ultra leues genas. At quæ Polyclcto defuerunt, Phidiæ atq; Alcameni dantur. Phidias tam dijs q̃ hominibus efficiendis melior artifex

fex + traditur, in ebore uero longe citra æmulum, uel si + creditur
nihil nisi Mineruã Athenis, aut Olympium in Elide Iouẽ
feciſſet, cuius pulchritudo adieciſſe aliquid etiã receptæ
religioni uidetur, adeò maieſtas operis deũ æquauit. Ad
ueritatem Lyſippũ et Praxitilem acceſsiſſe optime affir-
mant. Nam Demetrius tanq̃ nimius in ea reprehenditur
& fuit ſimilitudinis q̃ pulchritudinis amantior. In ora-
tione uero ſi ſpecies intueri uelis, totidem penè reperies
ingeniorum, quot corporum formas, ſed fuerunt quædã
genera dicendi conditione temporum horridiora, alioqui
magnam iam uim ingenij præ ſe ferentia. Hinc ſunt Læ-
lij, Africani, Catões, Gracchiq̃, quos tu licet Polygnotos
uel Calones appelles, Mediã illam formã teneant L. Craſ-
ſus, Q. Hortenſius. Tum deinde efflorescat non multum
inter ſe diſtantium tempore oratorum ingens prouẽtus,
hinc uim Cæſaris, indolem Cælij, ſubtilitatem Callidij,
grauitatem Bruti, acumen Sulpitij, acerbitatem Caßij, di
ligentiam Pollionis, dignitatem Meſſalæ, ſanctitatem
Calui reperimus. In his etiam quos ipſi uidimus, copiam
Senecæ, uires Africani, maturitatem Afri, iucunditatem
Criſpi, ſonum Trachali, elegantiã Secundi. At M. Tullĩ
nõ illum habemus Euphranorẽ circa plurium artium ſpe-
cies præſtãtem, ſed in oĩbus quæ in quoq; laudantur, emi-
nentiſsimum. Quem tamen & ſuorũ homines temporum
inceſſere audebant, ut tumidiorem, & Aſianum, & re-
dundantem, & in repetitionibus nimium, & in ſalibus
aliquando frigidum, & in compoſitione fractum, exul-
tantem, ac penè, quod procul abſit, uiro molliorem.

Poſtea

Postea uero quàm triumuirali proscriptione cõsumptus est, passim qui oderant, qui inuidebant, qui æmulabãtur. adulatores etiam præsentis potentiæ, non responsurũ in uascrunt. Ille tamen qui ieiunus à quibusdam atq; aridus habetur, non aliter ab ipsis inimicis male audire, q̃ nimijs floribus et ingenij affluentia potuit, falsum utrũq; sed tamen illa mentiendi propior occasio. Præcipue uero preferũt eum qui uideri Atticorũ imitatores cupiebat. Hæc manus quasi quibusdã sacris initiata ut alienigenã, et uirum superstitiosum, deuinctumq; illis legibus insequebantur. Vnde nunc quoq; aridi, & exucti, & exangues. Hi sunt enim q̃ suæ imbecillitati sanitatis appellationẽ, quæ est maxime cõtratria, obtendant: qui quia clariorẽ uim eloquẽtiæ uelut solẽ ferre nõ possunt, umbra magni nõis delitescunt, quibus quia multa, et pluribus locis Cicero ipse respondit, tutior mihi de hoc differẽdi breuitas erit. Et antiqua quidẽ illa diuisio inter Atticos atq; Asianos fuit, cũ hi pressi & integri, contrà inflati illi & inanes haberentur, in his nihil superflueret, illis iudiciũ maxime ac modus deesset. Quod quidã, quorum & + Santra est, hoc putant accidisse, quod paulatim sermone Græco in proximas Asiæ ciuitates influente, nondũ satis periti loquendi, facundiã concupierint, ideoq; ea quæ proprie signari poterãt, circuitu cœperint enũciare, ac deinde in eo perseuerauerint. Mihi autẽ orationis differentiã fecisse, & dicentiũ & audientiũ naturæ uidẽtur, quod Attici limati quidẽ & emuncti, nihil inane aut redundans ferebant. Asiana gens tumidior alioqui & iactãtior, uaniore etiam

+ Satyra

etiam dicēdi gloria inflata est. Tertiū mox qui hæc diui debant, adiecerunt genus Rhodiū, quod uelut mediū esse, atq; ex utroq; mixtū uolūt. Neq; enim Attice preßi, neq; Asiane sunt abundātes, ut aliquid habere uideātur gētis, aliquid autoris. Aeschines enim q̄ hunc exilio delegerat locum, intulit eò studia Athenarū, quæ uelut fata quædā cœlo terraq; degenerāt, saporē illum Atticū peregrino miscuerunt. Lenti ergo quidē ac remißi, nō sine pondere tamen, neq; frontibus puris, neq; torrētibus turbidis, sed + lenibus stagnis similes habentur. Nemo igitur dubita- + lentibus uerit longe esse optimū genus Atticorū, in quo ut est aliquid inter ipsos cōmune, id est iudiciū acre tersumq;, ita ingeniorū plurimæ formæ. Quapropter mihi falli multum uidentur, qui solos esse Atticos credunt tenues, et lucidos, & significantes, sed quadā eloquentiæ frugalitate contentos, ac semper manū intrā pallium continētes. Nā quis erit hic Atticus? sit Lysias, hunc enim amplectūtur amatores istius nominis modum. Non igitur iam usq; ad Coccum, & Antocidē remittemur. Interrogare tamen uelim an Isocrates Attice dixerit, nil. ilenim tā est Lysiæ diuersum, negabunt? At eius schola principes oratorum dedit. Quæratur similius aliquid, Hyperides Atticus? certe. At plus indulsit uoluptati. Transeo plurimos, Lycurgū, Aristogitona, et his priores Isæum, Antiphontē, quos ut homines inter se genere similes, differentes dixeris specie. Quid ille cuius modò fecimus mentionē Aeschines? nónne his latior, & audentior, & excelsior? Quid deniq; Demosthenes? Nōne cunctos illos tenues & circū

spectos

ſpectos ſublimitate, ui, impetu, cultu, compoſitione ſupe-
rauit? non inſurgit locis? non figuris gaudet? nõ transla
tionibus nitet? non oratione ficta dat tacentibus uocem?
nõ illud iuſurandũ per cæſos in Marathone ac Salamine
propugnatores Reipublicæ ſatis manifeſto docet præce
ptorem eius Platonẽ fuiſſe? Quem ipſum, num Aſianum
appellabimus, plerũq; inſtinctis diuino ſpiritu uatibus cõ
parãdum? Quid Periclea? ſimilem'ne credimus Lyſiacæ
gracilitati, quem fulminibus, & cœleſti fragori compa-
rant comici, dum illi conuiciãtur? Quid eſt igitur, + qđ
in his demum qui tenui uenula per calculos fluunt Atticũ
ſaporem putent? ibi demũ thymũ reddere dicant? Quos
ego exiſtimo, ſi quod in his finibus uberius inuenerint ſo
lum fertiliorem'ue ſegetem negaturos Atticã eſſe, quod
plus q̃ acceperit ſeminis reddat: Quia hãc eius terræ fi-
dem Menãder eludit. Itaq; nunc ſi quis ad eas Demoſthe
nis uirtutes, quas ille ſummus orator habuit, tamen quæ
defuiſſe ei, ſiue ipſius natura, ſiue lege ciuitatis uidẽtur,
adiecerit, ut affectus concitatius moueat, audiã dicẽtem,
non fecit hoc Demoſthenes: & ſi quid exierit numeris
aptius, fortaſſe non poßit, ſed tamen ſi quid exierit, non
erit Atticum? Melius de hoc nomine ſentiant, credantq;
Attice dicere, eſſe optime dicere. Atq; in hac tamen opi-
nione perſeuerantes Græcos magis tulerim, Latina mihi
facundia, ut inuentione, diſpoſitione, conſilio, cæteriſq;
huius generis artibus ſimilis Græcæ, ac prorſus diſcipu-
la eius uidetur, ita circa rationem eloquendi uix habere
imitationis locum. Nanq; ipſis eſt ſtatim ſonus + dulcior,

+ cur

+ durior

quãdo

quando & iucundißimas ex Græcis literas nõ habemus, uocalem alterã, alteram consonantem, quibus nullæ apud eos dulcius spirant, quas mutuari solemus, quoties illorum nominibus utimur. Quod cum contingit, nescio quo modo hilarior protinus renidet oratio, ut in Zephyris, Zopyrisq;: quæ nostris literis scribantur, surdum quidã, & barbarum efficient sonum, & uelut in locũ earum succedunt triστes, & horridæ, quibus Græcia caret. Nã illa quæ sexta est nostrarum penè non humana uoce, uel omnino nõ uoce potius inter discrimina dentium efflãda est, quæ etiam cum uocalem proximã accipit quassa quodam modo, utiq; quoties aliquam consonantem + frangit, multo fit horridior. Aeolicæ quoq; literæ qua seruũ ceruumq; dicimus, etiam si forma à nobis repudiata est, uis tamen nos ipsa persequitur. Duras & illa syllabas facit, quæ ad coniungendas demum subiectas sibi uocales est + utilis, aliàs superuacua, ut equos ac equum scribimus, cum ipse etiam uocales duæ efficiant sonum, qualis apud Græcos nullus est, ideoq; scribi illorum literis non potest. Quid? quod pleraq; nos illa quasi mugiẽte litera eludimus m, qua nullum Græce uerbum cadit? At illi pro iucundã, & in fine præcipue quasi tinnientem illius loco ponunt, quæ est apud nos rarißima in clausulis. Quid? quod syllabæ nostræ in b literã, & d innituntur? adeò asperè, ut pleriq; nõ antiquißimorũ quidẽ, sed tamen ueterũ mollire tentauerint, non solũ apuersa pro aduersis dicẽdo, sed & in propositione b literæ absonã & ipsam f subijciendo. Sed accentus quoq; cũ rigore quodã, tum similitudine

+ Frãgit. ut in hac ipso frangit multo fit horridior.

+ Nõ erat in ueteri codice hæc dictio.

ipsa

ipſa minus ſuaues habemus, quia ultima ſyllaba nec acuta unq̃ excitatur, nec flexa circunducitur, ſed in graue, uel duas graues cadit ſemper. Itaq; tanto eſt ſermo Græcus Latino iucundior, ut noſtri poëtæ quoties dulce carmen eſſe uoluerunt, illorũ id nominibus exornent. His illa potentiora, quod res plurimæ carent appellationibus, ut eas neceſſe ſit trãsferre aut circũire, etiã in his quæ denominata ſunt, ſumma paupertas in eadẽ nos frequẽtiſſime reuoluit, at illis non uerborũ modò, ſed linguarũ etiã inter ſe differẽtium copia eſt. Quare qui à Latinis exigit illã gratiã ſermonis Attici, det mihi in loquẽdo eandẽ iucunditatẽ & parem copiã: Quod ſi negatum eſt, ſententias aptabimus his uocibus quas habemus, nec rerum nimiã tenuitatẽ, ut non dicã pinguioribus, fortioribus certe uerbis miſcebimus, ne uirtus utraq; pereat ipſa confuſione. Nã quo minus adiuuat ſermo, rerum inuentione pugnãdum eſt. Senſus ſublimes uarijq; eruantur. Permouendi omnes affẽctus erunt. Oratio trãslationum nitore illuminanda eſt. Nõ poſſumus eſſe tã graciles? ſimus fortiores. Subtilitate uincimur? ualeamus põdere. Proprietatis penes illos eſt certior copia? uincamus ingenio. Græcorum etiã minora ſuos portus habent, nos plerunq; maioribus uelis moueamur, ualidior ſpiritus ſinus noſtros tendat, non tamen alto ſemper feremur: nã & littora interim ſequenda ſunt. Illis facilis per quælibet uada acceſſus, ego aliquid non multo tamẽ altius in quo mea cymba nõ conſidat inueniã. Neq; enim ſi tenuiora hæc ac preſſiora græci melius, in eoq; uincimur ſolo, & ideo in comœdijs non

contẽ-

contendimus, prorsus tamen omittenda pars hæc oratio-
nis, sed exigenda, ut optime possumus, possumus autẽ re-
rum & modo & iudicio esse similes, uerborũ gratia quã
in ipsis non habemus, extrinsecus condienda est. An non
in priuatis, & acutus, et non asper, et nõ indistinctus, &
non supra modũ elatus M. Tullius? nõ in M. Callidio in-
signis hæc uirtus? non Scipio, Lælius, Cato in eloquendo
uelut Attici Romanorũ fuerunt? Cui porrò non satis est
quo esse melius nihil potest? Adhuc quidã nullam esse na
turalem putant eloquentiam, nisi quæ sit quotidiano sero-
moni simillima, quo cum amicis, cõiugibus, liberis, seruis
loquimur, contenti promere animi uoluntatem, nihilq; ac
cersiti & elaborati requirentes, quicquid huc sit adiec-
tum, id esse affectationis, & ambitiosæ in loquendo iac-
tantiæ, remotum à ueritate, fictumq; ipsorũ gratia uer
borũ, quibus solum à natura sit officium attributũ, seruire
sensibus, sicut athletarũ corpora etiãsi ualidiora fiant
exercitatione, & lege quadã ciborum, non tamen esse na
turalia, atq; ab illa specie quæ sit concessa hominibus ab-
horrere. Quid enim inquiunt, attinet circuitu res ostẽde
re, & translationibus, id est aut pluribus, aut alienis uer
bis, cũ sua cuiq; sint assignata noïa? Deniq; antiquissimũ
quenq; maxime secundũ naturã dixisse contendunt, mox
poëtis similiores extitisse, etiã si parcius, simili tamen ra
tione falsa & impropria uirtutes ducentes. Quia in dis-
putatione nõnihil ueri est, ideoq; non tam procul, q̃ fit à
quibusdã, recedendũ à proprijs atq; cõmunibus. Si quis
tamen, ut in illo loco dixi, compositionis ad necessaria,

quibus nihil minus est, aliquid melius adiecerit, non erit hac calumnia reprehendendus. Nã mihi aliã quandã uide tur habere naturam sermo uulgaris, aliam uiri periti ac eloquentis oratio, cui si res indicare modò satis esset, ni hil ultra uerborum proprietatẽ elaboraret, sed cum de beat delectare, mouere, in plurimas animũ audientis spe cies impellere, utetur his quoq; adiutorijs, quæ ab eadem sunt nobis concessa natura. Nam & lacertos exercita tione constringere, & augere uires, & colorẽ trahere naturale est. Ideoq; in omnibus gentibus alius alio facun dior habetur, & eloquendo dulcis magis. Quod si non cueniret, omnes pares essent, et idem omnes deceret. At loquuntur, et saluãt personarũ discrimen, ita quo quisq; plus efficit dicendo, hoc magis secundũ naturæ eloquen tiã dicit. Quapropter ne illis quidẽ nimiũ repugno, qui dandum putãt nonnihil esse temporibus atq; auribus, niti dius aliquid atq; affectatius postulãtibus. Itaq; non solum ad priores Catonem Gracchosq;, sed ne ad hos quidẽ ora torem alligandum puto. Atq; id feciſſe M. Tulliũ uideo, ut cum omnium utilitati, cum partem quandã delectatio ni daret, cum et ipsam se rem agere diceret (agebat aũt maxime) litigatoris. Nam hoc ipso proderat quod pla cebat. Ad cuius uoluptates nihil equidẽ quod + addi pos sit inuenio, nisi ut sensus nos quidẽ dicamus plures. Neq; enim fieri potest salua tractatione causæ & dicendi au toritate, si crebra hæc lumina & continua fuerint, nõ in uicem offẽcerint. Sed me hactenus cedentẽ nemo inſequa tur ultrà, do tẽpori, + ne crassa toga sit, nõ serica, ne in

tonsum

tonsum caput, non in gradus atq; anulos + totum comptum, cũ in eo qui se non ad luxuriã, ac libidinem referat eadem speciosiora quoq; sint, quæ honestiora. Cæterum hoc quod uulgò sentẽtias uocamus, ueteribus præcipuecq; Græcis in usu nõ fuit, apud Ciceronẽ enim inuenio dum rem contineant, & copia + non redundent, & ad uictoriam spectent, quis utile negetᵉ Feriunt animum, & uno ictu frequenter impellũt, & ipsa breuitate magis hærẽt, & + dictione persuadent. Ac sunt qui hæc excitatiora lumina etiã si dicere permittãt, à componendis tamẽ orationibus excludenda arbitrentur. Quocirca mihi ne hic quidẽ locus intactus est omittendus, quod plures eruditorum aliã esse dicendi rationem, aliã scribendi putauerũt, ideoq; in agendo clarissimos quosdã nihil posteritati mãsuris q; mox literis reliquisse, ut Periclem & Demadem. Rursus alios ad cõponendũ optimos, actionibus idoneos non fuisse, ut Isocratem. Præterea in agendo plus impetus plerũq;, & petitas uel paulò licẽtius uoluptates. Cõmouendos enim esse, docendosq; animos imperitorũ. At quod libris dedicatur, & in exemplum editur, tersum ac limatum, & ad legem ac regulam compositum esse oportere, quia ueniat in manus doctorum, & iudices artis habeat artifices. Quin illi subtiles, ut similes, ac multi persuaserunt magistri παράδειγμα dicẽdo, ὑπόμνημα scribendo esse altius tradiderunt. Mihi unum atq; idem uidetur bene dicere, ac bene scribere, neque aliud esse oratio scripta, quàm monimentum actionis habitæ. Itaq; + nullas non, ut opinor, debet habere uirtutes, dico non uitia:

+ sectum

+ dum

+ delectiõe

Cic. in Bru.

nam imperitis placere aliquando quæ uitiosa sunt scio. Quo different igitur? quod si mihi des cõsilium iudicum sapientum, perquã multa recidã ex orationibus, nõ Ciceronis modò, sed etiam eius qui est strictior multo Demosthenis. Neque enim affectus omnino mouendi erunt, nec aures delectatione mulcendæ, cum etiã procœmia supervacua esse apud tales Aristoteles existimet. Nõ enim trahentur his illis sapientes, proprie & significanter rẽ indicare, probatione colligere satis est. Cũ uero iudex detur aut populus, aut ex populo, laturiq; sententiam indocti sæpius, atq; interim rustici, omnia quæ ad obtinẽdum quod intendimus, prodesse credemus, adhibẽda sunt, eaq; etiam cum dicemus promenda, & cum scribimus, ut doceamus quomodo dici oporteat: An Demosthenẽ mallem sic egisse, ut scripsit, aut Ciceronẽ, aut eos præstãtissimos oratores alia q̃ scriptis cognoscimus? Melius egerũt igitur an peius? Nã si peius, sic potius oportuit dici ut scripserunt: si melius, sic oportuit scribi ut dixerunt. Quid ergo, semp sic aget orator ut scribit? si licebit, semper: quod si impediãt breuitate tempora à iudice data, multũ ex eo quod potuit dici recidetur, editio habebit omnia. Quæ autem secundum naturã iudicantium dicta sunt, nõ ita posteris tradentur, ne uideantur propositi fuisse non temporis: nam id quoq; plurimũ refert, quo modo iudex audire uelit, atq; ei uultus sæpe ipse rectus est dicentis, ut Cicero præcepit. Ideoq; instandum his quæ placere intellexeris, resiliendũ ab his quæ non recipientur. Sermo ipse qui facile iudicem doceat, optandus. Nec id mirum

fit,

sit, cum etiã testium personis aliqua mutentur: prudẽter enim, qui cum interrogasset rusticum testẽ, an Amphiona nosset. Negante eo, detraxit aspirationem, breuiauitq; secundam eius nominis syllabã, & ille eum sic optime norat. Huiusmodi casus efficiunt, ut aliquando dicatur aliter q̃ scribatur, cum dicere quomodo scribẽdum sit, non licet. Altera est diuisio, quæ in tres partes & ipsa descẽdit, qua discerni posse etiam recte dicendi genera inter se uidentur. Namq; unum subtile, quod ἰσχνὸν uocant: alterum grande atq; robustum, quod constituũt ἀδρόν, tertium alij medium ex duobus, alij floridum, nanq; id ἀνθηρὸν appellant, addiderunt, quorum tamen ea ferè ratio est, ut primum docendi, secundũ †mouendi, tertium illud utrocunq; nomine delectandi, siue aliud interconciliandi præstare uidetur officium. In docendo autem acumen, in conciliando lenitas, in mouendo grauitas uideatur. Itaq; illo subtili præcipue ratio narrandi probãdiq; consistet, sed quod etiam detractis cæteris uirtutibus suo genere plenum. Medius hic modus, & translationibus crebrior, & figuris erit iucundior, egressionibus amœnus, compositione aptus, sententijs dulcis, lenior tamen, ut amnis lucidus quidam est, & uirentibus utrinq; syluis inumbratus. At ille qui saxa deuoluat, & pontem indignetur, & ripas sibi faciat, multus & torrens iudicem uel nitentem contra feret, cogetq; ire quà rapit. Hic orator & defunctos excitabit, ut Appium Cæcum, apud hunc & patria ipsa exclamabit, aliquãdoq; Ciceronẽ in oratione contra Catilinam in senatu alloquetur. Hic & amplificationibus

†admonẽdi

extollet orationem, & ui superlationum quoque eriget: Quæ charybdis tã uorax? & oceanus mediusfidius ipse. Nota sunt enim iam studiosis hæc lumina. Hic deos ipsos in congressum prope suum sermonemq; deducet: Vos enim Albani tumuli, atq; luci: Vos, inquam, Albanorũ obrutæ aræ, sacrorũ populi Romani sociæ & æquales. Hic iram, hic misericordiam inspirabit: Hic dicet: Te uidit, & fleuit, & appellauit, et per omnes affectus tractatur. Hic itaque illuc sequetur, nec doceri desiderabit. Quare si ex tribus his generibus necessariò sit eligẽdum unum, quis dubitet hunc præferre omnibus, et ualidissimũ alioqui, & maximis quibusq; causis accommodatissimum? Nam & Homerus breuem quidẽ amoris iucunditatem, et propriã (id enim est non errare uerbis) & carentẽ suo peruacuis eloquentiã Menelao dedit, quæ sunt uirtutes generis illius primi. Et ex ore Nestoris dixit dulciorem melle profluere sermonẽ, qua certe delectatione nihil fingi maius potest. Sed summã aggressus, ut in Vlysse, facundiam, magnitudinem illi iunxit, cui orationẽ flumini niuibus hybernis aucto, et copia uerborũ, atq; impetu parem tribuit. Cũ hoc igitur nemo mortaliũ contendet, hunc ut deum homines intuebuntur. Hanc uim et celeritatẽ, in Pericle miratur Eupolis, hanc fulminibus Aristophanes cõparat, hæc est uera dicendi facultas. Sed neq; his tribus quasi formis inclusa eloquentia est. Nã ut inter gracile, ualidumq;, tertium aliquid constitutũ est, ita horũ + interualla sunt. Atq; inter hæc ipsa mixtum quiddã ex duobus medium est corũ. Nam & subtili plenius aliquid atq;

+ inter se ualla

subti-

subtilius, & uehementi remissius atq; uehementius inuenitur, ut illud lene aut ascēdit ad fortiora, aut ad tenuiora summittitur, ac sic propè innumerabiles species reperiuntur, quæ utiq; aliquo momento inter se differant, sicut quatuor generaliter uentos à totidem mundi cardinibus accepimus flare, cū interim plurimi medij eorū, uarietate regionum ac fluminum proprie deprehēduntur. Eademq; musicis ratio est, qui cum in cithara quinq; cōstituerunt sonos, plurima deinde uarietate cōplent spatia illa neruorum, atq; his quos interposuerunt, inserunt alios, ut pauci illi transitus multos gradus habeant. Plures igitur etiā eloquentiæ facies, sed stultissimū quærere ad quam recturus se sit orator, cū omnis species, quæ modo recta est, habeat usum atq; id ipsum † omne sit oratoris, quod uulgò genus dicendi uocant. Vtetur enim ut res exiget omnibus, nec pro causa modò, sed & pro partibus causæ. Nā ut non eodem modo pro reo capitis, & in certamine hæreditatis, et de interdictis ac sponsionibus, & de certa re credita dicet, sententiarum in senatu & concionum, & priuatorū consiliorum seruabit discrimina, uitā ex differentia personarū, locorum temporumq; mutabit, ita in eadem oratione aliter conciliabit, non ex ijsdem partibus iram & misericordiā petet, alias ad docendum, alias ad mouendū adhibebit artes. Non unus color procœmij, narrationis, argumentorum, egressionis, perorationis seruabitur. Dicet idem grauiter, seuere, acriter, uehementer, cōcitate, copiose, amare, comiter, remisse, subtiliter, blāde, leniter, dulciter, breuiter, urbane,

† non

non ubiq; ſimul, ſed ubicunq; par ſibi ſic fiet, tum id propter quod maxime repertus uſus oratiõis, ut dicat et utiliter, & ad efficiendũ quod intẽdit, potẽter, tum laudem quoq; nec doctorũ modò, ſed etiã uulgi cõſequetur. Fallũtur enim plurimũ, q uitioſum et corruptũ dicendi genus, quod aut uerborũ licentia reſultat, aut puerilibus ſententiolis laſciuit, aut immodico tumore turgeſcit, aut inanibus locis bacchatur, aut caſuris, ſi leuiter excutiãtur, floſculis nitet, aut præcipitia pro ſublimibus habet, aut ſpecie libertatis inſanit, magis exiſtimãt populare atq; plauſibile. Quod qdẽ placere multis nec inficior, nec miror. Eſt enim iucundioris ac fauorabilis qualiſcunq; eloquẽtiæ, et adducit animos naturali uoluptate uox omnis neq; aliunde illi per fora atq; aggerem circuli, quo minus mirum eſt, quod nulli nõ agentiũ parata uulgi corona eſt. Vbi uero quod exquiſitius dictũ accidit auribus imperitorum, qualecunq; id, quod modo ſe ipſi poſſe deſperent, habet admirationẽ, neq; immeritò: nam ne illud quidẽ facile eſt. Sed euaneſcũt hæc atq; moriũtur cõparatiõe meliorũ, ut lana tincta + ſucco citra purpuras placet: at ſi conferas etiã lacernæ, conſpectu melioris obruatur, ut

+ fuco

Oui. ait. Si uero iudiciũ his corruptis acrius adhibeas, ut + ſuccinis fulfura iã illud qd̃ fefellerat, exuat mentitũ colorẽ, & quadã uix enarrabili fœditate palleſcat. Luceat igitur hæc citra ſolẽ, & ut quædã exigua aĩalia igniculi uidentur in tenebris, Deniq; mala multi probãt, nemo improbat bona. Neque uero oĩa iſta de qbus locuti ſumus, orator optime tantũ, ſed etiã facilime faciet. Neq; enim

+ buccinis purpura

uis

uis ſumma dicẽdi eſſet admiratione digna, ſi infelix uſq; ad ultimũ ſolicitudo perſequitur, ac oratorẽ macerat & coquit, ægre uerba uertentẽ, et perpendẽdis coagmentã-dis q; eis intabeſcentẽ. Nitidus ille et ſublimis et locuples, circũfluẽtibus undiq; eloquẽtiæ + copijs impat. Deſinit + pompis enim in aduerſa niti, q̃ puenit in ſummũ, Scandenti circa ima labor eſt, cæterũ quantũ p̃ceſſeris mollietur dies et lætius ſolũ. Et ſi hæc quoq; iã leuius ſuprema p̃ſeueranti bus ſtudijs + euaſerit, inde fructus illaborati offerũt ſeſe, + euerteris & oĩa ſponte proueniũt, quæ tamẽ quotidie niſi decerpã tur, areſcunt. Sed & copia habet modũ, ſine quo nihil nec laudabile, nec ſalutare eſt, & nitor ille cultum uirilẽ, & inuentio iudiciũ. Sic erunt magna non nimia, ſublimia nõ abrupta, fortia non temeraria, ſeuera non triſtia, grauia non tarda, læta nõ luxurioſa, iucunda nõ luxu diſſoluta, plena non tumida. Similis in cæteris ratio eſt. Tutiſſima ferè per medium uia, quia utriuſq; ultimum uitium eſt.

Quæ poſt finem ſtudia. Cap. XI.

HIS dicendi uirtutibus uſus orator in iudicijs cõſi lijs, cõcionibus, ſenatu, in omni deniq; officio boni ciuis, finẽ quoq; dignũ & optimo uiro, et opere ſanctiſſi mo faciet, nõ quia prodeſſe unq̃ ſatis ſit, et illa mẽte atq; illa facultate prædito non conueniat operis pulcherrimi quãlongiſſimũ tẽpus, ſed quia decet hoc quoq; proſpice re, ne quid peius q̃ fecerit, facit. Neq; enim ſciẽtia modò conſtat orator, quæ augetur annis, ſed uoce, latere, firmi tate, quibus fractis, aut imminutis ætate ſeu ualetudine, cauendum eſt, ne quid in oratore ſummo deſideretur, ne

interſiſtat fatigatus, ne quæ dicet parũ audiri ſentiat, ne ſe quæratur priorẽ. Vidi ego lõge oĩm, quos mihi cognoſcere cõtigit ſummũ oratorẽ, Domitiũ Afrum, ualde ſenem, quotidie aliquid ex ea quã meruerat autoritate perdentẽ, cum agente illo, quem principẽ fuiſſe quondã fori non erat dubiũ, alij (quod indignũ uidebatur) riderent, alij erubeſcerent, quæ occaſio illi fuit dicẽdi, malle eũ deficere q̃ deſinere. Neq; erãt illa qualiacũq; mala, ſed minora. Quare anteq̃ in has ætatis ueniat inſidias, rẽceptui canet, et in portum integra nauc perueniet: neq; enim minores cũ eum id fecerit, ſtudiorũ fructus proſequentur. Aut ille monimẽta rerum poſteris, aut ut L. Craſſus in li-

+ reddet

bris Ciceroĩs deſtinabat, quærẽtibus + tradet, aut eloquẽtiæ componet artem, aut pulcherrimis uitæ præceptis dignũ os dabit. Frequẽtabunt uero eius domũ optimi iuuenes more ueterũ, et uerã dicendi uiã uelut ex oraculo petent. Hos ille formabit quaſi eloquentiæ parens, & ut uetus gubernator, littora & portus, et quæ tempeſtatũ ſigna, quid ſæcundis flatibus, quid aduerſis

+ ratum

+ ratis poſcat, docebit, nõ humanitatis ſolum cõmuni ductus officio, ſed amore quodã operis. Nemo enim minui uelit id, in quo maximus fuit. Quid porrò eſt honeſtius, q̃ docere quod optime ſcias? Sic ad ſe Cæliũ deductũ à patre Cicero profitetur, ſic Pãſam, Hirciũ, Dolobellã in morẽ præceptoris exercuit, quotidie dicẽs audiẽsq;. Acneſcio an cũ tũc beatiſſimũ credi oporteat fore, cũ iã ſecretus et cõſecratus liber inuidia, procul à cõtentiõibus famã in tuto collocarit, & ſentiat uiuus eam, quæ poſt fata præſtari magis ſolet,

solet, uenerationē, & quid apud posteros futurus sit uidebit. Cōscius sum mihi, quātū mediocritate ualui, quæq; antea scierim, quæq; operis huiusce gratia potuerim inquirere, cādide me atq; simpliciter in notitiā eorū si qui forte cognoscere uoluissent, protulisse, atq; id uiro bono satis est docuisse, quod scierit. Vereor tamē ne aut magna nimiū uidear exigere, qui eundē uirum bonū esse, et dicendi peritū uelim, aut multa, qui tot artibus in pueritia discendis morū quoq; præcepta, & scientiā iuris ciuilis, præter ea quæ de eloquētia tradebātur, adiecerim, quiq; hæc operi nostro necessaria esse crediderim, uelut pōdus rei horrescāt, ac desperēt ante experimentū. Sed bi primū renunciēt sibi, quāta sit humani + generis uis, + ingenij q̄ potēs efficiēdi quæ uelit, cū maria transire, syderū cursus numerosq; cognoscere, mundū ipsum penè dimetiri, minores sed difficiliores artes potuerint. Tum cogitent quantā rem petāt, quāq; nullus sit hoc proposito præmio labor recusandus. Quod si mente cōceperint, huic quoq; parti facilius accedent, ut ipsum iter, neq; imperuiū neq; saltē durū putent. Nā id quod prius, quodq; maius est, ut boni uiri simus, uoluntate maxime cōstat: quā qui uera fide induerit, facile eadē quæ uirtutē docent, artes accipiet. Neq; enim aut tā perplexa, aut tam numerosa sunt, quæ præmūt, ut non paucorū admodū annorum intentiōe discātur, longā enim facit operā quod repugnamus. Breuis est institutio uitæ honestæ beatæq;, si credas. Natura enim nos ad mentem optimam genuit, adeoq; discere meliora uolentibus promptū est, ut uere intuenti mirum

sit

sit illud magis, malos esse tã multos. Nã ut aqua piscibus, ut sicca terrenis, circũfusus nobis spiritus uolucribus cõ uenit, ita certe facilius esse oportebat secundũ naturã, q̃ cõtra eã uiuere. Cætera uero etiã si ætatẽ nostrã nõ spatio senectutis, sed + tẽpore adolescẽtiæ metiamur, abũde multos ad discendũ annos habẽt. Oĩa enim breuiora red det ordo, & ratio, et modus. Sed culpa est in præceptoribus prima, + libẽter detinẽtibus puerũ, partim cupiditate diutius exigẽdi mercedulas, partim ambitiõe, quo difficilius sit qđ pollicentur, partim etiã inscitia tradẽdi uel negligẽtia: proxima in nobis, qui morari in eo quod nouimus, q̃ discere quæ nondũ scimus, melius putamus. Nã ut de nostris potißimũ studijs dicã, quid attinet tam multis annis, quanq̃ in more est plurimorũ (ut de his à q̃bus magna in hoc pars ætatis absumitur, taceã) declamitare in schola, & tantũ laboris in rebus falsis cõsumere, cũ satis sit modico tẽpore imaginẽ ueri discriminis, et dicendi leges cõperisse? Quod nõ dico, q̃a sit unq̃ omittẽda dicẽdi exercitatio, sed quia nõ sit una eius specie consenescẽdũ. Cognoscere enim & præcepta uiuẽdi perdiscere, & in foro nos experiri potuimus, dũ scholastici sumus. Dicẽdi ratio talis, ut nõ multos annos poscat: quælibet enim ex his artibus, quarũ prius habui mentionẽ, in paucos libros cõtrahi solet, adeò infinito spatio ac traditiõe opus nõ est. Reliqua est quæ uires citò facit consuetudo, rerũ cognitio quotidie crescit, et tamẽ multorũ ad eas librorũ necessaria lectio est, q̃bus aut rerũ exẽpla ab historicis, aut dicẽdi ab oratoribus petuntur. Philosophorũ quoq̃ consulto

+ corpore adolescentiam

+ qui libenter detinent quos occupauerunt

consultorũq; opiniones, sicuti alia, uelimus legere necessarium est. Quæ quidẽ possumus oĩa, sed breue nobis tẽpus nos fecimus, quantulũ enim studijs impertimur? Alias horas uanus salutãdi labor, alias datũ fabulis otiũ, alias spectacula, alias cõuiuia trahũt. Adijce tot genera ludẽdi, et insanã corporis curã. Trahat inde peregrinatio, rura, calculorũ anxiæ solicitudines, multæ causæ libidinũ, & uinũ, & flagitiosus omni genere uoluptatũ animus, ne ea quidẽ tẽpora idonea, quæ supersunt. Quæ si oĩa studijs impenderẽtur, iã nobis lõga ætas, et abũde satis ad discẽdũ spatia uiderentur, & diurna tantũ cõputantibus tẽpora, & noctes, quarũ bona pars omni somno lõgior est, ad iuuarẽt. Nũc cõputamus annos, nõ quibus studuimus, sed quibus uiximus. Nec uero si geometræ & grãmatici, cæterarũq; artiũ professores oẽm suã uitam quãlibet longa fuerit, in singulis artibus cõsumpserunt, sequitur ut plures quasdã uitas, ac plura discẽda desideremus. Neq; illi didicerũt hæc usq; in senectutẽ, sed ea sola didicisse contenti fuerũt, ac tot annos in utẽdo, nõ in pcipiẽdo exhauserũt. Cæterũ ut de Homero taceã, i quo nullius nõ artis, aut pfecta, aut certe nõ dubia uestigia repiuntur, ut Eleũ Hippiã trãscam, qui nõ liberaliũ modò disciplinarũ præ se scientiã tulit, sed uestẽ, et anulũ, crepidasq;, quæ omnia manu sua fecerat, in usu habui, + atq; ita se præparauit, ne cuius alterius ope egeret, néue ullius rei. Gorgias quoque summæ senectutis id quærere auditores, de quo qsq; uellet, iubebat. Quæ tandẽ ars digna literis Platoni defuit? Quot + seculis Aristo, didicit, ut nõ solũ quæ ad philosophos

+ ad quæ

+ scilicet

losophos atq; oratores ptinent sciẽtia cõplecterẽtur, sed animaliũ satorũq; naturas oẽs pquireret? Illis enim hæc inueniẽda fuerũt, nobis cognoscẽda sunt. Tot nos præceptoribus, tot exẽplis instruxit antiqtas, ut poßit uideri nulla fortè nascẽdi ætas felicior q̃ nostra, cui docẽdæ priores claborauerũt. M. Cẽsorius Cato idẽ orator, idẽ historiæ conditor, idẽ iuris, idẽ rerũ rusticarũ peritißimus fuit, inter tot operas militiæ, tãtas domi cõtentiões, rudi sæculo, literas græcas ætate iã declinata didicit, ut esset hoĩbus documẽto, ea quoq; pcipi posse quæ senes cõcupiscent. Quã multa penè oĩa tradidit Varro? Quod instrumentũ dicẽdi M. Tullio defuit? Quid plura? cum etiã Celsus mediocri uir ingenio, nõ solũ de his oĩbus conscripserit artibus, sed amplius rei militaris, et rusticæ etiã, + & medicinæ præcepta reliquerit? dignus uel ipso, pposito, ut eũ scisse oĩa illa credamus. At pficere tãtũ opus arduũ est, et nemo pfecit? Ante oĩa sufficit ad exhortationẽ studiorũ, capere id rerũ naturã, ut q̃qd nõ est factũ, ne fieri qdẽ poßit, cũ oĩa quæ magna sunt atq; admirabilia, tẽpus aliqd, quo primũ efficerẽtur, habuerint. Quãtũ enim poẽsis ab Homero et Vergilio, tãtũ fastigiũ accepit eloquẽtia à Demost. atq; Cicerone. Deniq; q̃qd est optimũ, ante nõ fuerat. Verũctiã si qs summa desperet (quod cur faciat, cui ingeniũ, ualetudo, facultas, præceptor nõ deerunt?) tamẽ est, ut Cicero ait, pulchrũ in secundis tertijsq; cõsistere. Neq; enim si qs Achillis gloriã + imbecillis cis cõsequi nõ potest, Aiacis aut Diomedis laudẽ asperna bitur: neq; q̃ Homeri, nõ Tyrtei. Quinimo si hãc cogita

+ Non est in ueteri codi.

+ imbecillis

tionem

tionē hoīes habuissent, ut nemo se meliorē fore eo q̄ optimus fuisset, arbitraretur, hi ipsi qui sunt optimi, nō fuissent. Neq; post Lucretium, ac Macrū Vergilius, nec post Crassum et Hortēsiū Cicero, sed nec alij postea uicerint. Verum ut trāseundi spes nō sit magna, tamē est dignitas subsequēdi. An Pollio et Messala, qui iā Cicerone arcē tenente eloquētiæ agere cœperunt, parū in uita dignitatis habuerunt? parū ad posteros gloriæ tradiderūt? Alioquī peßime de rebus humanis pductæ in summū artes mererētur, si qd optimū fuisset, defuisset. Adde quod magnos modica quoq; eloquētia parit fructus: ac si qs hæc studia utilitate sola metiatur, penè illi perfectæ par est. Neq; erat difficile, uel ueteribus, uel nouis exēplis palā facere, nō aliūde maiores honores, opes, amicitias, laudē præsentē, futurā hoībus cōtigisse, si tamē dignū literis esset, ab opere pulcherrīo, cuius tractatus atq; ipsa possessio plenißimā studijs gratiā refert, hāc minorē exigere mercedem, more eorū, qui à senō uirtutes, sed uoluptatem quæ fit ex uirtutibus, peti dicūt. ipsam igitur orāti maiestatē qua nihil dij immortales melius homini dederūt, et qua remota muta sunt oīa, et luce præsenti, et memoria posteritatis carēt, toto aīo petamus, nitamurq; semp ad optīa, qd faciētes aut euademus in summū, aut certo multos infranos uidebimus. Habes Marcelle Victori, qbus præcepta dicēdi p uirili parte adiuuari posse p nos uidebātur, quorū cognitio studioßis iuuenibus si nō magnā utilitatē afferet, at certe, quod magis petimus, bonam uoluntatē.

M. FAB. QVINT. INSTIT. FINIS.